

**ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ**

Τατιάνα Μπορίσοβα

Διδακτορική Διατριβή

**Ο ΑΚΑΘΙΣΤΟΣ ΥΜΝΟΣ
ΚΑΙ Η ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗ
ΣΛΑΒΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ**

ΡΕΘΥΜΝΟ 2007

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	4
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1:	
Η ΣΛΑΒΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΣΛΑΒΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ. ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	11
1. Τα πολιτισμικά και γλωσσολογικά συμφραζόμενα της σύνταξης της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου. Θεμελίωση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας και αρχικές φάσεις της εξέλιξης των σλαβικών γραμμάτων.....	11
2. Η προέλευση της πρώτης σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου Ύμνου.....	19
3. Βασική βιβλιογραφία για τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου	24
4. Βασικά χειρόγραφα που περιέχουν τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου Ύμνου.....	29
4.1. Μουσικά χειρόγραφα.....	29
4.2. Τριώδια.....	30
4.3. Άλλα εκκλησιαστικά βιβλία.....	32
4.4. Εικονογραφημένα χειρόγραφα του Ακαθίστου Ύμνου.....	33
5. Εκδόσεις της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου Ύμνου.....	34
5.1 Εκκλησιαστικές εκδόσεις.....	34
5.2. Κριτικές εκδόσεις.....	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2:	
Η ΠΡΩΤΗ ΣΛΑΒΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ.....	37
1. Ο προσδιορισμός της πρώτης μετάφρασης του Ακαθίστου.....	37
2. Βασικές πηγές της μετάφρασης Α.....	40
3. Δομή της μετάφρασης Α. Ακροστιχίδα.....	40
3.1. Μέρος πρώτο (οίκοι I–XVII).....	40
3.2. Μέρος δεύτερο (οίκοι XVIII – XXIV).....	43
4. Μεταγενέστερες παρεμβολές και αντικαταστάσεις στην μετάφραση Α. Προοίμιο και οίκοι 1, 2, 3.....	46
5. Ανάλυση του κειμένου της μετάφρασης Α. Οι «ανακρίβειες» της μετάφρασης και οι λόγοι τους.....	51
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3:	
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΛΑΒΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΕΣ ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ (10 ^{ος} –14 ^{ος} ΑΙ.).....	64
1. Πηγές και γενικά χαρακτηριστικά της μετάφρασης Β.....	64
2. Γλωσσικές διαφορές.....	65
3. Λεξιλογικές διαφορές που αλλάζουν το νόημα. Εκδοχές και διασκευές της μετάφρασης Β.....	67
3.1. Αλλαγές με βάση το ελληνικό πρωτότυπο.....	67
3.1.1. Διαφορές μεταξύ των ελληνικών χειρογράφων.....	68
3.1.2. Διαφορετική απόδοση του ελληνικού κειμένου.....	71
3.2. Αλλαγές με βάση ένα άλλο σλαβικό κείμενο. Διασκευή της εκδοχής Κ.....	76
4. Λάθη αντιγραφής.....	88
4.1. Παραλείψεις.....	89
4.2. Αντικαταστάσεις.....	89
5. Λεξιλογικές και υφολογικές διαφορές που δεν αλλάζουν σημαντικά το νόημα.....	90
6. Ένας περίπλοκος τύπος διασκευής (χειρόγραφο IV d 107).....	92
7. Ο προσδιορισμός της αρχικής μορφής της μετάφρασης Β. Χρονολογία και τόπος σύνταξής της.....	97
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4:	
Η ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 14 ^{ου} ΑΙΩΝΑ.....	106
1. Αιτίες και πρόσωπα της «μεγάλης διόρθωσης» στις αρχές του 14 ^{ου} αι.....	106
2. Το σλαβικό κείμενο βάσει του οποίου έγινε η διόρθωση.....	108
3. Περιγραφή των διορθώσεων που έγιναν στην εκδοχή Π.....	113
3.1. Αλλαγές που έγιναν λόγω των διαφορών μεταξύ των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων.....	115

3.2. Αλλαγές που προέκυψαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων.....	117
3.3. Γλωσσικές αλλαγές.....	123
4. Τα χειρόγραφα της εκδοχής Π και οι σχέσεις μεταξύ τους.....	124
4.1. Τα χειρόγραφα, που περιέχουν την αρχική μορφή της εκδοχής Π.....	126
4.2. Τα χειρόγραφα της διασκευής Π(Τ,Κ).....	128
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5:	
ΕΚΔΟΧΕΣ ΤΟΥ ΣΛΑΒΙΚΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΣΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ 15 ^{ου} –16 ^{ου} ΑΙΩΝΑ.....	133
1. Η διόρθωση του Ακαθίστου του τέλους του 14 ^{ου} αι. και τα αποτελέσματά της.....	133
1.1. Αλλαγές που έγιναν λόγω των διαφορών μεταξύ των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων.....	135
1.2. Αλλαγές, που εμφανίστηκαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων.....	136
2. Η νοτιοσλαβική διασκευή του χειρογράφου F. I. 125 (η διασκευή ΕΠ).....	148
3. Η ρωσική διόρθωση του 15 ^{ου} αι. και η επίδρασή της στα ανατολικά σλαβικά χειρόγραφα και στις εκδόσεις του 15 ^{ου} –16 ^{ου} αι.....	153
4. Το πρόβλημα της χειρόγραφης πηγής της πρώτης έκδοσης του Ακαθίστου.....	169
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6:	
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΛΑΒΙΚΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 17 ^ο ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ. ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ.....	177
1. Αιτίες και πρωτεργάτες της τελευταίας διόρθωσης του Ακαθίστου.....	177
2. Περιγραφή των διορθώσεων που έγιναν στην τελευταία εκδοχή του Ακαθίστου (εκδοχή Ν).....	179
2.1. Αλλαγές που έγιναν λόγω των διαφορών μεταξύ των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων.....	180
2.2. Αλλαγές, που εμφανίστηκαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων.....	181
2.3. Γλωσσικές αλλαγές.....	188
3. Οι πρόσφατες φάσεις της ιστορίας του σλαβικού Ακαθίστου (από τον 19 ^ο αι. μέχρι σήμερα).....	191
4. Η σύγχρονη εκκλησιαστική εκδοχή της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου.....	196
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	207
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	211
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1:	
Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Α).....	236
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2:	
Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Β).....	255
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3:	
ΠΑΡΑΛΛΑΓΕΣ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΩΝ ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΧΕΣ ΤΗΣ ΣΛΑΒΙΚΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ Β ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ.....	282
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4:	
ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΡΑΧΥΟΓΡΑΦΙΕΣ.....	295

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο Ακάθιστος Ύμνος είναι ένα αριστούργημα της βυζαντινής υμνογραφίας, που για δεκατέσσερις τουλάχιστον αιώνες εξακολουθεί να ψάλλεται στους ορθόδοξους ναούς όλου του κόσμου και να είναι ιδιαίτερα προσφιλές στους πιστούς.

Πρόκειται για ένα κοντάκιο που αποτελείται από εικοσιτέσσερις οίκους με αλφαβητική ακροστιχίδα και από δύο προοίμια¹. Σήμερα οι περισσότεροι ερευνητές συμφωνούν, ότι το πιο γνωστό από τα προοίμια αυτά (Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ), που διατηρείται στη σύγχρονη λειτουργική πράξη, είναι μια μεταγενέστερη προσθήκη², που γράφτηκε ή από τον πατριάρχη Σέργιο το 626³ ή, πιο πιθανόν, από τον πατριάρχη Γερμανό Α΄ το 719⁴ για να συνδέσει τον ύμνο με την πολεμική επικαιρότητα του Βυζαντίου. Ως αρχικό και γνήσιο προοίμιο θεωρείται το άλλο (Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνώσει), το οποίο έχει θεματική ενότητα με το υπόλοιπο κείμενο⁵.

Σε σύγκριση με τα άλλα κοντάκια ο Ακάθιστος παρουσιάζει σημαντικές διαφορές. Οι οίκοι του δεν είναι όλοι όμοιοι μεταξύ τους, όπως έπρεπε να είναι σύμφωνα με την παράδοση του είδους, αλλά διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Οι οίκοι με άρτιο αριθμό αποτελούνται από 5 στίχους και έχουν το εφύμνιο Ἀλληλουϊά, ενώ οι οίκοι με περιττό αριθμό είναι εκτενέστεροι, γιατί μετά από τον πέμπτο στίχο περιλαμβάνουν δώδεκα χαιρετισμούς (στίχους που αρχίζουν με την προσφώνηση χαῖρε) και ολοκληρώνονται με το εφύμνιο Χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε. Αξίζει να σημειώσουμε ότι η ύπαρξη του διπλού εφυμνίου είναι επίσης μια ιδιομορφία του Ακαθίστου, που καθιστά αυτό το κοντάκιο μοναδικό⁶.

Η έλλειψη μορφολογικής ενότητας συνδέεται στον Ακάθιστο με την απουσία θεματικής ενότητας. Διακρίνονται δύο ίσα μέρη. Το πρώτο (οίκοι Α–Μ) με τον αφηγηματικό χαρακτήρα και το βιβλικό περιεχόμενό του δίνει μια ποιητική σύνοψη των γεγονότων της επίγειας παρουσίας του Χριστού, συγκεκριμένα του Ευαγγελισμού, της Γέννησης και της Υπαπαντής. Η περίληψη αυτή στηρίζεται κυρίως στο κείμενο του Ευαγγελίου του Λουκά, και μόνο στον οίκο Λ στο απόκρυφο πρωτευαγγέλιο του Ψευδό-Ματθαίου⁷. Το δεύτερο μέρος (οίκοι Ν–Ω) έχει θεολογικό και δογματικό χαρακτήρα. Ας

¹ Το τρίτο προοίμιο που εκδίδει ο Trypanis 1968: 30 (Οὐ παυόμεθα κατὰ χρόος) μπορεί καταρχάς να απορριφθεί, επειδή είναι ασφαλώς μεταγενέστερο και δεν είχε μεγάλη επιρροή στην παράδοση (βλ. π.χ. Peltomaa 2001: 33).

² Το πρόβλημα αυτό έλυσε ο Krypiakiewicz 1909: 361–363.

³ Βλ. π.χ. Meersseman 1958: 14–15, Trypanis 1968: 21, Μητσάκης 1986: 483.

⁴ Βλ. π.χ. Wellesz 1956: 152, Huglo 1964: 31, Grosdidier de Matons 1977: 34–35, Δετοράκης 2003: 372.

⁵ Υπάρχει όμως και άλλη θεωρία, σύμφωνα με την οποία ο ύμνος αρχικά δεν είχε καθόλου προοίμιο (πρβλ. Grosdidier de Matons 1977: 34, Toniolo 2000: 3 – 24, Maisano 2002: 581).

⁶ Για αναλυτικότερη περιγραφή του ύμνου βλ. Wellesz 1956: 145–150, Trypanis 1968: 17–20, Μητσάκης 1986: 483–488, Δετοράκης 1993: 14–17, Peltomaa 2001: 31–39.

⁷ Βλ. Ξύδης 1978: 173, Μητσάκης 1986: 484.

σημειώσουμε ότι και από την άποψη της δογματικής ο Ακάθιστος έχει μικτό χαρακτήρα, με την ανάμιξη χριστολογικών και μαριολογικών στοιχείων – γεγονός που οδήγησε ορισμένους ερευνητές⁸ στο συμπέρασμα ότι ο ύμνος έχει ετερογενή προέλευση και δήθεν αποτελεί διασκευή δύο διαφορετικών κειμένων: κάποιου άγνωστου αρχαιότερου χριστολογικού κοντακίου και νεότερων χαιρετισμών προς τη Θεοτόκο. Η υπόθεση αυτή όμως δεν στηρίζεται σε ισχυρές αποδείξεις και απορρίφθηκε από τους μελετητές⁹.

Από λογοτεχνικής απόψεως ο Ακάθιστος είναι ένα υπόδειγμα βυζαντινής ποιητικής τέχνης με την αρμονική συνύπαρξη πολυάριθμων και ποικίλων ρητορικών σχημάτων που δημιουργούν μια αίσθηση βαθιάς θρησκευτικής συγκίνησης. Κατά τον Θ. Ξύδη ο Ακάθιστος έχει «έναν οργανισμό ποιητικό, στηριζόμενο στη θρησκευτικότητα»¹⁰. Ο Θ. Δετοράκης επίσης χαρακτήρισε τον Ακάθιστο ως «ένα αληθινό ποίημα, στο οποίο συνυπάρχουν όλα τα στοιχεία της μεγάλης τέχνης, δύναμη στην έκφραση, τόλμη στις παρομοιώσεις, τέλεια στιχουργική αρμονία και πάνω απ' όλα μια σπάνια ποιητική σύλληψη»¹¹.

Την τελευταία εκατονταετία ο Ακάθιστος έγινε αντικείμενο πολλών μελετών, που γενικώς επικεντρώθηκαν στο πρόβλημα του χρόνου σύνταξης και της πατρότητας του ύμνου¹². Η κριτική έρευνα αμφισβήτησε τη συναξαριακή παράδοση, στην οποία στηρίχτηκαν οι αρχαιότερες εκδόσεις του ύμνου. Η παράδοση αυτή αποδίδει τον Ακάθιστο στον πατριάρχη Σέργιο και συνδέει τη σύνταξή του με τα γνωστά ιστορικά γεγονότα του 626 μ.Χ., συγκεκριμένα με την πολιορκία και την σωτηρία της Κωνσταντινούπολης¹³. Πράγματι, υπάρχουν τουλάχιστον τρεις λόγοι που δεν μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ως αξιόπιστη τη μαρτυρία του Συναξαρίου. Πρώτον, ένα έργο τέτοιου μεγέθους και τέτοιας ποιότητας ήταν αδύνατο να γραφτεί μέσα σε μια ημέρα, όπως υποστηρίζει το Συναξάριο. Δεύτερον, ο Σέργιος δεν μπορούσε να ήταν ο συγγραφέας του Ακαθίστου, επειδή δεν ήταν ούτε ποιητής, ούτε χριστιανός ορθόδοξος, αλλά αιρετικός μονοθελήτης. Και τέλος, τρίτον, εκτός από το μεταγενέστερο δεύτερο προοίμιο, ο ύμνος δεν αναφέρεται καθόλου στα πολεμικά γεγονότα που υποτίθεται ότι έδωσαν την αφορμή για τη σύνταξή του¹⁴.

Αφού η συναξαριακή μαρτυρία αποκλείστηκε, η έρευνα στράφηκε σε άλλες εποχές και σε άλλα πρόσωπα: διάφοροι βυζαντινολόγοι απέδωσαν την πατρότητα του ύμνου στον

⁸ Βλ. π.χ. Wellesz 1956: 149–151.

⁹ Βλ. π.χ. Meersseman 1958: 11, Μητσάκης 1986: 491–492.

¹⁰ Ξύδης 1978: 169.

¹¹ Δετοράκης 1993: 11–12.

¹² Η σχετική βιβλιογραφία είναι απέραντη. Για πλήρη βιβλιογραφία ως το 1986 βλ. Szoverffy 1978: 118 – 129, Μητσάκης 1986: 11–31, για νεότερα δημοσιεύματα βλ. Peltomaa 2001: 219–230, Maisano 2002: 582 – 583, Δετοράκης 2003: 375–376, Παπαγιάννης 2006: 171 – 254.

¹³ Βλ. π.χ. Christ-Paranikas 1871: 140, Pitra 1876: 250· την ίδια άποψη υποστήριξε πρόσφατα και η Α. Χριστοφιλοπούλου 1977: 65–67.

¹⁴ Για λεπτομερή κριτική σχετικά με την υποτιθέμενη πατρότητα του Σεργίου βλ. Μητσάκης 1986: 489 – 491 και Δετοράκης 1993: 27–32.

πατριάρχη Γερμανό Α' ¹⁵, στον Γεώργιο Πισίδη ¹⁶, στον πατριάρχη Φώτιο ¹⁷ και σε μερικούς άλλους. Καμία από τις υποθέσεις αυτές δεν είχε ισχυρή αποδεικτική βάση και δεν έγινε αποδεκτή από το φιλολογικό κοινό. Από τη δεκαετία του '60 και για περισσότερα από τριάντα χρόνια στις μελέτες περί του Ακαθίστου επικράτησε η υπόθεση, που διατυπώθηκε για πρώτη φορά το 1909 από τον Πολωνό ερευνητή Krypiakiewicz, σύμφωνα με την οποία συνθέτης του ύμνου ήταν ο Ρωμανός ο Μελωδός ¹⁸. Οι υποστηρικτές της υπόθεσης αυτής, ανάμεσα στους οποίους συγκαταλέγονται πολλοί γνωστοί έλληνες και ξένοι βυζαντινολόγοι (Maas, Wellesz, Huglo, Trypanis, Ευστρατιάδης, Δεδούσης, Μητσάκης και άλλοι ¹⁹), θεωρούσαν τον Ρωμανό ως τον μόνο βυζαντινό υμνογράφο ικανό να συντάξει κοντάκιο τέτοιας ποιητικής αξίας. Πρόκειται για μια θεωρία που βασίζεται γενικώς σε υποκειμενικές εντυπώσεις, και υπέρ της οποίας παρά τις πολλές προσπάθειες δεν βρέθηκαν πειστικές αποδείξεις. Το σημαντικότερο επιχείρημα κατά της πατρότητας του Ρωμανού είναι η ουσιώδης διαφορά των μορφολογικών, θεματικών και γλωσσικών χαρακτηριστικών του Ακαθίστου από τα αντίστοιχα των κοντακίων του Ρωμανού ²⁰.

Οι παρεκκλίσεις του Ακαθίστου σε σύγκριση με άλλα κοντάκια ήταν ο κυριότερος λόγος, για τον οποίο η αναζήτηση της πατρότητας και της χρονολογίας του κατά τις τελευταίες δεκαετίες στράφηκε από την «κλασική» εποχή του κοντακίου, που ταυτίστηκε με τον όνομα του Ρωμανού, προς την «προ-Ρωμανική» ή «μετά-Ρωμανική» εποχή, δηλαδή την πρώιμη περίοδο ή την περίοδο παρακμής του είδους. Η πρώτη υπόθεση βασίζεται στις απόψεις του Fletcher ²¹ και του Grosdidier de Matons ²² και υποστηρίζεται σήμερα κυρίως από τους ξένους μελετητές, που τοποθετούν τη σύνταξη του ύμνου στον 5^ο αι. μ.Χ., αλλά δεν το συνδέουν με κάποιο συγκεκριμένο πρόσωπο από τους ποιητές αυτής της περιόδου ²³. Σύμφωνα με τη δεύτερη άποψη, η οποία, κατά τη γνώμη μας, είναι πιο πειστική, ο Ακάθιστος χρονολογείται στις αρχές του 8^{ου} αι. και αποδίδεται στον Κοσμά τον Μελωδό ή/και στον Ιωάννη Δαμασκηνό ²⁴. Για να γίνει αποδεκτή από το ευρύτερο «βυζαντινολογικό κοινό» η θεωρία αυτή χρειάζεται θεμελιώδεις αποδείξεις, που θα μπορούσαν να εξευρεθούν με μελλοντικές έρευνες προς αυτήν την κατεύθυνση. Προς το

¹⁵ Τωμαδάκης 1964: 160–162, 1971: 13.

¹⁶ Филарет (Гумилевский) 1995: 120, βλ. επίσης Μητσάκης 1986: 496.

¹⁷ Παπαδόπουλος–Κεραμεύς 1903.

¹⁸ Krypiakiewicz 1909: 372–375.

¹⁹ Βλ. π.χ. Ευστρατιάδης 1928, Δεδούσης 1952: 151, Wellesz 1956: 152–156, Trypanis 1968: 23–25, Μητσάκης 1986: 499–505.

²⁰ Η πιο συστηματική κριτική της υπόθεσης έχει γίνει από τον Ν. Τωμαδάκη (βλ. ιδιαίτερα 1993: 159–160)· πρβλ. επίσης Sofronioy 1977, ιδιαίτερα σ. 127, και Δετοράκης 1979: 234–236.

²¹ Fletcher 1958: 63–65.

²² Grosdidier de Matons 1977: 35–37.

²³ Συγκεκριμένα η Peltomaa (2001, ιδιαίτερα σ. 216) και ο Goltz (2004: 615) χρονολογούν τον ύμνο στην περίοδο ανάμεσα στην Γ' Οικουμενική Σύνοδο της Εφέσου (431) και την Δ' Οικουμενική Σύνοδο της Χαλκηδόνος (451), η χρονολόγηση στο τέλος του 5^{ου} αι. υποστηρίζεται από την Limberis (1994, ιδιαίτερα σ. 89), τον Toniolo (2000: 142), τον Maisano (2002: 579 – 581), στην ίδια άποψη καταλήγει με κάποιες επιφυλάξεις και ο Παπαγιάννης (2006: 37 – 38).

²⁴ Βλ. Δετοράκης 1979: 232–244, Δετοράκης 1993: 36–41, Δετοράκης 2003: 373–374.

παρόν όμως, παρά το γεγονός ότι ο Ακάθιστος εξακολουθεί να βρίσκεται στο επίκεντρο των βυζαντινολογικών μελετών²⁵, το ζήτημα της χρονολόγησης και της πατρότητάς του παραμένει ανοιχτό.

Ο Ακάθιστος ύμνος σώθηκε σε πολυάριθμα χειρόγραφα, το αρχαιότερο εκ των οποίων χρονολογείται στον 10^ο αιώνα. Η editio princeps έγινε το 1502 από τον Aldus Manutius²⁶. Η πρώτη κριτική έκδοση έγινε το 1876 από τον καρδινάλιο Pitra²⁷, ακολούθησαν και άλλες εκδόσεις²⁸. Η πιο σύγχρονη κριτική έκδοση, που βασίστηκε σε 11 χειρόγραφα, δημοσιεύτηκε το 1968 από τον C. Trypanis²⁹. Παρόλο που αναμφίβολα σημείωσε σημαντική πρόοδο στην αποκατάσταση του κειμένου, προκάλεσε την κριτική των ειδικών για ορισμένα σφάλματά της, όπως και για το γεγονός ότι βασίστηκε αποκλειστικά και μόνο σε μια κατηγορία χειρογράφων, τα Κοντακάρια³⁰. Αλλά ο Ακάθιστος ως λειτουργικό κείμενο περιέχεται και σε λειτουργικά βιβλία, κυρίως στα Μηναία και τα Τριώδια, πολλά από τα οποία είναι αρχαιότερα από τα Κοντακάρια. Σήμερα οι μελετητές του ύμνου έχουν ανάγκη από μια νέα κριτική έκδοση που θα λαμβάνει υπ' όψιν τα αρχαιότερα ελληνικά χειρόγραφα αλλά και τις μαρτυρίες των παλαιότερων μεταφράσεων του ύμνου.

Ο Ακάθιστος Ύμνος γρήγορα πέρασε τα σύνορα του ελληνικού πολιτισμικού χώρου και μέσα από τις μεταφράσεις του έγινε δεκτός από άλλους χριστιανικούς πολιτισμούς. Οι αρχαιότερες μεταφράσεις του ήταν η λατινική μετάφραση του 802–806, που αποδίδεται στον επίσκοπο της Βενετίας Χριστόφορο³¹, και η σλαβική μετάφραση που σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις έγινε προς το τέλος του 9^{ου} αι.³² Ας σημειωθεί ότι και οι δύο μεταφράσεις πραγματοποιήθηκαν στην εποχή, από την οποία δεν σώθηκε κανένα ελληνικό χειρόγραφο του Ακαθίστου, και για αυτό αξίζουν την προσεκτική φιλολογική μελέτη όχι μόνο ως φαινόμενα των δικών τους πολιτισμών, αλλά και ως πολύτιμες μαρτυρίες για την αποκατάσταση του ελληνικού κειμένου του ύμνου.

Η λατινική μετάφραση του Ακαθίστου μελετήθηκε και εκδόθηκε για πρώτη φορά από τον Huglo³³. Η σλαβική μετάφραση δεν έχει μελετηθεί συστηματικά, παρόλο που έπαιξε αναμφίβολα μεγαλύτερο ρόλο στην ιστορία των γραμμάτων, αφού μέχρι και σήμερα όχι

²⁵ Από τις έρευνες των τελευταίων δεκαετιών, εκτός από όσες αναφέρθηκαν παραπάνω, αξίζει να σημειωθούν: Lucini 1987, Toniolo 1987, Patzold 1989, Vereecken 1993 και Κρητικού 2004. Ιδιαίτερως πρέπει να αναφερθεί η πιο πρόσφατη έρευνα του Παπαγιάννη (2006), για την οποία δυστυχώς δεν έλαβα γνώση παρά μετά την ολοκλήρωση του παρόντος έργου. Το βιβλίο περιέχει την κριτική ανάλυση των εκδόσεων του ύμνου, τη μελέτη του μέτρου του, όπως επίσης και τη σχολιασμένη σχετική βιβλιογραφία.

²⁶ Aldus Manutius 1501.

²⁷ Pitra 1876: 250–262.

²⁸ Christ–Paranikas 1871: 140–147, Migne 1860, Wellesz 1857: 68–80.

²⁹ Trypanis 1968: 17–39.

³⁰ Βλ. Grosdidier de Matons 1981: 30, Δετοράκης 2003: 374, Goltz 2004: 616, Παπαγιάννης 2006: 15 – 16.

³¹ Meersseman 1958: 49.

³² Πρέπει να αναφερθούν επίσης η αρχαία αραβική μετάφραση (εκδόθηκε από τον Peters (1940)), η τουρκική μετάφραση (βλ. Salaville 1953) και η αρμενική μετάφραση, που εκδόθηκε το 1995 από τους Drost–Abgarian και Goltz.

³³ Huglo 1953, πρβλ. επίσης την έκδοση Meersseman 1958, και τα πιο πρόσφατα σχόλια του Maisano 2002: 581.

μόνο διατηρείται στη λειτουργική πράξη, αλλά αποτελεί και το δημοφιλέστερο τμήμα της υμνογραφίας στη σλαβική γλώσσα, και έδωσε το έναυσμα για μια μακρόχρονη και ιδιαίτερα δημιουργική παράδοση ύμνων που γράφτηκαν κατ' απομίμησή του. Η μοναδική σχεδόν μελέτη που έχει ως αντικείμενο τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου³⁴ έγινε στις ΗΠΑ χωρίς άμεση γνώση του χειρόγραφου υλικού και, συνεπώς, αναγκαστικά βασίσθηκε σχεδόν αποκλειστικά στις παλαιές και πλημμελείς εκδόσεις του ύμνου. Επίσης, στη μελέτη αυτή η σλαβική μετάφραση εξετάζεται μόνο από την άποψη της απόδοσης των ποιητικών μέσων του πρωτοτύπου. Στο ζήτημα αυτό, μολονότι είναι ασφαλώς πολύ σημαντικό, δεν περιορίζονται σε καμία περίπτωση τα ζητούμενα της σύγχρονης έρευνας γύρω από τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου. Προπαντός δεν έχει ακόμα εξακριβωθεί πού, πότε και από ποια συγκεκριμένη ομάδα χειρογράφων μεταφράστηκε ο Ακάθιστος για πρώτη φορά στη σλαβική γλώσσα, ούτε έχει μελετηθεί συστηματικά η χειρόγραφη ιστορία του, ιδιαίτερα σε σχέση με την ιστορία του κειμένου του ελληνικού πρωτοτύπου. Ήταν λοιπόν επιτακτική ανάγκη να συγκεντρωθούν και να ταξινομηθούν οι βασικές σλαβικές χειρόγραφες πηγές και οι παλαιές εκδόσεις του Ακαθίστου, να εξακριβωθούν οι σχέσεις μεταξύ τους, όπως και μεταξύ των σλαβικών και των ελληνικών πηγών σε μια προσπάθεια αποκατάστασης της αρχικής μορφής της σλαβικής μετάφρασης και προσδιορισμού των βασικών διορθώσεων του κειμένου, όπως και φάσεων της ιστορίας του στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα. Ιδιαίτερα ενδιαφέρον μας φαίνεται το ζήτημα της ανασύνθεσης του ελληνικού πρωτοτύπου που χρησιμοποιήθηκε για τη σλαβική μετάφραση, δηλαδή του κειμένου του Ακαθίστου της εποχής (τέλος 8^{ου}–9^{ου} αι.), για την οποία δεν υπάρχουν χειρόγραφες μαρτυρίες. Με αυτό τον τρόπο μπορούμε να αντλήσουμε πληροφορίες, πολύτιμες για τη βυζαντινή φιλολογία³⁵.

Την έρευνα αυτή επιχειρεί η παρούσα διατριβή, η οποία διαιρείται σε έξι κεφάλαια. Στο πρώτο κεφάλαιο παρουσιάζεται η ανασκόπηση της σχετικής βιβλιογραφίας και των βασικών πηγών της έρευνας: των σλαβικών χειρογράφων, που παραδίδουν τον Ακάθιστο (Τριωδίων, Κοντακαρίων και άλλων λειτουργικών βιβλίων), των παλαιών εκκλησιαστικών εκδόσεων του ύμνου, όπως και των κριτικών εκδόσεων του περασμένου αιώνα. Επίσης συζητείται το ζήτημα του χρόνου και του τόπου της πρώτης σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου, όπως και της πατρότητάς της. Πιστεύουμε ότι έγινε στη Βουλγαρία το 885–886 και θεωρούμε πιθανή την απόδοσή της στον Κλήμεντα Αχρίδος ή στον Κωνσταντίνο της Πρεσλάβας.

Η συστηματική ανάλυση αυτής της πρώτης μετάφρασης παρουσιάζεται στο δεύτερο κεφάλαιο. Ας τονίσουμε ότι η μετάφραση αυτή, που σώθηκε αυτοτελώς μόνο σε δύο χειρόγραφα, εξετάζεται εδώ συστηματικά για πρώτη φορά. Η σύγκριση της μετάφρασης με το ελληνικό κείμενο και η ερμηνεία των διαφορών που παρουσιάζουν μεταξύ τους

³⁴ Filonov-Gove 1976, 1978, 1980, 1988.

³⁵ Το πρόβλημα αυτό έχει θέσει και ο Goltz (1988, 1988a), που μελέτησε τη σλαβική μετάφραση σε σχέση με το ελληνικό πρωτότυπο, κάνοντας μερικές πολύ ενδιαφέροντες παρατηρήσεις, βασίστηκε όμως σε σχετικά νεότερες εκδοχές του σλαβικού κειμένου, και μάλιστα στην εκδομένη μορφή, χωρίς να λάβει υπ' όψιν του μαρτυρίες των παλαιότερων χειρογράφων – το γεγονός που κάνει αμφισβητούμενα μερικά από τα συμπεράσματά του.

έδειξε ότι, πρώτον, η μετάφραση έγινε από κάποιο ελληνικό κείμενο που διαφέρει σημαντικά από αυτό που έχει εκδοθεί, και δεύτερον, ότι πραγματοποιήθηκε στις αρχικές φάσεις της ιστορίας της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας, όταν η γλώσσα αυτή δεν είχε αναπτυχθεί ακόμα για να υποδεχθεί ένα έργο τόσο απαιτητικό, όπως ήταν ο Ακάθιστος ύμνος. Η έκδοση του πλήρους κειμένου της μετάφρασης αυτής με την ερμηνεία των «στρωμάτων» της επιχειρείται για πρώτη φορά στο Παράρτημα 1 της παρούσας διατριβής.

Το τρίτο κεφάλαιο αναφέρεται στη δεύτερη μετάφραση του ύμνου, η οποία μετά από ορισμένες διορθώσεις διατηρείται στη σύγχρονη λειτουργική πράξη της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Σε αντίθεση με την πρώτη, η μετάφραση αυτή εξετάστηκε και εκδόθηκε αρκετές φορές³⁶. Βάσει όμως της συστηματικής ανάλυσης όλων των παλαιών (μέχρι το 14^ο αι.) πηγών που περιέχουν ή το κείμενο της μετάφρασης αυτοτελώς, ή τις διασκευές της, ήρθαν στο φως εντελώς νέα στοιχεία. Αποδείχθηκε ότι η σύνταξη της μετάφρασης δεν έγινε στο Κίεβο στο τέλος του 11^{ου} αι., όπως υποστηρίζεται στη βιβλιογραφία³⁷, αλλά ενωρίτερα (πιθανόν τον 10^ο αι.) στο Ανατολικό Βουλγαρικό κράτος, και από εκεί μεταφέρθηκε στους ανατολικούς Σλάβους. Τα συμπεράσματα αυτά έχουν μεγάλη σημασία για την παλαιοσλαβική φιλολογία, επειδή συνδέονται άμεσα με ένα από τα πιο πολυσυζητημένα ζητήματά της – με το λεγόμενο πρόβλημα της ρωσικής μεταφραστικής σχολής του 11^{ου} αιώνα³⁸. Το πλήρες κείμενο της δεύτερης μετάφρασης στην αρχική κατά την γνώμη μας εκδοχή T παρουσιάζεται παράλληλα με το ελληνικό κείμενο του πρωτοτύπου της στο Παράρτημα 2.

Στα ακόλουθα κεφάλαια εξετάζεται η ιστορία της δεύτερης μετάφρασης από τον 14^ο αι. μέχρι σήμερα. Στο τέταρτο κεφάλαιο γίνεται λόγος για τη λεγόμενη «Μεγάλη Διόρθωση» των σλαβικών εκκλησιαστικών κειμένων, που έγινε στις αρχές του 14^{ου} αι. στο Άγιο Όρος. Στο πλαίσιο του κινήματος αυτού έγινε η συστηματική διόρθωση του σλαβικού κειμένου του Ακαθίστου βάσει των νέων αρχών, που απαιτούσαν ακριβή κατά λέξη μετάφραση. Γίνεται μια προσπάθεια αποκατάστασης του ελληνικού κειμένου που χρησιμοποιήθηκε στην αναθεώρηση, και παρατίθεται κατάλογος των διορθώσεων, που διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες: αυτές, που προέρχονται από τις διαφορές των ελληνικών πρωτοτύπων, αυτές που προέκυψαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων και τις γλωσσικές αλλαγές, που αντικατοπτρίζανε τη νέα κατάσταση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Τέλος, εξετάζονται οι σχέσεις μεταξύ των σλαβικών χειρογράφων της εκδοχής Π που προέκυψε ως αποτέλεσμα της διόρθωσης.

Το πέμπτο κεφάλαιο είναι αφιερωμένο στις εκδοχές του σλαβικού Ακαθίστου του 15^{ου}–16^{ου} αι., συγκεκριμένα στην εκδοχή Ε, τη σύνταξη της οποίας, με βάση τον κριτικό έλεγχο των κειμένων, την τοποθετούμε στο Άγιο Όρος, και στη ρωσική εκδοχή Ρ, που συνδέεται με το όνομα του μητροπολίτη Κυπριανού. Εξετάζοντας τις πολυάριθμες διασκευές, κατορθώσαμε να εντοπίσουμε τις σχέσεις μεταξύ των εκδοχών αυτών και των

³⁶ Βλ. Амфилохий 1979: 106–111, Filonov-Gove 1988, Dostal&Rothe 1979:188–227, Момина 1983a.

³⁷ Момина 1992: 215–218, Пентковский 2001: 334.

³⁸ Για το ζήτημα βλ. ενδεικτικά Соболевский 1910, Алексеев 1998b, 1999, Молдован 1994, Момина 1992, Пичхадзе 1991, 1998, Лант 1999, Thomson 1999.

παλαιότερων εκδοχών και διασκευών του ύμνου. Γραφικά οι σχέσεις αυτές παρουσιάζονται στο τέλος του κεφαλαίου [βλ. σελ. 177]. Στο ίδιο κεφάλαιο εξετάζεται συστηματικά για πρώτη φορά το κείμενο της *editio princeps* της σλαβικής μετάφρασης (Κρακοβία, 1491) και επιχειρείται η σύγκρισή του με τις άλλες εκδοχές, που μας οδήγησε σε εντελώς νέα συμπεράσματα σχετικά με τις χειρόγραφες πηγές του εκδεδωμένου κειμένου.

Στο τελευταίο κεφάλαιο μελετώνται οι τελευταίες διορθώσεις της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου (από τον 17^ο ως τον 19^ο αι.), ως αποτέλεσμα των οποίων ο ύμνος πήρε τη σημερινή μορφή του. Η πλήρης εικόνα των αλλαγών του σλαβικού κειμένου από τον 11^ο ως τον 19^ο αι. παρουσιάζεται στους πίνακες του Παραρτήματος 3, όπου συγκεντρώνονται όλες οι διορθώσεις, που έχουν γίνει στη μετάφραση. Ο τελευταίος στόχος της μελέτης είναι η συγχρονική ανάλυση της εκδοχής του ύμνου, που περιλαμβάνεται στη σημερινή ρωσική λειτουργική πράξη, από τις απόψεις της αντιστοιχίας της με το ελληνικό εκκλησιαστικό κείμενο, της γλώσσας της, όπως και της απόδοσης των ποιητικών μέσων του πρωτοτύπου.

Η διατριβή ολοκληρώνεται με επίλογο, βιβλιογραφία και τέσσερα παραρτήματα. Ο κατάλογος των χειρογράφων και των παλαιών εκδόσεων που μελετήθηκαν καθώς και τα *sigla* τους παρατίθενται στο Παράρτημα 4.

Παραδίδοντας αυτό το έργο, έχω την ευχάριστη υποχρέωση να ευχαριστήσω όλους τους καθηγητές του φιλολογικού τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης που συνέβαλλαν στην διεκπεραίωσή του. Ιδιαίτερες ευχαριστίες και την βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου οφείλω να εκφράσω στον ομότιμο καθηγητή κ. Θεοχάρη Δετοράκη για την υπόδειξη του θέματος, την στήριξη του έργου από τις πρώτες φάσεις μέχρι την ολοκλήρωσή του και τις πολύτιμες συμβουλές του. Ευχαριστώ επίσης τον κ. Ιωάννη Βάσση, ο οποίος βοήθησε πολύ στην ολοκλήρωση του έργου και χάρη στις υποδείξεις του οποίου η διατριβή πήρε την τωρινή της μορφή, και την κα. Μαρίνα Λουκάκη για την θερμή υποστήριξη, χρήσιμες συμβουλές και πρόθυμη βοήθεια. Μια ιδιαίτερη ευχαρίστηση οφείλω στην σλαβολόγο της Ακαδημίας Αθηνών την κ. Όλγα Αλεξανδροπούλου, η οποία πρόθυμα δέχτηκε να διαβάσει το κείμενο και έκανε πολλές πολύτιμες παρατηρήσεις. Θα ήθελα επίσης να ευχαριστήσω την καθηγήτρια κ. Α. Filonov-Gove για την χρήσιμη συζήτηση και για το βιβλίο της και τα έγγραφα που μου χάρισε, τον καθηγητή κ. H. Lunt για το φωτοαντίγραφο του χειρογράφου του Τριωδίου Zagrebskaja και το Πατριαρχικό Ίδρυμα Πατερικών Μελετών για τα φωτοαντίγραφα των απρόσιτων σλαβικών χειρόγραφων του Αγίου Όρους.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η ΣΛΑΒΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΚΑΙ Η ΘΕΣΗ ΤΗΣ ΣΤΑ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΑ ΣΛΑΒΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Τα πολιτισμικά και γλωσσολογικά συμφραζόμενα της σύνταξης της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου. Θεμελίωση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας και αρχικές φάσεις της εξέλιξης των σλαβικών γραμμάτων

Όπως είδαμε παραπάνω (βλ. πρόλογο), το πρόβλημα της χρονολόγησης της σύνθεσης του ελληνικού Ακαθίστου παραμένει ακόμη ανοικτό και δεν φαίνεται να βρίσκει λύση στο άμεσο μέλλον. Ωστόσο, ο *terminus ante quem* τοποθετείται γενικά στο τέλος του 8^{ου} αι.¹ Συνεπώς, μπορούμε να θεωρήσουμε ως δεδομένο ότι στην εποχή της δημιουργίας της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας και των πρώτων σλαβικών μεταφράσεων, δηλαδή στα μέσα του 9^{ου} αι., ο Ακάθιστος Ύμνος ήταν ήδη ένα ευρέως γνωστό και δημοφιλές κείμενο, που ψαλλόταν σε όλους τους ναούς της ελληνικής ορθοδοξίας και περιλαμβανόταν στα λειτουργικά βιβλία: τα Μηναία και τα Κοντακάρια. Για να προσδιορίσουμε την πιθανή χρονολογία της πρώτης σλαβικής μετάφρασης του ύμνου, οφείλουμε να περιγράψουμε αδρομερώς τις κύριες φάσεις της δημιουργίας της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας που συνοδευόταν από τις μεταφράσεις των βυζαντινών θρησκευτικών βιβλίων.

Σύμφωνα με όλες τις ιστορικές αλλά και θρησκευτικές πηγές, η αρχή των σλαβικών γραμμάτων συνδέεται άμεσα με τον εκχριστιανισμό των Σλάβων. Οι σλαβικοί λαοί κατά την ειδωλολατρική εποχή πιθανότατα δεν είχαν δική τους γραφή, τουλάχιστον δεν υφίσταται καμία αξιόπιστη απόδειξη για την ύπαρξη «προ-κυριλικού» σλαβικού αλφαβήτου. Υπάρχουν μαρτυρίες² ότι οι μορφωμένοι Σλάβοι την εποχή αυτή χρησιμοποιούσαν για τη γραφή το λατινικό ή το ελληνικό αλφάβητο, που δεν αντιστοιχούσαν καθόλου στο φωνητικό σύστημα της σλαβικής γλώσσας. Η κατάσταση άλλαξε, όταν λίγο μετά το 860 οι βυζαντινοί μοναχοί αδελφοί Κωνσταντίνος-Κύριλλος και Μεθόδιος, που κατάγονταν από τη Θεσσαλονίκη, τη βυζαντινή πόλη με τον μεγαλύτερο σλαβικό πληθυσμό, δημιούργησαν ένα ιδιαίτερο σλαβικό αλφάβητο. Ποιες ήταν οι συνθήκες, κάτω από τις οποίες έγινε αυτό το έργο, αν δηλαδή υποστηριζόταν εξ αρχής από τις τοπικές αρχές και αν ήταν προσωπική πρωτοβουλία των δύο αδελφών, είναι ζητήματα που παραμένουν ακόμη αναπάντητα. Ο βίος του Κωνσταντίνου συνδέει αυτά τα γεγονότα με την αποστολή στην Κωνσταντινούπολη των εκπροσώπων του μεγάλου δούκα του σλαβικού κράτους της Μοραβίας, του Ροστισλάβ, που ζήτησε από τον αυτοκράτορα Κωνσταντίνο να στείλει στη χώρα του ανθρω-

¹ Βλ. π.χ. Δετοράκης 1979: 231 και Δετοράκης 1993: 27.

² Βλ. π. χ. Флоря 1996a: 299, Хабургаев 1994: 82 – 85.

πους των γραμμάτων για να διδάξουν τον Λόγο του Θεού στους Σλάβους.³ Όμως οι περισσότεροι σύγχρονοι ερευνητές πιστεύουν ότι ο Κύριλλος είχε ήδη ολοκληρώσει τη σύνταξη του αλφαβήτου, αλλά και τη μετάφραση του πρώτου βιβλίου – του Ευαγγελίου του τύπου «Άπρακος» – πριν από την άφιξη της αποστολής.⁴ Το νέο αλφάβητο, που αργότερα πήρε το όνομα *glagolitsa* (ας σημειωθεί ότι την άποψη ότι ο Κωνσταντίνος δημιούργησε το *glagolitsa*, και όχι το άλλο σλαβικό αλφάβητο, που ονομάστηκε *kirillitsa*, υποστηρίζουν σήμερα οι περισσότεροι ερευνητές⁵) συντάχτηκε με βάση τη διάλεκτο των Σλάβων της Θεσσαλονίκης. Όμως στην εποχή εκείνη οι διαφορές μεταξύ των διαλέκτων των Σλάβων δεν ήταν σημαντικές. Συνεπώς η διάλεκτος αυτή, την οποία σύμφωνα με τις πηγές οι δύο αδελφοί γνώριζαν ως δεύτερη μητρική τους γλώσσα, θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί ως κοινή γλώσσα των Σλάβων.⁶ Το γλαγολικό αλφάβητο ακολουθούσε τη σειρά των γραμμάτων του ελληνικού, όμως όλα τα γράμματα, ακόμη και εκείνα που συνέπιπταν στη φωνητική τους αξία με τα ελληνικά, είχαν τη δική τους πρωτότυπη μορφή. Στο νέο αλφάβητο υπήρχαν και γράμματα που δεν είχαν το αντίστοιχό τους στο ελληνικό. Με αυτά συμβόλιζαν τα σύμφωνα και τα φωνήεντα που ήταν χαρακτηριστικά μόνο της σλαβικής γλώσσας.

Αλλά «ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος εκτός από τη δημιουργία του αλφαβήτου, είχαν επωμιστεί το πολύ βαρύτερο και ουσιαστικότερο έργο, να φέρουν δηλαδή τους Σλάβους μέσα στο χώρο της θρησκευτικής και πολιτιστικής ζωής του Βυζαντίου και το έργο αυτό κάθε άλλο παρά εύκολο ήταν».⁷ Το 863 η ιεραποστολή του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου φτάνει στη Μοραβία. Με την υποστήριξη του Ροστισλάβ οι δύο αδελφοί άρχισαν να διδάσκουν τον Λόγο του Θεού, αλλά ταυτόχρονα και τις αρχές των σλαβικών γραμμάτων. Ο ίδιος ο Ροστισλάβ τους βρήκε μαθητές μεταξύ των Σλάβων, οι οποίοι αργότερα συνέχισαν το έργο των Ελλήνων αδελφών. Πρώτος ο Κωνσταντίνος και αργότερα, μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου, ο Μεθόδιος ασχολήθηκαν και με τη μετάφραση ελληνικών βιβλίων στα σλαβικά. Ο ακριβής όγκος του μεταφραστικού έργου του, παρά την απέραντη βιβλιογραφία περί του θέματος,⁸ παραμένει ακόμη άγνωστος, αλλά προφανώς στις μεταφράσεις περιλαμβάνονταν τα σημαντικότερα βιβλία της ελληνικής ορθόδοξης εκκλησίας. Ανάμεσα σε αυτά θα έπρεπε να ήταν και υμνογραφικά κείμενα που ήταν απαραίτητα για τη λειτουργία στη σλαβική γλώσσα. Η μετάφραση των θρησκευτικών βιβλίων από τα ελληνικά δεν ήταν καθόλου εύκολο έργο, διότι η σλαβική γλώσσα που υπήρχε προηγουμένως μόνο σε προφορική μορφή και, σε σύγκριση με την ελληνική, σε αρκετά χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης, δεν περιείχε ούτε τις κατάλληλες λέξεις ούτε τις κατάλληλες συντακτικές δομές για την απόδοση των περίπλοκων θρησκευτικών και φιλοσοφικών εννοιών των βυζαντινών κειμένων. Για τον λόγο αυτό θεωρούμε τον Κωνσταντίνο και τον Μεθόδιο όχι μόνο συ-

³ Βλ. την έκδοση του βίου του Αγ. Κωνσταντίνου στον Флоря 2000a: 167–168.

⁴ Прβλ. Верещагин 1985: 218, Миронова 2000: 15.

⁵ Βλ. π.χ. Карпенко 1998: 3, Хабургаев 1994: 60, Флоря 1996a: 303, Кузнецов 2000: 112, ενώ για την αντίθετη άποψη βλ. Прохоров 1992.

⁶ Βλ. π.χ. Dostal 1965: 68, Пиккио 2003: 26, Панин 1995: 6.

⁷ Ταχιάος 1992: 194.

⁸ Βλ. π.χ. Темчин 1999, Темчин 2004, Пентковский 1988, Хабургаев 1994, Флоря 1996b, Флоря 2000a, Dostal 1995, Можеева 1976.

ντάκτες του σλαβικού αλφαβήτου αλλά και θεμελιωτές μιας νέας γλώσσας: της εκκλησιαστικής σλαβικής.⁹ Για τη γλώσσα αυτή πήραν ως βάση την ομιλούμενη γλώσσα των Σλάβων, αλλά την εμπλούτισαν σε πολύ μεγάλο βαθμό με πλήθος αφηρημένων λέξεων, με θρησκευτική και φιλοσοφική ορολογία και με περίπλοκες συντακτικές δομές που ήταν χαρακτηριστικές στη βυζαντινή λογοτεχνία.

Ο σύγχρονος ρώσος ερευνητής Vereschagin διακρίνει τρεις βασικούς τρόπους, με τους οποίους οι δύο αδελφοί και αργότερα οι σλάβοι μαθητές τους πέτυχαν να δημιουργήσουν ολόκληρα λεξικά στρώματα για την απόδοση των καινούριων για τους πρώην ειδωλολατρικούς λαούς εννοιών του βυζαντινού ορθόδοξου πολιτισμού.¹⁰

Ο πρώτος τρόπος είναι η απόδοση νέας φιλοσοφικής και θεολογικής σημασίας σε σλαβικές λέξεις καθημερινής χρήσης. Ένα ενδεικτικό παράδειγμα βρίσκουμε στην πρώτη σειρά του πρώτου βιβλίου που μεταφράστηκε στα σλαβικά – του Ευαγγελίου «Άπρακος» (Ιωάνν. 1.1). Ο μεταφραστής μεταφέρει στη σλαβική λέξη *ñĕīāī*, που συνδεόταν προηγουμένως μόνο με την καθημερινότητα («λέξη της καθημερινής ομιλίας»), όλες τις αφηρημένες φιλοσοφικές και θεολογικές σημασίες, οι οποίες συγκεντρώθηκαν στο ελληνικό «λόγος». Ας αναφέρουμε εδώ και μερικά παραδείγματα αυτού του τύπου από τη μετάφραση του Ακαθίστου, όπως π. χ. οι λέξεις *āĕāā* (ή παρθένος), *ðācu ī ū* (γνώσις), *ñĕā* (δύναμις), *ðāīðāōū* (ό κτίστης) και πολλά άλλα.

Ο δεύτερος τρόπος ήταν, σύμφωνα με τον Vereschagin, ο δανεισμός ελληνικών, εβραϊκών (μέσω της ελληνικής γλώσσας) και σπανιότερα λατινικών λέξεων. Ο τρόπος αυτός που φαίνεται να είναι πιο εύκολος και ασφαλής, επειδή στην περίπτωση αυτή εξέλιπε το ζήτημα της ακρίβειας στην απόδοση, στην πραγματικότητα κρύβει μεγάλους κινδύνους. Αν λάβουμε υπ' όψιν ότι το ποσοστό των ελληνικών λέξεων που δεν είχαν αντιστοιχίες στη σλαβική γλώσσα, ήταν πολύ μεγάλο, ο μεταφραστής που παρασύρεται από αυτόν τον τρόπο, κινδυνεύει να κάνει τη μετάφρασή του ακατανόητη για τους αναγνώστες. Η μεγαλοφυΐα του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου φάνηκε μεταξύ άλλων και στο ότι βρήκαν το σωστό μέτρο για τους δανεισμούς, περιορίζοντάς τους γενικώς στους απαραίτητους όρους της ελληνικής θεολογικής γραμματείας. Για παράδειγμα, στη μετάφραση του Ακαθίστου βρίσκουμε μόνο τις εξής δάνειες λέξεις: *āīāāū* (ἄγγελος), *ððāīāzā* (τράπεζα), *āīīñðīĕ* (ἀπόστολος), *āāū* (ἄδης), *ðĕĕīñīð* (φιλόσοφος), *raĕ ī ū* (ψαλμός), *ĕĕāwōū* (κιβωτός).¹¹

Τέλος, ο τρίτος τρόπος, πολύ προσφιλής σε όλους τους σλάβους μεταφραστές, ήταν η σύνθεση νέων σλαβικών λέξεων με τη μέθοδο που «αντιγράφει» τη δομή των αντίστοιχων ελληνικών. Ο τρόπος αυτός στη φιλολογία πήρε το όνομα *calque* (από τη γαλλική λέξη που σημαίνει το διαφανές χαρτί που χρησιμοποιείται για την αντιγραφή π.χ. σχεδίων). Ο τρόπος αυτός χρησιμοποιείται γενικώς για την απόδοση λέξεων με σύνθετη δομή, δηλ.

⁹ Βλ. σχετικά Верещагин 1996: 306.

¹⁰ Βλ. Верещагин 1982a: 31–39, Верещагин 1988a: 79–84, Верещагин 1996: 310–314.

¹¹ Βλ. επίσης Дубровина 1964, Иванова Т. 1977, Мещерский 1958a, Чернышева 1983a, Чернышева 1987.

- λέξεων με προθέματα (όπως π.χ. στον Ακάθιστο το επίθετο íáíâEñðíáÿ (άνύμφευτε) σχηματίζεται από το αρνητικό πρόθεμα íá - , που αντιστοιχεί στο ελληνικό $\alpha\text{-}$ και το επίθετο από το ουσιαστικό íâEñðà - νύμφη),
- σύνθετων λέξεων (π.χ. το σλαβικό όνομα áíâíðíäëðà αντιγράφει το ελληνικό *θεοτόκε* με $\text{áíâ-} = \text{θεο-}$ και $\text{-ðíä-} = \text{-τόκ-}$. Στον Ακάθιστο βρίσκουμε επίσης και την ελληνική λέξη με τρία θέματα που αποδίδεται με τη σλαβική *calque*: (ξύλον) εὐσκό-φύλλον: äðEâí) $\text{äëääí-ñEíüíí-ëëñðóüâüííä}$). Σχολιάζοντας την πληθώρα των σύνθετων λέξεων στα σλαβικά θρησκευτικά γράμματα, ο γνωστός ρώσος φιλόσοφος S. Averintsev τονίζει: «Η ομορφιά του ολόκληρου «τσαμπιού» των λέξεων συνδεδεμένων σε μια ενιαία λέξη είναι ένα φαινόμενο βαθιά ελληνικό, και αυτό το φαινόμενο ο ρωσικός λαός το δέχτηκε ολόψυχα και μάλιστα για αιώνες»¹².

Ας σημειωθεί ότι οι δημιουργοί της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας προτιμούσαν να χρησιμοποιούν αυτόν τον τρόπο εμπλουτισμού της γλώσσας αντί για το δανεισμό. Η αυξημένη χρήση του *calque* μπορεί να θεωρηθεί ως το χαρακτηριστικό στοιχείο της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας σε σύγκριση με άλλες ιεραποστολικές γλώσσες.¹³ Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα θα μπορούσε να είναι η απόδοση στη σλαβική και στη γεωργιανή γλώσσα της λέξης συνείδησις, της λέξης που εκφράζει μια νέα για τους ειδωλολατρικούς λαούς έννοια και συνεπώς δεν είχε αντιστοιχίες στην ομιλούμενη γλώσσα τους. Ενώ στη γεωργιανή γλώσσα εισάγεται η δάνεια από την ελληνική λέξη συνείδησις, στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα εμφανίζεται μια εντελώς νέα λέξη ñüââñðü , που συντίθεται από σλαβικά συνθετικά (το θέμα -ââñðü και το πρόθεμα ñü-) και αναπαράγει τη δομή της ελληνικής με το ñü , που είναι συνώνυμο του ελληνικού συν-, και το $\text{ââñðü} =$ είδησις. Αξίζει να τονίσουμε ότι συνθέτοντας του *calque* οι μεταφραστές δεν μεταφέρουν στην άλλη γλώσσα μόνο τη λεξική σημασία της λέξης αλλά και τη δομή και την ετυμολογική σημασία της, γι' αυτό ο συγκεκριμένος τρόπος εμπλουτίζει τη γλώσσα περισσότερο από τους άλλους.

Με παρόμοιους τρόπους εμπλούτισαν οι αδελφοί Κύριλλος και Μεθόδιος και τη συντακτική δομή της σλαβικής γλώσσας, παίρνοντας ως βάση τις συντακτικές δομές της ελληνικής,¹⁴ με αποτέλεσμα, σε πολύ σύντομο χρονικό διάστημα να δημιουργηθεί μια γλώσσα του μεγάλου χριστιανικού πολιτισμού, μια γλώσσα που είχε «έτοιμα, αλλά και δυναμικά μέσα για έκφραση ανεπτυγμένης και σύνθετης σκέψης αλλά και λεπτού αισθήματος».¹⁵ Ο μεγάλος ρώσος ποιητής Πούσκιν θα πει αργότερα: «Η ελληνική γλώσσα χάρισε στη σλαβική τους νόμους της δικής της καλομελετημένης γραμματικής, τους θαυμάσιους τρόπους της, τη μεγαλόπρεπη ροή του λόγου, με άλλα λόγια, την υιοθέτησε απαλλάσσοντάς την έτσι από τις αργές βελτιώσεις [του χρόνου]».

Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Κωνσταντίνος και ο Μεθόδιος δεν περιορίστηκαν στις μεταφράσεις βυζαντινών κειμένων, αλλά συνέταξαν και πρωτότυπα σλαβικά κείμενα με βάση

¹² Аверинцев 1991 : 55.

¹³ Βλ. επίσης Вялкина 1964, Копыленко 1973, Чернышева 1984.

¹⁴ Βλ. Фоков, Дубровина 1991.

¹⁵ Верещагин 1996: 314.

ελληνικά πρωτότυπα. Ο όγκος του πρωτότυπου έργου τους συζητείται ακόμη στη σύγχρονη φιλολογία,¹⁶ ενώ σύμφωνα με πιο αυστηρές εκτιμήσεις περιελάμβανε μερικά διδακτικά και υμνογραφικά κείμενα.

Η ιεραποστολή των Ελλήνων αδελφών, παρά την υποστήριξη των σλαβικών αρχών και του πάπα Ιωάννη Η', αντιμετώπισε και σοβαρά εμπόδια. Από ιδεολογική άποψη το μεγαλύτερο εμπόδιο ήταν η αντίδραση των οπαδών του δόγματος «των τριών γλωσσών», σύμφωνα με το οποίο για τη λειτουργία αλλά και για τα κείμενα της Αγίας Γραφής επιτρέπεται να χρησιμοποιούνται μόνο οι τρεις ιερές γλώσσες, εκείνες με τις οποίες γράφτηκε η επιγραφή στο σταυρό του Χριστού.¹⁷ Η θεωρία αυτή είχε πολλούς οπαδούς ανάμεσα στις λατινικές αλλά και τις βυζαντινές αρχές, και ο Μεθόδιος, που μετά το θάνατο του Κωνσταντίνου (869) συνέχισε μόνος το έργο τους, έπρεπε να υπερασπίζεται διαρκώς τα «δικαιώματα» της νέας σλαβικής γραφής. Μετά το θάνατο του πάπα Ιωάννη Η' (882) και αργότερα του Μεθοδίου (885), ο νέος πάπας Στέφανος Ε' απαγορεύει τη λειτουργία στη σλαβική γλώσσα, και οι οπαδοί του δόγματος «των τριών γλωσσών», με επικεφαλής τον μεγάλο δούκα της Μοραβίας του Σβιατοπόλκ εκδιώκουν τους μαθητές των Ελλήνων ιεραποστόλων από τη Μοραβία.

Καταφύγιο έδωσε στους μαθητές ο τσάρος του σλαβικού κράτους της Βουλγαρίας Μπορίς, ο οποίος για τους δικούς του πολιτικούς λόγους τους επέτρεψε να συνεχίσουν τη μετάφραση βυζαντινών κειμένων στη σλαβική γλώσσα, αλλά και την τέλεση της λειτουργίας στα σλαβικά.¹⁸ Νέο κέντρο της σλαβικής γραφής γίνεται η βουλγαρική πόλη Αχρίδα. Εκεί ο Κλήμης Αχρίδος, ο Κωνσταντίνος της Πρεσλάβας και ο Ναούμ Αχρίδος, οι πιο γνωστοί μαθητές του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου, όχι μόνο μεταφράζουν όλα τα βιβλία που ήταν απαραίτητα για τη σωστή λειτουργία της βουλγαρικής ορθόδοξης εκκλησίας, αλλά δημιουργούν και τα δικά τους πρωτότυπα έργα σχεδόν σε όλα τα είδη της θρησκευτικής γραμματείας.¹⁹ Υπάρχουν αξιόπιστες ενδείξεις²⁰ ότι ήδη το 886 συντάχτηκαν, πιθανόν από τον Κωνσταντίνο της Πρεσλάβας, τα πρωτότυπα στιχηρά των Χριστουγέννων που είχαν αλφαβητική ακροστιχίδα σύμφωνα με το σλαβικό αλφάβητο.

Στη Βουλγαρία όμως ακόμα και πριν από την εμφάνιση των μαθητών υπήρχε η ευρέως διαδεδομένη πρακτική της γραφής των σλαβικών κειμένων με ελληνικά γράμματα. Ως αποτέλεσμα των συγκρούσεων των οπαδών της γλαγολικής και της ελληνικής γραφής συντάχτηκε ένα νέο αλφάβητο, το κυριλλικό. Το αλφάβητο αυτό βασίζεται στο ελληνικό και συμπληρώνεται με γλαγολικά γράμματα που συμβολίζουν τα σλαβικά φωνήεντα και σύμφωνα που δεν υπάρχουν στην ελληνική γλώσσα. Ο G. Khaburgaen παρατηρεί, ότι «αν από «τεχνική» άποψη το κυριλλικό αλφάβητο συντάχτηκε ως αποτέλεσμα της συμπλήρωσης του ελληνικού αλφαβήτου με γλαγολικά γράμματα [...], από την άποψη της ιστορίας του πολιτισμού η εμφάνισή του πρέπει να θεωρηθεί ως προσαρμογή της σλαβικής γραφής του

¹⁶ Βλ. π.χ. Топоров 1979, Верещагин 2001, Верещагин 2003, Флоря 2000а.

¹⁷ Βλ. Пиккио 2003: 244–341, Верещагин 2003: 134.

¹⁸ Лошакова 2003: 46.

¹⁹ Βλ. σχετικά Ёвчева 2002, Мошкова 1999а, Мошкова 1999b, Николова 1988, Попов Г 1982.

²⁰ Прβл. Темчин 2004: 48.

Κωνσταντίνου στις πολιτισμικές συνθήκες της Βουλγαρίας του τέλους του 9^{ου} αι.».²¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι το νέο αλφάβητο ακολουθεί το γλαγολικό και στον αριθμό και στη σειρά των γραμμάτων· η μοναδική διαφορά έγκειται στη μορφή των γραμμάτων.

Τόπος σύνταξης του νέου αλφαβήτου ήταν η Ανατολική Βουλγαρία, συγκεκριμένα η πρωτεύουσα του κράτους Πρεσλάβα, που γίνεται το δεύτερο μετά την Αχρίδα κέντρο της σλαβικής γραφής μετά την άφιξη εκεί του Κωνσταντίνου της Πρεσλάβας. Η αρχαιότερη επιγραφή σε κυριλλικό αλφάβητο που βρέθηκε στην Πρεσλάβα χρονολογείται στα 921. Οι σύγχρονοι ερευνητές πιστεύουν ότι η νέα γραφή είχε αρχικά κοσμική χρήση και αργότερα εξαπλώθηκε βαθμιαία σε θρησκευτικά κείμενα.²² Τα δύο αλφάβητα συνυπάρχουν μέχρι τον 11^ο αι., με το γλαγολικό να κυριαρχεί στη Δυτική Βουλγαρία με κέντρο την Αχρίδα, και το κυριλλικό στην Ανατολική Βουλγαρία με κέντρο την Πρεσλάβα.

Η εποχή των τσάρων Μπορίς και Συμεών ήταν η εποχή της ακμής των σλαβικών γραμμάτων στη Βουλγαρία.²³ Η παρακμή άρχισε μετά το θάνατο των μαθητών του Κυρίλλου και του Μεθοδίου, όταν «αντί για τον ενιαίο κύκλο των πολυμαθών ομοϊδεατών, οι οποίοι γνώριζαν καλά την ελληνική όπως και τη σλαβική γλώσσα, και σκόπιμα δημιούργησαν τη νέα λογοτεχνία (κατ' ουσίαν τον νέο χριστιανικό πολιτισμό), στην πολιτιστική σκηνή εμφανίζονται οι εκπρόσωποι του κατώτερου κλήρου και των μοναχών που γνώριζαν σλαβικά και σε κάποιο βαθμό ελληνικά, αλλά που δεν κατανοούσαν ακριβώς το όριο μεταξύ κανονικού και μη κανονικού, και που θεωρούσαν ως ιερό κάθε κείμενο αφιερωμένο στα πρόσωπα των δύο Διαθηκών ή στη χριστιανική ιστορία».²⁴ Η παρακμή του βουλγαρικού πολιτισμού συνεχίστηκε ως τα τέλη του 10^{ου} και τις αρχές του 11^{ου} αι., όταν τα βουλγαρικά κράτη – πρώτα το Ανατολικό και λίγο αργότερα το Δυτικό – έχασαν την ανεξαρτησία τους. Η άφιξη των βυζαντινών ιερέων προκάλεσε τη σταδιακή αντικατάσταση της σλαβικής λειτουργικής πρακτικής με την ελληνική. Η χρήση της σλαβικής γραφής δεν σταμάτησε εντελώς, αλλά βγήκε από τη σφαίρα των θρησκευτικών γραμμάτων. (Προφανώς θεωρούμε υπερβολική την άποψη ότι η χρήση της σλαβικής γραφής στα θρησκευτικά κείμενα στη Βουλγαρία θεωρήθηκε από τις βυζαντινές αρχές ως αίρεση και όλα τα σλαβικά λειτουργικά βιβλία παραδόθηκαν στην πυρά.²⁵ τέτοιο γεγονός ούτε αναφέρεται σε καμία ιστορική πηγή, ούτε συμφωνεί με την εξωτερική εκκλησιαστική πολιτική της βυζαντινής αυτοκρατορίας). Την παρακμή των σλαβικών γραμμάτων στη Βουλγαρία κατά τον 11^ο–12^ο αι. επιβεβαιώνει το γεγονός ότι κανένα από τα βουλγαρικά χειρόγραφα που σώθηκαν δεν χρονολογείται ενωρίτερα από το τέλος του 12^{ου} αι. (προς σύγκριση σημειώνουμε ότι τα παλαιότερα ρωσικά χειρόγραφα χρονολογούνται στις αρχές του 11^{ου} αι.).

Η παράδοση των σλαβικών γραμμάτων που διακόπηκε στο κέντρο της, στη Βουλγαρία, συνεχίστηκε στην περιφέρεια: στην Τσεχία, τη Σερβία και τη Ρωσία. Στην Τσεχία, όπως

²¹ Хабыргаев 1994: 109.

²² Хабыргаев 1994: 110.

²³ Вл. Калиганов 1996: 327–329.

²⁴ Турилов 2002: 415.

²⁵ Вл. Мошин 1963: 65–69.

υποστηρίζουν σύγχρονοι φιλόλογοι,²⁶ τα θρησκευτικά βιβλία στη σλαβική γλώσσα καθώς και η σλαβική λειτουργική πρακτική συνυπάρχουν μαζί με τη λατινική παράδοση ως το τέλος του 11^{ου} αι. Ο ορθόδοξος πολιτισμός της Σερβίας βοήθησε πολύ στη διατήρηση των παλαιότερων σλαβικών κειμένων. Οι ερευνητές υποστηρίζουν ότι η σερβική παράδοση του 12^{ου}–14^{ου} αι. «σε μεγαλύτερο βαθμό, εν σχέσει με τη σύγχρονή της βουλγαρική, δέχεται τους λογοτεχνικούς θησαυρούς της Μεγάλης Μοραβίας και του Πρώτου Βουλγαρικού κράτους».²⁷

Η Ρωσία εισήλθε από τις τελευταίες στο χώρο του ορθόδοξου σλαβικού πολιτισμού, με τον εκχριστιανισμό της στο τέλος του 10^{ου} αι. Κατά τον 10^ο–11^ο αι. η Ρωσία παρέλαβε το μεγαλύτερο μέρος της εκκλησιαστικής σλαβικής λογοτεχνίας που συντάχτηκε ή μεταφράστηκε στη Μοραβία, τη Βουλγαρία και την Τσεχία.²⁸ Η Ρωσία δανείζεται τα σλαβικά κείμενα αποκλειστικά στην κυριλλική γραφή, μια ένδειξη ότι η μεταφορά έγινε από το Ανατολικό Βουλγαρικό βασίλειο, που την εποχή αυτή παύει να υφίσταται ως ανεξάρτητο κράτος. Ως αποτέλεσμα του δανεισμού «η Ρωσία έγινε διάδοχος της πολύ παραγωγικής λογοτεχνικής σλαβικής παράδοσης των 125 χρόνων, αλλά και ο πλέον επιτυχής “συντηρητής” αυτής της παράδοσης».²⁹ Οι ιστορικές αναφορές, τα πρωτότυπα κείμενα στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα που συντάχτηκαν στη Ρωσία, ο σχετικά μεγάλος αριθμός των ρωσικών χειρογράφων που σώθηκαν από αυτήν την εποχή – όλα αυτά μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε τη Ρωσία του 11^{ου}–12^{ου} αι. ως το μεγαλύτερο κέντρο του σλαβικού πολιτισμού. Το πρώτο ρωσικό χρονικό (PVL) για το 1037 αναφέρει ότι ο μέγας δούξ Γιαροσλάβ «συγκέντρωσε πολλούς αντιγραφείς και μετέφερε από τους έλληνες στη σλαβική γραφή, και αντέγραψαν πολλά βιβλία».³⁰ Η αινιγματική αυτή μαρτυρία έχει ερμηνευτεί ποικιλοτρόπως από τη σύγχρονη έρευνα, θεωρείται μάλιστα και ως απόδειξη των άμεσων μεταφράσεων από τα βυζαντινά πρωτόγραφα που έγινε τότε στη Ρωσία,³¹ αλλά και ως ένδειξη για τη μεταγραφή των βουλγαρικών γλαγολικών χειρογράφων με κυριλλικά γράμματα.³² Εν πάση περιπτώσει, αποτελεί μια ένδειξη ότι η αντιγραφή και η διόρθωση των σλαβικών βιβλίων θεωρούνταν ζήτημα κρατικής σημασίας.

Το ερώτημα κατά πόσον ήταν διαδεδομένη η χρήση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας στη λειτουργική πράξη κατά τις πρώιμες φάσεις της χριστιανικής ιστορίας της Ρωσίας παραμένει προς το παρόν αναπάντητο.³³ Αφού στη Ρωσία οι πρώτοι ιεράρχες και κληρικοί ήταν Έλληνες, φαίνεται λογικό να υποθέσουμε ότι αρχικά γλώσσα της λειτουργίας ήταν η ελληνική. Όμως ήδη περί τα μέσα του 11^{ου} αι. η χρήση της περιορίστηκε στους καθεδρικούς ναούς, ενώ στις άλλες εκκλησίες η λειτουργία γινόταν στη σλαβική γλώσσα·

²⁶ Турилов 2002: 427.

²⁷ Турилов 2002: 446· βλ. επίσης Турилов 1999a.

²⁸ Βλ. Турилов 1999b.

²⁹ Турилов 2002: 431–432.

³⁰ Повесть временных лет: 102.

³¹ Мошин 1963: 61, Алексеев 1988b, Алексеев 1999.

³² Βλ. Lunt 1988, Thomson 1999: 304–307.

³³ Βλ. Vodoff 1992: 448.

τέλος, όχι αργότερα από τις αρχές του 12^{ου} αι. η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα αντικατέστησε την ελληνική σε όλη την επικράτεια.³⁴

Ένα άλλο δείγμα της άνθησης των σλαβικών γραμμάτων στη Ρωσία του 11^{ου}–12^{ου} αι. είναι το φαινόμενο της λεγόμενης «πρώτης ανατολικής σλαβικής επιρροής», όταν στα τέλη του 12^{ου}–13^{ου} αι. η ρωσική χειρόγραφη παράδοση επηρέασε σημαντικά τη νοτιοσλαβική.³⁵ Ας σημειωθεί όμως ότι παρά τις αναμφισβήτητες αποδείξεις για την ακμή των γραμμάτων στη Ρωσία, ελάχιστες είναι οι μεταφράσεις από τα ελληνικά στα σλαβικά, για τις οποίες υπάρχουν ενδείξεις ότι έγιναν στη Ρωσία εκείνη την εποχή.

Αξίζει εδώ να κάνουμε μια παρατήρηση, που θα φανεί ιδιαίτερα χρήσιμη για την παρούσα μελέτη. Όπως αναφέραμε ήδη, ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος στα έργα τους βασίστηκαν στη θεσσαλονικιώτικη διάλεκτο της σλαβικής γλώσσας, την οποία γνώριζαν καλύτερα. Σκοπός τους ήταν όμως να ενώσουν όλους τους Σλάβους σε ενιαίο πολιτισμικό χώρο κάτω από τη σημαία της ορθοδοξίας. Η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα που έπρεπε να αποτελέσει το βασικό μέσο για την ένωση των σλαβικών λαών, απελευθερώνεται συνειδητά από όλες τις ιδιαιτερότητες των τοπικών διαλέκτων και γίνεται αποδεκτή από όλο τον σλαβικό ορθόδοξο κόσμο.

Δεν μπορούμε να συμφωνήσουμε με εκείνους που υποστηρίζουν ότι η γλώσσα αυτή ήδη γύρω στον 12^ο αι. διασπάται σε ξεχωριστές γλώσσες για κάθε σλαβικό έθνος.³⁶ Η ιστορία των σλαβικών γραμμάτων δείχνει το αντίθετο. Παρά τις ορισμένες γραφικές, φωνητικές και ελάχιστες μορφολογικές και λεξιλογικές διαφορές που υπήρχαν από χώρα σε χώρα, η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα μέχρι τον 16^ο αι. παραμένει ενιαία και λειτουργεί ως κοινή γλώσσα όλων των θρησκευτικών γραμμάτων (που κάλυπταν για την εποχή εκείνη ασφαλώς το μεγαλύτερο μέρος των γραμμάτων γενικώς) για όλους τους ορθόδοξους Σλάβους. Επαρκής απόδειξη γι' αυτό είναι το γεγονός ότι τα κείμενα, που συντάχτηκαν ή μεταφράστηκαν σε μια περιοχή, κυκλοφορούσαν απρόσκοπτα χωρίς μετάφραση σε ολόκληρο τον σλαβικό ορθόδοξο χώρο. Στην έρευνά μας θα παρατηρήσουμε ότι οι ρώσοι π.χ. αντιγραφείς καταλάβαιναν άνετα τα κείμενα που προέρχονταν από την άλλη άκρη του σλαβικού κόσμου, και η «προσαρμογή» αυτών των κειμένων για το ρωσικό κοινό περιοριζόταν συνήθως σε ελάχιστες διορθώσεις στη γραφή. Συνεπώς δεν είναι άτοπο για όλη την περίοδο από τον 10^ο μέχρι τον 16^ο αι. να θεωρήσουμε ότι όλοι οι ορθόδοξοι Σλάβοι ανήκουν σε έναν ενιαίο πολιτισμικό χώρο, τον οποίο ο ιταλός ερευνητής R. Piccio πρότεινε να ονομαστεί *Slavia orthodoxa*.³⁷ Στη μελέτη μας για την εν λόγω περίοδο θα δούμε την ιστορία της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου ως ενιαία παράδοση που πραγματοποιείται σε μια γλώσσα κοινή για όλους τους ορθόδοξους Σλάβους, την εκκλησιαστική σλαβική. Αυτό ασφαλώς δεν αποκλείει τις διαφορές που υπήρχαν στις συγκεκριμένες εκδηλώσεις αυτής της παράδοσης από τόπο σε τόπο. Αυτές οι διαφορές όμως προς το παρόν δεν

³⁴ Турилов 2002: 434.

³⁵ Вл. Мошин 1963: 70–85.

³⁶ Вл. п.χ. Дурново 1924, Успенский 1987.

³⁷ Вл. Пиккио 2003: 3–82, ιδιαίτερα σσ. 25–31, καθώς και Панин 1995: 49–56.

χωρίζαν ουσιαστικά τις γραμματείες των διαφόρων σλαβικών λαών και συνέχισαν να αποτελούν παραλλαγές μέσα στο ενιαίο σύστημα του σλαβικού ορθόδοξου πολιτισμού.

2. Η προέλευση της πρώτης σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου Ύμνου

Κάτω από αυτές τις ιστορικές και πολιτισμικές συνθήκες επιχειρήθηκε η πρώτη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου. Ο προσδιορισμός του χρόνου και της πατρότητας της μετάφρασης αυτής είναι ένα πρόβλημα, που προς το παρόν δεν έχει επιλυθεί. Αφού δεν υπάρχουν άμεσες ιστορικές αναφορές, οι ερευνητές αναγκάζονται να αναζητούν απαντήσεις βασιζόμενοι στη μελέτη των αρχαιότερων χειρογράφων και συσχετίζοντας την με διάφορα πολιτισμικά γεγονότα που μπορούσαν να είχαν έστω και έμμεση σχέση με τη μετάφραση. Αν προσθέσουμε σε αυτό, ότι το αρχαιότερο χειρόγραφο που παραδίδει τον σλαβικό Ακάθιστο χρονολογείται στο τέλος του 11^{ου} αι., και συνεπώς απέχει πολύ από τον χρόνο της πιθανής σύνταξης της μετάφρασης, καθώς επίσης ότι σχεδόν όλες οι πληροφορίες για τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες στις σλαβικές χώρες μπορούν να ερμηνευτούν (και ερμηνεύονται) ποικιλοτρόπως, καθίσταται σαφές ότι οι απόψεις των ερευνητών για το θέμα αυτό είναι μόνο υποθέσεις, παρόλο που βεβαίως μπορούμε να τις διακρίνουμε σε λιγότερο ή περισσότερο αληθοφανείς. Ας σημειώσουμε επίσης ότι το ζήτημα της χρονολόγησης και της πατρότητας της πρώτης σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου ποτέ δεν έγινε αντικείμενο ειδικής έρευνας. Όλες οι υποθέσεις διατυπώθηκαν είτε σε σχέση με άλλα πολιτισμικά φαινόμενα είτε στο πλαίσιο της μελέτης της ιστορίας των συλλογών που περιείχαν τον Ακάθιστο (π.χ. Κοντακαρίων και Τριωδίων) είτε ακόμη ως εισαγωγή στην ανάλυση της σλαβικής μετάφρασης. Έχοντας υπ' όψιν τα παραπάνω, οφείλουμε να παρουσιάσουμε εδώ τις σημαντικότερες υποθέσεις που έχουν διατυπωθεί στη σύγχρονη βιβλιογραφία σχετικά με το ζήτημα.

Οι δύο ακραίες απόψεις χρονολογούν τη σύνταξη της πρώτης σλαβικής μετάφρασης είτε στα πρώτα χρόνια μετά τη δημιουργία της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας είτε στον 11^ο αι., δηλαδή λίγο πριν από τη χρονολογία του αρχαιότερου χειρογράφου του Ακαθίστου. Η δεύτερη άποψη βασίζεται στο περίεργο γεγονός ότι όλα τα σλαβικά κοντακάρια, που έχουμε στα χέρια μας σήμερα, έχουν ρωσική προέλευση. (Ας θυμίσουμε εδώ ότι συνολικά σώθηκαν 5 χειρόγραφα των σλαβικών κοντακαρίων του 11^{ου}–13^{ου} αι. και ότι μόνο το παλαιότερο από αυτά τα χειρόγραφα, το γνωστό ως *Typografsky Ustav* του 11^{ου} αι., περιέχει το πλήρες κείμενο του Ακαθίστου³⁸). Το γεγονός αυτό ερμηνεύτηκε από μερικούς ερευνητές, συγκεκριμένα από τους E. Koschmieder και F. Keller, ως απόδειξη ότι τα ελληνικά κοντακάρια μεταφέρθηκαν στους Ανατολικούς Σλάβους στα τέλη του 10^{ου} ή στις αρχές του 11^{ου} αι. απευθείας από το Βυζάντιο χωρίς τη βουλγαρική μεσολάβηση, και συνεπώς μεταφράστηκαν στη Ρωσία. Στην προσπάθειά του να υποστηρίξει την άποψη αυτή ο E. Koschmieder μελέτησε τα αρχαιότερα σλαβικά λειτουργικά χειρόγραφα, ιδιαίτερα τα *Kiev Folia*, και ισχυρίστηκε ότι ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος εγκαθίδρυσαν στους Νότιους

³⁸ Πρβλ. Bugge 1960: 13–18.

Σλάβους τη λειτουργία λατινικού τύπου· συνεπώς μόνο οι Ανατολικοί Σλάβοι εκατό χρόνια αργότερα χρησιμοποίησαν τα βυζαντινά λειτουργικά βιβλία.³⁹ Επίσης, υποστηρίζοντας την άποψη ότι τα λειτουργικά βιβλία μεταφράστηκαν για πρώτη φορά στη Ρωσία τον 11^ο αι., ο F. Keller εντόπισε στη σλαβική μετάφραση του Κοντακίου των Χριστουγέννων ορισμένα ανατολικοσλαβικά γλωσσικά στοιχεία.⁴⁰

Η άποψη αυτή δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή για τους εξής λόγους. Πρώτον, όπως έδειξαν πρόσφατες γλωσσολογικές έρευνες,⁴¹ η ύπαρξη στο κείμενο ανατολικών γλωσσικών στοιχείων δεν μπορεί να θεωρηθεί ως απόδειξη της προέλευσής του από τον συγκεκριμένο τόπο, αφού τα στοιχεία αυτά μπορούσαν να είχαν εμφανιστεί σε μεταγενέστερες διορθώσεις, όπως επίσης και με τις αλληπάλληλες αντιγραφές του κειμένου. Δεύτερον, η απουσία κοντακαρίων νοτιοσλαβικής προέλευσης ανάμεσα στα χειρόγραφα που έφτασαν ως τις μέρες μας, από μόνη της δεν αποδεικνύει τίποτε, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι το αρχαιότερο νοτιοσλαβικό χειρόγραφο χρονολογείται στα τέλη του 12^{ου} αι. Τρίτον, έστω και αν συμφωνήσουμε με την υπόθεση ότι οι νοτιοσλαβικές χώρες δεν είχαν κοντακάρια, δεν μπορούμε να συμπεράνουμε ότι δεν είχαν άλλα λειτουργικά βιβλία. Αντίθετα, μας φαίνεται πιο λογική η άποψη,⁴² σύμφωνα με την οποία στις αρχαιότερες φάσεις της εξέλιξης των σλαβικών γραμμάτων μόνο το μουσικό μέρος της λειτουργίας, που ήταν ασφαλώς πιο δύσκολο να αποδοθεί σε άλλη γλώσσα, ψαλλόταν στα ελληνικά, και γι' αυτό μόνο οι μουσικές συλλογές, όπως π.χ. τα κοντακάρια, μεταφράστηκαν στα σλαβικά έναν αιώνα μετά από τα άλλα λειτουργικά βιβλία. Και τέλος, η σημερινή έρευνα έχει αρκετές αποδείξεις, που βασίζονται και στην ανάλυση των μεταφράσεων αλλά και στην ανακάλυψη κατά τις τελευταίες δεκαετίες του πρωτότυπου μέρους στα σλαβικά λειτουργικά βιβλία, το οποίο αποδίδεται στους μαθητές του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου.⁴³ Αυτό ενισχύει την άποψη ότι η μετάφραση των περισσότερων λειτουργικών βιβλίων έγινε κατά τις αρχαιότερες φάσεις της ιστορίας των σλαβικών γραμμάτων.

Η άλλη ακραία άποψη, σύμφωνα με την οποία ο Κωνσταντίνος και ο Μεθόδιος μετέφρασαν οι ίδιοι στα σλαβικά τα βασικά υμνογραφικά βιβλία,⁴⁴ που ασφαλώς περιείχαν και τον Ακάθιστο, προκαλεί πολλές αντιρρήσεις. Η άποψη αυτή συνήθως δεν βασίζεται στη μελέτη των χειρογράφων και της λειτουργικής πρακτικής των αρχαίων Σλάβων, ούτε λαμβάνει υπ' όψιν το προφανές γεγονός ότι για την πραγματοποίηση αυτού του ογκώδους έργου οι ιεραπόστολοι απλά δεν είχαν αρκετό χρόνο. Ανεξήγητη για τους οπαδούς της άποψης αυτής παραμένει και η απουσία οποιασδήποτε σχετικής αναφοράς στους Βίους του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου. Μας φαίνεται πιο λογική η υπόθεση του σύγχρονου φιλολόγου S. Temchin, σύμφωνα με την οποία ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος περιόρισαν τις μεταφράσεις τους στα εντελώς απαραίτητα κείμενα για τη νέα σλαβική εκκλησία, και συ-

³⁹ Βλ. Koschmieder 1966: 7–22.

⁴⁰ Βλ. Keller 1977: 7–11.

⁴¹ Βλ. π.χ. Thomson 1999: 300–302, Ёовчева 2002: 102–104.

⁴² Пентковский 1998: 37–39.

⁴³ Βλ. Попов Г. 1982, Николова 1988, Мошкова 1999a, 1999b, Ёовчева 2002.

⁴⁴ Dostal 1965: 73, Мошин 1963: 32–44.

νεπώς από τα υμνογραφικά βιβλία μετέφρασαν μόνο το εορταστικό μέρος του Πεντηκοσταρίου και ένα ειδικό λειτουργικό βιβλίο με τις ακολουθίες των έξι ημερών της εβδομάδας πλην της Κυριακής.⁴⁵ Τα δύο βιβλία αρχικά περιλαμβάνονταν σε μια γενική λειτουργική συλλογή, η οποία κάλυπτε όλες τις ανάγκες της απλοποιημένης λειτουργικής πρακτικής του ιεραποστολικού τύπου.⁴⁶ Αφού κανένα από αυτά τα βιβλία δεν περιέλαβε ποτέ τον Ακάθιστο ύμνο, η υπόθεση του Temchin υπονοεί ότι στην εποχή του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου δεν υπήρχε σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου.

Ο Temchin θεωρεί ότι η σύνταξη της μετάφρασης του Ακάθιστου ύμνου έγινε την ίδια εποχή με την επόμενη - βουλγαρική - φάση και τη συνδυάζει με τα ονόματα των μαθητών του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου.⁴⁷ Παρόμοιες απόψεις υποστηρίζει σήμερα η πλειονότητα των ερευνητών.⁴⁸ Σύμφωνα με αυτούς, η μετάφραση των βασικών λειτουργικών βιβλίων, όπως το Τριώδιο, τα Μηναία, οι πλήρεις εκδοχές του Πεντηκοσταρίου, της Οχτώχου και του Ωρολογίου συντάχθηκαν στο πλαίσιο των λειτουργικών μεταρρυθμίσεων του τσάρου Μπορίς. Μεταξύ των μεταφραστών, που πήραν μέρος σε αυτό το έργο, αναφέρονται συνήθως τα ονόματα του Κλήμεντος Αχρίδος, του Κωνσταντίνου της Πρεσλάβας και του Ναούμ Αχρίδος. Τα ίδια ονόματα απαντούν στις ακροστιχίδες των πρωτότυπων σλαβικών ύμνων που ανακαλύφθηκαν στις αρχαίες εκδοχές των σλαβικών Τριωδίων και Μηναιών.⁴⁹ Μας φαίνεται πολύ λογική η υπόθεση ότι η σύνθεση αυτών των πρωτότυπων κειμένων και η μετάφραση των αντίστοιχων βιβλίων από τα ελληνικά έγινε από τα ίδια πρόσωπα και την ίδια περίοδο.

Συνεπώς, λαμβάνοντας υπ' όψη όλα τα στοιχεία που προαναφέραμε, θα μπορούσαμε να συμφωνήσουμε με την υπόθεση ότι η πρώτη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου έγινε στα χρόνια του Πρώτου Βουλγαρικού Κράτους από τον μαθητή (ή τους μαθητές) του Κυρίλλου και του Μεθοδίου. Μας φαίνεται όμως αδύνατο στην παρούσα φάση της έρευνας να προσδιορίσουμε το όνομα του μεταφραστή του ύμνου. Οι υπάρχουσες απόψεις για την πατρότητα της μετάφρασης συνήθως βασίζονται σε λανθασμένες προϋποθέσεις και δεν λαμβάνουν υπ' όψιν τις αλλαγές που έγιναν όσον αφορά τη θέση του ύμνου στη λειτουργική πρακτική. Αφού όμως οι υποθέσεις αυτές συνεχίζουν να αναφέρονται στη βιβλιογραφία ως αποδείξεις, οφείλουμε να τις εκθέσουμε τουλάχιστον περιληπτικά.

Για αρκετά χρόνια στη ρωσική βιβλιογραφία επικρατούσε η άποψη που βασιζόταν σε μια αναφορά του Βίου του Αγίου Κλήμεντος Αχρίδος, σύμφωνα με την οποία: «*Προαισθανόμενος το θάνατό του [ο Άγιος Κλήμης] χάρισε στη βουλγαρική εκκλησία το αποχαιρετιστήριο δώρο του: πρόσθεσε στο Τριώδιο αυτό που απέμενε*».⁵⁰ Αυτή η αναφορά ερμηνεύτηκε ως απόδειξη ότι «ο Ακάθιστος Ύμνος μεταφράστηκε για πρώτη φορά μέσα στο Τρι-

⁴⁵ Темчин 2004: 35.

⁴⁶ Темчин 2004: 23.

⁴⁷ Темчин 2004: 42.

⁴⁸ Βλ. π.χ. Флоря 2000b: 10–14, Турилов 2000: 372, Турилов 2002: 416–420, Пентковский 1998: 37–40, Момина 1983: 127, Крашенникова 1993: 4, Попов Г. 1982: 124.

⁴⁹ Βλ. Попов Г. 1982: 122–131 και Мошкова 1999a: 5–6.

⁵⁰ Флоря 2000a: 207.

ώδιο από τον άγιο Κλήμεντα Αχρίδος πριν από το 916 μ.Χ.»⁵¹ (το 916 είναι ο χρόνος του θανάτου του αγίου). Η ίδια άποψη επαναλαμβάνεται και στις πρόσφατες μελέτες τις αφιερωμένες στον σλαβικό Ακάθιστο.⁵² Όμως η φράση από το Βίο που αναφέραμε δεν μπορεί να θεωρηθεί ως επαρκές τεκμήριο. Το πρόβλημα εδώ δεν είναι η αυθεντικότητα της συγκεκριμένης πηγής, διότι ο Βίος του Αγ. Κλήμεντος γραμμένος λίγο μετά το θάνατό του από τον μάλλον πιο ταλαντούχο μαθητή του, τον Θεοφύλακτο Βουλγαρίας, κρίνεται ως αξιόπιστη ιστορική πηγή.⁵³ Αυτό που προκαλεί αντιρρήσεις είναι η ερμηνεία αυτής της μαρτυρίας, και ιδιαίτερα της λέξης *Τριώδιο*. Όπως είναι γνωστό την εποχή εκείνη η λέξη *Τριώδιο* δεν εχρησιμοποιείτο (και στα ελληνικά και στα σλαβικά) αποκλειστικά για το λειτουργικό βιβλίο που ονομάζουμε έτσι σήμερα. Ήταν ένας κοινός προσδιορισμός για το Τριώδιο και για το Πεντηκοστάριο μαζί. Συνεπώς δεν είναι απόλυτα σαφές αν στην αναφορά του Βίου εννοείται το πρώτο μέρος του αρχαίου Τριωδίου, το οποίο ονομάζεται στα ρωσικά *Postnaja Triod'* και περιλαμβάνει σήμερα τον Ακάθιστο Ύμνο. Αντίθετα, υπάρχουν βάσιμοι λόγοι για να υποθέσουμε ότι ο Κλήμης μετέφρασε (ή συμπλήρωσε στην προηγούμενη ελλιπή μετάφραση) το δεύτερο μέρος – το *Tsvetnaja Triod'* δηλαδή το Πεντηκοστάριο.⁵⁴ Σε πρόσφατες μελέτες παρουσιάστηκαν αποδείξεις ότι το *Postnaja Triod'* μεταφράστηκε στη σλαβική γλώσσα από τον άλλο μαθητή του Κυρίλλου και του Μεθοδίου, τον Κωνσταντίνο της Πρεσλάβας. Ο βούλγαρος ερευνητής G. Ρορον ανακάλυψε στα παλαιότερα νοτιοσλαβικά χειρόγραφα του Τριωδίου έναν πρωτότυπο σλαβικό κύκλο κανόνων και καθισμάτων με ακροστιχίδα που περιέχει το όνομα του Κωνσταντίνου της Πρεσλάβας.⁵⁵ Σύμφωνα με τη γνώμη του Ρορον, ο κύκλος αυτός «γράφτηκε ταυτόχρονα με τη μετάφραση του ελληνικού Τριωδίου»⁵⁶ και μάλιστα από το ίδιο πρόσωπο. Η υπόθεση αυτή φαίνεται πολύ λογική και υποστηρίζεται από την πλειονότητα των σύγχρονων ερευνητών.⁵⁷ Όμως το συμπέρασμα, στο οποίο κατέληξε με βάση την άποψη αυτή ο Temchin, ότι «στη μετάφραση – για το Σάββατο της πέμπτης βδομάδας της Μεγάλης Σαρακοστής – έγινε και η προσπάθεια μετάφρασης του Ακαθίστου αποδίδοντας την ελληνική αλφαβητική ακροστιχίδα»,⁵⁸ μάλλον βασίζεται σε λανθασμένες υποθέσεις.

Αν η μετάφραση του Τριωδίου, όπως δικαιολογημένα υποστηρίζει ο Temchin⁵⁹, έγινε στο χρονικό διάστημα μεταξύ 886–889, τότε το ελληνικό πρωτότυπο του βιβλίου δεν ήταν δυνατόν να περιείχε τον Ακάθιστο. Τα ελληνικά χειρόγραφα μας δίνουν αδιαμφισβήτητες αποδείξεις ότι ο Ακάθιστος Ύμνος, τουλάχιστον μέχρι το τέλος του 10^{ου} αι., ψαλλόταν όχι το Σάββατο της πέμπτης εβδομάδας της Μεγάλης Σαρακοστής, όπως σήμερα, αλλά στον

⁵¹ Момина 1983а: 127.

⁵² Козлов 1992а: 46 και Турилов 2000: 372.

⁵³ Вл. Флоря 2000а: 29–53.

⁵⁴ Флоря 2000а: 265, Темчин 2004: 44.

⁵⁵ Попов Г. 1982: 122–131.

⁵⁶ Попов Г. 1982: 130.

⁵⁷ Вл. п.χ. Турилов 2002: 403, Калиганов 1996: 328.

⁵⁸ Темчин 2004: 42.

⁵⁹ Темчин 2004: 42–46.

Ευαγγελισμό της Θεοτόκου στις 25 Μαρτίου.⁶⁰ Ανάλογες πληροφορίες υπάρχουν και στο Τυπικόν της Μεγάλης Εκκλησίας,⁶¹ σύμφωνα με το οποίο γινόταν η λειτουργική πρακτική στη Βουλγαρία του 9^{ου}–11^{ου} αι.⁶² Την εποχή που κατά πάσα πιθανότητα έγινε η μετάφραση, το συγκεκριμένο κείμενο περιλαμβανόταν σε άλλα λειτουργικά βιβλία, στα Μηναία. Δυστυχώς δεν σώθηκε κανένα σλαβικό χειρόγραφο Μηναίο του Μαρτίου που να χρονολογείται πριν από τον 13^ο αι., οπότε είχε ήδη αλλάξει η λειτουργική θέση του Ακαθίστου, και γι' αυτό είναι δύσκολο να εξακριβώσουμε πώς και πότε έγινε αυτή η αλλαγή, με βάση όμως τις ελληνικές πηγές μπορούμε να είμαστε σίγουροι ότι έγινε μετά τη σύνταξη της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου.

Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο Ακάθιστος μεταφράστηκε μέσα στο Μηναίο του Μαρτίου, το οποίο περιείχε το συγκεκριμένο κείμενο έως τουλάχιστον τον 10^ο αι. Δεν έχουμε αξιόπιστες μαρτυρίες από τις ιστορικές πηγές για τον χρόνο και την πατρότητα των μεταφράσεων αυτών των βιβλίων, μολοντί υπάρχουν ορισμένα έμμεσα ιστορικά και φιλολογικά στοιχεία που μας παρέχουν τέτοιες ενδείξεις. Η σημαντικότερη από αυτές είναι η ανακάλυψη του πρωτότυπου σλαβικού μέρους των Μηναίων, που περιλαμβάνει τους ύμνους για τις σημαντικότερες θρησκευτικές εορτές με ακροστιχίδες που τους αποδίδουν στον Κλήμεντα Αχρίδος, στον Κωνσταντίνο της Πρεσλάβας και στον Ναούμ Αχρίδος, όπως επίσης και μερικές ανώνυμες ακροστιχίδες. Πλήρης κατάλογος των σλαβικών έργων των Μηναίων, που βρέθηκαν μέχρι σήμερα, περιλαμβάνεται στον Темчин.⁶³ Αυτά τα στοιχεία μας παρέχουν βάσιμους λόγους για να υποστηρίξουμε ότι το Μηναίο μεταφράστηκε και συμπληρώθηκε με τις συντονισμένες ενέργειες όλων των μαθητών του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου. Συνεπώς η σύνταξη των Μηναίων χρονολογείται στη σύγχρονη βιβλιογραφία κατά την εποχή που όλοι οι μαθητές βρέθηκαν μαζί στην τότε βουλγαρική πρωτεύουσα, την Πλίσκα, το 885–886.⁶⁴ Επειδή το πρωτότυπο μέρος των Μηναίων έχει προφανώς συστηματικό χαρακτήρα, οι μαθητές μάλλον πραγματοποίησαν το έργο τους σύμφωνα με ένα πρόγραμμα που κάλυπτε τα συγκεκριμένα «τμήματα» που έπρεπε να μεταφράσει ή να γράψει εκ νέου ο καθένας. Αναμφισβήτητα το μεταφρασμένο μέρος του Μηναίου περιείχε και τη μετάφραση του Ακαθίστου. Δεν μπορούμε όμως να προσδιορίσουμε ποιος από τους τρεις έκανε τη μετάφραση. Ως ο πιο πιθανός μεταφραστής μπορεί να θεωρηθεί ο Κλήμης Αχρίδος, το όνομα του οποίου απαντάει στην ακροστιχίδα του μοναδικού πρωτότυπου μέρους του Μηναίου του Μαρτίου - της λειτουργίας του Αγίου Αλεξίου, που βρέθηκε μέχρι σήμερα σε 4 χειρόγραφα του 14^{ου}–15^{ου} αι.⁶⁵ Στοιχεία για την απόδειξη ή την αναίρεση της άποψης αυτής θα μπορούσαν να βρεθούν μόνο μετά από συγκριτική ανάλυση όλων των μεταφρασμένων και πρωτότυπων έργων που αποδίδονται στους τρεις μεταφραστές. Για να γίνει όμως μια τέτοια ανάλυση, θα έπρεπε πρώτα να έχουμε

⁶⁰ Βλ. Wellesz 1957: XIV, Trypanis 1968: 17, Τωμαδάκης 1993: 156.

⁶¹ Βλ. Дмитриевский 1890: 189, 537.

⁶² Βλ. Пентковский 1988: 40, Никифорова: 374.

⁶³ Βλ. Темчин 2004: 40.

⁶⁴ Βλ. Мошкова 1999b: 31, Флоря 1996a: 302–303, Темчин 2004: 41.

⁶⁵ Βλ. Темчин 2004: 41.

συστηματικές πληροφορίες για το κάθε κείμενο, βασισμένες στη μελέτη της χειρόγραφης παράδοσής του. Και αφού οι σχετικές έρευνες σε αυτήν την κατεύθυνση βρίσκονται ακόμη στην αρχή, δεν προβλέπεται να έχουμε στο εγγύς μέλλον οριστική απάντηση στο ζήτημα της πατρότητας της μετάφρασης. Ας σημειωθεί ότι οι πρώτες εκτιμήσεις δεν βοηθούν στη λύση του προβλήματος, αφού και ο Κωνσταντίνος της Πρεσλάβας στη μετάφραση του Μεγάλου Κανόνα του Ανδρέα Κρήτης⁶⁶ και ο Κλήμης Αχρίδος στα στιχηρά για τα προεόρτια και τα μεθεόρτια των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων⁶⁷ χρησιμοποίησαν αλφαβητικές ακροστιχίδες παρόμοιες με αυτήν που βρίσκουμε στην πρώτη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου.

Ελπίζουμε ότι η παρακάτω ανάλυση θα συμβάλει στην επίλυση του προβλήματος της πατρότητας της μετάφρασης του ύμνου και θα ρίξει φως στα σημαντικά ζητήματα της μελέτης των αρχαιότερων φάσεων της σλαβικής υμνογραφίας.

3. Βασική βιβλιογραφία για τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι γενικώς η βιβλιογραφία για τις πρώτες φάσεις των σλαβικών γραμμάτων είναι απέραντη. Σε σύγκριση όμως με άλλες πηγές, όπως π.χ. τα μεταφρασμένα βιβλικά κείμενα ή τα πρωτότυπα έργα του Κωνσταντίνου και του Μεθοδίου καθώς και των μαθητών τους, τα μεταφρασμένα υμνογραφικά κείμενα δεν είχαν σχεδόν καθόλου προσελκύσει ως πρόσφατα την προσοχή των ερευνητών.⁶⁸ Οι περισσότερες έρευνες που έχουν σχέση με το θέμα είναι αφιερωμένες είτε στην ιστορία και την τυπολογία ολόκληρων λειτουργικών βιβλίων,⁶⁹ είτε στην ανάλυση των τύπων της λειτουργικής πρακτικής, και συνεπώς των συλλογών των λειτουργικών βιβλίων που αντιστοιχούν σε καθένα από αυτούς τους τύπους.⁷⁰ Η διερεύνηση των «μακροδομών», παρά την προφανή σημασία της, δεν μπορεί να υποκαταστήσει τη μελέτη της χειρόγραφης παράδοσης των συγκεκριμένων μεταφρασμένων υμνογραφικών κειμένων, ιδιαίτερα αν πρόκειται για ένα κείμενο τόσο σημαντικό για τον ορθόδοξο πολιτισμό και με τόσο μεγάλη επίδραση στη σλαβική παράδοση, όπως ο Ακάθιστος Ύμνος. Έτσι, η επισκόπηση της βιβλιογραφίας μας αποφέρει μόνο ελάχιστες ειδικές εργασίες.

Ανάμεσα στις μελέτες των αρχών του προηγούμενου αιώνα, το μόνο που μπορούμε να ξεχωρίσουμε είναι το βιβλίο του Α. Ρορον «Οι ορθόδοξοι ρωσικοί ακάθιστοι», στο οποίο αναφέρονται μερικά χειρόγραφα, που περιέχουν τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου, καθώς και οι παλαιότερες εκδόσεις του κειμένου. Συγκρίνοντας τα κείμενα του Ακαθίστου σε διάφορα χειρόγραφα και εκδόσεις, ο ερευνητής κάνει μια πρώτη ανάλυση των διαφο-

⁶⁶ Попов Г. 1982, Темчин 2004: 42.

⁶⁷ Вл. Мошкова 1999a.

⁶⁸ Вл. σχετικά Можеева 1976.

⁶⁹ Вл. Карабинов 1910, Момина 1976, Момина 1982, Момина 1983b, Момина 1992.

⁷⁰ Пентковский 1988, Пентковский 2001, Улукханова 2000.

ρών που παρουσιάζουν, χωρίς όμως να σημειώνει τίποτε για τα αίτια αυτών των διαφορών.⁷¹

Η διακοπή της διερεύνησης των θρησκευτικών κειμένων στη Ρωσία από το 1918, η οποία οφειλόταν σε ιδεολογικούς λόγους, μπορεί να εξηγήσει την έλλειψη σοβαρών έργων σχετικά με το θέμα στη ρωσική και γενικώς στη σλαβική βιβλιογραφία. Όμως και στη «δυτική» βιβλιογραφία η σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου αναφέρεται σχεδόν αποκλειστικά σε σχέση με τις ιδιαιτερότητες του ύφους της. Εξαιτίας της συχνής χρήσης του παραλληλισμού, όπως και άλλων σχημάτων λόγου, ορισμένοι ερευνητές έβλεπαν το θέμα ως απόδειξη της ύπαρξης εκκλησιαστικής σλαβικής ποίησης.⁷²

Δύο σημαντικές μελέτες για τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου πραγματοποιήθηκαν στα τέλη του προηγούμενου αιώνα. Η πρώτη, που έγινε από την Α. Filonov-Gove, μαθήτριά του R. Jakobson, είναι αφιερωμένη αποκλειστικά στην ποιητική μορφή της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου. Τα πορίσματα αυτής της έρευνας δημοσιεύτηκαν στα έργα της Α. Filonov-Gove,⁷³ ιδιαίτερα στο άρθρο που δημοσιεύτηκε στη σειρά *Monumenta Musicae Byzantinae* και στο βιβλίο *The Slavic Akathistos Hymn. Poetic Elements of the Byzantine Text and Its Old Church Slavonic Translation* (Munich, 1988). Ας τα παρουσιάσουμε περιληπτικά εδώ:

- 1) Γενική αρχή της σλαβικής μετάφρασης ήταν η αρχή της απόδοσης «λέξη-προς-λέξη», η οποία προκύπτει όχι από την έλλειψη ικανότητας εκ μέρους του μεταφραστή, αλλά εκφράζει συγκεκριμένη φιλοσοφική και θεολογική άποψη: το εν λόγω κείμενο θεωρείται πρωτίστως ως λειτουργικό και μόνο, και δευτερευόντως ως ποιητικό, γι' αυτό βασικός σκοπός του μεταφραστή είναι να αποδώσει όσο γίνεται ακριβέστερα το νόημα του κειμένου.⁷⁴
- 2) Η επιτυχία της «λέξη-προς-λέξη» μετάφρασης ήταν σε μεγάλο βαθμό προσδιορισμένη από την ομοιότητα της γραμματικής των δύο γλωσσών, της σύνταξης αλλά και του τρόπου παραγωγής των λέξεων. Η ομοιότητα αυτή επέτρεψε στον μεταφραστή να αποδώσει στη «λέξη-προς-λέξη» μετάφραση και πολλές ποιητικές ιδιαιτερότητες του πρωτοτύπου.⁷⁵
- 3) Δεν υπάρχουν στοιχεία που να πιστοποιούν ούτε τη συλλαβική, ούτε τη συλλαβονομική προσαρμογή της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου στο ελληνικό πρωτότυπο.⁷⁶
- 4) Από την άλλη πλευρά, στην απόλυτη πλειονότητα των στίχων παρατηρείται ο ίδιος αριθμός τόνων στο πρωτότυπο και στη μετάφραση. Αυτό το στοιχείο, όμως, μπορεί να ερμηνευτεί και ως προσαρμογή της μετάφρασης στη βυζαντινή μελωδική δομή του έργου, αλλά και απλά ως συνέπεια της «λέξη-προς-λέξη» μετάφρασης.⁷⁷

⁷¹ Вл. Попов А. 1903: 37–42.

⁷² Jakobson 1961: 265, Тарановский 1968: 377–379.

⁷³ Вл. Filonov-Gove 1976, 1978, 1980, 1988, 1996.

⁷⁴ Filonov-Gove 1988: 218–222.

⁷⁵ Filonov-Gove 1988: 215–218.

⁷⁶ Filonov-Gove 1978: 241–243.

⁷⁷ Filonov-Gove 1978: 243.

- 5) Η μετάφραση δεν έχει ένα από τα σημαντικότερα ποιητικά μέσα του πρωτοτύπου, την παρονομασία, όμως τα γραμματικά και τα συντακτικά ποιητικά μέσα του ελληνικού κειμένου σε ποσοστό 50% και πλέον διατηρούνται στη μετάφραση (συγκεκριμένα 55.4% για παρονομασία ετυμολογικά συγγενών λέξεων, 72.4% για πολύπτωτα και ομοιόπτωτα, 88.7% για γραμματικό παραλληλισμό και 92.2% για συντακτικό παραλληλισμό), δηλ. τα σημαντικά ποιητικά μέσα αποδίδονται στη μετάφραση σχεδόν εξ ολοκλήρου.⁷⁸
- 6) Σαν αποτέλεσμα ο σλαβικός Ακάθιστος Ύμνος κρίνεται ως «πολύ επιτυχημένη μετάφραση του βυζαντινού λειτουργικού κειμένου»⁷⁹ και ως ποιητικό κείμενο αρκετά υψηλού επιπέδου, παρόλο που δεν αποτελεί καθ' εαυτό ένα ποιητικό αριστούργημα, όπως το ελληνικό πρωτότυπο.

Τα αποτελέσματα της έρευνας της Α. Filonov-Gove, που βασίζονται στην πολύ προσεκτική μελέτη του κειμένου (για τις πηγές που χρησιμοποίησε η ερευνήτρια βλέπε παρακάτω), άνοιξαν μια νέα σελίδα στη μελέτη του σλαβικού Ακαθίστου. Δυστυχώς όμως η έρευνα σε αυτήν την κατεύθυνση δεν συνεχίστηκε ούτε από τους δυτικούς, ούτε από τους ρώσους ερευνητές.

Το δεύτερο έργο ήταν η μελέτη της παλαιογραφικής ιστορίας της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου, όπως αυτή παραδίδεται μέσα σε έναν τύπο λειτουργικών συλλογών, στα Τριώδια, που πραγματοποιήθηκε από την Μ. Momina⁸⁰ στο πλαίσιο της μεγάλης παλαιογραφικής μελέτης των σλαβικών Τριωδίων. Μερικά έργα της ερευνήτριας είναι αφιερωμένα αποκλειστικά στην ιστορία του σλαβικού Ακαθίστου.⁸¹ Ας παρουσιάσουμε εδώ τα σημαντικότερα πορίσματα αυτής της έρευνας που έγινε με βάση περισσότερα από 100 χειρόγραφα των Τριωδίων, τα οποία χρονολογούνται από τον 12^ο μέχρι τον 19^ο αι., όπως επίσης και των σημαντικότερων εκδόσεων αυτής της συλλογής.

- 1) Μετά τη μετάφρασή του (η Μ. Momina πιστεύει και αυτή ότι έγινε από τον άγ. Κλήμεντα Αχρίδος πριν από 916⁸²), το κείμενο του σλαβικού Ακαθίστου, όπως και οι άλλοι ύμνοι του Τριωδίου, «μέχρι τον 20^ο αι. διορθώνονταν συνεχώς επί τη βάσει πολύ διαφορετικών ελληνικών χειρογράφων και εκδόσεων».⁸³ Οι αλλαγές που έγιναν στο σλαβικό κείμενο του Ακαθίστου με βάση τις διαφορές που παρουσιάζουν τα ελληνικά κείμενα, αποτελούν σύμφωνα με την ερευνήτρια περίπου το ήμισυ του συνόλου των διαφορών μεταξύ των σλαβικών χειρογράφων.⁸⁴ Σύμφωνα με αυτές τις αλλαγές η Momina διακρίνει όλα τα χειρόγραφα του Ακαθίστου σε 31 εκδοχές. Η εκδοχή ορίζεται ως «συστηματική διόρθωση επί τη βάσει κάποιου ελληνικού κειμένου».⁸⁵

⁷⁸ Filonov-Gove 1988: 168–184.

⁷⁹ Filonov-Gove 1988: 221.

⁸⁰ Момина 1976, 1982, 1983b, 1984, 1992.

⁸¹ Момина 1976, 1983a.

⁸² Момина 1983b: 127.

⁸³ Момина 1983b: 27.

⁸⁴ Момина 1983a: 128.

⁸⁵ Момина 1984: 190.

- 2) Κατά τον ίδιο τρόπο, σε ό, τι αφορά τη χρονολογία αλλά και τις ιδιαιτερότητες του κειμένου, οι εκδοχές αποτελούν ομάδες, τις οποίες η ερευνήτρια αρχικά ορίζει ως μεταφράσεις,⁸⁶ και στη συνέχεια ως «τύπους εκδοχών».⁸⁷ Οι τύποι έχουν μεταξύ τους «περισσότερες λεξιλογικές και γραμματικές διαφορές»⁸⁸ σε σχέση με τις εκδοχές που ανήκουν στον ίδιο τύπο. Συνολικά διακρίνονται έξι τύποι:
- *Shafarikovsky*: αποτελείται από τα νοτιοσλαβικά χειρόγραφα του τέλους 12^{ου}–14^{ου} αι.,
 - ο τύπος που αποτελείται μόνο από ένα χειρόγραφο, το Τριώδιο της Ακαδημίας της Κροατίας του 13^{ου} αι. (UAZU IVd 107),
 - *Orbelsky*: τα βουλγαρικά χειρόγραφα του 13^{ου}–14^{ου} αι.,
 - *Gimovsky*: τα ρωσικά χειρόγραφα του 12^{ου}–15^{ου} αι.,
 - *Afonsky* (*Evfimievsky*): αποτελείται από πολλά χειρόγραφα του 14^{ου}–17^{ου} αι. και βασίζεται στη διόρθωση που έγινε στις αρχές του 14^{ου} αι.,
 - *Kievsky* (*Nikonovsky*): αρχίζει από το Τριώδιο που εκδόθηκε στο Κίεβο το 1627 στο τυπογραφείο της Λαύρας *Pecherskaja* και αργότερα επανεκδίδεται με ασήμαντες αλλαγές από τον Νίκωνα, πατριάρχη Μόσχας. Η έκδοση του Ακαθίστου στο Τριώδιο του Νίκωνος αποτελεί τη βάση για όλες τις νεώτερες εκδόσεις του κειμένου έως σήμερα.⁸⁹
- 3) Ο τύπος *Gimovsky* είναι ανατολικής σλαβικής προέλευσης και συντάχθηκε τον 11^ο αι. στο Κίεβο στο πλαίσιο της διόρθωσης των λειτουργικών βιβλίων που έγινε λόγω της εφαρμογής του Τυπικού του *Αλεξίου* στη ρωσική εκκλησία που παραλήφθηκε απευθείας από το Βυζάντιο. Το κείμενο του τύπου αυτού προέρχεται από τα ρωσικά κοντακάρια.⁹⁰
- 4) Επίσης προσδιορίζονται οι σημαντικότερες παραλλαγές, χαρακτηριστικές για κάθε τύπο, βάσει των οποίων γίνεται ο διαχωρισμός. Οι τύποι *Orbelsky* και *Gimovsky*, π.χ. έχουν τις εξής διαφορές: ἔχθρων – ἄδᾱᾱ / θηρων – ζᾱἘδᾱᾱ (στον οἶκο 7), παύσασα – ἐςϋῖΕῖϋῖᾱ / σβέσασα – υᾱᾱῖᾱᾱῖᾱ (στον οἶκο 9), ἐκλάμπουσα – ἱᾱᾱῖᾱᾱᾱ / ἐπέχουσα – γᾱᾱῖᾱᾱᾱ (στον οἶκο 13) αντίστοιχα.⁹¹ Ο τύπος *Afonsky* (*Evfimievsky*) διακρίνεται από τους παλαιότερους τύπους βάσει των εξής παραλλαγών:
- δᾱᾱῖ (ὁ δοῦλος) αντί για ἄδᾱᾱῖ (ἡ πόλις) στο προοίμιο λόγω των διαφορών των ελληνικών πρωτοτύπων,
 - η αλλαγή του γένους του επιθέτου ὑπερμάχω – ἁύζᾱᾱῖῖᾱ (θηλυκού γένους) αντί για ἁύζᾱᾱῖῖῖῖῖ (αρσενικού γένους) επίσης στο προοίμιο,

⁸⁶ Момина 1983a: 127.

⁸⁷ Момина 1984: 189.

⁸⁸ Момина 1983a: 127.

⁸⁹ Момина 1983b: 31–34.

⁹⁰ Момина 1992: 209.

⁹¹ Момина 1976: 416.

- η ορθή μετάφραση των επιθέτων του πρώτου οίκου δυσανάβατον και δυσ-θεώρητον ως $\dot{\text{I}}\text{a}\ddot{\text{u}}\dot{\text{a}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{u}}\dot{\text{a}}\dot{\text{u}}\dot{\text{h}}\dot{\text{o}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}\dot{\text{e}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}$ και $\dot{\text{I}}\text{a}\ddot{\text{u}}\dot{\text{a}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{u}}\dot{\text{z}}\dot{\text{d}}\dot{\text{e}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}$ αντί για τη λανθασμένη $\ddot{\text{a}}\dot{\text{a}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{u}}\dot{\text{o}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}$ και $\ddot{\text{a}}\dot{\text{a}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}\dot{\text{e}}\dot{\text{I}}\ddot{\text{a}}$.⁹²

Τα αποτελέσματα της μελέτης της M. Momina έχουν μεγάλη σημασία για την ανασύνθεση της ιστορίας της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου και αποτελούν τη βάση, στην οποία πρέπει να στηριχθούν όλες οι επόμενες έρευνες για το κείμενο αυτό. Ας παρουσιάσουμε όμως μερικά σημεία, τα οποία κατά τη γνώμη μας απαιτούν διευκρίνιση.

Πρώτον, αν ορίζουμε την εκδοχή ως «συστηματική διόρθωση βάσει κάποιου ελληνικού κειμένου», η διάκριση περαιτέρω εκδοχών φαίνεται αμφισβητήσιμη. Είναι λίγο δύσκολο να πιστέψουμε ότι τόσο ογκώδης εργασία έγινε τόσο συχνά (31 φορές), ιδιαίτερα αν λάβουμε υπ' όψη μας ότι στις σλαβικές χώρες και ιδιαίτερα στη Ρωσία ελάχιστοι γνώριζαν την ελληνική γλώσσα.⁹³ Φαίνεται πιο λογικό να θεωρήσουμε ότι στις περισσότερες διορθώσεις η επίδραση του ελληνικού πρωτότυπου δεν ήταν άμεση και ότι οι αλλαγές προέκυψαν από την αλληλεπίδραση των σλαβικών χειρογράφων διαφόρων εκδοχών. Το μεγάλο ζήτημα εδώ είναι η διάκριση των περιπτώσεων της πραγματικής άμεσης επίδρασης του ελληνικού κειμένου, δηλαδή των εκδοχών, αν δεχόμαστε τον ορισμό της M. Momina,⁹⁴ από τις περιπτώσεις των αλλαγών που έγιναν μέσα στην παράδοση του σλαβικού κειμένου.

Δεύτερον, δεν είναι απόλυτα σαφές τι είναι, κατά την M. Momina, ο «τύπος εκδοχών»⁹⁵ και πώς διακρίνεται από τον όρο «μετάφραση»,⁹⁶ δηλαδή από τον όρο που η ερευνήτρια χρησιμοποιούσε παλαιότερα. Φαίνεται ότι αυτή η έννοια συνδέει φαινόμενα διαφορετικής φύσης, που μάλλον δεν πρέπει να θεωρούνται ότι ανήκουν στην ίδια κατηγορία. Κατά τη γνώμη μας ο όρος αυτός είναι πλεοναστικός και η ταξινόμηση των χειρογράφων γίνεται πιο σαφής βάσει μόνο δύο όρων: «εκδοχή» και «μετάφραση».

Τρίτον, η M. Momina δεν προσκομίζει πειστικές αποδείξεις για την άποψή της ότι ο τύπος *Shafarikovsky* είναι αρχαιότερος από τους άλλους.⁹⁷ Το ίδιο ισχύει και για την αντίθετη άποψη που υποστηρίζει η A. Filonov-Gove, η οποία θεωρεί ως αρχαιότερο το κείμενο του κοντακαρίου *Typografsky*⁹⁸ (δηλαδή το κείμενο του τύπου *Gimonsky* σύμφωνα με την ταξινόμηση της M. Momina). Για να λύσουμε αυτό το πρόβλημα χρειάζεται συμπληρωματική συγκριτική ανάλυση των παλαιογραφικών και των γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων των δύο τύπων χειρογράφων.

Γενικά το πρόβλημα των σχέσεων μεταξύ των αρχαιότερων εκδοχών παραμένει ανοικτό στις μελέτες της M. Momina. Ενώ από τον 15^ο αι. υπάρχουν αρκετές ιστορικές ενδείξεις για να κατανοήσουμε τη σειρά και τις σχέσεις των βασικών εκδοχών, για τις αρχαιότερες εποχές η λύση του προβλήματος μπορεί να βρεθεί μόνο με προσεκτική μελέτη των

⁹² Момина 1976: 414–416.

⁹³ Βλ. Lunt 1988, Thomson 1999.

⁹⁴ Βλ. Момина 1984: 190.

⁹⁵ Βλ., για παράδειγμα, Момина 1984: 188–190.

⁹⁶ Βλ. π.χ. Момина 1983: 127.

⁹⁷ Βλ. π.χ. Момина 1983b: 31.

⁹⁸ Filonov-Gove 1988: 3.

κειμένων, κάτι που δεν έχει γίνει μέχρι σήμερα. Αναμφισβήτητα η λύση αυτού του προβλήματος θα έχει αποφασιστική σημασία για την ιστορία της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου.

Δεν απομένουν πολλά έργα να αναφέρουμε εδώ σχετικά με το θέμα του σλαβικού Ακαθίστου. Πληροφορίες για την πρώτη έκδοση του Ακαθίστου μέσα στο Τριώδιο του Fiol (Κρακοβία 1491) αντλούμε από το βιβλίο του E. Nemirovsky,⁹⁹ για το οποίο, όπως και για τη σχετική έκδοση, θα μιλήσουμε παρακάτω. Τα τελευταία 15 χρόνια στη Ρωσία έχουν γίνει πολλές εκδόσεις των σλαβικών μεταφρασμένων και πρωτότυπων Ακαθίστων και εμφανίστηκαν ορισμένες επισκοπήσεις,¹⁰⁰ όμως αυτά τα έργα δεν προσφέρουν νέες πληροφορίες για την ιστορία του σλαβικού Ακαθίστου.

Ένα άλλο θέμα που προκαλεί το ενδιαφέρον των ερευνητών είναι η σλαβική αγιογραφική παράδοση του Ακαθίστου. Στην πολύ σημαντική και ιδιότυπη αυτή παράδοση, η οποία περιλαμβάνει μικρογραφίες, τοιχογραφίες και εικόνες – έργα των μεγαλύτερων σλάβων ζωγράφων –, είναι αφιερωμένα πολλά έργα,¹⁰¹ που όμως δεν έχουν άμεση σχέση με την ιστορία του κειμένου του ύμνου.

4. Βασικά χειρόγραφα που περιέχουν τη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου Ύμνου

4.1. Μουσικά χειρόγραφα

Οι εκδόσεις και οι μελέτες για το ελληνικό πρωτότυπο του Ακαθίστου βασίζονται σχεδόν αποκλειστικά στα μουσικά χειρόγραφα, τα λεγόμενα Κοντακάρια.¹⁰² Αυτά τα χειρόγραφα μας προσφέρουν πλούσιο υλικό για μελέτη. Αντίθετα, δεν υπάρχουν πολλά σλαβικά μουσικά χειρόγραφα σχετικά με τον Ακάθιστο. Το Κοντακάριο δεν φαίνεται να ήταν πολύ δημοφιλής τύπος βιβλίου στις σλαβικές χώρες. Σύμφωνα με την επισκόπηση του A. Bugge,¹⁰³ συνολικά υπάρχουν μόνο 5 σλαβικά Κοντακάρια: *Typografsky Ustav*, *Blagoveshchensky Kondakar*, *Uspensky Kondakar*, *Synodalny Kondakar* και *Lavrsky Kondakar*. Όλα αυτά τα κοντακάρια είναι ρωσικής προέλευσης και ανήκουν στην ίδια εποχή, από το τέλος του 11^{ου} αι. ως τον 13^ο αι.

Από αυτά τα Κοντακάρια μόνο το παλαιότερο, το *Typografsky Ustav*, περιέχει στα φφ. 58v–64r το πλήρες κείμενο του Ακαθίστου, εκτός από ένα φύλλο μεταξύ των φφ. 58 και 59, που εξέπεσε και πρέπει να περιείχε το τέλος του προοιμίου, τους πρώτους δύο οίκους και την αρχή του τρίτου οίκου.¹⁰⁴ Αυτό το Κοντακάριο, το οποίο χρονολογείται στα τέλη του 11^{ου} αι., είναι η σημαντικότερη πηγή για τη μελέτη του ύμνου, επειδή είναι το αρχαιότερο από τα σλαβικά χειρόγραφα που περιέχουν τον Ακάθιστο. Η διάταξη του ύμνου στο

⁹⁹ Немировский 1971: 141–160.

¹⁰⁰ Козлов 1992a, Козлов 1992b.

¹⁰¹ Βλ. ενδεικτικά Кондаков 1915: 383–391, Михельсон 1966, Рогов 1973, Громова 1988, 1990, Этинггоф 2000.

¹⁰² Βλ. π.χ. Pitra 1876: 250–262, Wellesz 1957: 26–32, Trypanis 1968: 17–39, πβλ. επίσης τα σχετικά σχόλια στον Grosdidier de Matons 1977: 34 και Δετοράκης 1993: 19.

¹⁰³ Βλ. Bugge 1960: 13.

¹⁰⁴ Για την περιγραφή του χειρογράφου βλ. Dostal 1979: V–IX.

χειρόγραφο έχει ορισμένες ενδιαφέρουσες ιδιαιτερότητες. Ως προοίμιο του ύμνου φέρεται μόνο το $\text{âûçäðáíüíîï u âîââîäE}$ (Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ), πριν από τα εφύμνια μετά από κάθε οίκο γράφεται ěřă(ěřă) (άνθρωποι, κόσμος), δείχνοντας ότι ψάλλονταν με τον χορό ή με όλο το εκκλησίασμα, μετά από τους οίκους 6, 12, 18 και 24 γράφεται ότι ο ψάλλτης (îEâüöü) ψάλλει το προοίμιο, που συνοδεύεται από το εφύμνιο $\text{yêî ěçăüâü t çüëü äëñîäðäíèy}$ (ὡς λυτρωθεῖσα τῶν δεινῶν εὐχαριστήρια), το οποίο επίσης ψάλλουν όλοι μαζί. Ας τονίσουμε ότι τέτοιο εφύμνιο δεν βρίσκεται πουθενά αλλού ούτε στις ελληνικές, ούτε στις σλαβικές πηγές.¹⁰⁵

Τα άλλα Κοντακάρια περιέχουν μόνο το προοίμιο του ύμνου $\text{âûçäðáíüíîï u âîââîäE}$ (Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ), και αυτό μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι στη σλαβική λειτουργική πρακτική από τα μέσα του 12^{ου} αι. ψαλλόταν μόνο αυτό το μέρος του Ακαθίστου, ενώ το υπόλοιπο τμήμα του ύμνου απλά διαβαζόταν. Αργότερα σε άλλα σλαβικά μουσικά χειρόγραφα συναντούμε μόνο αυτό το προοίμιο, το οποίο πήρε το όνομα êîíäëü (κοντάκιο).¹⁰⁶

Τα χειρόγραφα των αρχαίων σλαβικών Κοντακαρίων βρίσκονται δυστυχώς τώρα έξω από τα ενδιαφέροντα των ερευνητών. Τα τρία αρχαιότερα από αυτά όμως είναι προσιτά σε εκδόσεις, για τις οποίες θα μιλήσουμε παρακάτω.

4.2. Τριώδια

Όπως αναφέραμε ήδη, δυστυχώς δεν σώθηκε κανένα σλαβικό χειρόγραφο του Μηναίου του Μαρτίου με τον Ακάθιστο Ύμνο, παρόλο που έμμεσες ενδείξεις μαρτυρούν ότι τέτοια χειρόγραφα υπήρχαν. Τα αρχαιότερα σλαβικά Μηναία του Μαρτίου που διαθέτουμε είναι του 13^{ου} αι., και στην εποχή αυτή η λειτουργική θέση του Ακαθίστου είχε ήδη αλλάξει.

Τα περισσότερα και τα αρχαιότερα σλαβικά χειρόγραφα, στα οποία περιέχεται ο Ακάθιστος Ύμνος, εκτός από το *Typografsky Ustav*, για το οποίο έγινε ήδη λόγος, είναι τα Τριώδια.

1) Το αρχαιότερο σλαβικό Τριώδιο (μαζί με το Πεντηκοστάριο), το λεγόμενο *Bitolskaja Triod'* του 12^{ου} αι., βουλγαρικής προέλευσης, το οποίο βρίσκεται σήμερα στη βιβλιοθήκη της Ακαδημίας της Σόφιας (№ 38), περιέχει ήδη τον ύμνο στη νέα λειτουργική θέση του, δηλ. στο Σάββατο της πέμπτης εβδομάδας της Μεγάλης Σαρακοστής. Δυστυχώς, σώθηκαν μόνο οι τελευταίοι δύο οίκοι του Ακαθίστου στο φ. 81.¹⁰⁷

2) Το αρχαιότερο Τριώδιο στο οποίο περιέχεται πλήρες το κείμενο του Ακαθίστου είναι το βουλγαρικό *Shafarikovskaja Triod'**¹⁰⁸ που χρονολογείται στο τέλος του 12^{ου} αι. και βρίσκεται στην Εθνική βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (GPB F.n.74).¹⁰⁹ Το κείμενο

¹⁰⁵ Bugge 1960: 17.

¹⁰⁶ Βλ. Бурылина 1980: 208–210.

¹⁰⁷ βλ. Яцимирский 1921, Турилов 2000: 327.

¹⁰⁸ Στο εξής σημειώνουμε με αστερίσκο (*) τα χειρόγραφα που έχουμε μελετήσει.

¹⁰⁹ Βλ. Туницкий 1928: 394–397.

του Ακαθίστου βρίσκεται στα φφ. 92r–95r. Και εδώ περιέχεται μόνο το προοίμιο $\text{\AA}\text{\text{U}}\text{\text{Z}}\text{\text{A}}\text{\text{D}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{U}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}$ (T\$ upermax% strathg%), το οποίο ονομάζεται $\text{\text{E}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}\text{\text{U}}$, όλοι οι οίκοι φέρουν το όνομα $\text{\text{E}}\text{\text{E}}\text{\text{I}}\text{\text{H}}\text{\text{U}}$ και αριθμούς από το 1 μέχρι το 24. Το κείμενο του ύμνου δεν διακόπτεται από τα καθίσματα και το επαναλαμβανόμενο προοίμιο. Τα άλλα αρχαία νοτιοσλαβικά χειρόγραφα περιλαμβάνουν:

3) το λεγόμενο *Orbelskaja Triod** (βουλγαρικό, του 13^{ου} αι.) από την Εθνική βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (GPB F.n.102), στο οποίο για πρώτη φορά στη σλαβική παράδοση συναντάμε πριν από το προοίμιο $\text{\AA}\text{\text{U}}\text{\text{Z}}\text{\text{A}}\text{\text{D}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{U}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}$ (Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ) και το προοίμιο $\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{U}}$ $\text{\text{O}}\text{\text{E}}\text{\text{O}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}\text{\text{I}}\text{\text{H}}\text{\text{O}}\text{\text{A}}\text{\text{O}}$ (Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς),

4) το σερβικό χειρόγραφο από την βιβλιοθήκη *Norodna* της Λιουμπλιάνας των μέσων του 13^{ου} αι. που ονομάστηκε *Kopitarova Triod*,¹¹⁰

5) το νοτιοσλαβικό Τριώδιο YAZU IV d 107* του 13^{ου} αι. της Ακαδημίας της Κροατίας στο Ζάγκρεμπ¹¹¹ (στα δύο προηγούμενα Τριωδία έχουν εκπέσει τα φύλλα που περιείχαν το τέλος του κειμένου του Ακαθίστου),

6) τα δύο βουλγαρικά Τριωδία του 13^{ου} αι. από τη βιβλιοθήκη του Κρατικού Ιστορικού Μουσείου της Μόσχας (GIM): Khlud. 133 και

7) Khlud. 138¹¹² καθώς και

8) το βουλγαρικό χειρόγραφο του 13^{ου} αι. της βιβλιοθήκης της Ακαδημίας της Σόφιας (№ 40).¹¹³

9) Το σερβικό χειρόγραφο GPB F.n.68* από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης, παρόλο που γράφτηκε αργότερα (14^{ος} αι.), περιέχει σχεδόν την ίδια παλαιά μορφή του Ακαθίστου, όπως και το αρχαιότερο *Shafarikovskaja Triod*. Εδώ, όπως και τρεις αιώνες νωρίτερα στο *Typografsky Ustav*, πριν από τα εφύμνια προηγείται η λέξη $\text{\text{E}}\text{\text{R}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}\text{\text{A}}$ (άνθρωποι).

Στα περισσότερα από αυτά τα χειρόγραφα (εκτός από τον κώδ. GPB F.n.68) το κείμενο του ύμνου χωρίζεται σε 4 μέρη, μετά από κάθε μέρος ακολουθούν τα καθίσματα και το προοίμιο $\text{\AA}\text{\text{U}}\text{\text{Z}}\text{\text{A}}\text{\text{D}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{I}}\text{\text{U}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{I}}\text{\text{A}}\text{\text{E}}$. Ας τονιστεί ότι σε όλα τα παραπάνω χειρόγραφα το Τριώδιο παραδίδεται σε ένα βιβλίο μαζί με το Πεντηκοστάριο. Αντίθετα, στην ανατολική σλαβική παράδοση ήδη από τον 13^ο αι. αυτές οι δύο συλλογές διαχωρίζονται.

10) Το αρχαιότερο ρωσικό χειρόγραφο του Τριωδίου, το οποίο δεν περιλαμβάνει τα Πεντηκοστάρια, είναι του τέλους του 12^{ου} και των αρχών του 13^{ου} αι. και βρίσκεται στη βιβλιοθήκη του GIM με τον κωδικό: Sinod. 319.¹¹⁴ Όλα τα άλλα Τριωδία ρωσικής προέλευσης χρονολογούνται στον 14^ο αι. Είναι τα εξής:

11) Μόσχα, Κρατική Βιβλιοθήκη, συλλογή *Vologodskoe*: κωδ. F.354 № 241,¹¹⁵

12) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. Pog. 41*,

¹¹⁰ Ильинский 1906, Яцимирский 1921: 882, Filonov-Gove 1988: 3–4.

¹¹¹ Мошин 1955: 212–213.

¹¹² Вл. Горский & Новоструев 1859.

¹¹³ Вл. Яцимирский 1921.

¹¹⁴ Вл. Горский & Новоструев 1859.

¹¹⁵ Кириллин 1999: 144–151.

13) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. Sof. 84*,

14) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. F.I.680*.

Όλα αυτά τα Τριώδια περιέχουν το πλήρες κείμενο του Ακαθίστου. Τα νοτιοσλαβικά χειρόγραφα του 14^{ου} αι. δεν περιέχουν επίσης το Πεντηκοστάριο, το κείμενο όμως του Ακαθίστου σε αυτά τα Τριώδια διαφέρει πολύ από τα σύγχρονά τους ρωσικά Τριώδια. Γνωρίζουμε μόνο τέσσερα χειρόγραφα αυτού του τύπου:

15) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. Pog. 41*,

16) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. Tit. 1983*,

17) Μονή Σινά, κώδ. Slavonicus 23*,

18) Αρχείο Σκοπίων, κώδ. M-II-L*.

Από αυτά τα χειρόγραφα αρχίζει η παράδοση, σύμφωνα με την οποία το προοίμιο $\hat{a}\hat{u}\hat{z}\hat{a}\hat{d}\hat{a}\hat{i}\hat{i}\hat{i}\hat{u}\hat{a}\hat{i}\hat{a}\hat{i}\hat{a}\hat{E}$ και όλοι οι συντομότεροι οίκοι ονομάζονται $\hat{e}\hat{i}\hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{e}\hat{u}$ (κοντάκιο), ενώ οι εκτενέστεροι οίκοι διατηρούν το αρχαίο όνομα $\hat{e}\hat{e}\hat{i}\hat{n}\hat{u}$ (οίκος): έτσι ο ύμνος αποτελείται από 13 «κοντάκια» και 12 «οίκους». Η ακολουθία του Ακαθίστου γίνεται σύμφωνα με το Τυπικό της Ιερουσαλήμ. Έτσι, το κείμενο του ύμνου χωρίζεται σε 4 μέρη, το καθένα από αυτά αρχίζει και τελειώνει με το προοίμιο $\hat{a}\hat{u}\hat{z}\hat{a}\hat{d}\hat{a}\hat{i}\hat{i}\hat{i}\hat{u}\hat{a}\hat{i}\hat{a}\hat{i}\hat{a}\hat{E}$, ο τελευταίος οίκος $\hat{i}\hat{a}\hat{u}\hat{n}\hat{a}\hat{i}\hat{E}\hat{o}\hat{d}\hat{a}\gamma\hat{i}\hat{a}\hat{d}\hat{e}$ (Ω πανύμνητε μήτηρ) διαβάζεται τρεις φορές και μετά ψάλλονται πάλι ο πρώτος οίκος και το προοίμιο. Την ίδια λειτουργική παράδοση συναντάμε στα σλαβικά λειτουργικά βιβλία μέχρι σήμερα.

Πολλά είναι τα χειρόγραφα των Τριωδίων που χρονολογούνται από τον 15^ο αι. και εξής. Ο αριθμός των χειρόγραφων αυτών είναι τόσο μεγάλος που δεν αξίζει να τα παρουσιάσουμε εδώ, γι' αυτό θα αναφέρουμε μόνο τα 9 χειρόγραφα, τα οποία έχουμε μελετήσει. Πρόκειται για τα εξής:

19) Μόσχα, Κρατική Βιβλιοθήκη: κώδ. GBL F.310 № 1196*, των αρχών του 15^{ου} αι. (ρωσικό): παραδίδει μόνο το μεσαίο μέρος του Ακαθίστου (οίκοι 6–15),

20) Μόσχα, Κρατική Βιβλιοθήκη: κώδ. GBL F.304 № 25*, 15^{ου} αι. (ρωσικό),

21) Μόσχα, Κρατική Βιβλιοθήκη: κώδ. GBL F.304 № 385*, 15^{ου} αι. (ρωσικό),

22) Μόσχα, Κρατική Βιβλιοθήκη: κώδ. GBL F.304 № 386*, 15^{ου} αι. (ρωσικό),

23) Μόσχα, Κρατική Βιβλιοθήκη: κώδ. GBL Kostromskoe № 4*, 15^{ου} αι. (ρωσικό),

24) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB F.I.125*, 15^{ου} αι. (βουλγαρ.),

25) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB F.n.I.55*, 15^{ου} αι. (βουλγαρ.),

26) Αγ. Όρος, Μονή Ζωγράφου: κώδ. Slavonicus 79*, 15^{ου} αι. (βουλγαρικό),

27) Αγ. Όρος, Μονή Ζωγράφου: κώδ. Slavonicus 77*, 15^{ου}–16^{ου} αι. (σερβικό).

4.3. Άλλα εκκλησιαστικά βιβλία

Άλλα σλαβικά λειτουργικά βιβλία που περιέχουν τον Ακάθιστο Ύμνο εμφανίστηκαν πολύ αργότερα σε σχέση με τα Τριώδια. Τα πρώτα χειρόγραφα του *Psaltir s vossledovaniem* («Ψαλτήρι με συμπλήρωμα»)¹¹⁶ χρονολογούνται στα τέλη του 14^{ου} αι. Από τον 15^ο

¹¹⁶ Τύπος εκκλησιαστικών βιβλίων που έχει ευρεία διάδοση στη Ρωσία, όπου μετά το Ψαλτήρι ακολουθεί το Ωρολόγιο, ενίοτε και άλλα κείμενα. Προορίζεται κυρίως για ατομική προσευχή.

και 16^ο αι. σώθηκαν πολλές τέτοιες συλλογές που περιέχουν τον Ακάθιστο. Έχουμε μελετήσει πέντε από αυτές:

- 1) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB F.n.I.28*, 15^ο αι.,
- 2) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB, συλλογή *Solovetskoe* 754*, 15^ο αι.,
- 3) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB, συλλογή *Solovetskoe* 781*, 15^ο–16^ο αι.,
- 4) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB Rogodin 340*, του έτους 1512,
- 5) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB Rogodin 344*, του 1520.

Από τον 15^ο αι. ο Ακάθιστος περιέχεται και στα Ωρολόγια, πρακτική που όμως δεν ήταν και τόσο συνηθισμένη. Έχουμε μελετήσει ένα χειρόγραφο από αυτά:

- 6) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB Rogodin 344*, 15^ο αι.

Την ίδια εποχή ο Ακάθιστος εμφανίζεται και μέσα στο *Bogorodichnik* (συλλογή προσευχών, ύμνων και κανόνων αφιερωμένων στη Θεοτόκο), σε μερικά από τα *Kanonik* (συλλογή κανόνων), όπως στο

7) *Kanonik* του Αγ. Κυρίλλου του Μπελοζέρσκ (Ρωσικό Κρατικό Μουσείο της Αγίας Πετρούπολης, κώδ. № 15, του έτους 1407)¹¹⁷ και στα:

- 8) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB Titov 1432*, 16^ο αι.,
- 9) Αγ. Πετρούπολη, Εθνική Βιβλιοθήκη: κώδ. GPB Rogodin 347*, 16^ο αι. (συλλογή με λειτουργικό περιεχόμενο).

Από τον 16^ο αι. εμφανίστηκε στη Ρωσία και το νέο ιδιότυπο είδος θρησκευτικών βιβλίων, ο λεγόμενος *Akafistnik*, μια συλλογή διαφόρων «ακαθίστων», και μεταφρασμένων από τα ελληνικά αλλά και πρωτότυπων σλαβικών.¹¹⁸ Βεβαίως τέτοια βιβλία περιείχαν τον αρχαιότερο και σπουδαιότερο ύμνο αυτού του είδους, τον οποίο οι Ρώσοι ονόμασαν «ο Μέγας Ακάθιστος».

Πρέπει να τονίσουμε ότι σε όλες τις παραπάνω συλλογές το κείμενο του Ακαθίστου διατηρεί την ίδια μορφή με αυτή των Τριωδίων που είναι σύγχρονα με τις συλλογές αυτές. Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι οι διορθώσεις στο κείμενο του ύμνου έγιναν μέσα στα Τριώδια, που θεωρήθηκαν ως τα πιο σημαντικά λειτουργικά βιβλία, και κατόπιν μεταφέρθηκαν στις άλλες θρησκευτικές συλλογές που περιείχαν τον ύμνο.

4.4. Εικονογραφημένα χειρόγραφα του Ακαθίστου Ύμνου

Στη σχετική βιβλιογραφία¹¹⁹ αναφέρονται συνήθως τρία σλαβικά χειρόγραφα που περιέχουν έναν κύκλο μικρογραφιών με θέμα τον Ακάθιστο Ύμνο. Πρόκειται για τα εξής:

- 1) Το Ψαλτήρι του *Tomich* βουλγαρικής προέλευσης, των μέσων του 14^ο αι. Ο Ακάθιστος με τις μικρογραφίες παραδίδεται στα φφ. 275r–297r. Αυτό το χειρόγραφο

¹¹⁷ Βλ. Козлов 1992a: 47.

¹¹⁸ Για τις συλλογές αυτές, όπως και γενικά για την ιστορία του σλαβικού υμνογραφικού είδους «ακάθιστος» βλ. Козлов 1992a, 1992b.

¹¹⁹ Прβл. Михельсон 1966: 148, Щепкина 1963: 146–154.

βρίσκεται σήμερα στη συλλογή του Κρατικού Ιστορικού Μουσείου της Μόσχας (GIM) με τον κωδικό Muz. 2752.

- 2) Το Ψαλτήρι *Pribinskaja* σερβικής προέλευσης, των αρχών του 15^{ου} αι., που βρίσκεται τώρα στην Κρατική Βιβλιοθήκη του Μονάχου (Cod. Slav. 4).
- 3) Το Ψαλτήρι *Belgradskaja* επίσης σερβικής προέλευσης, των αρχών του 17^{ου} αι., που φυλασσόταν στην Βιβλιοθήκη του Βελιγραδίου, όπου και καταστράφηκε στον βομβαρδισμό του 1941.

Οι μικρογραφίες των χειρογράφων αυτών συνεχίζουν τη βυζαντινή παράδοση στην εικονογραφία του Ύμνου,¹²⁰ έχουν όμως επηρεαστεί και από τις σλαβικές εικόνες και τοιχογραφίες με θέμα τον Ακάθιστο.¹²¹

5. Εκδόσεις της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου Ύμνου

5.1. Εκκλησιαστικές εκδόσεις

Η σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου Ύμνου εκδόθηκε για πρώτη φορά μέσα στο σλαβικό Τριώδιο από το τυπογραφείο του Shvartspolt Fiol, στην Κρακοβία το 1491. Ο πρώτος που περιέγραψε αυτήν την έκδοση ήταν ο P. Stroev το 1829. Αργότερα έγινε πολλές φορές αντικείμενο επιστημονικής έρευνας. Στη σύγχρονη βιβλιογραφία πλήρη περιγραφή αυτής της έκδοσης δίνει ο Nemirovsky.¹²² Όμως σχετικά με το ζήτημα της προέλευσης του χειρογράφου ή των χειρογράφων, στα οποία βασίστηκε αυτή η έκδοση, δεν έχει δοθεί ακόμα οριστική απάντηση. Την παραδοσιακή άποψη ότι το χειρόγραφο αυτό ήταν βουλγαρικής προέλευσης, αμφισβήτησε ο Nemirovsky, ο οποίος, κυρίως βάσει των ιδιοτεροτήτων της γλώσσας του Τριωδίου, πιστεύει ότι αυτό ανήκει στον ανατολικό σλαβικό τύπο. Ο ερευνητής βρίσκει στην ορθογραφία της έκδοσης «μερικά στοιχεία πολύ χαρακτηριστικά για την ουκρανική γλώσσα»¹²³ και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «το χειρόγραφο πρωτότυπο του Τριωδίου της Κρακοβίας ήταν ανατολικό σλαβικό αντίγραφο από βουλγαρικό πρωτόγραφο».¹²⁴ Όμως τα περισσότερα γλωσσικά στοιχεία, στα οποία βασίζεται η άποψη του Nemirovsky, όπως τόνισε αργότερα η M. Momina, είναι χαρακτηριστικά όχι μόνο για τα χειρόγραφα ανατολικής σλαβικής προέλευσης, αλλά και για μερικά βουλγαρικά χειρόγραφα.¹²⁵ Τη δική μας άποψη για την προέλευση του χειρογράφου πρωτοτύπου αυτής της έκδοσης θα την εκθέσουμε αργότερα (βλ. Παράγραφο 4 του Κεφαλαίου 5).

¹²⁰ Ιδιαίτερη ομοιότητα παρατηρείται μεταξύ των χειρογράφων αυτών και του γνωστού ελληνικού Sinod. gr. 429 από τη συλλογή του Κρατικού Ιστορικού Μουσείου της Μόσχας (GIM), βλ. Щепкина 1963: 153.

¹²¹ Βλ. Михельсон 1966: 148–150.

¹²² Немировский 1971: 141–160.

¹²³ Немировский 1971: 155.

¹²⁴ Немировский 1971: 155.

¹²⁵ Момина 1984: 188.

Η επόμενη έκδοση του Τριωδίου έγινε το 1561 στην Βενετία από το τυπογραφείο του Στέφανου από το Σκαντάρ¹²⁶.

Στη Μόσχα οι πρώτες εκδόσεις του Τριωδίου έγιναν το 1556 από άγνωστο τυπογραφείο και το 1589 από το τυπογραφείο του Ανδρόνικου Τιμοθέου Νεβέζα. Η ανάλυση των παλαιογραφικών και γλωσσικών ιδιαιτεροτήτων αυτών των εκδόσεων έδειξε ότι «βασίζονται στην ίδια εκδοχή των χειρόγραφων Τριωδίων, πολύ διαδεδομένη εκείνη την εποχή· η μορφή αυτή πιθανόν συντάχθηκε στο Νόβγκοροντ στη δεκαετία 1460–1470 του 15^{ου} αι.»¹²⁷

Στην ίδια εκδοχή βασίζονται και όλες οι επόμενες εκδόσεις του Ακαθίστου και μέσα στα Τριώδια, αλλά και μέσα σε άλλα θρησκευτικά βιβλία για πολλά χρόνια (σχεδόν το ίδιο κείμενο του ύμνου διαπιστώσαμε στο Τριώδιο που εκδόθηκε στη Βίλνα το 1609, στο Ψαλτήρι του 1598 από το τυπογραφείο του Οστρόγκ και του 1651 του τυπογραφείου της Μόσχας).

Η επόμενη συστηματική διόρθωση του Ακαθίστου έγινε πάλι μέσα στο Τριώδιο από τον μοναχό Pamva Berynda, ο οποίος επέφερε αρκετές αλλαγές στο κείμενο επί τη βάση των ελληνικών χειρογράφων που είχε στη διάθεσή του. Το διορθωμένο Τριώδιο εκδόθηκε το 1627 στο Κίεβο. Το κείμενο του Ακαθίστου αυτής της έκδοσης απετέλεσε τη βάση για μια νέα εκδοχή του ύμνου που συντάχθηκε αργότερα στη Μόσχα στο πλαίσιο της συστηματικής διόρθωσης των λειτουργικών βιβλίων με την καθοδήγηση του πατριάρχη Νίκωνος. Το διορθωμένο Τριώδιο εκδόθηκε στη Μόσχα το 1656, και αργότερα αυτή η εκδοχή του Ακαθίστου περιλήφθηκε και στις εκδόσεις των άλλων λειτουργικών βιβλίων.¹²⁸ Η ίδια εκδοχή με μικρές αλλαγές εκδίδεται στα θρησκευτικά βιβλία μέχρι σήμερα.

5.2. Κριτικές εκδόσεις

1) Η πρώτη κριτική έκδοση της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου έγινε το 1879 από τον αρχιμανδρίτη Αμφιλόχιο, ο οποίος είχε εκδώσει το κείμενο του ελληνικού χειρόγραφου κοντακαρίου του 12^{ου}–13^{ου} αι. (Sinod. № 439) μαζί με τις σλαβικές μεταφράσεις των ελληνικών ύμνων από τα αρχαιότερα σλαβικά χειρόγραφα. Το σλαβικό κείμενο του Ακαθίστου βασίζεται στο παλαιότερο χειρόγραφο που περιέχει τον ύμνο, το κοντακάριο *Typografsky*. Το κείμενο του φύλλου που λείπει (από το τέλος του προοιμίου ως την αρχή του τρίτου οίκου) συμπληρώνεται με το κείμενο του Τριωδίου του 12^{ου} αι. (Sinod. № 319)· από το ίδιο χειρόγραφο δίνονται και οι παραλλαγές. Το ελληνικό μέρος της έκδοσης δέχτηκε κριτική για την «έλλειψη ακρίβειας, κριτικής ανάλυσης και μεθοδολογίας»¹²⁹ και πράγματι περιέχει πολλά λάθη. Το σλαβικό μέρος θεωρείται πιο αξιόπιστο λόγω του ότι ο Αμφιλόχιος γνώριζε καλύτερα τη σλαβική.¹³⁰

¹²⁶ Триодъ постная (ὁδὲ Ἐϋήϋῶ ἁϋῦ ἱῖ÷εῖᾱᾱῖῦ t ἱᾱᾱ ἰῦῶᾱῶ ἔ ῶᾱῶῆᾱᾱ). Венеция: типография Стефана Скандарского, 1561.

¹²⁷ Момина 1984: 194.

¹²⁸ Вл. Турилов 2000: 327, Момина 1983b: 33–35.

¹²⁹ Krumbacher 1897: 675.

¹³⁰ Filonov-Gove 1988: 3.

2) Το προοίμιο του Ακαθίστου εκδόθηκε φωτοαναστατικά μέσα στο κοντακάριο *Uspensky* του 12^{ου}–13^{ου} αι. στη σειρά *Monumenta Musicae Byzantinae* από τον A. Bugge.¹³¹

3) Άλλη πολύτιμη πηγή για τη μελέτη του σλαβικού Ακαθίστου είναι η κριτική έκδοση του ύμνου από την A. Filonov-Gove στο βιβλίο της *The Slavic Akathistos Hymn. Poetic Elements of the Byzantine Text and Its Old Church Slavonic Translation* (Munchen, 1988). Η ερευνήτρια εξέδωσε παράλληλα το ελληνικό πρωτότυπο και τη σλαβική μετάφραση. Το σλαβικό κείμενο βασίζεται στην έκδοση του Αμφιλοχίου. Προς σύγκριση σημειώνονται οι παραλλαγές από το χειρόγραφο του Τριωδίου *Kopitarova* του 13^{ου} αι., ενώ το ελληνικό κείμενο στηρίζεται στις σημαντικότερες εκδόσεις.¹³² Το μεγάλο πλεονέκτημα της έκδοσης αυτής είναι η σύγκριση των δύο διαφορετικών εκδοχών του ύμνου βάσει δύο λειτουργικών βιβλίων διαφορετικού τύπου, δηλ. των Κοντακαρίων και των Τριωδίων. Ανάμεσα στα μειονεκτήματα πρέπει να αναφέρουμε ότι η ερευνήτρια δεν είχε άμεση πρόσβαση στις χειρόγραφες πηγές και αναγκάστηκε να βασιστεί στις προηγούμενες εκδόσεις, που δεν είναι πάντοτε αξιόπιστες. Επίσης, το σλαβικό κείμενο παρουσιάζεται στην έκδοση με λατινικούς χαρακτήρες, γεγονός που από τη μια πλευρά την κάνει πιο «προσιτή» στους ξένους αναγνώστες, από την άλλη όμως δυσχεραίνει τη σοβαρή μελέτη του κειμένου από τους σλαβολόγους.

4) Η πιο σύγχρονη και αξιόπιστη έκδοση του Ακαθίστου έγινε στο πλαίσιο της κριτικής έκδοσης του Κοντακαρίου *Blagoveschensky* από τους A. Dostal και H. Rothe¹³³. Το κείμενο του Ακαθίστου βρίσκεται στις σελίδες 178–227 του τέταρτου τόμου. Η έκδοση περιέχει το ελληνικό κείμενο του Ακαθίστου, το οποίο βασίζεται στις σημαντικότερες εκδόσεις του ύμνου, τη σλαβική μετάφραση βάσει των Κοντακαρίων (συγκεκριμένα το προοίμιο του Ακαθίστου εκδίδεται βάσει του Κοντακαρίου *Blagoveschensky* και οι οίκοι βάσει του Κοντακαρίου *Typografsky*) και γερμανική απόδοση του κειμένου.

Πρέπει όμως να τονίσουμε ότι οι εκδόσεις που αναφέραμε δεν έχουν επαρκή χειρόγραφη βάση και στηρίζονται κυρίως σε μία κατηγορία χειρογράφων, τα Κοντακάρια, τα οποία στη σλαβική γλώσσα είναι ελάχιστα. Άλλα λειτουργικά βιβλία, τα Τριώδια, χρησιμοποιούνται μόνο ως βοηθητική πηγή. Για τον λόγο αυτό το κείμενο του ύμνου σε όλες τις εκδόσεις παρουσιάζεται μόνο σε μία εκδοχή, στην εκδοχή των Κοντακαρίων και μερικών Τριωδίων του τύπου *Gimonsky*, σύμφωνα με την ταξινόμηση της M. Momina.¹³⁴ Αναμφισβήτητα η πλήρης κριτική έκδοση της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου Ύμνου πρέπει να βασιστεί σε όλα τα αρχαία λειτουργικά βιβλία και να λάβει υπ' όψιν όλες τις αρχαίες εκδοχές του κειμένου.

¹³¹ Bugge 1960: φφ. 78r–79v.

¹³² Filonov-Gove 1988: 6.

¹³³ Antonin Dostal, Hans Rothe. Der altrussische Kondakar. V. 4. Wien. 1979. P. 188 – 227.

¹³⁴ Βλ. Momina 1983b: 31.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η ΠΡΩΤΗ ΣΛΑΒΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ

1. Ο προσδιορισμός της πρώτης μετάφρασης του Ακαθίστου

Το ζήτημα που έχει ίσως περισσότερο ενδιαφέρον από την πατρότητα είναι ο προσδιορισμός της μορφής της αρχικής μετάφρασης, που στην περίπτωση μας φαίνεται να είναι ιδιαίτερα δύσκολος, δεδομένου ότι τα σωζόμενα χειρόγραφα απέχουν πολύ από την εποχή της σύνταξης της μετάφρασης. Στα χρόνια που μεσολάβησαν μπορούσαν να γίνουν αρκετές συνειδητές και ασυνείδητες αλλαγές, και συνεπώς τα κείμενα που έχουμε στα χέρια μας είναι πολύ πιθανόν να διαφέρουν σημαντικά από το αρχικό κείμενο του πρώτου μεταφραστή του ύμνου.

Το άλλο πρόβλημα που έχει ήδη τεθεί από τους ερευνητές που έχουν μελετήσει τον σλαβικό ύμνο, είναι η ύπαρξη στα παλαιά χειρόγραφα διάφορων τύπων κειμένου του Ακαθίστου.¹

Τα 6 χειρόγραφα που μελετήσαμε χρονολογούνται από το τέλος του 11^{ου} μέχρι τον 13^ο αι. Σε αυτά διαπιστώσαμε τους εξής τύπους κειμένου:

- Τον τύπο του Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου *Shafarikovskaja* βουλγαρικής προέλευσης του 12^{ου}–13^{ου} αι. και του σερβικού Τριωδίου και Πεντηκοσταρίων του 13^{ου}–14^{ου} αι., με αλλαγμένη σε σχέση με το πρωτότυπο τη σειρά των οίκων και μερικώς αλλοιωμένη σλαβική ακροστιχίδα.
- Τον εντελώς διαφορετικό τύπο του ανατολικού σλαβικού Κοντακαρίου *Typograf-ski* του 11^{ου}–12^{ου} αι. και του νοτιοσλαβικού Τριωδίου *Kopitarova* του 13^{ου} αι., χωρίς ακροστιχίδα, με τη σειρά των οίκων που ακολουθεί το πρωτότυπο και ακριβέστερη κατά λέξη μετάφραση.
- Τον τύπο του βουλγαρικού Τριωδίου και Πεντηκοσταρίου του 13^{ου} αι. *Orbelskaja* με τη σειρά των οίκων του πρωτοτύπου, αλλά με μεγάλες και σημαντικές διαφορές από το κείμενο του Κοντακαρίου και του Τριωδίου *Kopitarova*.
- Τον τύπο του Τριωδίου και Πεντηκοσταρίων *Zagrebskaja* του 13^{ου}–14^{ου} αι., με τον μικτό τύπο κειμένου, που στην αρχή ακολουθεί την ίδια σειρά των οίκων, όπως στα χειρόγραφα με ακροστιχίδα, αλλά στο δεύτερο μισό του ύμνου τοποθετεί τους επόμενους οίκους σύμφωνα με τη σειρά του πρωτοτύπου.

Ας συστηματοποιήσουμε αυτά τα δεδομένα. Με βάση τη σειρά των οίκων διακρίνουμε δύο βασικούς τύπους κειμένου του σλαβικού Ακαθίστου: έναν τύπο με τη σειρά των οίκων που ακολουθεί το ελληνικό πρωτότυπο και έναν τύπο με αλλαγμένη τη σειρά των οίκων που ακολουθεί τη σλαβική ακροστιχίδα. Παράδειγμα της αλληλεπίδρασης των τύπων αυτών αποτελεί το Τριώδιο *Zagrebskaja*.

¹ Βλ. Момина 1976: 417, Мошин 1955: 212–213, Filonov-Gove 1988: 4.

Μια πιο προσεκτική ανάλυση οδηγεί στο συμπέρασμα, ότι η διαφορά μεταξύ των δύο τύπων χειρογράφων δεν περιορίζεται στη σειρά των οίκων. Οι διαφορές μεταξύ των κειμένων στους περισσότερους οίκους είναι τόσο μεγάλες, που μπορούμε να είμαστε σχεδόν σίγουροι ότι πρόκειται για διαφορετικές μεταφράσεις του ελληνικού πρωτοτύπου, που έγιναν ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Για να υποστηρίξουμε την άποψή μας, ας συγκρίνουμε για παράδειγμα τις παραλλαγές του οίκου 8 από το Τριώδιο *Shafarikovskaja* και το Κοντακάριο *Typografsky* (στο σλαβικό κείμενο έχουμε υπογραμμίσει τα σημεία που διαφέρουν· η απόδοση στα νέα ελληνικά προστίθεται για βοηθητικούς λόγους). Ας τονίσουμε ότι ορισμένα διαφορετικά σλαβικά σημεία μπορούν να αντιστοιχούν στην ίδια μετάφραση. Αυτό γίνεται, όταν στις μεταφράσεις χρησιμοποιούνται συνώνυμες λέξεις ή φράσεις που δεν αλλάζουν το περιεχόμενο.

Τριώδιο *Shafarikovskaja*

ī ūñēúíī áðē īkòú
âèäEâðå äéúðâē çâEçäīk
âũñē ð k īññEäīâââũðå
yēī ñâEðèëíëèâ çðÿðå
è çäíú âīððâððk äðúækùääī
âúñE÷úñèââ
è īññðèäũðå íâīññðèçääīääī
ðââëÿùâ âīèâðk
 äëëð

[Οι μάγοι βλέποντας με το νου το δρόμο
 του Θεού, τον ακολούθησαν με το αστέρι,
 βλέποντάς το ως λυχνάρι,
 και έτσι αναζητούσαν τον κρατούντα τα
 πάντα, και κατανοώντας τον ακατάληπτο
 τον εξυμνούσαν με δυνατή φωνή:
 Αλληλούια.]

Κοντακάριο *Typografsky*

âīâīðð÷üíuð çâEçäü
 âèäEâúðå âúññâè
īī ðīè âúññEäīââðå çððè
è yēī ñâEðèëüíëèâ äüðæâüâ
ð ðīð īūðððu
èðEīúèââī ðâñððÿ
è īññðèäũðå íâīññðèçæèääī
ðââīââððñÿ âīu âúññèðüâ
 äëëðÿ

[Το θεοδρόμο άστρο βλέποντας οι μάγοι
 ακολούθησαν το φως του,
 και κρατώντας το ως λυχνάρι,
 με αυτό αναζητούσαν τον κραταιό βασι-
 λιά, και κατανοώντας τον ακατάληπτο χά-
 ρηκαν φωνάζοντας προς αυτόν:
 Αλληλούια.]

===

Στον συγκεκριμένο οίκο οι διαφορές μεταξύ των δύο μεταφράσεων καλύπτουν παραπάνω από το 50% του κειμένου. Παρόμοια αναλογία παρατηρείται στους περισσότερους οίκους (εκτός από τους οίκους 1, 2 και 3, για τους οποίους θα γίνει λόγος αργότερα). Επίσης είναι φανερό ότι ενώ η απόδοση του ελληνικού κειμένου στο Τριώδιο *Shafarikovskaja* δεν είναι ακριβής, επειδή περιέχει πολλά λανθασμένα σημεία, η απόδοση του Κοντακαρίου *Typografsky* είναι αναμφισβήτητα καλύτερη με μόνο μία σημαντική ανακρίβεια: τη φράση īññðèäũðå íâīññðèçæèääī (κατανοώντας τον ακατάληπτο) στη θέση του ελληνικού *fqasantej ton afqaston*, όπου το λάθος στην απόδοση του νοήματος μάλλον έγινε στην προσπάθεια διατήρησης της παρωνομασίας του πρωτοτύπου.

Συνεπώς μπορούμε να συμπεράνουμε ότι στις αρχαίες φάσεις των σλαβικών γραμμάτων (πριν από τον 12^ο αι.) ο Ακάθιστος μεταφράστηκε στα σλαβικά δύο φορές, και οι μεταφράσεις αυτές έγιναν ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Στο εξής θα ονομάζουμε τη μετάφραση του Τριωδίου *Shafarikovskaja* και του σερβικού Τριωδίου του 13^{ου} αι. ως μετάφραση Α, και τη μετάφραση του Κοντακάριου *Tytragrafsky* και του Τριωδίου *Kopitarova* ως μετάφραση Β.

Το κρίσιμο ερώτημα εδώ είναι ποια από τις μεταφράσεις αυτές ήταν η αρχική. Στη βιβλιογραφία συναντούμε αντικρουόμενες απόψεις για το θέμα αυτό.² Μια άλλη άποψη που υποστηρίχθηκε από την L. Slaveva,³ σύμφωνα με την οποία ο αρχαιότερος τύπος παρουσιάζεται στο Τριώδιο *Zagrebskaja*, μπορεί να απορριφθεί αμέσως λόγω του σαφώς ερανιστικού χαρακτήρα αυτού του τύπου (βλ. αναλυτικότερα παρακάτω).

Μας φαίνεται πιο λογικό να θεωρήσουμε ως αρχαιότερη τη μετάφραση Α για τους εξής λόγους:

1) Οι περισσότεροι ερευνητές που μελέτησαν την ιστορία του σλαβικού Τριωδίου⁴ κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι το Τριώδιο *Shafarikovskaja* περιέχει τον αρχαιότερο σωζόμενο τύπο σλαβικού Τριωδίου. Από τη δομή του λειτουργικού βιβλίου που αντιστοιχεί στη λειτουργική πρακτική των αρχαίων φάσεων του σλαβικού χριστιανισμού, αλλά και από τη γλώσσα του χειρογράφου, είναι προφανές ότι αυτός ο τύπος Τριωδίου προέρχεται άμεσα από τα Τριώδια που συντάχθηκαν την εποχή του Πρώτου Βουλγαρικού Κράτους.

2) Δεύτερον, η προσπάθεια του μεταφραστή να αποδώσει στη μετάφραση την ακροστιχίδα του πρωτοτύπου παραπέμπει επίσης στην ίδια εποχή με το χρόνο της πιθανής σύνταξής της. Πρόσφατες έρευνες⁵ έδειξαν ότι οι διάφοροι τύποι ακροστιχίδας, και ασφαλώς και η αλφαβητική, αποτελούσαν προσφιλές εκφραστικό μέσο κατά την εποχή που γράφτηκαν οι πρωτότυποι σλαβικοί ύμνοι με ακροστιχίδα και έγιναν και οι μεταφράσεις των ελληνικών κειμένων (όπως π.χ. η πρώτη μετάφραση με ακροστιχίδα του Μεγάλου Κανόνα του Ανδρέα Κρήτης, που αποδίδεται στον Κωνσταντίνο της Πρεσλάβας).

3) Τέλος, η μετάφραση Α, όπως θα δούμε παρακάτω, είχε πολλά λανθασμένα σημεία και γενικώς απέδιδε με πολλές ανακρίβειες την κανονική εκδοχή του ελληνικού Ακαθίστου. Αν την θεωρήσουμε μεταγενέστερη σε σχέση με τη μετάφραση Β, τότε πρέπει να υποθέσουμε ότι ο συντάκτης της μετάφρασης Α γνώριζε την ύπαρξη της καλύτερης μετάφρασης Β. Αυτό φαίνεται όμως σχεδόν αδύνατο, αν λάβουμε υπ' όψιν ότι πολλά κείμενα από το Τριώδιο *Shafarikovskaja* υπάρχουν στην ίδια εκδοχή και στο Κοντακάριο. Πολύ πιο λογική φαίνεται η υπόθεση ότι ο συντάκτης της μεταγενέστερης μετάφρασης Β γνώριζε την ύπαρξη της αρχικής μετάφρασης Α, που όμως δεν τον ικανοποιούσε, επειδή διέφερε τόσο πολύ από το ελληνικό πρωτόγραφο που χρησιμοποιούσε, ώστε προτίμησε να κάνει μια νέα μετάφραση παρά να διορθώσει την παλαιά.

² Βλ. Момина 1982: 114, Момина 1983a: 127, Filonov-Gove 1988: 75–81.

³ Славева 1972: 112–113.

⁴ Βλ. Карабинов 1910, Момина 1982, 1983b, Туницкий 1928.

⁵ Βλ. Былинин 1985, Попов Г. 1982, Мошкова 1999a, Темчин 2004: 42.

2. Βασικές πηγές της μετάφρασης Α

Η ανάλυση της μετάφρασης Α θα γίνει βάσει των εξής χειρογράφων:

- 1) *Shafarikovskaja* Τριώδιο και Πεντηκοστάρια (*Postnaja I Tsvetnaja Triod'*) του 12^{ου}–13^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης με κωδικό: GPB F.n.I.74, φφ. 93v–95r (στη συνέχεια θα αναφέρεται ως F.n.I.74).
- 2) Τριώδιο και Πεντηκοστάρια (*Postnaja I Tsvetnaja Triod'*) του 13^{ου}–14^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης με κωδικό: GPB F.n.I.68, φφ. 51v–57v (στη συνέχεια θα αναφέρεται ως F.n.I.68).

Απ' όσο γνωρίζουμε αυτά είναι τα μόνα χειρόγραφα που παραδίδουν τη μετάφραση αυτή. Για σύγκριση θα παρουσιάσουμε εδώ και τα αποσπάσματα, που αφορούν τη μετάφραση Α από την ερανισμένη εκδοχή του χειρογράφου *Zagrebskaja* (Τριώδιο και Πεντηκοστάρια (*Postnaja I Tsvetnaja Triod'*) του 13^{ου}–14^{ου} αι. από τη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας της Κροατίας με κωδικό: IV d 107, φφ. 110r–114v (εφεξής θα αναφέρεται ως IV d 107).

Το χειρόγραφο F.n.I.68, παρά το γεγονός ότι γράφτηκε αργότερα, στα περισσότερα σημεία διατηρεί την αρχαιότερη παράδοση του κειμένου σε σχέση με το F.n.I.74. Παρόμοια κατάσταση έχει παρατηρηθεί από τους ερευνητές και σε άλλα σλαβικά υμνογραφικά κείμενα, για τα οποία η σερβική γραμματεία επίσης έπαιξε το ρόλο της «γραμματείας–διατηρήτριας» των αρχικών παραδόσεων, χάρη στην οποία σώθηκαν πολλά πρωτότυπα και μεταφρασμένα έργα από τους πρώτους αιώνες των σλαβικών γραμμάτων.⁶

Αφού έχουμε στη διάθεσή μας μόνο δύο χειρόγραφα της μετάφρασης Α, που απέχουν πολύ από την εποχή σύνταξης της μετάφρασης, η ανασύνθεση της αρχικής μορφής της μετάφρασης φαίνεται να είναι ένα έργο σχεδόν αδύνατο, επειδή και στα δύο χειρόγραφα το αρχικό κείμενο είναι σε μεγάλο βαθμό φθαρμένο από τις μεταγενέστερες αντιγραφές και διορθώσεις. Εν τούτοις, με βάση τα στοιχεία που μας προσφέρει η προσεκτική μελέτη των χειρογράφων, θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά της αρχικής μετάφρασης.

3. Δομή της μετάφρασης Α. Ακροστιχίδα.

Το πρώτο (και δυστυχώς σχεδόν το μοναδικό) που παρατηρούν οι ερευνητές στα χειρόγραφα της μετάφρασης Α, είναι η «προσπάθεια του μεταφραστή να διατηρήσει την ακροστιχίδα του ελληνικού πρωτοτύπου».⁷ Πράγματι, οι πρώτοι 17 οίκοι του κειμένου στο F.n.I.68 αρχίζουν από τα πρώτα 17 γράμματα του σλαβικού αλφαβήτου. Και στο F.n.I.74 παρά κάποιες αλλαγές η αρχική ακροστιχίδα διακρίνεται σαφώς. Αυτό όμως δεν ισχύει και για το τέλος του ύμνου, όπου η ακροστιχίδα δεν διατηρείται σε κανένα από τα δύο χειρόγραφα. Βάσει αυτού του στοιχείου οφείλουμε να διακρίνουμε το κείμενο σε δύο μέρη – στους πρώτους 17 οίκους, σύμφωνα με τη νέα τους σειρά, και στους τελευταίους οίκους – και να περιγράψουμε τη δομή κάθε μέρους χωριστά.

3. 1. Μέρος πρώτο (οίκοι I–XVII)

⁶ Прβл. Турилов 1999а, Турилов 2004: 445–448.

⁷ Вл. Момина 1976: 417.

Η ανάλυση του κειμένου μας δείχνει σαφώς, ότι ο μεταφραστής θεωρεί την ακροστιχίδα πολύ σημαντική αρχή για τη δομή του ύμνου, τόσο σημαντική που για τη διατήρησή της αλλάζει δραστικά το περιεχόμενο του ύμνου, και γνωρίζουμε πολύ καλά πόσο απρόθυμα και δύσκολα προβαίνουν σε τέτοιες αλλαγές οι σλάβοι μεταφραστές. Για τον σχηματισμό της ακροστιχίδας ο μεταφραστής επιφέρει στο κείμενο δύο ειδών αλλαγές:

Πρώτον, αλλάζει τη σειρά των οίκων του ύμνου. Η νέα σειρά των οίκων είναι η εξής (με ρωμαϊκούς αριθμούς στην πρώτη στήλη σημειώνονται οι θέσεις των οίκων σύμφωνα με τη σειρά της μετάφρασης Α, η δεύτερη στήλη έχει τα πρώτα γράμματα των οίκων σύμφωνα με την σλαβική αλφαβητική ακροστιχίδα, ενώ οι αραβικοί αριθμοί στην τρίτη στήλη δείχνουν την σειρά των οίκων στο ελληνικό πρωτότυπο):

I	à	οίκος 1
II	á	οίκος 6
III	â	οίκος 11
IV	ã	οίκος 2
V	ä	οίκος 7
VI	å	οίκος 4
VII	æ	οίκος 13
VIII	z	οίκος 20
IX	ç	οίκος 3
X	l ⁸	οίκος 22
XI	è	οίκος 5
XII	ê	οίκος 14
XIII	ë	οίκος 19
XIV	ì	οίκος 8
XV	í	οίκος 9
XVI	w ⁹	οίκος 10
XVII	ï	οίκος 23.

Συνεπώς, όπως παρατηρούμε, η σειρά των οίκων της μετάφρασης δεν έχει καμία σχέση με τη σειρά του πρωτοτύπου: οι οίκοι αναμιγνύονται με τέτοιο τρόπο που χάνεται εντελώς η λογική τάξη του ελληνικού ύμνου όπως και η λογική ενότητα του κειμένου. Η μετάφραση στην πραγματικότητα διασπάται σε ξεχωριστούς οίκους, και το μοναδικό στοιχείο που τους συνδέει απομένει η ακροστιχίδα. Υπάρχει όμως ακόμα ένα στοιχείο που μαζί με τον σχηματισμό της ακροστιχίδας προσδιορίζει τη δομή του ύμνου: η εναλλαγή εκτενέστερων και σύντομων οίκων. Αυτό το χαρακτηριστικό της δομής του πρωτοτύπου διατηρείται στο ακέραιο στο πρώτο μέρος της μετάφρασης.

Όταν όμως η μετάθεση των οίκων δεν αρκεί για τον σχηματισμό της ακροστιχίδας, τότε ο μεταφραστής χρησιμοποιεί επιπλέον μια άλλη μέθοδο: προσθέτει στην αρχή του οίκου μια λέξη, το πρώτο γράμμα της οποίας ταιριάζει στην ακροστιχίδα. Προσθήκες λέξεων δεν γίνονται σε όλους τους οίκους: στους πέντε οίκους οι πρώτες λέξεις αρχίζουν με το «κατάλληλο» γράμμα. Είναι ο οίκος 1, που και στη νέα σειρά παραμένει στην πρώτη θέση με το γράμμα à (η πρώτη λέξη àíāāēú - ἄγγελος), ο οίκος 6, που καταλαμβάνει τώρα τη

⁸ Το γράμμα στα χειρόγραφα δεν φαίνεται καθαρά, υποθέτουμε, ότι είναι l.

⁹ πρόκειται μάλλον για λάθος αντιγραφής: πρέπει να είναι î

δεύτερη θέση και αντιστοιχεί στο γράμμα *â*, με την πρώτη λέξη *âudk* - ζάλην, ο οίκος 11 (τρίτη θέση, γράμμα *â*, η πρώτη λέξη *âũñèà* - λάμψας), ο οίκος 5 (ενδέκατη θέση, γράμμα *è*, η πρώτη λέξη *èìuùè* - ἔχουσα) και ο οίκος 23 (δέκατη έβδομη θέση, γράμμα *ĩ*, η πρώτη λέξη *ĩĩrũää* - ψάλλοντες). Στους άλλους οίκους προστίθενται οι εξής λέξεις:

- Στον οίκο 2, που παίρνει την τέταρτη θέση (γράμμα *â*) προστίθεται η λέξη *âæθ* – κυρία, η φράση έχει την εξής μορφή: *âæθâèääuè ñääâ âũ ÷èñðĩðÈ* (Η κυρία, βλέποντας τον εαυτό της σε αγνότητα).
- Στον οίκο 7, που βρίσκεται στην πέμπτη θέση (γράμμα *ä*) προστίθεται η λέξη *äèäũíĩ* – έκπληκτα, η φράση έχει την εξής μορφή *äèäũíĩ ñèũðäðu ïäñðũðè äíäθũ ðäàèäũä* – έκπληκτα άκουγαν οι ποιμένες τους αγγέλους που εξυμνούσαν.
- Στον οίκο 4, που βρίσκεται στην έκτη θέση (γράμμα *â*) προστίθεται η αντωνυμία *âp* - αυτήν, η φράση παίρνει τη μορφή *âp æâ wñÈíè ñèèà âũðũíääĩ ðĩääâ* - αυτήν επισκίασε η δύναμη του Υψίστου τότε.
- Στον οίκο 13, που βρίσκεται στην έβδομη θέση (γράμμα *æ*) προστίθεται η λέξη *æèâu* – ζωντανό, η φράση έχει τη μορφή *æèâu è ííâu γâè ðäääðũ* - ζωντανό και καινούριο φανέρωσε πλάσμα.
- Στον οίκο 20, που βρίσκεται στην όγδοη θέση (γράμμα *z*) προστίθεται η λέξη *zÈēĩ* – πολύ, έντονα, δυνατά· ο πρώτος στίχος που έχει ελάχιστη ομοιότητα με τον αντίστοιχο στο πρωτότυπο διαβάζεται ως *zÈēĩ ðääæu äñý ðäääðũ äũñèèääðũ ðè ÷èĩâÈðè è ñèĩðè* – με δυνατή φωνή σε εξυμνούν όλα τα πλάσματα, οι άνθρωποι και τα ζώα.
- Στον οίκο 3, που βρίσκεται στην ένατη θέση (γράμμα *ç*), προστίθεται η λέξη *çâìèúíũðũ* – γήινος· η φράση διαβάζεται ως *çâìèúíũðũ ðâçuĩũ íäðâçuĩĩũ ðâçðĩÈðè* – για τους γήινους άγνωστη γνώση να γνωρίσει.
- Στον οίκο 22, που βρίσκεται στη δέκατη θέση (γράμμα *l*), προστίθεται ένα γράμμα, που στο F.n.I.68 δεν διακρίνεται καθαρά, αλλά μοιάζει περισσότερο με το κεφαλαίο *Ä*, ενώ στο F.n.I.74 στην αντίστοιχη θέση διαβάζουμε το γράμμα *Ë*, που αντιστοιχεί στα σλαβικά στο ίδιο φωνήεν, όπως το *l*. Κανένα από τα δύο γράμματα δεν ταιριάζει στην ακροστιχίδα, και μάλλον αποτελούν μεταγενέστερες αλλαγές της αρχικής παραλλαγής – γράμμα *l*, που χρησιμοποιούνταν ως σύνδεσμος με τη σημασία και (η μορφή της φράσης είναι *l äèθĩäðθ ïĩääðè äũñðĩðÈäú äèũäú äðÈäũíèðũ* - και θέλοντας να δώσει ευλογία στα παλαιά χρέη). Ας σημειωθεί ότι κανονικά ως συμπλεκτικός σύνδεσμος χρησιμοποιείται το γράμμα *Ë*, και μάλλον γι' αυτό ο στίχος γρήγορα χάνει την αρχική του μορφή.
- Στον οίκο 14, που βρίσκεται στη δωδέκατη θέση (γράμμα *Ê*) προστίθεται η λέξη *èũðĩ* – ποιος· η φράση έχει την εξής μορφή *èũðĩ ñððäíũíĩ çâ÷äðèä äèäÈâũ íâ uñððäíèðũñâ ìèðä* - ποιος, από όσους είδαν την παράδοξη σύλληψη, δεν θα αποξενωθεί από τον κόσμο,
- Στον οίκο 19, που βρίσκεται στη δέκατη τρίτη θέση (γράμμα *Ë*) προστίθεται η λέξη *èrääĩũ* – δοτική πληθυντικού από την λέξη *άνθρωπος*· η φράση διαβάζεται ως *èrääĩũ äũñÈĩũ ñðÈíà è ääθĩũ äũñÈĩũ* - για όλους τους ανθρώπους είσαι τείχος προστατευτικό και για τις παρθένες όλες.

- Στον οίκο 8, που βρίσκεται στη δέκατη τέταρτη θέση (γράμμα $\dot{\text{I}}$) προστίθεται η λέξη $\dot{\text{I}}\dot{\text{U}}\dot{\text{P}}\dot{\text{E}}\dot{\text{U}}\dot{\text{I}}\dot{\text{I}}$ – νοητά, στο νου, η φράση παίρνει τη μορφή $\dot{\text{I}}\dot{\text{U}}\dot{\text{P}}\dot{\text{E}}\dot{\text{U}}\dot{\text{I}}\dot{\text{I}}$ $\acute{\alpha}\acute{\alpha}\theta$ $\dot{\text{I}}\text{u}\dot{\text{d}}\ddot{\text{u}}$ $\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\text{E}\acute{\alpha}\dot{\text{U}}\theta\acute{\alpha}$ $\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\dot{\text{U}}\dot{\text{H}}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}$ – οι μάγοι βλέποντας με το νου το δρόμο του Θεού.
- Στον οίκο 9, που βρίσκεται στη δέκατη πέμπτη θέση (γράμμα $\dot{\text{I}}$) τροποποιείται η σειρά των λέξεων του πρώτου στίχου, ο στίχος αρχίζει από $\dot{\text{I}}\acute{\alpha}$ $\dot{\text{d}}\acute{\text{o}}\acute{\theta}\acute{\epsilon}$ – στο χέρι, και διαβάζεται ως $\dot{\text{I}}\acute{\alpha}$ $\dot{\text{d}}\text{u}\acute{\text{e}}\text{u}$ $\acute{\alpha}\acute{\alpha}\theta\acute{\alpha}$ $\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\alpha}\text{E}\acute{\alpha}\dot{\text{U}}\theta\acute{\alpha}$ $\acute{\alpha}\text{E}\dot{\text{d}}\acute{\epsilon}$ $\dot{\text{d}}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\ddot{\text{U}}\acute{\alpha}\text{E}\acute{\epsilon}\dot{\text{H}}\acute{\epsilon}\dot{\text{U}}\acute{\alpha}$ – στο χέρι της παρθένου είδαν τα παιδιά των Χαλδαίων.
- Στον οίκο 10, που βρίσκεται στη δέκατη έκτη θέση (γράμμα $\dot{\text{I}}$) μάλλον αρχικά προστέθηκε το επιφώνημα $\dot{\text{I}}$, που αργότερα αντιγράφηκε ως W (τα δύο αυτά γράμματα στα σλαβικά αντιστοιχούν στο ίδιο φωνήεν).

Ας σημειώσουμε ότι σε 5 περιπτώσεις, συγκεκριμένα για τα γράμματα Æ , Z , ζ , Ë , $\dot{\text{I}}$, οι λέξεις που προστέθηκαν είτε συμπίπτουν είτε είναι ετυμολογικά συγγενείς με τα ονόματα των γραμμάτων του σλαβικού αλφαβήτου. Είναι γνωστό ότι τα ονόματα των σλαβικών γραμμάτων (ετυμολογικά λέξεις που αρχίζουν από τα αντίστοιχα γράμματα) χρησιμοποιούνται περίπου από την ίδια εποχή και προέρχονται από τις αρχικές λέξεις των λεγόμενων «αλφαβητικών προσευχών», δηλ. προσευχών με αλφαβητική ακροστιχίδα. Φαίνεται ότι ο μεταφραστής του Ακαθίστου στηρίχτηκε σε αυτά τα κείμενα στην προσπάθειά του να σχηματίσει τη δική του ακροστιχίδα.

Έχουμε ήδη αναφέρει ότι η ακροστιχίδα σε αυτό τουλάχιστον το μέρος του ύμνου σώθηκε καλύτερα στο F.n.I.68. Στο F.n.I.74 σε δύο οίκους, συγκεκριμένα στους οίκους 2 (IV) και 3 (IX), ο αντιγραφέας διαγράφει τις λέξεις που είχαν προστεθεί για το σχηματισμό της ακροστιχίδας. Αυτό αποτελεί ένδειξη για το ότι αφενός αυτός που αντέγραψε το χειρόγραφο είτε δεν πρόσεξε καθόλου την ακροστιχίδα του κειμένου είτε δεν τη θεώρησε ως κάτι σημαντικό, και αφετέρου ότι χρησιμοποιούσε και μια άλλη εκδοχή ή μετάφραση του Ακαθίστου χωρίς ακροστιχίδα. Αυτό το περίεργο γεγονός θα το σχολιάσουμε λίγο πιο κάτω.

3.2. Μέρος δεύτερο (οίκοι XVIII – XXIV)

Το μέρος του ύμνου που περιγράφηκε παραπάνω μας προσφέρει επαρκές υλικό για να κατανοήσουμε την αρχική δομή ολόκληρου του κειμένου. Σύμφωνα με το σχέδιο του μεταφραστή, ο σλαβικός Ακάθιστος αποτελείται εναλλάξ από εκτενείς και σύντομους οίκους, τα πρώτα γράμματα των οποίων σχηματίζουν αλφαβητική ακροστιχίδα. Επίσης μπορούμε να υποθέσουμε ότι η αρχική μορφή της μετάφρασης περιελάμβανε τους ίδιους οίκους, όπως το ελληνικό πρωτότυπο, αλλά με τελείως διαφορετική σειρά.

Στο δεύτερο μέρος όμως η εικόνα αλλάζει. Η σειρά των οίκων παραμένει αυθαίρετη σε σχέση με το πρωτότυπο, όμως οι οίκοι δεν σχηματίζουν ακροστιχίδα, ούτε φαίνεται να έχει γίνει καμία αλλαγή στους πρώτους στίχους με αυτό το σκοπό.

Μας φαίνεται τελείως παράλογο να υποθέσουμε ότι ο μεταφραστής που με τόσο κόπο πέτυχε να σχηματίσει την ακροστιχίδα στους πρώτους 17 οίκους, στους τελευταίους παραιτείται από κάθε προσπάθεια να τη διατηρήσει. Και ιδιαίτερα αν θυμηθούμε ότι πρόκειται είτε για τον Κλήμεντα Αχρίδος είτε για τον Κωνσταντίνο της Πρεσλάβας, που ήταν και οι δύο ειδικοί στη σύνταξη ύμνων με ακροστιχίδα. Προφανώς η μετάφραση Α του Ακαθίστου αποτελείτο στην αρχική της μορφή από όλους τους 24 οίκους του πρωτοτύπου με

αλλαγμένη σειρά, αλλά με απαρέγκλιτη εναλλαγή εκτενών και σύντομων οίκων, τα πρώτα γράμματα των οποίων σχηματίζουν την ακροστιχίδα, δηλαδή αντιστοιχούσαν κατά σειράν στα 24 πρώτα γράμματα του σλαβικού αλφαβήτου. Συνεπώς, το τέλος του ύμνου δεν σώθηκε στην αρχική του μορφή σε κανένα από τα δύο χειρόγραφα, αλλά είναι αποτέλεσμα μεταγενέστερων επεμβάσεων. Η υπόθεσή μας στηρίζεται και στο γεγονός ότι ενώ το πρώτο μέρος του ύμνου έχει σχεδόν την ίδια μορφή και στα δύο χειρόγραφα, στο δεύτερο μέρος παρατηρούμε σημαντικές διαφορές στη δομή των κειμένων. Ας τις δούμε πιο αναλυτικά.

Στη δέκατη όγδοη θέση, που αντιστοιχεί στο γράμμα Θ, και στα δύο χειρόγραφα βρίσκεται ο οίκος 24. Στον οίκο αυτό δεν υπάρχουν αλλαγές που να δείχνουν την προσπάθεια του μεταφραστή να σχηματίσει την ακροστιχίδα, η αρχή του (ĭ âpāĩEðāγ ĭàðè) μεταφράζει κατά λέξη το ελληνικό ὦ παννύμνητε μήτηρ και δεν ταιριάζει στην ακροστιχίδα. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε ότι αυτή ήταν η πραγματική θέση του οίκου στην αρχική μορφή του ύμνου, αλλά είχε μια πρόσθετη λέξη, που άρχιζε με το γράμμα Θ.

Η σειρά, όπως και το σύνολο των επόμενων οίκων είναι διαφορετική στα δύο χειρόγραφα. Στο F.n.I.68 στις θέσεις XIX και XX επαναλαμβάνονται οι οίκοι 3 και 2 αντίστοιχα, αλλά χωρίς πρόσθετες λέξεις για χάρη της ακροστιχίδας, που είχαν την πρώτη φορά που εμφανίζονται στο κείμενο (θέσεις XI και IV). Εκτός τούτου, υπάρχουν και άλλες λιγότερο σημαντικές διαφορές στα κείμενα των επαναλαμβανόμενων οίκων, που δείχνουν την προέλευσή τους από άλλη πηγή. Οι οίκοι αυτοί θα περιγραφούν λεπτομερέστερα αμέσως παρακάτω.

Στις υπόλοιπες τέσσερις θέσεις βρίσκουμε τους εξής οίκους:

XXI : οίκος 15

XXII : οίκος 18

XXIII : οίκος 17

XXIV : οίκος 21

Κανένας από αυτούς τους οίκους δεν αρχίζει από κάποιο γράμμα που να αντιστοιχεί στην ακροστιχίδα, ούτε περιέχει πρόσθετες λέξεις ή άλλες αλλαγές που να δείχνουν την προσπάθεια του μεταφραστή να σχηματίσει την ακροστιχίδα.

Ας τονίσουμε ότι ο ύμνος τελειώνει με δύο εκτενείς οίκους (17 και 21), γεγονός που δεν συμφωνεί με τη γενική δομή του Ακαθίστου. Από την άλλη πλευρά, στο κείμενο λείπουν δύο σύντομοι οίκοι, συγκεκριμένα οι οίκοι 12 και 16.

Στο F.n.I.74 δεν υπάρχουν ούτε επαναλαμβανόμενοι, ούτε παραλειπόμενοι οίκοι. Στις θέσεις XIX, XX και XXI βρίσκονται οι οίκοι 15, 18 και 17, δηλαδή οι ίδιοι οίκοι που ακολουθούν μετά την παρέμβαση στο F.n.I.68. Έπονται οι εξής:

XXII : οίκος 16

XXIII : οίκος 2

XXIV : οίκος 12.

Παρατηρούμε ότι στο χειρόγραφο αυτό τηρείται η αρχή της εναλλαγής των εκτενών και σύντομων οίκων, καθώς επίσης ότι ο αριθμός των οίκων συμπίπτει με το ελληνικό πρωτότυπο. Μας φαίνεται πιο λογικό να υποθέσουμε ότι αυτή ήταν η αρχική σειρά των οίκων της μετάφρασης, η οποία στο F.n.I.68 διαταράχθηκε λόγω της παρεμβολής των δύο

ρίζουν λόγω της καταφανούς ομοιότητάς τους αντίστοιχους οίκους από το Κοντακάριο *Typografsky* και το Τριώδιο *Kopitarova* (μετάφραση Β). Η συγκριτική ανάλυση των μεταφράσεων που έγινε παραπάνω (βλ. παράγραφο 1) μας έδειξε ότι γενικώς οι διαφορές μεταξύ των μεταφράσεων αφορούν περίπου το 50% του κειμένου. Στην περίπτωση όμως αυτών των τριών οίκων και του προοιμίου οι διαφορές αυτές δεν ξεπερνούν το 5% και ανάγονται σε λάθη αντιγραφής, στη λέξη που προστέθηκε στον οίκο 2 για χάρη της ακροστιχίδας και στο διαφορετικό εμφύμνιο του προοιμίου και των οίκων 1 και 3, που επίσης είναι δυνατόν να εμφανίστηκαν αργότερα. Την πιο πειστική εικόνα μας προσφέρει το προοίμιο (στην παρακάτω σύγκριση υπογραμμίζουμε τις διαφορές).

F.n.I.68

Áúçáðàííííu âîââîâE îîáEäüîàý
 yêî èçáúâðø* t çîëü áèàâîâðáíèà
 âüñîèñàòòü òè ððàâü òâîè áóð
 íû yêî èìüè äðüæàâü íáîîáEäèìü
 t âñEóü ìá áEäü ñâîáîâè
 äà çîâü òè ðàðñá íââEñòî
 áâçîââEñòíàE**

Typ.

Áúçáðàíúíîï ù âîââîâE îîáEäüîày
 yêî èçáúâú* t çúëü áèàâîâàðâîèy
 âúñîîñààòù òè ãðàâú òâîè áóñ
 íú yêî èìóùìè äüðæàâó íâîîáEäèìò
 t âüñEóú ìÿ áEäü ñâîîáîè
 äà çîâó òè ðàáóèñÿ íâEñòî
 íâîâEñòîáy**

* πλήρης μορφή της μετοχής (F.n.I.68) αντί για σύντομη (Typ.)

**** συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα**

Μια τέτοια ομοιότητα δεν μπορεί να είναι τυχαία. Προφανώς, παρόλο που το υπόλοιπο κείμενο, όπως έχουμε δείξει, μεταφράστηκε δύο φορές ανεξάρτητα, στην περίπτωση αυτή πρόκειται για μια επίδραση μεταξύ των μεταφράσεων. Η επίδραση αυτή θα μπορούσε να γίνει με δύο τρόπους. Πρώτον, ο μεταφραστής της μετάφρασης Β θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει την ήδη υπάρχουσα μετάφραση Α των συγκεκριμένων οίκων αντί να τους μεταφράσει εκ νέου. Έτσι όμως δεν εξηγείται, γιατί η επίδραση περιορίζεται αποκλειστικά στους συγκεκριμένους οίκους, οι οποίοι, όπως ήδη αναφέραμε, βρίσκονται σε διαφορετικά σημεία της μετάφρασης Α. Δεύτερον, η μετάφραση των οίκων 1–3, όπως και του προοιμίου που περιλαμβάνεται τώρα στην μετάφραση Α, θα μπορούσε να είναι αποτέλεσμα μεταγενέστερης διόρθωσης του κειμένου σύμφωνα με τη μετάφραση Β. Σε αυτή την περίπτωση, η αρχική μορφή της μετάφρασης Α θα ήταν διαφορετική από αυτήν που έχουμε τώρα.

Έχουμε βρει ένα πειστικό αποδεικτικό στοιχείο που συνηγορεί υπέρ της δευτέρης υπόθεσης. Στο χειρόγραφο IV d 107 του 13^{ου}–14^{ου} αι., το οποίο, όπως έχουμε αναφέρει, ανήκει στον μικτό τύπο, και η πλήρης περιγραφή του οποίου θα δοθεί παρακάτω, υπάρχει ένα μέρος – η αρχή του ύμνου –, η δομή του οποίου συμπίπτει με τη δομή της μετάφρασης Α. Συγκεκριμένα στις θέσεις I, II και III βρίσκονται οι ίδιοι οίκοι, όπως και στη μετάφραση Α (οίκοι 1, 6 και 11 αντίστοιχα). Συγκρίνοντας τα κείμενα αυτών των οίκων, παρατηρούμε ότι στους οίκους 6 και 11 το κείμενο του IV d 107 σχεδόν συμπίπτει με τη μετάφραση Α· οι διαφορές είναι ασήμαντες και οφείλονται σε λάθη αντιγραφής. Θα ήταν αναμενόμενο να υπάρχει η ίδια εικόνα και για τον οίκο 1, και όμως σε αυτήν την περίπτωση οι διαφορές των κειμένων είναι τόσο σημαντικές, ώστε μας δίνουν τη δυνατότητα να υποθέσουμε ότι πρόκειται για άλλη μετάφραση (βλ. Πίνακα 1).

Ας τονίσουμε ότι η συγκεκριμένη μετάφραση του οίκου δεν βρίσκεται σε κανένα άλλο χειρόγραφο, ούτε μπορεί να εξηγηθεί ως επίδραση άλλης πηγής. Η θέση του οίκου δείχνει ότι προέρχεται από τη μετάφραση Α. Μας φαίνεται πολύ λογικό να υποθέσουμε ότι πρόκειται για την αρχική μορφή της μετάφρασης Α, η οποία στα άλλα χειρόγραφα διορθώθηκε σύμφωνα με τη μετάφραση Β. Η γνώμη μας στηρίζεται επίσης στην ανάλυση των χαρακτηριστικών στοιχείων των μεταφράσεων Α και Β, που θα εκτεθεί λεπτομερώς παρακάτω. Έχουμε παρατηρήσει ότι γενικώς στη μετάφραση Α το πρωτότυπο αποδίδεται με ανακρίβειες και πολλά λάθη· επιπλέον, στον οίκο 1 του IV d 107 έχουμε διαπιστώσει πολλές ανακρίβειες ή λάθη στην απόδοση, που δείχνουν την ομοιότητα αυτού του τμήματος με τη μετάφραση Α. Η μετάφραση Β, αντίθετα, είναι γενικώς ακριβής και κατά λέξη, και το ίδιο παρατηρούμε και για τη μετάφραση του οίκου 1 στο F.n.I.74 (παρόμοια κατάσταση παρατηρούμε και σχετικά με το προοίμιο και τους οίκους 2 και 3).

Αξίζει να σημειωθεί ότι το προοίμιο, όπως και οι οίκοι 2 και 3 βρίσκονται σε άλλα σημεία της διασκευής του χειρογράφου IV d 107, τα οποία σύμφωνα με τα πορίσματα της μελέτης μας, που θα εκθέσουμε παρακάτω, βασίζονται στο κείμενο της μετάφρασης Β, αλλά περιέχουν και ορισμένα στοιχεία της μετάφρασης Α. Στα κείμενα αυτά έχουμε εντοπίσει επίσης σημαντικές αποκλίσεις από την κανονική εκδοχή, που δεν υπάρχουν σε κανένα άλλο χειρόγραφο και δεν μπορούν να εξηγηθούν ως λάθη αντιγραφής ή υφολογικές διορθώσεις, αλλά προϋποθέτουν την προσφυγή σε ελληνικό πρωτότυπο. Συγκεκριμένα πρόκειται για τα εξής:

2.2 θαρσαλέως: êðĒïðĒ (F.n.I.74) ⇔ ñü äðýçíîäâíèåìü (IV d 107): στην πρώτη περίπτωση το πρωτότυπο αποδίδεται με επίρρημα, στη δεύτερη με ουσιαστικό συνοδευόμενο από πρόθεση (≈ με θράσος),

2.4 μου τη̃ ψυχή: ìè äðθ (F.n.I.74) ⇔ äðθ ìîâè (IV d 107): αντικατάσταση της σύντομης μορφής της αντωνυμίας με πλήρη,

3.4 πώς ἐστὶ τεχθῆναι δυνατόν: êâêî âñðü ðîäèðè ìâíî (F.n.I.74) ⇔ êâêî âúçíîäéîî âñðü ðîäèðè (IV d 107): οι δύο μεταφράσεις είναι σχεδόν συνώνυμες, η μετάφραση όμως του F.n.I.74 αναπαράγει κατά λέξη τη δομή του πρωτοτύπου, ενώ στο IV d 107 η ίδια σημασία αποδίδεται με διαφορετική σύνταξη.

3.9 τῶν δογμάτων: ââêĒíèè (F.n.I.74) ⇔ îîââêĒíèåìü (IV d 107): συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα,

3.15 τὸ «πῶς» μηδένα διδάξασα: ìèèâêî æå ìèääèíääî ìåu÷üðè (F.n.I.74) ⇔ γέη ìèèâêîæå ìèèîâîæå îîu÷èè âñè (IV d 107): αντί για τη σύνταξη με μετοχή του F.n.I.74, στο IV d 107 βρίσκουμε σχεδόν συνώνυμη εξαρτημένη πρόταση με παρακείμενο,

3.17 φρένας: ñîüñü (F.n.I.74) ⇔ ðåçuìîè ìèñü (IV d 107): στη δεύτερη περίπτωση δίνεται η περιγραφική και ανακριβής μετάφραση: “λογική σκέψη”.

Οι διαφορές που αναφέραμε πολύ πιθανόν να έχουν σχέση με την αρχική μορφή της μετάφρασης Α, την οποία, σε αντίθεση με τα άλλα χειρόγραφα, παραδίδει το χειρόγραφο IV d 107.

Επανερχόμενοι στην ανάλυση των χειρογράφων F.n.I.68 και F.n.I.74, παρατηρούμε ότι και στη δομή των χειρογράφων αυτών οι συγκεκριμένοι οίκοι (ιδιαίτερα οι οίκοι 2 και 3) έχουν ιδιαίτερη θέση. Στο F.n.I.74, παρόλο που βρίσκονται σε εκείνο το μέρος του ύμνου όπου διατηρείται η ακροστιχίδα και καταλαμβάνουν τις αρχικές τους θέσεις, είναι οι μο-

ναδικοί οίκοι αυτού του μέρος που δεν περιέχουν πρόσθετες λέξεις. Το γεγονός αυτό μπορεί να θεωρηθεί ως μια ένδειξη ότι οι οίκοι αυτοί προέρχονται από άλλη πηγή χωρίς ακροστιχίδα. Στο F.n.I.68 οι οίκοι 2 και 3 στο πρώτο μέρος του ύμνου περιέχουν πρόσθετες λέξεις για χάρη της ακροστιχίδας, αλλά στο δεύτερο μέρος του ύμνου επαναλαμβάνονται στις θέσεις XX και XIX αντίστοιχα χωρίς τέτοιου είδους λέξεις. Συνεπώς σε κάθε χειρόγραφο βρίσκουμε αυτούς τους οίκους στην αρχική μορφή της μετάφρασης Β. Εκτός από την παράλειψη του στίχου 15 στον οίκο 3 (θέση IX) του F.n.I.68, τα κείμενα των οίκων παρουσιάζουν και άλλες μικρές αποκλίσεις, που οφείλονται σε λάθη αντιγραφής και δείχνουν ότι οι συγκεκριμένοι οίκοι είναι δάνειοι από διάφορα χειρόγραφα μιας εκδοχής (βλ. πίνακα 2).

Πίνακας 2
Διαφορές στο κείμενο των οίκων 2 και 3
στα χειρόγραφα F.n.I.68 και F.n.I.74

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	F. n. I. 74	F. n. I. 68 (θέσεις IV και IX)	F. n. I. 68 (θέσεις XX και XIX)
2.1.	ή άγία	÷ēñðàγ (αγνή)	[āæā] (για σχηματισμό της ακροστιχίδας)	ñðāγ (άγια)
2. 5.	άσπόρου γάρ συλλήψεως	āāñEìāííā áî çà÷ÿðēā	āāñEìāíüíāāî áî çà÷āðēγ	
2. 5.	προλέγεις	ïðEāē āēθ	ïðEāē āēθðē	ïðEāüāēāðē
2. 5.	κράζων	***	çîāu	
3. 1.	άγνωστον	íāðāçuìíü	ðāçpìüíü	
3. 4.	πώς ἐστὶ τεχθῆναι δυνατόν	ēāēî āñðü ðîāēðē ìāíî	ēāēîā āsîîüüíî ðîāēðē	ēāēîā ðîāēðē ***
3. 6.	βουλῆς ἀπορρήτου μυστις	ñāEðā íāēçāðā(÷)ííEē ðāēíE	ñāEðā íāēçāðā÷āíüíā Òāēíî	ñāEðā íāēçāðā÷āíüíā Òāēíî
3. 10.	κατέβη	ñüíēāā		íēçü ñíēāā
3. 14.	τὸ φῶς ἀρρήτως γεννήσασα	íāēçāðā(÷)íüíü ñāEðü ðîāēðē	ñāEðü íāēçāðā÷āíüíü ðîāēüðē	ñāEðü íāēçāðā÷āíüíü ðîāēüðēγ
3. 16.	γνώσιν	ðāçuìîíü	ðāçuìü	
3. 17.	καταυγάζουσα	wçāðāpüē	wçāðEküēā	

Συνεπώς η μελέτη των χειρογράφων δείχνει ότι περίπου από τον 10^ο ως τις αρχές του 12^{ου} αι. στη νοτιοσλαβική περιοχή κυκλοφορούσαν το προοίμιο καθώς και οι οίκοι 1, 2 και 3 της μετάφρασης Β. Σε ορισμένα χειρόγραφα της μετάφρασης Α οι συγκεκριμένοι οίκοι αντικαθιστούν τους αρχικούς. Οι λόγοι, για τους οποίους μόνο αυτό το μέρος του ύμνου αντικαθιστά το αρχικό, παραμένουν άγνωστοι. Η ιδιαίτερη θέση, που είχαν οι συγκεκριμέ-

νοι οίκοι στα κείμενα της μετάφρασης Α, μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι έπαιζαν ειδικό ρόλο στη χειρόγραφη παράδοση του σλαβικού Ακαθίστου.

Άλλη μεταγενέστερη αλλαγή, που έγινε μόνο στο F.n.I.68, είναι η αντικατάσταση του εφύμνιου των περισσότερων εκτενών οίκων με το εφύμνιο της μετάφρασης Β: δᾶᾷδὲ ἡῦ ἰᾶᾶΕῖδὲ ἰᾶἰᾶᾶΕῖδὲ ἰᾶγ. Η αντικατάσταση αυτή είναι πολύ πιθανόν να έγινε επίσης υπό την επίδραση των αντίστοιχων σημείων του προοιμίου και των οίκων 1 και 3 της μετάφρασης Β.

Θα ήταν αναμενόμενο να υπάρχουν επίσης επιδράσεις της μετάφρασης Β στο δεύτερο μέρος του κειμένου της μετάφρασης Α, επειδή, όπως αναφέραμε ήδη, οι οίκοι αυτού του μέρους δεν περιέχουν πρόσθετες λέξεις για χάρη της ακροστιχίδας και συνεπώς διορθώθηκαν σύμφωνα με κάποια εκδοχή χωρίς ακροστιχίδα. Εν τούτοις δεν διαπιστώσαμε καμία ένδειξη τέτοιας επίδρασης. Φαίνεται ότι σε όλο το υπόλοιπο κείμενο, εκτός από την ακροστιχίδα, οι οίκοι αυτοί διατηρούν την αρχική τους μορφή. Το παράδοξο αυτό φαινόμενο δεν μπορούμε να το εξηγήσουμε προς το παρόν.

5. Ανάλυση του κειμένου της μετάφρασης Α. Οι «ανακρίβειες» της μετάφρασης και οι λόγοι τους

Το κείμενο της μετάφρασης Α εκπλήσσει με τον τεράστιο αριθμό σφαλμάτων που σε πολλά σημεία καθιστούν τη μετάφραση ακατανόητη ή αλλάζουν εντελώς το νόημα του ελληνικού πρωτοτύπου. Φαίνεται ότι η μετάφραση έγινε από έναν άνθρωπο που δεν γνώριζε επαρκώς την ελληνική γλώσσα και δεν ήταν σε θέση να συλλάβει σωστά το νόημα του πρωτοτύπου. Γι' αυτό το λόγο η μετάφραση Α του Ακαθίστου, μαζί με τις άλλες αρχικές μεταφράσεις ελληνικών υμνογραφικών κειμένων, έγινε συχνά αντικείμενο κριτικής εκ μέρους των ειδικών στη βυζαντινή και σλαβική φιλολογία, που τόνιζαν ότι οι μεταφράσεις αυτές χαρακτηρίζονται από «άφθονα λάθη που δείχνουν πολύ περιορισμένη γνώση της ελληνικής γλώσσας εκ μέρους των μεταφραστών, από την έλλειψη μεταφραστικής τέχνης που οδήγησε σε φράσεις που αντιγράφουν κατά λέξη το πρωτότυπο και δεν έχουν νόημα στα σλαβικά, όπως επίσης και από πλήρη έλλειψη ποιητικότητας».¹³

Πρόσφατα όμως ακούστηκαν και φωνές που υπερασπίζονται τους πρώτους Σλάβους μεταφραστές, σύμφωνα με τις οποίες τα αίτια των «ανακριβειών» των αρχαίων σλαβικών μεταφράσεων δεν βρίσκονται στην ανεπαρκή γνώση της ελληνικής γλώσσας και στην έλλειψη μεταφραστικών δεξιοτήτων, αλλά στις σημαντικές διαφορές που είχαν τα πρωτότυπα των πρώτων μεταφραστών σε σύγκριση με τα ελληνικά κείμενα που έχουμε εμείς στη διάθεσή μας.¹⁴

Η λύση του προβλήματος των «σφαλμάτων» των αρχικών μεταφράσεων μπορεί να δοθεί μόνο μετά από λεπτομερή ανάλυση των σλαβικών κειμένων και μετά από τη σύγκρισή

¹³ Ягич 1886: 82.

¹⁴ Βλ. για παράδειγμα Момина 1983a: 130–134.

τους με όλες τις αρχικές εκδοχές των ελληνικών πρωτοτύπων. Μια ανάλυση αυτού του είδους θα επιχειρήσουμε στη συνέχεια.

Ας δούμε για παράδειγμα έναν τυχαία επιλεγμένο οίκο, τον οίκο 13, που βρίσκεται στην θέση VII (γράμμα Α της σλαβικής ακροστιχίδας). Ο πίνακας 3 παρουσιάζει τη σύγκριση του οίκου με την «κλασική» μορφή του ελληνικού πρωτοτύπου, όπως εκδίδεται από τον Τρυπάνη.¹⁵ Η δική μας απόδοση του σλαβικού κειμένου στην τρίτη στήλη έχει βοηθητικό ρόλο. Έχουμε υπογραμμίσει όλα τα σημεία, στα οποία το σλαβικό κείμενο διαφέρει από το ελληνικό.

Πίνακας 3
Σύγκριση της μετάφρασης Α (οίκος 13) με το ελληνικό πρωτότυπο

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Νέαν ἔδειξε κτίσιν ἐμφανίσας ὁ κτίστης	[æèâu] è íîâu yâè ðââðû yâèâèñâ ðâîðûðû	<u>Φανερώνοντας ζωντανό</u> και νέο πλάσμα, φανερώθηκε ο πλάστης
2	ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γε- νομένοις,	íàìû ðΕìû áúâûðâìû	σε μας, που <u>αὐτόν</u> ἡμασταν,
3	ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας γαστροῦς	èçû áâñΕìâíûíûâ âûçðâñðè ìēîâû	από την ἀσπορη [γαστέρα] φύτρωσες <u>καρπός</u>
4	καὶ φυλάξας ταύτην, ὥσπερ ἦν, ἀφθορον,	è ñûððâíēâû þ yēî íâðēΕíûíû	και φύλαξες αυτήν <u>ὡσάν</u> <u>ἀφθαρτη</u> ,
5	ἵνα τὸ θαῦμα βλέπο- ντες ὑμνήσωμεν αὐτήν βοῶντες	yēî ââ ðâîî âèââûâ âûñîîâìû âè æēðûâ	ὥστε βλέποντας το θαῦμα να εξυμνοῦμε αὐτήν <u>λέγοντας</u> :
6	χαῖρε, τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρείας:	ðâðñâ ðâΕðâ íâðēΕíûíû	χαίρε, ἄνθος <u>ἀφθαρτο</u> ,
7	χαῖρε, τὸ στέμμα τῆς ἐγκρατείας:	ðâðñâ uñðîîîû âûçâðûæâíēâ	χαίρε, <u>του στόματος εγκρά-</u> <u>τεια</u> ,
8	χαῖρε, ἀναστάσεως τύ- πον ἐκλάμπουσα:	ðâðñâ âûñēðûîēâíēâîû ēñîðû wñâΕûñðè	χαίρε, εσύ που <u>φωτίζεις την</u> <u>Κύπρο με την ανατροφή</u> <u>σου</u> ,
9	χαῖρε, τῶν ἀγγέλων τὸν βίον ἐμφαίνουσα:	ðâðñâ âíâēññēââ èèèè ñû÷âðââûñðè	χαίρε, εσύ που <u>συνδυάζεις</u> <u>τα πρόσωπα</u> των ἀγγέλων,
10	χαῖρε, δέντρον ἀγλαόκαρπον ἐξ οὗ τρέφονται πιστοί:	ðâðñâ âðΕâîî ñâΕðîîēîâûíîâ t íââ æâ îèðâððûññâ âΕðûíè	χαίρε, δέντρο με φωτεινούς καρπούς, που από <u>εσένα</u> τρέφονται οι πιστοί,

¹⁵ Trypanis 1968: 35.

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
11	χαῖρε, ξύλον εὐσκιόφυλλον, ὕφ' οὗ σκέπονται πολλοί:	ḍàĕñǎ äðEâî âîâðîĕĕñðâüîíâ èìü æâ ì íîçè îîĕðĕââðñǎ	χαίρε, δέντρο με πλούσια φύλλα, κάτω από το οποίο πολλοί σκεπάζονται,
12	χαῖρε, κυφοροῦσα λυτρωτὴν αἰχμαλώτους:	ḍàĕñǎ îĕEîüîĕĕîü îîñâüĕy ĕçâââĕâîĕâ	χαίρε, εσύ που <u>έφερες λύ-</u> <u>τρωση</u> στους αιχμαλώτους,
13	χαῖρε, ἀπογεννώσα ὁδηγὸν πλανωμένοις:	ḍàĕñǎ ðîæîðĕy îâñðââîĕĕâ çââĕuæâüðĕîü	χαίρε, εσύ που γέννησες ο- δηγό για τους πλανεμένους,
14	χαῖρε, κριτοῦ δικαίου δυσώπησις:	ḍàĕñǎ ñuâĕâ îðâââüîââî ì(î)ĕĕðâĕüîĕðâ	χαίρε, εσύ που <u>ικετεύεις</u> τον δίκαιο Κριτή,
15	χαῖρε, πολλῶν πται- σμάτων συγχώρησις:	ḍàĕñǎ ì íîĕĕîü äðEðîîü îðîüâîĕâ	χαίρε, εσύ που είσαι πολλῶν <u>αμαρτιῶν</u> συγχώρηση,
16	χαῖρε, στολή τῶν γυμνῶν παρρησίας:	ḍàĕñǎ wââæââ íââĕîü ĕ äðüçíîâîĕâ	χαίρε, εσύ που είσαι στολή για γυμνούς <u>και παρρησία.</u>
17	χαῖρε, στοργή πάντα πόθον νικῶσα:	ḍàĕñǎ ĕðâüâĕ ðîðEîĕy îðEâüðüðĕ	χαίρε, αγάπη που ξεπερνά κάθε πόθο,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ḍàĕñǎ íââEñðîî ââçíââEñðîî...	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Η σλαβική μετάφραση του οίκου σε πάρα πολλά σημεία που φτάνουν σχεδόν στο μισό του κειμένου, αλλάζει, όπως βλέπουμε, εντελώς το νόημα του πρωτοτύπου. Στις σημαντικές αυτές αλλαγές δεν φαίνεται να υπάρχει κάποιο σύστημα, δεν φαίνονται δηλαδή να είναι αποτέλεσμα συνειδητών διορθώσεων, αλλά μοιάζουν μάλλον με άτακτα λάθη. Αν όμως υποθέσουμε ότι όλες αυτές οι πολυάριθμες διαφορές είναι λάθη του μεταφραστή, τότε πρέπει να παραδεχτούμε ότι ο μεταφραστής ήταν εντελώς αδαής. Δεν αλλοιώνονται μόνο δύσκολες λέξεις και συντάξεις, αλλά τα περισσότερα σφάλματα εντοπίζονται σε σημεία που είναι σχετικά απλά. Είναι μάλλον απίθανο ο μεταφραστής να μην κατάλαβε τόσο απλές ελληνικές λέξεις όπως στέμμα, που αλλάζει σε *στόμα*, τύπος που γίνεται *Κύπρος*, βίος στην θέση του οποίου εμφανίζεται *πρόσωπα* και πολλά άλλα. Αν πράγματι οι γνώσεις του μεταφραστή ήταν τόσο περιορισμένες, δεν θα μπορούσε να αντεπεξέλθει στις ανάγκες ακόμα και της πιο στοιχειώδους απόδοσης του πρωτοτύπου. Και όμως σε πολλά σημεία, μεταξύ των οποίων περιλαμβάνονται και πολύ δύσκολα, το σλαβικό κείμενο όχι μόνο αποδίδει σωστά το ελληνικό, αλλά το κάνει με επιδεξιότητα αξιοθαύμαστη για τους πρώτους αιώνες της ιστορίας της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας (βλ. π.χ. τη μετάφραση των στίχων 1, 10, 11, 13, 17).

Συνεπώς είναι πιο λογικό να υποθέσουμε ότι οι διαφορές στο νόημα του πρωτοτύπου και της μετάφρασης δεν οφείλονται αποκλειστικά και μόνο σε λάθη του μεταφραστή αλλά έχουν και άλλους λόγους. Με βάση το υλικό από τον ίδιο οίκο θα επιχειρήσουμε να προσδιορίσουμε μερικούς από αυτούς τους λόγους:

3. Οι φιλόλογοι που ασχολήθηκαν με τις μεταγενέστερες σλαβικές μεταφράσεις (από τον 11^ο αι. και εξής) παρατήρησαν ότι αυτές εκπονήθηκαν με τη μέθοδο της κατά λέξη απόδοσης. Η άποψη αυτή συχνά μεταφέρεται στην ανάλυση όλων των σλαβικών μεταφράσεων, με αποτέλεσμα να θεωρούνται λανθασμένα τα σημεία που δεν έχουν απόλυτη αντιστοιχία με το πρωτότυπο. Όμως οι πρώτες σλαβικές μεταφράσεις δεν έγιναν με αυτό τον τρόπο, γι' αυτό χαρακτηρίζονται σήμερα ως «ελεύθερες»¹⁶. Αν δεν ζητάμε από τη μετάφραση να αποτελεί ακριβή απόδοση του πρωτοτύπου, τότε πρέπει να παραδεχτούμε ότι η απόδοση π.χ. του ρήματος ἔδειξε ως γὰθ (φανερώνω) στον πρώτο στίχο δεν είναι λανθασμένη, αλλά αντίθετα ένα από τα επιτεύγματα της μετάφρασης, διότι χωρίς να αλλάζει το νόημα του πρωτοτύπου δημιουργεί μια σλαβική παρονομασία (íîâu γὰθ ðââðü γὰθâðñâ ðâîðüðü – φανερώνοντας νέο πλάσμα φανερώθηκε ο Πλάστης) που συμφωνεί απόλυτα με τη ρητορική δομή του ελληνικού ύμνου.

4. Ο τελευταίος και μάλλον πιο ενδιαφέρων παράγοντας, που παράλληλα με τα λάθη του μεταφραστή ευθύνεται για τις διαφορές της μετάφρασης Α σε σχέση με την «κλασική» μορφή του ελληνικού Ακαθίστου, είναι οι πιθανές αποκλίσεις που είχε το συγκεκριμένο χειρόγραφο του πρωτοτύπου της μετάφρασης από την «κλασική» μορφή του ύμνου. Οι σύγχρονες εκδόσεις του ελληνικού Ακαθίστου καλύπτουν μόνο ένα ελάχιστο μέρος από τις χειρόγραφες πηγές που υπήρχαν τότε στον ελληνικό κόσμο, παρόλα αυτά μας δίνουν μια εικόνα των σημαντικών διαφορών που μπορούσαν να υπάρχουν στο κείμενο του ύμνου. Αν υποθέσουμε ότι η μετάφραση έγινε από ένα χειρόγραφο που είχε ορισμένες διαφορές από τη μορφή του ύμνου που θεωρείται ως αρχική σήμερα, τότε μπορούμε να δεχτούμε ότι τουλάχιστον ένα μέρος των «λαθών» στην πραγματικότητα ήταν ορθές μεταφράσεις από διαφορετικό πρωτότυπο. Μια επιβεβαίωση της υπόθεσής μας βρίσκουμε στο αναλυτικό μέρος της έκδοσης [Trypanis: 17–32], στην οποία μεταξύ άλλων αναφέρονται οι εξής παραλλαγές για τον οίκο 13:

13.3 ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας γαστρὸς ⇔ ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας καρπὸς [P] (τα sigla των χειρογράφων δίνονται εφεξής σύμφωνα με τον Trypanis· βλ. πιο αναλυτικά Παράρτημα 4),

13.12 κυφοροῦσα λυτρωτὴν αἰχμαλώτοις ⇔ κυφοροῦσα λύτρωσιν αἰχμαλώτοις [M].

Οι παραλλαγές αυτές αντιστοιχούν κατά λέξη στις σλαβικές παραλλαγές της μετάφρασης Α, οι οποίες είναι:

13.3 ἐξῷ ἀάñΕἰάίüíüâ âüçðâñðè ἱῇîäü (από την άσπορη [γαστέρα] φύτρωσες ο καρπός)

13.12 ἱῇΕἰüíèēîüü ίîñâüèγ ἐçâââēáíèâ (εσύ που έφερεις λύτρωση στους αιχμαλώτους).

Έχουμε κάθε λόγο να υποθέσουμε ότι οι «ιδιοτυπίες» του πρωτοτύπου της μετάφρασης Α δεν περιορίζονταν σε αυτές που αναφέρονται στις σύγχρονες εκδόσεις. Η πιο λογική εξήγηση για την εμφάνιση στη σλαβική μετάφραση φράσεων όπως ðâðñâ uñðîîü âüçðâüæâíèâ (χαίρε, του στόματος εγκράτεια) στο 13.7 και ðâðñâ àíâèüñèèâ èèèè ñü÷âðââüðè (χαίρε, εσύ που συνδυάζεις τα πρόσωπα των αγγέλων) είναι ότι μετέφραζαν τις παραλλαγές κάποιας άγνωστης σε μας ελληνικής πηγής. Μια άλλη απόδειξη για την υπό-

¹⁶ Βλ. π. χ. Вережанин 1971: ιδιαίτερα σ. 107, Вережанин 1972, Алексеев 1980: 28.

Πρώτον, πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν μας ότι οι «ανακρίβειες» του σλαβικού κειμένου δεν πρέπει να υπήρχαν όλες στην αρχική μορφή της μετάφρασης, επειδή πολλές από αυτές φαίνεται να έχουν μεταγενέστερη προέλευση και να αποτελούν λάθη που προέκυψαν κατά τις επανειλημμένες αντιγραφές του κειμένου. Το γεγονός ότι τα σωζόμενα χειρόγραφα απέχουν τουλάχιστον τρεις αιώνες από την εποχή της σύνταξης της μετάφρασης, μας επιτρέπει να εκτιμήσουμε ότι το ποσοστό των αντιγραφικών σφαλμάτων πρέπει να είναι αρκετά υψηλό. Επίσης, η έλλειψη ακροστιχίδας στο δεύτερο μέρος του ύμνου, η αντικατάσταση των οίκων 1, 2 και 3 και του προοιμίου με αντίστοιχα αποσπάσματα από τη μετάφραση Β, η συνένωση των χαιρετισμών στο F.n.I.74 και η παρεμβολή στο δεύτερο μέρος του F.n.I.68 των οίκων 2 και 3 είναι μόνο μερικές από τις ενδείξεις που μας πείθουν ότι το κείμενο της μετάφρασης που έφτασε σε μας είναι πολύ διαφορετικό από την αρχική μορφή του. Αξίζει να σημειώσουμε ότι και από μόνο του το ύφος της μετάφρασης, όπως το είδαμε παραπάνω βάσει του οίκου 13 (βλ. Πίνακα 3) με τις άφθονες ακατανόητες λέξεις και φράσεις, με τους ανακατεμένους οίκους και με τις πολλές όχι και τόσο εύστοχες συντάξεις, στις οποίες πολύ δύσκολα θα μπορούσε να αναγνωρίσει κανείς την αρμονία της μορφής του ελληνικού πρωτοτύπου, ευνόησε την εμφάνιση σφαλμάτων στην αντιγραφή, που έκαναν με την σειρά τους την κατανόηση του κειμένου ακόμα πιο δύσκολη.

Με βάση τις χειρόγραφες πηγές που έχουμε στη διάθεσή μας, φαίνεται αδύνατο να διακρίνουμε σε ικανοποιητικό βαθμό τα μεταγενέστερα λάθη αντιγραφής, ούτε να προσδιορίσουμε την αρχική μορφή της μετάφρασης. Στη μελέτη μας περιοριστήκαμε στην αναγνώριση των πλέον καταφανών σφαλμάτων (βλ. Παράρτημα 1), που όμως μας δίνουν μια εικόνα για το πόσο θα μπορούσε να αλλάξει το αρχικό κείμενο η απροσεξία των αντιγραφών. Στον 19.12 π.χ. ο χαιρετισμός χαίρε, ή τὸν φθορέα τῶν φρενῶν καταργούσα, που έπρεπε να έχει στην αρχική μετάφραση τη μορφή δαᾱδὲ ἡῦ δὲδδᾱῖ δᾱζυῖᾱ τᾱδῦᾱῦδᾱγ, αργότερα εξαιτίας της ομοιότητας της γραφής των αντίστοιχων σλαβικών λέξεων μετατρέπεται σε δᾱῖῥῥ δὲΕῖῦῖῥῖῥῖ δᾱζυῖῥ τᾱδῦῥῥδῖ (χαίρε, εσύ που άνοιξες το νου των φθαρτών), στο 8.2. η μετάφραση της ελληνικής αἴγλη - ἡᾱΕδῦ μετατρέπεται σε ᾱῦῖῥΕᾱῦ (πίσω από), στο 10.5 αντί για ἰᾱ ᾱΕᾱᾱδὲ ᾱῖᾱᾱῖᾱδὲ για το ελληνικό μὴ εἰδὸτα λέγειν γράφεται ἰᾱ ᾱῖᾱΕδὲ ἰῖ ᾱῖᾱᾱῖᾱδὲ (οὔτε να δει οὔτε να πει), και τέλος στο 4.5 το σλαβικό ἡῖᾱῖᾱῖᾱ (σωτηρίαν) χωρίζεται σε δύο λέξεις ἡῖῖῖ ἰῖᾱῦ (σωτήρας νέος).

Μερικές φορές μπορούμε να παρακολουθήσουμε περισσότερο λεπτομερώς την ιστορία της εμφάνισης ορισμένων παράξενων παραλλαγών, αν συγκρίνουμε τα αντίστοιχα σημεία των χειρογράφων. Έτσι, στον 19.13 το ελληνικό τὸν σπορέα αντιστοιχεί στο σλαβικό ἡΕγδᾱῖ, το οποίο στο F.n.I.74 εξαιτίας αντιγραφικού λάθους μετατρέπεται σε ᾱῦῖῥΕγδᾱῖ (τέτοια λέξη δεν υπάρχει στη σλαβική γλώσσα, αλλά σύμφωνα με τη δομή της έπρεπε να έχει την σημασία *φωστήρας*). Στο F.n.I.68 η λανθασμένη αυτή παραλλαγή λόγω της ομοιότητας της γραφής χωρίζεται σε δύο λέξεις ᾱῦῖῥΕγ δᾱῖᾱ (όλου του σώματος), με αποτέλεσμα η τελική φράση - ᾱῦῖῥΕγ δᾱῖᾱ ÷ῖῖῖῖῖΕ δῖᾱᾱῦῖῥ (εσύ που γέννησες αγνότητα όλου του σώματος) να μην έχει καμία σχέση με την αρχική μετάφραση.

Εξαιρώντας τα λάθη που εμφανίστηκαν στην χειρόγραφη παράδοση του σλαβικού κειμένου, ας συγκρίνουμε την αρχική μορφή της μετάφρασης Α με την «κλασσική» μορφή του ελληνικού πρωτοτύπου προσπαθώντας να προσδιορίσουμε τα αίτια των σημαντικότερων διαφορών μεταξύ τις. Υπάρχουν ενδείξεις ότι μεγάλο μέρος από τις διαφορές αυτές

οφείλεται στις διαφορές του χειρόγραφου πρωτοτύπου της μετάφρασης με τη «κλασική» εκδομένη μορφή του ύμνου.

Καταρχάς, ορισμένες ελληνικές παραλλαγές που αντιστοιχούν στη μετάφραση Α αναφέρονται στο αναλυτικό μέρος της έκδοσης του Trypanis¹⁸. Τα πιο ενδεικτικά από αυτά είναι τα εξής:

7.8 χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν ἀμυντήριον [M] - δαδῆα ἰάαεαεῖ ὑδῦ ἀδαῦ ἰδεδῦεαῖεα (χαίρε, των αοράτων εχθρών πρόσκομμα),

10.5 μὴ εἰδότα λέγειν [JM] - ἰά ἀεαΕδὲ ἰέ ἀεαδὲ (οὔτε να δει οὔτε να πει) – ἄλλες ανακρίβειες της φράσης θα σχολιαστούν παρακάτω,

11.16 χαῖρε, πηγὴ τῆς ἐπαγγελίας [D] - δαδῆα ἐηδῖ-ἰε-ῶ ἀεηῖαῦαῖεγ (χαίρε, πηγὴ της Ευαγγελίας): διαπιστώνουμε σφάλμα στην τελευταία λέξη του χαιρετισμού που εξηγείται ἐπὶ τη βάσει της ομοιότητας της γραφῆς των ελληνικῶν λέξεων ἐπαγγελία και εὐαγγέλιον· με τις ίδιες περίπου πιθανότητες μπορεί να προέκυψε και ὅταν ο στίχος μεταφράστηκε, ἀλλὰ μπορεί και να υπήρχε ἤδη στο ελληνικό πρωτότυπο.

13.3 ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας καρπὸς [P] - ἐξῦ ἀαῖΕἰῖῖῖῖῖ ἄυςδαῖδὲ ἰεῖῖῖ (ἀπὸ την ἀσπορη [γαστέρα] φύτρωσε καρπός).

13.12 κυφοροῦσα λύτρωσιν αἰχμαλώτοις [M] - ἰεΕἰῖῖεῖεῖῖῖ ἰῖῖῖῖῖῖ ἐςῖῖῖῖῖῖῖ (εσύ που ἔφερεις λύτρωση στους αιχμαλώτους).

18.4 δι' ἡμᾶς ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος [JT] - Εαεῖγ ἰαῖ δααε γεῖ +εεεῖ (για χάρη μας εμφανίστηκε ὡς ἄνθρωπος).

19.5 καὶ ποιήσας προσφωνεῖν [M] - ἐ ἦδᾶῖδὲ ἄυῖεδὲ (και [μας] ἔκανε να κραυγάζουμε).

21.3 ἄπτουσα πῦρ [JV] - ἦεγβῦε wᾱῖῖῖῖ (λάμπουσα με πυρ).

Παρατηρούμε, ὅτι το ελληνικό πρωτότυπο της μετάφρασης Α μοιάζει περισσότερο με τα χειρόγραφα Μ και J ἀπὸ τις ελληνικές πηγές που αναφέρονται ἀπὸ τον Trypanis¹⁹.

Ένα ἄλλο ἐπιχείρημα που ενισχύει την υπόθεση ὅτι το ελληνικό πρωτότυπο που χρησιμοποιήσε ο μεταφραστής εἶχε σημαντικές αποκλίσεις ἀπὸ τη μορφή του κειμένου που ἐκδίδεται στο Trypanis μας προσφέρει ἡ προσεκτικὴ ἀνάλυση του λεξιλογίου της μετάφρασης. Έχουμε ἐπισημάνει αρκετές περιπτώσεις, στις οποίες λέξεις που επαναλαμβάνονται σε διάφορα σημεία του ὕμνου στην «κλασική» του μορφή, μεταφράζονται διαφορετικά, ἄλλοτε σωστά και ἄλλοτε λανθασμένα. Ας τις δούμε ἀναλυτικά:

- στο 13.9, ὅπως εἶδαμε παραπάνω, στη θέση του ουσιαστικού βίος βρίσκουμε την λέξη ἐεεε (πρόσωπα), ἐνὼ στο 17.17 ἡ ἴδια λέξη σε γενικὴ πτώση μεταφράζεται σωστά ὡς αεδΕεῖεεα (της ζωής),
- το ουσιαστικό τόκος μεταφράζεται δύο φορές (15.5 και 23.5) σωστά ὡς δῖῖῖῖῖῖ, ἐνὼ στο 14.1 ὑπάρχει ἡ «λανθασμένη» παραλλαγή: ζᾶ-ᾶδᾶ (σύλληψη),
- το ἐπίθετο θνητός στους συνεχόμενους στίχους 5.16 και 5.17 ἀποδίδεται μία φορά σωστά: υῖῖῖῖῖ, ἐνὼ την ἄλλη με τελείως διαφορετικὸ τρόπο: ὕςῖῖῖ (λαός),

¹⁸ Trypanis 1968: 29 – 39.

¹⁹ Trypanis 1968, για τα singla των χειρογράφων βλ. ἐπίσης Παράρτημα 4 της παρούσας διατριβής.

- το ρήμα καταπλήττω στο 16.1 μεταφράζεται σωστά ως *uāēāēEðē ñÿ*, ενώ στο 21.9 στη θέση της μετοχής του ίδιου ρήματος βρίσκεται η σλαβική μετοχή *īīāēāābūē* (πλήττουσα),
- το επίθετο νοητός αποδίδεται δύο φορές (11.10 και 21.6) σωστά ως *ī ūñēūīūē*, ενώ στον στ. 19.8 αντ' αυτού υπάρχει ουσιαστικό σε γενική πτώση *ðīāā* (του γένους),
- στο 9.13 η μετοχή του ρήματος ῥύομαι αποδίδεται σωστά ως *ēzāāēūøē*, ενώ λίγο παρακάτω στο 11.5 βρίσκεται η «λανθασμένη» μετάφραση άλλης μετοχής ῥυσθέντες του ίδιου ρήματος ως *÷ūðūā* (τιμώντας),
- τέλος, η βοηθητική λέξη ὥς μεταφράζεται 9 φορές ως *yēī*, και μόνο μία φορά στο 18.3 στην αντίστοιχη θέση βρίσκεται η λέξη *ēñēī īē* (ανέκαθεν).

Ακόμα περισσότερα στοιχεία βρίσκουμε συγκρίνοντας ετυμολογικά συγγενείς λέξεις, όπως και λέξεις με παρόμοια δομή. Λόγω του μεγάλου αριθμού τέτοιων φαινομένων στο κείμενο, περιοριζόμαστε στην ανάλυση μόνο μερικών ενδεικτικών παραδειγμάτων:

- το ουσιαστικό γνῶσις μεταφράζεται παντού στο κείμενο (4 φορές) σωστά ως *ðāzū ī ū*, ενώ το αντίστοιχο ρήμα γινώσκω που βρίσκεται στο 12.4 στον τύπο ἐγνώσθης έχει τη «λανθασμένη» μετάφραση *īðēā ī ū* (έλαβε),
- το ρήμα οἰκέω υπάρχει στο κείμενο δύο φορές (19.5 και 23.3) και μεταφράζεται σωστά ως *āñāēēñÿ*, ενώ το ομόρριζο ουσιαστικό οἶκημα στο 15.11 αποδίδεται ως *ī īñēēēūā* (φορείο),
- στο 17.8 το επίθετο ἄσοφος αποδίδεται ως *īðE ī uāðūē* (πολύ σοφός), όμως η λεξιλογική ανάλυση δείχνει ότι η αρνητική σημασία του προθέματος *α-* ήταν γνωστή στον μεταφραστή και αποδιδόταν συνήθως με τα σλαβικά αρνητικά προθέματα *āāz(ñ)-* και *īā-*: ἄσπορος δυο φορές μεταφράζεται ως *āāñE ī āīūīūē*, ἄσίγητος - *īā ī ēū÷īūē*, ἄρρητος - *īāēzðā÷āī īūē*, ἀχώρητος - *īāāū ī Eñðē ī ūē* κ.ά.,
- στον στ. 21.11 στη θέση του ελληνικού επιθέτου πολύρρυτος βρίσκουμε το σλαβικό *īāēzāēāīēāīūīā* (άρρητο). Εδώ δεν μας ενδιαφέρει το λάθος στην απόδοση της ρίζας – φαινόμενο που συναντούμε αρκετά συχνά και που μπορούσε να συμβεί και στη μετάφραση, αλλά και νωρίτερα στην πορεία των αντιγραφών του ελληνικού πρωτότυπου – αλλά το «λάθος» στην απόδοση του προθέματος. Μας φαίνεται αδύνατο ο μεταφραστής να συγχέει το πρόθεμα πολυ- με το αρνητικό πρόθεμα, το οποίο, όπως είδαμε, του ήταν γνωστό. Επίσης, σε δύο σημεία του κειμένου το πρόθεμα πολυ- μεταφράζεται σωστά: στο 17.1 πολυφθόγγος αποδίδεται ως *āāēēēīāāūāīēā* (πολυλογία) και στο 21.10 πολύφωτος αποδίδεται με τη φράση *ī īīāī ī ū ñāEðī ī ū* (με πολύ φως).

Όλα τα παραπάνω δείχνουν σαφώς ότι στα συγκεκριμένα σημεία, όπως και σε πολλά άλλα, οι διαφορές που διαπιστώνουμε μεταξύ του σλαβικού ύμνου και του ελληνικού Ακαθίστου δεν οφείλονται στην έλλειψη γνώσης της ελληνικής γλώσσας εκ μέρους του μεταφραστή. Πράγματι, μας φαίνεται εντελώς απίθανη η υπόθεση ότι ο άνθρωπος που γνώριζε και απέδωσε σωστά ορισμένες λέξεις ή μέρη λέξεων, σε άλλες περιπτώσεις δεν τις αναγνώρισε και αστόχησε στις επιλογές του. Προφανώς ο μεταφραστής απέδωσε στη σλαβική γλώσσα ένα άλλο κείμενο που παρουσίαζε σημαντικές διαφορές από την εκδοχή του ελληνικού ύμνου που θεωρείται σήμερα σωστή. Λόγω του περιορισμένου αριθμού των

ελληνικών λειτουργικών βιβλίων που υπήρχαν τότε στις σλαβικές χώρες, η μετάφραση μπορούσε να γίνει βάσει ενός χειρογράφου· το χειρόγραφο αυτό έτυχε να περιέχει αρκετά λάθη αντιγραφής, αλλά και συνειδητές διορθώσεις σε σχέση με το κανονικό κείμενο. Τώρα μόνο υποθέσεις μπορούμε να κάνουμε σχετικά με το κείμενο του ελληνικού πρωτοτύπου της πρώτης σλαβικής μετάφρασης και την προέλευσή του. Υπάρχει όμως μια παραλλαγή στον οίκο 13, που μπορεί να θεωρηθεί ως ένδειξη για την πιθανή προέλευση του πρωτοτύπου της μετάφρασης. Πρόκειται για το στίχο 13.8, που κανονικά διαβάζεται ως χαῖρε, ἀναστάσεως τύπον ἐκλάμπουσα, αλλά στο σλαβικό κείμενο έχει τη μορφή: δὰδῆᾱ âṽḥēdŭ īēāīēāī ŭ ἐνῖδŭ wḥāEŭŭθē (χαίρε, εσύ που φωτίζεις την Κύπρο με την ανατροφή). Όπως σημειώσαμε παραπάνω, η παραλλαγή αυτή δύσκολα ερμηνεύεται ως λάθος του μεταφραστή, ούτε μπορούσε να εμφανιστεί αργότερα ως λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου. Πολύ πιο λογική μας φαίνεται η εξήγηση ότι αντιστοιχεί σε παραλλαγή του πρωτοτύπου της μετάφρασης και δείχνει την κυπριακή του προέλευση. Συνεπώς μάλλον πρόκειται για μια ιδιαίτερη κυπριακή εκδοχή του ύμνου, η οποία δεν έχει ακόμη περιγραφεί στη βιβλιογραφία.

Δυστυχώς δεν κατορθώσαμε να εντοπίσουμε άλλα στοιχεία που να επιβεβαιώνουν την υπόθεσή μας. Απ' όσο γνωρίζουμε, δεν υπάρχουν ιστορικές αναφορές στις πολιτισμικές σχέσεις για την εν λόγω εποχή μεταξύ Κύπρου και Βουλγαρίας, ούτε πληροφορίες για άλλα χειρόγραφα κυπριακής προέλευσης στις σλαβικές χώρες. Από την άλλη πλευρά, οι πληροφορίες που έχουμε δεν αποκλείουν την παρουσία στη Βουλγαρία ορισμένων θρησκευτικών χειρογράφων από την Κύπρο. Ας σημειώσουμε μόνο έναν από τους πιθανούς τρόπους, με τους οποίους τα κυπριακά βιβλία θα μπορούσαν να μεταφερθούν στη Βουλγαρία. Ανάμεσα στις ελάχιστες ιστορικές αναφορές για τους πρώτους μητροπολίτες της Βουλγαρίας, οι οποίες συνήθως περιορίζονται στα ονόματά τους, δεν υπάρχει καμία πληροφορία για την καταγωγή τους. Θα μπορούσε συνεπώς κάποιος από αυτούς να καταγόταν από την Κύπρο ή να είχε ασκηθεί σε κυπριακές μονές, ή να έχει κάποια σχέση άλλου είδους με την κυπριακή εκκλησία. Αυτό θα μπορούσε να εξηγήσει όχι μόνο πώς το συγκεκριμένο κυπριακό χειρόγραφο έφτασε στις σλαβικές χώρες, αλλά και γιατί θεωρήθηκε ως κανονικό και αποτέλεσε το ελληνικό πρωτότυπο για τη σλαβική μετάφραση.

Ας τονίσουμε ακόμα μια φορά ότι πρόκειται μόνο για μια υπόθεση, την οποία προς το παρόν δεν μπορούμε να στηρίζουμε με ικανοποιητικά επιχειρήματα. Μας φαίνεται όμως ότι τέτοια επιχειρήματα μάλλον θα βρεθούν με επισταμένη μελέτη των άλλων σλαβικών μεταφράσεων της ίδιας περίπτωσης εποχής, που πολύ πιθανόν περιέχουν κάποιες άλλες ενδείξεις για το ελληνικό πρωτότυπό τους.

Όσο και αν είναι σημαντικές, οι ιδιαιτερότητες του ελληνικού χειρογράφου πρωτοτύπου δεν εξηγούν όλα τα «λάθη» της μετάφρασης. Άλλοι λόγοι θα βρεθούν, αν λάβουμε υπ' όψιν μας τη θέση της μετάφρασης Α στην ιστορία των σλαβικών γραμμάτων. Αν η υπόθεσή μας για τον χρόνο και τον τόπο σύνταξης της μετάφρασης είναι σωστή, τότε συνδέεται με τον πρώτον αιώνα της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Μια ένδειξη για τη χρονολόγηση αυτή βρίσκουμε στο λεξιλόγιο της μετάφρασης, που αντικατοπτρίζει τις αρχικές φάσεις της εξέλιξης της γλώσσας, όταν ακόμα δεν είχαν επικρατήσει σταθεροί κανόνες, ούτε είχαν βρεθεί οι αντιστοιχίες μεταξύ ελληνικών και σλαβικών λέξεων, οι οποίες στους επόμενους αιώνες θεωρήθηκαν σωστές. Ο μεταφραστής δεν μπορούσε να στηριχτεί

στην εμπειρία προηγούμενων μεταφράσεων, ούτε είχε έτοιμους τρόπους για την απόδοση ορισμένων ελληνικών συντάξεων, που τόσο βοήθησαν τους μεταγενέστερους μεταφραστές. Το πρόβλημα που αντιμετώπιζε ήταν εξαιρετικά δύσκολο. Τα γλωσσικά συστήματα μεταξύ των οποίων έπρεπε να γίνει η απόδοση, είχαν διαφορετικό επίπεδο ανάπτυξης: από τη μια πλευρά η ιδιαίτερα αναπτυγμένη ελληνική γλώσσα, η γλώσσα του βυζαντινού πολιτισμού, «ο οποίος μέσα στην ορθοδοξία είχε συζεύξει τις πνευματικές και πολιτιστικές καταβολές του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και είχε από αιώνες επιτύχει μια μεγαλειώδη σύνθεση των πιο γόνιμων στοιχείων που του κληροδότησαν οι προηγούμενοι πολιτισμοί»²⁰ και από την άλλη μια γλώσσα που έναν αιώνα πριν δεν είχε ούτε γραφή, ενώ η χρήση της περιοριζόταν στην καθημερινή ομιλία και στην ειδωλολατρική μυθολογία. Η γλώσσα αυτή προφανώς δεν ήταν έτοιμη για την απόδοση των σύνθετων νοημάτων του Ακαθίστου, και ο μεταφραστής αναγκάστηκε να δημιουργήσει παράλληλα με τη μετάφραση το δικό του γλωσσικό σύστημα για να συντάξει το κείμενό του. Σε κάποια σημεία το σύστημα αυτό αποδείχθηκε επιτυχημένο, σε άλλα όμως απορρίφθηκε κατά τις επόμενες φάσεις της ιστορίας της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας.

Περισσότερες δυσκολίες αντιμετώπισε ο μεταφραστής ασφαλώς στην απόδοση της θρησκευτικής ορολογίας, των σύνθετων λέξεων και των αφηρημένων εννοιών. Ας δούμε μερικές από τις «ιδιαιτερότητες» της μετάφρασης σε αυτά τα σημεία:

- Προφανώς ο μεταφραστής δεν βρήκε στη σλαβική γλώσσα πολλές λέξεις για την απόδοση των σύνθετων ελληνικών, γι' αυτό αναγκάστηκε να τις σχηματίσει μόνος του. Τα αποτελέσματα του δύσκολου αυτού εγχειρήματος δεν ήταν πάντα το ίδιο επιτυχημένα. Ανάμεσα στις «άστοχες» λέξεις της πρώτης μετάφρασης ας αναφέρουμε τα ρήματα нѣтъ ÷ а δὲ και нѣтъ ÷ а δὲ για τα ελληνικά ἐκτελέω και ἐξέλκω αντίστοιχα, το επίθετο με δυο προθέματα нѣтъ ÷ а δὲ για το ἀπερίγραπτος (15.2) και τη χρήση της λέξης нѣтъ ÷ а δὲ για τη φράση μύθων ποιητής (17.10) (ενώ στο 19.4 η ίδια λέξη μεταφράζεται κανονικά ως нѣтъ ÷ а δὲ). Οι λέξεις αυτές δεν εισήλθαν με τη σημασία αυτή στο σύστημα της γλώσσας: η επόμενη γενιά των μεταφραστών τις αντικατέστησε με πιο εύστοχες και κατανοητές, οι οποίες εφεξής θεωρούνταν πλέον κανονικές. Εν τω μεταξύ όμως, αφού στη γλώσσα δεν υπήρχαν κανονικές αποδόσεις, δεν υπήρχαν και λάθη.
- Τα σύνθετα επίθετα του ελληνικού κειμένου αποδίδονται συνήθως με τα αντίστοιχα ουσιαστικά ή με σύνθετα από δύο λέξεις, όπως στον 5.1 το θεοδόχον αποδίδεται ως нѣтъ ÷ а δὲ (θεοδοχία, θεόληψη), που αργότερα εξαιτίας λάθους στην αντιγραφή μετατρέπεται σε нѣтъ ÷ а δὲ (ευδοχία), στο 8.1 στη θέση του θεοδόχου βρίσκουμε τη φράση нѣтъ ÷ а δὲ (Θεού δρόμον), στο 17.1 το επίθετο πολυφθόγγους μετατρέπεται σε нѣтъ ÷ а δὲ (πολυλογία), ενώ το 21.10 πολύφωτος αποδίδεται με φράση нѣтъ ÷ а δὲ (με πολύ φως). Ασφαλώς τέτοιες αλλαγές συνεπάγονται και αλλαγές όλων των αντίστοιχων φράσεων.
- Ορισμένες έννοιες, άρρηκτα συνδεδεμένες με τον χριστιανικό πολιτισμό, φαίνεται πως την εποχή της σύνταξης της μετάφρασης δεν είχαν ακόμη αποκτήσει τις αντίστοιχες σλαβικές λέξεις, γι' αυτό ο μεταφραστής αναγκάστηκε να αποδώσει κατά προσέγγιση τη σημασία τους με τις σλαβικές λέξεις που είχε στη διάθεσή του. Έ-

²⁰ Ταχιάος 1992: 196.

τσι, οι λέξεις σώφρων (6. 2.) και σωφροσύνη (9. 16) αποδίδονται ως *ì uäðûè* (σοφός) και *ì uäðîñðü* (σοφία) αντίστοιχα, ἄμεμπτη ως *ïðE÷èñðàγ* (παναγία), εὐφροσύνη ως *èðàñîðà* (κάλλος).

- Εντοπίσαμε επίσης μία περίπτωση, στην οποία φαίνεται σαφώς η προσπάθεια του μεταφραστή να διακρίνει τη νέα σλαβική χριστιανική ορολογία από τις ειδωλολατρικές λέξεις, η οποία συνήθως αναφέρεται στη βιβλιογραφία για τις αρχικές φάσεις της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Στο 10.3 το ελληνικό χρησμός, παρά την ύπαρξη στη σλαβική γλώσσα ακριβώς αντίστοιχης λέξης *ïðîðî÷ûñðâî*, που ανάγεται στην ειδωλολατρική παράδοση, μεταφράζεται στο κείμενο ως *èçâîèâîíâ* (προαίρεση), δηλαδή με λέξη απαλλαγμένη από ειδωλολατρικούς συνειρμούς.
- Ακόμα μία ένδειξη ότι η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα του μεταφραστή βρισκόταν ακόμη στις αρχικές φάσεις της εξέλιξής της, βρίσκουμε αν συγκρίνουμε το λεξιλόγιο της μετάφρασης με αυτό του πρωτοτύπου. Η μετάφραση συντάσσεται με περιορισμένο λεξιλόγιο σε σχέση με το πρωτότυπο: οι ίδιες σλαβικές λέξεις αντιστοιχούν σε διαφορετικές ελληνικές, ιδιαίτερα στα ρήματα (π.χ. με το ίδιο ρήμα *yâèðè* (ñÿ) αποδίδονται οι ελληνικές δείκνυμι, ἐμφαίνω και κατασκευάζω), και αυτό δεν οφείλεται σε σφάλμα του μεταφραστή, αλλά αντικατοπτρίζει την κατάσταση της γλώσσας.

Περιγράφοντας τις αστοχίες της μετάφρασης δεν πρέπει να ξεχνάμε και τα επιτεύγματά της. Ας σημειώσουμε ότι μερικά αποσπάσματα της μετάφρασης Α είναι πιο κατανοητά και αποδίδουν το νόημα του πρωτοτύπου καλύτερα από τις μεταγενέστερες μεταφράσεις. Αυτό το γεγονός οφείλεται στο κάπως «ελεύθερο» ύφος της μετάφρασης Α σε σχέση με την αρχή της λέξη προς λέξη απόδοσης, που επικράτησε στις σλαβικές μεταφράσεις από το τέλος του 10^{ου} αι. και εξής. Ο συντάκτης της μετάφρασης Α, που δεν δεσμεύεται από τους υφολογικούς κανόνες της εποχής του και δεν έχει ως σκοπό να ακολουθεί το πρωτότυπο κατά λέξη, σε πολλά σημεία πετυχαίνει να αποδώσει με μεγαλύτερη ακρίβεια το νόημα του ελληνικού ύμνου. Ιδιαίτερα στις περίπλοκες συντάξεις των σύντομων οίκων και των αρχικών στίχων των εκτενών οίκων κατάφερε να αποδώσει το νόημα του πρωτοτύπου με ένα σχετικά απλό και κατανοητό σλαβικό κείμενο (βλ. π.χ. τη μετάφραση του οίκου 12 και την αρχή του οίκου 7).

Όσα είπαμε παραπάνω «προς υπεράσπιση» του μεταφραστή σε καμία περίπτωση δεν αλλάζει την τελική κρίση για τη μετάφραση Α ως μη ικανοποιητική και ακατάλληλη για λειτουργική χρήση. Μας φαίνεται ότι ο μεταφραστής δεν συνειδητοποιούσε ούτε τον ειδικό σκοπό της μετάφρασης ούτε τους αποδέκτες της, αλλά επικεντρώθηκε στην απόδοση της ακροστιχίδας και των άλλων εκφραστικών μέσων του ύμνου σε βάρος του λογικού ειρμού του κειμένου και της ακρίβειας στην απόδοση του νοήματος του πρωτοτύπου. Το κοινό του όμως, ακόμα και το πιο μορφωμένο μέρος του, οι αντιγραφείς, δεν κατανόησαν και δεν εκτίμησαν αυτά τα πλεονεκτήματα της μετάφρασης, αλλοιώνοντας την ακροστιχίδα συνειδητά ή ασυνειδητά. Ο Ακάθιστος δεν αποτελούσε γι' αυτούς λογοτεχνικό αριστούργημα, και μάλιστα ενός εντελώς ξένου πολιτισμού, αλλά αντικείμενο της θρησκείας, και γι' αυτό τους απασχολούσε το περιεχόμενο του κειμένου και όχι τα σχήματα λόγου. Η μετάφραση Α όμως απέτυχε σε μεγάλο βαθμό στη σωστή απόδοση του νοήματος του πρωτοτύπου, ενώ οι δυσνόητες φράσεις της ευνοούσαν τον πολλαπλασιασμό των λαθών αντι-

γραφής, που έκαναν το κείμενο ακόμα λιγότερο κατανοητό. Το αποτέλεσμα – όπως το παρατηρούμε στα χειρόγραφα του 13^{ου} αι. – ήταν ένα κείμενο που απείχε αρκετά από το πρωτότυπο από άποψη περιεχομένου, και επιπλέον με την χαώδη μορφή του δεν είχε πια καμία σχέση με την αρμονική δομή του ελληνικού ύμνου. Γενικώς, διαβάζοντας αυτό το κείμενο, δύσκολα θα μπορούσε κανείς να αποκτήσει μια ιδέα για το μεγαλείο του πρωτοτύπου, ούτε να αντιληφθεί τους λόγους, για τους οποίους κατέχει μια τόσο σημαντική θέση στην ορθόδοξη υμνογραφία. Και το πιο σημαντικό από όλα, ο σλαβικός ύμνος δεν μπορούσε να λειτουργήσει σωστά ως θρησκευτικό κείμενο, διότι εξαιτίας των πολλών λανθασμένων και ακατανόητων σημείων του, θα προκαλούσε αμέτρητες αμφιβολίες και παρανοήσεις. Ο Ακάθιστος στη μορφή που τον παραδίδουν οι κώδικες F.n.I.68 και F.n.I.74 δεν ήταν παρά ένα επιχείρημα κατά της τέλεσης της λειτουργίας στη σλαβική γλώσσα. Και τα σφάλματα της μετάφρασης ήταν τόσο μεγάλα, που η απλή διόρθωσή της ασφαλώς δεν αρκούσε. Η σύνταξη μιας άλλης μετάφρασης ήταν συνεπώς ένα μείζον ζήτημα, εξαιρετικά επίκαιρο για τον καινούριο σλαβικό ορθόδοξο πολιτισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΣΛΑΒΙΚΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΣΤΙΣ ΑΡΧΑΙΟΤΕΡΕΣ ΦΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ (10^{ος}–14^{ος} ΑΙ.)

1. Πηγές και γενικά χαρακτηριστικά της μετάφρασης Β

Σε αντίθεση με τη μετάφραση Α, η μετάφραση Β του Ακαθίστου σώθηκε σε έναν αρκετά μεγάλο αριθμό χειρογράφων, γεγονός που μας δίνει τη δυνατότητα να παρακολουθήσουμε σε ικανοποιητικό βαθμό την ιστορία της χειρόγραφης παράδοσής της. Σε αυτό το κεφάλαιο θα μελετήσουμε τις αρχαιότερες (πριν από τη διόρθωση του 14^{ου} αι.) φάσεις αυτής της παράδοσης. Η περιγραφή των φάσεων αυτών βασίζεται στη μελέτη της μετάφρασης του Ακαθίστου όπως παραδίδεται από τα εξής χειρόγραφα (και από κάποιες εκδόσεις):

- 1) Η έκδοση από τον ρώσο αρχιμανδρίτη Αμφιλόχιο¹ του κοντακαρίου *Typografsky* του τέλους του 11^{ου}–12^{ου} αι. (GTG K–5349), ρωσικής προέλευσης.²
- 2) Η κριτική έκδοση του ίδιου κοντακαρίου με παραλλαγές από άλλα αρχαία ρωσικά κοντακάρια του 12^{ου}–13^{ου} αι. από τους Dostal et al.³ (στη συνέχεια θα αναφέρεται ως Typ.).
- 3) Οι παραλλαγές από το Τριώδιο *Kopitarova* των μέσων του 13^{ου} αι., βουλγαρικής προέλευσης, οι οποίες αναφέρονται στα κριτικά παραρτήματα της έκδοσης της Α. Filonov-Gove⁴ (εφεξής: Kop.),
- 4) Το χειρόγραφο Τριώδιο και Πεντηκοστάριο *Orbelskaja* του 13^{ου} αι. (GPB F.n.I.102), βουλγαρικής προέλευσης, φφ. 134v–138r (στο εξής: F.n.I.102),
- 5) Το χειρόγραφο Τριώδιο του 13^{ου}–14^{ου} αι. (GPB Pog. 41), ρωσικής προέλευσης, φφ. 121v–125v (εφεξής: Pog. 41),
- 6) Το χειρόγραφο Τριώδιο του 14^{ου} αι. (GPB F.I.680), ρωσικής προέλευσης, φφ. 161v–165v (στο εξής: F.I.680),
- 7) Το χειρόγραφο Τριώδιο του 14^{ου} αι. (GPB Sof. 84), ρωσικής προέλευσης, φφ. 187–193 (στο εξής: Sof. 84).
- 8) Τέλος, λόγω της σύνθετης δομής του θα μελετήσουμε ξεχωριστά το ερανισμένο χειρόγραφο *Zagrebskaja*, Τριώδιο και Πεντηκοστάριο (*Postnaja I Tsvetnaja Triod'*) του 13^{ου}–14^{ου} αι. από τη Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας της Κροατίας,⁵ με τον κωδικό IV d 107, φφ. 110r–114v (εφεξής θα αναφέρεται ως IV d 107. Βλ. επίσης σχετικά στο προηγούμενο κεφάλαιο).

Σε σύγκριση με τη μετάφραση Α, η μετάφραση Β έχει τα εξής χαρακτηριστικά:

¹ Βλ. Амфилохий 1879: 106–111.

² Βλ. επίσης την περιγραφή του χειρογράφου στο Дурново: 82, Bugge: I–XVII.

³ Dostal 1979: 188–227.

⁴ Filonov-Gove 1988: 223–275.

⁵ Βλ. Мошин 1955: 212–213, Filonov-Gove 1988: 4.

- Δεν γίνεται προσπάθεια να διατηρηθεί η ακροστιχίδα του πρωτοτύπου.
- Η σειρά των οίκων της μετάφρασης ακολουθεί το πρωτότυπο, διατηρείται συνεπώς η λογική σειρά και η ενότητα του περιεχομένου του ύμνου.
- Η μετάφραση ακολουθεί σε γενικές γραμμές την παράδοση του Ακαθίστου των γνωστών ελληνικών χειρογράφων, όπως αποτυπώνεται στις κριτικές εκδόσεις.
- Η μετάφραση παρακολουθεί το πρωτότυπο με ακρίβεια σχεδόν κατά λέξη. Οι ανακρίβειες και τα λάθη της μετάφρασης δεν είναι τόσα πολλά όσο στη μετάφραση Α.
- Η γλώσσα της μετάφρασης αντικατοπτρίζει την «ώριμη» φάση της εξέλιξης της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας, με σταθερούς κανόνες και ήδη διαμορφωμένο βασικό λεξιλόγιο.
- Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις η μετάφραση Β, σε αντίθεση με τη μετάφραση Α, διορθώθηκε ήδη στις αρχαιότερες φάσεις της ιστορίας της (δηλαδή όχι αργότερα από τις αρχές του 12^{ου} αι.) τουλάχιστον μία φορά βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου.

Το τελευταίο στοιχείο κάνει την ανασύνθεση της αρχικής μορφής της μετάφρασης Β ιδιαίτερα δύσκολη. Πράγματι, διαπιστώνουμε σημαντικές διαφορές μεταξύ των κειμένων των διαφόρων χειρόγραφων, και δεν φαίνεται εύκολο να προσδιορίσουμε ποια από τις παραλλαγές υπήρχε εξ αρχής στο κείμενο και ποια αποτελεί προϊόν μεταγενέστερης επέμβασης. Το γεγονός ότι το *Typ.* γράφτηκε περίπου έναν αιώνα νωρίτερα από τα υπόλοιπα χειρόγραφα, από μόνο του δεν αποδεικνύει ότι αντιπροσωπεύει την αρχαιότερη μορφή. Στις παλαιογραφικές μελέτες δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις, όπου οι παλαιότερες εκδοχές του κειμένου βρίσκονται σε σχετικά «νεώτερα» χειρόγραφα. Γι' αυτό η αναζήτηση της αρχικής μορφής της μετάφρασης, όπως και ο προσδιορισμός της πιθανής χρονολογίας και της περιοχής όπου συντάχθηκε πρέπει να γίνουν με βάση τη συγκριτική μελέτη των κειμένων, και ιδιαίτερα των διαφορών τους, με βάση τον προσδιορισμό των σχέσεων μεταξύ των χειρογράφων και την ανασύνθεση της ιστορίας της χειρόγραφης παράδοσης της μετάφρασης.

Τις διαφορές που παρατηρούμε στα κείμενα μπορούμε να τις κατατάξουμε σε τέσσερις κατηγορίες, τις οποίες θα περιγράψουμε παρακάτω. Συγκεκριμένα πρόκειται για:

- 1) γλωσσικές διαφορές,
- 2) λεξιλογικές διαφορές που αλλάζουν το νόημα,
- 3) λάθη αντιγραφής,
- 4) υφολογικές διαφορές που δεν αλλάζουν σημαντικά το νόημα.

2. Γλωσσικές διαφορές

Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει τις γραφικές, φωνητικές, μορφολογικές, αλλά και μερικές λεξιλογικές παραλλαγές, οι οποίες οφείλονται στις διαφορές των χαρακτηριστικών της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας διαφόρων περιοχών. Τα σωζόμενα χειρόγραφα προέρχονται από δύο περιοχές του σλαβικού κόσμου: την ανατολική σλαβική (ρωσική) – τα χειρόγραφα *Typ.*, *Pog.* 41, *F. I.* 680, *Sof* 84, ή την νοτιοσλαβική (βουλγαρική) – τα χει-

ρόγραφα Κορ., F. n. I. 102. Η καθεμία από τις περιοχές αυτές χρησιμοποιούσε τη δική της «εκδοχή» της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας (στη σλαβική φιλολογία οι «εκδοχές» αυτές χαρακτηρίζονται με τον ειδικό όρο *izvod*).⁶

Στα χειρόγραφα ρωσικής προέλευσης εντοπίσαμε τα εξής φωνητικά και μορφολογικά στοιχεία που είναι χαρακτηριστικά της ρωσικής «εκδοχής» της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας,⁷ τα οποία συνήθως αναμιγνύονται στα κείμενα με τις αρχικές μορφές:

- 1) αντικατάσταση σε μερικές περιπτώσεις των έρρινων φωνέντων *ŷ*, *k* με τα «καθαρά» *u*, *y*, *ɣ*: *íâuäîäüïðèχðüíî ìè äðà* (2.4), *èûrùè* (3.1), *íîâü îîèàçà ðàäðü* (13.1) και άλλα,
- 2) χρήση κατά προτίμηση του *æ* στη θέση του προσλαβικού **dj* (αντί για το αρχικό *äæ*): *âèæɣ ðŷ äθ* (1.4), *ïðEæå âüïèγðå* (3.5), *ïðïðèäüíàγ âü ðîæå ñúäðäæðè* (15.12) και άλλα,
- 3) χρήση στη θέση των προσλαβικών **tɔrt / tɔrt - *tɔlt / tɔlt* αντί για τις αρχικές και νοτιοσλαβικές μορφές *ðý*, *ðü*, *èý*, *ëü* τους αρχαίους ρωσικούς συνδυασμούς *ýð*, *üð*, *ýè*, *üè* (μόνο στο αρχαιότερο χειρόγραφο *Typ.*): *äüðçíîäâíèå* (13),
- 4) στα χειρόγραφα *Pog. 41*, *F. I. 680*, *Sof. 84* στη θέση των προσλαβικών **tɔrt / tɔrt - *tɔlt / tɔlt* χρησιμοποιούνται μαζί με τις αρχικές *ðý*, *ðü*, *èý*, *ëü* και οι άλλοι ανατολικοί σλαβικοί συνδυασμοί *ðî*, *ðå*, *èî*, *èå*: *ïèîðüñèîå* (7.2), *äåðæåðå* (11.8), *ïðäåðüçåñü ðàè* (15.15) και άλλα,
- 5) κατάληξη των ρημάτων στο τρίτο πρόσωπο ενικού *ðü* (αντί για το αρχικό *ðý*): *âüñîèñåðåðü* (Πρ. 2.3), *íååî ìüñèγðü ñŷ* (20.1) και άλλα,
- 6) μόνο στο χειρόγραφο *F.I.680* παρατηρείται μη συνεπής χρήση της αντωνυμίας δευτέρου πρόσωπου ενικού *ðîåE*: *âñE ìý è ðîåE ïðèEäæàrùè ìý* (19.2) αντί για την αρχική μορφή *ðååE*, που χρησιμοποιείται στα άλλα χειρόγραφα.

Στο κείμενο του Ακαθίστου των νοτιοσλαβικών Τριωδίων *Kopitarova* και *Orbelskaja* υπάρχουν τα εξής στοιχεία που είναι χαρακτηριστικά του βουλγαρικού τύπου της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας:⁸

- 1) σύγχυση των βραχέων φωνέντων *ü* και *ý*, κατά προτίμηση χρησιμοποιείται *ü*: *ïèüðüñèîå ðåθ ïðèðåñåðåðå, ñüèèèüñèðåu kðú* (7.11), *ñüððåíèèü* (13.4), *ñü÷åðåðåðå* (19.20) και άλλα,
- 2) σύγχυση των φωνέντων *ŷ* και *k*: *ðåäðè ñk* (σε όλο το κείμενο), *äèθîïèîåíîkŷ* *ŷððîåk* (4.3), *ïðîçkåýðè* (5.10), *÷èθèð ðîðk ñîθè* (14.5), *ïðèkðèèèèå* (17.6), *è âüñåè ñk* (19.5) και άλλα,
- 3) απουσία του *j* μεταξύ φωνέντων: *ïîåEäíå* (Πρ. 2. 1.), *÷èå* (2.1), *íååñîíå* (7.10), *ìèååå* *ïèðåðåèüíèèè* (19.16) και άλλα,
- 4) μερική αντικατάσταση του φωνήεντος *ü* με το φωνήεν *è*: *ïåñðèðèè* (7.1), *ìèñèüíååî ðåðåíîå* (11.10), *äððèèü èçåEñðîíå ïîðåè* (15.9) και άλλα,

⁶ Για τον ορισμό του *izvod* στη σύγχρονη σλαβική φιλολογία βλ. Жуковская 1963: 22–24, Панин: 14–19.

⁷ Βλ. Панин: 13 και 19–30; Йовчева: 102–103, Молдаван 1994: 69–7.

⁸ Βλ. Панин: 10–11, Селищев: 74–93.

- 5) απουσία του μαλακού συμφώνου ě μετά από χειλικά σύμφωνα πριν από τις καταλήξεις (σε λίγες περιπτώσεις): *īà cǣlĕ yǎdĕŭ* (14.4),
 6) μερική αντικατάσταση του φωνήεντος ŭ με το φωνήεν E: *īEñíŭ āñEĕā* (20.1), *ǎĕāĕEǫāñŭ* (1.5) (αλλά *ǎĕāŭǫāñŭ* [17.5]) και άλλα.

Στα παραπάνω πρέπει να προστεθεί και η μοναδική στα σωζόμενα χειρόγραφα λεξική παραλλαγή που οφείλεται στις διαφορές μεταξύ των «εκδοχών» της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας: είναι οι λέξεις *īāñduđŭ* / *īāñdŭđŭ* στη μετάφραση της ελληνικής *ροίμηη*, οι οποίες χαρακτηρίζουν τον ανατολικό σλαβικό και το νοτιοσλαβικό τύπο αντίστοιχα. Η πρώτη παραλλαγή υπάρχει μόνο στα ρωσικά χειρόγραφα (οίκοι 7 και 18), η δεύτερη στα αντίστοιχα σημεία των Τριωδίων *Kopitarova* και *Orbelskaja*.

Ας σημειωθεί ότι συνήθως οι γλωσσικές παραλλαγές εμφανίζονται στα χειρόγραφα ανάλογα με την περιοχή που έχουν αντιγραφεί και συνεπώς ανάλογα με την «εκδοχή» της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας που χρησιμοποιείται σε αυτήν την περιοχή, ανεξάρτητα από την προέλευση του πρωτογράφου.⁹ Συνεπώς, οι διαφορές αυτές δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα χρήσιμες για την ταξινόμηση των χειρογράφων, διότι μας πληροφορούν μόνο για την περιοχή που γράφτηκε το συγκεκριμένο χειρόγραφο, και δεν βοηθούν στην ανασύνθεση της ιστορίας της παράδοσης του κειμένου.

3. Λεξιλογικές διαφορές που αλλάζουν το νόημα. Εκδοχές και διασκευές της μετάφρασης B

Τον σημαντικότερο ρόλο στην ταξινόμηση των χειρογράφων φαίνεται να παίζει η δεύτερη κατηγορία διαφορών, δηλαδή εκείνες που αλλάζουν το νόημα. Οι διαφορές αυτές εμφανίζονται ως αποτέλεσμα σκόπιμης και συστηματικής διόρθωσης του κειμένου, που πραγματοποιήθηκε από ανθρώπους με βαθιά φιλολογική γνώση. Στην παρούσα εργασία θα τους ονομάσουμε διορθωτές. Η αλλαγή του νοήματος υποδηλώνει ότι το κείμενο διορθώνεται σύμφωνα με άλλες πηγές. Τέτοιες πηγές για το κείμενο της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου μπορεί να είναι:

- το ελληνικό πρωτότυπο του ύμνου,
- άλλες σλαβικές μεταφράσεις του ύμνου ή γενικώς άλλα χειρόγραφα, αν έχουν σημαντικές διαφορές από το κείμενο που διορθώνεται.

Συνεπώς ανάμεσα στις παραλλαγές αυτής της κατηγορίας διακρίνουμε αυτές που προέκυψαν λόγω διόρθωσης της μετάφρασης βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου (3.1) και αυτές που εμφανίστηκαν υπό την επίδραση άλλων σλαβικών χειρογράφων (3.2).

3.1. Αλλαγές με βάση το ελληνικό πρωτότυπο

Το ελληνικό πρωτότυπο του ύμνου ήταν ασφαλώς η πιο αυθεντική πηγή για την εξέταση της ποιότητας της σλαβικής μετάφρασης και για τη διόρθωση πιθανών ανακρίβειών. Η μελέτη των χειρογράφων έδειξε όμως ότι οι παραλλαγές που εμφανίστηκαν ως αποτέ-

⁹ Βλ. Thomson: 299–300.

λεσμα τέτοιας διόρθωσης υπάρχουν μόνο μεταξύ των εξής δύο ομάδων σλαβικών χειρογράφων:

1. Ομάδα T: κοντακάριο *Typ.*, F.I.680, Sof. 84 και Pog 41.
2. Ομάδα K: *Kop.* και F.n.I.102.

Είναι μια σαφής ένδειξη ότι το κείμενο του Ακαθίστου της σλαβικής μετάφρασης B διορθώθηκε βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου πριν από τον 14^ο αι. μόνο μία φορά. Ως αποτέλεσμα της μοναδικής αυτής διόρθωσης έχουμε αρκετά σημαντικές διαφορές μεταξύ των χειρογράφων των δύο ομάδων που προέρχονται κυρίως από:

- διαφορές μεταξύ των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων,
- διάφορες μεταφράσεις των ίδιων λέξεων και φράσεων του ελληνικού πρωτοτύπου.

3.1.1. Διαφορές μεταξύ των ελληνικών χειρογράφων

Η πρώτη που επισήμανε την ύπαρξη σλαβικών παραλλαγών που έχουν ως αιτία τις διαφορές των ελληνικών κειμένων του Ακαθίστου ήταν η M. Momina, σύμφωνα με την οποία οι διαφορές αυτού του είδους αποτελούν περίπου το ένα τρίτο του συνολικού αριθμού των λεξικολογικών διαφορών του ύμνου.¹⁰

Πρέπει να τονιστεί ότι οι παραλλαγές αυτές εμφανίζονται σε κάθε συστηματική διόρθωση της μετάφρασης βάσει του πρωτοτύπου. Οι διορθώσεις αυτές φυσικά δεν γίνονταν επί τη βάση του ελληνικού χειρογράφου από το οποίο πραγματοποιήθηκε η μετάφραση (ή προηγούμενη διόρθωση). Οι διαφορές μεταξύ των ελληνικών χειρογράφων, όπως γνωρίζουμε, ήταν αρκετά μεγάλες¹¹. Ο διορθωτής, για τον οποίο το ελληνικό κείμενο που είχε μπροστά του ήταν απόλυτα σωστό, θεωρούσε ως λάθη όλα τα σημεία, στα οποία η σλαβική μετάφραση διέφερε από αυτό, και τα διόρθωνε σύμφωνα με την δική του ελληνική πηγή. Συνεπώς πολλές παραλλαγές των σλαβικών χειρογράφων αντιστοιχούν σε διαφορές ανάμεσα στα χειρόγραφα του ελληνικού πρωτοτύπου. Τέτοιες παραλλαγές έχουν μεγάλο ενδιαφέρον για τον ερευνητή, διότι πρώτον επιβεβαιώνουν χωρίς αμφιβολία το γεγονός της διόρθωσης βάσει ενός ελληνικού πρωτοτύπου, και δεύτερον προσφέρουν ενδείξεις για τα χαρακτηριστικά του ελληνικού χειρόγραφου βάσει του οποίου πραγματοποιήθηκε η διόρθωση. Στον ακόλουθο πίνακα θα παρουσιάσουμε όλες τις διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων των σλαβικών χειρογράφων που αντιστοιχούν στις παραλλαγές των ελληνικών πηγών που αναφέρονται στις εκδόσεις του ελληνικού κειμένου του Ακαθίστου Ύμνου.

¹⁰ Момина 1983a: 128.

¹¹ Βλ. Trypanis 1968: 29 – 39.

Πίνακας 1

Διαφορές μεταξύ των δυο ομάδων των σλαβικών χειρόγραφων που προέκυψαν
λόγω των διαφορών μεταξύ των ελληνικών πρωτοτύπων(τα σύμβολα των ελληνικών πρωτοτύπων αναφέρονται
σύμφωνα με την έκδοση του Trypanis¹²)

Στίχος	Ελληνικές πηγές	Ομάδα T	Ομάδα K
4.3	εὐκαρπον		áëääîîëîäüí k
	ἔγκαρπον [WDMPT]	îëîäîäëðu	
6.3	πρὸς τὴν ἄγαμόν		íääðà÷üí k
	πρώην ἄγαμόν [WS]	îðEæå äâþ	
9.8	παύσασα	îðâñðàäëýrùè	
	σβέσασα [CDJMT]		uääñèøè
9.14	σβέσασα	uääñèäüøè	
	παύσασα [CAJPT]		ñüñðàäëüøè
11.8	τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην		îðEëñðüíèk ñüáëàçíè
	τῆς πλάνης τὸ κράτος [WSZMV]	îðäëüñðüíþ äüðæåü	
12.2	τοῦ ἀπατεῶνος		t îðEëñðèíääî æèðèy
	πρὸς τοὺς ἀπ' αἰῶνος [WV]	t âðEíâíüíääî	
13.8	ἐκλάμπουσα		îáëèñðà\$øðè
	ἐπέχουσα [M]	ñüyâëýrùè	
13.14	δικαίου		îðääEäíääî
	τοῦ πάντων [WV]	âñEìü	
14.5	ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος	îðëääñðè íà âññîðu	
	ἀνθρώπους τοῦ σῶσαι [AT]		÷ëθëó (ðîðý) ñîðèè
17.10	ἐμωράνθησαν		îáëè÷àkøðè
	ἐμαράνθησαν [J]	uâyäîðà	
18.4	καθ' ἡμᾶς ὅμοιος		íàìü îîäîääíü
	καθ' ἡμᾶς πρόβατον [WSMV]	îî íàñü yêî îâü÷à	
19.11	σὺ γὰρ ἀνεγέννησας τοὺς συλληφθέντας αἰσχροῶς		òü áî wáíîäëèà åñè uèðääáíèä ðèEíèþ ¹³

¹² Βλ. Trypanis 1968: 10.¹³ Λανθασμένη μετάφραση – «σύλληψη της φθοράς».

Στίχος	Ελληνικές πηγές	Ομάδα T	Ομάδα K
	ὅτι ἐνέδυσας τοὺς γυμνωθέντας τῆς ζωῆς [M]	yēī ðū īăEëà âñè æèâîðà īáíàæáíûy	
20.5	δέδωκας τοῖς σοῖ βοῶσιν	äâëú âñè ðääE âuíèrûèìú	
	δέδωκας τοῖς βοῶσιν [G]		äâðîâäëü âñè âuíèkûèìú
21.8	καταλάμπουσα		īâëèðàkøðè
	καταυγάζουσα [V]	īñèyrûè	
21.11	πολύρρυτον ... ποταμόν		ì í îâîðàêkøðk ... ðEêk
	πολύρρυτον ... ποτισμόν [WBDMT]	ì í îâîâîâüíî ... íàîîâíèâ	
23.17	προστασία		çâñðuîîíèðà
	σωτηρία [CMTV]	ñîðâíèâ	

Η ανάλυση του πίνακα μας δίνει κάποιες ενδείξεις σχετικά με τα ελληνικά χειρόγραφα που έπαιξαν το ρόλο των πρωτοτύπων για τις δύο ομάδες των σλαβικών χειρογράφων. Τα χειρόγραφα της ομάδας K παρουσιάζουν τη μεγαλύτερη ομοιότητα με την «κλασική» εκδοχή του ελληνικού Ακαθίστου, όπως την παρουσιάζει ο Trypanis. Στα σημεία που το σλαβικό κείμενο διαφέρει από αυτήν την εκδοχή, ακολουθεί συνήθως το ελληνικό χειρόγραφο T. Αντίθετα, τα χειρόγραφα της σλαβικής ομάδας T έχουν αρκετά μεγάλο αριθμό διαφορών από την εκδοχή του Trypanis, ακολουθώντας στις περισσότερες περιπτώσεις τα ελληνικά χειρόγραφα M, W και V.

Στον παραπάνω πίνακα εκθέσαμε μόνο τις παραλλαγές που αναφέρονται στα ελληνικά χειρόγραφα και στις εκδόσεις που μελετήσαμε. Προφανώς όμως περιλαμβάνουν μόνο ένα μικρό μέρος των διαφορών που υπήρχαν στην πραγματικότητα και που θα μπορούσαν να επηρεάσουν τη σλαβική μετάφραση. Στα σλαβικά χειρόγραφα υπάρχουν παραλλαγές, η ύπαρξη των οποίων δύσκολα βρίσκει ικανοποιητική εξήγηση, αν λάβουμε υπ' όψη μόνο τις ελληνικές πηγές που μας είναι προσιτές. Παρόλο που δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο ότι τέτοιες παραλλαγές εμφανίστηκαν ως λάθη στην απόδοση ή ως λάθη που προέκυψαν κατά τη μετέπειτα αντιγραφή του κειμένου, πολύ πιο πιθανή μας φαίνεται η εξήγηση ότι αποτελούν ορθές μεταφράσεις άγνωστων σε μας ελληνικών παραλλαγών. Ας παρουσιάσουμε εδώ τις σημαντικότερες από αυτές τις παραλλαγές.

2.5 Ενώ τα χειρόγραφα της ομάδας K ακολουθούν την εκδοχή του Trypanis: προλέγεις κράζων - īðèäëðè çîâüíè, στα χειρόγραφα της ομάδας T απαντά η φράση īðäâüâëðè ìè, που θα μπορούσε να είναι μετάφραση του ελληνικού *προλέγεις μοι.

5.13 Σε αντίθεση με τα χειρόγραφα της T, που μεταφράζουν την εκδοχή των περισσότερων ελληνικών πηγών χαῖρε, ὅτι λιμένα τῶν ψυχῶν ἐτοιμάζεις (ðäâðè ñý yēī ðèðéíu äð ãîðîâèðè), τα χειρόγραφα της ομάδας K έχουν στη θέση αυ-

- τή τη φράση δαᾱὸὲ ñÿ yēî īdīçǵāúøè æēāīdā īāðāāī āðEāī (χαίρε, εσύ που βλάστησες το δέντρο της ζωής μας), που πολύ πιθανώς προήλθε από κάποια άγνωστη ελληνική εκδοχή.
- 5.16 Η ελληνική λέξη *eudokia* την οποία βρίσκουμε σε όλες τις εκδόσεις που μελετήσαμε, μεταφράζεται σωστά ως ἀέθῳîāīēāīēā στα χειρόγραφα της ομάδας T, αλλά στην ομάδα K στη θέση της υπάρχει η λέξη ἀέθῳîāEūāīīā, που αντιστοιχεί στην ελληνική **εὐαγγελισμός*. Μπορεί να είναι όμως και λάθος αντιγραφής που προέκυψε λόγω ομοιότητας των σλαβικών λέξεων.
- 9.5 Η σωστή μετάφραση ἀέᾱᾱîāEδūīEè της ελληνικής εὐλογημένη, που υπάρχει σε όλες τις ελληνικές πηγές που έχουν μελετηθεί, βρίσκεται στην ομάδα T, η ομάδα K έχει την παραλλαγή îāðāāîāāīEè, που δύσκολα εξηγείται ως λάθος, θα μπορούσε όμως να μεταφράζει την ελληνική παραλλαγή **κεχαριτωμένη*.
- 9.12 Ενώ τα χειρόγραφα της ομάδας T έχουν την παραλλαγή îūîîāîāæūñðāūîāāî, μετάφραση της ελληνικής πολυθέου, που βρίσκεται στο χειρόγραφο M, στην ομάδα K βρίσκουμε το επίθετο èāîēūñēāāî, η πιο ικανοποιητική εξήγηση για την εμφάνιση του οποίου είναι η άγνωστη ελληνική παραλλαγή **τῶν εἰδῶλων*.
- 18.5 Στην ομάδα K των σλαβικών χειρογράφων βρίσκουμε την μετάφραση āūñðîðE ñēūðāðè του ελληνικού ἡθέλησεν ἀκούειν από τα ελληνικά χειρόγραφα T και V, η φράση από την ομάδα T - āā āūîēāîū - δεν εξηγείται βάσει των γνωστών ελληνικών πηγών, θα μπορούσε να είναι όμως η μετάφραση του ελληνικού **ἵνα βοῶμεν*.
- 19.5 Η φράση διδάξας προσφωνεῖν σοι πάντας, που σώθηκε σε πολλά ελληνικά χειρόγραφα, μεταφράζεται σωστά από την ομάδα K των σλαβικών χειρογράφων, ενώ η ομάδα T έχει στη θέση της τη φράση îāu÷èāū îðēāēāðāðè ðè ñēðā, που μάλλον προήλθε από το άγνωστο ελληνικό **διδάξας προσφωνεῖν σοι τοιαῦτα*.

3.1.2. Διαφορετική απόδοση του ελληνικού κειμένου

Ακόμα περισσότερες παραλλαγές μεταξύ της πρώτης και της δεύτερης ομάδας των σλαβικών χειρογράφων προέρχονται από διαφορετικές μεταφράσεις των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων. Ας παρουσιάσουμε τον κατάλογο των διαφορών που διαπιστώνουμε στους οίκους 1–21 του ύμνου (δυστυχώς, για τους οίκους 22–24, οι οποίοι δεν σώθηκαν στο *Kor.*, δεν υπάρχει επαρκές υλικό για παρόμοια σύγκριση):

- Πρ. 2.5 ἐλευθέρωσον – ñāîāîāè (T) ↔ èçāāāè (K): συνώνυμες λέξεις.
- 3.14 γεννήσασα – ðîæūøè (T) ↔ îîðîæākùè (K): συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 5.6 βλαστοῦ ἀμαράντου κλήμα - îdīçǵāāîēā îāuāÿāîîāāî āðÿçîā (T) ↔ tðāñèè îāðāÿāàkøðÿ& ēîçî (K): η ομάδα K έχει τη σωστή μετάφραση, ενώ στην T η φράση μεταφράζεται λανθασμένα και το νόημά της έχει αλλάξει (*ξηφύτρωμα του αμάραντου κλήματος*).
- 5.9 φυτουργόν – îāñāèðāēÿ (T) ↔ ñāāèðāēÿ (K): συνώνυμες με το ίδιο θέμα.

- 5.10 ἄρουρα - ἰἐâî (T) ↔ ἀδὰζâî (K): η μετάφραση της ομάδας T είναι πιο ακριβής, όμως στη μετάφραση της K, η οποία σημαίνει *αύλαξ*, εξαιτίας μιας μικρής ανακρίβειας στη σημασία διατηρείται η μουσικότητα του στίχου, που στο πρωτότυπο βασίζεται στο επαναλαμβανόμενο σύμφωνο [r]: χαῖρε, ἄρουρα βλαστάνουσα εὐφορίαν οἰκτιρμῶν (5 [r]), το σλαβικό δὰðñÿ ἀδὰζâî ἰδῖςÿάαρὺè âîâÿçâââîèâ ùââðîðù έχει 4 [r], αλλά την ακουστική εικόνα συμπληρώνουν και τρία σύμφωνα [b].
- 5.12 λειμῶνα – ðâEðú (άνθος)(T) ↔ δὰè (παράδεισος) (K): παρόλο που και οι δύο παραλλαγές δεν αποδίδουν ακριβώς το νόημα του πρωτοτύπου, εντούτοις η παραλλαγή της ομάδας K φαίνεται να είναι πιο σωστή.
- 5.12 ἀναθάλλεις – δὰñðèðè (T) ↔ âÿçðâñðèâÿðà (K): συνώνυμες με το ίδιο θέμα.
- 7.14 χαῖρε, στερεὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα - δὰðñÿ ðâÿðâîâ âEðE ùðâÿðæâîèâ (στερέωση) (T) ↔ δὰðñÿ ðâðÿâîè âEðE îñîîââîîâ (θεμέλιο) (K): η μετάφραση της ομάδας K είναι πιο ακριβής, όμως ο στίχος στην ομάδα T είναι πιο επιτυχημένος από άποψη ποιητικής δομής με την παρονομασία ðâÿðâîâ – ùðâÿðæâîèâ, που όμως δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο, και τη μουσικότητα που βασίζεται στα επαναλαμβανόμενα σύμφωνα [r] και [v], καθώς και στο φωνήεν [e].
- 7.15 γνῶρισμα – ñûèâçâîèâ (αφήγηση)(T) ↔ ἱîçîâîîâ (γνώση) (K): παρόλο που και οι δύο παραλλαγές δεν αποδίδουν το νόημα του πρωτοτύπου επακριβώς, η δεύτερη είναι ασφαλώς καλύτερη.
- 8.2 ἠκολούθησαν – âÿñèEâîââðà (T) ↔ ἱîñèEâîâââÿðè (K): συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 8.5 καὶ φθάσαντες τὸν ἄφθαστον - è ἱîñðèâÿðâ ðâîîñðèæèââî (T) ↔ è âîñðèâîðÿ ðâîîñðèæÿîââî (K): η πιο ακριβής μετάφραση προσφέρεται από την K, στην T διατηρείται καλύτερα η παρονομασία του πρωτοτύπου (φθάσαντες τὸν ἄφθαστον / ἱîñðèâÿðâ ðâîîñðèæèââî), το νόημα όμως είναι διαφορετικό (και κατανοώντας τον ἀκατάληπτο).
- 9.11 κύριον – âîñîîîââ (T) ↔ ââð (K): η χρήση της παραλλαγής της K με σημασία *τον Θεό* στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα δεν μεταβάλλει το νόημα της φράσης.
- 9.15 φλογὸς παθῶν ἀπαλλάττουσα - t ἱèâîâîâ ñððâñðè èçìEðàðÿè (T) ↔ ἱèâîâîâ ñððâðîââî èçìEíÿkððè (K): σχεδόν συνώνυμες φράσεις, όμως η μετάφραση της T είναι πιο ακριβής.
- 11.3 εἶδωλα – êuîèðè (T) ↔ èâîèè (K): στη θέση της σλαβικής êuîèðÿ στην T, τα χειρόγραφα της ομάδας K χρησιμοποιούν μια συνώνυμη λέξη δανεισμένη από τα ελληνικά: èâîèú.
- 11.6 ἀνόρθωσις – âÿçââââîîâ (T) ↔ âÿçââèæâîîâ (K): συνώνυμες λέξεις.
- 11.9 δόλον – êuèââÿñðâî (T) ↔ êÿñðû (K): συνώνυμες λέξεις.
- 11.10 ποντίσσα - ἱîðâîèÿÿ (T) ↔ ἱîðâkçèâÿðâ (K): συνώνυμες μετοχές.

- 11.13 σκέπη – ἑδῖᾱ (T) ↔ ἱῖἑδῖᾱ (K): σχεδόν συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα, η δεύτερη παραλλαγή όμως μεταφράζει ακριβέστερα το πρωτότυπο.
- 11.14 τροφή - ἱῑῑῑῑῑῑῑῑ (T) ↔ ἱῑῑῑῑ (K): στην λανθασμένη μετάφραση της ομάδας T (ἱῑῑῑῑῑῑῑῑ στα σλαβικά σημαίνει «η τροφοδότρια») αντιστοιχεί η ορθή της ομάδας K.
- 13.4 ἄφθορον – ῑῑῑῑῑ (T) ↔ ἱῑῑῑῑῑῑ (K): η μετάφραση της K είναι μάλλον καλύτερη από την παραλλαγή της T, που με την σημασία της («αγνός») αποδίδει μόνο κατά προσέγγιση το πρωτότυπο. Πολύ σημαντικό είναι επίσης ότι στην παραλλαγή της K διατηρείται η παρονομασία του πρωτοτύπου με τις λέξεις ἄφθορον και ἄφθαρσία που βρίσκεται δύο στίχους παρακάτω, και μεταφράζεται στα σλαβικά χειρόγραφα και των δύο ομάδων ως ἱῑῑῑῑῑῑῑῑ.
- 15.1 ἐν τοῖς κάτω - ᾱ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (στα ἐπίγεια) (T) ↔ ᾱῑ ἱῑῑῑῑῑῑῑ (στα κάτω): τα επίθετα αυτά χρησιμοποιούνταν στα θρησκευτικά συμφραζόμενα ως συνώνυμα.
- 15.9 ἀναμφίβολον - ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (μη-απίστευτος) (T) ↔ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (γνωστός, ορισμένος) (K): καμία από τις δύο παραλλαγές δεν αποδίδει επακριβώς το νόημα του πρωτοτύπου. Η παραλλαγή της T συντάσσεται από τον μεταφραστή με το επίθετο ἱῑῑῑῑῑῑῑῑ, που χρησιμοποιείται ένα στίχο παραπάνω για την απόδοση του ελληνικού ἀμφίβολον και έχει ήδη στα σλαβικά το αρνητικό πρόθεμα ἱῑ-, και το δεύτερο αρνητικό πρόθεμα. Συνεπώς ως αποτέλεσμα έχουμε μια λέξη με δύο προθέματα ἱῑ-, που είναι ακατανόητη. Αντίθετα, τα χειρόγραφα της ομάδας K χρησιμοποιούν τη συνηθισμένη σλαβική λέξη, που δεν έχει ετυμολογική συγγένεια με τη λέξη ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (ἀμφίβολον), και συνεπώς δεν αναπαράγουν την παρονομασία του πρωτοτύπου.
- 15.10 ὄχημα – ἱῑῑῑῑῑ (βασιλικό φορείο) (T) ↔ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (άρμα, άμαξα) (K) – η μετάφραση της ομάδας K είναι πιο ακριβής.
- 15.17 ἐλπῖς – υῑῑῑῑῑῑῑῑ (T) ↔ ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (K) – η παραλλαγή της K με τη σημασία «ἀπόλαυση» φαίνεται να προήλθε από λάθος αντιγραφής του πρωτογράφου, που μάλλον είχε σε αυτή τη θέση το ουσιαστικό ἱῑῑῑῑῑῑῑ (ελπίδα). Το λάθος θα μπορούσε να προκύψει λόγω ομοιότητας της γραφής των σλαβικών λέξεων. Αν η υπόθεσή μας είναι σωστή, τότε οι δύο ομάδες χειρογράφων είχαν αρχικά συνώνυμες παραλλαγές.
- 16.1 τὸ μέγα – ᾱῑῑῑῑῑ (T) ↔ ᾱῑῑῑῑῑῑῑῑ (K) – η παραλλαγή της ομάδας T είναι ένα ουσιαστικό (μεγαλείο), που αντιστοιχεί κατά λέξη καλύτερα στο πρωτότυπο· στην ομάδα K χρησιμοποιείται το επίθετο (μεγάλος).
- 16.5 ἡμῖν μὲν συνδιάγοντα - εῑ ἱῑῑῑῑ ῑῑ ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (προς εμάς πλησιάζοντας) (T) ↔ ῑῑ ἱῑῑῑῑ ῑῑῑῑ ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (μαζί μας παραμένοντας) (K) – η μετάφραση της K είναι πιο σωστή.
- 17.3 ἀποροῦσι – ἱῑῑῑῑ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (T) ↔ ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (K) – συνώνυμα ρήματα.
- 17.5 θαυμάζοντες - ῑῑῑῑῑῑῑῑ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (T) ↔ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (K) – συνώνυμα ρήματα.
- 17.6 δοχεῖον – ἱῑῑῑῑ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (T) ↔ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (K) – συνώνυμες λέξεις.

- 21.6 νοητοῦ - ἰὺñëῦíäãî (T) ↔ δαζόῖ íäãî (K) – συνώνυμες λέξεις.
 21.12 ζωγραφοῦσα – ἰδῖñèγρῦè (λάμπουσα) (T) ↔ ἰδῖñèñàκθòè (προδιαγράφω, εικονίζω ως πρόβλεψη) – σε αντίθεση με την ομάδα K, τα χειρόγραφα της ομάδας T περιέχουν λανθασμένη μετάφραση.

Η παραπάνω ανάλυση των παραλλαγών των ομάδων T και K επιβεβαιώνει την υπόθεση ότι οι διαφορές μεταξύ των δύο ομάδων ήταν αποτέλεσμα συστηματικής διόρθωσης του κειμένου του Ακαθίστου βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου. Έχουμε παρατηρήσει ότι αυτές οι διορθώσεις βρίσκονται στη βάση των μεγάλων ομάδων χειρογράφων, που παρά τις μεταξύ τους διαφορές, προέρχονται από τον ίδιο τύπο κειμένου, τον οποίο εφεξής θα ονομάζουμε εκδοχή. Θα υιοθετήσουμε τον ορισμό της M. Momina, που θεωρεί ως εκδοχή «κάθε συστηματική διόρθωση βάσει ορισμένου ελληνικού κειμένου».¹⁴

Ορίζοντας την έννοια της εκδοχής, αξίζει να την συγκρίνουμε με άλλους όρους που χρησιμοποιούνται για την περιγραφή της χειρόγραφης παράδοσης οποιουδήποτε μεταφρασμένου κειμένου. Σε αντίθεση με τη μετάφραση που γίνεται σχεδόν ανεξάρτητα από τις προηγούμενες μεταφράσεις, αν υπήρχαν, η εκδοχή πάντα βασίζεται στο μεταφρασμένο κείμενο, που ήδη υπάρχει στην παράδοση, και διορθώνει αυτό το κείμενο. Συνεπώς η ομοιότητα των κειμένων των διάφορων εκδοχών είναι μεγαλύτερη σε σχέση με τα κείμενα των διάφορων μεταφράσεων. Στην παρούσα εργασία το έχουμε παρατηρήσει αυτό στα παραδείγματα των μεταφράσεων A και B, στις οποίες, παρά τις ορισμένες ομοιότητες που δείχνουν την επίδραση της μίας στην άλλη, τα περισσότερα σημεία του κειμένου μαρτυρούν ότι έγιναν ανεξάρτητα η μία από την άλλη από διαφορετικά ελληνικά χειρόγραφα. Αντίθετα, οι εκδοχές T και K της μετάφρασης B, παρά τις σημαντικές διαφορές μεταξύ τους, ασφαλώς έχουν την ίδια προέλευση και στα περισσότερα σημεία συμπίπτουν. Από την άλλη πλευρά, οι διαφορές μεταξύ των εκδοχών, σε αντίθεση με τις διαφορές μεταξύ των άλλων ομάδων των χειρογράφων, βασίζονται πάντοτε στο ελληνικό πρωτότυπο. Επειδή η σύνταξη της εκδοχής γίνεται πάντοτε σύμφωνα με συγκεκριμένο ελληνικό χειρόγραφο, που ασφαλώς διαφέρει σε κάποια σημεία από το χειρόγραφο στο οποίο βασίζεται μια άλλη εκδοχή, οι διαφορές μεταξύ των εκδοχών περιλαμβάνουν οπωσδήποτε και όσες προέκυψαν από τις διαφορές των ελληνικών πρωτοτύπων.

Το άλλο μεγάλο ερώτημα που προκύπτει εδώ είναι ποια από τις δύο εκδοχές ήταν αρχική και ποια προέκυψε αργότερα ως αποτέλεσμα της διόρθωσης της πρώτης. Η ανάλυση των χειρογράφων δεν μας δίνει αδιαμφισβήτητη λύση σε αυτό το πρόβλημα, και συνεπώς μόνο υποθέσεις μπορούμε να διατυπώσουμε. Μας φαίνεται πιο λογικό να υποθέσουμε ότι η αρχαιότερη εκδοχή ήταν η εκδοχή T. Οι σημαντικότερες ενδείξεις που στηρίζουν την άποψή μας είναι οι εξής:

1) Το αρχαιότερο χειρόγραφο της εκδοχής T, το κοντακάριο *Typografsky* (Typ.) του 11^{ου}–12^{ου} αι., γράφτηκε τουλάχιστον ενάμιση αιώνα νωρίτερα από το αρχαιότερο χειρό

¹⁴ Момина 1984: 190.

γραφο της εκδοχής K, το Τριώδιο *Kopitarova (Kop.)*, το οποίο ανήκει στις αρχές του 13^{ου} αι.

2) Ενώ η εκδοχή K γενικώς ακολουθεί το ελληνικό κείμενο, που θεωρείται στις σύγχρονες κριτικές εκδόσεις ως το πιο διαδεδομένο στην αρχαία εποχή,¹⁵ η εκδοχή T στα περισσότερα σημεία διαφέρει από αυτό το κείμενο, ακολουθώντας πιο «περιφερειακές» ελληνικές εκδοχές. Η υπόθεση, ότι η μετάφραση έγινε αρχικά από τον λιγότερο διαδεδομένο τύπο του ελληνικού κειμένου και μετά διορθώθηκε βάσει του περισσότερο διαδεδομένου, μας φαίνεται πιο λογική, παρά το αντίστροφο.

3) Είναι αναμενόμενο οι διορθώσεις να αλλάζουν το κείμενο προς το καλύτερο. Στην εκδοχή T βρίσκουμε περισσότερες λανθασμένες ή ανακριβείς μεταφράσεις, ενώ οι αντίστοιχες της εκδοχής K είναι σωστές. Επίσης στις περισσότερες περιπτώσεις που στις εκδοχές προτείνονται διαφορετικές μεταφράσεις του ίδιου πρωτοτύπου, η παραλλαγή της εκδοχής K είναι καλύτερη. Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι η εκδοχή K είναι αποτέλεσμα της προσπάθειας να διορθωθούν τα σφάλματα της εκδοχής T.

4) Έχουμε ήδη παρατηρήσει (βλ. το προηγούμενο κεφάλαιο), ότι στα χειρόγραφα της μετάφρασης A υπάρχουν κάποια μέρη (συγκεκριμένα το προοίμιο και οι οίκοι 1, 2, 3) που δεν ανήκουν στην αρχική μορφή της και εμφανίστηκαν αργότερα υπό την επίδραση της μετάφρασης B. Βάσει της συγκριτικής ανάλυσης των διαφορών των εκδοχών T και K μπορούμε να είμαστε σίγουροι, ότι πηγή αυτών των αποσπασμάτων ήταν η εκδοχή T. Την ίδια εκδοχή αναμφισβήτητα χρησιμοποιούσε και ο συντάκτης του κειμένου μικτού τύπου από το IV d 107. Οι ερευνητές¹⁶ που μελέτησαν τα συγκεκριμένα χειρόγραφα συμφωνούν ότι πρόκειται για τις παλαιότερες εκδοχές των σλαβικών Τριωδίων. Το γεγονός ότι επηρεάστηκαν μόνο από την εκδοχή T μπορεί να θεωρηθεί ως έμμεση απόδειξη της αρχαιότερης προέλευσής της.

Οι υποθέσεις μας για τις περιοχές, στις οποίες συντάχτηκαν οι εκδοχές T και K, όπως και για την κατά προσέγγιση χρονολόγησή τους θα εκτεθούν παρακάτω.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι η σύνταξη της καινούριας εκδοχής είναι ένα αρκετά δύσκολο εγχείρημα, που πραγματοποιείται από ανθρώπους με τις απαραίτητες γνώσεις και της ελληνικής και της σλαβικής γλώσσας, αλλά και με φιλολογικές ικανότητες. Αν λάβουμε υπ' όψιν το γεγονός ότι ελάχιστοι Σλάβοι αυτή την εποχή γνώριζαν ελληνικά,¹⁷ είναι λογικό να υποθέσουμε ότι τέτοιου είδους αναθεωρήσεις γίνονταν σπάνια. Αντίθετα, η διόρθωση του σλαβικού κειμένου βάσει άλλων σλαβικών μεταφράσεων ή εκδοχών, στην οποία ανήκουν οι διορθώσεις του επόμενου τύπου, είναι πολύ πιο εύκολη υπόθεση.

3.2. Αλλαγές με βάση ένα άλλο σλαβικό κείμενο. Διασκευή της εκδοχής K

Η μελέτη των εκδοχών T και K, ο διαχωρισμός των οποίων έγινε βάσει των παραλλαγών που αλλάζουν το νόημα και ανάγονται στο ελληνικό πρωτότυπο, έδειξε ότι ενώ μεταξύ των χειρογράφων της ομάδας T δεν υπάρχουν άλλες λεξιλογικές διαφορές, τα δύο χει-

¹⁵ Βλ. το κύριο κείμενο της έκδοσης του Trypanis 1968: 29–39.

¹⁶ Βλ. Славева 1972, Момина 1982: 114, Темчин 2004: 27.

¹⁷ Βλ. Thomson 1999: 307–308.

ρόγραφα της εκδοχής K παρουσιάζουν έναν αρκετά μεγάλο αριθμό τέτοιων διαφορών μεταξύ τους. Στη συνέχεια θα παρουσιάσουμε προς σύγκριση τους χαιρετισμούς του οίκου 19 από τα χειρόγραφα *Kor.* και F.n.I.102 με υπογραμμένες τις παραλλαγές αυτού του τύπου.

Kor.

δαδñŷ òΕεî äâñòää
 δαδñŷ äâüð ñúîñáíëŷ
 δαδñŷ íà÷àëüíëðå
 ìüñëüíäâî ñýçüäâíüŷ
 δαδñŷ îîäâðåð
 áñòkâëíëk áëñîäΕðè
 δαδñŷ òü áî íàëàçàëà
 åñè çà÷ÿðüðüð ñòóäâíî
 (τους συλληφθέντας
 αἰσχροῶς)
 δαδñŷ òü áî wáíîäëèà
 åñè îêðäâáíëå òîîüü
 δαδñŷ äüäèðäëŷ
 ñîèññèîü òîðäçíëäüðè
 (τὸν φθορέα τῶν
 φρενῶν καταργοῦσα)
 δαδñŷ ñEγðäëŷ ÷ñòîðE
 îîðîäëkùè
 δαδñŷ ÷ðüðîîäå
 äåñòäüíäâîî íäâEñòèðäëŷ
 (νυμφεύσεως)
 δαδñŷ äâñ äEðüíüŷ
 ñü÷àðäâðè
 δαδñŷ äîäðäŷ îëäâà
 îèðäðäëüíëðå äEâàîü
 (καλή κουροτρόφε)
 δαδñŷ äðñîü ÷ðüðîîäå
 ñâEðèè (φωτεινό παλάτι
 των ψυχών)

F. n. I. 102

δαδñŷ ñòëüîî äEâüñòää
 δαδñŷ äâðè ñîññíŷ
 *** (*)
 δαδñŷ îîäâðåð áæäüíük
 áëñîñòüíŷ
 δαδñŷ òü áî wáíîäëèà åñè
 äüçíîñŷ(è)îñŷ íà íäñä
 (τους εξυψώνοντες στους ου-
 ρανούς)

 δαδñŷ òèEííüü ðäçóîü
 tâðüäðè (***) (που άνοιζες
 το νού των φθαρτών)
 δαδñŷ ñEγðäëE ÷ñîðk
 ðîäëðè
 δαδñŷ ÷ðüðîîäå
 äåñEîáííîð çà÷ÿðèð
 (σύλληψης)
 δαδñŷ äâñäè äEðîk
 ñü÷àðäâðè
 δαδñŷ èðññîðî è èðüîî
 äâñîü
 (κάλλος και τροφή)
 δαδñŷ æáíèðîîü wäEγíëä
 ñòñä (η στολή του
 μνηστήρος)

F. n. I. 68 (μετ. A)

ðäðñä ñòëüîî äâñòää
 ðäðñä äâðè ñîññíŷ
 ðäðñä çà(÷)èî ñîçäâíèð
 ðîäâ
 ðäðñä äüîEñòèèèü äæñä
 áëäðè
 ðäðñä òü áî wáíîäëèà
 åñè èñòüèEâüðäâ òüèð
 ðäðñä òü áî íäñäâèèà
 åñè äüçíîñŷèü ñä íä
 íäâñä
 ðäðñä òèEííüüüü
 ðäçüü tâðüçüðè
 ðäðñä äüñèŷ ðäèà
 ÷èñòîðE ðîäüðèŷ
 ðäðñä ÷ðüðîîäå
 äåñEîáííîü çà÷äèð
 ðäðñä äEðîüü
 äñ ñüäüèèèèèè
 ðäðñä èðññîðî è èðüîî
 äâñîü
 ðäðñä æáíèðîüü
 wäEγíëä ñòñä

(*) με τρεις αστερίσκους *** σημειώνονται οι οίκοι που παραλείπονται

(**) προφανώς λάθος αντιγραφής· η σωστή παραλλαγή είναι tâðüçüðè

Από τη σύγκριση των κειμένων προκύπτει σαφώς ότι ενώ το χειρόγραφο *Kor.* στα σημεία των παραλλαγών ακολουθεί το γνωστό ελληνικό κείμενο και συνήθως συμπίπτει με την εκδοχή T, οι παραλλαγές του F.n.I.102 δεν προέρχονται από καμία από τις γνωστές ελληνικές πηγές. Την εξήγηση της εμφάνισης τέτοιων παραλλαγών θα βρούμε, αν συγκρίνουμε το κείμενο του F.n.I.102 με τη μετάφραση A του Ακαθίστου, την οποία έχουμε περιγράψει στο Κεφάλαιο 2 (το συγκεκριμένο τμήμα του ύμνου εκτίθεται προς σύγκριση στην τρίτη στήλη).

Παρατηρούμε ότι σε όλα τα σημεία που υπάρχουν διαφορές μεταξύ των F.n.I.102 και *Kor.* το πρώτο χειρόγραφο συμπίπτει με το κείμενο της μετάφρασης A (λέξεις και φράσεις με τα παχειά στοιχεία στην τρίτη στήλη). Τα σωζόμενα χειρόγραφα μας δείχνουν ότι η μετάφραση A, όπως και η εκδοχή K της μετάφρασης B, κυκλοφορούσαν στις νοτιοσλαβικές περιοχές, και συνεπώς συνυπήρχαν στον ίδιο χρόνο και τόπο. Έτσι, δεν είναι τυχαίο που επηρέασαν η μία την άλλη, με αποτέλεσμα να συνταχθεί μια «διασκευή». Με αυτόν τον όρο θα ονομάσουμε τους τύπους των κειμένων που εμφανίζονται ως αποτέλεσμα της αλληλεπίδρασης των διάφορων σλαβικών μεταφράσεων ή εκδοχών. Οι διασκευές δεν βασίζονται άμεσα στο ελληνικό πρωτότυπο του ύμνου, αλλά μόνο στους διαφορετικούς τύπους των κειμένων της σλαβικής μετάφρασής του. Σε αντίθεση με τη σύνταξη της καινούριας μετάφρασης ή εκδοχής, η σύνταξη της διασκευής δεν προϋποθέτει γνώση της ελληνικής γλώσσας, και συνεπώς ο αριθμός των ανθρώπων που μπορούσαν να κάνουν αυτή τη δουλειά είναι πολύ μεγαλύτερος. Μοναδική προϋπόθεση για τη σύνταξη μιας διασκευής είναι η παρουσία στον ίδιο χρόνο και τόπο στα χέρια ενός ανθρώπου των δύο σλαβικών κειμένων του ύμνου που παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές μεταξύ τους.

Ο αντιγραφέας μπροστά σε αυτά τα δύο χειρόγραφα βρίσκεται σε δίλημμα: αναρωτιέται ποιο από αυτά είναι το αυθεντικό, το σωστό. Και αν δεν βρίσκει σαφείς ενδείξεις για την αυθεντικότητα του ενός ή του άλλου, στην προσπάθειά του να αποκαταστήσει τη σωστή μετάφραση στο δικό του αντίγραφο, συνδυάζει τα δύο χειρόγραφα, επιλέγοντας σε κάθε σημείο που διαφέρουν ό,τι εκείνος θεωρεί άρτιο. Ως αποτέλεσμα αυτού του έργου προκύπτει μια νέα διασκευή, που δεν ανάγεται άμεσα σε κανένα ελληνικό χειρόγραφο, αλλά αποτελεί τον «κρίκο» μεταξύ των διαφόρων ομάδων των σλαβικών χειρογράφων. Ας δείξουμε πώς συντάσσεται η διασκευή, συγκρίνοντας τα κείμενα των χειρογράφων-«πηγών» με το κείμενο της διασκευής ενός οίκου, του οίκου 6 (παρόμοια ανάλυση μπορούμε να κάνουμε για οποιοδήποτε άλλο οίκο). Έχουμε υπογραμμίσει τις λέξεις και τις φράσεις των κειμένων-πηγών που χρησιμοποιούνται στη διασκευή:

Κορ. – εκδοχή Κ της μετάφρασης Β

άόδ\ âúíîððý èìĒ&
 īīīūøëáíèè íáĒðúíūðú
 òĒēīīkāðūíū èīñèðú ñúīÿðá ñÿ
 īðĒæā íááðà÷üík òÿ âèäĒĒú
 è áðäēīīēðāāīāā(íū)ík īīīūøÿ&
 īðĒ÷èñðàÿ
 óâĒäĒú æā òâīā çà÷ÿðíā
 īðú ñāÿðà(à)āī äòðà ðā÷ā
 àèäèðèÿ
 (Έχοντας εντός [του] θύελλα
 από σκέψεις δυσπιστίας,
 ο αγνός Ιωσήφ ταραχθηκε.
 [Διότι] πριν θεωρούσε εσένα αγνή,
 και [τώρα] υπέθεσε σε σένα, πάναγνη ότι
 είσαι κλεψίγαμη.
 Σαν έμαθε όμως για τη σύλληψή σου
 από το Άγιο Πνεύμα, είπε
 Αλληλούια.)

F. n. I. 102 – διασκευή ΚΑ

áυðÿ âíκððý èìĒÿ
 è īūñëü â ñāāĒ
 òĒēīīkāðūíū èwñèðú ñīÿðáñÿ
 īðĒæāā íááðà÷ík òÿ âèäĒĒü
 óèðāāøè áðäèü ðā(÷) w īðĒñððÿ
 óâĒäĒú æā òè çà÷ÿðèā
 t äðñ ñðñ ñkùè è äçüīè
 àèèg
 (Έχοντας μέσα του θύελλα
 και σκέψη μέσα του,
 ο αγνός Ιωσήφ ταραχτηκε.
 [Διότι] πριν θεωρούσε εσένα αγνή,
 είπε σε σένα: κλεψίγαμη, ω πάναγνη.
 Σαν έμαθε όμως για την σύλληψή σου,
 που ήταν από το Άγιο Πνεύμα, φώναζε
 Αλληλούια.)

F. n.I. 68 – μετάφραση Α

áυðu âü ñāāĒ èìĒā
 è īūñèè âü ñāāĒ īuāðú
 èwñèðú ñūīāðÿðā ñā
 āāçīuæüīūè çðā
 uèðāāüøuð áðäèü ðā(÷) w
 īðĒ÷ððÿ
 uāĒäĒü æā òè çà÷āðèā
 t äðñ ñðñ ñuūā è äüçüīèè
 àè(èè)èpu
 (Έχοντας μέσα του θύελλα
 και σκέψεις μέσα του σοφές,
 ο Ιωσήφ ταραχθηκε.
 Βλέποντάς σε αγνή
 είπε σε σένα: κλεψίγαμη, ω πάναγνη.
 Σαν έμαθε όμως για την σύλληψή σου,
 που ήταν από το Άγιο Πνεύμα, φώναζε
 Αλληλούια.)

Αξίζει να σημειωθεί ότι γενικώς οι αλλαγές που γίνονται στο κείμενο στο πλαίσιο της σύνταξης μιας διασκευής δεν έχουν συστηματικό χαρακτήρα, ο αριθμός τους είναι αυθαίρετος, συνήθως όμως είναι μικρότερος από τον αριθμό των αλλαγών που παρουσιάζονται σε μια συστηματική διόρθωση βάση του ελληνικού πρωτοτύπου. Στον παρακάτω πίνακα

θα παρουσιάσουμε τις παραλλαγές της μετάφρασης Α (βάσει του χειρόγραφου F.n.I.68), που έχουμε διαπιστώσει στη διασκευή ΚΑ (χειρόγραφο F.n.I.102), συγκρίνοντάς τις με τις αντίστοιχες παραλλαγές της εκδοχής Κ (χειρόγραφο *Kop.*).

Πίνακας 2

Οι παραλλαγές της μετάφρασης Α που εισήχθησαν στη διασκευή ΚΑ

(στις περιπτώσεις που ο δανεισμός γίνεται με περίπλοκο τρόπο υπογραμμίζουμε με μονή γραμμή τις παραλλαγές από τη μετάφραση Α και με διπλή γραμμή τις παραλλαγές από την εκδοχή Κ, που εισήχθησαν στη διασκευή ΚΑ· στα σχόλια χρησιμοποιούμε τις εξής βραχυγραφίες:

ΜΑ = μετάφραση Α, ΕΚ = εκδοχή Κ, ΚΑ = διασκευή ΚΑ, ελλ. = ελληνική λέξη)

Στίχος	Εκδοχή Κ	Μετάφραση Α	Διασκευή ΚΑ	Σχόλια
1.18 (και όλα τα άλλα εφύμνια των ε- κτενών οίκων)	δα̇α̇ο̇ε̇η̇γ̇ ί̇α̇ε̇η̇ο̇ί̇ ί̇α̇ί̇α̇ε̇η̇ο̇ί̇α̇γ̇	δα̇σ̇η̇γ̇ ί̇α̇ε̇η̇ο̇ί̇ <u>α̇α̇ζ̇ί̇α̇ε̇η̇ο̇ί̇α̇</u>	δα̇σ̇η̇γ̇ ί̇α̇ε̇η̇ο̇ί̇ <u>α̇α̇ζ̇ί̇α̇ε̇η̇ο̇ί̇α̇</u>	Συνώνυμο πρόθε- μα – από τα κύρια χαρακτηριστικά της ΜΑ
3.1	δα̇ζ̇υ̇ι̇ύ̇ ί̇α̇δα̇ζ̇υ̇ι̇ü̇ί̇ü̇ δα̇ζ̇υ̇ι̇Ε̇ο̇è̇	<u>ζ̇α̇ι̇ε̇ü̇ί̇ü̇δ̇ύ̇</u> δα̇ζ̇υ̇ι̇ü̇ δα̇ζ̇β̇ι̇ü̇ί̇ü̇ δα̇ζ̇ό̇ι̇Ε̇ο̇è̇	δα̇ζ̇υ̇ι̇ü̇ δα̇ζ̇υ̇ι̇ί̇ü̇ <u>ζ̇α̇ι̇ü̇ί̇ü̇δ̇ύ̇</u> δα̇ζ̇ό̇ι̇Ε̇ο̇è̇	Παράλειψη του αρνητικού προθέ- ματος. Επίσης δα- νείζεται το επίθετο «επίγειος», που στην ΜΑ προστί- θεται για τη διατή- ρηση της ακροστι- χίδας
3.7	ι̇ü̇ε̇÷̇α̇ί̇ε̇α̇ ι̇δ̇ι̇η̇γ̇ü̇è̇ι̇ü̇ â̇Ε̇δ̇ü̇	ι̇ë̇ü̇÷̇α̇ί̇ε̇ȧ ι̇(ι̇)ë̇ȧü̇è̇ι̇ü̇ñ̇ȧ â̇Ε̇δ̇ü̇ί̇	ι̇ë̇ü̇÷̇α̇ί̇ėȧ ι̇ë̇γ̇ü̇è̇ι̇ñ̇ġ â̇Ε̇δ̇ί̇	«Σιγή για προσευ- χόμενες πιστώ̇ς» αντί για «σιγή για ζητούντες πίστη»
4.2	<u>ί̇ȧ</u> ç̇ȧ÷̇ȧδ̇è̇ȧ á̇δ̇ȧé̇ί̇í̇ȧè̇ñ̇ėu̇ñ̇í̇í̇Ε̇è̇	â̇ü̇ ç̇ȧ÷̇ȧδ̇è̇ȧ á̇δ̇ȧë̇u̇í̇ȧè̇ñ̇ėu̇ñ̇ü̇í̇ü̇ȧ <u>è̇ â̇ü̇í̇ë̇ü̇ü̇ȧí̇è̇ȧ</u> <u>â̇è̇â̇Ε̇ο̇è̇</u>	â̇ ç̇ȧ÷̇ġδ̇è̇ȧ á̇δ̇ȧé̇ó̇í̇ȧè̇ñ̇ėu̇ñ̇í̇ü̇k̇ <u>â̇ü̇í̇ë̇ü̇ü̇ȧí̇è̇ȧ</u> <u>â̇è̇â̇Ε̇ο̇è̇</u>	Δανεισμός από τη ΜΑ της πρόσθετης φράσης «την εν- σάρκωση βλέπο- ντας»
5.2	δ̇ȧ÷̇ȧ	í̇δ̇è̇ȧȧ	í̇δ̇è̇ȧȧ	Συνώνυμα ρήματα

Στίχος	Εκδοχή K	Μετάφραση A	Διασκευή KA	Σχόλια
5.3–5	ìèààáíüü æå ííîy àæèå ííçíååú òîy öEëíåáíèå ðååíååøåñý è èððáíèåíü yêî îEíèè åüîey èú áöθ	ìèààEíüü æå åå åü òü÷às ðàçυìE åæå åü íåè öEëíååíèåíü åüçððååíååñå è åüîeyøå áöθ	ìèààáíåü æå åk å òîí÷åñý ðàçóìE èæå å íåè è öEëíååíèåíü åüçððååíååñý è èððáíèåíü åüîeyøå áöθ	Συντάσσοντας ένα πιο ευανάγνωστο κείμενο, ο διορθωτής παίρνει ως βάση τη MA, αλλά τη συνδυάζει με λέξεις της EK
5.15	íðEüåíèå	wöEñðèèèèüå	wöEñðèèèèüå	Λέξεις με το ίδιο θέμα
5.17	ìüððåüèðú èú áυ9 åüðçííåáíèå	åçüèîü èü áυ9 åðçííåáíèå	kçüèîü èü áθ åðçííåáíèå	«Λαών» αντί «νεκρών»
6.1	íîîüðèåíèè íååEðüíüðú	è îüñèè åü ñååE	è îüñèü å ñååE	«Και σκέψη μέσα του» αντί «φρονημάτων άπιστων»
6.4	åðåêîwèðååíååíü íîîüðèèy	uêðååüøυð åðåêü ðå(÷)	óèðååøè åðåêü ðå(÷)	Φράση στη θέση της σύνθετης λέξης + αλλαγή του ρήματος: «λέγω» αντί «φρονώ»
6.5	t ñòθí äðθ ðå÷å	t äðθ ñòθ ñυüà è åüçüîèè	t äðθ ñòθ ñkùè è åçüîèè	Αλλαγή του ρήματος: «ανέκραξεν» αντί «λέγω»
7.1	ñèèðååüøý íåñðüðèè	åèåüíî ñèüðåðu íåñðüðèè	åèåíî ñèüðåðk íåñðüðèè	Δανεισμός του επιρρήματος «θαυμάσιως», που εμφανίζεται στην MA για τη διατήρηση της ακροστιχίδας
7.5	åü ÷ðååE ìåðèèåíå íåñíîèå	åü kððíåE ìåðåðèè åüñîèèèEíå	åü kððíåE ìèèèèE åüñîèèèEíå	Η φράση συντάσσεται από τις συνώνυμες παραλλαγές των δύο πηγών
7.8	íååèèèèüèèðú çåEðèè ìυ÷åíèå	íååèèèèüèðü åðååü íðEðüèåíèå	íååèèèèüèðü åðååü íðEðüèåíèå	Διάφορα ελλ. πρωτότυπα: έχθρων άμυντήριοι αντί για θηρών άμυντήριοι

Στίχος	Εκδοχή Κ	Μετάφραση Α	Διασκευή ΚΑ	Σχόλια
7.11	ēēēurōū ŋū āEðūíūèìè	ŋūēēēūŋōāurōū āEđíî	ŋūēēēūŋōāukōū āEđíî	«Συν-αγάλλονται πιστός» αντί για «αγάλλονται με πιστούς»
10.3	īđīđī÷āŋōāî	ēçāîēāíēā òāîā	òāîā ēçāîēāíēā	«Βούλησή σου» αντί για «προφητεία»
10.4	āūŋEìú	āūŋE÷ūŋēēìü	āŋE÷ūŋēûìü	«Παντοειδείς» αντί για «πάντες»
10.5	āēyāēāā	īîðuāāíā	īîðkāāíā	«Βεβλημένος» αντί για «φλύαρος»
10.5	íāāEāuūā īEòè	íā āēāEòè íē āēāòè	íē āēāEòè íē āēāāîēāòè	«Ούτε να δει, ούτε να πει» αντί για «μη γνωρίζων να ψάλλει»
11.1	ēŋòèíū	ēŋòèíūíî	ēŋòèííîā	Επίθετο αντί για ουσιαστικό
11.2	tāúíāēú āŋè	īđīāíā ās	īđīāāíEk	Συνώνυμες με το ίδιο θέμα
11.7	<u>ðāēŋy īāāāíēā</u> <u>āEŋîìü</u>	<u>ðāā(ē)ŋā īđīāíāíēā</u> <u>āāìîîüŋēîā</u>	<u>ðāēŋy īāāāíēā</u> <u>āEŋîìü</u> <u>ðāēŋy īđīāíāíēā</u> <u>āāìîîüŋēîā</u>	Απόδειξη για τον ερανιστικό χαρακτήρα της ΚΑ – συμφυρμός των δύο αποδόσεων: ως διαφορετικοί χαιρετισμοί χρησιμοποιούνται οι διαφορετικές μεταφράσεις (της ΜΑ και της ΕΚ) του ίδιου χαιρετισμού: χαίρε, κατ'άπτωσις τῶν δαιμόνων
11.8	īðEēūŋōūíēk ŋūāēāçíē	íāîîîāđíû(î) āēūŋòè	íā îî īāðŋíûk ēūŋòè	Δανεισμός (με λάθος) της μετάφρασης της ΜΑ (τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην)

Στίχος	Εκδοχή Κ	Μετάφραση Α	Διασκευή ΚΑ	Σχόλια
11.13	ĩĩēđĩāā ĩēðu	ĩĩēđĩāā āũñā ĩ u ĩēðu	ĩĩēđĩāā āñā ĩ (ó) ĩēđó	Δανεισμός της προσθήκης της λέξης με σημασία (σκέπη) «όλου» (του κόσμου)
11.14	ĩðēā ĩ āēēððā	ĩðē ĩ Εἰάíēā	ĩðΕ ĩ Εἰάíēā	Δανεισμός της λανθασμένης μετάφρασης από την ΜΑ της λέξης διάδοχε – «χρήση»
11.16	çā ĩ ēā ĩāΕðĩāā íāā	ēñðĩ÷ íē÷ā āēñĩāāũāíēy	ēñðĩ÷ íē÷ā āēñĩāΕũāíēy	Ο δανεισμός από την ΜΑ ανάγεται σε άλλο πρωτότυπο: πηγή της ευαγγελίας αντί για γή της ευαγγελίας
13.2	t íāāĩ āũāũðē ĩ ú	ðΕ ĩ ũ áũāũðā ĩ ũ	ðΕ ĩ ũ áũāðē ĩ ũ	Δανεισμός από την μετάφραση Α της φράσης που αντιστοιχεί στην ελληνική τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις
13.4	yēĩæā áΕ íāðēΕἰά	yēĩ íāðēΕἰύíu	yēĩ íāðēΕἰίík	Στην ΚΑ, όπως και στην ΜΑ, παραλείπεται η μετάφραση της φράσης ὥσπερ ἦν
13.11	ĩĩāũ íē ĩ ũæā ĩðēēðũāāðũñỹ ĩ íĩçē	ē ĩ ũ æā ĩ íĩçē ĩĩēðēāāðñā	ē ĩ æā ĩ íĩçē ĩĩēðũāāγðñỹ	Η χρήση της συνώνυμης σύνταξης της ΜΑ
13.13	ĩēĩāũ íē ĩ ũyūē íāñðāāũ íēēā çāāēuæũðē ĩ ú	đĩæððēy íāñðāāíēēā çāāēuæũðē ĩ ũ	đĩæðē íāñðāāíēēā çāāēkæðē ĩ ũ	Ίδιο ρήμα, όπως στον προηγούμενο στίχο· το ρήμα ανάγεται στο ἀπογεννώσα (αντί για καρποφορούσα)

Στίχος	Εκδοχή K	Μετάφραση A	Διασκευή KA	Σχόλια
13.17	ěráû âĥĕî æāēāíēā īđāīēđārûē	ěráûāē đīđĕíēy īđĕāûøûðē	ěráâû đīđĕíēā īđĕāûøāāøē	Συνώνυμες μεταφράσεις
15.1	āāñû áĕ âú <u>íēæíēđú</u>	āāñû ñû íēçu	āāñû ñûó <u>íēæíēđú</u>	Η φράση της διασκευής συνδυάζει τα χαρακτηριστικά και της MA, και της EK
15.4	íā ñû īĕñđūíī āûñđú īđĕđīæāāííā	íā đāç īĕñūíī ñûāûēuīēāíēā āûs	đāç īĕñīī ñûāûēóīāíēā āûs	Η φράση είναι δανεισμένη, με παράλειψη του αρνητικού μορίου, από την MA και σημαίνει «ένωση από διάφορους τόπους»
15.12	īđīđēāûíēk âû ōīæāā ñûāđāâûðā	īđīđēāíūā ēû áθ īđēāīāāûē	īđīđēāíūk ēû áθ īđīāīāyûē	Δανεισμός της παραλλαγής της MA, που σημαίνει «εσύ που οδηγείς τα ενάντια στον Θεό»
17.12	đāñđōđyçākøðē	đāñđōđūāúøē	đāñđōđūāākûē	Συνώνυμες μεταφράσεις της ελλ. διασπώσα
19.6	ðĕēī	ñðēūīā	ñðēūīā	Δανεισμός της κυριολεκτικής μετάφρασης της ελλ. ή στήλη
19.10-11	đāēñy òû áī wáíīāēēā āñē óēđāāāíēā ðēĕíēp đāēñy òû áī íāēāçāēā āñē īēđāāāíēā óīīū	đāēñā òû áī <u>wáíīāēēā āñē</u> ēñđúēĕāûðāā òúēāp đāēñā òû áī íāñđāāēēā āñē <u>āuçíīñāûēīū ñā íā</u> <u>íāāāñā</u>	đāēñā òû áī wáíīāēēā āñē āuçíīñyù(ē)īñy íā íāā	Η φράση της διασκευής συνδυάζει τους δύο χαιρετισμούς της MA και έχει τη μορφή «χαίρε, εσύ που αναγέννησες αυτούς που ανέβηκαν στους ουρανούς»

Στίχος	Εκδοχή Κ	Μετάφραση Α	Διασκευή ΚΑ	Σχόλια
19.12	āuāēðāēy uīūīū ðāçāðyðrùè	ðēEīūīūīū ðāçuīū tādūçūðè	ðēEīūīū ðāçōīū tādūāðè	Η φράση είναι δανεισμένη από την ΜΑ με λάθος: «που ανοίγεις το νου των θνητών» αντί: «που αποκρουσες το νου των φθαρτών»
19.14	÷ðūðīæā āāðkīūīāāī īāāEñðēðāēy	÷ðūðīæā āāñEīāīūīīū çā÷āðèð	÷ðūðīæā āāñEīāīīīī çā÷yðèð	«Άσπορης σύλληψης» αντί για «Θεϊκού μνηστήρα»
19.16	āīāðāy īēāāāā īēðāðāēūīēðā āEāāīū	ēðāñīðī è ēðūīī āāñīū	ēðāñīðī è ēðūīī āāñīū	Δανεισμός της παραλλαγής της ΜΑ: «κάλλος και τροφή των παρθένων»
19.17	āðñīū ÷ūððīæā ñāEðēè	æāīēðīū wāEyīēā ñðñā	æāīēðīū wāEyīēā ñðñā	Και οι δύο παραλλαγές δεν είναι ακριβείς, στο ΚΑ χρησιμοποιείται η «η άγια στολή του γαμπρού» αντί για «φωτεινό παλάτι των ψυχών»
21.1	yāēūðè ñk	yāēñā	yāēñy	Η διασκευή, μετά από ΜΑ, χρησιμοποιεί ρήμα αντί για μετοχή
21.3	āāñīēūðūīūè āī āūæāāðrùè īāīū	ēāī èçðāāūīī ñēyðrùè wāūīāīū	ēāī èçðyāīī ñēyūè wāīāīū	Δανεισμός της παραλλαγής της ΜΑ «διότι ενώ λάμπει έντονα από πυρ»
21.8	īāēēñðākðèè	īðīñāEūāðrùè	īðīñāðākùè	Στην ΜΑ και στην διασκευή ΚΑ η ελλ. καταλάμπουσα ερμηνεύεται ως «διαφωτίζουσα»

Στίχος	Εκδοχή Κ	Μετάφραση Α	Διασκευή ΚΑ	Σχόλια
21.9	υἱὸς δὲ ἀρὺς	ἱῖά ἐ ἀρὺς	ἱῖά ὠ ἀκὺς	Η ανακριβής με- τάφραση της ελλ. καταπλήττουσα ως «πλύττουσα»
21.10	yêî ì í î â î ñ â Εὐὲ í â â ú ñ è γ â ø è î ð î ñ â Εὐ â í è â	yêî ì í î â î ù ñ â Εὐ ì ù î î â â â â ø è è î ð î ñ â Εὐ â í è â	yêî ì í î â ù ù ñ â Εὐ ù î î â â â â ø è è î ð î ù â í è â	Δανεισμός (με λά- θος) της παραλλα- γής της ΜΑ «ὅτι πολύφωτο ἔδωσες διαφωτισμό» (η λανθασμένη πα- ραλλαγή της ΚΑ διαβάζεται ως «ὅτι για πολλούς φως ἔδωσες και συγχώ- ρηση»
21.14-17	ðà ð ñ ý á à í â w î û â â ρὺς ñ ú â Ε ñ ù ðà ð ñ ý ÷ à ø â í î ÷ ù ð î â ρὺς ð à â î ñ ù ðà ð ñ ý â î í â ð â ð á è ð ñ ú ð à í è ý ðà ð ñ ý æ è ç í è ð à è í â î â ñ â è è ý	ð à ð î í è ð î â â ì è ð ú ø è ð ù ø è ý w á è â è ù ð à ð á à í â w ÷ è ù â ρὺς ñ â Ε ñ ù ð à ð ÷ à ø â í î â â â î â ñ â è è ý ð à ð â î í â ð â ð á è ð ñ ú ð à í è ý ð à ð æ è â î ù ð à è í î ù â ù ð à í è â	ð à ð ñ ý î í è ð î â â ì è ð ð ø è ð ø è (y) w á è â è ù ð à ð ñ ý á à í â w ÷ è ù ø è ý ñ â Ε ù ðà ð ñ ý ÷ à ø â ÷ ð ú î è ý ù è ð à â î ñ ù í î â â â î â ñ â è è ý ðà ð ñ ý â î í â ð â ð á è ð ñ k ð à í è â ðà ð ñ ý æ è â î ð ð ð à è í î ð â ù ð à í è â	Αντί για τους τε- λευταίους 4 χαιρε- τισμούς η δια- σκευή ΚΑ έχει 5 (συνολικά ο αριθ- μός των στίχων του οίκου είναι 19 αντί για 18) που σχεδόν συμπίπτουν με τους τελευταί- ους στίχους της ΜΑ· ο πρόσθετος στίχος επαναλαμ- βάνει τον στ. 11.13
22.1-5	â ñ Ε ð ú ÷ è ð è ú â ú è â ú ð à ç à ð Ε ø è ð à è ù î ð è â â ñ î á î ρ è ú î ø ù â ú ø è ì ú ñ â î â ρ á è ð â Ε ð è ρ è ð à ñ ù ð ç à â ú ð u è î í è ñ à í è â	ð Ε ø â ÷ è ð è î ù â ù ñ ð î ð Ε â ù î ð è ð è è ù ç à á è u æ â ù ø è ì ù è ñ â î â ρ á è â â î â Ε ð è ρ ð à ñ ù ð ç à ð u è î í è ñ à í è â â ð Ε ð î â ú î í â	ð Ε ø â ÷ è ð è î ù ñ â î k á è ð ñ ð è k ð à ñ ù ð ç à â ú ð k è î í è ñ à í è â â ð Ε ð î á î í â	Η παραλλαγή της διασκευής, που βασίζεται στη μη ακριβή μετάφραση της ΜΑ, έχει αρ- κετές παραλείψεις: «συγχωρώντας με την ευλογία του, σκίζοντας το χειρό- γραφο των αμαρ- τιών»

Στίχος	Εκδοχή K	Μετάφραση A	Διασκευή KA	Σχόλια
23.3	υοδῖάυ	÷ðĒâĭ	÷ðĒâĭ	Συνώνυμες λέξεις
23.7	ñòθy ñòθού άίεθè	ââèíà ñòθού âûθύθè	ââèíà ñòθού âûθθè	Δανεισμός της παραλλαγής της MA: «που μόνη είσαι υψηλότερη των αγίων»
23.8	êîâü÷ââ ĩîçèàüâíü äðθü	êèâîðà çèàðîñuüíü äðu	êûâîðà çèàðîñkûíü äðθ	Συνώνυμες φράσεις
23.12	<u>ððθúââíü</u> íâââèæèîùè <u>ñòúéíâ</u>	ððèííâ ñâĒðèēĭ è <u>íâĩîèîèĒââîü</u> âðâââ	<u>ððθâè</u> <u>íâĩîèîèĒââî</u> <u>ñòèüíâ</u>	Ενώ η γενική μορφή του χαιρετισμού στην KA βασίζεται στην EK, το επίθετο είναι από την MA
23.16	ñâĒðu ìîâîu ñèuæèðâèð	ñâĒðâ ìîâîu íâñèâæââíèð	ñâĒðâ ìîâîó íâñèâæââíèð	Δανεισμός της παραλλαγής από την MA: «φως της απόλαυσής μου»
23.17	äðθ ìîây ñîñâíèâ	äðθ ìîâè çâñðuĩíèðâ	ìîâè äðθ çâñðkĩíèðâ	Οι παραλλαγές της MA, που δανείζεται από την KA, και της EK ανάγονται στα διάφορα ελλ.: ψυχής τῆς ἐμῆς προστασία και ψυχής τῆς ἐμῆς σωτηρία αντίστοιχα
24.4	çâñðuĩè	èçâââè	èçâââè	Συνώνυμες μεταφράσεις της ελλ. ῥῦσαι
24.5	âðÿâuüèy èçâââè ìuèû	<u>âuâuüââ ñâíâíâè</u> ìuèû	<u>âkâkùÿÿ</u> <u>ñâíâè</u> ìkèû	Συνώνυμες μεταφράσεις της ελλ. μελλούσις λύτρωσαι

Συμπερασματικά διαπιστώνουμε τα ακόλουθα. Πολύ σημαντικό εκτιμάται το γεγονός ότι ο συντάκτης της διασκευής πήρε ως βάση το κείμενο της εκδοχής K, το οποίο, σύμφωνα με τις υποθέσεις μας, εμφανίστηκε σε μεταγενέστερους χρόνους στο νοτιοσλαβικό κό-

σμο. Οι υπολογισμοί μας δείχνουν ότι οι προερχόμενες από την μετάφραση Α γραφές εντοπίζονται μόνο στα περίπου 15% της συνολικής έκτασης του κειμένου. Από την εκδοχή Κ (και γενικώς από τη μετάφραση Β) ο διορθωτής παίρνει και τη βασική αρχή της διάταξης των οίκων στην ίδια σειρά με αυτή του ελληνικού πρωτοτύπου, χάνοντας την ακροστιχίδα της μετάφρασης Α. Υπάρχουν αρκετές ενδείξεις ότι για τη σύνταξη της διασκευής χρησιμοποιήθηκε το κείμενο με την ακροστιχίδα. Οι σημαντικότερες από αυτές είναι:

1) Εισαγωγή στη διασκευή δύο λέξεων, συγκεκριμένα *ζᾱ̇λ̆ῐῐδ̆ῐ* στον οίκο 3 και *ᾱ̇ḗ̆ῐῐ* στον οίκο 7, που είχαν προστεθεί στη μετάφραση Α στις αρχές των οίκων για τον σχηματισμό της ακροστιχίδας· στη διασκευή όμως αλλάζουν θέση και βρίσκονται στη μέση του πρώτου στίχου.

2) Αν δεν υπολογίσουμε τους οίκους 1–3 που, όπως σημειώσαμε παραπάνω, δεν έχουν σημαντικές διαφορές στις δύο μεταφράσεις, στη διασκευή δεν χρησιμοποιούνται καθόλου ή χρησιμοποιούνται ελάχιστες παραλλαγές από τη μετάφραση Α στους οίκους 8, 9, 12, 14, 18, 17 και 20, δηλαδή τους οίκους εκείνους που γενικώς βρίσκονται προς το τέλος του Ακαθίστου σύμφωνα με τη σειρά των οίκων με ακροστιχίδα, και συνεπώς αυτή η σειρά φαίνεται να είναι πιο λογική, αν λάβουμε υπ' όψη τις γενικές αρχές των διορθώσεων των αρχαίων χειρογράφων.

Ο συντάκτης της διασκευής όμως ή δεν πρόσεξε καθόλου την ακροστιχίδα της μιας από τις πηγές του (ας σημειώσουμε ότι η ακροστιχίδα αυτή θα μπορούσε να είναι σε μεγάλο βαθμό «αλλοιωμένη», όπως παρατηρήσαμε στα χειρόγραφα της μετάφρασης Α), ή δεν τη θεώρησε σημαντική για τη δομή του κειμένου, οπότε προτίμησε να διατηρήσει τη λογική σειρά των οίκων. Είναι μια ένδειξη ότι το καινούριο κείμενο της εκδοχής Κ θεωρείται από τους αντιγραφείς ως αυθεντικότερο από το παλαιότερο κείμενο της μετάφρασης Α.

Από τα παραπάνω προκύπτει σαφώς ότι η σύνταξη μιας διασκευής δεν ήταν τόσο δύσκολη υπόθεση, όπως η σύνταξη μιας εκδοχής. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι κάτι τέτοιο συνέβαινε αρκετά συχνά, και ότι μοναδική προϋπόθεση γι' αυτό ήταν η συνύπαρξη διαφορετικών τύπων κειμένου στον ίδιο χρόνο και τόπο. Όμως πριν από το 15^ο αι. οι διασκευές που σώζονται (συγκεκριμένα το F.n.I.102, το IV d 107, το οποίο θα περιγράψουμε παρακάτω, όπως και τα χειρόγραφα της μετάφρασης Α: F.n.I.68 και F.n.I.74 – με το προοίμιο και τους οίκους 1, 2, 3 από τη μετάφραση Β) προέρχονται αποκλειστικά από τις νοτιοσλαβικές περιοχές. Τα χειρόγραφα ανατολικής σλαβικής προέλευσης δεν επηρεάστηκαν καθόλου ούτε από την εκδοχή Κ ούτε από τη μετάφραση Α, και περιέχουν όλα τον «αμιγή» τύπο της εκδοχής Τ. Το φαινόμενο αυτό δεν μπορεί να εξηγηθεί διαφορετικά, παρά μόνο με την απουσία στον ανατολικό σλαβικό κόσμο των άλλων τύπων κειμένου, εκτός από την εκδοχή Τ.

4. Λάθη αντιγραφής

Στην τρίτη κατηγορία, σύμφωνα με την ταξινόμησή μας, ανήκουν τα λάθη, τα οποία εμφανίστηκαν στην πορεία της αντιγραφής του κειμένου. Είναι αρκετά και βρίσκονται σε όλα ανεξαιρέτως τα χειρόγραφα. Τα λάθη μπορούν να διακριθούν σε:

4.1. Παραλείψεις. Συνήθως παραλείπονται:

- 4.1.1 ολόκληροι στίχοι, συνήθως στους χαιρετισμούς (π.χ. στον οίκο 5 του F.n.I.102 παραλείπονται 3 συνεχόμενοι στίχοι),
- 4.1.2 λέξεις και φράσεις, π.χ.
 âeðeÿ ïúíîîâîâðñíú [γέη δὴ αὐ ἀάξᾱðñíú] - Ῥήτορας πολυφθόγγους
 [ὡς ἰχθύας ἀφώνους] (Kop., 17.1),
 [íú ïîçíà ñÿ áîó] è áθ ñâððáíú - [ἀλλ' ἐγνώσθης τούτῳ] καὶ θεὸς τέ-
 λειος (F.I.680 και Sof. 84, 12.4),
 êü ïíîæâu [ííîæðú] ùâððíðü ðâíððú - τῷ πλήθει τῶν [πολλῶν]
 οἰκτιρμῶν σου (F.n.I.102, οἶκος 20),
 [ëu÷â] ïûñðáíââî ñðððà - [ἀκτίς] νοητοῦ ἡλίου (Pog. 41, 21.6).
- 4.1.3 βοηθητικές λέξεις, π. χ.
 âúñððšüÿ íáðàçú [ñâ] γâðÿðùè - ἀναστάσεως τύπον ἐκλάμπουσα (παρα-
 λείπεται η σλαβική βοηθητική λέξη της μέσης διάθεσης) (Pog. 41, 13.8),
 ñèèà âûðíÿâî ïñΕíè ... [íà] çà÷àðèðà - δύναμις τοῦ ὑψίστου ἐπεσκίασε...
 [πρὸς] σύλληψιν (F.I.680, Sof. 84, 4.1-2).
- 4.1.4 μέρη μιας λέξης, π.χ. στο F.I.680 παραλείπεται η πρώτη συλλαβή της λέξης
 [âû]ñíðü - ὕψος (14.4), στο Sof. 84 παραλείπεται επίσης η πρώτη συλλαβή του
 νεολογισμού [íâ]âEñðèððâÿ - νυμφεύσεως (19.14).

4.2. Αντικαταστάσεις. Εδώ δεν είναι πάντα εύκολο να ξεχωρίσει κανείς τα λάθη από τις συνειδητές διορθώσεις· συνεπώς σε αυτήν την ομάδα συμπεριλαμβάνουμε μόνο τις καταφανείς περιπτώσεις λανθασμένης αντιγραφής του κειμένου. Μερικά παραδείγματα:

- στο 6.4 του Typ. στη λέξη κλεψίγαμον - áðâêîîêððââîâáíó κατά λάθος προστίθεται το αρνητικό πρόθεμα - áðâêîîíâîêððââîâáíó,
- στο 7.16 του Pog. 41 αντί για ἄδης - ââú γράφεται ââà ï ú (Αδάμ),
- στο 15.10 του Kop. αντί για πανάγιον - ïðEñâÿðàÿ γράφεται ïðEñâEðüèàÿ (πολύ φωτεινή),
- στο 16.1–2 του Pog. 41 αντί για τὸ μέγα- ââèð γράφεται ââñâèð (χαρά),
- η δεύτερη λέξη της φράσης με παρονομασία τεχνολόγους ἀλογους - ðûððíñèíâñíèèû áâñèíâñíèèû (17.9) του Sof. 84 τροποποιείται σε èâíñèíâñíèèû (ακατανόητη λέξη),
- στη φράση ὁ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς κατασκεύασέ σε ποιητής (19.3–4) στο F.n.I.102 αντί για ὁ γὰρ-èâí γράφεται è áθ (καὶ Θεός),
- στο 19.12 του Pog. 41 στη θέση του καταργοῦσα- ðàçàðÿkùè βρίσκουμε íçàðÿðùè (φωτίζουσα),
- στο 23.12 του Pog. 41. αντί για ἀσάλευτος - íâââèæè ïùè γράφεται íââèæè ïùè (αόρατος).

Θα ολοκληρώσουμε την ανάλυση της τρίτης κατηγορίας παραλλαγών με δύο παρατηρήσεις ιδιαίτερα χρήσιμες για την ταξινόμηση των χειρογράφων. Πρώτον, ακόμα και από τα λίγα παραδείγματα που έχουμε αναφέρει, φαίνεται σαφώς ότι το χειρόγραφο Pog. 41 διακρίνεται λόγω του υψηλού ποσοστού των λαθών αντιγραφής. Το φαινόμενο μπορεί να οφείλεται στην απροσεξία του αντιγραφέα, αλλά και στον μεγαλύτερο αριθμό των αντιγραφών που μεσολάβησαν ανάμεσα στο πρωτόγραφο και στο συγκεκριμένο χειρόγραφο.

Δεύτερον, παρατηρούμε ότι ορισμένες παραλείψεις και λανθασμένες αντικαταστάσεις είναι ίδιες σε μερικά χειρόγραφα, γεγονός που μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι ανάγονται στα ίδια πρωτόγραφα και να κατατάξουμε αυτά τα χειρόγραφα στην ίδια ομάδα.

Συγκεκριμένα, στα χειρόγραφα *Typ.*, F.I.680 και *Sof.* 84 παραλείπονται οι ίδιοι στίχοι: 13.9 και 15.11. Μεγαλύτερη ομοιότητα όμως παρατηρείται στα λάθη αντιγραφής των χειρογράφων F.I.680 και *Sof.* 84: παράλειψη των τεσσάρων λέξεων στο 12.4, που αναφέρθηκε παραπάνω, συνένωση των δύο χαιρετισμών (δηλαδή παράλειψη του *χαίρε* - δᾱᾱδὲ ἡῡ στο 23.7–8: χαῖρε, ἀγία ἀγίων μεῖζων:... κιβωτὲ χρυσωθεῖσα τῷ πνεύματι δᾱᾱδὲ ἡῡ ἡδᾱῡ ἡδᾱδὺ ἀῖῡθὲ [...] ἐῖᾱ÷ᾱᾱ ἱῖῡᾱῡᾱῖ ᾱδᾱῡ), παράλειψη στο 15.13: ἡ παρ-θινίαν [καὶ λοχείαν] ζευγνῦσα - ἐᾱᾱ ᾱᾱῡἡδᾱῖ [ἐ δῖᾱῡἡδᾱῖ] ἡ÷ᾱδᾱᾱθὲ.

Από την άλλη πλευρά, ορισμένα όμοια λάθη (π.χ. παράλειψη του στίχου 19.8, παράλειψη της πρόθεσης στο 11.5: ἐβῶων [πρὸς] τὴν θεοτόκον - ᾱῡῖῡᾱᾱ [ῡῡ] ᾱδᾱ, λάθος στο 9.15, που αντί για ἀπαλλάττουσα – ἐς ἰΕδᾱῡᾱ γράφεται ἐς ἰΕῖῡᾱ (αλλάττουσα)) επιβεβαιώνουν την κοινή προέλευση των *Kop.* και F.n.I.102.

5. Λεξιλογικές και υφολογικές διαφορές που δεν αλλάζουν σημαντικά το νόημα

Σε αντίθεση με τις παραλλαγές του προηγούμενου τύπου, οι παραλλαγές της τελευταίας κατηγορίας διαφορών μεταξύ των χειρογράφων έγιναν στο κείμενο συνειδητά. Η κατηγορία αυτή περιλαμβάνει τις παραλλαγές που εμφανίστηκαν ως αποτέλεσμα της υφολογικής διόρθωσης του κειμένου. Η έρευνα έδειξε ότι τέτοιες διορθώσεις γίνονταν συνεχώς και χαρακτηρίζουν όλα ανεξαιρέτως τα χειρόγραφα. Οι λόγοι των υφολογικών διορθώσεων μπορεί να είναι τελείως διαφορετικοί και μερικές φορές είναι εξαιρετικά δύσκολο να τους προσδιορίσουμε. Όμως πίσω από αυτές τις διορθώσεις κρύβεται πάντοτε η επιδίωξη του αντιγραφέα να «βελτιώσει» το κείμενο, να το κάνει πιο κατανοητό, να το διορθώσει σύμφωνα με τους δικούς τους υφολογικούς κανόνες.¹⁸ Μερικές φορές η υφολογική διόρθωση του κειμένου αφορμάται από ένα λάθος αντιγραφής του προηγούμενου αντιγραφέα. Οι ακατανόητες λέξεις και φράσεις που εμφανίζονται στα χειρόγραφα λόγω τέτοιου είδους σφαλμάτων διορθώνονται αργότερα, και συνήθως οι αντιγραφείς, προσπαθώντας να επαναφέρουν το κείμενο στη νοούμενη ως ορθή μορφή του, δημιουργούσαν στην πραγματικότητα καινούριες παραλλαγές. Είναι επίσης αξιοσημείωτο ότι οι σλάβοι αντιγραφείς έδιναν προσοχή στην ποιητική δομή του κειμένου και έκαναν διορθώσεις με σκοπό να βελτιωθεί η μετάφραση από αυτή την άποψη.

¹⁸ Βλ. σχετικά Лихачев 1973: 62–72, Панин 1995: 163–184.

Τις παραλλαγές που προέκυψαν λόγω υφολογικής διόρθωσης μπορούμε να τις διακρίνουμε σε:¹⁹

- 5.1 Διαφορετικές μορφές των ίδιων λέξεων. Ενδεικτικά:
 ἐνεδύθημεν (7.17)- îăEđîîñÿ (*Kop.*, F.n.I.102) – îăEγđîîñÿ (*Typ.*, Sof. 84, F.I.680, Pog. 41) – σύντομη και πλήρης μορφή ενεστώτα αντίστοιχα,
 ἐμφανίσας (13.1) - γâêâú ñÿ (*Typ.*, Sof. 84, F.I.680) - γâê ñÿ (*Kop.*, F.n.I.102, Pog. 41),
 τὸ στέφος τῆς ἐγκρατείας (13. 7.) - âEíðâ âîçääðæàíèÿ (*Typ.*, Sof.84, F.I.680) – âEíðâ âîçääðæàíèð (*Kop.*, F.n.I.102) – γενική και δοτική πτώση αντίστοιχα.
- 5.2 Συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα:
 Θεοφόροι (10.1)- áîâîíîñèâùè (*Typ.*, F.I.680, Pog. 41) – áîâîíîñíùè (*Kop.*, F.n.I.102, Sof. 84),
 σοφίαν (12.5) - ïðâðîñðè (*Typ.*, *Kop.*, F.n.I.102, Sof. 84, F.I.680)– ïðâ ïðâðîñðè (Pog. 41),
 αἰχμαλώτοις (13.13) - ïëEíüíüíü (*Typ.*, Pog. 41) – ïëEíüíèèîíü (*Kop.*, F.n.I.102),
 Θεϊκή (15.3) - áèð (*Typ.*, *Kop.*, Sof. 84, F.I.680, Pog. 41) – áæððââíîâ (F.n.I.102),
 ἀναμφίβολον (15.9) - íâíââEđíîâ (*Typ.*) – âEđíîâ (F.n.I.102, Sof. 84, F.I.680).
- 5.3 Συνώνυμες λέξεις με διαφορετικό θέμα:
 θυμίαμα (5.14)- êââèèî (*Typ.*, Sof. 84, F.I.680, Pog. 41) – êâíüâèèî (*Kop.*, F.n.I.102),
 γαστροὶ (7.5)- ðEâî (F.n.I.102) – υððíââ (*Typ.*, Sof. 84., *Kop.*, F.I.680, Pog. 41),
 τροφή (11.14) - ïèùâ (*Kop.*) – êðüîî (*F.n.I.102*),
 δεινοὶ (17.11) - çèèè (*Typ.*, *Kop.*, F.n.I.102, Pog. 41, F.I.680)– èðòèè (Sof. 84),
 κυρίῳ ἁρμόζουσιν (19.15) - âñðó ñü÷âðââðè (*Kop.*) - áâðâè ñü÷âðââðè (F.n.I.102),
 παρθένον (21.2) - ââðâ (*Typ.*, Sof. 84, *Kop.*, F.I.680, Pog. 41) – ââð (F.n.I.102).
- 5.4 Λέξεις που παρόλο που γενικά δεν είναι συνώνυμες στο σύστημα της γλώσσας, στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα μπορούν να υποκαταστήσουν η μία την άλλη χωρίς να αλλάζουν το νόημα της φράσης:
 ἐν τῇ γαστροὶ Μαρίας (7.5) - â ðââE ïðüèíE (*Typ.*, *Kop.*, F.n.I.102, Pog. 41, Sof. 84) - â ðââE ïððíE (*της μητέρας*) (F.I.680),
 τὸ στέφος τῆς ἐγκρατείας (13.7) - âEíðâ âîçääðæàíèÿ (*Typ.*, Sof. 84, F.I.680) – âEíðâ ïîüâíîâ (*της νηστείας*) (Pog. 41),

¹⁹ Βασίζομαστε στις ταξινομήσεις των Жуковская 1954: 6–15 και Панин 1995: 128–162.

εὐσεβῶν (23.10) - ἀέθῳ ἀεδίῳ ἰῷ (Typ., Sof. 84, F.I.680, Pog. 41) –
 ἀάθῳ ἀῶδῳ ἰῷ (εὐλαβῶν) (F.n.I.102).

5.5 Παραλλαγές που εμφανίστηκαν ως αποτέλεσμα του “*mentalization*” (όρος του E. Vereschagin²⁰), δηλαδή μιας διόρθωσης, η οποία επιφέρει ασήμαντες αλλαγές στο νόημα του κειμένου με σκοπό να το κάνει πιο κατανοητό στους αναγνώστες, π.χ.

- στο 11.10 τα ρωσικά χειρόγραφα δίνουν την ακριβή μετάφραση του χαιρετισμού χαῖρε, θάλασσα ποντίσσα Φαραῶ τὸν νοητόν - δᾱᾱυῆῃ ἰῖδῖῖῃγῃ δᾱδᾱῖᾱ ἰῡῡῡῖᾱᾱῖ - ενώ στο *Kor.* προστίθενται δύο βοηθητικές λέξεις *yēi āu* (σαν στην) πριν από την λέξη ἰῖδᾱ – θάλασσα, και συνεπώς η συμβολική έκφραση μετατρέπεται σε παρομοίωση, που μάλλον κατά τη γνώμη του διορθωτή εξηγεί καλύτερα την πολύπλοκη εικόνα του χαιρετισμού.
- στο τέλος της φράσης: μέλλοντες Συμεῶνος... μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος (12.1–2) - δῖδῡό ᾤᾱῶῖό... ἰδῆῃδᾱᾱῃδῃ ᾤ ᾱ ἰδῆῡῡῖᾱᾱῖ στο ίδιο χειρόγραφο *Kor.* προστίθεται το ουσιαστικό σε γενική πτώση *ᾱῃδῃ* (βίου), που μάλλον πρέπει να κάνει την φράση πιο κατανοητή για τους Σλάβους.

Στο τέλος της περιγραφής της τελευταίας κατηγορίας των διαφορών των χειρογράφων ας τονίσουμε ότι γενικά η κατανομή των παραλλαγών αυτού του τύπου επιβεβαιώνει την ταξινόμηση των χειρογράφων που προσχεδιάσαμε παραπάνω, δηλαδή διαπιστώνεται η ομοιότητα των παραλλαγών μεταξύ των δύο ομάδων χειρογράφων: αφενός των χειρογράφων F.I.680 και Sof. 84, και αφετέρου των *Kor.* και F.n.I.102.

6. Ένας περίπλοκος τύπος διασκευής (χειρόγραφο IV d 107)

Τον Ακάθιστο που παραδίδεται από το χειρόγραφο IV d 107 θα τον περιγράψουμε χωριστά λόγω του μικτού τύπου της δομής και του κειμένου, που περιέχει χαρακτηριστικά και των δύο μεταφράσεων του ύμνου. Οι ερευνητές που μελέτησαν το IV d 107, διαπιστώνοντας την προφανή διαφορά του από τις υπόλοιπες υπάρχουσες εκδοχές, έκαναν λόγο για ξεχωριστή μετάφραση²¹ ή εκδοχή,²² την οποία «αντιπροσωπεύει» μόνο αυτό το χειρόγραφο. Σύμφωνα με την L. Slaveva,²³ το IV d 107 περιέχει τις αρχαιότερες μεταφράσεις των ύμνων του σλαβικού Τριωδίου, συμπεριλαμβάνοντας φυσικά και τον Ακάθιστο. Οι απόψεις αυτές μπορούν να αποκλεισθούν εξ αρχής με βάση την ανάλυση της σειράς των οίκων του κειμένου. Πράγματι, πρόκειται για μια πρωτότυπη σειρά που δεν επαναλαμβάνεται σε κανένα άλλο χειρόγραφο. Μετά από τα δύο προοίμια οι οίκοι έχουν τις εξής θέσεις (σύμ-

²⁰ Βλ. Vereschagin 1982a: 39–44, 1982b, 1988b: 91–95.

²¹ Filonov-Gove 1988: 4.

²² Момина 1983a: 127.

²³ Славева 1972: 87–88, 112–113.

φωνα με την πρακτική που εφαρμόσαμε παραπάνω, με αραβικούς αριθμούς συμβολίζουμε τη θέση του οίκου στο πρωτότυπο, με λατινικούς στο σλαβικό κείμενο):

- I – οίκος 1,
- II – οίκος 6,
- III – οίκος 11,
- IV – οίκος 12,
- V – οίκος 5,
- VI – οίκος 2,
- VII – οίκος 3,
- VIII – οίκος 4,
- IX – οίκος 7,
- X – οίκος 8,
- XI – οίκος 9,
- XII – οίκος 10.

Το επόμενο φύλλο του χειρόγραφου λείπει, ακολουθούν το τέλος του οίκου 17 και οι οίκοι 18–24 με την ίδια σειρά όπως και στο ελληνικό πρωτότυπο.

Η περίεργη αυτή σειρά προφανώς δεν μπορεί να εξηγηθεί ως ένα πρωτότυπο σχέδιο. Μια πιο προσεκτική μελέτη δείχνει σαφώς ότι πρόκειται για αλληλεπίδραση των δύο σλαβικών πηγών: των μεταφράσεων Α και Β. Ο συντάκτης του IV d 107 αρχίζει το κείμενο, ακολουθώντας τη σειρά της μετάφρασης Α (οίκοι I–III), μετά συμπληρώνει τους οίκους 11 και 6 με τους «ζευγαρωτούς», σύμφωνα με το πρωτότυπο, με αυτούς οίκους 12 και 7 αντίστοιχα, και στο υπόλοιπο κείμενο ακολουθεί τη σειρά του πρωτοτύπου (και της μετάφρασης Β), παραλείποντας φυσικά τους οίκους που βρίσκονταν ήδη στην αρχή του κειμένου. Το σωζόμενο μέρος του χειρογράφου μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι το κείμενο περιελάμβανε συνολικά και τους 24 οίκους. Η περίεργη δομή του δείχνει αναμφισβήτητα ότι πρόκειται για μια ακόμα διασκευή των μεταφράσεων Α και Β, που ασφαλώς συντάχθηκε αποκλειστικά βάσει των σλαβικών πηγών χωρίς τη βοήθεια του ελληνικού πρωτοτύπου.

Άλλα επιχειρήματα που μπορούν να στηρίζουν την υπόθεσή μας προκύπτουν από την ανάλυση του κειμένου των οίκων. Συγκρίνοντάς τους με τους αντίστοιχους οίκους των δύο μεταφράσεων, παρατηρούμε τα εξής:

1. Οι οίκοι 6 και 11 (θέσεις II και III) γενικώς συμπίπτουν με τη μετάφραση Α, με ελάχιστες παραλλαγές από την μετάφραση Β, συγκεκριμένα:

- 6.1 λογισμῶν – ἰῖ ἰ ἐθῆᾰ ἰ Εὐᾰ αντί για ἰ ὑῖῆῆ (συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα),
- 6.2 σώφρων – ὀΕῖῖ ἰ κᾰῖδῆ (αγνός) αντί για ἰ κᾰῖῡ (σοφός),
- 11.17 ῥέει – ῥᾰᾰᾰῡῡ αντί για ἑῖῥῊΕῖᾰᾰᾰῡῡ (συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα).

2. Στον οίκο 1 και στο προοίμιο τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ υπάρχουν ορισμένες παραλλαγές που δεν αντιστοιχούν σε κανένα άλλο χειρόγραφο. Όπως έχουμε εξηγήσει παραπάνω (βλ. Κεφάλαιο 2), πρόκειται για την αρχική μορφή της μετάφρασης Α, η οποία στα άλλα χειρόγραφα αντικαθίσταται με παρεμβολή από τη μετάφραση Β. Τις παραλλαγές, που ανάγονται στην αρχική αυτή μορφή, τις συναντούμε επίσης στους οίκους 2 και 3 του IV d 107.

3. Τα κείμενα των υπόλοιπων οίκων ακολουθούν γενικώς τη μετάφραση Β με ελάχιστες παραλλαγές της μετάφρασης Α (το ποσοστό τους είναι πολύ μικρότερο σε σχέση με την διασκευή F.n.I.102). Συγκεκριμένα:

5.4 ἐπιγνούν – δα̣ϑυῖEāú αντί για ἱῖςῖāāú (συνώνυμα ρήματα),

5.6 βλαστοῦ ἀμαράντου κλήμα - ēEðîðîñēē íāuāyāāāîüý ēîçû (του βλαστού αμάραντη κληματαριά) αντί για ἱðîçyāāíēā íāuāyāîîāāî āðyçíā (ξεφύτρωμα αμάραντου κλήματος) (χρησιμοποιείται η πιο σωστή παραλλαγή της μετάφρασης Α),

5.11 εὐθηνίαν – ἐçiwāēēēā αντί για ἱāēēēā (συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα),

5.17 φθνητῶν – ýçüēîîü (λαών) αντί για îüððāüēðý (νεκρών),

9.4 μορφήν – wāðāçý αντί για çðāēü (συνώνυμες λέξεις),

18.1 κοσμήτωρ – ðāîðāðü (Δημιουργός) αντί για uēðāñēðāēü (Κοσμήτωρ),

18.2 πρὸς τοῦτον – ēú íāîu αντί για ēú ñāîu (οι αντωνυμίες αυτές στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα είναι συνώνυμες),

24.4 ῥῦσαι – ἐçāāāē αντί για çāñðuîē (συνώνυμα ρήματα).

4. Από την συγκριτική ανάλυση των οίκων που ακολουθούν τη μετάφραση Β με τις διαφορές μεταξύ των εκδοχών αυτής της μετάφρασης (βλ. Πίνακα 3) προκύπτει σαφώς ότι η πηγή που χρησιμοποίησε ο συντάκτης της διασκευής ανήκε στην εκδοχή Τ.

Πίνακας 3

Συγκριτική ανάλυση των διαφορών μεταξύ των εκδοχών Τ και Κ της μετάφρασης Β και του IV d 107

Οίκος	Ελληνικό πρωτό- τυπο	Εκδοχή Τ	Εκδοχή Κ	IV d 107
4.3	ἐγκαρπον / εὐκαρπον	ĭēîāîāēðu	āēāāîîēîāüík	îēîāîāēðu
5.10	ἄρουρα	Íēāî	āðāçāî	íēāî
5.12	λειμῶνα	ðāEðú	ðāē	ðāEðú
7.14	ἔρεισμα	Uðāüðæāíēā	îñîîāāííā	wñîîāāííā
7.15	Γνώρισμα	Ñúēāçāíēā	îîçíāííā	ñúēāçāíēā
8.2	ἠκολούθησαν	āüñēEāîāāðā	îîñēEāîāāāüðē	āüñēEāîāāðā
8.5	φθάσαντες	ĭîñðēāüðā	āîñðēāîðý	îîñðēāüðā
9.8	παύσασα / σβέ- σασα	ĭðāñðāāēýrùē	uāāñēðē	îðāñðāāēýrùē
9.11	κύριον	Āîñîîîāā	āāñ	āññā
9.12	πολυθέου	îüíîāîāæüñðāüíāāî	ēāîēüñēāāî	îüíîāîāæüñðāüíāāî
9.14	σβέσασα / παύ- σασα	Uāāñēāüðē	ñüñðāāēüðē	uāāñēāüðē
10.11	θεοφόροι	āāñîîñēāē	āāñîîñüíē	āāñîîñíē

Οίκος	Ελληνικό πρωτό-τυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	IV d 107
18.4	καθ' ἡμᾶς πρό- βατον / καθ' ἡμᾶς ὅμοιος	īī íāñú yēī īāū÷à	īāīū īīāīāāīū	īī íāñú yēī wāū÷à
18.5	ὁμοιω γὰρ τὸ ὅμοιον	īīāīāūīuīu īīāīāūīīā	īīāīāīēēū īīāīāēp	īīāīāūīīīu īīāīāūīīā
18.5	ἵνα βοῶμεν* / ἠθέλησεν ἀκούειν	āā āūīēāīú	āūñōīōē ñēūōāōē	āā āūīēāīú òē
19.4	κατασκεύασε	Uēðāñē	ñūāðūøē	uēðāñē
19.4	ἄχραντε	×ēñōāy	īōē÷ēñōāā	÷ēñōāy
19.5	πάντας προσφωνεῖν σοι διδάξας	Íāu÷ēāú īðēāēāøāōē òē ñēōā	íāu÷ē āūñý īðēāēāøāōē òē	ē íāu÷ē īðīāēāθē ñēōā
19.9	χορηγέ	īīāāðēūīēōā	īīāāðāēp	īīāāðēīēōā
19.10	ὅτι ἐνέδυσας τοὺς γυμνωθέ- ντας τῆς ζωῆς / σὺ γὰρ ἐνουθέτησας τοὺς συληθέ- ντας τὸν νοῦν	yēī òū īāEēā āñē æēāīðā īāíāæāíūy	òū áī íāēāçāēā āñē īēðāāāíēā óīīīū	yēī òū īāEēā āñē æēāīðā íāíāæēēā āñē
19.12	ἢ τὸν φθορέα τῶν φρενῶν καταργοῦσα	āuāēðāēý uīúíú ðāçāðýpñē	āuāēðāēý ñīēñēīīū óīðāçíēāúøē	āóāēðāēý uīúíú wçāðEkùē
19.13	τεκοῦσα	ðīæūøē	īīðīæākøðē	ðīæāūøē
19.14	παστάς	Ēīæūīēōā	÷ðūðīæā	ēīæīēōā
19.15	ἀρμόζουσα	Íāðu÷āpñē	ñū÷āðāāøē	īāðk÷ākùē
19.17	ἀγίων	ñòθē	ñāEðēē	ñòθē
20.1	ἡττάται	īīāēíuāðū ñý	īīāEæāāð ñk	īīāēíuāðū ñý
20.1	συνεκτείνεσθαι	ðāñīðīñōūðāðē	īðīñððEðē	ðāñòðīñòðEðē
20.5	δέδωκας	āāēú āñē	āāðīāāēú āñē	āāēú āñē
21.4	ὀδηγεῖ	Íāāīāēðū	íāñðāāēýāðū	íāāīāēðū
21.8	καταλάμπουσα / καταυγάζουσα	īñēypñē	íāēēñðākøðē	wñēykùē
21.12	ζωγραφοῦσα	īðīñēypñē	īðīīēñākøðē	īðīñēykùēE

5. Το κείμενο του IV d 107 περιέχει πολλά λάθη αντιγραφής, ιδιαίτερα στα μέρη που ακολουθούν την μετάφραση B. Αιτία για τα περισσότερα από αυτά τα λάθη είναι η ομοιότητα της γραφής των λέξεων στη σλαβική γλώσσα. Τα λάθη αυτά θα μπορούσαν να είχαν

εμφανιστεί και μετά τη σύνταξη της διασκευής, αλλά και πριν από αυτήν, δηλαδή να περιέχονταν ήδη στις πηγές που χρησιμοποίησε ο συντάκτης. Εν πάση περιπτώσει, αυτού του είδους τα λάθη αλλάζουν εντελώς το νόημα του κειμένου σε πολλά σημεία και το κάνουν ακατανόητο. Ας δούμε τα σημαντικότερα από αυτά:

- στον οίκο 4 στους στίχους 3–5 υπάρχουν σημαντικές παραλείψεις και αλλαγές εξαιτίας λαθών αντιγραφής. Τελικά αυτό το τμήμα διαβάζεται ως: *è ĭēīāēōÿ ÿōðīāk ĭīēāçà āñEīÿ ðīōÿūēīÿ æÿōē ā íāē ñīāíā è ĭEōē ñēōā* (και έδειξε την γόνιμη γαστέρα [της] σε όλους, όσους θέλουν να θερίζουν σ' αυτήν τη σωτηρία και να ψάλλουν έτσι),
- στο 5.7 αντί για *ĭēīāā* (καρπού) γράφεται *ñūñkāā* (δοχείο),
- στο 5.11 αντί για *íīñÿūēÿ* (βαστάζουσα) γράφεται *ñkūēÿ* (υπάρχουσα),
- στο 5.16 στην λέξη *āēñīāīēāíēā* (εὐδοκία) προστίθεται το αρνητικό πρόθεμα *íā*,
- στο 7.5 στην θέση του ελληνικού βοσκηθέντα βρίσκουμε αντί για *īāñīīā* την μετοχή *ñīāñūā ñÿ* (σωζόμενος),
- στο 7.8 αντί για *īuāíēā* (ἀμυντήριο) γράφεται *īīēāíēā* (ικεσία),
- στο 8.4 αντί για *īūōāðk* (ήρεύνων) γράφεται *ñēāçāðk* (είπαν), αντί για *ēðEīēāāī* (κραταιόν) γράφεται *ñāEōēāāī* (φωτεινό),
- στο 9.1 το *āāñp* (της παρθένου) αντιγράφεται ως *÷ēñp* (του ανθρώπου),
- στο 9.10 το *ēçÿ āēāñōē* (της αρχής) μετατρέπεται σε *ēçÿ wāēāñōē* (από την περιοχή),
- στο 10.3 αντί για *īðīðī÷ññōāī* (τόν χρησμόν) γράφεται *ōāðññōāī* (βασίλειο), οι δύο λέξεις έχουν στα σλαβικά παραπλήσια βραχυγραφημένη μορφή,
- στο 11.7 το ουσιαστικό *īðīāíāíēā* που αντιστοιχεί στο ελληνικό κατάπτωσις αλλάζει σε *īīāðāāíēā* (ενταφιασμός),
- στο 19.12 αντί για *ðāçāðÿrūē* (καταργούσα) γράφεται *wçāðEkūē* (εκλάμπουσα),
- στο 19.13 η λέξη *ñEÿōāēÿ* (τόν σπορέα) μετατρέπεται σε δύο *ñēÿkūāāī ðEēā* (του λαμπερού σώματος),
- στο 19.14 η καινούρια για την σλαβική γλώσσα λέξη *íāāEñōēðāēÿ* (νυμφεύσεως) γίνεται *íāāÿīEñōēðāēÿ* (δεν υπάρχει τέτοια λέξη στη σλαβική γλώσσα· σύμφωνα με τη δομή της μπορεί να σημαίνει ο αχώριτος),
- στο κείμενο του οίκου 20 παραλείπονται ο στίχος 4 και η αρχή του στίχου 5, ενώ σημαντικά λάθη υπάρχουν και στο στίχο 3, με αποτέλεσμα οι στίχοι 3–5 να γίνονται ακατανόητοι και να διαβάζονται ως *ðāāíī÷ēñēÿíEē ðōðē òð æā āāēÿ āñē ðāāE āÿīēkūēīÿ* (ισάριθμους στην Τριάδα, αυτό που χάρισε σε αυτούς που σε εσένα φωνάζουν),
- στο 21.8 αντί για *īēÿíēÿ* (άστραπη) γράφεται *īēÿōÿíēÿ* (πλέξιμο),
- στο 21.14 το *ñūāEñōÿ* (συνείδησιν) μετατρέπεται σε *ñāEðÿ*.

Ας σημειωθεί ότι τόσο μεγάλο ποσοστό λαθών γενικώς είναι χαρακτηριστικό για τις αρχαιότερες φάσεις της ιστορίας των σλαβικών γραμμάτων, όπως παρατηρήσαμε ήδη στα χειρόγραφα της μετάφρασης Α.

Από τα παραπάνω χαρακτηριστικά του κειμένου του IV d 107 προκύπτει σαφώς ότι πρόκειται για μια διασκευή εντελώς διαφορετικού τύπου από τη διασκευή ΚΑ, την οποία περιγράψαμε στην παράγραφο 3.2 αυτού του κεφαλαίου. Ας θυμίσουμε ότι η διασκευή ΚΑ βασίζεται στην μετάφραση Β (πιο συγκεκριμένα στην εκδοχή Κ), αλλά το κείμενό της «εμπλουτίζεται» σε όλη του την έκταση με τις παραλλαγές της μετάφρασης Α. Σε αντίθεση με αυτό το συστηματικό έργο, η σύνταξη της διασκευής του IV d 107, την οποία βραχυγραφούμε εφεξής ως ΑΤ, φαίνεται να έχει γίνει κάπως σποραδικά. Οι δύο πηγές συνενώνονται με «μηχανικό» τρόπο και ο ύμνος χωρίζεται σε δύο μέρη: η αρχή του ύμνου είναι δανεισμένη από την μετάφραση Α με ελάχιστες επιδράσεις από τη μετάφραση Β, ενώ το τέλος του σχεδόν συμπίπτει με την εκδοχή Τ της μετάφρασης Β. Το κείμενο δεν φαίνεται να ακολουθεί κάποιο συγκεκριμένο σχέδιο, με αποτέλεσμα η δομή του, ιδιαίτερα στο πρώτο μέρος, να είναι εντελώς «χαώδης». Ο συντάκτης δεν έδωσε σημασία ούτε στην ακροστιχίδα της μετάφρασης Α ούτε στη λογική σειρά των οίκων της μετάφρασης Β. Το μόνο που πρόσεξε ήταν η εναλλαγή των σύντομων και των εκτενών οίκων. Όλα αυτά τα στοιχεία, όπως επίσης και ο μεγάλος αριθμός των λαθών αντιγραφής, δείχνουν ότι η διασκευή ΑΤ συντάχθηκε νωρίτερα από την ΚΑ και αντικατοπτρίζει τις αρχαιότερες φάσεις της ιστορίας των σλαβικών γραμμάτων. Ένα άλλο στοιχείο, που επιβεβαιώνει την υπόθεση αυτή και το οποίο έχουμε σχολιάσει παραπάνω (βλ. Κεφάλαιο 2, παράγρ. 4), είναι η μορφή του οίκου 1 στο IV d 107. Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις είναι η αρχική γραφή της μετάφρασης Α του συγκεκριμένου οίκου, η οποία δεν σώθηκε σε κανένα άλλο χειρόγραφο.

7. Ο προσδιορισμός της αρχικής μορφής της μετάφρασης Β. Χρονολογία και τύπος σύνταξής της

Η συγκριτική ανάλυση των χειρογράφων της μετάφρασης Β, όπως και των διασκευών που συντάχθηκαν βάσει της μετάφρασης αυτής, έδειξε ότι η αρχική εκδοχή της μετάφρασης ήταν η εκδοχή Τ και ότι η αρχική μορφή της από όλα τα σωζόμενα χειρόγραφα μοιάζει περισσότερο με το κείμενο του *Typ*.

Λεπτομερής ανάλυση του κειμένου του *Typ* δίνεται στο παράρτημα 2, όπου το σλαβικό κείμενο παρουσιάζεται παράλληλα με το ελληνικό (η νεοελληνική μετάφραση του σλαβικού κειμένου επισυνάπτεται για βοηθητικούς λόγους). Τα σημεία «ανακριβούς» απόδοσης του κειμένου από τη σλαβική μετάφραση υπογραμμίζονται. Η συγκριτική ανάλυση έδειξε ότι το ελληνικό πρωτότυπο της μετάφρασης Β από τα εκδιδόμενα χειρόγραφα έμοιαζε περισσότερο με τα κοντακάρια Μ και Ν, σύμφωνα με τα σύμβολα της έκδοσης του Trypanis. Προφανώς είχε όμως και αρκετές διαφορές, οι οποίες δεν καταγράφονται στις σημερινές εκδόσεις. Πιστεύουμε ότι σε μερικά σημεία που το σλαβικό κείμενο δεν

αντιστοιχεί στο γνωστό ελληνικό, δεν πρόκειται για λάθη του μεταφραστή αλλά για τις ιδιαιτερότητες του συγκεκριμένου πρωτοτύπου της μετάφρασης. Τα σχετικά σημεία, μερικά από τα οποία έχουν συζητηθεί παραπάνω (παράγρ. 3.1.1), παρουσιάζονται στο παράρτημα σε παρένθεση.

Από τη σύγκριση του ελληνικού και του σλαβικού κειμένου προκύπτει ότι η μετάφραση έγινε με την αρχή της απόδοσης λέξη-προς-λέξη (όρος του E. Vereschagin²⁴). Σύμφωνα με την αρχή αυτή, που χαρακτηρίζει σχεδόν όλες τις μεταφράσεις στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα από τον 11^ο αι., βασική μονάδα της μετάφρασης δεν είναι η πρόταση, όπως στις σύγχρονες μεταφράσεις, αλλά η λέξη. Η αρχή αυτή δεν προέρχεται από την έλλειψη τεχνικής εκ μέρους των μεταφραστών, αλλά έχει να κάνει με την ιδιαίτερη αξία καθεμιάς λέξης των μεταφραζόμενων κειμένων ως αντικειμένων της χριστιανικής λατρείας.²⁵ Η ακριβής απόδοση του πρωτοτύπου απασχολούσε τον μεταφραστή πολύ περισσότερο από τη μεταφορά των εκφραστικών μέσων. Η μετάφραση δεν διατηρεί ούτε την ακροστιχίδα ούτε το τονικό μέτρο του πρωτοτύπου. Στη μετάφραση λείπουν και άλλα ρητορικά σχήματα πολύ σημαντικά για το πρωτότυπο, όπως π.χ. η πλήρης παρονομασία. Από την άλλη πλευρά, η μετάφραση διατηρεί σε ικανοποιητικό βαθμό τον παραλληλισμό, την ομοιοκαταληξία, τις αντιθέσεις, τις μεταφορές, τις παρομοιώσεις και τα σύμβολα, όπως και πολλά άλλα σχήματα λόγου. Άλλωστε η «πυκνότητα» των ρητορικών μέσων του ελληνικού Ακαθίστου είναι τόσο μεγάλη, ώστε και μόνο η απόδοση ενός μέρους τους, παρά την απουσία του μέτρου, αρκεί για να καταστήσει ποιητικό και το σλαβικό κείμενο.²⁶

Συγκρίνοντας τα παραρτήματα 1 και 2, εύκολα μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι η μετάφραση Β ήταν πολύ πιο επιτυχημένη από τη μετάφραση Β και από την άποψη της ευστοχίας στην απόδοση του πρωτοτύπου, αλλά και γενικώς ως ένα κείμενο της σλαβικής γραμματείας. Η μετάφραση αυτή, παρά τα σφάλματά της, ευσταθεί στη λειτουργική πρακτική. Με άλλα λόγια, αποδίδει το πρωτότυπο με ακρίβεια, σχεδόν κατά λέξη, είναι κατανητό και έχει έντεχνη μορφή. Δεν είναι τυχαίο συνεπώς ότι σε αυτή τη μετάφραση βασίζονται όλες οι σλαβικές εκδοχές του Ακαθίστου μέχρι και σήμερα.

Ας προσπαθήσουμε τώρα να προσδιορίσουμε τη χρονολογία και τον τόπο σύνταξης της μετάφρασης Β. Το θέμα αυτό συνδέεται άμεσα με το πολυσυζητημένο πρόβλημα της σημερινής παλαιοσλαβικής φιλολογίας – με το λεγόμενο πρόβλημα της ρωσικής μεταφραστικής σχολής του 11^{ου} αι. Το 19^ο αι. ο γνωστός ρώσος μελετητής αρχαίων σλαβικών χειρογράφων Sobolevsky διατύπωσε την υπόθεση, σύμφωνα με την οποία ορισμένα βυζαντινά κείμενα ήδη τον 11^ο αι. μεταφέρθηκαν απευθείας στη Ρωσία, χωρίς βουλγαρική μεσολάβηση, και μεταφράστηκαν στο Κίεβο από ρώσους μεταφραστές.²⁷

Η υπόθεση του Sobolevsky, παρόλο που στηρίζεται σε επισφαλή επιχειρήματα, όπως π.χ. στις ιδιαιτερότητες της γλώσσας ορισμένων μεταφράσεων, εξελήφθη ως δόγμα από τις

²⁴ Вл. Верещагин 1971: 23–45.

²⁵ Вл. Бычков 1976: 165–179.

²⁶ Πιο αναλυτικά για τη ρητορική δομή της σλαβικής μετάφρασης βλ. Filonov-Gove 1988: 152–201 και Прохоров 1972: 128–132.

²⁷ Вл. Соболевский 1910: 162–177.

επόμενες γενιές των ρώσων φιλολόγων.²⁸ Μόνο προς το τέλος του 20^{ου} αι. η άποψη αυτή αμφισβητήθηκε από τους εκπροσώπους της «αμερικανικής σχολής» των παλαιοσλαβικών μελετών, που βάσιμα υποστήριξαν ότι οι ιδιαιτερότητες της γλώσσας από μόνες τους δεν αποδεικνύουν την προέλευση της μετάφρασης, διότι μπορούν να οφείλονται σε μεταγενέστερες αλλαγές στο κείμενο.²⁹ Οι ίδιοι ισχυρίστηκαν ότι δεν υπάρχουν ρωσικές μεταφράσεις που να χρονολογούνται πριν από το 14^ο αι., και μέχρι εκείνη την εποχή οι Ρώσοι χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά τις νοτιοσλαβικές μεταφράσεις. Τα τελευταία χρόνια όμως στη Ρωσία έχουν γίνει πολλές μελέτες σχετικά με το θέμα, και οι υποστηρικτές της άποψης του Sobolevsky έχουν βρει νέες πειστικές αποδείξεις για την ύπαρξη πρώιμων ρωσικών μεταφράσεων.³⁰ Ακολουθώντας τις επιταγές του υπό διαπραγμάτευση θέματος, θα περιορίσουμε στην επισκόπηση των εργασιών που αφορούν τα υμνογραφικά κείμενα.

Η βασική μελέτη σε αυτήν την κατεύθυνση έγινε το 1992 από την M. Momina. Η υπόθεση της Momina βασίζεται στο όντως περίεργο γεγονός ότι στη ρωσική παράδοση του 11^{ου}–14^{ου} αι. υπήρχαν ιδιαίτερες, διαφορετικές σε σχέση με αυτές που είχαν οι νότιοι Σλάβοι, εκδοχές ή μεταφράσεις πολλών λειτουργικών κειμένων,³¹ όπως και ιδιαίτερες εκδοχές των λειτουργικών συλλογών. Στην περίπτωση του Τριωδίου, για παράδειγμα, ενώ στην νοτιοσλαβική παράδοση επικρατούσαν οι τύποι *Shaforikovsky* και *Orbelsky*,³² οι ανατολικοί Σλάβοι χρησιμοποιούσαν αποκλειστικά τον τύπο *Gimonsky*. Το γεγονός αυτό ερμηνεύτηκε ως απόδειξη της μεγάλης διόρθωσης των λειτουργικών βιβλίων, η οποία, σύμφωνα με την Momina³³, έγινε στη Ρωσία το δεύτερο ήμισυ του 11^{ου} αι. Η ερευνήτρια συνδέει τη διόρθωση αυτή με την εφαρμογή (πρώτα στην μονή των Σπηλαίων του Κιέβου και αργότερα γενικά στη Ρωσία) του νέου Τυπικού του Αλεξίου, αντί για το Τυπικό της Μεγάλης Εκκλησίας, το οποίο οι Ρώσοι πήραν αρχικά από τους Βουλγάρους.³⁴ Το Τυπικό του Αλεξίου οι ανατολικοί Σλάβοι το πήραν απευθείας από την Κωνσταντινούπολη, χωρίς τη βουλγαρική μεσολάβηση. Ο A. Pentkovsky υποστηρίζει ότι μαζί με το Τυπικό οι Ρώσοι μονάχοι-προσκυνητές έφεραν από την Κωνσταντινούπολη και ολόκληρη τη συλλογή των βυζαντινών λειτουργικών βιβλίων που αντιστοιχούσαν στο Τυπικό αυτό.³⁵ Η μετάφραση των βιβλίων αυτών έγινε στο Κίεβο στο τέλος του 11^{ου} αι. (ο Pentkovski³⁶ χρονολογεί τη μετάφραση του Τυπικού μεταξύ 1062 και 1074). Φυσικά δεν μεταφράστηκαν όλα τα λειτουργικά κείμενα εκ νέου· αν στη βουλγαρική παράδοση υπήρχε ήδη ικανοποιητική μετάφραση ενός συγκεκριμένου κειμένου, αυτή απλώς διορθωνόταν.³⁷ Τότε στη Ρωσία συντά-

²⁸ Βλ. π.χ. Мещерский 1958b, 1964, 1978, Улуханов 1975, Федотов 1986.

²⁹ Βλ. Лант 1999: 435–441, Thomson 1999: 298–302.

³⁰ Алексеев 1988b, 1999, Молдован 1994, Момина 1992, Пичхадзе 1991, 1998.

³¹ Βλ. σχετικά και Koschmieder 1966: 7–22, Keller 1977: 203–204.

³² Σχετικά με την ταξινόμηση των εκδοχών του Τριωδίου της Momina βλ. Κεφάλαιο 1, καθώς και Момина 1983b: 31–33.

³³ Момина 1992: 218.

³⁴ Момина 1992: 207–209, βλ. επίσης Улуханова 2000: 86–89.

³⁵ Пентковский 1988: 40, 2001: 158–162.

³⁶ Пентковский 2001: 165.

³⁷ Βλ. Момина 1992: 216.

χτηκαν για πρώτη φορά στον σλαβικό κόσμο τα Κοντακάρια και τα Ειρμολόγια και διορθώθηκαν τα νοτιοσλαβικά Τριώδια, τα Μηναία και η Οκτώηχος.³⁸ Προφανώς για την εκτέλεση του ογκώδους αυτού έργου χρειάστηκε ολόκληρη ομάδα λογίων με βαθιά γνώση της ελληνικής γλώσσας. Ο Pentkovsky³⁹ ισχυρίστηκε επίσης ότι οι άνθρωποι αυτοί ήταν ρωσικής καταγωγής.

Η άποψη της Momina είναι αποδεκτή σήμερα από την πλειονότητα των Ρώσων ερευνητών.⁴⁰ Αξίζει να σημειωθεί όμως ότι σχεδόν όλα τα επιχειρήματα, στα οποία στηρίζεται η υπόθεση αυτή, προέρχονται από τη μελέτη των χειρογράφων. Οι ιστορικές αναφορές, στις οποίες προστρέχουν οι υποστηρικτές της, έχουν έμμεση σχέση με τα συγκεκριμένα γεγονότα, και από μόνες τους δεν αποδεικνύουν ούτε τη διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων στη Ρωσία, ούτε την ύπαρξη της λεγόμενης ρωσικής μεταφραστικής σχολής.

Πρέπει να τονίσουμε ότι η μετάφραση του Ακάθιστου ύμνου όφειλε να έχει κεντρική θέση στις αποδείξεις υπέρ της συγκεκριμένης υπόθεσης για δύο λόγους. Πρώτον, σύμφωνα με το Τυπικόν του Αλεξίου, ο Ακάθιστος συμπεριλαμβάνεται στα Τριώδια,⁴¹ και η υπόθεση της Momina διαμορφώθηκε κυρίως με βάση την ανάλυση των σλαβικών χειρογράφων Τριωδίων.⁴² Δεύτερον, ο Ακάθιστος περιλαμβανόταν επίσης και στα ρωσικά κοντακάρια – συλλογή που σύμφωνα με την υπόθεση εμφανίστηκε για πρώτη φορά στο πλαίσιο της διόρθωσης.⁴³ Τρίτον, το αρχαιότερο ρωσικό κοντακάριο *Typografsky*, που περιέχει το πλήρες κείμενο του ύμνου, βρίσκεται στην ίδια συλλογή με ένα από τα αρχαιότερα σλαβικά Τυπικά του Αλεξίου. Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι τα δύο βιβλία μεταφράστηκαν ή συντάχθηκαν μαζί. Σε αυτήν την περίπτωση, αν πραγματικά έγινε η διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων στην Ρωσία του 11^{ου} αι., η διόρθωση αυτή έπρεπε οπωσδήποτε να περιλαμβάνει και τη διόρθωση του Ακαθίστου. Αντίθετα, αν δεν υπήρχε η διόρθωση του ύμνου που συνδέεται με τον συγκεκριμένο τόπο και χρόνο, τότε αμφισβητείται και ολόκληρη η υπόθεση της ρωσικής διόρθωσης.

Για τους λόγους αυτούς η Momina υποστηρίζει ότι από τη ρωσική μεταφραστική σχολή συντάχθηκε η εκδοχή T της μετάφρασης B του Ακαθίστου (ο τύπος των εκδοχών *Gimonsky*, σύμφωνα με την ορολογία της⁴⁴). Πράγματι, όπως δείξαμε παραπάνω, η εκδοχή αυτή σώθηκε πλήρως μόνο σε ρωσικά χειρόγραφα. Όμως η υπόθεση της ρωσικής προέλευσης της εκδοχής T (με άλλα λόγια της πρώτης γραφής της μετάφρασης B), που βασίζεται σε αυτό το στοιχείο, δεν μπορεί να γίνει αποδεκτή για τους εξής τρεις λόγους:

1) Έχουμε βρει αποδείξεις (βλ. Κεφάλαιο 2, Παράγραφος 4), ότι η εκδοχή T επηρέασε τη μετάφραση A ήδη στις αρκετά παλαιές φάσεις της ιστορίας της. Στα χειρόγραφα F.n.I.68 και F.n.I.74 το προοίμιο και οι οίκοι 1, 2, 3 της εκδοχής T αντικαθιστούν τους αντίστοιχους οίκους στην αρχική γραφή της μετάφρασης A. Η αντικατάσταση αυτή δεν

³⁸ Момина 1992: 218.

³⁹ Пентковский 2001: 168.

⁴⁰ Βλ. π.χ. Турилов 2002: 440, Афанасьева 2000: 10, 20, Улуханова 2000: 89–90, Хабургаев 1994: 159.

⁴¹ Βλ. Пентковский 2001: 334.

⁴² Βλ. Момина 1982, 1983b, 1992: 204–206.

⁴³ Момина 1992: 215–218.

⁴⁴ Βλ. Момина 1992: 215–218.

μπορούσε να γίνει αργότερα από τις αρχές του 12^{ου} αι., εν πάση περιπτώσει νωρίτερα από τη λεγόμενη πρώτη ανατολική σλαβική επιρροή.⁴⁵ Αν λάβουμε υπ' όψιν ότι στα υπόλοιπα μέρη τα χειρόγραφα αυτά βασίζονται αποκλειστικά στη νοτιοσλαβική παράδοση και αντιπροσωπεύουν τις αρχαιότερες φάσεις της, τότε πρέπει να αποκλείσουμε τη δυνατότητα προσθήκης αποσπασμάτων από τη νέα ανατολική σλαβική παράδοση στα χειρόγραφα αυτά.

2) Στο παρόν Κεφάλαιο δείξαμε (βλ. Παράγραφο 6) ότι και η νοτιοσλαβική διασκευή ΑΤ (χειρόγραφο IV d 107) σε πολύ μεγάλο μέρος βασίζεται στην εκδοχή Τ. Συγκεκριμένα, από το κείμενο της εκδοχής Τ προέρχονται όλοι οι οίκοι του ύμνου, εκτός από τους οίκους 1, 6 και 11. Η ομοιότητα των κειμένων είναι τόσο μεγάλη, ώστε αποκλείει την πιθανότητα σύμπτωσης. Από την άλλη πλευρά, η ανάλυση του χειρογράφου γενικώς⁴⁶ έδειξε αδιαμφισβήτητα, ότι επίσης πρόκειται για την αρχαία νοτιοσλαβική παράδοση, η οποία δεν μπορούσε να επηρεαστεί σε καμία περίπτωση από τη μεταγενέστερη ανατολική σλαβική.

3) Η τρίτη ένδειξη, που από μόνη της δεν είναι τόσο πειστική, όσο οι δύο προηγούμενες, και όμως μαζί με αυτές συμπληρώνει την εικόνα, συνίσταται στο γεγονός ότι η εκδοχή Κ συντάχθηκε επί τη βάσει της εκδοχής Τ όχι αργότερα από τις αρχές του 12^{ου} αι. Και επειδή η εκδοχή Κ, όπως και οι διασκευές που βασίζονται σε αυτήν, βρίσκονται μόνο στα νοτιοσλαβικά χειρόγραφα, και δεν επηρέασαν καθόλου την ανατολική σλαβική παράδοση, είναι λογικό να τοποθετήσουμε τη σύνταξη της εκδοχής επίσης στη νοτιοσλαβική περιοχή. Αν, όπως υποστηρίζει η Momina⁴⁷, η εκδοχή Τ συντάχθηκε προς το τέλος του 11^{ου} αι. στη Ρωσία, μας φαίνεται πολύ δύσκολο να πιστέψουμε ότι εμφανίστηκε στη Βουλγαρία μόνο μερικά χρόνια αργότερα.

Συνεπώς πρέπει να αποσυνδέσουμε τη σύνθεση της μετάφρασης Β στην αρχαιότερη εκδοχή της Τ από την υποθετική διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων στη Ρωσία και να την τοποθετήσουμε στη νοτιοσλαβική περιοχή. Επίσης, έχουμε βάσιμους λόγους να υποθέσουμε ότι η μετάφραση αυτή έγινε νωρίτερα από το τέλος του 11^{ου} αι. Ενδείξεις για τον πιθανό χρόνο και τόπο της σύνθεσης της μετάφρασης Β βρίσκουμε στις αναφορές στην πρόσφατη βιβλιογραφία για τη λεγόμενη δεύτερη περίοδο των σλαβικών μεταφράσεων.⁴⁸ Η μελέτη των διάφορων νοτιοσλαβικών λειτουργικών χειρογράφων έδειξε ότι ήδη στις αρχαίες φάσεις των σλαβικών γραμμάτων ορισμένα λειτουργικά κείμενα μεταφράστηκαν εκ νέου.⁴⁹ Όπως είδαμε παραπάνω, οι μαθητές του Κυρίλλου και του Μεθοδίου, που συνέταξαν τα πρώτα σλαβικά λειτουργικά βιβλία, δεν είχαν σκοπό να αποδώσουν επακριβώς τα ελληνικά πρωτότυπα. Αντιθέτως, προσπάθησαν να δημιουργήσουν μια ξεχωριστή σλαβική λειτουργική πράξη, γι' αυτό και συνέταξαν τους δικούς τους πρωτότυπους ύμνους, αντικαθιστώντας ή συμπληρώνοντας τους ελληνικούς. Μετά το θάνατό τους όμως η ιδέα

⁴⁵ Вл. Мошин 1963: 70–85.

⁴⁶ Вл. Мошин 1955: 212–213, Славева 1972: 112–113, Момина 1983b: 31.

⁴⁷ Момина 1992: 218.

⁴⁸ Вл. Турилов 2004: 415–425.

⁴⁹ Вл. π.χ. Верещагин 2001: 251–343 για τα Μηναία και Афанасьева 2000: 6–8 για τη Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων.

αυτή ήρθε σε αντίθεση με την πολιτική του Συμεών και των μετέπειτα τσάρων του Ανατολικού Βουλγαρικού Κράτους, που επεδίωκαν τη θρησκευτική και πολιτιστική ένωση με το Βυζάντιο.

Η «κωδικοποίηση» των αρχαιότερων σλαβικών βιβλίων, που συνοδευόταν από τη μετάφραση ή διόρθωση ορισμένων λειτουργικών κειμένων με σκοπό να «προσεγγίσει» η σλαβική υμνογραφική παράδοση τη βυζαντινή, πρέπει να έγινε στην εποχή του βούλγαρου τσάρου Πέτρου (927–969). Σύμφωνα με όλες τις ενδείξεις, την εποχή εκείνη πρέπει να έγινε και η δεύτερη μετάφραση του Ακαθίστου. Η χρονολογία αυτή επιβεβαιώνεται από ιστορικά και πολιτισμικά γεγονότα της εποχής αυτής.⁵⁰ Είναι γνωστό ότι εκείνη την εποχή το Ανατολικό Βουλγαρικό Κράτος, που ζούσε τα τελευταία χρόνια της ιστορίας του, χωρίζεται οριστικά από το Δυτικό Βουλγαρικό και δεν έχει τακτικές πολιτιστικές σχέσεις με αυτό. Γι' αυτό το λόγο η παράδοση της Δυτικής Βουλγαρίας (της Βουλγαρίας της Αχρίδας), η οποία μετά το τέλος του Ανατολικού Κράτους αντιπροσώπευε ολόκληρη τη νοτιοσλαβική παράδοση, επηρεάστηκε ελάχιστα από τη μετάφραση Β. Από την άλλη πλευρά, είναι αποδεδειγμένο ότι παρά τη χρονική απόσταση των 20 χρόνων που χωρίζει το τέλος του Ανατολικού Κράτους από τον εκχριστιανισμό των Ρώσων, από εκεί πήραν οι ανατολικοί Σλάβοι τα θρησκευτικά βιβλία τους.⁵¹ Ακριβώς με αυτό τον τρόπο η εκδοχή Τ βρέθηκε και επικράτησε στην ανατολική σλαβική παράδοση, ενώ οι νοτιοσλαβικοί λαοί συνέχισαν να χρησιμοποιούν τη μετάφραση Α.

Η μετάφραση Β δεν παρέμεινε όμως καθόλου άγνωστη για τις επόμενες γενιές των Νότιων Σλάβων. Η πρώτη τους γνωριμία με αυτήν έγινε μέσω των διασκευών, στις οποίες χρησιμοποίησαν αυτή τη μετάφραση ως μία από τις πηγές τους. Ιδιαίτερα «δημοφιλείς» ήταν το προοίμιο και οι οίκοι 1, 2 και 3, που στην πλειονότητα των χειρογράφων αντικαθιστούν τα αντίστοιχα μέρη της μετάφρασης Α. Η μετάφραση Β στην πρώτη εκδοχή της Τ γίνεται η βάση για τη σύνταξη της νέας εκδοχής Κ. Η εκδοχή αυτή πιθανώς εμφανίστηκε εξαιτίας της διόρθωσης που πραγματοποιήθηκε στις νοτιοσλαβικές χώρες στην περίοδο από τις αρχές του 11^{ου} αι. ως τις αρχές του 12^{ου} αι. Τα χρονικά όρια προσδιορίζονται, από τη μια πλευρά, από το γεγονός ότι η εκδοχή Κ, παρόλο που αποδίδει το πρωτότυπο καλύτερα από την εκδοχή Τ, δεν επηρέασε καθόλου την ανατολική σλαβική παράδοση, και συνεπώς συντάχθηκε ήδη μετά την μεταφορά των θρησκευτικών βιβλίων στη Ρωσία. Τον *terminus ante quem* καθορίζει το χειρόγραφο F.n.I.102 του τέλους του 12^{ου} αι. με τη διασκευή ΚΑ, η οποία συντάχθηκε βάσει της εκδοχής Κ.

Η ανάλυση των διαφορών μεταξύ των χειρογράφων μας προσφέρει αρκετά στοιχεία για να περιγράψουμε σε γενικές γραμμές την ιστορία της χειρόγραφης παράδοσης της μετάφρασης Β από την εμφάνισή της μέχρι τη μεγάλη διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων του 14^{ου} αι. Τα σημαντικότερα γεγονότα της ιστορίας αυτής είναι τα εξής:

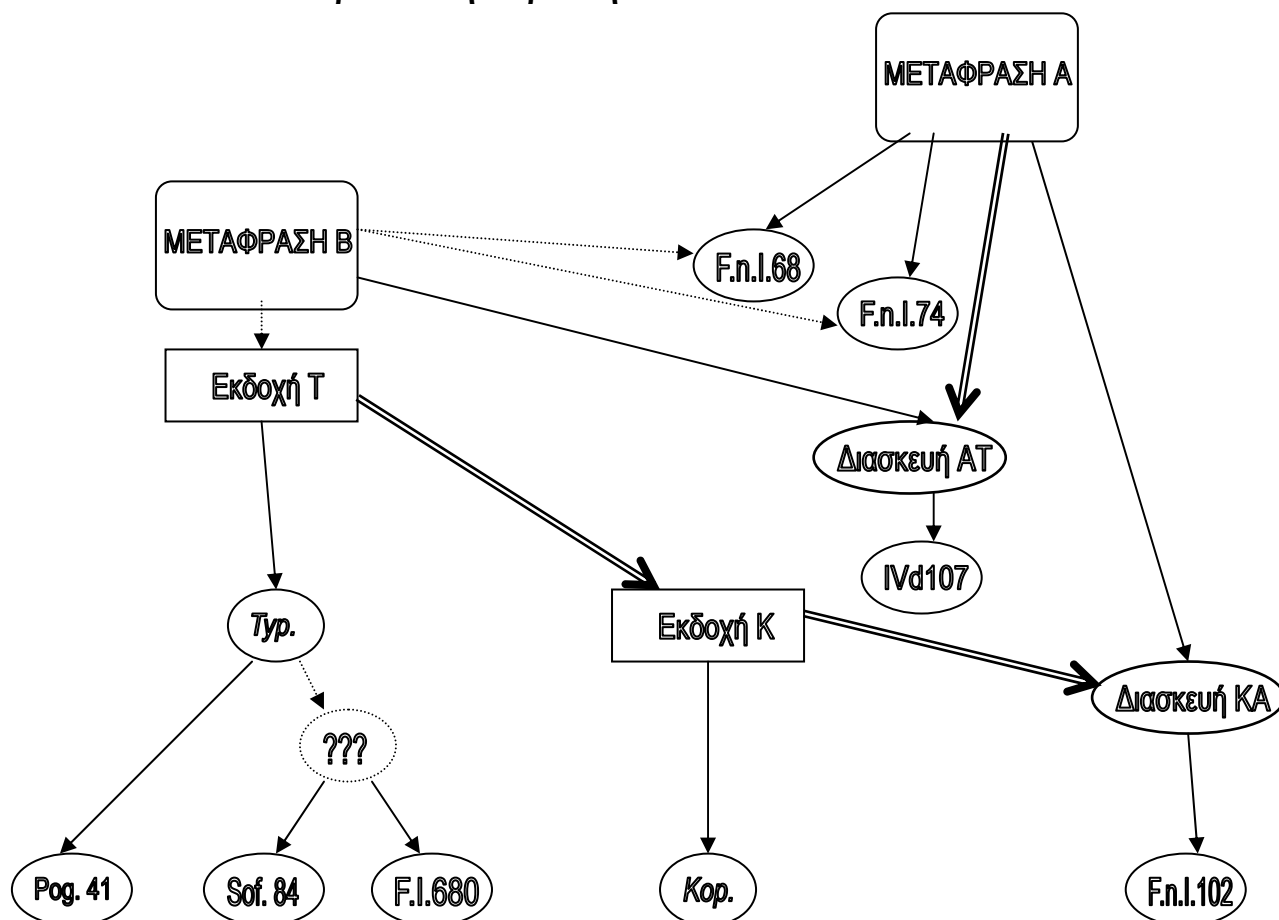
⁵⁰ Βλ. Зыков 1976, Мошин 1963: 40–45, Турилов 2004: 421.

⁵¹ Мошин 1963: 60–65, Хабургаев 1994: 156–159, Турилов 1999b.

- Η σύνταξη της μετάφρασης Β στην αρχική μορφή της – την εκδοχή Τ. Ας θυμίσουμε ότι η μετάφραση αυτή πιθανώς πραγματοποιήθηκε στο δεύτερο μισό του 10^{ου} αι. στο Ανατολικό Βουλγαρικό Κράτος επί της βασιλείας του Πέτρου στο πλαίσιο της πρώτης διόρθωσης των σλαβικών λειτουργικών βιβλίων.
- Η σύνταξη της διασκευής ΑΤ (χειρόγραφο IV d 107), που είχε ως πηγές τη μετάφραση Α στην αρχαιότερη μορφή και την εκδοχή Τ της μετάφρασης Β. Η διασκευή πιθανώς συντάχθηκε στη Βουλγαρία (ή σε κάποια άλλη νοτιοσλαβική περιοχή) τον 11^ο αι.
- Η μεταφορά και η μετέπειτα ιστορία της εκδοχής Τ στη Ρωσία, που μας δείχνει αναμφισβήτητα ότι την εποχή αυτή η εν λόγω εκδοχή ήταν ο μοναδικός τύπος του κειμένου στην περιοχή και δεν αναμίχθηκε με άλλες εκδοχές ή μεταφράσεις του ύμνου. Εδώ βάσει όμοιων σφαλμάτων αντιγραφής και υφολογικών παραλλαγών διακρίνουμε μερικές ομάδες χειρογράφων. Πρώτον, είναι το χειρόγραφο του *Typ.*, που έχει την αρχική μορφή της εκδοχής. Στη δεύτερη ομάδα ανήκουν τα F.I.680 και Sof. 84, που λόγω πολλών όμοιων παραλλαγών της τρίτης και τέταρτης κατηγορίας μάλλον έχουν παρόμοια προέλευση, δηλαδή ανάγονται και τα δύο σε κάποιο άγνωστο πρωτόγραφο. Και τρίτον είναι το χειρόγραφο Rog. 41, που έχει αρκετές διαφορές από τα παραπάνω χειρόγραφα, αλλά διακρίνεται και λόγω του μεγάλου αριθμού των λαθών αντιγραφής, και γι' αυτό θεωρείται ότι ανήκει σε ξεχωριστή ομάδα.
- Η διόρθωση της εκδοχής Τ σύμφωνα με το ελληνικό πρωτότυπο του ύμνου, η οποία υποθετικά έγινε στην νοτιοσλαβική περιοχή γύρω στα τέλη του 11^{ου} και τις αρχές του 12^{ου} αι. και ως αποτέλεσμα της οποίας συντάχτηκε η εκδοχή Κ, που σώθηκε σε πλήρη μορφή στο μοναδικό χειρόγραφο *Kop.*
- Η σύνταξη της διασκευής ΚΑ βάσει της εκδοχής Κ της μετάφρασης Β και της παλαιότερης νοτιοσλαβικής μετάφρασης Α. Η διασκευή αυτή περιγράφηκε σύμφωνα με το χειρόγραφο F.n.I.102, το μοναδικό στο οποίο σώζεται.

Η εξέλιξη της μετάφρασης Β του Ακαθίστου παρουσιάζεται γραφικά στην εικόνα 1.

Εικόνα 1
Χειρόγραφη παράδοση των μεταφράσεων Α και Β του Ακαθίστου
πριν από τη διόρθωση του 14^{ου} αι.

Στο τέλος της περιγραφής μας οφείλουμε να συγκρίνουμε τη δική μας εικόνα της αρχικής ιστορίας του κειμένου του σλαβικού Ακαθίστου με αυτήν που προτείνει η Μ. Momina.⁵² Έχουμε ήδη αναφέρει ότι παρά το γεγονός ότι η ερευνήτρια ορίζει την εκδοχή σχεδόν με τον ίδιο τρόπο, όπως και εμείς, δηλαδή ως «συστηματική διόρθωση βάσει ορισμένου ελληνικού κειμένου»,⁵³ δεν χρησιμοποιεί τους ορούς *μετάφραση* και *διασκευή*. Για την εποχή από τον 11^ο μέχρι τον 14^ο αι. διακρίνει 4 εκδοχές, συγκεκριμένα την εκδοχή των χειρογράφων F.n.I.74 και F.n.I.68, που την ονομάζει *Shafarikovskaja*, την εκδοχή *Zagrebskaja* του μοναδικού χειρογράφου IVd 107, την εκδοχή *Orbelskaja*, που περιλαμβάνει μερικά χειρόγραφα, από τα οποία μελετήσαμε το F.n.I.102, και την εκδοχή *Gimovskaja* με τα χειρόγραφα ρωσικής προέλευσης.⁵⁴ Ας σημειώσουμε ότι σε γενικές γραμμές η διάκριση των ομάδων των χειρογράφων της Μ. Momina συμπίπτει με τη δική μας (εκτός από την

⁵² Момина 1976: 413–419, 1982: 114–121, 1983a: 127.

⁵³ Момина 1984: 190.

⁵⁴ Βλ. π.χ. Момина 1983a: 127.

εκδοχή K, η οποία δεν διακρίνεται από την Momina). Αντίρρηση προκαλεί όμως η ερμηνεία αυτών των ομάδων—«εκδοχών» ως φαινομένων ίδιας φύσης. Η έρευνά μας έδειξε ότι πρόκειται για εντελώς διαφορετικά φαινόμενα, όπως η ανεξάρτητη (ή σχεδόν ανεξάρτητη) *μετάφραση*, η πραγματική *εκδοχή*, που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα συστηματικής διόρθωσης του σλαβικού κειμένου βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου, και η *διασκευή*, που είναι αποτέλεσμα διόρθωσης του σλαβικού κειμένου βάσει του σλαβικού κειμένου άλλης μετάφρασης ή εκδοχής.

Πιστεύουμε ότι η διαφοροποιημένη ερμηνεία που προτείνουμε για το είδος των σχέσεων μεταξύ των διαφόρων σλαβικών χειρογράφων συνεισφέρει ουσιαστικά στον σύγχρονο διάλογο που αποσκοπεί την ορθότερη κατανόηση των περίπλοκων διαδικασιών που συνθέτουν την ιστορία της χειρόγραφης παράδοσης της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η ΔΙΟΡΘΩΣΗ ΣΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ 14^{ου} ΑΙΩΝΑ

1. Αιτίες και πρόσωπα της «μεγάλης διόρθωσης» στις αρχές του 14^{ου} αι.

Τον 14^ο αι. στον σλαβικό κόσμο έγινε η συστηματική διόρθωση όλων των λειτουργικών βιβλίων, η οποία αργότερα πήρε το όνομα της «μεγάλης διόρθωσης». Άρχισε στις μονές του Αγίου Όρους, που ήταν την εποχή εκείνη από τα μεγαλύτερα κέντρα αντιγραφής σλαβικών βιβλίων. Η διόρθωση αυτή στη βιβλιογραφία συνδέεται συνήθως με το όνομα του Βουλγάρου αρχιεπισκόπου, του Αγίου Ευθυμίου Τυρνόβου (γύρω στα 1375–1393), ο οποίος έμεινε στο Άγιο Όρος από το 1363 μέχρι το 1371.¹ Όμως τα νέα στοιχεία που είδαν πρόσφατα το φως της δημοσιότητας δείχνουν ότι το έργο αυτό είχε ξεκινήσει πριν από την άφιξη του Ευθυμίου, ήδη στις αρχές του 14^{ου} αι., και, όπως τονίζει ο ιταλός ερευνητής R. Piccio, έγινε αρχικά από βυζαντινούς και όχι από σλάβους λογίους.² Για τον λόγο αυτό, όπως επίσης και λόγω των πολλών ομοιοτήτων στον πολιτισμό και στις κοινωνικές εξελίξεις που επιτελούνταν τότε στον σλαβικό και στον λατινικό κόσμο, ο ερευνητής προτείνει η εποχή του 14^{ου} αι. στις σλαβικές χώρες να ονομαστεί «ορθόδοξη σλαβική αναγέννηση».³

Ο αρχικός λόγος για τη διόρθωση των λειτουργικών σλαβικών βιβλίων ήταν η προστασία του ορθόδοξου δόγματος από τις αιρέσεις. Κάθε λάθος, κάθε ακατανόητο σημείο («σκοτεινό σημείο» όπως το ονόμαζαν) θα μπορούσε να αποτελέσει αφορμή για αιρετικές ερμηνείες, και τα βιβλία που υπήρχαν τότε περιείχαν πολλά τέτοια σημεία. Όπως είδαμε, τα λάθη αυτά είχαν τρεις βασικές αιτίες:

1) Τα «λάθη» του ελληνικού πρωτοτύπου: το ελληνικό χειρόγραφο, από το οποίο έγινε η μετάφραση, μπορούσε να είχε διαφορές από το «κανονικό» κείμενο της βυζαντινής εκκλησίας.

2) Τα λάθη του μεταφραστή: οι πρώτες μεταφράσεις των βυζαντινών λειτουργικών βιβλίων έγιναν από διάφορους ανθρώπους και δεν ήταν εξίσου επιτυχείς.

3) Τα λάθη αντιγραφής, που προφανώς ήταν περισσότερα σε αυτά ακριβώς τα ακατανόητα σημεία και τα οποία πολλαπλασιάζονταν στην πορεία της χειρόγραφης παράδοσης, είχαν ως αποτέλεσμα σε διάφορα μέρη του σλαβικού κόσμου να χρησιμοποιούνται πολύ διαφορετικές εκδοχές του ίδιου λειτουργικού κειμένου. Οι αποκλίσεις αυτές απειλούσαν την ενότητα της εκκλησίας.

Τον 14^ο αι. οι ιεράρχες είχαν συνειδητοποιήσει ότι η γνησιότητα και η ενότητα της σλαβικής ορθοδοξίας απαιτούσε ακριβείς και κατανοητές μεταφράσεις των λειτουργικών κειμένων στην ίδια εκδοχή για ολόκληρο τον σλαβικό ορθόδοξο κόσμο.⁴ Έτσι άρχισε η μεγάλη διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων.

¹ Βλ. Мошин 1963: 105–115, Момина 1984: 189, Левшун 2001: 207–213.

² Пиккио 2003: 185–187.

³ Пиккио 2003: 192.

⁴ Бобрин 1990: 64.

Αφορμή για τη διόρθωση των βασικών σλαβικών λειτουργικών βιβλίων αποτέλεσε «η εφαρμογή στη Σλαβική Ορθόδοξη Εκκλησία, αντί για διάφορα παλαιότερα τυπικά, του ενιαίου Τυπικού της Ιερουσαλήμ, το οποίο ρύθμιζε ήδη την εκκλησιαστική ζωή στην Ελλάδα και σε πολλές άλλες ορθόδοξες χώρες».⁵ Η εφαρμογή του νέου τυπικού απαιτούσε σημαντικές αλλαγές στην τέλεση της λειτουργίας, και συνοδευόταν πάντοτε από τη διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων σύμφωνα με νέα πρωτότυπα.

Στον κύκλο των σλάβων και βυζαντινών μεταφραστών από τις μονές του Αγίου Όρους που πραγματοποίησαν αυτό το έργο εκπονήθηκε η «νέα φιλολογική μέθοδος», τις βασικές αρχές της οποίας θα περιγράψει αργότερα ο μαθητής του Ευθυμίου, Κωνσταντίνος, στο έργο του «Περί των γραφών». Τη θεωρητική βάση αυτής της μεθόδου αποτέλεσαν τα έργα του Αγ. Γρηγορίου του Παλαμά, η φιλοσοφική σχολή του οποίου είχε αναπτυχθεί τότε στους μοναστικούς κύκλους του Αγίου Όρους.⁶ Η ιδέα του Παλαμά ότι στο θρησκευτικό κείμενο όχι μόνο κάθε λέξη, αλλά και κάθε γράμμα συμβολίζει τον Θεό, οδήγησε τους μεταφραστές στο συμπέρασμα ότι η μετάφραση αυτών των κειμένων πρέπει να είναι όσο γίνεται πιο ακριβής, και όχι μόνο σε ό,τι αφορά το νόημα, αλλά και ως προς τη μορφή των μεταφραζόμενων φράσεων. Μόνο με αυτόν το τρόπο διατηρείται, κατά τη γνώμη τους, η «αγιότητα» του βυζαντινού κειμένου. Μπορούμε να πούμε ότι η αρχή της «λέξη-προς-λέξη» μετάφρασης έφτασε εδώ στα όριά της.⁷ Στις νέες μεταφράσεις που έγιναν την εποχή αυτή οι μεταφραστές προσπάθησαν:

- α) να μεταφράζουν σε όλες τις περιπτώσεις τις βυζαντινές λέξεις με λέξεις που να ανήκουν στο ίδιο μέρος του λόγου,
- β) να μεταφράζουν όλες τις λέξεις, συμπεριλαμβανομένου και του άρθρου, το οποίο δεν έχει αντίστοιχη μορφή στη σλαβική γλώσσα και συνήθως δεν μεταφράζεται,
- γ) να βρίσκουν σλαβικές λέξεις με δομή ίδια με τις ελληνικές: δηλαδή λέξεις με πρόθεμα μεταφράζονται με σλαβικές λέξεις με αντίστοιχο πρόθεμα κ.ο.κ.
- δ) να δημιουργούν νέες σλαβικές σύνθετες λέξεις με δομή αντίστοιχη των ελληνικών.⁸

Παράλληλα οι άνθρωποι των γραμμάτων έδωσαν εκείνη την εποχή μεγάλη σημασία στο ζήτημα των κανόνων της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Είδαμε ήδη ότι η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα δημιουργήθηκε σε μια μικρή περιοχή και από εκεί εξαπλώθηκε σε άλλες χώρες. Στην πορεία αυτή και κάτω από την επίδραση των ομιλουμένων γλωσσών των λαών, οι οποίοι δέχθηκαν την εκκλησιαστική σλαβική ως φιλολογική και θρησκευτική γλώσσα τους, η γλώσσα αυτή άρχισε να παρουσιάζει μεγάλες διαφορές από χώρα σε χώρα. Σκοπός της φιλολογικής μεταρρύθμισης του Ευθυμίου ήταν ο καθορισμός ενιαίων γλωσσικών κανόνων για όλη την περιοχή από τη Βουλγαρία ως τη Ρωσία. Οι κανόνες αυτοί δεν βασίστηκαν στη σύγχρονη παράδοση κάποιας από τις σλαβικές γλώσσες,

⁵ Пентковский 1988: 42; Βλ. επίσης Пентковский 2001: 227–230.

⁶ Βλ. Левшун 2001: 208–210.

⁷ Βλ. Бобрин 1990: 64–65, Левшун 2001: 210–212.

⁸ Βλ. Пичхадзе 1991, Соломоновская 2004: 446–448.

αλλά στην αυθεντικότητα των αρχαιότερων σλαβικών κειμένων.⁹ Η μεγάλη σημασία που είχε το πρόβλημα των γλωσσικών κανόνων και της ορθής γραφής εξηγείται με την ιδιαίτερη θέση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας ως γλώσσας της Αγίας Γραφής και των λειτουργικών κειμένων. Για την εποχή αυτή ο φιλολογικός κανόνας θεωρείται ισότιμος με τον ηθικό, και η ορθογραφία ισότιμη με την ορθοδοξία.

Η διόρθωση του σλαβικού Ακαθίστου έγινε στο πλαίσιο αυτών των φιλολογικών αλλαγών. Πραγματοποιήθηκε στο πρώτο μισό του 14^{ου} αι. στο Άγιο Όρος πιθανώς από τον βούλγαρο μεταφραστή Ιωάννη, ο οποίος διόρθωσε όλα τα κείμενα του σλαβικού Τριωδίου.¹⁰ Οι ιστορικές πηγές δεν αναφέρουν, δυστυχώς, τίποτα άλλο γι' αυτό το έργο.

2. Το σλαβικό κείμενο βάσει του οποίου έγινε η διόρθωση

Το πρώτο ερώτημα για τη μελέτη μιας διόρθωσης είναι ο καθορισμός του αρχικού κειμένου, δηλαδή του κειμένου βάσει του οποίου έγινε η διόρθωση. Το πρόβλημα αυτό φαίνεται να είναι πολύ σημαντικό, επειδή στα μεγάλα κέντρα αντιγραφής βιβλίων στις μονές του Αγίου Όρους, που ασφαλώς υπήρχαν πολλά αντίγραφα του Ακαθίστου, η διόρθωση δεν μπορούσε να γίνει με βάση ένα οποιοδήποτε χειρόγραφο. Συνεπώς το αρχικό κείμενο της διόρθωσης μας δείχνει ποια από τις εκδοχές του Ακαθίστου ήταν πιο διαδεδομένη και θεωρούνταν αυθεντικότερη στη συγκεκριμένη περιοχή.

Όπως είπαμε ήδη, ο Ακάθιστος Ύμνος πριν από το 14^ο αι. υπήρχε στο σλαβικό κόσμο σε διάφορες μεταφράσεις και εκδοχές. Η παλαιότερη μετάφραση – η μετάφραση Α με τη σλαβική ακροστιχίδα – χρησιμοποιείται στην εν λόγω εποχή αυτοτελώς μόνο στη σερβική παράδοση, ενώ στις άλλες νοτιοσλαβικές περιοχές διατηρούνται μόνο ορισμένα αποσπάσματα από αυτήν μέσα στις διασκευές ΑΤ και ΚΑ (πιο αναλυτικά βλ. τα Κεφάλαια 2 και 3). Καμία φράση από τη μετάφραση αυτή δεν χρησιμοποιείται στο διορθωμένο κείμενο. Φαίνεται ότι ο μεταφραστής ή δεν γνώριζε καθόλου αυτές τις εκδοχές ή τις αγνόησε, επειδή δεν θεωρούνταν αυθεντικές.

Η πιο διαδεδομένη μετάφραση, που υπήρχε μάλλον από το 10^ο αι., ήταν η μετάφραση Β. Κυκλοφορούσε σε δύο κύριες εκδοχές, τις οποίες έχουμε ονομάσει εκδοχές Τ και Κ. Ας θυμίσουμε ότι η εκδοχή Τ – κατά τη γνώμη μας η αρχική εκδοχή της μετάφρασης – σώθηκε σε αρκετά χειρόγραφα που όλα ανεξαιρέτως προέρχονται από τις ανατολικές σλαβικές περιοχές. Η εκδοχή Κ σώθηκε σε πλήρη μορφή μόνο σε ένα νοτιοσλαβικό χειρόγραφο. Οι σημαντικότερες διαφορές μεταξύ των εκδοχών Τ και Κ προέρχονται είτε από τις διαφορές των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων, είτε από τις διαφορετικές μεταφράσεις των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων.

Η σύγκριση των σημαντικότερων παραλλαγών των εκδοχών Τ και Κ με τις αντίστοιχες λέξεις και φράσεις του κειμένου, που προέκυψε ως αποτέλεσμα της διόρθωσης του 14^{ου} αι., το οποίο εφεξής θα αναφέρουμε ως εκδοχή Π, εκτίθεται στους πίνακες 1 και 2.

⁹ Βλ. Пиккио 2003: 186–191, Бобрин 1990: 64–65.

¹⁰ Турилов 2000: 372.

Ο Πίνακας 1 παρουσιάζει τις παραλλαγές που οφείλονται στις διαφορές των ελληνικών πρωτοτύπων. Οι αντίστοιχες λέξεις και φράσεις του ελληνικού κειμένου δίνονται σε παρένθεση. Οι ελληνικές λέξεις που γράφονται με κυρτά γράμματα και με αστερίσκο δεν υπάρχουν στις ελληνικές εκδόσεις του Ακαθίστου, αλλά ανασυντέθηκαν με βάση το σλαβικό κείμενο (για τη θεμελίωση και αιτιολόγηση αυτής της ανασύνθεσης, όπως επίσης σχετικά με τις παραλλαγές μεταξύ T και K βλ. αναλυτικότερα το Κεφάλαιο 3 και το Παράρτημα 2).

Ο Πίνακας 2 δείχνει τις παραλλαγές που αντιστοιχούν στις ίδιες ελληνικές λέξεις και φράσεις που εκτίθενται στη δεύτερη στήλη. Η τελευταία στήλη και στους δύο πίνακες παρουσιάζει τα αντίστοιχα τμήματα του διορθωμένου κειμένου (εκδοχή Π). Και στους δύο πίνακες δίνουμε παραλλαγές μόνο από τους οίκους 1–21, επειδή το τελευταίο μέρος του Ακαθίστου δεν σώθηκε στο χειρόγραφο *Kor.*, και συνεπώς το υλικό που διαθέτουμε δεν προσφέρει εξακριβωμένες πληροφορίες γι' αυτό το μέρος του κειμένου στην εκδοχή K (για περισσότερες λεπτομέρειες βλ. Κεφάλαιο 3). Οι λέξεις στους πίνακες παρουσιάζονται ακριβώς στην ίδια μορφή όπως και στα χειρόγραφα· διορθώνουμε μόνο τα προφανή λάθη.

Πίνακας 1

Σύγκριση παραλλαγών των εκδοχών T και K, που προέρχονται από τις διαφορές ελληνικών πρωτοτύπων, με τις αντίστοιχες παραλλαγές της εκδοχής Π

(οι ελληνικές παραλλαγές με κυρτά γράμματα και με αστερίσκο δεν αναφέρονται στις εκδόσεις του ελληνικού πρωτότυπου και ανασυντέθηκαν βάσει της σλαβικής μετάφρασης
(βλ. αναλυτικότερα Κεφ. 3, Παρ. 3)·

με σκούρο χρώμα σημειώνονται οι παραλλαγές της εκδοχής T, με ανοιχτό της εκδοχής K)

Στίχος	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π
2.5	ĩđāāũāē θ ē ĩē (*προλέγεις μοι)	ĩðēāē θ ē ĳĩāũĩē (προλέγεις κράζων)	ĩðāāāē θ ē ĳĩāũ (προλέγεις κράζων)
4.3	ĩēĩāĩāēðũ (ἐγκαρπον)	āēāāĩĩēĩāũĩk (εὐκαρπον)	āē θ ĩĩēĩāĩāēðāā (εὐκαρπον)
6.3	ĩðEæā āā θ p (πρώην ἄγαμόν)	ĩāāðā÷ũĩk (πρὸς τὴν ἄγαμόν)	ēũ ĩāāðā÷ĩEē (πρὸς τὴν ἄγαμόν)
8.5	āũĩēpũā (βοῶντες)	āũĩēyðk (ἐβόησαν)	āũĩēkũā (βοῶντες)
9.5	āēāāĩāEðũĩEē (εὐλογημένη)	ĩāðāāĩāāĩEē (*κεχαριτωμένη)	āēāāāĩEē (εὐλογημένη)
9.8	ĩðāñðāāēÿrũē (παύσασα)	uāāñēðē (σβέσασα)	uāāñēāðē (σβέσασα)
9.12	ĩũĩĩāĩāæũñðāũĩāāĩ (πολυθέου)	ēāĩēũñēāāĩ (*τῶν εἰδώλων)	āāðñēāāĩ (τῆς βαρβάρου)

Στίχος	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π
9.14	υἱᾶῖ θεοῦ (σβέσασα)	ἡνὶ θεοῦ (παύσασα)	ἱῖᾶῖ θεοῦ (σβέσασα)
11.8	ἰδᾶῖ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (τῆς πλάνης τὸ κράτος)	ἰδᾶῖ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην)	γᾶῖ ἰδᾶῖ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (τῆς πλάνης τὸ κράτος)
12.2	τᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ἀπ' αἰῶνος)	τᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (τοῦ ἀπατεῶνος)	ἰδᾶῖ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (τοῦ ἀπατεῶνος)
13.8	ἡνὶ θεοῦ (ἐπέχουσα)	ἰᾶῖ θεοῦ (ἐκλάμπουσα)	ἡνὶ θεοῦ (ἐκλάμπουσα)
13.14	ἡνὶ θεοῦ (τοῦ πάντων)	ἰδᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (δικαίου)	ἰδᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (δικαίου)
14.5	ἰδᾶῖ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος)	ἰδᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ἀνθρώπους τοῦ σῶσαι)	ἰδᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος)
17.10	υἱᾶῖ θεοῦ (ἐμωράνθησαν)	ἰᾶῖ θεοῦ (ἐμωράνθησαν)	γᾶῖ θεοῦ (ἐμωράνθησαν)
18.4	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (καθ' ἡμᾶς πρόβατον)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (καθ' ἡμᾶς ὅμοιος)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (καθ' ἡμᾶς ὅμοιος)
18.5	ἡνὶ θεοῦ (*ἵνα βοῶμεν)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ἡθέλησεν ἀκούειν)	γᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ὥς θεὸς ἀκούει)
19.5	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ὁ θεὸς ἡνὶ θεοῦ (*διδάξας προσφωνεῖν σοι τοιαῦτα)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ὁ θεὸς ἡνὶ θεοῦ (πάντας προσφωνεῖν σοι διδάξας)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ὁ θεὸς ἡνὶ θεοῦ (πάντας προσφωνεῖν σοι διδάξας)
19.11	γᾶῖ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (ὅτι ἐνέδυσας τοὺς γυμνωθέντας τῆς ζωῆς)	ὁ θεὸς ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (σὺ γὰρ ἐνουθέτησας τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν)	ὁ θεὸς ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (σὺ γὰρ ἐνουθέτησας τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν)
20.5	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (δέδωκας τοῖς σοὶ βοῶσιν)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (δέδωκας τοῖς βοῶσιν)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (δέδωκας τοῖς σοὶ βοῶσιν)
21.8	ἡνὶ θεοῦ (καταλάμπουσα)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (καταλάμπουσα)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (καταλάμπουσα)
21.11	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (πολύρρυτον... ποτισμὸν)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (πολύρρυτον... ποταμόν)	ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ ἡνὶ θεοῦ (πολύρρυτον... ποταμόν)

Πίνακας 2
Σύγκριση παραλλαγών των εκδοχών T και K,
που αντιστοιχούν στις ίδιες ελληνικές λέξεις και φράσεις,
με αντίστοιχες παραλλαγές της εκδοχής Π

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π
Πρ. 2. 5	ἐλευθέρωσον	ñāīāīāè	Ēçāāāè	ñāīāīāè
3.13	πολυθρήνητον	ì í î ã î ð è ÷ ü í û è	ì í î ã î ð è ÷ ā ā ü í è	ì í î ã î ð è ÷ ā ā í û è
3.14	γεννήσασα	ð ī æ ù ø è	Ī ī ð ī æ ā k ù è	ð ī æ ā ù ø è
3.15	διδάξασα	í à ù ÷ ü ø è	Í à ù ÷ è ā ú ø è	í à ù ÷ è ā ø è
5.5	ἐβόα	ā ú ī è γ	Ā ú ī è γ ø å	ā ú ī è à ø å
5.6	βλαστοῦ ἀμαράντου κλήμα	ī ð ī ç γ ā ā í è ā í à ù ā ÿ ā ī ì ā ā ī ā ð ü ç í à	T ð ā ñ è è í à ù ā ÿ ā ā k ù ÿ & ē ī ç ī	t ð ā ñ è è í à ù ā ÿ ā ā ā ì ù ÿ ē ī ç ī
5.9	φυτουργόν	í à ñ ā è ð ā è γ	Ñ ā ā è ð ā è γ	ñ ā ā è ð ā è E
5.10	ἄρουρα	í è ā ī	Ā ð ā ç ā ī	á ð ā ç ā ī
5.12	λειμῶνα	ð ā E ð ú	ð ā è	ð ā è
5.12	ἀναθάλλεις	ð ā ñ ð è ø è	Ā ù ç ð ā ñ ð è ā ù ø à	ī ð ī ð ā è ð ā ā ø è
7.14	ἔρεισμα	υ ð ā ù ð æ ā í è ā	Ī ñ ī ī ā ā í à	w ñ ī ī ā ā í à
7.15	γνώρισμα	ñ ū è ā ç ā í è ā	Ī ī ç í à í à	ī ī ç í à í à
8.1	θεοδρόμον	ā ā ð ð ð ÷ ü í ú ð	ā ā ð ð ð ÷ í k k	ā ā ð ð ð ÷ í k k
8.2	ἠκολούθησαν	ā ú ñ è E ā ī ā ā ø à	ī ī ñ è E ā ī ā ā ā ú ø è	ī ī ñ è E ā ī ā ā ø k
8.5	φθάσαντες	ī ī ñ ð è ā ú ø å	Ā ī ñ ð è ā ī ø ÿ	ā ī ñ ð è ā ø å å
9.6	ἀδύτου	í à ç ð ð ī ā è ì ù γ	Í à ç ð ð ī ā k ø ð ā è	í à ç ð ð ī ā ÿ ù ÿ ÿ
9.11	κύριον	ā ī ñ ī ī ā ā	ā ā ð	ā ī ð ā
9.15	φλογὸς παθῶν ἀπαλλάτουσα	t ī è ā ì á í á ñ ð ð ā ñ ð è è ç ì E ð ā ð ù è	ī è ā ì á í á ñ ð ð ā ø í ā ā ī è ç ì E í γ k ø ð è	ī è ā ì á í á ñ ð ð ā ñ ð ā è è ç ì E í E k ù è
10.1	θεοφόροι	ā ā ð í ī ñ è ā è	ā ā ð í ī ñ ú í è	ā ā ð í ī ñ í è
11.3	εἶδωλα	ē u ì è ð è	È ā ī è è	è ā ī è è
11.6	ἀνόρθωσις	ā ú ç ā ā ā í à	Ā ú ç ā ā è æ ā í à	è ñ ī ð ā ā è ā í à
11.9	δόλον	ē u è ā ā ù ñ ð ā ī	Ë ù ñ ð ú	ē ù ñ ð ú
11.10	ποντίσασα	ī ī ð ā ī è ÿ γ	ī ī ā ð k ç è ā ù ø å	ī ī ð ī ī è ā ø å å
11.13	σκέπη	ē ð ī ā ā	ī ī è ð ī ā ā	ī ī è ð ī ā ā
11.14	τροφή	ī è ð ā ð ā è ü í è ø å	ī è ø ð ā	ī è ù ā
11.17	ἐξ ἧς ῥέει	t í à γ æ å ð ā ÷ ā ð ü	è ç í à γ æ å ð ā ÷ ā ð ü	è ç í à k æ å ð ā ÷ ā ð ü
13.3	ἐξ... γαστροῦς	è ç ... υ ð ð ī á ú	t ... k ð ð ī á ú	t ... k ð ð ī á ú
13.4	ἄφθορον	÷ è ñ ð à	í à ð è E í à	í à ð è E í à

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π
13.11	σκέπονται	ĩðēēðũāāròũ ñŷ	ĩĩēðēāā\$òũ ñk	ĩĩēðũāākò ñŷ
13.17	πάντα	āñā	āñEēĩ	āũñEēĩ
15.1	ἐν τοῖς κάτω	ā çāĩēũĩũēðũ	āũ íēæíēðũ	āũ íēæíēðũ
15.3	θεϊκή	áæθā	áāθòkāũĩĩā	áæθòāāĩĩ
15.9	ἀναμφίβολον	ĩāĩāāEðũĩāy	ēçāEñòĩāā	ēçāEñòĩā
15.10	ὄχημα	ĩĩñēēĩ	Êĩēāñũíēðā	ēĩēāñĩēðā
15.14	ἐλύθη	ðaçðũðē ñŷ	ðaçðEðē ñŷ	ðaçððEðē ñŷ
15.17	ἐλπὶς	ũĩũāāíēā	Íāñēāæāāĩĩā	ĩāāāæāā
16.1	τὸ μέγα	āāēēð	Āāēēēĩĩó	āāēēēĩĩó
16.3	ἀπρόσιτον	ĩāĩðēñòũĩũĩā	ĩāĩðēñòkĩũĩāāĩ	ĩāĩðēñòkĩĩāāĩ
16.5	ἡμῖν μὲν συνδια- γοντα	ēũ íāĩũ æā ĩðēāēēæārũāñŷ	ñũ íāĩē óāĩ ĩðEāũāāðòā	ñũ íāĩē uāĩ ĩðEāũāākũā
17.3	ἀποροῦσι	ĩāāĩũĩñēŷòũ	ĩāāĩóĩEŷòũ	ĩāāĩũĩEkòũ
17.5	θαυμάζοντες	÷bāŷðā ñŷ	āēāŷðā ñŷ	āēāŷðā ñŷ
17.6	δοχεῖον	ĩðēēĩāēēũā	ĩðē&ðēēēũā	ĩðēkðēēēũā
17.7	ταμεῖον	ððāíēēĩ	Ñũēðĩāēũā	ñēðĩāēũā
17.11	οἱ τῶν μύθων ποιηταί ϕ	āāñĩũíēē ðāĩðũðē	Āāñĩĩðāĩðũðē	āāñĩĩðāĩððē
17.16	ἀγνοίας	ĩāāEæũñðāēy	ĩāāEāíēy	ĩāāEíĩā
17.16	ἐξέλκουσα	ēçāĩāŷũē	ēçāāāēy \$ðòā	ēçāē÷-ŷũē
18.5	ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον	ĩĩāĩāũĩũĩũ ĩĩāĩāũĩĩā	Íĩāĩāíēēũ ĩĩāĩāēð	ĩĩāĩĩũĩ āw ĩĩāĩĩā
19.4	κατασκεύασε	ũēðāñē	Ñũāðũðē	ũñððĩē
19.4	ἄχραντε	÷ēñðāy	ĩðE÷ēñðāā	ĩðE÷ēñðāā
19.9	χορηγὲ θεϊκῆς ἀγαθότητος	ĩĩāððēũíēðā áæēy áēθāEðē	Íĩāððāēð áāθòkâēíēk áēθĩāEðē	āððāēð áæθñòũāĩũk áēθĩñòũĩŷ
19.12	ἢ τὸν φθορέα τῶν φρενῶν καταργοῦσα	āũāēðāēŷ ũĩũĩũ ðaçððŷðũē	Āũāēðāēŷ ñĩēñēĩũ ũĩðaçíēāũðē	āóāēðāēE ñũĩũñēĩũ ũĩðaçíēāðē
19.13	τεκοῦσα	ðĩæũðē	Íĩðĩæākððē	ðĩæāũðē
19.14	παστὰς	ēĩæũíēðā	×ðũðĩæā	÷ðũðĩæā
19.15	ἀρμόζουσα	ĩāðũ÷ārũē	Ñũ÷āðāāðē	ñũ÷āðāāðē
19.17	ἀγίων	ñðθē	ñāEðēē	ñðθού
20.1	ἡττᾶται	ĩĩāēĩũāòũ ñŷ	ĩĩāEæāāāð ñk	ĩĩāEæāāāð ñŷ
20.1	συνεκτείνεσθαι	ðāñĩðĩñòũðāðē	ĩðĩñòðEðē	ĩðĩñòðEðē
20.5	δέδωκας	āāēũ āñē	āāðĩāāēũ āñē	āāēũ āñē
21.4	ὁδηγεῖ	ĩāāĩāēòũ	Íāñòāāēyāòũ	ĩāñòāāēEāòũ

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π
21.6	νοητου̐	ἰ ὕñēü íããî	Ἰὰςό ἰ íããî	ἰ ὕñēü íããî
21.12	ζωγραφοῦσα	ἰδῖñēybrùè	Ἰδῖῖèñàkøðè	æèãîῖèñókùè

Από τους παραπάνω πίνακες προκύπτει σαφώς ότι η διορθωμένη εκδοχή Π στα σημεία, που δεν έγιναν αλλαγές, ακολουθεί στις περισσότερες περιπτώσεις την εκδοχή K. Οι περιπτώσεις, που οι λέξεις και φράσεις της διορθωμένης εκδοχής συμπίπτουν όχι με τις παραλλαγές της εκδοχής K, αλλά με τις παραλλαγές της εκδοχής T είναι σπάνιες και δεν μας επιτρέπουν να θεωρήσουμε ότι ο μεταφραστής χρησιμοποίησε στη διόρθωσή του αυτή την εκδοχή. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι αυτές οι συμπτώσεις ή είναι τυχαίες ή οφείλονται στην ομοιότητα των ελληνικών πρωτοτύπων των εκδοχών T και Π. Συνεπώς είναι φανερό ότι η διόρθωση του 14^{ου} αι. έγινε επί τη βάσει της νοτιοσλαβικής εκδοχής K.

3. Περιγραφή των διορθώσεων που έγιναν στην εκδοχή Π

Ας δούμε τώρα αναλυτικά τις αλλαγές, που έκανε ο διορθωτής στο κείμενο του Ακαθίστου της εκδοχής K. Το διορθωμένο κείμενο αναφέρεται εδώ βάσει του νοτιοσλαβικού χειρογράφου του Τριωδίου του τρίτου τετάρτου του 14^{ου} αι. (M–Π–L, Macedonian Archive, Skopja, φφ. 118r–123v· εφεξής αναφέρεται ως M–Π–L), το οποίο παραδίδει κατά τη γνώμη μας την αρχική μορφή της εκδοχής Π.

Όπως και στα αρχαιότερα Τριώδια, το κείμενο του Ακαθίστου τοποθετείται στο τμήμα του Σαββάτου της πέμπτης εβδομάδας της Μεγάλης Σαρακοστής. Στην παρουσίαση του ύμνου όμως υπάρχουν σημαντικές αλλαγές, που αποτυπώνουν τη νέα λειτουργική πρακτική του Τυπικού της Ιερουσαλήμ. Ο διορθωτής προσθέτει στο κείμενο το Προοίμιο 1 (Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς), το οποίο έλειπε από τις εκδοχές T και K, και η μετάφραση του οποίου γίνεται τώρα εκ νέου (η σύγκριση του Προοιμίου 1 από την αρχαία μετάφραση A με την εκδοχή Π δεν μας επιτρέπει να υποθέσουμε ότι η μία μετάφραση επηρέασε την άλλη). Ας παρουσιάσουμε εδώ τη μετάφραση του Προοιμίου παράλληλα με το ελληνικό πρωτότυπο και την απόδοση της μετάφρασης στη νέα ελληνική:

1. Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς λαβὼν ἐν γνῶσει
ἰῖããēΕἰῖã ðàèíñðãî ἰðèãîῖ ἁύ ðãçîῖΕ
Λαμβάνοντας νοερά το μυστικό της Θείας βούλησης [ο αρχάγγελος]
2. ἐν τῇ σκηνῇ τοῦ Ἰωσήφ σπουδῇ ἐπέστη
ἁύ ἐδύãΕ ἰωñèðîãÈ ñèîðî ἰðΕäüñðà
έφτασε γρήγορα στην οικία του Ιωσήφ
3. ὁ ἀσώματος λέγων τῇ ἀπειρογάμῳ:
ããñἰëüðîῖῖè ãè9 ἰãèñëuñíΕ äðãëu
ο άσαρκος και είπε στην απειρόγαμη:
4. Ὁ κλίνας τῇ καταβάσει τοὺς οὐρανούς
ἰðΕèèîῖãè ñüðîæããîῖãîῖ ἰããã
Ο κλίνας τη καταβάσει τους ουρανούς

[ο Θεός] κλίνοντας τα ουράνια (φέροντας τον ουρανό στην γη) με την κάθοδό του

5. χωρεῖται ἀναλλοιώτως ὅλος ἐν σοί :
 âúìΕὐᾱᾱðñ ἰᾱῆςìΕἰίî ᾱᾱsâú ðý
 χωράει ἀναλλοίωτος ὅλος μέσα σε σένα.
6. ὃν καὶ βλέπων ἐν μήτρᾳ σου λαβόντα δούλου μορφὴν
 ᾱᾱîᾱᾱ ᾱῆᾱý âú εἰᾱᾱîᾱᾱðú ðᾱîῆᾱú ἰᾱῆᾱîᾱ ᾱᾱᾱîῆ ᾱᾱᾱῆú
 Και ἐνὼ βλέπω στη μήτρα σου Αυτόν να παίρνει τη μορφή του δούλου,
7. ἐξίσταμαι κραυγάζων σοι:
 υᾱᾱîᾱᾱñý ᾱᾱᾱðῆ ðῆ
 με δέος σε χαιρετώ
8. χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.
 ᾱᾱᾱᾱñý ἰᾱᾱΕἰðî ἰᾱἰᾱᾱΕἰðîἰᾱý
 χαίρε, νύφη ἀνύμφευτη.

Οι σύντομοι οίκοι σε όλα τα διορθωμένα σλαβικά χειρόγραφα από τον 14^ο αι. μέχρι και σήμερα παίρνουν το όνομα *êîîᾱᾱῆ* (κοντάκιο), ενώ οι εκτενέστεροι εξακολουθούν να ονομάζονται *êêîñú* (οίκος). Ως πρώτο «κοντάκιο» θεωρείται το δεύτερο προοίμιο T\$ *upermax% strathg%*, συνεπώς συνολικά ο σλαβικός ύμνος έχει τώρα 13 «κοντάκια» και 12 «οίκους». ¹¹ Ακολουθώντας το Τυπικό της Ιερουσαλήμ, το κείμενο του ύμνου χωρίζεται στα 4 μέρη· στην αρχή και στο τέλος του κάθε μέρους σημειώνεται ότι ψάλλεται το Προοίμιο Tῆ ὑπερμάχῳ στρατηγῶ, στο τέλος του ύμνου υπάρχουν επίσης σημειώσεις ότι ο τελευταίος οίκος Ὡ πανύμνητε μήτηρ διαβάζεται τρεις φορές, ότι μετά διαβάζεται ο πρώτος οίκος Ἀγγελος πρωτοστάτης, και ότι επίσης ψάλλεται το Προοίμιο. Ας σημειωθεί ότι ο ύμνος διαβάζεται με αυτόν τον τρόπο στη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία μέχρι σήμερα. ¹²

Τις λοιπές αλλαγές στον ύμνο τις έχουμε ταξινομήσει, όπως και στα προηγούμενα κεφάλαια, στις ακόλουθες ομάδες σύμφωνα με τις αιτίες που τις προκάλεσαν:

- 1) οι αλλαγές που έγιναν λόγω των διαφορών των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων (3. 1.),
- 2) οι αλλαγές που προέκυψαν λόγω της διαφορετικής μετάφρασης των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων (3. 2.),
- 3) οι γλωσσικές αλλαγές (3. 3.).

Για την έρευνά μας μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχουν οι δύο πρώτες ομάδες αλλαγών. Ας τις δούμε λεπτομερώς.

¹¹ Βλ. Козлов 1992с: 4.

¹² Βλ. Никифорова: 375.

3.1 Αλλαγές που έγιναν λόγω των διαφορών μεταξύ των αντίστοιχων ελληνικών πρωτοτύπων

Ακολουθεί ο κατάλογος των διορθώσεων που οφείλονται στις διαφορές μεταξύ του πρωτοτύπου της εκδοχής K και του ελληνικού χειρογράφου, το οποίο χρησιμοποιούσε ο διορθωτής για τη σύνταξη της εκδοχής Π. Ο κατάλογος διαρθρώνεται με τον ίδιο τρόπο, όπως και παραπάνω (Κεφάλαιο 3). Μετά τον αριθμό του οίκου και του στίχου βρίσκεται η ελληνική παραλλαγή του πρωτοτύπου της εκδοχής K και η αντίστοιχη σλαβική παραλλαγή, μετά το βέλος το πρωτότυπο της εκδοχής Π και το διορθωμένο σλαβικό κείμενο. Όταν το ελληνικό κείμενο συμπίπτει με το κύριο κείμενο της έκδοσης του Trypanis¹³ δεν αναφέρουμε την πηγή του, αν η παραλλαγή είναι από το αναλυτικό μέρος της ίδιας έκδοσης, τη σημειώνουμε σε παρένθεση με τα singla του Trypanis, ενώ αν είναι από άλλη έκδοση¹⁴ ή χειρόγραφο, το σημειώνουμε επίσης σε παρένθεση.¹⁵ Οι ελληνικές παραλλαγές που ανασυντέθηκαν βάσει του σλαβικού κειμένου και δεν επιβεβαιώνονται από τις ελληνικές εκδόσεις δίνονται με κυρτά γράμματα και με αστερίσκο.¹⁶

Προοίμ 2.3 (Εκδοχή K) ή πόλις – ādāū ⇒ (Εκδοχή Π) ό δουλος [GPB230] – δαάυ.

- 1.8 (Εκδοχή K) ή ανάστασις [DGPV] – āūhōāīēā ⇒ (Εκδοχή Π) ή ανάκλησις – āūçāāīā.
- 2.5 *ἀσπόρου μου συλλήψεως – āāhEīāīūīāāī īē çā÷āðēy ⇒ ἀσπόρου γὰρ συλλήψεως – āāhEīāīā āw çā÷yðēā
- 3.5 πρὶν - īdāæā ⇒ πλήν [AMV] – wāā÷ā.
- 3.7 σιγῇ δεομένων πίστις – īūē÷āīēā īdīhγūēīū āEδū ⇒ σιγῆς δεομένων πί-
στις [AGJM] – īēū÷āīūāīū īīēyūēdū hγ āEδī - ένα παράδειγμα για τον τρόπο
που η απλή αλλαγή πτώσης στο πρωτότυπο αλλάζει εντελώς τη σλαβική μετάφρα-
ση.
- 5.7 ἀθανάτου - āāhūīūðdūīāāī ⇒ ἀκηράτου [V, Ch]– īāðēEīīāāī.
- 6.4 ἄχραντε [T] - īðE÷ēhðāy ⇒ ἄμεμπτε – īāīīðī÷īāā.
- 7.11 συγχορεύουσι πιστοῖς – ēēēuðdū hū āEδūīūēīē ⇒ συγχορεύει οὐρανοῖς
[Ch] – ēēēukdū hū īāhīūīē.
- 9.5 *τῇ κεχαριτωμένη - īāðāāīāāīEē ⇒ τῇ εὐλογημένη - āēhāāīīEē.
- 9.9 φυλάττουσα – hūðdāīūðē ⇒ φωτίζουσα [Ch] – īdīhāEūākūē.
- 9.12 *τῶν εἰδώλων – ēāīēūhēāāī ⇒ τῆς βαρβάρου – āāðāāðhēāāī.
- 9.14 παύσασα [AJPT] - hūhðāāēūðē ⇒ σβέσασα – īīāāhēāðē.
- 9.16 Περωῶν – īāðhīīū ⇒ πιστῶν [JMCh] – āEδīūīū.
- 11.1 ἀληθείας – ēhðēīū ⇒ *εὐσεβείας (εὐλαβείας) – āēhī÷ūhðēā - επειδή δεν έ-
χουμε βρει την αντίστοιχη παραλλαγή στο πρωτότυπο, δεν μπορούμε να αποκλεί-

¹³ Trypanis 1968: 29–39.

¹⁴ Christ&Paranikas 1871: 140–147, Wellesz 1957, Aldus Manutius 1501.

¹⁵ Για τις βραχυγραφίες βλ. Παράρτημα 4.

¹⁶ Πιο αναλυτικά για όλα αυτά βλ. Κεφ. 3, παρ. 3 και Παράρτημα 2.

σουμε, ότι αυτή η παραλλαγή εμφανίστηκε αργότερα στην πορεία της χειρόγραφης παράδοσης του σλαβικού κειμένου.

- 11.5 άνεβρών – âũĩèγδκ ⇒ νυν βοῶσι [Ald] – ίίϐ âũĩèàδκ.
 13.10–11 πιστοί... πολλοί – âΕδίèè ... ì ίίςè ⇒ *πολλοί... πολλοί - ì ίίςè... ì ίίςè
 - η τελευταία λέξη του πρώτου χαιρετισμού αντικαθίσταται από την τελευταία λέξη του αμέσως επόμενου χαιρετισμού· θα μπορούσε να είναι λάθος της μετάφρασης, αλλά φαίνεται πιο πιθανό ότι τέτοια παραλλαγή υπήρχε ήδη στο ελληνικό πρωτότυπο.
 13.13 καρποφορούσα [JMP] – ïèîáú ίίñÿùè ⇒ ἀπογεννώσα – δίæäüøèà.
 13.16 παρηρησία [ADGJPV]– äðÿçííâáííâ ⇒ παρηρησίας – äðÿçííâáííâ.
 14.5 ανθρώπους τοῦ σώσαι [AT]– ÷èθèó ñïθèè ⇒ ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος - ïðèâèΕùè èü âüñïðΕ.
 17.15 φωτίζουσα – ïðîñâΕùàðùè ⇒ πλουτίζουσα [M^cV Wel Ald] – wáîñâàüüøè.
 18.5 ἠθέλησεν ἀκούειν [ABDGPTV Wel] – âüñðîðΕ ñèüøàðè ⇒ ὡς θεὸς ἀκούει – yêî áθ ñèüøèðú.
 19.17 ψυχῶν νυμφοστόλε ἀγία [G]– äθθì ú ÷üððîæâ ñðθè ⇒ ψυχῶν νυμφοστόλε ἀγίων – äθθü ÷ðüðîæâ ñððú – παρά τις διαφορές στον στίχο, στην εκδοχή Π διατηρείται η λανθασμένη απόδοση του ελληνικού numfostole ως ÷ðüðîáú (παλάτι).
 20.3 ἰσαριθμούς *** ψαλμούς καὶ ῥδὰς – ðââüíî÷èñèüíüγ ïüñâèîü è ïΕìè ⇒ *ἰσαρίθμους γὰρ ψαλμούς καὶ ῥδὰς - ðââíî÷èñèüíü áî ðâèîü è ïΕñíè.
 21.6 ἀκτὶς – èü÷à ⇒ *ἀνγή - çàðâ.
 21.7 λαμπτήρ – ñâΕðèèüíèðâ ⇒ βολὶς [Ch]– ñèγííâ.
 21.8 καταυγάζουσα [V Wel] - íâèèñðàκθèè ⇒ καταλάμπουσα – ïðîñâΕùàκùè.
 22.5 ἀκούει παρὰ πάντων οὕτως – ñèüøèèðü t âüñΕðú ñèðâ ⇒ ἀκούει παρὰ πάντων *** [Ald] - ñèüøèèðü t âüñΕðú.
 23.4 συνέχων [Ch] – ñüâüðæàè ⇒ κατέχων – äðüæÿè.
 23.9 *ἀκατασκεύαστε – íâèçâîðîîâáíííâ ⇒ ἀδαπάνητε – íâèñðúèè ì íâ.

Ο παραπάνω κατάλογος δείχνει σαφώς ότι το ελληνικό χειρόγραφο, στο οποίο βασίστηκε ο διορθωτής, και το οποίο λογικά θα έπρεπε να αντιπροσωπεύει την πιο διαδεδομένη παράδοση στις αρχές του 14^{ου} αι. στο Άγιο Όρος, είχε περισσότερες, σε σύγκριση με το πρωτότυπο της εκδοχής K, ομοιότητες με τις χειρόγραφες πηγές της έκδοσης του Trypanis¹⁷, κυρίως με τα χειρόγραφα A, B και V. Από την άλλη πλευρά, στο χειρόγραφο αυτό υπήρχαν αρκετές παραλλαγές, οι οποίες δεν αναφέρονται καθόλου στην έκδοση του Trypanis, αλλά βρίσκονται στις εκδόσεις των Christ–Paranikas ή του Aldus Manutius¹⁸. Η παραλλαγή από το προοίμιο 2 ό δοῦλος, η οποία επικράτησε από τον 14^ο αι. στη σλαβική παράδοση, δεν αναφέρεται σε καμία έκδοση, την έχουμε βρει όμως σε ελληνικό χειρόγραφο του 12^{ου} αι. (GPB 230) από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης. Ας τονί-

¹⁷ Trypanis 1968: 29 – 39.

¹⁸ Christ&Paranikas 1871: 140–147, Aldus Manutius 1501.

σουμε ότι το συγκεκριμένο χειρόγραφο περιέχει και την παραλλαγή άκηράτου στην 5.7, που επίσης αποδίδεται στην εκδοχή Π.

3.2 Αλλαγές που προέκυψαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων

Ο κατάλογος που ακολουθεί έχει καταρτιστεί με τον ίδιο τρόπο, όπως και στην προηγούμενη παράγραφο.

- Πρ. 2.1 υπερχμάχω - (Εκδοχή Κ) $\acute{\alpha}\upsilon\varsigma\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\upsilon\acute{\iota}\acute{\iota}\upsilon \Rightarrow$ (Εκδοχή Π) $\acute{\alpha}\upsilon\varsigma\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\iota}\epsilon$ - αλλαγή του γένους του σλαβικού επιθέτου από αρσενικό σε θηλυκό για να γίνει πιο σαφής η αφιέρωση στη Θεοτόκο.
- Πρ. 2.1 τὰ νικητήρια - (Εκδοχή Κ) $\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\gamma \Rightarrow$ (Εκδοχή Π) $\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\delta\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}$ - πιο ακριβής κατά λέξη μετάφραση: το επίθετο που προέρχεται από το ουσιαστικό $\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\acute{\alpha}$ (νίκη) μετατρέπεται σε επίθετο από τη λέξη $\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\delta\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}$ (νικητής).
- Πρ. 2.2 τῶν δεινῶν - t $\zeta\acute{\upsilon}\epsilon\acute{\upsilon} \Rightarrow$ t $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}$ - συνώνυμες λέξεις.
- Πρ. 2.5 παντοίων - $\acute{\alpha}\upsilon\tilde{\eta}\epsilon\delta\acute{\upsilon}$ (όλων) $\Rightarrow$ $\acute{\alpha}\tilde{\eta}\epsilon\delta\acute{\upsilon}\delta\acute{\upsilon}$ (εκάστου) - πιο ακριβής μετάφραση.
- 1.1 πρωτοστάτης - $\acute{\iota}\delta\epsilon\acute{\alpha}\tilde{\eta}\delta\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon} \Rightarrow$ $\acute{\iota}\delta\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\tilde{\eta}\delta\acute{\iota}\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon}$ - η δεύτερη παραλλαγή συντάχθηκε από τον ίδιο τον μεταφραστή και έχει ακριβώς την ίδια δομή με αυτήν της ελληνικής λέξης: πρωτο- = $\acute{\iota}\delta\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\tilde{\eta}$ και στάτης = $\tilde{\eta}\delta\acute{\iota}\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon}$. Ας θυμίσουμε ότι η τεχνική αυτή που ονομάζεται στην σλαβική φιλολογία *calque*,¹⁹ χρησιμοποιούνταν από τους σλάβους μεταφραστές, όταν στην γλώσσα τους δεν υπήρχαν λέξεις που να αποδίδουν με κατάλληλο τρόπο τις ελληνικές. Η τεχνική της *calque* ήταν ιδιαίτερα προσφιλής στους μεταφραστές του 14^{ου} αι.· με αυτήν προσπαθούσαν να επιτύχουν τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια στην κατά λέξη μετάφραση. Ακριβώς με αυτόν το σκοπό παράγεται και η νέα λέξη στην προκειμένη περίπτωση, παρά το γεγονός ότι το νόημα της ελληνικής λέξης αποδίδεται αρκετά καλά με την πρώτη παραλλαγή - $\acute{\iota}\delta\epsilon\acute{\alpha}\tilde{\eta}\delta\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon}$. Όμως η νέα λέξη είναι ακατανόητη για τον αναγνώστη, διότι έτσι όπως είναι συντεθειμένη επιδέχεται διαφορετικές ερμηνείες. Συνεπώς η αρχική μετάφραση φαίνεται να είναι καλύτερη.
- 1.4 θεωρῶν - $\acute{\alpha}\upsilon\tilde{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}k \Rightarrow$ $\zeta\delta\acute{\upsilon}$ - συνώνυμες λέξεις, η αντικατάσταση των τύπων του ρήματος $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\delta\acute{\epsilon}$ με τους αντίστοιχους τύπους του ρήματος $\zeta\delta\acute{\alpha}\delta\acute{\epsilon}$ γίνεται σχεδόν παντού στο κείμενο (βλ. επίσης τους στίχους 6.3, 8.1 και 16.4) με σκοπό τη διάκριση της σημασίας των λέξεων θεωρέω και βλέπω· η μοναδική περίπτωση που διατηρείται η αρχική μετάφραση είναι η γραφή $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\delta\acute{\alpha}$ στον στ. 7.4.
- 1.5 ἐξίστατο - $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\tilde{\alpha} \tilde{\eta}\acute{\upsilon}$ (εκπλήσσομαι) $\Rightarrow$ $u\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\tilde{\eta}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\delta\acute{\alpha}\tilde{\alpha} \tilde{\eta}\acute{\upsilon}$ (τρομάζω) - διαφορετική ερμηνεία του ελληνικού ρήματος (βλ. επίσης Προοίμιο 1).
- 1.5 κραυγάζων - $\acute{\alpha}\upsilon\tilde{\iota}\epsilon\gamma \Rightarrow$ $\zeta\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\gamma}$ - συνώνυμα ρήματα· η αλλαγή αυτή γίνεται και παρακάτω στο κείμενο με σκοπό να διακριθεί η σημασία των λέξεων κράζω (κραυγάζω) - $\zeta\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\delta\acute{\epsilon}$ και βοάω - $\acute{\alpha}\upsilon\tilde{\iota}\epsilon\delta\acute{\epsilon}$ (βλ. επίσης 3.5 και 12.5).

¹⁹ Βλ. Копыленко 1973, Чернышова 1983a.

- 1.6 δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμπει – $\acute{\alpha}k \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha}$ (μέσω, δια μέσου αυτής) $\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\pi\acute{o}\ddot{\upsilon} \text{ } \acute{\alpha}\acute{\upsilon}\pi\acute{\eta}\gamma\acute{\alpha}\delta\ddot{\upsilon} \Rightarrow \acute{\alpha}k \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha} \text{ } \delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon$ (χάρη σε αυτήν) $\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\pi\acute{o}\ddot{\upsilon} \text{ } \acute{\alpha}\acute{\upsilon}\pi\acute{\eta}\gamma\acute{\alpha}\delta\ddot{\upsilon}$ - εδώ αλλά και παρακάτω η μετάφραση της ελληνικής δι' ἧς με $\acute{\alpha}k \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha}$ $\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon$ αντί για $\acute{\alpha}k \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha}$ δίνει διαφορετική ερμηνεία του ελληνικού κειμένου.
- 1.10–11 δυσανάβατον/ δυσθεώρητον – $\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\pi\acute{o}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\acute{\alpha}\gamma$ (δυο-ανεβασμένη)/ $\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\gamma$ (δυο- διακριμένη) $\Rightarrow \acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\pi\acute{o}\acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}$ (δύσκολα-ανεβασμένη)/ $\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\zeta\delta\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}$ (δύσκολα-διακριμένη) - διόρθωση των λαθών της πρώτης μετάφρασης, που οφείλονταν στη σύγχυση των προθεμάτων δυσ- και δυ(ο)-/ δισ-.
- 2.2 θαρσαλέως – $\epsilon\delta\text{E}\acute{\iota}\acute{\upsilon}\delta\text{E}$ (ισχυρά) $\Rightarrow \acute{\iota}\acute{\alpha}\delta\acute{\upsilon}\zeta\acute{\iota}\pi\acute{o}\ddot{\upsilon}\acute{\iota}\text{E}$ (με παρρησία) - η νέα μετάφραση είναι ακριβέστερη.
- 3.5 κραυγάζων – $\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\epsilon\gamma$ $\Rightarrow \zeta\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}$ - βλ. στίχους 1.5 και 12.5.
- 3.9 τῶν δογμάτων – $\acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon\text{E}\acute{\iota}\epsilon\theta$ $\Rightarrow \acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon\text{E}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\upsilon}$ - συνώνυμες με το ίδιο θέμα.
- 3.10 δι' ἧς κατέβη - $\acute{\alpha}\beta \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha} \text{ } \acute{\eta}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\epsilon\acute{\alpha}\acute{\alpha}$ $\Rightarrow \acute{\iota}\acute{\iota} \text{ } \acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha} \text{ } \acute{\eta}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\epsilon\acute{\alpha}\acute{\alpha}$ - αντικατάσταση της σύνταξης χωρίς πρόθεση με συνώνυμη σύνταξη με πρόθεση, η οποία όχι μόνο αποδίδει τη σημασία, αλλά και αναπαράγει επακριβώς τη δομή του πρωτοτύπου.
- 3.12 τῶν ἀγγέλων - $\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon}\acute{\eta}\epsilon\acute{\iota}$ $\Rightarrow \acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\upsilon}\acute{\eta}\acute{\iota}\acute{\upsilon}$ - αντικατάσταση του επιθέτου με ουσιαστικό γενικής πληθυντικού για λόγους ακριβούς κατά λέξη απόδοσης, όπως επίσης και για τον παραλληλισμό με τη λέξη τῶν δαιμόνων – $\acute{\alpha}\text{E}\acute{\eta}\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\upsilon}$ στον επόμενο χαιρετισμό.
- 3.14 τὸ φῶς ἀρρήτως γεννήσασα – $\acute{\eta}\acute{\alpha}\text{E}\acute{o}\acute{\upsilon} \text{ } \acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\zeta\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\acute{\iota} \text{ } \acute{\iota}\acute{\iota}\delta\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\acute{\theta}\epsilon \Rightarrow \acute{\epsilon}\acute{\alpha}\acute{\alpha} \text{ } \acute{\eta}\acute{\alpha}\text{E}\acute{o}\acute{\upsilon} \text{ } \acute{\iota}\acute{\alpha}\epsilon\zeta\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\iota} \text{ } \delta\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\epsilon}\acute{\upsilon}\acute{\theta}\epsilon$ - εδώ, όπως και σε πολλές άλλες περιπτώσεις παρακάτω στο κείμενο, στην προσπάθεια για μέγιστη δυνατή ακρίβεια μεταφράζεται το ελληνικό άρθρο (ας θυμίσουμε ότι στη σλαβική γλώσσα δεν υπάρχει άρθρο και συνήθως το ελληνικό άρθρο δεν μεταφράζεται στα σλαβικά, εδώ όμως αποδίδεται με αντωνυμία).
- 3.15 τὸ «πῶς» μηδένα διδάξασα – $\acute{\iota}\epsilon\epsilon\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota} \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha} \text{ } \acute{\iota}\epsilon \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\iota} \text{ } \acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\acute{\upsilon}\acute{\theta}\epsilon \Rightarrow \acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\alpha} \text{ } \epsilon\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota} \text{ } \acute{\iota}\epsilon \text{ } \acute{\alpha}\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\iota} \text{ } \acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\iota}\acute{\upsilon}\acute{\theta}\epsilon$ - η ορθότερη για τη σλαβική γλώσσα αρνητική σύνταξη με δύο αρνητικά μόρια $\acute{\iota}\acute{\alpha}/\acute{\iota}\epsilon$ αλλάζει με την κατά λέξη αναπαραγωγή της ελληνικής σύνταξης με ένα μόριο $\acute{\iota}\acute{\alpha}$.
- 3.16 σοφῶν – $\acute{\iota}\acute{\upsilon}\acute{\alpha}\delta\acute{\upsilon}\epsilon\delta\acute{\upsilon}$ $\Rightarrow \acute{\iota}\delta\text{E}\acute{\iota}\acute{\iota}\acute{\alpha}\delta\acute{\upsilon}\acute{o}\acute{\upsilon}$ - συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 4.3 νηδὺν - $\acute{\upsilon}\delta\delta\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}$ $\Rightarrow \epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\eta}\acute{\iota}\acute{\alpha}$ - συνώνυμα ουσιαστικά.
- 4.4 ὑπέδειξεν ἡδὺν – $\acute{\iota}\acute{\iota}\epsilon\acute{\alpha}\zeta\acute{\alpha} \text{ } \acute{\alpha}\epsilon\acute{\alpha}\text{E}\acute{o}\epsilon$ (έδειξε για να βλέπουν) $\Rightarrow \acute{\iota}\acute{\iota}\epsilon\acute{\alpha}\zeta\acute{\alpha} \text{ } \acute{\eta}\epsilon\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\upsilon}\epsilon\acute{\iota}$ (έδειξε γλυκό) - διόρθωση του λάθους των προηγούμενων εκδοχών που οφείλεται στη σύγχυση των ομόηχων ελληνικών λέξεων ἡδὺν και ἰδεῖν.
- 5.1 τὴν μήτραν - $\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\eta}\acute{\iota}\acute{\alpha}$ $\Rightarrow \kappa\acute{o}\delta\acute{\delta}\acute{\iota}\acute{\alpha}\acute{\kappa}$ - συνώνυμα ουσιαστικά (για την αντίστροφη αλλαγή βλ. στο 4.3).
- 5.2 ἀνέδραμε - $\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}$ $\Rightarrow \acute{\alpha}\acute{\upsilon}\acute{\eta}\delta\acute{\alpha}\acute{\alpha}\acute{\iota}$ - η σλαβική λέξη αντικαθίσταται από μια συνώνυμη με το ίδιο θέμα, αλλά και με πρόθεμα, για να γίνει και ως προς τη δομή ακριβές αντίγραφο του ελληνικού πρωτοτύπου.
- 5.8 φιλάνθρωπον – $\acute{\alpha}\epsilon\acute{\iota}\acute{\alpha}\text{E}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\epsilon\acute{\beta}\acute{\alpha}\epsilon\gamma$ (φιланθρωπίας) $\Rightarrow \acute{\alpha}\epsilon\acute{\theta}\acute{\epsilon}\acute{\iota}\epsilon\acute{\beta}\acute{\alpha}\acute{o}\acute{\alpha}$ (φιλάνθρωπο) - διόρθωση του λάθους της αρχικής μετάφρασης.

- 5.9 φύουσα - ἰῖδῖæākθè ⇒ δῖæäüθè - συνώνυμα ρήματα με το ίδιο θέμα.
- 5.12 ἀναθάλλεις - âúçäðàùàðüè (μετοχή από το ρήμα «καλλιεργώ») ⇒ ἰδῖðäèðäâθè (μετοχή από το ρήμα «ανθίζω») - η νέα μετάφραση αποδίδει ακριβέστερα και τη δομή της λέξης και τη σημασία της.
- 5.13 λιμένα τῶν ψυχῶν - ðèθèίu (γαλήνη) äθθ ⇒ ἰðèñðäíèùâ (λιμάνι) äθθü - διόρθωση της ανακρίβειας των εκδοχών T και K.
- 6.3 θεωρῶν - äèäEâú ⇒ çðÿ - συνώνυμες λέξεις, βλ. στ. 1.4, 8.1 και 16.4.
- 7.17 ἐνεδύθημεν - îäEðîü ñÿ ⇒ îäEèîðîü ñÿ - συνώνυμες λέξεις, η δεύτερη παραλλαγή όμως ταιριάζει περισσότερο στο ύφος του ύμνου.
- 8.1 θεωρήσαντες - äèäEâúðâ ⇒ çðÿùâ - συνώνυμες λέξεις, βλ. στ. 1.4, 6.3 και 16.4.
- 8.2 τούτου - ðî\$ ⇒ ñâÿ - ορθότερη απόδοση της αντωνυμίας.
- 8.2 ἠκολούθησαν - ἰîñEäîäâúθè ⇒ ἰîñEäîäâðÿ - αόριστος αντί για μετοχή για λόγους ακριβέστερης απόδοσης.
- 8.5 φθάσαντες - äîñðèäîðÿ ⇒ äîñðèäðâ - μετοχή αντί για αόριστο για μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια (βλ. 8.2)
- 9.8 τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον - ἰðäëüñðüíuð ἰâüü ⇒ ἰðEëüñðè ἰâüü - συνώνυμες συντάξεις· το επίθετο αντικαθίσταται από ουσιαστικό. Σκοπός αυτής της διόρθωσης είναι η διατήρηση στη μετάφραση των μερών του λόγου του πρωτοτύπου.
- 9.10 ἀπάνθρωπον - íâîèèîñðèââ ⇒ äâç÷èθE÷íâ - αλλαγή με συνώνυμο επίθετο με την ίδια δομή όπως η αντίστοιχη ελληνική.
- 9.10 ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς - èçìEðàðüè èç äèäñðè ⇒ èçäíííâüè t íâ÷ÿèñðäâ - συνώνυμες μεταφράσεις.
- 10.3 ἐκτελέσαντες - ñèîíü÷ââúðâ ⇒ ñüâðüðèâúðâ - συνώνυμες λέξεις, το δεύτερο ρήμα συνδυάζεται καλύτερα με το αντικείμενο ἰδῖðí÷üñðâî (τὸν χρησμὸν).
- 10.4 κηρύξαντές σε τὸν Χριστὸν ἅπασιν - ἰðîîîâEäâkθðâ ðθ ⇒ ἰðîîîâEäâðâ ðÿ ðθ äüñEîü - διόρθωση των παραλείψεων των εκδοχών T και K.
- 11.6 ἀνόρθωσις - âúçâââíèâ (ἀνέβασμα) ⇒ èñîðäâèáííâ (επανόρθωση [κυρίως στον ηθικό τομέα]) - διαφορετική ερμηνεία της σημασίας της ελληνικής λέξης.
- 11.8 τῆς πλάνης - ἰðäëüñðüíuð ⇒ γæâ ἰðEëüñðè - το επίθετο αντικαθίσταται με ουσιαστικό με σκοπό τη διατήρηση στη μετάφραση των μερών του λόγου του πρωτοτύπου.
- 11.10 θάλασσα ποντίσσα Φαραὼ τὸν νοητόν - γèî âú ἰîðü ἰîäðkçüθè ìèñèüíââî ðàðâííâ (εσύ που όπως στην θάλασσα βούτηξες τον νοητό Φαραώ) ⇒ ἰîðâ ἰîðîîîèâðâ ðàðâwíâ ìüñèüíââî (θάλασσα που έπνιξε τον Φαραώ νοητό) - η διορθωμένη φράση αποδίδει ορθότερα τη συμβολική εικόνα του πρωτοτύπου.
- 12.3 ἐπεδόθης - äüââíú äüñðü ⇒ äüââëü ñÿ äñè - η μετάφραση με ρήμα αντί για μετοχή· έτσι διατηρείται το μέρος του λόγου του πρωτοτύπου.
- 12.4 ἐγνώσθης τούτω - ἰîçíâ ñÿ âîu ⇒ ἰîçíâëü ñÿ äñè âîó - ακριβέστερη μετάφραση, με την οποία αποδίδεται και ο παραλληλισμός των ρημάτων ἐπεδόθης (äüââëü ñÿ äñè) - ἐγνώσθης (ἰîçíâëü ñÿ äñè).

- 12.5 κρᾶζων – âũĩèy ⇒ ζĩâũ - συνώνυμες, βλ. στ. 1.5, 3.5.
- 13.1 ό κτίστης – ðâĩðǎũ ⇒ ζèæǎèðǎũ - συνώνυμες λέξεις, όμως στη νέα μετάφραση χάνεται η παρονομασία του πρωτοτύπου που υπήρχε στην αρχική μετάφραση: κτίσιν (ðǎǎũ) – κτίστης (ðâĩðǎũ).
- 13.2 ήμιν τοῖς ὑπ’ αὐτοῦ γενομένοις – íǎĩũ t íǎĩ áũâũèĩũ ⇒ íǎĩũ èæǎ t íǎĩ áũâũǎĩũ - απόδοση του ελληνικού άρθρου με αντωνυμία, βλ. στίχο 3.14.
- 13.5 ὑμνήσωμεν – âũĩĩĩǎĩũ ⇒ ῑĩǎĩũ - συνώνυμες με το ίδιο θέμα.
- 13.8 ἐκλάμπουσα – íǎèèñðǎ\$ðè ⇒ âũĩèǎǎè - σχεδόν συνώνυμη, αλλά κάπως καλύτερη μετάφραση.
- 13.10 ἀγλαόκαρπον – ñâEðũèĩĩèĩǎũíĩǎ (φωτεινόκαρπο) ⇒ áèñĩĩèĩǎĩǎèðĩĩ (εὐκαρπο) – διαφορετική ερμηνεία του προθέματος ἀγλαο-.
- 13.13 ἀπογεννώσα – ðĩæǎkøèy ⇒ ῑĩðĩǎèǎèǎ - συνώνυμη μετοχή με την ίδια δομή όπως στο ελληνικό πρωτότυπο.
- 13.15 πταισμάτων – ῑðEǎðEðǎíèǎĩũ ⇒ ñũǎðEðǎíĩǎĩũ - συνώνυμες με το ίδιο θέμα.
- 13.17 νικῶσα – ῑðǎĩèðǎũè (υπερβαίνουσα) ⇒ ῑĩǎEæǎkũè (νικῶσα) - η διορθωμένη μετάφραση είναι πιο ακριβής.
- 15.2 ἀπερίγραπτος – íǎèñĩèñǎĩũíĩǎ ⇒ íǎĩĩèñǎĩĩĩǎ - και στις δυο περιπτώσεις οι σλαβικές παραλλαγές συντάσσονται από τους μεταφραστές με το μέθοδο της *calque*, η νέα *calque* είναι όμως καλύτερη.
- 15.4 οὐ μετάβασις δὲ τοπικὴ γέγονε - íǎ ñũĩEñũĩĩ áũñðũ ῑðEðĩæǎĩĩǎ ⇒ íǎ ῑðEèĩæǎĩĩǎ áĩ ῑEñðĩĩ áũñðũ - οι δύο φράσεις είναι συνώνυμες, αλλά η διορθωμένη είναι και κατά λέξη ακριβές αντίγραφο του πρωτοτύπου.
- 15.12 ἀγαγοῦσα – ñũǎðǎǎè ⇒ ñũῑðǎǎè - συνώνυμες μετοχές.
- 15.17 ἐλπῖς – íǎñèǎæǎĩĩǎ (ἀπόλαυση) (βλ. και υῑĩũǎĩèǎ της εκδοχής T) ⇒ íǎǎǎæǎ (ελπίδα) - την παραλλαγή της εκδοχής K την έχουμε ερμηνεύσει παραπάνω (βλ. Κεφάλαιο 3, Παράγραφο 3.1.2) ως λάθος αντιγραφής από την αρχική μετάφραση íǎǎǎæǎ, συνεπώς η εκδοχή Π απλώς επιστρέφει στη σωστή αρχική γραφή.
- 16.4 ἐθεώρει – âèǎEǎũǎ ⇒ ζðEðk - συνώνυμες λέξεις, βλ. στίχους 1.4, 6.3 και 8.1.
- 17.1 πολυφθόγγους - ῑĩĩǎĩǎèǎñũĩũ ⇒ ῑĩĩǎĩǎEũǎĩĩũ - συνώνυμα επίθετα· η αλλαγή αυτή μπορεί να προέρχεται από τη διαφορά μεταξύ των ελληνικών πρωτοτύπων. Αν υποθέσουμε ότι στο πρωτότυπο της εκδοχής K όλη η φράση γράφεται ρήτορας πολυφθόγγους ως ἰχθύας ἄφθόγγους (η παραλλαγή αυτή αναφέρεται στην έκδοση του Tyranis για τα χειρόγραφα AGMPV), τότε είναι λογικό και στη σλαβική μετάφραση να έχουμε δύο λέξεις με το ίδιο θέμα: ῑĩĩǎĩǎèǎñũĩũ – áǎζǎèǎñũĩũ. Το πρωτότυπο της εκδοχής Π μάλλον ήταν διαφορετικό: ρήτορας πολυφθόγγους ως ἰχθύας ἄφώνους, και για τη διατήρηση της διαφοράς των θεμάτων των επιθέτων τροποποιείται το πρώτο επίθετο της μετάφρασης.
- 17.9 τεχνολόγους ἄλόγους ἐλέγχουσα – ðũððĩñèĩǎñũĩèèũ ǎǎñèĩǎñũĩèèũ ῑǎèè÷ǎũè (εσύ που αποκαλείς ἄλογους ἐπιδέξιους στην τέχνη του λόγου) ⇒ ðũððĩñèĩǎñũĩèèũ wǎèè÷èǎèè (εσύ που αποκάλυπες ἐπιδέξιους στην τέχνη του λόγου) - η παρελθοντική μετοχή αντικαθιστά τη μετοχή ενεστώτα· η παράλειψη του

επιθέτου, η οποία πιθανότατα έγινε ήδη κατά τις πολλαπλές αντιγραφές του σλαβικού κειμένου, και όμως υπάρχει σε όλα τα χειρόγραφα της εκδοχής, αλλάζει σημαντικά το νόημα του στίχου.

- 17.10 ἐμωράνθησαν – ἱάε̃ε̃-ἄκθ̃ο̃ε̃ ⇒ wáoyθk - συνώνυμες λέξεις.
- 17.10 δεινοὶ – ρύε̃ε̃ε̃ ⇒ ῥρ̃ο̃ι̃ε̃ - συνώνυμα επίθετα.
- 17.11 ἐμαράνθησαν – ὀά̃γθ̃κ̃η̃ϋ̃ (φοβήθηκαν) ⇒ ὀά̃ϋ̃ἁ̃ί̃θ̃k̃ (μαράθηκαν)- στην αρχική μετάφραση αποδίδεται μόνο η μεταφορική σημασία της ελληνικής λέξης, η διορθωμένη μετάφραση είναι πιο ακριβής και αποδίδει την πλήρη εικόνα.
- 17.14 ἐξέλκουσα – ἐς̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ε̃ϋ̃\$ὑ̃ἁ̃ (μετοχή του ρήματος *απελευθερώνω*) ⇒ ἐς̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃-ϋ̃θ̃ε̃ (μετοχή του ρήματος *βγάζω*) - ακόμα μια φορά η διορθωμένη μετάφραση αποδίδει όχι μόνο τη μεταφορική σημασία, αλλά και την πλήρη εικόνα του πρωτοτύπου.
- 17.17 λιμὴν τῶν τοῦ βίου πλωτήρων – ὀε̃θ̃ε̃ί̃ί̃ ἁ̃ε̃ὀ̃ε̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ ἱ̃ε̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ε̃ϋ̃ (γαλήνη του πλεύσιμου του βίου) ⇒ ἱ̃ὀ̃ε̃ἁ̃ὀ̃ἁ̃ί̃ε̃ὑ̃ἁ̃ ἁ̃ε̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ὑ̃ὀ̃ὑ̃ ἱ̃ε̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ε̃ (λιμάνι των πλυσιμάτων του βίου) – διόρθωση της ανακρίβειας των εκδοχών T και K, που μάλλον προέρχεται από την σύγχυση των λέξεων πλωτήρων και πλυντήρων.
- 18.5 ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον – ἱ̃ί̃ἁ̃ί̃ἁ̃ί̃ε̃ὑ̃ ἱ̃ί̃ἁ̃ί̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ ⇒ ἱ̃ί̃ἁ̃ί̃ἁ̃ί̃ὑ̃ ἁ̃w ἱ̃ί̃ἁ̃ί̃ἁ̃ί̃ἁ̃ - πιο σωστή και ακριβής κατά λέξη μετάφραση.
- 19.4 κατασκεύασε – ἡ̃ὑ̃ἁ̃ὀ̃ὑ̃θ̃ε̃ ⇒ uḥ̃ὀ̃ὀ̃ί̃ẽ - συνώνυμες λέξεις.
- 19.5 καὶ πάντας προσφωνεῖν σοι διδάξας – ἐ ἱ̃ἁ̃ὀ̃-ἁ̃ ἁ̃ὑ̃ἁ̃ ἱ̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ὀ̃ὀ̃ ὀ̃ẽ ⇒ ἐ ἁ̃ὑ̃ἁ̃Eὀ̃ὑ̃ ἱ̃ἁ̃u-ἁ̃ ἱ̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ὀ̃ὀ̃ ὀ̃ἁ̃ἁ̃E - συνώνυμες μεταφράσεις, τροποποιείται μόνο η σειρά των λέξεων και οι τύποι των αντωνυμιών.
- 19.6 ἡ στήλη – ὀEἱ̃ί̃ ⇒ ἡ̃ὀ̃ε̃ὑ̃ί̃ἁ̃ - συνώνυμη μετάφραση.
- 19.8 νοητῆς – ἱ̃ὑ̃ἡ̃ὑ̃ἱ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ (νοερό) ⇒ ὀ̃ἁ̃ϋ̃ἱ̃ ἱ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ (λογικό) - άλλη ερμηνεία της σημασίας της ελληνικής λέξης· αιτία αυτής της αλλαγής μπορεί να είναι η προσπάθεια της μέγιστης κατά λέξη ακρίβειας – το επίθετο ὀ̃ἁ̃ϋ̃ἱ̃ ἱ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ προέρχεται από το ουσιαστικό ὀ̃ἁ̃ϋ̃ἱ̃ὑ̃ – «*νους*», γι' αυτό ο διορθωτής το προτιμά αντί για το επίθετο ἱ̃ὑ̃ἡ̃ὑ̃ἱ̃ὑ̃, που έχει άλλη ετυμολογία, όμως το νόημα της ελληνικής πρότασης μάλλον αποδίδεται καλύτερα με την αρχική μετάφραση.
- 19.9 χορηγέ – ἱ̃ί̃ἁ̃ἁ̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ ⇒ ἁ̃ἁ̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ - συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 19.9 ἀγαθότητος – ἁ̃ε̃ἁ̃ἁ̃ἱ̃ἁ̃Eὀ̃ẽ (εὐλογία) ⇒ ἁ̃ε̃ἁ̃ἱ̃ἡ̃ὀ̃ὑ̃ί̃ὑ̃ (αγαθότητα) - διόρθωση της ανακρίβειας των εκδοχών T και K.
- 19.11 τοὺς συλληφθέντας αἰσχροῦς – ὀ̃ε̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ẽ ὀ̃ẽEἱ̃ἁ̃ἁ̃ (κλέψιμο της φθοράς) ⇒ ρ̃ἁ̃-ϋ̃ὀ̃ὑ̃ὀ̃ὑ̃ ἡ̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ί̃ (αυτούς που είχαν συλληφθεί στην ντροπή) - διόρθωση της λανθασμένης μετάφρασης της εκδοχής K.
- 19.12 καταργοῦσα – uἱ̃ὀ̃ἁ̃ς̃ί̃ẽἁ̃ὑ̃θ̃ẽ ⇒ uἱ̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ί̃Eὑ̃ὑ̃ὀ̃ẽ - μετοχή ενεστώτα αντί για μετοχή παρελθοντική.
- 19.13 τεκοῦσα – ἱ̃ί̃ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃k̃ὑ̃ẽ ⇒ ὀ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ἁ̃ὀ̃ẽ - συνώνυμες μετοχές με το ίδιο θέμα.
- 20.5 τελοῦμεν – ὀ̃ἁ̃ἱ̃ὀ̃ὑ̃ὑ̃ἁ̃ἁ̃ ⇒ ὀ̃ἁ̃ἱ̃ὀ̃ẽ ἱ̃ὑ̃ - ενεστώτας αντί για ενεργητική μετοχή.
- 21.2 παρθένον – ἁ̃ἁ̃ἁ̃ ⇒ ἁ̃ἁ̃ἁ̃ - συνώνυμα ουσιαστικά.

- 21.3 ἄυλον – ἁῶῖῑῑῑῑῑῑῑῑ ⇒ ἱᾶᾶῑῑῑῑῑῑῑῑ – συνώνυμα επίθετα, όμως η διορθωμένη παραλλαγή είναι πιο σωστή, επειδή συνδυάζεται καλύτερα με το ουσιαστικό *wāíū* (πῦρ).
- 21.5 τιμωμένη – ÷ῑῑῑῑῑῑ ⇒ ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑ – συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 21.12 ζωγραφοῦσα – ἱῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (μετοχή από το ρήμα «*προλαμβάνω*, *είμαι σύμβολο*») ⇒ ᾷῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (μετοχή από το ρήμα «*ζωγραφίζω*») - πιο ακριβής μετάφραση.
- 21.13 ἀναιροῦσα – ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (μετοχή από το ρήμα «*ξεπλύνω*») ⇒ ῑᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (μετοχή από το ρήμα «*αφαιρώ*») - η αρχική σλαβική μετάφραση έγινε υπό την επίδραση των γειτονικών στίχων, η διορθωμένη μετάφραση είναι ακριβέστερη.
- 21.16 ὁσμῇ – ᾶῑῑῑῑ ⇒ *wāííEíēā* - συνώνυμα ουσιαστικά, η λέξη ᾶῑῑῑ όμως στην εν λόγω εποχή αρχίζει να χρησιμοποιείται πιο συχνά για τον χαρακτηρισμό δυσάρεστων οσμών, για αυτό και αλλάζει στη λέξη *wāííEíēā*, η οποία έχει πιο γενική σημασία.
- 22.2 ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων – ᾶῑῑῑῑ ÷ῑῑῑῑ ᾶῑῑῑῑ ῑᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ ⇒ ᾶῑῑῑῑῑ ᾶῑῑῑῑ ῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ ÷ῑῑῑῑ ῑῑ ᾶῑῑῑ - η διορθωμένη μετάφραση αποδίδει ακριβώς τη σειρά των λέξεων του πρωτοτύπου, αλλά προσθέτει στο τέλος και την λέξη ᾶῑῑ – *Κύριος* – η οποία πρέπει να διευκρινίσει σε ποιόν αναφέρεται η φράση.
- 22.3–4 ἐπεδήμησε... πρὸς τοὺς ἀποδήμους τῆς αὐτοῦ χάριτος – ἱῑῑῑῑ... ἑῑ ἱῑῑῑῑῑῑῑῑ ῑᾶῑῑ ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑ (ἦρθε...σε αυτούς που [τον] απομακρύνθηκαν με την δική του ευλογία) ⇒ ἱῑῑῑῑ... ἑῑ ἱῑῑῑῑῑῑῑ ὀῑᾶῑ ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑ (ἦρθε... σε αυτούς που [τον] απομακρύνθηκαν από την δική του ευλογία) - διόρθωση του λάθους στη μετάφραση της σύνταξης.
- 22.5 σχίσας – ῑᾶῑῑῑῑῑῑῑ ⇒ ῑᾶῑῑῑῑῑῑῑ - συνώνυμες λέξεις.
- 23.1 εὐφημοῦμεν – ῑᾶῑῑῑῑῑῑ ⇒ ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ – συνώνυμα ρήματα, η αντικατάσταση με λέξη με πρόθεμα γίνεται με σκοπό να αποδοθεί η δομή της ελληνικής λέξης.
- 23.2 ἔμψυχον – ᾶῑῑῑῑῑῑ (ψυχικός) ⇒ *wāῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ* (ἐμψυχος): πιο ακριβής μετάφραση.
- 23.2 ναόν – ῑῑῑῑῑῑ ⇒ ῑῑῑῑῑῑ : οι λέξεις αυτές είναι σχεδόν συνώνυμες, όμως η πρώτη συνήθως συνδέεται με την ελληνική *ekk|hsia*, ενώ η δεύτερη αποτελεί πιο σωστή απόδοση της ελληνικής λέξης *naoj*.
- 23.6 σκηνή – ῑῑῑῑῑ ⇒ ῑᾶῑῑῑῑῑῑ : και οι δύο αυτές λέξεις χρησιμοποιούνται συχνά από τους μεταφραστές για την απόδοση της ελληνικής *sknh*, όμως η δεύτερη παραλλαγή δίνει περισσότερη έμφαση στη μεταφορική σημασία της λέξης.
- 23.10 εὐσεβῶν – ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (εὐπιστων) ⇒ ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ (ευσεβῶν) - η διορθωμένη μετάφραση είναι πιο σωστή.
- 23.11 εὐλαβῶν – ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ ⇒ ᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ - σχεδόν συνώνυμες λέξεις, η δεύτερη μετάφραση, όμως, είναι πιο σωστή.
- 23.12 ἀσάλευτος – ἱᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ ⇒ ἱᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ - συνώνυμες λέξεις.
- 23.13 ἀπόρθητον – ἱᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ ⇒ ἱᾶῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑῑ - συνώνυμες λέξεις.

- 24.1 πανύμνητε – ἰδΕἰΕὸὰγ ⇒ âũñãἰΕὸὰὰ – σχεδόν συνώνυμα επίθετα, η διορθωμένη μετάφραση είναι πιο ακριβής.
 24.4 ῥῡσαι συμφορᾶς – ζᾱñδουἰὲ ἰὰἰᾱñδὲ ⇒ ñêðüâè ἐζᾱᾱâè - συνώνυμες φράσεις.
 24.5 μελλούσης – ãðÿäüùèÿ ⇒ ákăkùkÿ – συνώνυμα επίθετα.
 24.5 λύτρωσαι – ἐζᾱᾱâè ⇒ ἐξἰè – συνώνυμα ρήματα.

3.3 Γλωσσικές αλλαγές

Οι διορθώσεις της τρίτης κατηγορίας έγιναν στην εκδοχή Π λόγω των αλλαγών στους κανόνες της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Παρόλο που οι μεταφραστές του 14^{ου} αι. προσπαθούσαν να διατηρήσουν την αρχαία παράδοση της γλώσσας, η γλώσσα τους προφανώς δεν ήταν ίδια με την εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα του 10^{ου}–11^{ου} αι., όταν συντάχθηκαν οι εκδοχές T και K.

Η ανάλυση των κειμένων δείχνει ότι οι διορθώσεις, που αντικατοπτρίζουν τη νέα κατάσταση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας, περιλαμβάνουν:

- 1) μερική αντικατάσταση των σύντομων μορφών των αντωνυμιών με πλήρεις:

2.4 μου τῇ ψυχῇ – ἰè äüøE ⇒ äüøè ἰἰᾱè,
 6.3 σε θεωρῶν – ðÿ äèäEäü ⇒ ðᾱᾱE çðÿ,
 23.5 βοᾷν σοι – âüἰèδὲ δè ⇒ âüἰèδὲ ðᾱᾱE,
- 2) μερική αντικατάσταση των σύντομων μορφών των επιθέτων με πλήρεις:

23.8 χρυσωθεῖσα – ἱἱçèäüáíú ⇒ ἱἱçèäüáíúè,
- 3) αντικατάσταση των παθητικών μετοχών με ρήματα, που έχουν την αυτοπαθή αντωνυμία ñÿ:

7.5 βοσκηθέντα – ἰᾱñἱἰᾱ ⇒ ἰᾱñøᾱñÿ,
 7.16 ἐγυμνώθη – wáíᾱæáíú áüñðü ⇒ ἰᾱíᾱæè ñÿ,
- 4) μερική αντικατάσταση του αορίστου με παρακείμενο:

15.2 ἀπῆν – tñðuἰè ⇒ tñðkἰèü,
- 5) αντικατάσταση των αρχαίων τύπων του αορίστου με σχετικά νεώτερους τύπους:

7.5 εἶπον – ðEøÿ ⇒ ðEêἰøᾱ
- 6) αντικατάσταση σε ορισμένες συντάξεις της δοτικής πτώσης με γενική:

23.5 βοᾷν ... πάντας – âüἰèδὲ âũñEἰú ⇒ âüἰèδὲ âũñEðú,
- 7) αλλαγή στις καταλήξεις της αιτιατικής πτώσης λόγω εξέλιξης στο σύστημα της γλώσσας των διαφορετικών τύπων κλίσης για ἔμψυχα και ἄψυχα ουσιαστικά:

21.1 τοὺς ἐν σκότει – âἱ ðüἰE ñuùàÿ ⇒ âἱ ðüἰE ñkùèðú,
 14.5 τοὺς αὐτῷ βοῶντας – éú ἰᾱἰu âüἰèpùàÿ ⇒ âüἰÿkùèðü ðἰἰó,
- 8) αλλαγές που οφείλονται σε άλλες αλλαγές στην κλίση των ουσιαστικών:

11.2 τοῦ ψεύδους τὸ σκότος – éúæᾱ ðüἰu ⇒ éúæè ðüἰó,
- 9) αντικατάσταση απαρχαιωμένων λέξεων και λέξεων που η σημασία τους είχε μεταβληθεί:

1.13 πάντα – âũñÿ÷ũñêᾱàÿ ⇒ âũñE,
 16.1 τὸ μέγα – âᾱèèp ⇒ âᾱèèèἰἰó.

Από την παραπάνω συγκριτική ανάλυση μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το κείμενο του Ακαθίστου, που συντάχθηκε κατά τη διάρκεια της μεγάλης διόρθωσης των λειτουργικών βιβλίων στις αρχές του 14^{ου} αι., διέφερε από το αρχικό κείμενο της εκδοχής Κ στα σημεία που:

α) το ελληνικό κείμενο του Ακαθίστου, βάσει του οποίου έγινε η διόρθωση, διέφερε από το ελληνικό πρωτότυπο της εκδοχής Κ,

β) διορθώθηκαν τα λάθη, οι ανακρίβειες και τα ακατανόητα σημεία του αρχικού κειμένου,

γ) διορθώθηκαν λέξεις, γραμματικοί τύποι και συντάξεις του αρχικού κειμένου, οι οποίες είχαν πάψει να χρησιμοποιούνται στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα ή είχε αλλάξει η σημασία τους,

δ) χρησιμοποιήθηκαν νέες μεταφραστικές τεχνικές, οι οποίες είχαν ως στόχο όχι μόνο την ακριβή απόδοση του νοήματος, αλλά και τη μέγιστη κατά λέξη «αντιγραφή» του πρωτοτύπου.

Το κείμενο του Ακαθίστου που προέκυψε ως αποτέλεσμα αυτών των διορθώσεων γενικά μπορούμε να το θεωρήσουμε καλύτερο από όλες τις προηγούμενες εκδοχές του ύμνου. Σε μερικά σημεία, όμως, στην προσπάθειά του να πετύχει την μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια ο διορθωτής καταλήγει στους ακατανόητους σύνθετους νεολογισμούς, όπως και στις φράσεις που δεν συμφωνούν με τη δομή της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας ή δεν αποδίδουν σωστά το νόημα του ελληνικού πρωτοτύπου.

4. Τα χειρόγραφα της εκδοχής Π και οι σχέσεις μεταξύ τους

Παρόλο που η διόρθωση του 14^{ου} αι. έπαιξε σπουδαίο ρόλο στην ιστορία του σλαβικού Ακαθίστου, η πλήρης μορφή της διορθωμένης εκδοχής Π δεν σώθηκε σε πολλά χειρόγραφα. Έχουμε βρει αυτήν την εκδοχή μόνο στα νοτιοσλαβικά χειρόγραφα του δεύτερου μισού του 14^{ου} αι. και σε μερικά από τα βουλγαρικά και σερβικά χειρόγραφα του 15^{ου} αι. Τα περισσότερα βουλγαρικά και όλα τα ρωσικά χειρόγραφα του 15^{ου} αι., τα οποία η Μ. Момина²⁰ πιστεύει ότι ανήκουν στην εκδοχή αυτή, στην πραγματικότητα αποτελούν διασκευή αυτής της εκδοχής επί τη βάση μιας άλλης μεταγενέστερης εκδοχής (εκδοχή Ε), για την οποία θα γίνει λόγος παρακάτω. Για το λόγο αυτό τα χειρόγραφα αυτά θα τα αναφέρουμε στο επόμενο κεφάλαιο. Εδώ θα ασχοληθούμε μόνο για τα χειρόγραφα που δεν επηρεάστηκαν ή επηρεάστηκαν ελάχιστα από τις μεταγενέστερες εκδοχές. Έχουμε μελετήσει έξι από αυτά:

- 1) το νοτιοσλαβικό Τριώδιο του δεύτερου μισού του 14^{ου} αι. από τα Σκόπια (Macedonian Archive) με τον κώδικα M-II-L, φφ. 118r-123v, το οποίο, όπως αναφέραμε παραπάνω, αποτελεί κατά την γνώμη μας την αρχαιότερη μορφή της εκδοχής Π (στο εξής: M-II-L),

²⁰ Момина 1983a: 127.

- 2) το βουλγαρικό Τριώδιο του δεύτερου μισού του 14^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης με κωδικό: Titov 1983, φφ. 227v–232r (στο εξής: Titov 1983),
- 3) το βουλγαρικό Τριώδιο του 15^{ου}–16^{ου} αι. από τη συλλογή χειρογράφων της μονής Ζωγράφου με κωδικό: Slavonic 77, φφ. 263r–267v (στο εξής: Slavonic 77),
- 4) το βουλγαρικό Τριώδιο του δεύτερου μισού του 14^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης με κωδικό: Pogodin 40, φφ. 132r–135v (στο εξής: Pog. 40),
- 5) το σερβικό Τριώδιο των αρχών του 15^{ου} αι. από τη συλλογή χειρογράφων της μονής Ζωγράφου με κωδικό: Slavonic 79, φφ. 265v–271v (στο εξής: Slavonic 79),
- 6) το βουλγαρικό Τριώδιο του 14^{ου}–15^{ου} αι. που βρίσκεται τώρα στη συλλογή της ρωσικής μονής στο Σινά με κωδικό: Slavonic 23, φφ. 330r–338v (στο εξής: Sinai Slavonic 23).

Οι παραλλαγές μεταξύ των κειμένων των παραπάνω χειρογράφων, όπως και στο Κεφάλαιο 3, ταξινομούνται ως εξής:

- 1) λάθη αντιγραφής,
- 2) σκόπιμες υφολογικές αλλαγές,
- 3) παραλλαγές που προέκυψαν υπό την επίδραση άλλων εκδοχών του Ακαθίστου.

Παρόλο που και οι τρεις αυτές ομάδες παραλλαγών είναι σημαντικές για την ταξινόμηση των χειρογράφων, μεγαλύτερο ενδιαφέρον έχει ασφαλώς η τελευταία ομάδα. Πρόκειται για ένα φαινόμενο, το οποίο έχουμε ονομάσει προηγουμένως «διασκευή», και το οποίο, όπως είδαμε, έπαιξε σημαντικό ρόλο στη σλαβική παράδοση του Ακαθίστου και σε παλαιότερες εποχές. Για τον 14^ο–15^ο αι. ήταν αναμενόμενο το φαινόμενο αυτό να γίνει ακόμα πιο συνηθισμένο. Ο αριθμός των χειρογράφων με τον Ακάθιστο Ύμνο που κυκλοφορούν στον σλαβικό κόσμο αυξάνεται ραγδαία. Στα κέντρα αντιγραφής βιβλίων, που βρίσκονταν στις μεγάλες μονές, συγκεντρώνονται πολλά αντίγραφα του ύμνου σε διάφορες εκδοχές.²¹ Οι διαφορές μεταξύ των εκδοχών δεν μπορεί να πέρασαν απαρατήρητες από τους αντιγραφείς και βέβαια προκάλεσαν το φιλολογικό ενδιαφέρον. Προσπαθώντας να ανακαλύψουν την αυθεντικότερη μορφή του ύμνου οι αντιγραφείς εισάγουν στο κείμενο παραλλαγές από άλλες εκδοχές του Ακαθίστου. Έτσι γίνεται η σκόπιμη διασκευή. Φαίνεται όμως ότι πιο συνηθισμένο φαινόμενο ήταν η ασυνείδητη διασκευή. Ο Ακάθιστος Ύμνος ήταν ήδη πολύ δημοφιλές κείμενο στον σλαβικό κόσμο και οι περισσότεροι μοναχοί που αντέγραφαν λειτουργικά βιβλία γνώριζαν απέξω αν όχι ολόκληρο το κείμενο, σίγουρα όμως κάποια τμήματά του. Φυσικά, αντιγράφοντας το κείμενο, σε μερικά σημεία αντικαθιστούν λέξεις και φράσεις από το βιβλίο που είχαν μπροστά τους με λέξεις και φράσεις από μνήμης.

Παρατηρούμε ότι την εποχή αυτή οι διάφορες εκδοχές του Ακαθίστου δεν υφίστανται ανεξάρτητα η μία από την άλλη. Αντίθετα, στην πορεία της χειρόγραφης ιστορίας τους επηρεάζονται η μία από την άλλη και πολλές φορές ενώνονται σε διασκευές. Δεν είναι πά-

²¹ Βλ. Дуйчев 1963, Просвирин 1976.

ντοτε εύκολο να διακρίνουμε τη διασκευή από την εκδοχή, και συνεπώς αυτά τα δύο φαινόμενα συχνά συγχέονται. Πρέπει όμως να έχουμε κατά νου ότι για τη σύνθεση της νέας εκδοχής, η οποία γίνεται με τη συστηματική διόρθωση του σλαβικού κειμένου βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου, χρειάζεται μεγάλη προσπάθεια και άριστη γνώση της ελληνικής γλώσσας. Είναι λογικό ότι τέτοιου είδους εργασία γίνεται πολύ σπάνια και έχει ως αποτέλεσμα πολλές και ριζικές αλλαγές στο κείμενο του Ακαθίστου. Αντίθετα, η σύνθεση της διασκευής δεν είναι τόσο δύσκολη υπόθεση και δεν προϋποθέτει καθόλου γνώση της ελληνικής γλώσσας, επειδή γίνεται μόνο με βάση τα σλαβικά χειρόγραφα. Οι διορθώσεις που γίνονται στο κείμενο δεν έχουν συνήθως συστηματικό χαρακτήρα, ο αριθμός των αλλαγών είναι τυχαίος, συνήθως όμως είναι μικρότερος από τον αριθμό των αλλαγών που προκύπτουν από διόρθωση.

Η ανάλυση των παραλλαγών που υπάρχουν μεταξύ των χειρογράφων της εκδοχής Π προσφέρει τη βάση για την ταξινόμηση των χειρογράφων σε δύο ομάδες:

1) τα χειρόγραφα M-II-L, Titov 1983 και Slavonic 77, που περιέχουν την αρχική μορφή της εκδοχής Π του Ακαθίστου (4. 1.),

2) τα χειρόγραφα Pog. 40, Slavonic 79 και Sinai Slavonic 23, που περιέχουν διασκευή της εκδοχής Π με τις αρχαιότερες εκδοχές K και T, την οποία θα αναφέρουμε εφεξής ως διασκευή Π(T, K) (4. 2.).

Στη συνέχεια θα περιγράψουμε κάθε ομάδα χωριστά.

4. 1. Τα χειρόγραφα, που περιέχουν την αρχική μορφή της εκδοχής Π

Όπως αναφέραμε ήδη, τα χειρόγραφα της πρώτης ομάδας παραδίδουν την αρχαιότερη μορφή της εκδοχής Π. Οι διαφορές μεταξύ των χειρογράφων της ομάδας δεν είναι μεγάλες και ανήκουν γενικώς στην πρώτη κατηγορία, δηλαδή στα λάθη αντιγραφής. Οι διαφορές των άλλων δύο κατηγοριών είναι ελάχιστες. Η πιο αυθεντική μορφή του κειμένου σώθηκε στο χειρόγραφο M-II-L, στο οποίο παρατηρούμε μόνο μερικά λάθη αντιγραφής που δεν αλλάζουν το νόημα, συγκεκριμένα:

- στον 11.12 δύο λέξεις κατά λάθος ενώνονται σε μια: αντί για ἰὰ ἡδὸ ἀὰ ἐΕῦ ἡκὺ ἐδύ ἂ ἱ δὺ ἱ Ε (ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει) γράφεται ἰὰ ἡδὸ ἀὰ ἐΕῦ ὑὲ ἂ ἱ δὺ ἱ Ε,
- στον 14.5 τροποποιείται η σειρά των λέξεων και η μορφή της αντωνυμίας στην φράση τοὺς αὐτῶ βοῶντας: αντί για ἂ ὑῖ ὑκὺ ἐδύ δὶ ἱό γράφεται ἂ ἱ ὑ ἂ ὑῖ ὑκὺ ἐδύ,
- στον 16.2 αντί για γενική πτώση της αντωνυμίας δὰ ἱ ἂ ἂ ἱ (σῆς), γράφεται δοτική δὰ ἱ ἂ ἱό,
- στον 17.14 το πρόθεμα του ρήματος ἐξέλκουσα γράφεται λανθασμένα: ἂ ὑς ἂ ἐὰ ÷ ὕ ὑὲ αντί για ἐς ἂ ἐὰ ÷ ὕ ὑὲ,
- στον 19.4 το επίθετο ἄχραντε – ἱδΕ÷ἐἡδὸ ἀὰ (πάναγνη) χάνει το πρόθεμα και γίνεται ÷ἐἡδὸ ἀὰ (αγνή) χωρίς να αλλάζει την σημασία,
- στον 22.4 λάθος στην αντωνυμία αὐτοῦ: αντί για δὶ ἂ ἱ (εκείνου) γράφεται δὶ ἂ ἱ ὕ (με εσένα).

Από το δεύτερο μέρος του Ακαθίστου που σώθηκε στο χφρ Slavonic 77 προκύπτει ότι και αυτό το κείμενο είναι αρκετά ακριβές αντίγραφο της εκδοχής Π. Τα λάθη είναι ελάχιστα. Διαπιστώσαμε μόνο τρία:

- στον στ. 21.10 ο αντιγραφέας παραλείπει την κατάληξη της λέξης ἰδῖῖḥEṽḗíḗ (φωτισμόν),
- στον ίδιο οίκο παραλείπεται ο τελευταίος χαιρετισμός πριν το εμφύμνιο ḍḗḗḍè ḥṽ æḗḗḥḍḗ ḍḗḗíḗḗ ḗḗḥḗḗíḗ,
- στον στ. 23.12 το επίθετο ἰḗἱἱἱἱEḗḗḗḗḗḗ (ἀσάλευτος) αλλάζει σε μετοχή με το ίδιο θέμα ἰḗἱἱἱἱEḗḗḗḗḗḗ, οι δύο αυτές μορφές, που διαφέρουν μόνο σε δύο γράμματα και έχουν σχεδόν την ίδια σημασία, συνήθως συγχέονται στη σλαβική γλώσσα.

Επίσης στον 21.13 παρατηρούμε μια υφολογική αλλαγή – το ουσιαστικό σε γενική πτώση ḗḍḗḍḗ (τῆς ἁμαρτίας) αντικαθίσταται από το επίθετο ḗḍḗḍḗḗḗḗḗ (αμαρτωλή). Στον 22.4 μια άλλη αλλαγή γίνεται μάλλον υπό την επίδραση της μεταγενέστερης εκδοχής E του τέλους του 14^{ου} αι. (βλ. Κεφάλαιο 5): η μετοχή ἱḗḗḗḗḗḗḗḗ (τοὺς ἀποδήμους) αντικαθίσταται από το ουσιαστικό ἱḗḗḗḗḗḗḗḗ (αποστάτης). Θυμίζουμε ότι το χειρόγραφο Slavonic 77 χρονολογείται στα τέλη του 15^{ου}–αρχές 16^{ου} αι., όταν η εκδοχή αυτή είχε ήδη συνταχτεί και κυκλοφορούσε στις νοτιοσλαβικές περιοχές. Είναι λογικό να υποθέσουμε ότι ο αντιγραφέας γνώριζε αυτή την παραλλαγή και την εισήγαγε στο κείμενό του συνειδητά ή ασυνείδητα. Επειδή είναι όμως η μοναδική παραλλαγή που προέκυψε υπό την επίδραση άλλης εκδοχής, η περίπτωση αυτή δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ως διασκευή.

Το χειρόγραφο Titon 1983 έχει περισσότερες διαφορές και στις τρεις κατηγορίες. Όσον αφορά τα λάθη αντιγραφής, είναι αρκετά και σε δύο σημεία αλλάζουν σημαντικά το νόημα. Στον 10.3 ο αντιγραφέας συγχέει τις λέξεις ἰḍἱḍἱ÷ṽḥḍḗḗ (χρησμός) και ÷ḗḗḗḗE÷ṽḥḍḗḗ (ανθρωπότητα), επειδή έχουν παραπλήσια βραχυγραφημένη μορφή, και αυτό οδηγεί σε μια τελείως ακατανόητη φράση ḥṽḗḗḗḗḗḗḗḗ ḍè ÷ḗḗḗḗḗḗḗ (εκτελώντας την ανθρωπότητα σου). Στον 21.16 αντί για wḗḗḗḗḗḗḗḗ (ὁσμή) γράφεται wḗEḍἱḗḗḗḗḗḗ (υπόσχεση)· αιτία και αυτού του λάθους ήταν η παρόμοια γραφή των σλαβικών λέξεων. Άλλα λάθη αντιγραφής:

- στον 6.5 αλλάζει η σειρά των λέξεων: ḥḍḗḗ ḗḍḗḗ αντί για ḗḍḗḗ ḥḍḗḗ (πνεύματος ἁγίου),
- στον 7.14 γίνεται μια παρόμοια αλλαγή: wḥἱḗḗḗḗḗḗḗ ḗEḍE αντί για ḗEḍE wḥἱḗḗḗḗḗḗḗ (τῆς πίστεως ἔρεσμα),
- στον 7.11 το ρήμα ḗḗḗḗḗḗḗ (συγχορεύει) αντιγράφεται λανθασμένα και γίνεται ḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗ,
- στον 9.8 αντί για ḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗ (παύσασα) γράφεται ḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗḗ (έσωσα), επειδή οι δύο σλαβικές λέξεις έχουν παρόμοια γραφή· μάλλον πρόκειται για λάθος αντιγραφής, παρόλο που δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι αυτή η αλλαγή έγινε σκόπιμα,
- στον 11.2 το δεύτερο πρόσωπο του ρήματος ḗḗḗḗḗḗḗ κατά λάθος αλλάζει σε τρίτο,
- στον 13.4 αντί για την αντωνυμία ḥἱṽḗ (ταύτην) γράφεται μια παρόμοια ḗṽḗ (αυτήν),

- στον 13.13 αλλάζει η μορφή της μετοχής ἀπογεννώσα: από δῖαῖα σε δῖαῖα,
- στον οῖκο 14.5 αλλάζει η αντωνυμία που αποδίδει την ελληνική αὐτῶ: δῖι (τούτον) ἄντι για ἄντι (αὐτῶν),
- στον οῖκο 23.10 το επίθετο ἁῖα (εὐσεβῶν) αντικαθίσταται με ένα παρόμοιο ἁῖα (θεο-σεβῶν).

Οι υφολογικές αλλαγές στο συγκεκριμένο χειρόγραφο είναι λίγες:

- προσθήκη της αντωνυμίας ἄντι (αὐτόν) στη φράση ἰδὺν ἁῖα (αὐτῶν) (ἔσπευσαν τοῖς δώροις θεραπεῦσαι) στον 9.4–5 με σκοπό να διευκρινίσει το νόημα του σλαβικού κειμένου,
- αλλαγή στον ἴδιο οῖκο (9.15) του ουσιαστικού σε γενική πτώση ἡδῶν (παθῶν) σε επίθετο ἡδῶν ἁῖα,
- αντικατάσταση στο 20.5 του ενεστώτα του ρήματος δῖαῖα (τελοῦμεν) με στιγμιαίο μέλλοντα ἡδῶν ἁῖα, η νέα μορφή συνδέεται καλύτερα με την υπόλοιπη φράση,
- αλλαγή στον 23.2 του ρήματος ἁῖα (εὐφημοῦμεν) στο συνώνυμο ἁῖα, το οποίο ο αντιγραφέας μάλλον θεωρεί ότι είναι υφολογικά ορθότερο σε περίπτωση που έχει ως αντικείμενο την Θεοτόκο.

Στο Τίτον 1983 εντοπίσαμε μόνο μια παραλλαγή που προέκυψε υπό την επίδραση άλλων εκδοχών του Ακαθίστου. Είναι η αντικατάσταση της νέας μετάφρασης του σύνθετου ουσιαστικού πρωτοστάτης – ἰδὺν ἁῖα με την αρχαιότερη ἰδὺν ἁῖα. Αφού πρόκειται για πρώτο στίχο του πρώτου οῖκου, τον οποίο ο αντιγραφέας μάλλον γνώριζε απέξω, φαίνεται πολύ πιθανόν ότι αντικατέστησε την καινούρια παραλλαγή με την πιο συνηθισμένη γι' αυτόν.

4.2. Τα χειρόγραφα της διασκευής Π(Τ,Κ)

Το κείμενο του Ακαθίστου στα τρία χειρόγραφα που αποτελούν την δεύτερη ομάδα (Pog. 40, Slavonic 79 και Sinai Slavonic 23) περιέχει αρκετά μεγάλο αριθμό αποκλίσεων από την αρχική μορφή της εκδοχής Π, γεγονός που μας επιτρέπει να το θεωρήσουμε ως αποτέλεσμα μιας σκόπιμης διόρθωσης. Ο Πίνακας 3 όμως μας δείχνει σαφώς ότι σχεδόν σε όλα τα σημεία που έγινε η διόρθωση το διορθωμένο κείμενο συμπίπτει με το κείμενο των αρχαιότερων εκδοχών Κ και Τ. Συνεπώς δεν πρόκειται για μια νέα εκδοχή, αλλά για μια διασκευή, η σύνταξη της οποίας μάλλον έγινε το 14^ο αι. σχεδόν αμέσως μετά την εμφάνιση της εκδοχής Π. Φαίνεται ότι σε μερικά σημεία το διορθωμένο κείμενο δεν ικανοποίησε κάποιους ανθρώπους των γραμμάτων και προτίμησαν να επιστρέψουν στις παλαιότερες και πιο οικείες σ' αυτούς παραλλαγές. Δυστυχώς το υλικό που διαθέτουμε δεν επαρκεί για να διευκρινίσουμε σε ποια συγκεκριμένη νοτιοσλαβική περιοχή συντάχτηκε η διασκευή Π(Τ,Κ), πιθανότερο μέρος για αυτό όμως φαίνεται να είναι η Βουλγαρία.

Πίνακας 3

Συγκριτική ανάλυση των παραλλαγών των δύο ομάδων χειρογράφων της εκδοχής Π με τις αντίστοιχες παραλλαγές των αρχαιότερων εκδοχών K και T

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Αρχική μορφή της εκδοχής Π (M – Π – L)	Διασκευή Π(T,K) (Pog. 40, Slavonic 79, Sinai Slavonic 23)	Αρχαιότερες εκδοχές T και K
Προοίμ. 2. 5.	παντοίων	âñEêûdû	âûñEðû	âûñEðû (T, K)
7. 5.	εἶπον	ðEêîðà	ðEðÿ	ðEðà (T, K)
8. 1.	θεωρήσαντες	çðÿùâ	âèâEâðâ	âèâEâúðâ (T, K)
9. 6.	ἀδύτου	íâçàðîâèîûÿ	íâçàðîâÿùÿÿ	íâçàðîâÿùâè (K)
9. 14.	σβέσασα – παύσα- σα	îîââñèâðè	uñðàâèüðè	uñðàâèüðè (K)
9. 15.	παθῶν	ñððâñðíââî	ñððâñðâè	ñððâñðâè (T)
10. 3.	ἐκτελέσαντες	ñûâðûðèâðâ	ñêîîû÷ââúðâ	ñêîîû÷ââúðâ (T, K)
11. 10.	ποντίσασα	îîðîîîèâðââ	îîâðkçèâüðè	îîâðkçüðè (K)
12. 4.	ἀλλ' ἐγνώσθης τούτω	íî îîçíâèú ñÿ âñè âîó	íî îîçíâ ñÿ ñâîu	íî îîçíâ ñÿ âîó (T, K)
13. 1.	κτίστης	çèæâèðâèü	ðâîðâðü	ðâîðüðü (T, K)
14. 2.	μεταθέντες	îðEêîæèâðâ	îðEêîæðâ	îðEêîæüðâ (T, K)
15. 12.	ἀγαγοῦσα	ñûîðÿâðè	ñûâúðââðè	ñûâúðââúðè (T, K)
18. 5.	ὅμοιος – πρόβατον	îîâîââíú	wâ÷ÿ	yêî îâü÷à (T)
19. 5.	πάντας σοι προσφωνεῖ διδάξας	íâu÷è îðèâèâðâðè ðââE	âûñEðû îðèâèâðâðè íâu÷èâú	íâu÷è âûñÿ îðèâèâðâðè (K)
19. 12.	καταργοῦσα	uîðâæíEÿùè	uîðâçíèâðè	uîðâçíèâúðè (K)
19. 13.	τεκοῦσα	ðîâèâðè	ðîæâüðè	ðîæâüðè (T, K)
21. 16.	ὁσμή	wâîíEíèâ	âîíâ	âîíâ (T)
21. 17.	ζωῆς	æèâîðà	æèçíè	æèçíè (T)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Αρχική μορφή της εκδοχής Π (M – Π – L)	Διασκευή Π(T,K) (Pog. 40, Slavonic 79, Sinai Slavonic 23)	Αρχαιότερες εκδοχές T και K
22. 2.	χρεωλύτης ἀνθρώπων	ðEθèðåëü ÷ëθî ì ú äü9	ðazäðeθèðåëü ÷ëθî ì ú	ðazäðEθèðåëü (T)
23. 2.	ναόν	ððà ì ú	ððθäü	ððθäü (T)
23. 6.	σκηνη	ñäëåíä	ñE íè	ñE íè (T)

Οι παραλλαγές που αναγράφονται στον πίνακα βρίσκονται και στα τρία χειρόγραφα της ομάδας, μερικές άλλες παραλλαγές από τις παλαιότερες εκδοχές υπάρχουν μόνο σε ένα ή δύο χειρόγραφα. Είναι η λέξη ἰðEäñðððäëü αντί για ἰðýâññððððäëü (πρωτοστάτης), για την οποία έγινε ήδη λόγος προηγουμένως, στον 1.1 του Pog. 40 και Slavonic 79, η παραλλαγή äðäü (ή πόλις) αντί για ðääü (ó δοῦλος) στο Προοίμ. 2.3 του Sinai Slavonic 23 και το ρήμα ἰññððäëå (κατανοώντας) αντί για äññððäëå (φθάσαντες) στον 8.5 του ίδιου χειρογράφου.

Πρέπει να αναφέρουμε εδώ και μια άλλη παραλλαγή που βρίσκεται στον 11.9 μόνο στο χειρόγραφο Sinai Slavonic 23, η προέλευση της οποίας δεν είναι σαφής. Πρόκειται για την παραλλαγή äEñî ì ú ἰðEëäñðü, που αντιστοιχεί στο ελληνικό τῶν δαιμόνων τὸν δόλον, αντί για äñîëññêÿ ëñðü (τῶν εἰδώλων τὸν δόλον), η οποία υπάρχει στα υπόλοιπα χειρόγραφα. Φαίνεται να είναι παρόμοια με την παραλλαγή της εκδοχής του τέλους του 14^{ου} αι. (εκδοχή E)– äEñî ì ü ëñððäü (βλ. Κεφάλαιο 5), αλλά, όπως είδαμε πριν, το συγκεκριμένο χειρόγραφο γενικώς επηρεάστηκε από τις παλαιότερες, και όχι από τις νεότερες εκδοχές, συνεπώς μάλλον οφείλεται σε σύμπτωση. Μια άλλη παραλλαγή τέτοιου είδους διαπιστώνουμε στον 12.1 του Slavonic 79, όπου η ελληνική λέξη παρόντος αντί για ñkùäñî αποδίδεται ως ἰúíγθíγäñ.

Τα χειρόγραφα της διασκευής Π(T,K) έχουν συγκριτικά με τα χειρόγραφα της αρχικής γραφής της εκδοχής Π και μερικές υφολογικές αλλαγές, οι οποίες δεν αλλάζουν σημαντικά τη σημασία των αντίστοιχων φράσεων, συγκεκριμένα:

- στον στίχο 2 του δεύτερου προοιμίου η μετοχή ἐçáâäëäü ñÿ, που αποδίδει το ελληνικό λυτρωθεῖσα, μετατρέπεται στο ρήμα ἐçáâäëü ñÿ (λυτρώνομαι),
- στον 7.2 το επίθετο ἰëúðññêñ (ἐνσαρκον) μετατρέπεται σε ουσιαστικό με πρόθεση èæå äü ἰëñðè (στην σάρκα) με την ίδια σημασία,
- στον 7.4 η αλλαγή της αντωνυμίας: ðñäñ (αὐτόν) αντί για ñåäñ (τοῦτον),
- στον 9.1 αντί για δυϊκό αριθμό του ουσιαστικού ðkêä ì ä (χειρὶ) χρησιμοποιείται ενικός ðkêñk,
- στον 9.11 η μετοχή ἰñêäçåäðè (ἐπιδείξασα) τροποποιείται σε ἰðèä ì ðè (δεξαμένη),
- στον 10.4 η αλλαγή της πτώσης της αντωνυμίας από δοτική σε γενική: äññEðü αντί για äññE ì ú (ἅπασιν),

- στον 11.5 πρόσθεση της λέξης ĩũĩE (νυν) μετά από το ρήμα ẽʒããẽũøãẽ ñỹ (ρύσθεντες),
- στον 13.10 το επίθετο ãẽñĩĩẽĩãĩãẽðĩĩ (ἀγλαόκαρπον) αλλάζει στο συνώνυμο ãẽñĩĩẽĩãĩĩĩ ,
- στον 13.13 αλλαγή της μορφής της μετοχής ĩĩðĩãẽãøĩã σε ĩĩðĩãẽũøẽã (ἀπογεννώσα),
- στον 19.4 αλλαγή της σειράς των λέξεων της συντάξης κατασκευάσε σε ποιητής: αντί για ðãĩðãũũ ũñððĩẽ ðỹ γράφεται ũñððĩẽ ðỹ ðãĩðãũũ ,
- στον 24.4 ακόμα μια αλλαγή της σειράς των λέξεων στην σύνταξη ρύσαι συμφορᾶς : αντί για ñẽðũãẽ ẽʒãããẽ γράφεται ẽʒãããẽ ñẽðũãẽ .

Εκτός από τις περιπτώσεις που αναφέραμε, οι διαφορές μεταξύ των χειρογράφων που συναπαρτίζουν τη διασκευή Π(Τ,Κ) προέρχονται από λάθη αντιγραφής. Ας ολοκληρώσουμε τη μελέτη των χειρογράφων αυτών με έναν κατάλογο τέτοιου είδους διαφορών:

- στο χ -φο Sinai Slavonic 23 παραλείπονται μερικοί χαιρετισμοί από τους οίκους 5, 9, 13, και 15, επίσης στον 19.4–5 παραλείπονται οι λέξεις ʒãĩẽẽ (τοῦ οὐρανοῦ) και ðỹ (σε),
- στο Pog. 40 στον 5.11 παραλείπεται η λέξη ĩãẽẽĩã (εὐθηνίαν), στον οίκο 15 οι στίχοι 10–11, από τους οποίους παραλείπονται 6 λέξεις, ενώνονται σε ένα – ðããðẽ ñỹ ẽĩẽãñĩẽðã ĩðEñðãã ñkũããĩ ĩã ñãðãðẽĩEðũ (χαῖρε, ὄχημα πανάγιον τοῦ ἐπὶ τῶν Σεραφίμ), στον 17.3 παραλείπεται το μόριο ãĩ (γάρ),
- στο Slavonic 79 στον 21.1 παραλείπεται η λέξη γãẽũøkỹñỹ (φανείσαν),
- στο Pog. 40 στον 11.1 αντί για ãũñĩγ (λάμπας) γράφεται ãũñĩγãũ , στον 13.15 αντί για ñũãðEøãĩãĩũ (πταισμάτων) γράφεται ñũãðEøãĩãĩã , στον 17.3 αντί για ẽãẽĩ (πῶς) γράφεται γẽĩ ,
- στο Sinai Slavonic 23 στον 8.5 γράφεται ĩĩkũã αντί για ãũĩẽkũã (βοῶντες), στον 11.14 ĩðẽũðẽẽũã αντί για ĩðẽãĩãẽẽũã (διάδοχε), στον 13.6 ñãEðã αντί για ðãEðã (ἄνθος), στον 14.1 ũñððãĩẽ αντί για ũñððãĩẽĩũ ñỹ (ξενωθῶμεν), στον 17.15 wãĩããũũøẽðũ αντί για wãĩããũũøẽ (πλουτίζουσα),
- στο Slavonic 79 στον 2.5 γράφεται ʒĩãũẽ αντί για ʒĩãũ (κράζων), στον 7.4 ããĩ αντί για ñããĩ (τοῦτον), στον 17.7 ñẽĩãẽũã αντί για ñẽðĩãẽũã (ταμεῖον), στον 19.11 wẽðãããĩẽã αντί για wẽðãããĩũk (συληθέντας), στον 20.5 ãũĩẽkũẽðũ αντί για ãũĩẽkũẽĩũ (βοῶσιν) και στον 21.9 ãðwĩwĩũ αντί για ãðĩĩũ (βροντή).

Τέλος, ας κάνουμε μερικές παρατηρήσεις σχετικά με την επίδραση της μεγάλης διόρθωσης των λειτουργικών βιβλίων του 14^{ου} αι. στη σλαβική χειρόγραφη παράδοση. Τα αποτελέσματα της έρευνάς μας έρχονται σε αντίθεση με την άποψη που υποστηρίζουν πολλοί ερευνητές,²² ότι η διόρθωση του 14^{ου} αι. είχε άμεση επίδραση σε όλον το σλαβικό κόσμο και άλλαξε ριζικά τη χειρόγραφη παράδοση των λειτουργικών βιβλίων. Φαίνεται ότι τουλάχιστον σε ό,τι αφορά την παράδοση του Ακαθίστου Ύμνου, παρόλο που η τελική σημασία της διόρθωσης ήταν αναμφισβήτητα πολύ μεγάλη, τα πράγματα δεν εξελίχθηκαν

²² Βλ. π.χ. Мошин 1963: 85–110, Момина 1984: 189, Левшун 2001: 210–213.

τόσο απλά. Πρώτον, από τα χειρόγραφα που έχουμε μελετήσει προκύπτει σαφώς ότι η διορθωμένη εκδοχή του Ακαθίστου τον 14^ο αι. διαδόθηκε μόνο στις νοτιοσλαβικές και δυτικές σλαβικές περιοχές, και παρέμεινε άγνωστη στους Ανατολικούς Σλάβους. Μπορούμε ακόμα να υποστηρίξουμε ότι η εκδοχή του 14^{ου} αι. στην πλήρη μορφή της δεν έφτασε ποτέ στις ανατολικές σλαβικές περιοχές, επειδή, όπως θα δούμε παρακάτω, ο τύπος του κειμένου που επικράτησε στα ρωσικά χειρόγραφα του 15^{ου} αι. συντάχτηκε βάσει των μεταγενέστερων εκδοχών του Ακαθίστου. Δεύτερον, και στις νοτιοσλαβικές και δυτικές σλαβικές περιοχές το διορθωμένο κείμενο δεν αντικαθιστά πλήρως το αρχαιότερο, αλλά συνδυάζεται με αυτό σχηματίζοντας διασκευές. Και τρίτον, φαίνεται ότι το κείμενο που προέκυψε ως αποτέλεσμα της διόρθωσης δεν ικανοποίησε τους λογίους, επειδή ήδη στο τέλος του ίδιου αιώνα πραγματοποιείται μια καινούρια συστηματική διόρθωση, για την οποία θα γίνει λόγος στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΕΚΔΟΧΕΣ ΤΟΥ ΣΛΑΒΙΚΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΣΤΑ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΤΟΥ 15^{ου}-16^{ου} ΑΙΩΝΑ

1. Η διόρθωση του Ακαθίστου του τέλους του 14^{ου} αι. και τα αποτελέσματά της

Η νέα εκδοχή του σλαβικού Ακαθίστου, την οποία θα αναφέρουμε στο εξής ως εκδοχή Ε χρονολογείται κατά προσέγγιση στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αι. Φαίνεται ότι τα αποτελέσματα της πρώτης μεγάλης συστηματικής διόρθωσης που έγινε στις αρχές του ίδιου αιώνα και για την οποία έγινε λόγος στο προηγούμενο κεφάλαιο, δεν ήταν ικανοποιητικά. Η διορθωμένη μετάφραση του Ακαθίστου, παρόλο που ήταν πιο ακριβής και κατανοητή, δεν ανταποκρινόταν ακόμα σε όλες τις απαιτήσεις που αφορούσαν τα σλαβικά λειτουργικά βιβλία.¹

Ταυτόχρονα, στις σλαβικές χώρες ο Ακάθιστος γίνεται μάλλον ο πιο προσφιλής ορθόδοξος ύμνος. Ενδεικτικό για τη δημοτικότητα του ύμνου είναι το γεγονός ότι από το τέλος του 14^{ου} αι. στον σλαβικό κόσμο κυκλοφορούν και οι μεταγενέστεροι οίκοι που συντάσσονται κατά μίμηση του Ακαθίστου. Πρόκειται για τους οίκους στον τίμιο Σταυρό, στους Αγίους Πάντες και σε άλλους αγίους, γραμμένους από τους πατριάρχες Φιλόθεο και Ισίδωρο. Οι οίκοι αυτοί μεταφράζονται στα σλαβικά στις μονές του Αγίου Όρους σχεδόν αμέσως μετά τη σύνθεσή τους και πολύ γρήγορα γίνονται πιο δημοφιλείς στις σλαβικές χώρες από όσο στην πατρίδα τους.² Κάτω από αυτές τις συνθήκες, μισόν αιώνα περίπου μετά από την πρώτη «μεγάλη» διόρθωση του ύμνου, γίνεται ακόμα μια προσπάθεια καλύτερης απόδοσης του Ακαθίστου στα σλαβικά.

Η εκδοχή Ε που εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα της διόρθωσης σώθηκε σε πλήρη μορφή στο μοναδικό χειρόγραφο του Τριωδίου του 15^{ου} αι. βουλγαρικής προέλευσης με τον κωδικό F.n.I.55 από την Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης.³ Όλες οι παραλλαγές της εκδοχής Ε αναφέρονται σύμφωνα με αυτό το χειρόγραφο.

Η σύγκριση των παραλλαγών της αρχικής μορφής της εκδοχής Π και της διασκευής Π(Τ,Κ) (για λεπτομέρειες βλ. Κεφάλαιο 4) με τις παραλλαγές της εκδοχής Ε, που παρουσιάζεται στον Πίνακα 1, προσφέρει ενδιαφέρουσες ενδείξεις σχετικά με το ποιό είναι το αρχικό κείμενο, επί τη βάση του οποίου έγινε η διόρθωση.

Από τον Πίνακα 1 προκύπτει σαφώς ότι η καινούρια διόρθωση έγινε πάνω στο χειρόγραφο με την αρχική μορφή της εκδοχής Π. Τα σημεία, στα οποία το διορθωμένο κείμενο συμπίπτει με τις παραλλαγές της διασκευής Π(Τ,Κ) είναι πολύ σπάνια και οφείλονται μάλλον σε σύμπτωση.

¹ Βλ. Бодрик 1990: 64–65, Пиккио 2003: 187–189.

² Козлов 1999а: 47–48, Козлов 1999с: 4–8.

³ Βλ. Момина 1983а: 127, Момина 1984: 192.

Πίνακας 1
Συγκριτική ανάλυση των διαφορών
μεταξύ της εκδοχής Π και της διασκευής Π(T,K)
με τις αντίστοιχες παραλλαγές της διορθωμένης εκδοχής E

Οίκος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή Π	Διασκευή Π (T,K)	Εκδοχή E
Προοίμ. 2. 5.	παντοίων	âñEêûðý	âñEðý	âñEêûðý
7. 5.	εἶπον	ðEêîðà	ðEðý	ðEêîðà
8. 1.	θεωρήσαντες	çðÿùâ	âèÀEâðâ	çðÿùââ
9. 6.	ἀδύτου	íâçàðîâè ì üÿ	íâçàðîâÿùÿÿ	íâçàðîâè ì üÿ
9. 8.	σβέσασα – παύ- σασα	ïîââñèâðè	uñòââèüðè	ïîââñèâðè
9. 15.	παθῶν	ñòðâñðî íââî	ñòðâñðòâè	ñòðâñðòâè
10. 3.	ἐκτελέσαντες	ñûâðýðèâðâ	ñêîîü÷ââýðâ	ñûâðýðèâðâ
11. 10.	ποντίσασα	ïîðîîîèâðââ	ïîâðkçèâüðè	ïîðîîîèüðè
12. 4.	ἀλλ’ ἐγνώσθης τούτω	íî îîçîâèý ñÿ âñè âîó	íî îîçîâ ñÿ ñâîu	íî îîçîâèý ñÿ âñè ñâîó
13. 1.	κτίστης	Çèæâèðâèü	ðâîðâðü	çèæâèðâèü
14. 2.	μεταθέντες	ïðEêîæèâðâ	ïðEêîæðâ	ïðEêîæèâðâ
15. 12.	ἀγαγοῦσα	ñûîðÿâðè	ñûâüðââðè	ñûîðÿâðè
18. 4.	ὅμοιος - πρόβα- τον	ïîâîââíý	wâ÷ÿ	ïîâîââíý
19. 5.	πάντας σοι προσφωνεῖ διδά- ξας	íau÷è ïðèâèâðâðè ðââE	âññEðý ïðèâèâðâðè íau÷èâý	è ñûðâîðèðè ïðèâèâðâðè ðââE
19. 12.	καταγοῦσα	uîðâæíEÿùè	uîðâçîèâðè	uîðâæíEÿùè
19. 13.	τεκοῦσα	ðîâèâðè	ðîæâüðè	ðîæâüðè
21. 16.	ὁσμή	wâîîEíèâ	âîîâ	wâîîEíèâ
21. 17.	ζωῆς	æèâîðà	æçîè	æèâîðà
22. 2.	χρεωλύτης αν- θρώπων	ðEðèðâèü ÷èθîîü âü9	ðâçâðèðèðâèü ÷èθîîü	âèüâîðEðèðâèü ÷èθîîü
23. 2.	ναόν	Õðâîü	ðððâü	ððâîü
23. 6.	σκηνή	ñâèâíâ	ñEíè	-

Ας δούμε τώρα λεπτομερώς τις αλλαγές που κάνει ο μεταφραστής στο κείμενο, διακρίνοντας τις, όπως το έχουμε κάνει και στα προηγούμενα κεφάλαια, σε δυο κατηγορίες: αλλαγές που έγιναν λόγω των διαφορών μεταξύ των ελληνικών πρωτοτύπων (1. 1.) και διαφορετική απόδοση των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων (1. 2.). (Η τρίτη κατηγορία – οι γλωσσικές αλλαγές – δεν διακρίνεται στη συγκεκριμένη περίπτωση, επειδή ο χρόνος

- 19.5 καὶ διδάξας προσφωνεῖν σοι πάντας [ABDGPT] – è âŭñΕδύ ίαυ÷è ïðèäëàðàðè ðääÉ ⇒ καὶ ποιήσας προσφωνεῖν [M] (σοι) – è ñúðâîðè ïðèäëàðàðè ðääÉ.
- 19.14 νυμφίου [G] – íââΕñðèðâÿ ⇒ νυμφεύσεως – υ íââΕùâíâ
- 20.5 ὦν δέδωκας τοῖς σοι βοῶσιν – èðý æâ ääëú âñè ðääÉ âúïikùèìú ⇒ ὦν δέδωκας ἡμῖν βοῶσιν [Ch] – èðý æâ ääëú âñè íâìú âúïikùèìú.
- 21.3 ἄπτουσα πῦρ [JV] – âúæâðè wâíü ⇒ ἄπτουσα φῶς – èìkùè ñâΕδύ.
- 21.6 *αὐγῇ – çâðâ ⇒ ἀκτῖς – èð÷â.
- 21.7 βολίς [Ch] – ñèy íâ ⇒ λαμπτήρ – ñâΕðèèî.
- 22.5 ἀκούει παρὰ πάντων [Ald] – ñèûðèðú t âñΕδύ ⇒ ἀκούει παρὰ πάντων οὕτως – ñèûðèðú t âñΕδύ ñèðâ.
- 23.4 κατέχων – äðüæÿè ⇒ συνέχων [Ch] – ñúäðüæÿè.
- 23.17 σωτηρία [MTV] – ñïâñâíâ ⇒ προστασία – ïðΕâñðàðäèíèðâ.

Από την παραπάνω λίστα προκύπτει σαφώς, ότι το ελληνικό πρωτότυπο της εκδοχής E είχε περισσότερες ομοιότητες με το κείμενο της εκδοχής του Trypanis, σε σύγκριση με κάποια άλλη σλαβική εκδοχή. Μεταξύ των χειρόγραφων πηγών της εκδοχής του Trypanis, έχει μεγαλύτερη ομοιότητα με το χειρόγραφο P. Μερικές παραλλαγές του ελληνικού πρωτοτύπου της εκδοχής E αναφέρονται μόνο στην έκδοση των Christ–Paranikas.

1. 2. Αλλαγές, που εμφανίστηκαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ίδιων ελληνικών λέξεων και φράσεων

- Πρ. 1.1 μυστικῶς – ðàèíýñðâî ⇒ ðàèííî – στη νέα μετάφραση διατηρείται η μορφή του λόγου του πρωτοτύπου.
- Πρ. 1.2 σκηνη – èðîâΕ ⇒ ñâèâíâ – συνώνυμες λέξεις.
- Πρ. 1.2 σπουδή – ñèîðî (γρήγορα) ⇒ ðúùâíâìú (πρόθυμα) - διαφορετική ερμηνεία του ελληνικού πρωτοτύπου.
- Πρ. 1.3 ὁ ἀσώματος – ââñîëúðîúè ⇒ ââñðΕèâñîúè : συνώνυμες λέξεις. Ο μεταφραστής παντού στο κείμενο μεταφράζοντας το ελληνικό θέμα σώμα- αντικαθιστά το σλαβικό θέμα -ïëúðü- των προηγούμενων εκδοχών, με το συνώνυμο θέμα – ðΕè- (βλ. επίσης 1.3 και 1.4).
- Πρ. 1.6 μήτρα – èîæâñíâðú ⇒ kððîâΕ - συνώνυμα ουσιαστικά.
- Πρ. 1.6 λαβόντα – ïðèâî ðà ⇒ âúçâî ðà - συνώνυμες λέξεις.
- Πρ. 1.6 δούλου – ðââíè ⇒ ðâââ - μετάφραση με ουσιαστικό σε γενική πτώση αντί για επίθετο με την ίδια σημασία προκειμένου να διατηρηθούν τα μέρη του λόγου του πρωτοτύπου.
- Πρ. 1.7 κραυγάζων – çââðè ⇒ çîâÿùâ - για τον ίδιο λόγο η μετοχή αντικαθιστά το απαρέμφατο.
- Πρ. 2.2 τῶν δεινῶν – t áΕâú ⇒ t çúëûðú - ο μεταφραστής χρησιμοποιεί λέξη με το ίδιο θέμα όπως στις παλαιότερες εκδοχές T και K, η λέξη áΕâú μάλλον δεν τον ικανοποιεί, επειδή χρησιμοποιείται τρεις γραμμές παρακάτω για την απόδοση της ελληνικής κινδύνων.

- 1.2 τὸ «χαῖρε» – δᾱᾱòè ñŷ ⇒ ᾱᾱᾱ δᾱᾱóè ñŷ - η μετάφραση του άρθρου με την αντωνυμία, όπως είδαμε ήδη (βλ. Κεφ. 4, παρ. 3.2), ήταν από τα βασικά χαρακτηριστικά των μεταφράσεων, που έγιναν στο Άγιο Όρος.
- 1.3 ἄσωμάτω – ᾱᾱñĩēũdíũèĩú ⇒ ᾱᾱñòEēñĩúĩú - βλ. σχόλιο στο Πρ. 1.3.
- 1.4 σωματούμενον – ᾱũĩēũũøᾱ ñŷ ⇒ uòEēñEᾱĩᾱ - βλ. σχόλιο στο Πρ. 1.3.
- 1.5 κραυγάζων – ςĩᾱũè ⇒ ᾱũĩĩᾱ - συνώνυμες λέξεις· ο μεταφραστής χρησιμοποιεί την παραλλαγή των παλαιότερων εκδοχών T και K.
- 1.6, 7, 16, 17 δι' ἧς – ᾱŷ ᾱᾱ δᾱᾱè ⇒ δᾱᾱè ᾱŷ ᾱᾱ - εδώ και παρακάτω σε παρόμοιες συντάξεις τροποποιείται η σειρά των λέξεων έτσι ώστε να αντιστοιχεί ακριβώς στο ελληνικό πρωτότυπο.
- 3.3 τεχθῆναι – δĩᾱèðè ⇒ δĩᾱèðè ñŷ - παθητική φωνή του ρήματος αντί για ενεργητική για μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια.
- 3.5 ἐν φόβῳ – ñũ ñòðᾱðĩĩú ⇒ ᾱũ ñòðᾱñE - αλλαγή της πτώσης του ουσιαστικού και της πρόθεσης με σκοπό την ακριβή κατά λέξη απόδοση.
- 3.6 ἀπορρήτου – ῑᾱèςðᾱ÷ᾱĩ ῑᾱᾱĩ ⇒ ῑᾱèςᾱᾱᾱĩ ᾱᾱĩ - συνώνυμα επίθετα.
- 3.11 πρὸς οὐρανόν – ῑᾱ ῑᾱϑ ⇒ éũ ῑᾱᾱᾱñ - ένα παράδειγμα του συνειδητού αρχαϊσμού της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας από τον μεταφραστή: η μορφή που αντικατοπτρίζει τον καινούργιο τύπο κλίσης διορθώνεται στην αρχαιότερη μορφή που από καιρό είχε πάψει να χρησιμοποιείται.
- 3.17 φρένας – ñũĩũñēũ ⇒ ïkᾱðĩᾱᾱĩᾱ - ο λόγος της διόρθωσης φαίνεται να είναι η αλλαγή της σημασίας της λέξης ñũĩũñēũ, από «νόηση, σκέψη» στην αρχαία εποχή προς «έννοια, νόημα» το 14^ο-15^ο αι., γι' αυτό ο μεταφραστής θεωρεί ότι η σλαβική ïkᾱðĩᾱᾱĩᾱ («νόηση») αποδίδει καλύτερα τη σημασία του ελληνικού πρωτοτύπου.
- 4.2 ἀπειρογάμῳ – ᾱðᾱēĩῑᾱèñēuñĩEè ⇒ ῑᾱèñēóñĩᾱðᾱ÷ῑEè - και οι δύο σλαβικές σύνθετες λέξεις είναι *calques* από την αντίστοιχη ελληνική· η νέα παραλλαγή όμως διατηρεί τη σειρά των μέρων του πρωτοτύπου (ῑᾱèñēóñĩ= ἀπειρο, ᾱðᾱ÷ῑEè= γάμῳ), συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι και αυτή η αλλαγή έγινε στην προσπάθεια για ακριβέστερη απόδοση.
- 5.4 τὸν ταύτης – ñèŷ ⇒ ᾱᾱᾱ ðĩŷ - μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία, βλ. επίσης τα σχόλια στο 1.2.
- 5.8 γεωργὸν γεωργοῦσα – ᾱEēᾱðᾱēŷ ᾱEēᾱrũè ⇒ ςᾱĩĩᾱEēᾱðᾱēE ςᾱĩĩᾱEκũè - αντί για σλαβικές λέξεις που αποδίδουν κατά προσέγγιση την σημασία του πρωτοτύπου, ο μεταφραστής συντάσσει τους σύνθετους νεολογισμούς με τη μέθοδο του *calque*, δηλαδή με μια δομή που αναπαράγει τη δομή των αντίστοιχων ελληνικών λέξεων (γεω- = ςᾱĩĩ-, οργο- = ᾱEē-).
- 5.9 φυτουργὸν – ñᾱᾱèðᾱēŷ ⇒ ñᾱᾱĩᾱᾱðᾱēŷ - προφανώς λάθος αντιγραφής. Η σωστή λέξη ñᾱᾱĩᾱEēᾱðᾱēŷ είναι επίσης σύνθετος νεολογισμός, ο οποίος παρήχθη με τον ίδιο τρόπο όπως και στον προηγούμενο χαιρετισμό (φυτ- = ñᾱᾱ-, οργο- = ᾱEē-), ένας λόγος για την παραγωγή νέων σύνθετων λέξεων, εκτός από την μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια, μάλλον ήταν η προσπάθεια να διατηρηθεί στη με-

- 8.4 ήρεύνων – ĩũðāðk ⇒ ēñĩũðĩāāðk - σχεδόν συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 8.4 κραταιόν – êðEĩēāĩ (ισχυρός) ⇒ āðũæāāĩāā (του ηγέτη κράτους) – διαφορετική ερμηνεία του ελληνικού επιθέτου.
- 8.5 έχαρησαν – ðāāĩāāEðk ñÿ ⇒ ĩĩðāāĩāāðā ñÿ - συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 9.10 ἐκβαλουῖσα – êçāĩĩÿũè ⇒ êçĩāðĩkāðè - η νέα μετάφραση φαίνεται να επηρεάστηκε από την παραλλαγή êçĩEðākũè των εκδοχών T και K.
- 9.12 θρησκείας – ñēóæāĩā ⇒ ñēóæāũ - συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα.
- 11.4 ἐνέγκαντα – ððũĩÿũā ⇒ ñũððũĩEāðā - η μετοχή ενεστώτα μετατρέπεται σε μετοχή παρελθόντος· η νέα μετάφραση είναι πιο σωστή.
- 11.4 σου τὴν ἰσχὺν – ðāĩāÿ êðEĩĩñðè ⇒ ðè êðEĩĩñðè - βλ. σχόλια για τον οίκο 6.5.
- 11.7 κατάπτωσις – ĩāāāĩā ⇒ íēñĩāāāĩā - για τη μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια ο μεταφραστής διορθώνει την λέξη ĩāāāĩā με μια συνώνυμη, η οποία έχει παρόμοια δομή με την αντίστοιχη ελληνική, δηλαδή έχει το πρόθεμα íêç/ íēñ, με την ίδια σημασία, όπως το ελληνικό κατα-.
- 11.8 τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην πατήσασα – γæā ĩðEëũñðè āðũæāāk ĩĩĩðāāðè ⇒ ĩðEëũñðè āðũæāāk ĩĩĩðāāðè - πιο σωστή μετάφραση.
- 11.10 τὸν νοητόν – ĩũñēũĩāāĩ ⇒ uĩĩāāĩ - η διόρθωση αυτή γίνεται συστηματικά στο κείμενο (βλ. επίσης οίκ. 19.8 και 21.6) προφανώς στην προσπάθεια της μέγιστης κατά λέξη ακρίβειας, η παλαιότερη παραλλαγή, η οποία προέρχεται από το ουσιαστικό ĩũñēũ («σκέψη») μετατρέπεται σε επίθετο από την λέξη uĩũ (νοῦς), όμως η έννοια της ελληνικής φράσης αποδίδεται καλύτερα πριν από την διόρθωση.
- 11.13 σκέπη – ĩĩēðĩāā ⇒ êðĩāā - συνώνυμες λέξεις· η διορθωμένη παραλλαγή u-πήρχε ήδη στην εκδοχή T.
- 11.14 τροφή - ĩēũā (τροφή) ⇒ ĩēðāðāēð (τροφοδότης) - φαίνεται ότι και αυτή τη φορά η νέα παραλλαγή εμφανίζεται από επίδραση της εκδοχής T.
- 11.14 διάδοχε – ĩðēāĩāēēũā ⇒ ĩðēāĩĩēðā - λέξη ουδέτερου γένους μετατρέπεται σε συνώνυμη λέξη θηλυκού γένους, που για το λόγο αυτό θεωρείται από τον μεταφραστή ότι αποτελεί καλύτερο σύμβολο της Θεοτόκου.
- 11.15 διάκονε – ñēóæēðāēð ⇒ ñēóāĩ - συνώνυμες λέξεις με το ίδιο θέμα, όμως η παλαιότερη παραλλαγή φαίνεται να είναι πιο σωστή, επειδή αυτή η λέξη συνήθως χρησιμοποιείται σε θρησκευτικά συμφραζόμενα.
- 11.16 τῆς ἐπαγγελίας – ĩāEðĩāāĩā ⇒ γæā ĩāEðĩāāĩā - για την μετάφραση του άρθρου βλ. 1.2.
- 12.1 παρόντος – ñkũāāĩ ⇒ íāñðĩÿũāāĩ - συνώνυμες λέξεις.
- 12.2 μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος – ĩðEñðāāēðā ñÿ ĩðEëũñðĩāāĩ ⇒ ĩðEñðāāēðā ñÿ t ĩðEëũñðĩāāĩ - πιο σωστή μετάφραση που συμπίπτει με την παραλλαγή των εκδοχών T και K.

- 12.5 διόπερ ἐξεπλάγη – ðEìú æǣ uǣǣǣ ñŷ ⇒ ðEìú æǣ uǣî uǣǣǣ ñŷ - στη διορθωμένη μετάφραση προστίθεται το εμφατικό μόριο.
- 12.5 σοφίαν – ì kǣđîñðè ⇒ îðE ì kǣđîñðè - συνώνυμα ουσιαστικά με το ίδιο θέμα, βλ. επίσης τον οίκ. 17.6–8.
- 13.2 ὑπ' αὐτοῦ – t íǣǣî ⇒ t ðîǣî - συνώνυμες αντωνυμίες, η διορθωμένη μορφή μάλλον θεωρείται από τον μεταφραστή ως πιο αρχαϊκή.
- 13.3 βλαστήσας γαστροῦς – îðîçŷǣú kðđîǣú ⇒ âúçðǣñðǣ ððEǣǣ - συνώνυμες φράσεις.
- 13.4 ταύτην – ñǣþ ⇒ ðk - έχουμε ήδη αναφέρει ότι ο μεταφραστής προτιμάει τις δεικτικές αντωνυμίες ðú, ðǣ, ðî.
- 13.5 ὑμνήσωμεν – îîǣîü ⇒ âúñîîîǣîú - σχεδόν συνώνυμα ρήματα με το ίδιο θέμα, όμως η διορθωμένη μετάφραση είναι πιο ακριβής· συμπίπτει επίσης με την παραλλαγές των εκδοχών T και K.
- 13.8 ἐκλάμπουσα – âúñîŷǣúðè ⇒ âúñîŷǣǣkùè - η μετοχή παρελθόντος αντικαθίσταται από μετοχή ενεστώτα· η μετάφραση αυτή είναι πιο ακριβής και επίσης διατηρεί τον παραλληλισμό και την ομοιοκαταληξία με τον αμέσως επόμενο χαιρετισμό, που τελειώνει με τη μετοχή ἐμφαίνουσα – ŷǣðEkùè.
- 13.10 ἀγλαόκαρπον – áǣǣǣîîðîǣîî (εύκαρπο) ⇒ ñǣðèðîîðîǣîðîî (φωτεινόκαρπο) - ο μεταφραστής επιστρέφει στην παλαιότερη και πιο σωστή ερμηνεία του πρώτου συνθετικού ἀγλαο, που την έχουμε δει στις εκδοχές T και K.
- 13.12 πλανωμένοις – çǣǣðuǣǣúðè ì ú ⇒ çǣǣðkǣǣǣ ì ü ì ú - μετοχή ενεστώτα αντί για μετοχή παρελθόντος· η μετάφραση γίνεται πιο ακριβής, ενώ διατηρείται και ο παραλληλισμός και η ομοιοκαταληξία με τον αμέσως επόμενο χαιρετισμό, που τελειώνει με τη μετοχή αἰχμαλώτοις – îðE íǣî ì ü· η διορθωμένη μετοχή όμως χρησιμοποιείται σπάνια στην σλαβική γλώσσα.
- 13.13 ἀπογεννώσα – ðîǣǣúðèŷ ⇒ ðǣǣǣkùè - μετοχή ενεστώτα αντί για μετοχή παρελθόντος· πιο σωστή μετάφραση.
- 13.17 πόθον – æǣðǣíǣ (επιθυμία) ⇒ èðǣîǣü (έρωτας, αγάπη) - καμία από αυτές τις παραλλαγές δεν αποδίδει ακριβώς τη σημασία της ελληνικής λέξης, η νέα μετάφραση φαίνεται όμως να είναι ακόμα λιγότερο επιτυχημένη από την παλαιά, επειδή με την ίδια λέξη èðǣîǣü μέσα σε ένα χαιρετισμό αποδίδεται μια άλλη ελληνική λέξη στοργή· συνεπώς η διορθωμένη σλαβική μετάφραση δεν αποδίδει την αντιδιαστολή αυτών των εννοιών, που είναι η βασική ιδέα αυτού του χαιρετισμού στο πρωτότυπο.
- 14.5 τοὺς αὐτῶ βοῶντας – ðî ì ŷ âüîîkùèèðú ⇒ áǣǣ ðî ì ŷ âüîîkùèèðú - μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία áǣǣ, βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 15.1 τῶν ἄνω – âüðîèðú ⇒ âîðîèðú - οι λέξεις αυτές ήταν συνώνυμες στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα.
- 15.1–2 οὐδ' ὅλως ἀπῆν – îèðǣêî æǣ tñðuîü (με κανένο τρόπο δεν απομακρύνθηκε) ⇒ îèðǣêî æǣ íǣ áEðǣ (με κανένα τρόπο δεν υπήρχε) - άλλη ερμηνεία του ρήματος ἄπειμι· ενώ στην παλαιότερη μετάφραση με το ρήμα tñðuîǣðè η

- απομάκρυνση παρουσιάζεται ως κίνηση, η νέα παραλλαγή – το ρήμα *áûðè* («*υπάρχω*») με το αρνητικό μόριο - μας δίνει μια σταθερή εικόνα.
- 15.4 *μετάβασις* – *ĩðEĕĩæāíĩā* ⇒ *ĩðEđĩæāāíĩā* - ο μεταφραστής επιστρέφει στην παραλλαγή των εκδοχών T και K, η οποία παρόλο που δεν είναι κατά λέξη τόσο ακριβής, όπως η μετάφραση της εκδοχής Π, κάνει τη σλαβική φράση πιο κατανοητή και διατηρεί την παρονομασία του πρωτοτύπου με τις λέξεις συγκατάβασις – μετάβασις (*ñýðĩæāāíĩā* – *ĩðEđĩæāāíĩā*).
- 15.6 *χώρα* – *ñāĕĩ* (*οικία, οικισμός*) ⇒ *áûĩEñðĕĕĕũā* (*δοχείο, οτιδήποτε που περιέχει κάτι*) - και οι δύο παραλλαγές, παρόλο που διαφέρουν στη σημασία αποδίδουν αρκετά σωστά το νόημα του πρωτοτύπου, η διορθωμένη μετάφραση όμως γίνεται αναμφίβολα καλύτερη, επειδή αποδίδει την παρονομασία του ελληνικού κειμένου (*άχωρήτου χώρα* ⇒ *íāāũĩEñðĕĩāāĩ áûĩEñðĕĕĕũā*).
- 15.8 *τῶν ἀπίστων ἀμφίβολον ἄκουσμα* – *íāāEđĩũđũ āEđĩĩ ñĕũðāíĩā* (*των άπιστων σωστό άκουσμα*) ⇒ *íāāEđĩũđũ āāçāEđĩĩā ñĕũðāíĩā* (*των άπιστων άπιστο άκουσμα*) - διόρθωση του λάθους των εκδοχών T, K και Π, το οποίο θα μπορούσε να προέρχεται και από τις διαφορές των ελληνικών εκδοχών.
- 15.9 *ἀναμφίβολον* – *ĕçāEñðũíāy* ⇒ *íāíāāEđĩāy* - όπως είδαμε και προηγουμένως, η σλαβική γλώσσα δεν είχε θέμα για να αποδώσει ακριβώς το ελληνικό *ἀμφίβολ-*, γι' αυτό παντού όπου βρίσκεται στο κείμενο, όπως π.χ. και στον προηγούμενο χαιρετισμό, το θέμα αυτό μεταφράζεται με το θέμα *āEđĩ-*, που έχει την αντίθετη σημασία («*πιστός, χωρίς αμφιβολία*») με τα αρνητικά προθέματα *íā-* ή *āāç-*. Στην συγκεκριμένη περίπτωση που η ελληνική λέξη έχει ήδη το αρνητικό πρόθεμα, στις εκδοχές K και Π ο μεταφραστής δεν χρησιμοποιεί το θέμα *āEđĩ-* και αποδίδει τη σημασία της λέξης κατά προσέγγιση και χωρίς το αρνητικό πρόθεμα (*ĕçāEñðũíāy*). Στη νέα εκδοχή όμως ο μεταφραστής προτιμάει να συνθέσει μια λέξη με δύο αρνητικά προθέματα *íā-* (*íāíāāEđĩāy*), η οποία είναι αρκετά δύσκολη και στην προφορά και στην κατανόηση, αλλά διατηρεί το θέμα *āEđĩ-*, και συνεπώς την παρονομασία με τον προηγούμενο χαιρετισμό (*ἀμφίβολον/ ἀναμφίβολον* ⇒ *āāçāEđĩĩā/ íāíāāEđĩāy*). Ας τονιστεί ότι στο σλαβικό κείμενο οι δύο αυτοί χαιρετισμοί περιέχουν ακόμα δύο λέξεις με το συγκεκριμένο θέμα: *íāāEđĩũđũ* (*τῶν ἀπίστων*) και *āEđĩũđũ* (*τῶν πιστῶν*), και έτσι οι δύο ανεξάρτητες παρονομασίες του πρωτοτύπου μετατρέπονται σε ακόμα πιο πλούσιο εκφραστικό μέσο με τέσσερις λέξεις του ίδιου θέματος *āEđĩ-*.
- 15.12 *ή τάναντία* – *ĩđĩðĕāíũk* ⇒ *yæā ñũĩđĩðĕāíāy* - συνώνυμες με το ίδιο θέμα, για την μετάφραση του άρθρου βλ.σχόλια για τον 1.2.
- 15.17 *ἐλπὶς* – *íāāāæāā* ⇒ *uĩĩāāíĩā* - συνώνυμα ουσιαστικά, όμως ενώ η παλαιότερη παραλλαγή χρησιμοποιείται γενικώς, η νέα μετάφραση έχει ιδιαίτερη θρησκευτική χρήση.
- 15.17 *ἀγαθῶν αἰωνίων* – *āĕāāũ āE÷ĩũĕđũ* (*των αγαθών αιώνων*) ⇒ *āĕāāũđũ ĕ āE÷ĩũĕđũ* (*των αγαθών και αιώνων*) - η νέα μετάφραση είναι λανθασμένη·

στο σλαβικό κείμενο αντί για επίθετο με ουσιαστικό υπάρχουν δύο επίθετα. Βεβαίως, αυτό το λάθος θα μπορούσε να είχε εμφανιστεί και αργότερα στην πορεία της αντιγραφής του σλαβικού κειμένου.

- 16.5 συνδιάγοντα – $\text{ĩđEáũāākũā} \Rightarrow \text{ñũĩđEáũāākũā}$ - πιο ακριβής μετάφραση, η λέξη ñũĩđEáũāākũā όχι μόνο αποδίδει σωστά την σημασία του πρωτοτύπου, αλλά αντιγράφει και τη δομή της αντίστοιχης ελληνικής.
- 17.2 ὀρῶμεν – $\text{āēāēĩũ} \Rightarrow \text{çðēĩũ}$ - συνώνυμα ρήματα.
- 17.3 τὸ πῶς καὶ – $\text{ēāēĩ} \Rightarrow \text{āæā ēāēĩ ē}$ - διόρθωση της παράλειψης του συνδέσμου $ē$ (καὶ) στην εκδοχή Π, για μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 17.4 ἰσχυσας – $\text{āũçĩĩæā} \Rightarrow \text{āũçĩĩāēā āñē}$ - παρακείμενος του ρήματος αντί για αόριστο.
- 17.6 σοφίας – $\text{ĩkādĩñðē} \Rightarrow \text{ĩđEĩkādĩñðē}$ - συνώνυμα ουσιαστικά με το ίδιο θέμα, η διόρθωση αυτή γίνεται συστηματικά στο κείμενο (βλ. επίσης 12.5), επειδή μάλλον η νέα παραλλαγή στη σλαβική γλώσσα χρησιμοποιείται πιο συχνά σε θρησκευτικά συμφραζόμενα. Στις σύνθετες λέξεις του επόμενου χαιρετισμού χρησιμοποιείται επίσης η διορθωμένη μορφή αυτού του θέματος.
- 17.8 φιλοσόφους ἄσόφους – $\text{ðēēĩñĩðũ íāĩuāðũ} \Rightarrow \text{ēḃāĩđEĩkādũðũ}$ íāĩđEĩkādũðũ - για την διατήρηση της παρονομασίας του πρωτοτύπου, ο μεταφραστής αντί για την δάνεια λέξη ðēēĩñĩð (φιλόσοφος), η οποία υπάρχει στις παλαιότερες εκδοχές, παράγει με τη μέθοδο της *calque* μια νέα σύνθετη λέξη, η δομή της οποίας αντιγράφει τη δομή της ελληνικής (φιλ- = ēḃā- , σοφος- = ĩđEĩkād-),⁴ στην αμέσως επόμενη λέξη βρίσκουμε το ίδιο θέμα ĩđEĩkād- με το αρνητικό μόριο íā- . Με αυτό τον τρόπο στη διορθωμένη σλαβική πρόταση αποδίδονται με την μέγιστη δυνατή ακρίβεια τα εκφραστικά μέσα του πρωτοτύπου.
- 17.8 δεικνύουσα – $\text{yāēEkũē} \Rightarrow \text{ĩĩēāçókũē}$ - συνώνυμες μετοχές.
- 17.10 συζητηταὶ – $\text{āũçũñēāðāēĩā} \Rightarrow \text{ñũāũĩđĩñēðāēĩā}$ - για μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια ο μεταφραστής αντικαθιστά τη λέξη που υπήρχε ήδη στην σλαβική γλώσσα και αποδίδει αρκετά καλά τη σημασία της αντίστοιχης ελληνικής με μια λέξη που παράγει μόνος του με το μέθοδο της *calque* για να αντιγράψει ακριβώς τη δομή της ελληνικής (ñũ- = συ-, -āũĩđĩñ- = -ζητ-), όμως η καινούρια λέξη αυτή είναι εντελώς ακατανόητη.
- 17.11 οἱ τῶν μύθων ποιηταὶ – $\text{āũñĩĩðāĩððē} \Rightarrow \text{ēæā āāñĩāĩ ðāĩððē}$ - για μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια αντί για μια σύνθετη σλαβική λέξη ο μεταφραστής χρησιμοποιεί δύο διαφορετικές λέξεις, όπως στο ελληνικό πρωτότυπο, για να αποδώσει το άρθρο, βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 17.12–13 τῶν Ἀθηναίων... τῶν Ἀλiviών – $\text{ā fĩĩāēñēũā... ðũāāðũñēũā} \Rightarrow \text{ā f ēĩāwĩũ... ðũāāðāĩũ}$ - σκοπός της διόρθωσης αυτής φαίνεται να είναι η προσπάθεια της διατήρησης στη μετάφραση των μέρων του λόγου του πρωτοτύπου: τα επίθετα

⁴ Βλ. επίσης Громов 1989: 450–461.

αντικαθιστώνται με ουσιαστικά σε δοτική πτώση χωρίς να αλλάζει σημαντικά η σημασία.

- 17.12 διασπῶσα – δᾱῖḡδŭçāāθè ⇒ δᾱῖḡδŭçākùè - η μετοχή παρελθόντος μετατρέπεται σε μετοχή ενεστώτα με σκοπό τη διατήρηση στη μετάφραση του παραλληλισμού των μετοχών όπως και του ομοιοτέλετου τους στίχους 12–16.
- 18.1 ὁ τῶν ὅλων κοσμήτορ – āũḡEḡũ uēḡāḡēḡāēũ ⇒ èæā āũḡEḡũ uēḡāḡēḡāēũ - μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία, βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 18.2 αὐτεπάγγελτος – ḡā ì ἰwάEḡā ì í î ⇒ ḡā ì ἰwάEḡā ì āā íú - συνώνυμες λέξεις, η δεύτερη παραλλαγή όμως χρησιμοποιείται μόνο σε θρησκευτικά συμφραζόμενα.
- 19.2 πάντων τῶν εἰς σὲ προστρεχόντων – āũḡE ì ũ ēũ ḡāāE ἰḡēāEāākùè ì ú ⇒ āũḡE ì ũ èæā ēũ ḡāāE ἰḡēāEāākùè ì ú - μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία, βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 19.3 ὁ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς – èā î íḡu è çā ì èè ⇒ èæā ā î íāḡ è çā ì èè - μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία, βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 19.6 στήλη – ḡḡēũ ἰā ⇒ ḡEē î - ο μεταφραστής χρησιμοποιεί τη συνώνυμη παραλλαγή από την εκδοχή T.
- 19.8 νοητῆς ἀναπλάσεως – ḡāçũ ì íāā î ḡŭçāā íúy ⇒ ũ ì íāāā î íāçāā íúā - συνώνυμες συντάξεις που συμπεριλαμβάνουν λέξεις με τα ίδια θέματα (βλ. επίσης 11.10, 21.6).
- 19.12 τὸν φθορέα – āuāēḡāēE ⇒ ḡēḡḡāēE - πιο ακριβής κατά λέξη μετάφραση· η σλαβική λέξη ḡēḡḡāēũ προέρχεται από την λέξη ḡēŷ – ή φθορά.
- 19.12 καταργούσα – ũ ἰḡāç íēāθè ⇒ ũ ἰḡāæ íEκùè - μετοχή ενεστώτα αντί για μετοχή παρελθόντος με σκοπό την μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια.
- 19.15 ἀρμόζουσα – ḡũ÷āḡāāũθè ⇒ ḡũ÷āḡāāākùè - ακόμα μια φορά η μετοχή ενεστώτα αντικαθιστά τη μετοχή παρελθόντος για μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια της μετάφρασης.
- 19.17 νυμφοστόλε – ÷ḡũḡîæā (παλάτι, επίσημα δωμάτια) ⇒ íāāEḡḡîēḡāḡēḡāēḡ (αυτός που στολίζει την νύφη) - διόρθωση της ανακρίβειας των παλαιότερων εκδοχών. Επειδή η σλαβική γλώσσα δεν έχει μια λέξη που να αποδίδει ακριβώς τη σημασία της ελληνικής ὁ νυμφοστόλος, δημιουργείται από τον ίδιο τον μεταφραστή μια σύνθετη λέξη με την μέθοδο της *calque*, που αντιγράφει ακριβώς τη δομή της ελληνικής (íāāEḡḡ÷= νυμφ-, ēḡāḡēḡāē÷= -στολ-).
- 20.1 συνεκτείνεσθαι – ἰḡîḡḡḡEḡè ⇒ ḡũ ἰḡîḡḡŷzàḡè ḡŷ - το ρήμα ἰḡîḡḡḡEḡè, που χρησιμοποιείται στις παλαιότερες εκδοχές, σημαίνει «εκτείνω» και έτσι δεν αποδίδει ακριβώς τη σημασία της αντίστοιχης ελληνικής, γι' αυτό το λόγο ο μεταφραστής την αντικαθιστά με μια λέξη που παράγει με τη μέθοδο της *calque*, δηλαδή με το πρόθεμα ḡũ- = συν-, το θέμα ἰḡîḡḡŷzà- = -εκτείν- και με κατάληξη παθητικής φωνής. Όμως, όπως είδαμε και σε άλλες περιπτώσεις παραπάνω, η νέα λέξη είναι δυσνόητη και δεν φαίνεται να ενσωματώνεται στο λεξικό σύστημα της σλαβικής γλώσσας.

- 20.2 τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν – ἰίίæũñðáð ἰίίäüðý ùääðîðý ⇒ ἰύίίæũñðáð æå ùääðîðý - η σλαβική γλώσσα δεν είχε δύο διαφορετικά θέματα για την απόδοση της έννοιας του «πλήθους», για αυτό στις παλαιότερες εκδοχές και το ελληνικό πλήθος, και τῶν πολλῶν μεταφράζονται με λέξεις με το ίδιο θέμα ἰίίã(æ)-, σχηματίζοντας έτσι παρονομασία στη σλαβική μετάφραση, η οποία δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο. Στη νέα εκδοχή ο μεταφραστής προτιμά να μη χρησιμοποιήσει καθόλου την δεύτερη λέξη.
- 21.1 τοῖς ἐν σκοτέι – ñkùèìú áú ðüìE ⇒ èæå áú ðüìE ñkùèìú - μετάφραση του άρθρου με αντωνυμία, βλ. σχόλια για τον 1.2.
- 21.6 νοητοῦ – ἰûñëáíääî ⇒ uìíääî - όπως παρατηρήσαμε ήδη, ο μεταφραστής αντικαθιστά συστηματικά τις άλλες μεταφράσεις της λέξης νοητός με το επίθετο uìíüè (βλ. επίσης 11.10, 19.8).
- 21.8 καταλάμπουσα – ἰðîñâEüàkùè (μετοχή από το ρήμα «διαφωτίζω») ⇒ wñâEüàkùè (μετοχή από το ρήμα «φωτίζω») - διαφορετική, πιο κυριολεκτική, ερμηνεία του ελληνικού καταλάμπω.
- 21.11 πολύρρυτον – ἰίíãîðýêùkk ⇒ ἰίíãîðî÷íkk - συνώνυμα επίθετα.
- 21.14 λουτήρ – ááíå ⇒ uìüääëî - η σλαβική ááíý έχει πιο γενική σημασία από την ελληνική λουτήρ και συνήθως αναφέρεται στη διαδικασία της πλύσης, όπως επίσης και σε διάφορα σκεύη που χρησιμοποιούνται σε αυτήν την διαδικασία. Ο μεταφραστής αντικαθιστά αυτή τη λέξη με μια άλλη που φτιάχνει μόνος του από το ρήμα uìüääðè (λούζω). Η λέξη αυτή, σύμφωνα με τη δομή της, πρέπει να σημαίνει «νιπτήρας».
- 21.14 ἐκπλύνων – wìüääkùè ⇒ èçìüääkùè - στην προσπάθεια της μέγιστης κατά λέξη ακρίβειας ο μεταφραστής διορθώνει το πρόθεμα της σλαβικής λέξης. Το νέο πρόθεμα èç- έχει την ίδια σημασία, όπως το ελληνικό εκ-, όμως το αποτέλεσμα δεν φαίνεται να είναι πολύ ικανοποιητικό, επειδή γενικώς η σημασία της ελληνικής λέξης αναμφισβήτητα αποδίδεται καλύτερα με την παλαιότερη παραλλαγή.
- 21.15 ἀγαλλίασιν – ðääîñðü ⇒ ðääîääíå - συνώνυμα ουσιαστικά με το ίδιο θέμα.
- 21.17 εὐωχία – áåñåéíå/ áëääîå íåñåæåáííå ⇒ äîüåííå - επειδή η σημασία της ελληνικής λέξης δύσκολα αποδίδεται με σλαβικά μέσα, οι μεταφραστές προσπαθούν με διάφορους τρόπους να μεταφράσουν αυτό το κομμάτι, εδώ έχουμε μια άλλη σχεδόν συνώνυμη παραλλαγή.
- 22.2 ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων – áüñEðý äëüåu ðaçäðEðèðäëü ÷ëθîìú ⇒ èæå áüñEðý äëüääîðEðèðäëü ÷ëêîìú - ενώ σε όλες τις παλαιότερες εκδοχές η λέξη χρεωλύτης μεταφράζεται με δύο σλαβικές λέξεις, εδώ ο μεταφραστής πλάθει μια σύνθετη λέξη με τη μέθοδο της *calque* (äëüå- = χρεω-, ðEðèðäëü = λύτης). Για τη μετάφραση του άρθρου βλ. σχόλια στον 1.2.
- 22.4 ἀποδήμους – wøüäüøèìú ⇒ wøåëíèêîìú - στην προσπάθειά του να αποδώσει τα μέρη του λόγου του πρωτοτύπου ο διορθωτής αντικαθιστά τη μετοχή με ομόρριζο ουσιαστικό.

- 22.4 τῆς αὐτοῦ χάριτος – ὀίᾱī ἄεϑīāEðè ⇒ ñāīāk ἄεϑīāEðèk - ο μεταφρασ-
τής επιστρέφει στην παλαιότερη ερμηνεία αυτού του κομματιού, την οποία
έχουμε δει στην εκδοχή T: «[ήρθε αυτοπροσώπως στους απομακρυσμένους] με
την ευλογία του» αντί για «[ήρθε αυτοπροσώπως στους απομακρυσμένους] από
την ευλογία του» της εκδοχής Π.
- 23.1 σου τὸν τόκον – ὀāīā δīæäüñðāī ⇒ δīæäüñðāī ðè - ο μεταφραστής αντι-
καθιστά την πλήρη μορφή της αντωνυμίας με τη σύντομη, μάλλον επειδή την
θεωρεί πιο αρχαϊκή (βλ. επίσης 6.5, 11.4).
- 23.2 εὐφημοῦμεν – āüñðāæEāīü ⇒ īīðāæEāīü - συνώνυμα ρήματα με το ίδιο
θέμα.
- 23.5 ήγίασεν, ἐδόξασεν, ἐδίδαξε – wñðè īðīñæāæ íau÷è ⇒ wñðè è īðīñæāæ
è íau÷è - η προσθήκη των συνδέσμων è («και»), που υπήρχαν ήδη στην εκδο-
χή T, δεν αλλάζει σημαντικά το νόημα της πρότασης.
- 23.9 ἀδαπάνητε – íāðñðūüè īīā ⇒ íāðæäèāī īīā - συνώνυμα επίθετα.
- 23.12 πύργος – ñðèüīā ⇒ íūðp - νέα συνώνυμη παραλλαγή· η λέξη εμφανίζεται
στα βουλγαρικά χειρόγραφα από τον 14^ο αι.
- 23.14 ἐγείρονται – āüñðāκδύ ⇒ āüçāææκδύ ñy - σχεδόν συνώνυμα ρήματα, η
νέα παραλλαγή όμως ανήκει στο μεγαλοπρεπές ύφος και συνεπώς ηχεί κάπως
καλύτερα σε τέτοια συμφραζόμενα.
- 23.15 καταπίπτουσι – īāāāκδύ ⇒ íēñīāāāκδύ - η διορθωμένη μετάφραση φαίνε-
ται να είναι καλύτερη και επειδή αποδίδει ακριβέστερα τη σημασία της ελληνι-
κής λέξης, αλλά και επειδή αντιγράφει τη δομή της με το πρόθεμα íēñ- = κα-
τα-, και επειδή είναι πιο κατάλληλη στη συγκεκριμένη περίπτωση από την ά-
ποψη του ύφους.
- 24.2 ἁγίων ἁγιώτατον – ñðθδύ īðEñðθā ⇒ ñðθδύ ñðθEèðāā - συνώνυμες λέξεις
με το ίδιο θέμα.
- 24.4 συμφορᾱς – ñðδύāè (θλίψη) ⇒ íāīāñðè (συμφορά, ατυχία) - ακόμα μια πα-
ραλλαγή που προέκυψε μάλλον από επίδραση της παλαιότερης εκδοχής T και
φαίνεται να είναι πιο ακριβής απόδοση από τη λέξη ñðδύāü της εκδοχής Π.
- 24.5 μελλούσης – ākāküký ⇒ āðyāküký - συνώνυμα επίθετα.
- 24.5 τοὺς σοὶ βοῶντας – ðāāE āüīīkùèδύ ⇒ āæā ðāāE āüīīkùèδύ - για τη με-
τάφραση του άρθρου με αντωνυμία βλ. σχόλια στον 1.2.

Με βάση την παραπάνω ανάλυση των αλλαγών που έγιναν στο σλαβικό κείμενο του Ακαθίστου μπορούμε να προσδιορίσουμε τα βασικά χαρακτηριστικά της τεχνικής του διορθωτή. Αυτά είναι:

- σεβασμός στη σλαβική παράδοση του ύμνου: η ανάλυση του κειμένου δείχνει σα-
φώς, ότι διορθώνοντας την εκδοχή Π ο διορθωτής σε πολλά σημεία χρησιμοποίησε
παραλλαγές από την παλαιότερη εκδοχή T (βλ. τα σχόλια για Πρ. 2.2, στίχ. 1.5, 7.2,
7.14, 9.10, 11.14, 12.2, 13.5, 13.10, 15.4, 19.6, 22.4, 23.5, 24.4),

- η προσπάθεια να βρεθεί ακριβής αντιστοιχία μεταξύ των ελληνικών και των σλαβικών θεμάτων και συνεπώς να μεταφραστούν τα ελληνικά θέματα που υπάρχουν δυο και περισσότερες φορές στο κείμενο πάντα με το ίδιο σλαβικό θέμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η διόρθωση προς αυτήν την κατεύθυνση είχε αρχίσει από τον μεταφραστή της εκδοχής Π, όμως εδώ αυτό το έργο ολοκληρώνεται, όπως είδαμε παραπάνω στα παραδείγματα με το θέμα -ἀμφίβολ- (βλ. σχόλια για τον 15.8, 15.9), το επίθετο νοητός (βλ. σχόλια για τους 11.10, 19.8, 21.6), την πρόθεση διά (8.4), με τα ρήματα θεωρώ και βλέπω - ὀρῶ (7.4) και άλλα,
- η προσπάθεια απόδοσης των ελληνικών λέξεων πάντα με τα αντίστοιχα μέρη του λόγου της σλαβικής γλώσσας (βλ. σχόλια στους Πρ. 1.1, 7.2, 17.12–13, 22.4, 23.15), η συστηματική διόρθωση των σημείων, όπου δύο ελληνικές λέξεις μεταφράζονται με μια σλαβική (π.χ. μύθων ποιηταί – ἀὐτῶν ποιεῖται διορθώνεται σε ἀαὶτῶν διορθώνεται στον 17.11) ή αντίστροφα – μια ελληνική με δύο σλαβικές (π. χ. χρεωλύτης – ἀεὺδῶν διορθώνεται σε ἀεὺδῶν διορθώνεται στον 22.2),
- η προσπάθεια να αποδοθούν σύνθετες ελληνικές λέξεις με αντίστοιχες σλαβικές που όχι μόνο αποδίδουν τη σημασία, αλλά αντιγράφουν και τη δομή των λέξεων του πρωτοτύπου (βλ. ιδιαίτερα τα σχόλια στους 4.2, 11.7, 16.5, 21.14 και άλλα),
- παραγωγή νεολογισμών με τη μέθοδο της *calque*, δηλαδή με τη δομή που αντιγράφει την δομή των αντίστοιχων ελληνικών λέξεων. Είναι προφανές, ότι ο διορθωτής προτιμάει να χρησιμοποιεί τέτοιες νέες λέξεις αντί για δάνειες ή σλαβικές λέξεις που αποδίδουν κατά προσέγγιση την έννοια του πρωτοτύπου (βλ. τα σχόλια για 5.8, 5.9, 7.11, 17.10, 19.14, 19.17, 20.1, 21.14),
- η μετάφραση του άρθρου, το οποίο δεν έχει αντίστοιχο μέρος του λόγου στη σλαβική γλώσσα και γι' αυτό συνήθως δεν μεταφράζεται, με την αντωνυμία *ѣа* (βλ. σχόλια για 1.2, 5.4, 14.5, 15.12, 17.3, 17.11, 18.1, 19.2, 19.3, 21.1, 22.2, 24.5.)
- η αλλαγή στο ύφος της μετάφρασης: ενώ οι πρώτες μεταφράσεις ήταν γραμμένες σε απλή γλώσσα, τώρα το ύφος του κειμένου γίνεται μεγαλοπρεπές. Επίσης ο διορθωτής προσπαθεί να αντικαταστήσει τις κοινόχρηστες λέξεις με λέξεις που χρησιμοποιούνται μόνο σε θρησκευτικά συμφραζόμενα (βλ. σχόλια για 12.5, 17.6, 18.2, 23.14)
- ο συνειδητός εξαρχαϊσμός της γλώσσας, που γίνεται προφανώς για υφολογικούς λόγους: η χρήση των αρχαίων μορφών κλίσης του ουσιαστικού (βλ. σχόλια για 3.11), η διόρθωση των πλήρων μορφών των αντωνυμιών σε σύντομες (βλ. σχόλια για 6.5, 11.4, 13.2, 23.1)
- μεγαλύτερη σημασία σε σύγκριση με παλαιότερες εκδοχές δίνεται στην ρητορική δομή του Ακαθίστου. Στόχος πολλών διορθώσεων είναι η διατήρηση στην μετάφραση, όπου είναι δυνατόν, της παρονομασίας, του παραλληλισμού, όπως επίσης και της ομοιοκαταληξίας του πρωτοτύπου (βλ. σχόλια για 5.8–5.9, 5.15, 13.8, 13.12–13.13, 15.4–15.6, 15.8–15.9, 17.12, 19.14–19.17).

Τα παραπάνω χαρακτηριστικά της τεχνικής του μεταφραστή μαζί με κάποια άλλα στοιχεία μας επιτρέπουν να διατυπώσουμε ορισμένες υποθέσεις σχετικά με τον τόπο, στον οποίο έγινε η διόρθωση. Στη σημερινή βιβλιογραφία η μοναδική, απ' ό,τι ξέρουμε, άποψη για το θέμα αυτό, είναι η άποψη της M. Momina, η οποία πιστεύει ότι η διόρθωση αυτή έγινε στη Βουλγαρία. Η υπόθεση αυτή στηρίζεται αποκλειστικά στο γεγονός ότι το μοναδικό χειρόγραφο με την ολοκληρωμένη μορφή της εκδοχής είναι βουλγαρικής προέλευσης.⁵ Τα αποτελέσματα όμως της δικής μας ανάλυσης μας δίνουν τη δυνατότητα να υποθέσουμε ότι ο τόπος, στον οποίο πραγματοποιήθηκε αυτό το έργο, ήταν το Άγιο Όρος. Οι κύριες ενδείξεις που στηρίζουν την άποψη αυτή είναι οι εξής:

- 1) Όλα τα γνωρίσματα της τεχνικής του μεταφραστή, και ιδιαίτερα η μετάφραση του άρθρου και η παραγωγή νεολογισμών με τη μέθοδο της *calque*, συμπίπτουν με τα χαρακτηριστικά που συνήθως αναφέρονται στη βιβλιογραφία σχετικά με την τεχνική των μεταφραστικών κύκλων του Αγίου Όρους⁶ (τα χαρακτηριστικά αυτά έχουν σημειωθεί στο Κεφ. 4, παρ. 1).
- 2) Η ανάλυση του κειμένου μας έδειξε σαφώς ότι ο μεταφραστής σε πολλά σημεία χρησιμοποίησε την παλαιότερη εκδοχή T, όμως η εκδοχή αυτή, όπως έχουμε αποδείξει παραπάνω (βλ. Κεφ. 3), διαδόθηκε στην εν λόγω εποχή μόνο στην ανατολική σλαβική περιοχή και δεν κυκλοφορούσε στη Βουλγαρία, συνεπώς φαίνεται πιο πιθανό να βρισκόταν στις μονές του Αγίου Όρους, που είχαν άμεσες σχέσεις με όλες τις σλαβικές χώρες,⁷ παρά στη Βουλγαρία, που χρησιμοποιούσε τη δική της εκδοχή K.
- 3) Οι περισσότεροι σλαβικοί νεολογισμοί που παράγονται από τον μεταφραστή με τη μέθοδο της *calque* είναι εντελώς ακατανόητοι. Μοναδικός τρόπος για την κατανόηση της σημασίας τους ήταν η σύγκρισή τους με τις αντίστοιχες ελληνικές λέξεις· φαίνεται συνεπώς ότι η εν λόγω εκδοχή απευθύνεται σε αναγνώστες που γνώριζαν και τις δύο γλώσσες. Ο μοναδικός τόπος όπου υπήρχε τέτοιο κοινό ήταν οι μοναστηριακές κοινότητες του Αγίου Όρους.⁸ Ας σημειωθεί ότι ακόμα μια ένδειξη πως η συγκεκριμένη εκδοχή είχε ως αποδέκτη τη μοναστηριακή κοινότητα, είναι η παραλλαγή ή ποίμνη – ħdāāĭ στο δεύτερο προοίμιο, που συνήθως χρησιμοποιούνταν σε τέτοιες περιπτώσεις.
- 4) Τέλος, παρόλο που η πλήρης μορφή της εκδοχής E σώθηκε μόνο σε ένα βουλγαρικό χειρόγραφο, η εκδοχή αυτή επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τη σλαβική παράδοση του Ακαθίστου, ιδιαίτερα στις ανατολικές περιοχές, όπως θα δούμε παρακάτω. Οι διασκευές αυτής της εκδοχής και η νέα εκδοχή P, που συντάσσεται βάσει της εκδοχής B, κυκλοφορούν στην Ρωσία ήδη από τις αρχές του 15^{ου} αι. Αυτό το γεγονός δεν βρίσκει ικανοποιητική εξήγηση, αν τοποθετήσουμε τη σύνταξη της εκδοχής E στη Βουλγαρία, η οποία δεν είχε εκείνη την εποχή τόσο στενές σχέσεις με τη Ρω-

⁵ Βλ. Момина 1983a: 127.

⁶ Βλ. π.χ. Пичхадзе 1991, Соломоновская 2004: 447.

⁷ Βλ. Вздорнов 1968, Просвирин 1976.

⁸ Βλ. Соломоновская 2004: 446.

νόγλωσσο κοινό – δηλαδή σε σλαβικές χώρες – δεν μπορούσε να λειτουργήσει σωστά. Δεν είναι συνεπώς τυχαίο ότι η πλήρης μορφή της εκδοχής σώθηκε σε ένα μόνο χειρόγραφο (F.n.I.55). Παρόλ’ αυτά η εκδοχή E έπαιξε πολύ σημαντικό ρόλο στη χειρόγραφη παράδοση του σλαβικού Ακαθίστου. Από τις αρχές του 15^{ου} αι. μερικά νότια σλαβικά χειρόγραφα και η πλειονότητα των ανατολικών σλαβικών χειρογράφων περιέχουν κάποιου είδους διασκευή αυτής της εκδοχής με βάση τις άλλες εκδοχές.

Τη μεγαλύτερη ομοιότητα με το κείμενο του Ακαθίστου που παραδίδεται στο χειρόγραφο F.n.I.55 παρουσιάζει ένα άλλο βουλγαρικό χειρόγραφο του Τριωδίου του 15^{ου} αι. (1466) με τον κωδικό F.I.125 της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Αγίας Πετρούπολης (φφ. 161v–165r).¹³ Η ανάλυση των διαφορών μεταξύ των δύο χειρογράφων, την οποία παρουσιάζουμε στον Πίνακα 2, δείχνει αναμφισβήτητα ότι πρόκειται για μια διασκευή των εκδόχων E και Π.

Πίνακας 2
Οι διαφορές του χειρογράφου F.I.125 (διασκευή ΕΠ)
από την εκδοχή E
με τις αντίστοιχες παραλλαγές της εκδοχής Π

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή E (F. n. I. 55)	F. I. 125	Εκδοχή Π
Πρ. 1.1	μυστικῶς	ѡаѣііѣ	ѡаѣіѣѣѡаѣ	ѡаѣіѣѣѡаѣ
Πρ. 1.2	ἐν τῇ σκηνῇ	аѡ ѣаѣііа	аѡ ѣѣіаѢ	аѡ ѣѣіаѢ
Πρ. 1.2	σπουδῇ	ѡѣѡаііаѣѣ	ѣѣіѣѣ	ѣѣіѣѣ
Πρ. 1.3	ὁ ἀσώματος	ааѣѡѢѣаѣііѣѣ	ааѣѣѣѣѡѣііѣѣ	ааѣѣѣѣѡѣііѣѣ
Πρ. 1.6	λαβόντα	аѣѣаѣі ѡа	іѣѣаѣі ѡа	іѣѣаѣі ѡа
Πρ. 1.7	κραυγάζων	ѣіаѣѣѣа	ѣааѡѣ	ѣааѡѣ
Πρ. 2.3	ἡ ποιμνὴ / ἡ πόλις	ѣѡааѣ	аѣааѣ	ѡааѣ (аѣааѣ στο Sinai Slavonic 23)
1.1	πρωτοστάτης	іѣѣаѣіѣѣѣѡаѣѣѣ	іѣааѣѣѣѣѡаѣѣѣ	іѣааѣѣѣѣѡаѣѣѣ
1.2	τὸ «χαίρει»	аѣѣ ѡааѡѣ ѣѣ	ѡааѡѣ ѣѣ	ѡааѡѣ ѣѣ
1.3	ἀσωμάτω	ааѣѡѢѣаѣііѣѣ	ааѣѣѣѣѡѣііѣѣ	ааѣѣѣѣѡѣііѣѣ

¹³ Βλ. Момина 1983a: 127, Момина 1984: 192.

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή Ε (F. n. I. 55)	F. I. 125	Εκδοχή Π
1.4	σωματούμενον	υοΕε̃ñΕ̃α̃ι̃à	áuĩēĩùāāià	áuĩēũüøà ñÿ
1.6 κ.εξ.	δι' ἧς	δα̃æ̃ áÿ æ̃á	áy æ̃á δα̃æ̃	áy æ̃á δα̃æ̃
1.17	ὁ πλάστης / ὁ κτί- στης	ñύçääðäëü	ðâĩððó	ðâĩððó
3.5	ἐν φόβῳ	áu ñððāñΕ	ñύ ñððāðĩĩύ	ñύ ñððāðĩĩύ
3.15	τὸ «πῶς»	āæ̃á íēēāēĩ	āæ̃á ēāēĩ	āæ̃á ēāēĩ
5.4	τὸν ταύτης	āæ̃á òĩÿ	òĩÿ	ñáy
5.8	γεωργὸν γεωργοῦσα	çāĩĩāΕēàðāēΕ çāĩĩāΕκùè	āΕēàðāēÿ āΕēàκùè ā	āΕēàðāēÿ āΕēàκùè
5.9	φυτουργὸν... φύου- σα	ñāāĩāΕēàðāēΕ ðāæ̃āàκùè	ñāāēðāēΕ ðĩæ̃äüøè	ñāāēðāēΕ ðĩæ̃äüøè
6.1	λογισμῶν	ĩĩĩũñēú	ĩĩĩũøēáíiè	ĩĩĩũøēáíiè
6.3	ὅτι ἄγαμον / πρῶ- ην ἄγαμον / πρὸς τὴν ἄγαμον	yēĩ íāāðā÷ík	ĩðāæ̃á íāāðā÷ík	ēú íāāðā÷íΕè
7.11	πιστοῖς / οὐρανοῖς	āΕδĩũĩè	íāāāñĩũĩè	íāāāñĩũĩè
7.14	ἔρρισμα	υοāðũæ̃āāíiā	ĩñĩĩāāíiā	wñĩĩāāíiā
8.4	κραταιὸν	āðũæ̃āāíāà	ēðΕĩēāāĩ	ēðΕĩēāāĩ
9.8	παύσασα / σβέσα- σα	υοĩēēāøè	υāāñēāøè	υāāñēāøè
9.14	σβέσασα / παύσα- σα	ĩĩāāñēāøè	υñðāāēāøè	υñðāāēüøè
11.10	νοητόν	υĩĩāāĩ	ĩũñēáíāāĩ	ĩũñēũíāāĩ
11.13	σκέπη	ēðĩāā	ĩĩēðĩāā	ĩĩēðĩāā
11.15	διάκονε	ñēóāĩ	ñēóæ̃ēðāēp	ñēóæ̃ēðāēp
11.16	τῆς ἐπαγγελίας	yæ̃á íāΕðĩāāíiā	íāΕðĩāāíiā	íāΕðĩāāíiā
12.1	παρόντος	íāñðĩÿùāāĩ	ííΕøĩÿāĩ	ñκùāāĩ (ííΕøĩÿāĩ)
13.4	ταύτην	ðκ	ñāp	ñāp
13.12	πλανωμένοις	çāāēκæ̃āāĩũĩύ	çāāēκæ̃äüøèĩύ	çāāēκæ̃äüøèĩύ
15.1	τῶν ἄνω	āĩðĩēðύ	āũøĩēðύ	āũøĩēðύ
15.2	ἀπὴν	āΕøā	tñðκĩēü	tñðóĩēü
15.8	ἀμφίβολον	āāçāΕδĩíā	āΕδĩíā	āΕδĩĩ
15.9	ἀναμφίβολον	íāíāāΕδĩāÿ	ēçāΕñðũíāÿ	ēçāΕñðũíāÿ
15.13	ζευγνῦσα	ñύĩðÿāøè	ñύ÷üðāāøè	ñύ÷ðāāøè
17.2	ὁρῶμεν	çðēĩύ	āēāēĩύ	āēāēĩύ
17.3	τὸ πῶς καὶ	āæ̃á ēāēĩ è	āæ̃á ēāēĩ	ēāēĩ

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή E (F. n. I. 55)	F. I. 125	Εκδοχή Π
17.10	συζητηταί	ñúâúîðîñððèëíǎ	áúçûñêàðǎëíǎ	áúçûñêàðǎëǎ
17.11	οί τῶν μύθων ποιη- ταί	èæǎ áǎñíǎî ú ðǎîððè	áǎñíǎî ú ðǎîððè	áǎñíîðǎîððè
17.12	τῶν Ἀθηναίων	à f è íǎwî ú	à f è íǎèñêû ÿ	à f è íǎèñêûǎ
18.2	αὐτεπάγγελτος	ñàî îwǎEðîǎáíú	ñàî îwǎEùǎííî	ñàî îwǎEùǎííî
18.3	ποιμὴν ὑπάρχων ὡς θεὸς / καὶ θεὸς	îǎñðûðû ñûè è áíǎú	îǎñðûðû ñûè áíǎú	îǎñðûðû ñûè yêî áíǎú
19.2	τῶν εἰς σέ προ- στρεχόντων	èæǎ è ðǎáE îðèáEǎàkùèî ú	è ðîáE îðèáEǎàpùèî ú	è ðǎáE îðèáEǎàkùèî ú
19.5.	καὶ πάντας προσφωνεῖν σοι διδάξας / καὶ ποιή- σας προσφωνεῖν σοι	è ñúðǎîðè îðèǎèǎðǎðè ðǎáE	íǎu÷è îðèǎèǎðǎðè ðîáE	- è áúñEðú íǎu÷è îðèǎèǎðǎðè ðǎáE
21.6	ἄκτις (αὐγή*) νοητοῦ ἡλίου	éó÷ǎ u î íǎǎǎî ñèððǎ	éó÷ǎ î ñêǎíǎǎî ñèððǎ	çǎðǎ î ñêüíǎǎî ñèððǎ
21.14	λουτήρ	u î ûǎǎèî	ǎǎíǎ	ǎǎíǎ
21.14	ἐκπλύνων	èç î ûǎǎkùè	w î ûǎǎpùè	w î ûǎǎkùè
21.15	ἀγαλλίασιν	ðǎǎíǎǎíǎ	ðǎǎîñðû	ðǎǎîñðû
22.2	ὁ πάντων χρεωλύ- της	èæǎ áúñEðú ǎëúǎîðEðèðǎëü	ǎñEðú ǎëúǎíǎú ðEðèðǎëü	áúñEðú ǎëúǎu ðǎçǎðEðèðǎëü
22.4	τῆς αὐτοῦ χάριτος	ñǎîǎk ǎëñîǎEðèk	ñǎîǎǎ áëñîǎEðè	ðîǎî áëñîǎEðè
23.1	σου τὸν τόκον	ðíæǎñðǎî ðè	ðǎîǎ ðíæǎñðǎî	ðǎîǎ ðíæǎñðǎî
23.1	εὐφημοῦμεν	îîðǎǎEǎî ú	áúñðǎǎëýǎî ú	áúñðǎǎëEǎî ú
23.12	πύργος	íûðp	ñðëúíǎ	ñðëúíǎ

Όπως βλέπουμε στον Πίνακα 2, σε όλα τα σημεία, που το F.I.125 διαφέρει από το F.n.I.55, συμφωνεί με τα χειρόγραφα της εκδοχής Π (μεγαλύτερη ομοιότητα διαπιστώνεται με τα χειρόγραφα της διασκευής Π(T,K)). Συνεπώς το κείμενο του Ακαθίστου στο χρο F.I.125 είναι αποτέλεσμα της συνδυασμού των δύο εκδοχών: της εκδοχής E και της εκδοχής Π (η διασκευή αυτή θα αναφέρεται εφεξής ως ΕΠ).

Ακόμα μια απόδειξη ότι πρόκειται μόνο για σύνταξη μιας διασκευής, και όχι για διόρθωση βάσει του ελληνικού πρωτότυπου, βρίσκουμε στον οίκο 17 (στίχοι 8–9): χαῖρε, φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα: χαῖρε, τεχνολόγων τοὺς λόγους ἐλέγχουσα. Στην εκδοχή E ο στίχος 9 παραλείπεται, ο στίχος 8 μεταφράζεται με τους σύνθετους νεολογισμούς, τους οποίους ο μεταφραστής παράγει με το μέθοδο της *calque*: ðǎǎðè ñÿ èpǎîîðǎî uǎðûðú íǎîðǎî uǎðûðú îîêǎçòpùè (λεπτομερέστερα βλ. παραπάνω τα σχόλια για 17.8). Στην εκδοχή Π μεταφράζονται οι δυο στίχοι, η μετάφραση του στίχου 8 όμως

είναι πολύ διαφορετική από αυτή της εκδοχής E· αντί για το νεολογισμό χρησιμοποιείται η δάνεια λέξη: δᾶᾰδὲ ḥŷ δὲḗîḥîḍû íᾰîuᾶḍû yᾶëyrûè δᾶᾰδὲ ḥŷ δὲḍîḥḗîᾶḥîḗḗû wᾶḗḗ÷ḗᾶḥè. Στο F.I.125 αντί για δύο διαφορετικούς χαιρετισμούς χρησιμοποιείται μόνο ο στίχος 8 του πρωτοτύπου, αλλά επαναλαμβάνεται δυο φορές σε διαφορετική μετάφραση: πρώτον της εκδοχής Π και μετά της εκδοχής E: δᾶᾰδὲ ḥŷ δὲḗîḥîḍû íᾰîḡᾶḍû yᾶëyrûè δᾶᾰδὲ ḥŷ ἑράîîḍᾰîuᾶḍûḍû íᾰîḍᾰîuᾶḍûḍû îîḗᾶḥḡrûè. Τέτοιου είδου συνδυασμός θα μπορούσε να γίνει μόνο αν ο γραφέας δεν χρησιμοποιούσε το ελληνικό πρωτότυπο, αλλά αποκλειστικά δύο διαφορετικά σλαβικά χειρόγραφα.

Η ανάλυση των αλλαγών που έγιναν στη διασκευή ΕΠ επιβεβαιώνει ότι εμφανίστηκαν ως αποτέλεσμα συστηματικής επεξεργασίας στο κείμενο της εκδοχής E. Στόχος αυτής της διαδικασίας ήταν η διόρθωση των περισσότερων ακατανόητων σημείων της εκδοχής, ι-διαίτερα των ακατανόητων νεολογισμών (στίχοι 1.1, 5.8, 5.9, 15.8, 15.9, 17.10, 21.14, 22.2), των αντωνυμιών που εμφανίστηκαν ως μετάφραση του ελληνικού άρθρου και δεν σήμαιναν τίποτα στο σλαβικό κείμενο (1.2, 3.15, 5.4, 17.11), των φράσεων που επέδιδαν κατά το πρωτότυπο και δεν συμφωνούσαν με τους σλαβικούς κανόνες (1.6, 3.15, 19.5, 23.1). Σε αρκετά σημεία (1.4, 1.6, 5.4, 6.3, 9.14, 15.8, 17.3, 17.11, 18.3, 19.5, 21.6, 22.2) ο γραφέας όχι μόνο επιλέγει μεταξύ των παραλλαγών των δυο εκδοχών, αλλά δημιουργεί και δική του παραλλαγή, συνδυάζοντας τα γνωρίσματα και των δυο πηγών. Η προσπάθεια να διατηρηθούν στη μετάφραση τα εκφραστικά μέσα του πρωτοτύπου, η οποία χαρακτηρίζει την εκδοχή E, φαίνεται να μην απασχολεί τον συντάκτη αυτής της διασκευής – στα περισσότερα σημεία η παρονομασία και ο παραλληλισμός της εκδοχής B καταστρέφονται.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ο αριθμός των αλλαγών που γίνονται στο κείμενο της εκδοχής E είναι αρκετά μεγάλος στην αρχή του ύμνου – το πρώτο προοίμιο σχεδόν παίρνει τη μορφή της εκδοχής Π – και στο μέσον, ενώ μειώνεται σημαντικά προς το τέλος του Ακαθίστου.

Εκτός από τις συνειδητές αλλαγές που έγιναν στο κείμενο, το χειρόγραφο F.I.125 περιέχει και μερικά λάθη αντιγραφής. Σημειώνουμε τα σημαντικότερα από αυτά:

- στο πρώτο προοίμιο (στ. 6) η μετοχή ᾗḗᾶŷ (βλέπων) αλλάζει σε πρώτο πρόσωπο ενεστώτα του ρήματος ᾗḗᾶḡ,
- στον 3.7 το ουσιαστικό ᾗEḍî (πίστις) αλλάζει στο επίρρημα ᾗEḍîî (πιστός),
- στον 3.9 παραλείπεται το πρόθεμα του ουσιαστικού îîᾗᾗḗEíᾰîî ú (δογμάτων),
- στον 3.10 αντί για ᾗḡ (ό θεός) γράφεται ᾗḡ (Κύριος),
- στον 7.4 αντί για ḥᾗᾗî (τουῦτον) γράφεται ᾗᾗî (αυτόν),
- στον 8.2 η λέξη ḥᾗEḍḡ (αἴγλη) αντικαθίσταται από μια συνώνυμη με το ίδιο θέμα ḥᾗEḍḗîḥḡḗ,
- στον 8.4 αλλαγή της αντωνυμίας ḍîŷ (αὐτῶν) σε ḥᾗŷ,
- στον 15.3 πριν από τη λέξη ḥḍîḗᾗᾗîîᾰ (συγκατάβασις) προστίθεται το επίθετο îḍ÷ᾗᾗ (πατρικό),
- στον 18.4 αντί για îîᾗîᾗᾗîú (ὅμοιος) γράφεται ᾗûᾗ – μετοχή του ρήματος ᾗûḗ (είμαι),

- στο τέλος του 18.5 μετά από το ρήμα $\tilde{\eta}\tilde{\epsilon}\tilde{\upsilon}\tilde{\theta}\tilde{\epsilon}\tilde{\delta}\tilde{\upsilon}$ (ἀκούει) προστίθεται $t \ \tilde{a}\tilde{\eta}\tilde{E}\tilde{\delta}\tilde{\upsilon}$ (παρὰ πάντων), όπως στον 16.5,
- στον 20.1 ο αντιγραφέας δεν αντιλήφθηκε τον νεολογισμό $\tilde{\eta}\tilde{\upsilon}\tilde{\iota}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\delta}\tilde{\epsilon}\tilde{\alpha}\tilde{\upsilon} \ \tilde{\eta}\tilde{\gamma}$ (συνεκτείνεσθαι) και τον αποδίδει ως $\tilde{\eta}\tilde{\upsilon}\tilde{\iota}\tilde{\delta}\tilde{\iota}\tilde{\delta}\tilde{\epsilon}\tilde{\alpha}\tilde{\upsilon} \ \tilde{\eta}\tilde{\delta}\tilde{\alpha}\tilde{\delta}\tilde{\epsilon}$ (στέκεται απέναντι),
- στον 21.7 αντί για $\tilde{\eta}\tilde{a}\tilde{E}\tilde{\delta}\tilde{\epsilon}\tilde{\epsilon}\tilde{\iota}$ (λαμπτήρ) γράφεται $\tilde{\eta}\tilde{\epsilon}\tilde{\theta}\tilde{\delta}\tilde{a}$ (ήλιος),
- στον 23.7 μετά από το ουσιαστικό $\tilde{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{a}\tilde{+}\tilde{a}\tilde{\epsilon}\tilde{a}$ (κιβωτὲ) προστίθεται το επίθετο $\tilde{\eta}\tilde{\delta}\tilde{\theta}\tilde{\epsilon}$ (ἅγιος) – ο χαιρετισμός παίρνει τη μορφή $\tilde{\delta}\tilde{a}\tilde{\delta}\tilde{\theta}\tilde{\epsilon} \ \tilde{\eta}\tilde{\gamma} \ \tilde{\epsilon}\tilde{\iota}\tilde{a}\tilde{+}\tilde{a}\tilde{\epsilon}\tilde{a} \ \tilde{\eta}\tilde{\delta}\tilde{\theta}\tilde{\epsilon} \ \tilde{\epsilon} \ \tilde{\iota}\tilde{\iota}\tilde{\zeta}\tilde{\epsilon}\tilde{\alpha}\tilde{\upsilon}\tilde{\alpha}\tilde{\iota}\tilde{\iota}\tilde{\upsilon}\tilde{\epsilon} \ \tilde{a}\tilde{\delta}\tilde{\theta}\tilde{\iota}\tilde{\upsilon}$.

3. Η ρωσική διόρθωση του 15^{ου} αι. και η επίδρασή της στα ανατολικά σλαβικά χειρόγραφα και στις εκδόσεις του 15^{ου}–16^{ου} αι.

Οι εκδοχές Π και Ε του Ακαθίστου, για τις οποίες έγινε λόγος παραπάνω, επηρέασαν τη χειρόγραφη παράδοση σε όλες τις σλαβικές ορθόδοξες χώρες. Αντίθετα, μια άλλη εκδοχή που συντάχτηκε περίπου ταυτόχρονα με την εκδοχή Ε, δηλαδή προς το τέλος του 14^{ου}–αρχές του 15^{ου} αι., διαδόθηκε μόνο στην ανατολική περιοχή του σλαβικού ορθόδοξου κόσμου και παρέμεινε άγνωστη στους νότιους και τους δυτικούς Σλάβους. Γι' αυτό το λόγο φαίνεται πολύ πιθανόν ότι συντάχτηκε στη Ρωσία, χωρίς να μπορούμε να αποκλείσουμε, ότι αυτό το έργο έγινε στο Βυζάντιο, αλλά προοριζόταν ιδιαίτερα για τους ανατολικούς Σλάβους.

Παρόλο που στις ιστορικές πηγές δεν υπάρχει καμία αναφορά για τη σύνταξη της συγκεκριμένης εκδοχής, τα σχετικά ιστορικά και φιλολογικά στοιχεία φαίνεται να την συνδέουν με το πρόσωπο του μητροπολίτη Κιέβου και πάσης Ρωσίας Κυπριανού (1330–1406) ή με κάποιον λόγιο από τον κύκλο του.¹⁴

Ο μητροπολίτης Κυπριανός είναι ένας από τους διαπρεπέστερους ιεράρχες της Ρωσικής ορθόδοξης εκκλησίας, αλλά και μια από τις σημαντικότερες μορφές στην ιστορία της σλαβικής θρησκευτικής γραμματείας.¹⁵ Κατάγεται από τη Βουλγαρία ή από τη Σερβία και ασκήτεψε πρώτα στην ονομαστή βουλγαρική μονή Kelifarjevsky, όπου γνώρισε και συνεργάστηκε με τον Ευθύμιο Τυρνόβου. Αργότερα φεύγει για την Κωνσταντινούπολη και από εκεί στο Άγιο Όρος, όπου γίνεται ένας από τους πιο στενούς συνεργάτες του πατριάρχη Φιλοθέου Κόκκινου, ο οποίος αργότερα τον χειροτόνησε μητροπολίτη Κιέβου, Ρωσίας και Λιθουανίας. Κατά τη μακρά και περιπετειώδη περίοδο της αρχιερατείας του ταξίδεψε μερικές φορές από τη Ρωσία στο Βυζάντιο. Και στις δύο χώρες ασχολούνταν διαρκώς με την αντιγραφή θρησκευτικών βιβλίων, με τη μετάφραση σύγχρονων βυζαντινών λειτουργικών και ποιητικών έργων, με τη διόρθωση των σλαβικών λειτουργικών βιβλίων βάσει ελληνικών χειρογράφων και με τη σύνταξη δικών του ποιητικών ύμνων και άλλων λογοτεχνικών έργων. Το όνομά του αναφέρεται μεταξύ των μεταφραστών των οίκων των πατρι-

¹⁴ Βλ. Турилов 2000: 372.

¹⁵ Βλ. Литература Древней Руси 1996: 88–90.

αρχών Φιλοθέου και Ισιδώρου.¹⁶ Συνεπώς η υπόθεση ότι μπορεί να επιχείρησε μια διόρθωση του Ακαθίστου δεν φαίνεται καθόλου απίθανη.

Αξιοσημείωτο είναι επίσης ότι ένα από τα σημαντικότερα επιτεύγματα της πολιτικής και πολιτιστικής δραστηριότητας του Κυπριανού ήταν η ενίσχυση των δεσμών μεταξύ Βυζαντίου και Ρωσίας, η οποία φαίνεται και από τον πολύ μεγάλο αριθμό βιβλίων που μεταφέρθηκαν από τις μονές του Αγίου Όρους στη Ρωσία.¹⁷ Μεταξύ αυτών των βιβλίων ήταν και οι μεταφράσεις κειμένων άγνωστων τότε στους Ρώσους, όπως και οι πιο σύγχρονες εκδοχές γνωστών βυζαντινών έργων. Έτσι, παράλληλα με τη νέα εκδοχή του Ακαθίστου, διορθωμένη στον κύκλο του Κυπριανού, στη Ρωσία εμφανίζονται και δυο άλλες σύγχρονες εκδοχές, που τον 14^ο αι. κυκλοφορούσαν αποκλειστικά στις νοτιοσλαβικές χώρες: οι εκδοχές Π και Ε.

Από τις αρχές του 15^{ου} αι. επίσης παρατηρείται σημαντική αύξηση του αριθμού των ανατολικών σλαβικών χειρογράφων, γεγονός που αποδεικνύει την άνθηση του ρωσικού πολιτισμού. Αν και θα περιοριστούμε μόνο στα ρωσικά χειρόγραφα με τον Ακάθιστο Ύμνο που έφτασαν ως τις μέρες μας, ο αριθμός τους παραμένει τεράστιος. Ενώ πριν από την εν λόγω εποχή ο Ακάθιστος περιλαμβανόταν, αν εξαιρέσουμε τα παλαιά ρωσικά κοντακάρια, σχεδόν αποκλειστικά στα Τριώδια, τώρα γίνεται μέρος διάφορων συλλογών που προορίζονταν και για λειτουργική χρήση, όπως και για ατομική προσευχή και ανάγνωση. Οι πιο διαδεδομένοι τύποι τέτοιων συλλογών είναι το λεγόμενο *Psaltir s vossledovaniem* («Ψαλτήρι με συμπλήρωμα»), το *Chasoslov s vossledovaniem* («Ωρολόγιο με συμπλήρωμα»), το *Bogorodichnik* (συλλογή προσευχών, ύμνων και κανόνων αφιερωμένων στη Θεοτόκο), το *Kanonik* (συλλογή κανόνων και άλλων ύμνων)¹⁸. Μερικές από αυτές τις συλλογές περιλαμβάνουν μαζί με το κείμενο του αρχικού Ακαθίστου και τους μεταγενέστερους ακάθιστους του Τιμίου Σταυρού, του Ιωάννη του Προδρόμου, του Αγίου Νικολάου κ. ά. Τον 16^ο αι. εμφανίζεται ένας νέος τύπος συλλογών αφιερωμένος ιδιαίτερα στους ακάθιστους, που πήρε το όνομα *Akafistnik*.¹⁹

Προτού αναλύσουμε τη ρωσική διόρθωση του 14^{ου}–15^{ου} αι., ας παρουσιάσουμε εδώ έναν κατάλογο των ρωσικών χειρογράφων και εκδόσεων του 15^{ου}–16^{ου} αι., που έχουμε μελετήσει και που σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό έχουν επηρεαστεί από τη διόρθωση αυτή.

1. Το μέρος του Ακαθίστου (οίκοι 6–15) στο ρωσικό Τριώδιο του 15^{ου} αι. από την Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας στον κώδικα: GBL 310 1196, φφ. 42v–45r (στο εξής: GBL1196).
2. Το ρωσικό Τριώδιο του 15^{ου} αι. από την Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας στον κώδικα: GBL 304 25, φφ. 185r–190r (στο εξής: GBL 25).
3. Το ρωσικό Τριώδιο του 15^{ου} αι. από την Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας στον κώδικα: GBL 304 385, φφ. 189v–194r (εφεξής: GBL 385).

¹⁶ Βλ. Κοζлов 1992a: 47.

¹⁷ Пиккио 2003: 187–191.

¹⁸ Για τις θρησκευτικές συλλογές του 15^{ου} αι. βλ. επίσης κεφάλαιο 1, παράγραφο 4. 3.

¹⁹ Βλ. Κοζлов 1992c: 7–10.

4. Το ρωσικό Τριώδιο του 15^{ου} αι. από την Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας στον κώδικα: GBL 304 386, φφ. 395r–405r (στη συνέχεια: GBL 386).
5. Το ρωσικό *Psaltyr' s vossledovaniem* (Ψαλτήρι με παραρτήματα) του 15^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB F.n.I.28, φφ. 346v–353r (εφεξής: F.n.I.28).
6. Το ρωσικό *Psaltyr' s vossledovaniem* (Ψαλτήρι με παραρτήματα) του 1512 από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB Rogodin 340, φφ. 225r–233v (στο εξής: Rog. 340).
7. Το ρωσικό *Vossledovanie k Psaltiri* (Παραρτήματα στο Ψαλτήρι) του 1520 από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB Rogodin 344, φφ. 209v–217v (στη συνέχεια: Rog. 344).
8. Το ρωσικό *Sbornik bogoslužhebnuj* (Συλλογή λειτουργικών κειμένων) του πρώτου μισού του 16^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB Rogodin 347, φφ. 51v–56r (εφεξής: Rog. 347).
9. Το ρωσικό *Psaltyr' s vossledovaniem* (Ψαλτήρι με παραρτήματα) του 15^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB Solovetskoe sobranie 754, φφ. 203v–212v (στη συνέχεια: Sol. 754).
10. Το ρωσικό *Psaltyr' s vossledovaniem* (Ψαλτήρι με παραρτήματα) του 15^{ου}–16^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB Solovetskoe sobranie 781, φφ. 454v–464r (στο εξής: Sol. 781).
11. Το ρωσικό *Kanonik* (Συλλογή των κανόνων και άλλων ύμνων) του 16^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: GPB Titon 1432, φφ. 24r–37r (εφεξής: Tit. 1432).
12. Το ρωσικό Ωρολόγιο των αρχών του 15^{ου} αι. από την Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης στον κώδικα: Titon 1467, φφ. 200v–212v (στη συνέχεια: Tit. 1467).
13. Η έκδοση του Ακαθίστου μέσα στο Τριώδιο του 1556 από ανώνυμο τυπογραφείο της Μόσχας, φφ. 298v–305r (στο εξής: K–1556).
14. Η έκδοση του Ακαθίστου μέσα στο Τριώδιο του 1556 από ανώνυμο τυπογραφείο της Μόσχας, φφ. 370v–378v (στη συνέχεια: ως K–1589).
15. Η έκδοση του Ακαθίστου μέσα στο *Psaltyr' s vossledovaniem* (Ψαλτήρι με παραρτήματα) του 1598 από τον τυπογράφο Vasilij στο Οστρόγκ, φφ. 358v–366v.
16. Η έκδοση του Ακαθίστου μέσα στο Τριώδιο του 1609 από το τυπογραφείο του Leon Kuzmitch από τη Βίλνα, φφ. 371v–378v.

Η περιγραφή της ρωσικής διόρθωσης του 14^{ου}–15^{ου} αι. παρουσιάζει περισσότερες δυσκολίες σε σύγκριση με την περιγραφή των άλλων διορθώσεων. Οφείλεται στο γεγονός, ότι κανένα από τα πολλά ρωσικά χειρόγραφα και τις εκδόσεις του 15^{ου}–16^{ου} αι. με τον Ακάθιστο, που έφτασαν ως τις μέρες μας, δεν περιέχει την αυτοτελή μορφή του διορθωμένου κειμένου (στη συνέχεια θα αναφέρεται ως εκδοχή P), αλλά κάθε είδους διασκευές στις οποίες η εκδοχή αυτή συνδυάζεται με τις εκδοχές Π και Ε. Έτσι, μόνο υποθέσεις μπορού-

με να κάνουμε και σχετικά με το αρχικό κείμενο, βάσει του οποίου έγινε η διόρθωση, και σχετικά με τις αλλαγές που έγιναν κατά τη διόρθωση.

Επειδή σε αυτό το επίπεδο η ανάλυση των χειρογράφων και των εκδόσεων γίνεται πιο περίπλοκη, αξίζει να παρουσιάσουμε εδώ πιο αναλυτικά τη μέθοδο, με την οποία θα προσπαθήσουμε να προσδιορίσουμε τα βασικά γνωρίσματα της εκδοχής P, όπως και την ταξινόμηση των διασκευών αυτής της εκδοχής με τις εκδοχές Π και E.

Ας δούμε, για παράδειγμα, το δεύτερο προοίμιο του ύμνου (Τῇ ὑπερμάχῳ στρατηγῷ). Στο δεύτερο στίχο τα ρωσικά χειρόγραφα έχουν παραλλαγές *ἀΕᾷ* και *ξῆῦδύ*, που είναι διαφορετικές μεταφράσεις του ελληνικού τῶν δεινῶν. Η πρώτη παραλλαγή υπάρχει μόνο σε δύο χειρόγραφα (Tit. 1467 και GBL 25), την άλλη την έχουν τα υπόλοιπα. Και οι δύο παραλλαγές δεν εμφανίζονται μόνο στα ρωσικά χειρόγραφα. Την πρώτη την έχουμε συναντήσει στα νοτιοσλαβικά χειρόγραφα της εκδοχής Π, ενώ τη δεύτερη στην εκδοχή E αλλά και στη διασκευή ΕΠ. Επειδή η δεύτερη παραλλαγή είναι πιο διαδεδομένη στη ρωσική παράδοση, είναι λογικό να υποθέσουμε ότι αυτή ανέκαθεν υπήρχε στη ρωσική εκδοχή P, ενώ η παραλλαγή *ἀΕᾷ* εμφανίστηκε κάτω από την επίδραση της εκδοχής Π.

Λίγο παρακάτω στον στίχο 3 διαπιστώνουμε μια άλλη παραλλαγή: στη θέση του ελληνικού ὁ δοῦλος τα χειρόγραφα Tit. 1467, GBL 25, F.n.I.28 και Sol. 754 έχουν τη σωστή μετάφραση *δᾶᾷ*, την οποία είδαμε ήδη στην εκδοχή Π. Τα υπόλοιπα χειρόγραφα όμως έχουν σε αυτό το σημείο τον πληθυντικό αριθμό της ίδιας λέξης: *δᾶᾶ*. Ο πληθυντικός αριθμός δεν χρησιμοποιείται αποκλειστικά και μόνο στα ρωσικά χειρόγραφα και δεν υπήρχε στις εκδοχές Π και E, συνεπώς δικαιούμαστε να υποθέσουμε ότι αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα της εκδοχής P. Η παραλλαγή *δᾶᾶ* δεν αντιστοιχεί σε καμία από τις γνωστές ελληνικές παραλλαγές. Τέτοια παραλλαγή μπορεί είτε να προέρχεται από κάποιο άγνωστο σε μας ελληνικό χειρόγραφο, είτε να προέκυψε ως αποτέλεσμα συνειδητής αλλαγής του κειμένου από τον ρώσο μεταφραστή, που μάλλον θεώρησε ότι ο πληθυντικός αριθμός εκφράζει καλύτερα το λειτουργικό χαρακτήρα του ύμνου, που διαβάζεται στην εκκλησία ως προσευχή όλων των ανθρώπων, που παίρνουν μέρος στην ακολουθία. Η αλλαγή του αριθμού του ουσιαστικού υπονοεί και την αντίστοιχη αλλαγή του αριθμού των συνδεμένων με αυτό ρημάτων και αντωνυμιών (ἀναγράφω, σου (3), με (5), κρᾶζω (6)). Φαίνεται πολύ λογικό ο μεταφραστής της εκδοχής P να έκανε και αυτές τις υποχρεωτικές αλλαγές, αντικαθιστώντας και στις τέσσερις περιπτώσεις τον ενικό αριθμό με πληθυντικό. Πράγματι, και οι τέσσερις μορφές πληθυντικού αριθμού (*ἀὐπῖῆῆῶᾶ ἰῦ*, *ὁᾶῖῆ*, *ἰῦ* (*ἰᾶῖῦ*), *ζῖᾶᾶ ἰῦ*) υπάρχουν σε όλες τις εκδόσεις και σε μερικά χειρόγραφα (Pog. 347, Sol. 781). Τα περισσότερα χειρόγραφα όμως παρουσιάζουν ανάμιξη των τύπων του ενικού και του πληθυντικού, δηλαδή των τύπων από τις εκδοχές Π και P (βλ. πίνακας 1).

Συνεπώς τα γνωρίσματα της εκδοχής P του δεύτερου προοιμίου είναι τα εξής: *δᾶᾶ* στην θέση του ελληνικού ὁ δοῦλος, *ἀὐπῖῆῆῶᾶ ἰῦ* στην θέση του ελληνικού ἀναγράφω, *ἰῦ* (*ἰᾶῖῦ*) για το ελληνικό με, *ζῖᾶᾶ* για το ελληνικό κρᾶζω.

Πίνακας 1
Οι παραλλαγές των ρωσικών χειρογράφων
και των εκδόσεων του 15^{ου}-16^{ου} αι. (προοίμιο 2)

	GBL 25	Tit. 1467	F. n. I. 28	Sol. 754	Pog. 340	Pog. 344	Pog. 347	Sol. 781	Tit. 1432	GBL 385	GBL 386	εκδόσεις
δαάύ (ό δουλος)	+	+	+	+								
δαάè (*οί δουλοι)					+	+	+	+	+	+	+	+
âúñîèñuð (ἀναγράφω)	+	+	+	+		+			+			
âúñîèñóâî ú (*ἀναγράφομεν)					+		+	+		+	+	+
òâîé (σου)	+	+	+	+		+	+		+			
òâîè					+			+		+	+	+
ì ÿ (με)	+	+	+	+	+							
íû (íâñý) (*ήμας)						+	+	+	+	+	+	+
çîâu (κράζω)	+	+	+	+		+				+	+	
çîââî (*κράζομεν)					+		+	+	+			+

Αφού επισημάνσαμε στο δεύτερο προοίμιο τα ειδικά γνωρίσματα της εκδοχής P, όπως και τις παραλλαγές των εκδοχών Π και E, που εμφανίζονται στα χειρόγραφα, μπορούμε να προβούμε σε μια προκαταρκτική ταξινόμηση των χειρογράφων και των εκδόσεων.

Στο τμήμα των χειρογράφων Tit. 1467, GBL 25, F.n.I.28 και Sol. 754 που μελετήσαμε, δεν διαπιστώσαμε καμία παραλλαγή που να τα συνδέει με την εκδοχή P (ας σημειώσουμε, όμως, προκαταβολικά ότι στο υπόλοιπο κείμενο όλων αυτών των χειρογράφων θα βρούμε τέτοιες παραλλαγές, αλλά το ποσοστό τους θα είναι αρκετά μικρό). Υπάρχει όμως και μια σημαντική διαφορά μεταξύ αυτών των χειρογράφων: το προοίμιο των χειρογράφων Tit. 1467 και GBL 25 είναι όμοιο με την εκδοχή Π, ενώ τα F.n.I.28 και Sol. 754 έχουν κοινά γνωρίσματα με την εκδοχή E.

Αντίθετα, στο τμήμα που έχουμε αναλύσει, στις εκδόσεις και στα χειρόγραφα Pog. 347 και Sol. 781 η εκδοχή P μάλλον παρουσιάζεται σε πλήρη μορφή, η ανάλυση όμως των οίκων δείχνει ότι και σε αυτά υπάρχει μικρός αριθμός των παραλλαγών από τις εκδοχές Π ή E.

Στα υπόλοιπα χειρόγραφα, στο δεύτερο προοίμιο διαπιστώνουμε ανάμιξη παραλλαγών από τις εκδοχές P, Π και E. Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για διαφορε-

τικούς τύπους διασκευών, οι οποίες συντάχτηκαν είτε βάσει της εκδοχής P, είτε βάσει της εκδοχής Π, περιέχουν όμως παραλλαγές από τις τρεις εκδοχές P, Π και E.

Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο που περιγράψαμε παραπάνω, στα χειρόγραφα που μελετήσαμε διακρίνουμε δύο κατηγορίες παραλλαγών που μάλλον έχουν σχέση με την εκδοχή P. Οι παραλλαγές της πρώτης κατηγορίας, όπως οι παραλλαγές δὰὰὲ και ἰὰῖῡ στο δεύτερο προοίμιο, τις οποίες περιγράψαμε παραπάνω, όχι μόνο διαφέρουν από τις αντίστοιχες παραλλαγές των εκδοχών Π και E, αλλά υπάρχουν και σε ένα αρκετά μεγάλο αριθμό ρωσικών χειρογράφων και εκδόσεων, συνήθως σε περισσότερα από τα μισά. Οι παραλλαγές της δεύτερης κατηγορίας βρίσκονται σε 1 ή 2 από τα σωζόμενα χειρόγραφα. Ενώ για τις παραλλαγές της πρώτης κατηγορίας έχουμε κάθε λόγο να υποθέσουμε ότι αποτελούν γνωρίσματα της εκδοχής P, για τις παραλλαγές της δεύτερης κατηγορίας η κατάσταση φαίνεται να είναι πολύ πιο περίπλοκη. Θα μπορούσαν να ανήκουν αρχικά και αυτές στην εκδοχή P, και μετά να αντικαταστάθηκαν στα περισσότερα χειρόγραφα με τις πιο διαδεδόμενες παραλλαγές των εκδοχών Π και E, όμως δεν μπορούμε να αποκλείσουμε ότι πρόκειται για φαινόμενα διαφορετικής φύσεως, όπως λάθη αντιγραφής ή αποτέλεσμα επίδρασης από κάποιες άλλες άγνωστες εκδοχές. Θα παρουσιάσουμε τέτοιες παραλλαγές σε παρένθεση στον κατάλογο που ακολουθεί, και δεν θα τις υπολογίσουμε στις μετρήσεις που θα γίνουν εν συνεχεία.

- Πρ. 2.3 ἁὕῃῖῇῃῃῃῃῃ ὁὲ δὰὰὲ ὁὰῖῇ (αναγράφομεν σοι οι δούλοι σου) αντί για ἁὕῃῖῇῃῃ ὁὲ δὰὰὕ ὁὰῖῇ (ἀναγράφω σοι ὁ δούλος σου) της εκδοχής Π και ἁὕῃῖῇῃῃῃῃῃ ὁὲ ῃῃῃῃῃ ὁὰῖῇ (ἀναγράφει σοι ἡ ποιμήνη σου) της εκδοχής E.
- Πρ. 2.5 ἰῡ (ἰὰῖῡ) (μας) αντί για ἰῡ (με) των εκδοχών Π και E.
- Πρ. 2.6 ςῖῃῃῃῃῃῃ (κράζουμε) αντί για ςῖῃῃῃ (κράζω) των εκδοχών Π και E (για λεπτομέρειες βλ. παραπάνω).
- (1.8) Στο μοναδικό χειρόγραφο το Pog. 340 το ελληνικό ἀνάκλησις αποδίδεται ως ἁὕςῃῃῃῃῃῃῃ –«ἀνέγερση» (αντί για ἁὕςῃῃῃῃῃῃῃ των άλλων χειρογράφων και άλλων εκδοχών). Παρόλο που η πιο πιθανή εξήγηση είναι ότι πρόκειται για λάθος αντιγραφής, η λέξη αυτή θα μπορούσε να είναι η αρχική μορφή της εκδοχής P.
- 2.4 Το ελληνικό μου τῇ ψυχῇ μεταφράζεται με τον σύντομο τύπο της αντωνυμίας – ἰὲ ἄῃῃ – αντί για τον πλήρη – ἄῃῃ ἰῖῃῃ – στις εκδοχές Π και E. Η δεύτερη παραλλαγή υπάρχει μόνο στα χειρόγραφα F.n.I.28 και GBL 25, όλα τα υπόλοιπα χειρόγραφα, όπως και οι εκδόσεις έχουν την παραλλαγή της εκδοχής P.
- (3.7) Στο μοναδικό χειρόγραφο Pog. 344 ο χαιρετισμός έχει την μορφή δὰὰὲ ῃῡ ἰῡῃῃῃῃῃ ἰῖῃῃῃῃῃ ῃῡ ὁδῃῃῃῃῃῃῃ ἄῃῃῃῃ (η σιωπή των προσευχόμενων που ζητούν με πίστη). Προφανώς πρόκειται για μια διασκευή που συντάχτηκε από την παραλλαγή ἰῡῃῃῃῃῃ ἰῖῃῃῃῃῃῃῃ ἄῃῃῃῃ, η οποία υπάρχει στην εκδοχή E, όπως και στις ρωσικές εκδόσεις και στα χειρόγραφα GBL 385, GBL 386, Sol. 754, F.n.I.28, Pog. 340, Pog. 347, σε συνδυασμό με μια άλλη παραλλαγή, η οποία δεν σώθηκε σε κανένα από τα χειρόγραφα που μελετήσαμε. Μπορούμε όμως να υποθέσουμε, ότι είχε τη μορφή δὰὰὲ ῃῡ ἰῡῃῃῃῃῃ ὁδῃῃῃῃῃῃῃ ἄῃῃῃ (η σιωπή εκείνων που ζητούν πίστη), και εμφανίστηκε λόγω

της διαφορετικής ερμηνείας της ελληνικής δέομαι – «ζητώ» αντί για «προσεύχομαι» (την ίδια περίπτωση ερμηνεία την έχουμε δει στην εκδοχή T: δᾱᾱόέ ḥŷ ìëü÷άίεᾱ ἰδῖḥŷððè ì ᾱEδῖ). Δεν βρίσκουμε τέτοια παραλλαγή σε καμία από τις άλλες εκδοχές, συνεπώς θα μπορούσε να ανήκει στην εκδοχή P, και μετά σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από την διασκευή του Pog. 344, να αντικαταστάθηκε από τις παραλλαγές των άλλων εκδοχών. Το υλικό που διαθέτουμε δεν επαρκεί όμως για να αποδείξουμε την άποψη αυτή

- 3.15 Στην απόδοση της ελληνικής φράσης τὸ «πῶς» μηδένα διδάξασα εμφανίζεται το μόριο æᾱ: æᾱᾱ ἑᾱῆῖ ἰῆ ᾱᾱῆῖᾱῖ æᾱ ἰᾱu÷ῆᾱðè. Την παραλλαγή αυτή, η οποία δεν υπάρχει στις άλλες εκδοχές, την έχουμε βρει στις εκδόσεις και στα χειρόγραφα Pog. 340, Sol. 781, Tit. 1432.
- 3.17 Η απόδοση της ελληνικής γνώσιν με τον πληθυντικό ḥŷ ì üñëü αντί για ενικό ḥŷ ì üñëü της εκδοχής Π και την άλλη συνώνυμη λέξη ἰ uᾱðῖᾱᾱῖᾱ της εκδοχής E χαρακτηρίζει όλα τα μελετημένα χειρόγραφα.
- 4.3 Στη θέση του ελληνικού εὐκαρπον υπάρχει η παραλλαγή ᾱῆḥῖῆῖᾱῖᾱῖᾱγ αντί για ᾱῆḥῖῆῖᾱῖᾱῖᾱðᾱγ της εκδοχής Π και ἰῆῖᾱῖᾱῖᾱðᾱγ (ἔγκαρπον) της εκδοχής E. Η νέα παραλλαγή βρίσκεται στις εκδόσεις και στα χειρόγραφα Pog. 340, Pog. 344, Pog. 347, Sol. 781, Tit. 1432, GBL 385, GBL 386.
- 5.9 Η μετάφραση της ελληνικής μετοχής φύουσα με τη σλαβική μετοχή με πρόθεμα ἰῖδῖᾱῆüðè αντί για την παραλλαγή χωρίς πρόθεμα δῖᾱῆüðè. Η καινούρια παραλλαγή χαρακτηρίζει τις εκδόσεις και όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467, F.n.I.28 και Pog. 347.
- 5.16 Η απόδοση του ελληνικού θνητός με το σλαβικό ḥŷ ì ðüðῖᾱῖᾱ («θνητός»), αντί για ἰ ðüðᾱῖᾱ («νεκρός») των εκδοχών Π και E σε αυτό το χαιρετισμό φαίνεται πολύ λογική, επειδή μια παρόμοια αλλαγή είχε γίνει ήδη στον επόμενο χαιρετισμό στην εκδοχή E. Τη νέα παραλλαγή τη διαπιστώσαμε στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25 και Tit. 1467.
- 7.4 Η εκδοχή P χαρακτηρίζεται με την χρήση της αντωνυμίας ðῖᾱῖ στην θέση του ελληνικού τουτον. Αυτή η παραλλαγή βρίσκεται στις εκδόσεις και στα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467, F. n. I. 28 και Pog. 344, που παραδίδουν την παραλλαγή της εκδοχής Π: ᾱᾱῖ.
- (7.11) Στα χειρόγραφα Pog. 340, Pog. 344, Tit. 1432 διατηρείται ένα λάθος του μεταφραστή, το οποίο προέκυψε από τη σύγχυση των λέξεων ἐπίγεια και ὑπόγεια. Επειδή η παραλλαγή ἰῖᾱῆᾱῖ ἰᾱῆ, που προήλθε από αυτό το λάθος δεν βρίσκεται σε άλλες εκδοχές, μάλλον χαρακτηρίζει την εκδοχή P. Στα άλλα χειρόγραφα το λάθος αυτό διορθώνεται με την παραλλαγή των εκδοχών Π και E – ῆᾱῖ ἰᾱῆ (ῆᾱῖ ἑᾱῖᾱῖᾱῆ).
- 8.5 Η απόδοση την παρονομασίας του πρωτοτύπου (φθάσαντες τὸν ἄφθαστον) επιτυγχάνεται στην εκδοχή P με τη χρήση δυο λέξεων με το θέμα –ᾱῖḥðῆᾱ: ᾱῖḥðῆᾱᾱ ἰᾱᾱῖḥðῆᾱῖᾱᾱῖ (Pog. 340, Pog. 344, Sol. 781, Tit. 1432, GBL 385, GBL 386, εκδόσεις). Στα υπόλοιπα χειρόγραφα διατηρείται η σύνταξη

- ǣīñðēǣǣ íǣīñðēǣēīǣǣ των εκδοχών Π και Ε, στην οποία η παρονομασία δεν αποδίδεται.
- 9.10 Η μετάφραση της ελληνικής λέξης ἀπάνθρωπον με τη σλαβική íǣīēūñðēǣǣ αντί για ǣǣǣū÷ēǣE÷ūíǣ των εκδοχών Π και Ε χαρακτηρίζει τις εκδόσεις και όλα τα χειρόγραφα, εκτός από GBL 25, Tit. 1467 και F. n. I. 28. Είναι αξιοσημείωτο, ότι αυτή η παραλλαγή υπήρχε ήδη στις παλαιές εκδοχές T και K.
- 9.10 Στον ίδιο χαιρετισμό η μετοχή ἐκβαλοῦσα μεταφράζεται ως ἐξἰΕδǣkǣ (εκδόσεις και όλα τα χειρόγραφα, εκτός από GBL 25, Tit. 1467 και F. n. I. 28) αντί για ἐξἰǣǣí kǣθē της εκδοχής Ε και ἐξǣí íǣūē της εκδοχής Π (η τελευταία παραλλαγή διατηρείται στα GBL 25, Tit. 1467 και F. n. I. 28).
- 9.14 Μια άλλη παραλλαγή, η οποία συμπίπτει με την παραλλαγή της εκδοχής T, βρίσκεται λίγο παρακάτω και αντιστοιχεί στην παραλλαγή του πρωτοτύπου σβέσασα, η οποία μεταφράζεται ως uǣǣñēǣθē (Pog. 344, Sol. 754, Sol. 781, εκδόσεις), (προς σύγκριση ας σημειωθεί ότι η ίδια ελληνική παραλλαγή στην εκδοχή Ε μεταφράζεται ως īīǣǣñēǣθē, αυτήν την παραλλαγή έχει το χφο Pog. 340), η ελληνική παραλλαγή παύσασα [AJPT] χαρακτηρίζει την εκδοχή Π και τα ρωσικά χειρόγραφα GBL 25, Tit. 1467, F.n.I.28, Tit. 1423, GBL 385, GBL 386, Pog. 347.
- 9.15 Η μετάφραση της ελληνικής παθῶν με το επίθετο ñðǣǣñðūíǣǣí, αντί για γενική πτώση πληθυντικού του ουσιαστικού ñðǣǣñðǣē, όπως στις εκδοχές Π και Ε, χαρακτηρίζει τις εκδόσεις, όπως και όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467, F.n.I.28 και Sol. 754.
- (10.5) Μια παραλλαγή που υπάρχει μόνο στις εκδόσεις, είναι η λέξη ēǣēǣǣ αντί για ǣēǣǣēǣǣ όλων των ρωσικών χειρογράφων, όπως και όλων των προηγούμενων εκδοχών, ως μετάφραση του ελληνικού ληρώδη. Αφού πρόκειται για μια εντελώς νέα παραλλαγή στη σλαβική παράδοση του Ακαθίστου, μπορούμε να υποθέσουμε ότι ανήκει στην αρχική μορφή της εκδοχής P, όμως στις περισσότερες περιπτώσεις αντικαταστάθηκε αργότερα από την πιο διαδεδομένη παραλλαγή ǣēǣǣēǣǣ.
- 11.10 Στον χαιρετισμό ðǣǣðē ñǣ īīðǣ īīðīīēǣθǣǣ fǣðǣwíǣ īūñēūíǣǣí καταχωρίζεται ο σύνδεσμος yēí (GBL 385, GBL 386, Pog. 340, εκδόσεις). Έτσι το σύμβολο του πρωτοτύπου μετατρέπεται σε παρομοίωση, όμως αρκετά χειρόγραφα διατηρούν την παραλλαγή των εκδοχών Π και Ε.
- 11.11 Η παραλλαγή ǣēǣíðǣ στη θέση της ελληνικής τήν ζωήν αντί για την συνώνυμη παραλλαγή ǣēξίē των εκδοχών Π και Ε χαρακτηρίζει τις εκδόσεις και όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467 και F.n.I.28.
- 11.14 Η μετάφραση της ελληνικής φράσης τοῦ μάννα διάδοχε με ένα σύνθετο επίθετο íǣííīīðíǣí íǣy, το οποίο βρίσκουμε στα χειρόγραφα Pog. 344, Pog. 347, Sol. 754, Sol. 781, μάλλον χαρακτηρίζει την εκδοχή P, όμως μπορεί να προέρχεται και από λάθος αντιγραφής.

- 13.8 Ένα από τα πιο φανερά γνωρίσματα της εκδοχής P είναι η μετάφραση της ελληνικής ἐκλάμπουσα με την σλαβική *wāĕĕĥōdārŭĕ*. Η νέα παραλλαγή υπάρχει στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα Pog. 347, GBL 25, Tit. 1467 και F. n. I. 28, που διατηρούν την παραλλαγή της εκδοχής Π – *âŭĥiyâĥĕ*.
- 13.10 Η παραλλαγή *âĕĥŭiĕiĥâĥĕdŭiĥ* ως μετάφραση της ελληνικής ἀγλαόκαρπον, η οποία υπάρχει στις εκδόσεις και στα χειρόγραφα Pog. 344, Pog. 347, GBL 385, GBL 386 και αντικαθιστά την παραλλαγή *âĕĥŭiĕiĥâiĥiĥ* της εκδοχής Π, που διατηρείται στα GBL 25, Tit. 1467, F. n. I. 28, Sol. 754, ή την παραλλαγή *ĥâĒdŭiĕiĥâiĥĕdŭiĥ* της εκδοχής E, την οποία βρίσκουμε στα Pog. 340, Sol. 781, Tit. 1432.
- 14.5 Η μετάφραση της ελληνικής αντωνυμίας αὐτῶ με την πιο ορθή σλαβική μορφή *âi u* αντί για *ŭi i u* των εκδοχών Π και E. Η νέα παραλλαγή βρίσκεται στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα εκτός από τα Tit. 1467 και F.n.I.28.
- 15.4 Στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα εκτός από GBL 25, Tit. 1467, Sol. 754 και Pog. 344 στη μετάφραση της ελληνικής φράσης οὐ μετάβασις δὲ τοπικὴ γέγονε *ἀλλάζει* η σειρά των λέξεων: αντί για *íâ iĥĒĕiĥâiĥiĥ* (ή *iĥĒdŭiĥâiĥiĥ*) *âi* (ή *ĥâ*) *iĥĥŭiĥiĥ* *âŭĥŭ* γράφεται *íâ iĥĥŭiĥiĥ* *âŭĥŭ* *iĥâdŭiĥâiĥiĥ*.
- (15.8) Σε ένα μοναδικό χειρόγραφο (Pog. 344) βρίσκουμε τη μετάφραση της ελληνικής ἀμφίβολον ως *ĥu iĥiĥiĥiĥ*. Παρόλο που είναι μάλλον η πιο ακριβής απόδοση αυτής της λέξης σε σύγκριση με τις παραλλαγές των άλλων εκδοχών, η πλειονότητα των χειρογράφων και οι εκδόσεις διατηρούν τη μετάφραση της εκδοχής Π – *âĒdŭiĥiĥ*.
- 17.9 Σε όλα τα ρωσικά χειρόγραφα και στις εκδόσεις που μελετήσαμε ο χαιρετισμός τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχουσα μεταφράζεται ως *ŭŭdŭiĥĕiĥâĥiĥĕŭ ââĥĥĕiĥâĥiĥiĥ* *wāĕĕ÷ĕâĥĕ*, αντί για *ŭŭdŭiĥĕiĥâĥiĥĕŭ wāĕĕ÷ĕâĥĕ* της εκδοχής Π. Πρέπει όμως να σημειώσουμε ότι στα χειρόγραφα της εκδοχής E ο χαιρετισμός αυτός παραλείπεται. Αν υπήρχε στην αρχική μορφή της εκδοχής, θα μπορούσε να είχε και αυτή την μορφή. Έτσι, δεν έχουμε αρκετές αποδείξεις για να διαπιστώσουμε αν η παραλλαγή αυτή χαρακτηρίζει αποκλειστικά την εκδοχή P, ή αν προέρχεται από την εκδοχή E.
- 18.4 Ακόμα ένα πολύ χαρακτηριστικό γνώρισμα της εκδοχής P, το οποίο προέρχεται από διαφορές των ελληνικών πρωτοτύπων, είναι η παραλλαγή *÷ĕĥĕŭ* (*yâĕ ĥŭ iĥ iĥâŭ* *÷ĕĥĕŭ* - ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος [JT,Ch]) στα χειρόγραφα Pog. 340, Pog. 344, Sol. 754 - αντί για *wâ÷ŭ* (*yâĕ ĥŭ iĥ iĥâŭ wâ÷ŭ* - ἐφάνη καθ' ἡμᾶς πρόβατον) της εκδοχής Π - στα χειρόγραφα GBL 25, Tit. 1467 και *iĥâiĥâiĥiĥiĥiĥiĥ* (*yâĕ ĥŭ iĥ iĥâŭ iĥâiĥâiĥiĥiĥiĥiĥ* - ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ὁμοιος) της εκδοχής E - στα υπόλοιπα ρωσικά χειρόγραφα και εκδόσεις.
- (19.6) Η παραλλαγή *wâdâĥŭ* (*εικόνα*) για την απόδοση της ελληνικής ή στήλη, την οποία έχουμε βρει στα Pog. 344, Pog. 347 και Sol. 754, μπορεί να οφείλεται σε λάθος του αντιγραφέα, όμως φαίνεται πιο πιθανό ότι εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα της συστηματικής διόρθωσης του κειμένου. Η αλλαγή μάλλον έγινε κάτω

από την επίδραση της σλαβικής ιδιοματικής φράσης *wādazŭ āāþīðāā* (η εικόνα της παρθενίας), η οποία είναι πολύ διαδεδομένη στα σλαβικά θρησκευτικά κείμενα, που είναι αφιερωμένα στην Θεοτόκο. Στα υπόλοιπα χειρόγραφα διατηρείται η παραλλαγή της εκδοχής Π *ĥōēŭīā* (GBL 25, Tit. 1467) ή η παραλλαγή της εκδοχής Ε *ðēēī* (F. n. I. 28, Pog. 340, Sol. 781, Tit. 1432, GBL 385, GBL 386, εκδόσεις).

- 19.8 Το επίθετο *ī ŭþēāīīāī* που χρησιμοποιείται για την απόδοση του ελληνικού νοητής (εκδόσεις και όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467 και Tit. 1432), φαίνεται να ταιριάζει καλύτερα σε σύγκριση με την παραλλαγή *ðāzu īīāāī* της εκδοχής Π, που διατηρείται σε αυτά τα τρία χειρόγραφα, και την παραλλαγή *u īīāāī* της εκδοχής Ε, η οποία δεν υπάρχει σε κανένα από τα ρωσικά χειρόγραφα, που μελετήσαμε.
- 19.9 Η χρήση της λέξης θηλυκού γένους στη μετάφραση της ελληνικής χορηγέ (*īīāāðāēīēðā*) χαρακτηρίζει όλες τις εκδόσεις και τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, το οποίο διατηρεί την παραλλαγή του αρσενικού γένους των εκδοχών Π και Ε – *āāðāēþ*.
- 19.13 Η απόδοση της ελληνικής μετοχής τεκούσα με τη μετοχή με πρόθεμα – *īīðīæāŭðē* – αντί για *ðīæāŭðē* (χωρίς πρόθεμα) των άλλων εκδοχών υπάρχει στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από GBL 25 και Tit. 1467.
- 19.17 Η χρήση της παραλλαγής *÷ðŭðīæīēðā* στην απόδοση του ελληνικού νυμφοστόλε είναι πολύ χαρακτηριστική για τα ρωσικά χειρόγραφα και τις εκδόσεις, η παραλλαγή *÷ðŭðīæā* της εκδοχής Π διατηρείται μόνο στα GBL 25 και Tit. 1467, ενώ η παραλλαγή *īāāEþðīēðāþēðāēþ* της εκδοχής Ε, απ' ό,τι φαίνεται, δεν υπήρχε καθόλου στη ρωσική παράδοση.
- (20.3) Στο χειρόγραφο Sol. 781 και στην έκδοση K-1589 για πρώτη φορά συναντάμε τη μετάφραση της παραλλαγής του πρωτοτύπου *ισαρίθμους γάρ τη ψάμμω ὠδὰς* [Ch] - *ðāāīī÷ēþēēī ŭ āī īEþēā* (*paē ī ŭ ē*) *īEþīē*. Οι άλλες παραλλαγές των εκδοχών Π και Ε, όπως και των παλαιότερων εκδοχών T και K, προέρχονται από την ελληνική παραλλαγή *ισαρίθμους γάρ ψαλμούς καὶ ὠδὰς*. Επειδή η καινούρια παραλλαγή δεν βρέθηκε στα άλλα χειρόγραφα και τις εκδόσεις που μελετήσαμε, δεν μπορούμε να την αποδώσουμε με βεβαιότητα στην εκδοχή P, όμως το γεγονός ότι η συγκεκριμένη παραλλαγή δεν υπήρχε στις άλλες νοτιοσλαβικές ή δυτικές σλαβικές εκδοχές, κάνει την υπόθεση αυτή πολύ πιθανή.
- 21.1 Για όλες τις ρωσικές εκδόσεις και τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467 και F.n. I. 28 η σειρά των λέξεων στην απόδοση της ελληνικής φράσης *τοῖς ἐν σκότει* είναι η εξής: *āŭ ðīE þkŭēī ŭ*. Αντίθετα, τα χειρόγραφα, τα οποία έχουν αναφερθεί παραπάνω, διατηρούν τη σειρά των λέξεων της εκδοχής Π: *þkŭēī ŭ āŭ ðīE*.
- 21.6 Ο ελληνικός χαιρετισμός *ἀκτὶς νοητοῦ ἡλίου* μεταφράζεται στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25 και Tit. 1467 ως *ēu÷ā ðāzu īīāāī*

- ñē9ōā (ακτίνα λογικού ήλιου). Αυτή η παραλλαγή εμφανίζεται εδώ για πρώτη φορά. Στην εκδοχή Π η ίδια έκφραση αποδίδεται ως çāðā ì ùñēüíîāî ñē9ōā (αυγή νοερού ήλιου) (διατηρείται στο GBL 25), στην εκδοχή E – ēð÷ā ù ì íāāî ñē9ōā (ακτίνα έξυπνου ήλιου) (η διασκευή των εκδοχών Π και E – ēu÷ā ì ùñēāíāāî ñē9ōā - περιέχεται στο χειρόγραφο Tit. 1467).
- 21.13 Σχεδόν σε όλες τις ρωσικές εκδόσεις και στα χειρόγραφα (με εξαίρεση το GBL 25, που έχει τη μορφή των εκδοχών Π και E – āðEðā) η ελληνική τής άμαρτίας μεταφράζεται με το επίθετο āðEðîāíuð. Αξίζει να σημειώσουμε ότι και στο χειρόγραφο GBL 25 παρατηρούμε μια μεταγενέστερη διόρθωση: η λέξη āðEðā διορθώνεται από πάνω σε āðEðîāíuð, συνεπώς αυτή η παραλλαγή θεωρήθηκε από τους Ρώσους κανονική.
- 21.17 Στα χειρόγραφα Pog. 340, Sol. 781, Tit 1432, GBL 385, GBL 386, όπως και στις εκδόσεις βρίσκουμε την απόδοση της ελληνικής παραλλαγής ζωή μυστικής εὐωχίας – æēāîðā ðāēíāāî āāñāēiy, ενώ στις εκδοχές Π και E αποδίδεται η άλλη παραλλαγή ζωής μυστικής εὐωχία [ABGJMP]. Τα υπόλοιπα χειρόγραφα διατηρούν τη μετάφραση της εκδοχής Π – æēsíè ðāēíūy āē9îā íāñēāæāāííā (ζωής μυστικής αγαθή απόλαυση).
- 23.1 Μάλλον χαρακτηρίζει την εκδοχή P και η απόδοση του ρήματος εὐφημούμεν με το σλαβικό ðāāēē ì ú, αντί για āúñðāāēýā ì ú των εκδοχών Π και E. Η παραλλαγή ðāāēē ì ú (ας σημειώσουμε ότι την έχουμε ήδη δει στην παλαιότερη εκδοχή T) βρίσκεται στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα εκτός από τα GBL 25, Tit. 1467, F.n.I.28 και Pog. 344.
- 23.11 Ανάμεσα στα χαρακτηριστικά γνωρίσματα της εκδοχής P είναι και η δάνεια λέξη íāðEw ì ú αντί για τη συνώνυμη ñūñî íēēî ì ú των εκδοχών Π και E για την απόδοση της ελληνικής ίερέων. Η παραλλαγή βρίσκεται στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα εκτός από τα Tit. 1468 και F.n.I.28.
- 23.16 Στον προτελευταίο χαιρετισμό του προτελευταίου οίκου βρίσκουμε μάλλον το πιο ενδεικτικό γνώρισμα της εκδοχής P. Πρόκειται για την παραλλαγή ðEēā ì îāāî āðā÷āāāííā, που αποδίδει το ελληνικό χρωτός του έμου θεραπεία [BV, Ch] και δεν υπήρχε σε καμία από τις παλαιότερες εκδοχές, οι οποίες αποδίδουν την παραλλαγή του πρωτοτύπου φωτός του έμου θεραπεία (ñāEðā ì îāāî ñēuæēðāēð). Η παραλλαγή υπάρχει στις εκδόσεις και σε όλα τα χειρόγραφα, εκτός από τα GBL 25 και Tit. 1467.

Η παραπάνω ανάλυση δείχνει, πρώτον, ότι σε κανένα από τα ρωσικά χειρόγραφα και τις εκδόσεις που μελετήσαμε δεν υπάρχουν και τα 33 γνωρίσματα της εκδοχής P, τα οποία διαπιστώσαμε παραπάνω, και δεύτερον, ότι ο αριθμός των γνωρισμάτων αυτών διαφέρει πολύ από χειρόγραφο σε χειρόγραφο. Στο GBL 25 διαπιστώσαμε μόνο τέσσερις παραλλαγές από την εκδοχή P, γεγονός που αποδεικνύει ότι σε αυτήν την περίπτωση πρόκειται για τις ελάχιστες επιδράσεις που ασκούνται στο πλαίσιο μιας άλλης εκδοχής. Το ίδιο παρατηρούμε και στο Tit. 1467 που περιέχει πέντε παραλλαγές της εκδοχής P. Το F.n.I.28 έχει

εννέα γνωρίσματα της εκδοχής P, όμως επτά από αυτά βρίσκονται στο τέλος του κειμένου (οίκοι 18 και εξής). Προφανώς πρόκειται για μια διασκευή που συντάχτηκε από δύο διαφορετικές πηγές: οι οίκοι 1–17 από χειρόγραφα όμοια με τα GBL 25 και Tit. 1467, ενώ οι οίκοι 18–24 από χειρόγραφα της εκδοχής P. Τον μεγαλύτερο αριθμό γνωρισμάτων της εκδοχής P τον διαπιστώσαμε στις εκδόσεις (31 παραλλαγές), όπως και στα χειρόγραφα Sol. 781 (30 παραλλαγές) και Pog. 340 (29 παραλλαγές). Τα υπόλοιπα χειρόγραφα παρουσιάζουν τον εξής αριθμό παραλλαγών της εκδοχής P:

GBL 385, GBL 386: 28 παραλλαγές,

Pog. 344, Tit 1432: 27 παραλλαγές,

Prog. 347: 25 παραλλαγές,

Sol. 754: 22 παραλλαγές.

Για την ταξινόμηση των ρωσικών χειρογράφων και εκδόσεων του 15^{ου}–16^{ου} αι. πρέπει να λάβουμε υπ’ όψη μας όχι μόνο τα γνωρίσματα της εκδοχής P, αλλά και τις παραλλαγές των εκδοχών Π και Ε. Τα σχετικά στοιχεία παρουσιάζονται στον πίνακα 2, με τις παραλλαγές της εκδοχής Π σε γκρι σειρές και τις παραλλαγές της εκδοχής Ε σε σειρές χωρίς φόντο. Στον πίνακα παρουσιάζονται μόνο αυτές οι παραλλαγές, στις οποίες παρατηρείται διαφορά μεταξύ των χειρογράφων και των εκδόσεων που μελετήσαμε.

Πίνακας 2

**Οι παραλλαγές των εκδοχών Π και Ε στα ρωσικά χειρόγραφα
και τις εκδόσεις του 15^{ου}-16^{ου} αι.**

[illegible]

[illegible]

Στί- χος	Ελληνικό πρω- τότυπο	Σλαβικές πα- ραλλαγές	GBL 25	Ti. 1467	F. n. I. 28	SoI. 754	Pog. 340	Pog. 344	Pog. 347	SoI. 781	Ti. 1432	GBL 385	GBL 386	εκδόσεις	GBL 11 96
13.12.	ἀπογεννώσα	δῖæðīà			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	καρποφοροῦ- σα	īēīāīīīñγῶīà	+	+											
15.2.	ἀπὴν	(íā) tñðkīēū	+	+	+		+	+		+	+	+			
		íā áEðā (áE)				+							+	+	+
15.4.	μετάβασις	īðEēīæāííā	+		+		+								
		īðEðīæāííā		+		+		+	+	+	+	+	+	+	+
15.6.	χώρα	ñāēī			+										
		āú ī Eñðēēūā	+	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
16.5.	συνδιάγοντα	īðEáúāākūā	+		+										
		ñú īðEáúāā- kūā		+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	
17.8.	φιλοσόφους	ðēēīñīðū	+	+											
		ēbrāī īðē ī uā- ðūðū (ēbrāī ī uāðāðā)			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
17.13.	ἀλιέων	ðūāāðūñēūγ	+	+			+		+						
		ðūāāðā ī ú			+	+		+		+	+	+	+	+	
17.15.	πλουτίζουσα	wāīāāūūðē	+	+											
	φωτίζουσα	īðīñāEūāpūē			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
18.2.	αὐτεπάγγελ- τος	ñā ī īwāEūāí- íī	+	+					+						
		ñā ī úwāEðī- āāíú			+	+	+	+		+	+	+	+	+	
18.3.	ὥς θεός	γēī āāθ	+	+											
	και θεός	ē āāθ			+	+	+	+	+	+	+	+			
19.12.	φθορέα... καταργούσα	āóāēðāēγ... uīðāçíēāðē	+												
		ðēēðāēγ ... uīðāæíγkūē		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
19.14.	νυμφεύσεως	íāāEñðēðāēγ	+	+											
		uīāāEūāííγ			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
21.2.	ὀρώμεν	āēāē ī ú	+	+					+						
		çðē ī ú			+	+	+	+		+	+	+	+	+	
21.6.	ἀκτίς	çāðā	+												
		ēu+ā		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
21.7.	βολίς	ñēγííā	+	+											
	λαμπτήρ	ñāEðēēī			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
21.8.	καταλάμπ- ουσα	īðīñāEūākūē	+	+	+						+				
		wñāEūākūē				+	+	+	+	+		+	+	+	
21.16.	ὀσμή	āī íā	+		+	+		+		+	+		+	+	
		wāī íγííā		+			+		+			+			
22.2.	χρεωλύτης	āēūāīāú ðāçāðEðēðāēū	+	+					+						
		āēūāīāú ðEðēðāēū			+	+	+	+		+	+	+	+	+	

Στί- χος	Ελληνικό πρω- τότυπο	Σλαβικές πα- ραλλαγές	GBL 25	Tit. 1467	F. n. I. 28	Sol. 754	Pog. 340	Pog. 344	Pog. 347	Sol. 781	Tit. 1432	GBL 385	GBL 386	εκδόσεις	GBL 11 96
22.4.	ἀποδήμους	t ōāāøè ì ú	+	+			+					+			
		wōāē í èē ì ì ú			+	+		+	+	+	+		+	+	
23.2.	ναόν	ōðōāū	+	+	+										
		ððā ì ú				+	+	+	+	+	+	+	+	+	
23.14	ἐγείρονται	āúñðākōú		+	+										
		āúçāāēækōñŷ				+	+	+	+	+	+	+	+	+	
23.15	καταπίπτουσι	īāāākōū	+	+											
		īēçúīāāākōū			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
23.17.	σωτηρία	ñīāā í īā	+	+	+										
	προστασία	īðEāñðāðāē í è ōā				+	+	+	+	+	+	+	+	+	
24.4.	συμφορᾶς	ñēðúāē	+	+											
		īā īāñðē			+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	
24.5.	μελλούσης	ākāuūāŷ	+	+				+	+	+					
		āðŷākūāŷ			+	+	+				+	+	+	+	

Η ανάλυση του πίνακα 2 δείχνει σαφώς ότι μόνο τρία από τα ρωσικά χειρόγραφα βασίζονται στην εκδοχή Π του Ακαθίστου, συγκεκριμένα τα GBL 25, Tit. 1467 και F.n.I.28. Τον μικρότερο αριθμό παραλλαγών της εκδοχής E, 6 παραλλαγές, βρίσκουμε στο GBL 25, 14 παραλλαγές έχει το Tit. 1467, στο F.n.I.28 υπάρχουν συνολικά 23 παραλλαγές της εκδοχής E, όμως η πλειονότητά τους συγκεντρώνεται στο τέλος του ύμνου (οίκος 17 και εξής). Είναι συνεπώς μια ένδειξη που, μαζί με την ανάλυση των παραλλαγών της εκδοχής P στο συγκεκριμένο χειρόγραφο, καθιστά πολύ πιθανή την υπόθεση ότι το F.n.I.28 αρχικά συντίθεται από δυο διαφορετικές πηγές: οι οίκοι 1–16 από ένα χειρόγραφο όμοιο με το Tit. 1467, ενώ οι οίκοι 17–24 προέρχονται από ένα χειρόγραφο διαφορετικού τύπου, το οποίο περιέχει περισσότερες ομοιότητες με τις εκδοχές P και E.

Σε όλα τα υπόλοιπα χειρόγραφα η πλειονότητα των παραλλαγών ανήκει στην εκδοχή E. Μόνο τρεις παραλλαγές από την εκδοχή Π έχουμε βρει στο GBL 386, μόνο τέσσερις στις εκδόσεις του Ακαθίστου και στο Sol. 754, έξι παραλλαγές στο Pog. 344, επτά παραλλαγές στο Sol. 781 και Tit. 1432, εννέα παραλλαγές στο Pog. 340 και GBL 385 και δέκα παραλλαγές στο Pog. 347.

Ανακεφαλαιώνοντας τα αποτελέσματα της μελέτης των παραλλαγών των εκδοχών P, Π και E, τις οποίες εντοπίσαμε στα ρωσικά χειρόγραφα και τις εκδόσεις του 15^{ου}–16^{ου} αι., μπορούμε να επιχειρήσουμε μια ταξινόμηση των χειρογράφων αυτών, καθώς και να παρουσιάσουμε ορισμένες υποθέσεις σχετικά με τη χειρόγραφη και εκδοτική παράδοση του Ακαθίστου στη Ρωσία κατά τον 15^ο–16^ο αι..

Πρώτον, από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει ότι η ρωσική εκδοχή P συντάχτηκε βάσει της εκδοχής E. Τα χειρόγραφα που περιέχουν ελάχιστες παραλλαγές από την εκδοχή P, όπως τα GBL 25, Tit. 1467 και F.n.I.28, έχουν ταυτόχρονα και λίγες παραλλαγές της εκδοχής E, και αντίστροφα. Το κείμενο των εκδόσεων, που ακολουθεί στα περισσότερα σημεία την εκδοχή P, συμπίπτει σε ελάχιστες περιπτώσεις με τις παραλλαγές της εκδοχής

Π, και αυτές οι παραλλαγές μάλλον εμφανίστηκαν αργότερα, μετά τη σύνταξη της εκδοχής Ρ, στην πορεία της χειρόγραφης ιστορίας της.

Δεύτερον, παρόλο που η εκδοχή Ρ δεν βρέθηκε σε πλήρη μορφή σε κανένα από τα ρωσικά χειρόγραφα και τις εκδόσεις, επηρέασε όλη τη ρωσική παράδοση. Το γεγονός ότι τις περισσότερες παραλλαγές της εκδοχής Ρ τις βρίσκουμε στις εκδόσεις του ύμνου, δείχνει ότι αυτή η συγκεκριμένη εκδοχή θεωρήθηκε ως «κανονική». Βάσει αυτής της εκδοχής συντάχτηκαν οι περισσότερες διασκευές, οι οποίες κυκλοφορούσαν κατά την εν λόγω εποχή στη Ρωσία. Οι διασκευές αυτές δεν φαίνεται να προέκυψαν ως αποτέλεσμα συστηματικής διόρθωσης του κειμένου. Στις περισσότερες περιπτώσεις οι διορθώσεις μάλλον γίνονται από τον αντιγραφέα, ο οποίος συνειδητά ή ασυνειδητά αντικαθιστά μερικές λέξεις ή φράσεις του κειμένου με άλλες, που του είναι περισσότερο γνωστές ή για κάποιο λόγο του φαίνονται πιο σωστές. Στη Ρωσία του 15^{ου}–16^{ου} αι., όπου ο αριθμός των βιβλίων αυξάνεται ραγδαία, ο αντιγραφέας συνήθως έχει υπ' όψη του περισσότερα από ένα αντίγραφα. Στα σημεία που οι πηγές του διαφέρουν αναγκαστικά πρέπει να επιλέξει μία από τις παραλλαγές. Έτσι, ανάμεσα στα 12 ρωσικά χειρόγραφα του 15^{ου}–16^{ου} αι. που μελετήσαμε, δεν βρίσκουμε ούτε δύο να έχουν την ίδια συλλογή παραλλαγών. Αντίθετα, σε κάθε χειρόγραφο βρίσκουμε τις παραλλαγές των εκδοχών Ρ, Π και Ε, δηλαδή των εκδοχών που κυκλοφορούσαν τότε στη Ρωσία ή αυτοτελώς ή σε διαφορετικές διασκευές, και οι παραλλαγές αυτές συντίθενται σε μια πρωτότυπη συλλογή που ισχύει μόνο για το συγκεκριμένο χειρόγραφο. Η διάκριση ομάδων χειρογράφων κάτω από τέτοιες συνθήκες φαίνεται να είναι αρκετά επισφαλής. Τρεις ομάδες όμως διακρίνονται σαφώς. Είναι οι εξής:

- Η διασκευή Ρ(ΕΠ), η οποία συντάχτηκε βάσει της εκδοχής Ρ με λίγες παραλλαγές από τις εκδοχές Ε και Π. Παραδίδεται στις εκδόσεις του ύμνου του 16^{ου} αι., αρχίζοντας από την πρώτη ρωσική του 1556, η οποία, κατά την γνώμη της M. Momina, προέρχεται από τη χειρόγραφη παράδοση που άρχισε στη δεκαετία του 60 του 15^{ου} αι. στην πόλη Νόβγοροντ της Βόρειας Ρωσίας,²⁰ όπως και στα χειρόγραφα GBL 385, GBL 386, Pog. 340, Sol. 781 και GBL 1196.
- Η διασκευή Π(Ρ), η οποία παραδίδεται στα χειρόγραφα GBL 25, Tit. 1467 και F.n.I.28 (εκτός από το τέλος του χειρογράφου) και προέρχεται από την εκδοχή Π, που διαδόθηκε στη Ρωσία το 15^ο αι. μάλλον από τη Βουλγαρία ή τη Σερβία. Στη Ρωσία η διασκευή αυτή επηρεάζεται από την πιο διαδεδομένη εκδοχή Ρ. Ο βαθμός αυτής της επίδρασης είναι διαφορετικός στα διάφορα χειρόγραφα: ενώ το GBL 25 έχει ελάχιστες παραλλαγές από την εκδοχή Ρ, στα Tit. 1467 και F.n.I.28 ο αριθμός αυτών των παραλλαγών είναι κάπως μεγαλύτερος.
- Η διασκευή ΡΠΕ που παραδίδεται σε χειρόγραφα μικτού χαρακτήρα με βάση την εκδοχή Ρ. Τα χειρόγραφα αυτά όμως παρουσιάζουν αρκετές διαφορές από την εκδοχή Ρ, οι οποίες προέκυψαν υπό την επίδραση των εκδοχών Π και Ε ή διαφόρων διασκευών τους. Πρόκειται για τα χειρόγραφα Pog. 344, Pog. 347 και Sol. 754.

²⁰ Βλ. Момина 1984: 193.

4. Το πρόβλημα της χειρόγραφης πηγής της πρώτης έκδοσης του Ακαθίστου

Σε αυτό το σημείο πρέπει να γυρίσουμε χρονολογικά λίγο πίσω και να μελετήσουμε την πρώτη έκδοση της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου, η οποία έγινε μέσα στο σλαβικό Τριώδιο από το τυπογραφείο του *Shvartspolt Fiol*, στην Κρακοβία το 1491. Ο πρώτος που περιέγραψε αυτήν την έκδοση ήταν ο P. Stroev το 1829, και αργότερα πολλές φορές έγινε αντικείμενο επιστημονικής έρευνας.²¹ Στη σύγχρονη βιβλιογραφία η πλήρης περιγραφή αυτής της έκδοσης δίνεται από τον Nemirovsky.²² Όμως το πρόβλημα της προέλευσης του χειρογράφου (ή των χειρογράφων), στο οποίο βασίζεται αυτή η έκδοση, δεν έχει ακόμα βρει οριστική απάντηση. Την παραδοσιακή άποψη ότι το χειρόγραφο αυτό είναι βουλγαρικής προέλευσης, αμφισβήτησε ο Nemirovsky, ο οποίος, κυρίως βάσει ορισμένων γνωρισμάτων της γλώσσας του Τριωδίου, υποστήριξε ότι ανήκει στην ανατολική σλαβική παράδοση.²³ Ο ερευνητής βρίσκει στην ορθογραφία της έκδοσης «μερικά στοιχεία, πολύ χαρακτηριστικά για την ουκρανική γλώσσα»²⁴ και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι «το χειρόγραφο πρωτότυπο του Τριωδίου της Κρακοβίας ήταν το ανατολικό σλαβικό αντίγραφο από βουλγαρικό πρωτόγραφο».²⁵ Όμως τα περισσότερα γλωσσικά στοιχεία, στα οποία βασίζεται η άποψη του Nemirovsky, όπως αργότερα τόνισε η M. Momina, δεν χαρακτηρίζουν αποκλειστικά τα χειρόγραφα της ανατολικής σλαβικής προέλευσης, αλλά και μερικά βουλγαρικά χειρόγραφα.²⁶ Συνεπώς η M. Momina πιστεύει ότι η συγκεκριμένη έκδοση έχει γίνει από βουλγαρικό, και όχι από ανατολικό σλαβικό χειρόγραφο.

Επειδή η δική μας έρευνα γίνεται βάσει ενός μικρού μόνο μέρους του Τριωδίου – του Ακαθίστου ύμνου – το υλικό προφανώς δεν επαρκεί για να στηρίξουμε την πρώτη ή τη δεύτερη άποψη. Ωστόσο, η ανάλυση των γνωρισμάτων της εκδοχής του ύμνου που περιέχει η έκδοση *Fiol* μπορεί να μας δώσει μερικές ενδείξεις που μάλλον θα διευκολύνουν τη μελλοντική έρευνα σε αυτήν την κατεύθυνση.

Η ανάλυση του Ακαθίστου της έκδοσης του *Fiol* (στη συνέχεια θα αναφέρεται ως *Fiol*) έδειξε ότι στο συγκεκριμένο κείμενο υπάρχουν παραλλαγές και από τις τρεις εκδοχές που έχουμε διακρίνει στη σλαβική παράδοση του 14^{ου}–16^{ου} αι., δηλαδή από τις εκδοχές Π, Ε και Ρ. Ο πίνακας 3 παρουσιάζει τη σύγκριση των παραλλαγών των τριών εκδοχών με τις αντίστοιχες λέξεις και φράσεις της *Fiol*. Επειδή δεν βρήκαμε στην *Fiol* καμία από τις παραλλαγές της εκδοχής Ε που να μην υπάρχει στη διασκευή ΕΠ (F.n.I.125), για λόγους οικονομίας έχουμε περιοριστεί μόνο σε παραλλαγές της εκδοχής Ε από αυτήν την διασκευή. Οι παραλλαγές της εκδοχής Ρ δίνονται μόνο όταν διαφέρουν από τις άλλες εκδοχές. Οι παραλλαγές της *Fiol* που συμπίπτουν με τις παραλλαγές της εκδοχής Π παρουσιάζονται στην τελευταία στήλη χωρίς φόντο, αυτές που συμπίπτουν με τις παραλλαγές της εκδοχής

²¹ Вл. Немировский 1971: 141–143.

²² Немировский 1971: 141–163.

²³ Немировский 1971: 154–157.

²⁴ Немировский 1971: 155.

²⁵ Немировский 1971: 157.

²⁶ Момина 1984: 188.

Ε με ανοιχτό γκρι, ενώ οι παραλλαγές που είναι ίδιες με αυτές της εκδοχής Ρ με σκούρο γκρι.

Πίνακας 3
Σύγκριση των παραλλαγών των εκδοχών Π, Ε και Ρ
με τις αντίστοιχες λέξεις και φράσεις της εκδοχής Fiol

Στίχος	Ελληνικό πρωτό-τυπο	Εκδοχή Π	Εκδοχή Ε (δια-σκευή ΕΠ)	Εκδοχή Ρ	Fiol.
Πρ.2.2.	τῶν δεινῶν	t άΕäú	t çúëûðú		t çúëûðú
Πρ.2.3.	ὁ δοῦλος / ἡ ποιίμνη / *οἱ δοῦλοι	ðááú	ñðáäî	ðááè	ðááú
Πρ.2.6.	κράζω / κρά-ζουμε	çîâk		çîââîú	çîââîú
1.4.	σωματούμενον	âúîëúûðà ñý	âúîëúûââîà		âúîëúûââîà
1.5.	κραυγάζων	çîâûè	âúîiy		çîâûè
1.17.	ὁ κτίστης / ὁ πλάστης	ðâîððó	ñúçâàðâëü		ðâîððó
2.4.	μου τῇ ψυχῇ	äðθ ì îâè		ìè äðθ	äðθ ì îâè
3.3.	τεχθῆναι	ðîâèðè	ðîâèðè ñý		ðîâèðè
3.6.	ἀπορρήτου	íâèçðâ-âí íââî	íâèçâèâí íââî		íâèçðâ-âí íââî
3.7.	σιγῆς (σιγῇ) δεωμένων πί-στις	ìëú÷âíîâîú ì îëýûèðñý âΕðîk	ìëú÷âíîâ ì îëýûèðñý âΕðîî		ìëú÷âíîâ ì îëýûèðñý âΕðîî
3.15.	μηδένα	íè ââèíâîî		íè ââèíâîî æâ	íè ââèíâîî
3.17.	φρένας	ñú ì ûñëü	ì uâðîââîiy	ñú ì ûñëü	ñú ì ûñëü
4.2.	ἀπειρογάμω	áðâèî íâèñëuñíΕè	íâèñëóñíáðâ÷íΕè		íâèñëóñíáðâ÷íΕè
4.3.	εὐκαρπον / ἔγκαρπον	âèñîîëîâíâèðà	îëîâíâèðà	âèñâîîîëîâíâý	âèñâîîîëîâíâý
5.4.	τὸν ταύτης	ñèý	ðîý		ñèý
5.7.	ἀκηράτου / ἀθανάτου	íâðèΕííââî	ââñ ì ðuðíââî		íâðèΕííââî
5.9.	φύουσα	ðîæäüðè		îîðîæäüðè	îîðîæäüðè
5.15.	ἐξίλασμα	wðΕùâíîâ	èç ì îëâíîâ		îðΕùâíîâ
5.16.	πρὸς θνητοὺς	èú ì ðuðâûîú		èú ñ ì ðuðîíûîú	èú ì ðuðâûîú
5.17.	θνητῶν	ì ðuðâûðü	ñú ì ðuðîíûðü		ñú ì ðuðîíûðü
6.3.	πρὸς τὴν ἄγαμον / πρῶ-ην ἄγαμον	èú íââðâ÷íΕè	îðâæâíââðâ÷ík		èú íââðâ÷íΕè
6.4.	ἄμεμπετε	íâîîðî÷íâ	âñâíâîîîðî÷íââ		íâîîðî÷íâ

Στίχος	Ελληνικό πρωτό- τυπο	Εκδοχή Π	Εκδοχή Ε (δια- σκευή ΕΠ)	Εκδοχή Ρ	Fiol.
6.5.	σου την σύλ- ληψιν	uâEäEäú æå ðâîå çà÷ÿðîå	uâEäEäú æå òè çà÷ÿðîå		uâEäEäú æå ðâîå çà÷ÿðîå
7.2.	ἔνσαρκον	èæå åü ÿëüðè	ÿëüðüñêîå		èæå åü ÿëüðè
7.4.	θεωροῦσι	âèäEøÿ	çðÿðó		âèäEøà
7.4.	τοῦτον	ñååî		ðîåî	ñååî
7.11.	συγχορεύει	èèèókòü	ñüèèüñðååókòü		èèèókòü
8.2.	αἶγλη	çàðè	ñåEðó		çàðè
8.4.	ἡρεύνων	ÿüðåðk	èñÿüðîåîåðk		ÿüðååðk
8.5.	φθάσαντες τὸν ἄφθαστον	äîñðèäøå íåîñðèðæèìååî		äîñðèäøå íååîñðèðæèååî	äîñðèäøå íåîñðèðæèìååî
8.6.	ἐχάρησαν	ðåäîååEðk ñÿ	ÿîðåäîååðå ñÿ		ÿîðåäîååðå ñÿ
9.5.	βοῆσαι	åüÿèðè	åüçÿÿèðè		åüÿèðè
9.6.	ἀδύτου	íåçàðîåÿÿüÿÿ	íåçàðîåèüü		íåçàðîåèüÿ
9.9.	φωτίζουσα / φυλάττουσα	ÿðîñåEüàkùè	ððåíÿÿùè		ððåíÿÿùè
9.10	ἁπάνθρωπον	ååç÷èE÷íå		íåèüñðèèåå	íåèüñðèèèåå
9.10.	ἐκβαλοῦσα	èçåîñÿÿùè	èçìððíkåøè	èçìEðàkùè	èçìEðàkùè
9.12	θρησκείας	ñèðæååíå	ñèðæååü		ñèðæååü
9.14.	παύσασα / σβέσασα	uñðååäèüøè	ÿîååñèäèøè	uäåñèäèøè	uñðååäèüøè
9.15.	παθῶν	ñððåñððèè		ñððåñððîååî	ñððåñððèè
9.16.	πιστῶν / Περσῶν	åEðíüìü	ÿððñîìü		ÿððñîìü
10.3.	ἐκτελέσαντες	ñüèîí÷ååðå/ ñüåðüøèäèøå	ñüåðüøèäèøå		ñüèîí÷ååðå
10.4.	ἅπασιν	åüñEðú	åüñEìü		åüñEìü
11.1.	ἀληθείας	åèE÷üñðèè	èñðèèE		èñðèèE
11.4.	ἐνέγκαντα	ððÿÿÿüå	ñüððÿÿEåðå		ððÿÿÿüå
11.5.	νυν βοῶσι / ἐβόων	ííE åüÿèäðk	åüÿèÿðó		åüÿèÿðó
11.7.	κατάπτωσις	ÿåååíå	íèñåååíå		ÿåååíå
11.9.	τῶν εἰδώλων τὴν πλάνην / δαιμόνων τὸν δόλον	èåîëüñêÿ ëüñðü	åEñîìü èèèååüñðåî		èåîëüñêÿ ëüñðü
11.11.	τὴν ζωὴν	æèçíè		æèåîðå	æèåîðå
11.14.	τροφὴ	ÿèüå	ÿèðåðåèè		ÿèüå
11.14.	τοῦ μάννα διά- δοχε	íåííE ÿðèåíæèüå	íåííE ÿðèåíèèè	íåííÿðîåííåÿ	íåííE ÿðèåíèèè

Στίχος	Ελληνικό πρωτό- τυπο	Εκδοχή Π	Εκδοχή Ε (δια- σκευή ΕΠ)	Εκδοχή Ρ	Fiol.
12.1.	παρόντος	ñkùääî	í íΕθίγáî		í íΕθίγáî
12.5.	διόπερ ἐξεπλάγη	òΕìú æá uäëâè ñÿ	òΕìú æá uáî uäëâè ñÿ		òΕìú æá uäëâè ñÿ
12.5.	σοφίαν	ì kädîñðè	ïðΕì kädîñðè		ì kädîñðè
13.2.	ὕπ' αὐτοῦ	t íääî	t òîâî		t íääî
13.3.	βλαστήσας γαστρος	ïðίςγáú kòðíáú	áυςðáñðá ÷ðΕάà		ïðίςγáú kòðíáú
13.5.	ὕμνησωμεν	ïîâìü	áúñïîâìú		áúñïîâìú
13.8.	ἐκλάμπουσα	áúñiyâøè	áúñiyââpùè	wáëèñðâpùè	áúñiyâøè
13.10.	ἀγλαόκαρπον	áëääîïéíáíî	ñâΕðèíïéíáíâèðíî	áëñïéíáíâèðíâ	áëñïéíáíâèðíâ
13.13.	ἀπογεννώσα / καρποφοροῦσα	ðíæäøíà	ïéíáííñÿüíà		ðíæäøíà
13.17.	πόθον	æâèáííà	èpáîâü		æâèáííà
14.5.	αὐτῷ	òîîu		âìu	âìu
15.4.	μετάβασις	ïðΕèíæáííà	ïðΕðíæääííà		ïðΕðíæääííà
15.6.	χώρα	ñâèî	áúìΕñðèèèèüâ		áúìΕñðèèèèüâ
15.12.	ἡ τάναντία	ïðíðèâíúÿ	γæáñúíðíðèâíay		ïðíðèâíúÿ
15.17.	ἐλπὶς	íàääæää	uïîâáííà		íàääæää
16.5.	συνδιάγοντα	ïðΕάúâàkùà	ñúïðΕάúâàkùà		ñúïðΕάúâàkùà
17.3.	τὸ πῶς καὶ	èâèî	âæá èâèî è		èâèî è
17.6.	σοφίας	ì kädîñðè	ïðΕì kädîñðè		ïðΕì kädîñðè
17.8.	φιλοσόφους ἀσόφους	ðèèîñíðü íâì uäðü	èpáîïðΕì kädüðü íâïðΕì kädüðü		èpáîì kädüðÿ íâì kädü
17.8.	δεικνύουσα	γâèΕkùè	ïîèâçókùè		γâèΕkùè
17.9.	τεχνολόγους (ἀλόγους) ἐλέγχουσα	ðüððíñèíâñíèèü wáëè÷èâøè	***	ðüððíñèíâñíèèü áâçñèíâñííü wáëè÷èâøè	ðüððíñèíâñíèèü áâçñèíâñííü wáëè÷èâøè
17.11.	τῶν μύθων ποιηταί	áúñíîðâíððè	áâñíâì ðâíððè		áúñíîðâíððè
17.12.	διασπῶσα	ðâñððüçââøè	ðâñððüçàkùè		ðâñððüçââøè
17.15.	φωτίζουσα / πλουτίζουσα	wáíââüüøè	ïðíñâΕðèâøè		wáíââüüøè
18.3.	ποιμὴν ὕπαρχων ὡς (καὶ) θεός	ïâñðüðü ñüè γèî áíâú	ïâñðüðü ñüè è áíâú		ïâñðüðü ñüè è áíâú
18.4.	ἄνθρωπος / ὅμοιος / πρό- βατον	wâ÷ÿ / ïîâíâáíú	ïîâíâáíú	÷èèü / ïîâíâáíú	ïîâíâáíú

Στίχος	Ελληνικό πρωτό- τυπο	Εκδοχή Π	Εκδοχή Ε (δια- σκευή ΕΠ)	Εκδοχή Ρ	Fiol.
19.5.	(και πάντας) προσφωνεῖν (σοι) διδάξας	è âúñΕδύ ϊδèâèàðàðè íâυ÷èâú	íâυ÷è ϊδèâèàðàðè òááΕ		è âúñΕδύ ϊδèâèàðàðè íâυ÷èâú
19.6.	στήλη	ñðèúĩâ	ðΕèĩ	wáðàçú/ ðΕèĩ	ðΕèĩ
19.8.	νοητής ἀναπλάσεως	ðàçυ ì íââĩ ñύçââíiy	υ ì íâââĩ íàçââííà	ì ùñèâííâĩ ñύçââíiy	ðàçυ ì íââĩ ñύçââíiy
19.9.	χορηγέ	âàðâèð		ĩ íââðâè íèðâ	âàðâèð
19.12.	τὸν φθορέα	âυάèðâèΕ	ðèèðâèΕ		ðèèðâèΕ
19.12.	καταργοῦσα	υ ìðàç íèâðè	υ ìðàæ íΕκùè		υ ìðàç íèâðè
19.14.	νυμφεύσεως	íââΕñðèðâèy	υ íââΕùâííà		υ íââΕùâííà
19.15.	ἀρμόζουσα	ñύ÷âðââùðè	ñύ÷âðââàκùè		ñύ÷âðââùðè
19.17.	νυμφοστόλε	÷ðùðĩæâ	íââΕñðĩèðâñèðâèð	÷ðùðĩæ íèðâ	÷ðùðĩæâ
20.1.	συνεκτείνεσθαι	ĩðĩñððΕðè	ñύĩðĩðÿzàðè ñÿ		ĩðĩñððΕðè
20.2.	τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρῶν	ì ííæùñðâó ì ííâùðú ùââðĩðú	ì ùííæùñðâó æâ ùââðĩðú		ì ííæùñðâó ì ííâùðú ùââðĩðú
21.1.	τοῖς ἐν σκότει	ñκùèìú âú ðìΕ	âú ðìΕ ñκùèìú	âú ðìΕ ñκùèìú.	ñκùèìú âú ðìΕ
21.3.	ἄπτουσα πῦρ / ἄπτουσα φῶς	âúæââðè wáíú	è ìκùè ñâΕðú		âúæââðè wáíú
21.6.	ἀκτίς νοητοῦ ἡλίου	çàðâ ì ùñèùíââĩ ñèðâ	èó÷â υ ì íâââĩ ñèðâ	èυ÷â ðàçυ ì íââĩ ñèðâ	èυ÷â ðàçυ ì íââĩ ñèðâ
21.7.	βολίς / λαμπτήρ	ñèy ííâ	ñâΕðèèĩ		ñèy ííâ
21.11.	πολύρρυτον	ì ííâĩðÿèκùkk	ì ííâĩðĩ÷ íkk		ì ííâĩðÿèκùkk
21.13.	τῆς ἀμαρτίας	âðΕðâ		âðΕðĩâíυð	âðΕðâ
21.16.	ὀσμῇ	âĩ íâ/ wáĩ ý ííâ	wáĩ ý ííâ		âĩ íâ
21.17.	ζωῆς μυστικής εὐωχία / ζωῇ μυστικής εὐωχίας	æèç íè ðàè ííúÿ âèðĩâ íâñèâæââííâ	æèâĩðâ ðàè ííââĩ âĩùâííâ	æèâĩðâ ðàè ííââĩ ââñâèiy	æèç íè ðàè ííúÿ âèðĩâ ìâñèâæ- ââííâ
22.2.	χρεωλύτης	âèúâυ ðàçâðΕðèðâèü	âèúâĩðΕðèðâèü/ âèúâυ ðΕðèðâèü		âèúâυ ðàçâðΕðèðâèü
22.4.	ἀποδήμους	wðùâùðè ì ú	wðâè íèèĩ ì ú		wðâè íèèĩ ì ú
22.5.	ἀκούει παρὰ πάντων (οὕτως)	ñèùðèðú t âñΕðú	ñèùðèðú t âñΕðú ñèðâ		ñèùðèðú t âñΕðú ñèðâ
23.1.	εὐφημοῦμεν	âúñðââèΕâ ì ú	ĩ íðââèΕâ ì ú	ðââèè ì ú	âúñðââèΕâ ì ú
23.2.	ναόν	ððθĩâù/ ððâ ì ú	ððâ ì ú		ððθĩâù

Στίχος	Ελληνικό πρωτό- τυπο	Εκδοχή Π	Εκδοχή Ε (δια- σκευή ΕΠ)	Εκδοχή Ρ	Fiol.
23.4.	κατέχων / συ- νέχων	ǎdŭæyè	ñúǎdŭæyè		ñúǎdŭæyè
23.5.	ήγίασεν, έδόξασεν, έδίδαξε	wñòè ìðîñèääè íau÷è	wñòè è ìðîñèääè è íau÷è		wñòè è ìðîñèääè è íau÷è
23.9.	άδαπάνητε	íǎèñòúùè ì íǎ	íǎèæääǎí ì íǎ		íǎèñòúùè ì íǎ
23.11.	ιερών	ñùǎí íèèí ì ú		íǎðEwì ú	íǎðEwì ú
23.14.	έγειρονται	ǎúñòàkòú	ǎúçääèækòú ñý		ǎúçääèækòú ñý
23.15.	καταπίπτουσι	ìǎǎàkòü	íèñìǎǎàkòü		íèñìǎǎàkòü
23.16.	φωτός / χρωτός του έμου θε- ραπεία	ñǎEòà ì íǎǎí ñèuæèðǎèp		òEèà ì íǎǎí ǎðà÷ǎǎǎííǎ	òEèà ì íǎǎí ǎðà÷ǎǎǎííǎ
23.17.	σωτηρία / προ- στασία	ñíǎñǎííǎ	ìðEǎñòàðǎè íèðǎ		ìðEǎñòàðǎè íèðǎ
24.2.	άγιων άγιώτατον	ñòθού ìðEñðθǎ	ñòθού ñòθèðǎǎ		ñòθού ñòθèðǎǎ
24.4.	συμφορᾶς	ñèðúǎè	íǎìǎñòè		íǎìǎñòè
24.5.	μελλούσης	ákäkùkÿ	ǎðÿäkùkÿ		ǎðÿäkùkÿ

Όπως αποδεικνύει ο πίνακας, από τις 111 παραλλαγές των εκδοχών που αναλύσαμε, 13 ανήκουν στην εκδοχή Ρ, 34 στην εκδοχή Ε, ενώ οι υπόλοιπες στην εκδοχή Π. Συγκρίνοντας τα στοιχεία των πινάκων 2 και 3, παρατηρούμε ότι οι περισσότερες παραλλαγές της εκδοχής Ε, τις οποίες διαπιστώσαμε στην Fiol, χαρακτηρίζουν και την πλειονότητα των ρωσικών χειρογράφων και εκδόσεων του 15^{ου}–16^{ου} αι. Όμως, σε αντίθεση με τα χειρόγραφα και τις εκδόσεις, που έχουν ως βάση την εκδοχή Ε του Ακαθίστου, στην Fiol υπάρχουν πολύ περισσότερες παραλλαγές της εκδοχής Π. Συνεπώς μπορούμε να υποθέσουμε ότι πρόκειται για μια διασκευή που συντάσσεται βάσει της εκδοχής Π, η οποία επηρεάζεται σε αρκετά μεγάλο βαθμό από την εκδοχή Ρ. Μια άλλη διασκευή παρόμοιου τύπου συναντήσαμε στα χειρόγραφα GBL 25, Tit. 1467 και F.n.I.28, εκεί όμως η επίδραση της εκδοχής Ρ ήταν αρκετά περιορισμένη και οι αλλαγές θα μπορούσαν να έχουν γίνει και ασυνείδητα, ενώ στην περίπτωση της Fiol προφανώς πρόκειται για μια σειρά συνειδητών συστηματικών αλλαγών κάτω από την επίδραση της εκδοχής Ρ. Χρησιμοποιώντας τα σύμβολά μας, μπορούμε να ορίσουμε αυτή την διασκευή ως ΠΡ.

Ανοιχτό παραμένει το ζήτημα σχετικά με τον τόπο, στον οποίο συντάχτηκε η διασκευή ΠΡ. Αν λάβουμε υπ' όψιν μας ότι όλα τα χειρόγραφα που βασίζονται στην εκδοχή Ρ, όπως και όλες οι διασκευές που επηρεάστηκαν σε μεγάλο ή μικρό βαθμό από την εκδοχή Ρ είναι ρωσικής προέλευσης, φαίνεται λογικό να υποθέσουμε ότι και η συγκεκριμένη διασκευή συντάχτηκε στην ανατολική σλαβική περιοχή. Όμως λόγω του γεγονότος ότι ανάμεσα στα

ρωσικά χειρόγραφα και τις εκδόσεις δεν βρίσκουμε κανένα άλλο που να ανήκει στην ίδια διασκευή όπως η Fiol, δεν μπορούμε να αποκλείσουμε το ενδεχόμενο ότι η συγκεκριμένη διασκευή προέρχεται από άλλες σλαβικές χώρες. Σε ένα στοιχείο ωστόσο μπορούμε να είμαστε σίγουροι: μία από τις πηγές, βάσει της οποίας συντάχτηκε το κείμενο της Fiol, είναι ανατολικής σλαβικής προέλευσης.

Συνοψίζοντας τα πορίσματα της παρούσας ανάλυσης των εκδοχών Π, Ε και Ρ, ας αναφέρουμε τους σημαντικότερους σταθμούς στην ιστορία της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου από τον 14^ο ως τον 16^ο αι.:

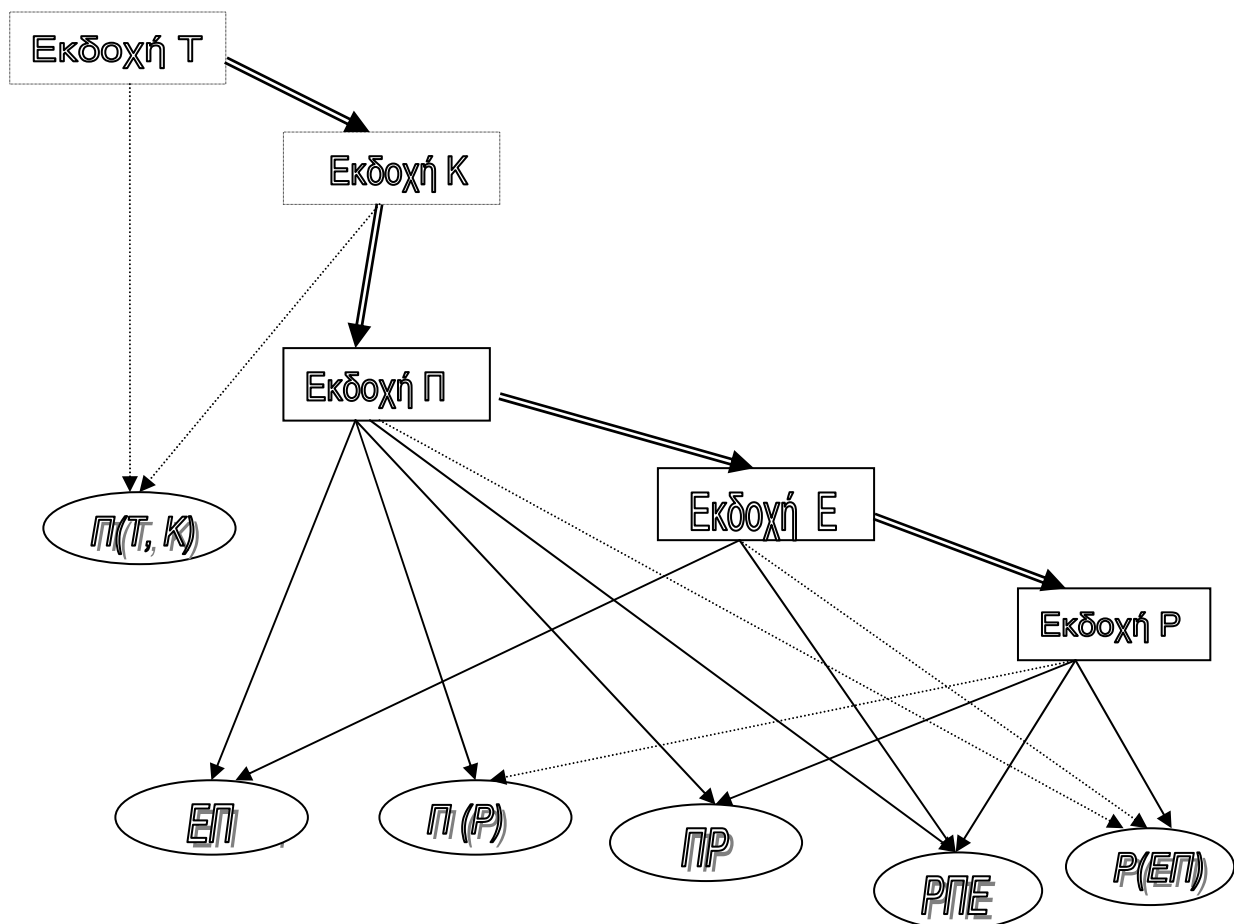
- Η «μεγάλη» συστηματική διόρθωση της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου και της νοτιοσλαβικής εκδοχής του ύμνου Κ. Ως αποτέλεσμα της διόρθωσης αυτής, η οποία πραγματοποιήθηκε στις αρχές του 14^{ου} αι. στο Άγιο Όρος, συντάχτηκε η εκδοχή Π που διαδόθηκε τον ίδιο αιώνα σε όλη την νοτιοσλαβική περιοχή. Στην εκδοχή αυτή βασίζονται τα χειρόγραφα M–Π–L, Titov 1983 και Slanovic 77.
- Η σύνταξη της διασκευής Π (Τ,Κ) βάσει της εκδοχής Π με μερικές παραλλαγές από τις παλαιότερες εκδοχές Τ και Κ. Τα χειρόγραφα που παραδίδουν αυτή τη διασκευή (Pog. 40, Slavonic 79 και Sinai Slavonic 23) είναι επίσης νοτιοσλαβικής (βουλγαρικής και σερβικής) προέλευσης.
- Η δεύτερη συστηματική διόρθωση του κειμένου βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου και της σλαβικής εκδοχής Π, που πραγματοποιείται επίσης στο Άγιο Όρος στο δεύτερο μισό του 14^{ου} αι. πιθανώς από τον Ευθύμιο Τυρνόβου και καταλήγει στη σύνταξη της εκδοχής Ε, η οποία, παρόλο που σώθηκε αυτοτελώς μόνο σε ένα νοτιοσλαβικό χειρόγραφο (F.n.I.55), άσκησε μεγάλη επίδραση στη μεταγενέστερη ιστορία του κειμένου.
- Η σύνταξη στη Βουλγαρία μάλλον στις αρχές του 15^{ου} αι. της διασκευής ΕΠ με τα γνωρίσματα και των δύο εκδοχών Ε και Π (το χειρόγραφο F.I.125).
- Η τρίτη διόρθωση του κειμένου βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου και της εκδοχής Ε, που γίνεται είτε στη Ρωσία είτε στο Άγιο Όρος ιδιαίτερα για τους Ρώσους στο τέλος του 14^{ου}–αρχές του 15^{ου} αι. και είχε ως αποτέλεσμα τη σύνταξη της εκδοχής Ρ, η οποία διαδίδεται μόνο στην ανατολική σλαβική περιοχή.
- Η σύνταξη της διασκευής ΠΡ με τα γνωρίσματα των εκδοχών Π και Ρ, στην οποία βασίζεται η πρώτη έκδοση του Ακαθίστου στο Τριώδιο του 1491 (Fiol).
- Η σύνταξη βάσει της εκδοχής Ρ στη Ρωσία τον 15^ο αι. των διασκευών Ρ(ΕΠ) και ΡΠΕ, οι οποίες παραδίδονται στην πλειονότητα των ρωσικών χειρογράφων (Sol. 754, Pog. 340, Pog. 344, Pog. 347, Sol. 781, Tit. 1432, GBL 385, GBL 386, GBL 1196), όπως και στις πρώτες ρωσικές εκδόσεις του Ακαθίστου στα 1556–1609.
- Η εμφάνιση στη Ρωσία το 15^ο αι. της εκδοχής Π από τη Βουλγαρία ή τη Σερβία και η σύνταξη βάσει αυτής της εκδοχής με ελάχιστες παραλλαγές από τη ρωσική εκδο-

χή P της διασκευής Π (P), που παραδίδεται στα χειρόγραφα GBL 25, Tit. 1467 και F.n.I.28.

Η εξέλιξη της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου από το 14^ο μέχρι τον 16^ο αι. παρουσιάζεται γραφικά στην εικόνα 1.

Από τα αποτελέσματα της μελέτης μας προκύπτει επίσης ότι στις νοτιοσλαβικές και ανατολικές σλαβικές χώρες στην εν λόγω εποχή επικρατούν διαφορετικές παραδόσεις του σλαβικού Ακαθίστου. Στη Βουλγαρία και στη Σερβία από το 14^ο αι., όταν γίνεται η διόρθωση της παλαιάς εκδοχής K, μέχρι το 16^ο αι. η πλειονότητα των χειρογράφων παραδίδει την εκδοχή Π, ενώ τα χειρόγραφα που παρουσιάζουν τα γνωρίσματα της εκδοχής B είναι λίγα. Στη Ρωσία μέχρι το τέλος του 14^{ου} αι. οι καινούργιες εκδοχές παραμένουν άγνωστες και επικρατεί η εκδοχή T του 10^{ου} αι. Όμως από τις αρχές του 15^{ου} αι. οι παλαιές εκδοχές αντικαθίστανται πλήρως από την εκδοχή P και (σε μικρότερο βαθμό) από τις νοτιοσλαβικές εκδοχές Π και E, οι οποίες ενώνονται σε διάφορες διασκευές.

Εικόνα 1: Εκδοχές και διασκευές της μετάφρασης B του Ακαθίστου από τον 14^ο ως τον 16^ο αι.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΣΛΑΒΙΚΗΣ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗΣ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ ΣΤΗ ΡΩΣΙΑ ΑΠΟ ΤΟ 17^ο ΑΙΩΝΑ ΜΕΧΡΙ ΣΗΜΕΡΑ ΤΟ ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ

1. Αιτίες και πρωτεργάτες της τελευταίας διόρθωσης του Ακαθίστου

Οι νοτιοσλαβικές και ανατολικοσλαβικές παραδόσεις του Ακαθίστου του 11^{ου}–16^{ου} αι. παρά τις διαφορές που έχουμε παρατηρήσει, έχουν στην ουσία κοινή ιστορική πορεία. Από το τέλος του 16^{ου} αι. όμως οι παραδόσεις αυτές διαχωρίζονται οριστικά. Ο κυριότερος λόγος αυτού του διαχωρισμού είναι ότι στην εν λόγω εποχή δεν πρόκειται πια για τα φαινόμενα μιας γλώσσας, αλλά για διαφορετικά γλωσσικά συστήματα.¹ Η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα δημιουργήθηκε ως κοινή γλώσσα των σλαβικών λαών και μέχρι και το τέλος του 16^{ου} αι., παρά τις διαφορές που παρουσιάζονταν από τόπο σε τόπο, αποτελούσε ένα συνδετικό στοιχείο για τον σλαβικό πολιτισμικό χώρο.² Από το τέλος του 16^{ου} αι. η γλώσσα αυτή επηρεάζεται σε μεγάλο βαθμό από τις εθνικές γλώσσες των Σλάβων, με αποτέλεσμα να διασπάται σε διαφορετικές γλώσσες, οι οποίες με αφετηρία την εποχή αυτή ακολουθούν πλέον ανεξάρτητη πορεία. Επειδή η γλώσσα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα του πολιτισμού, οι πολιτισμικές σχέσεις των σλαβικών λαών από τον 16^ο αι. ανήκουν πλέον σε άλλη κατηγορία: δεν είναι σχέσεις μέσα στον ενιαίο σλαβικό πολιτισμό, αλλά σχέσεις μεταξύ διαφόρων πολιτισμών.³

Στη συνέχεια η έρευνά μας θα επικεντρωθεί αποκλειστικά στην ανατολική σλαβική παράδοση του Ακαθίστου, από τον 17^ο αι. και εξής. Η ιστορία της συνδέεται άμεσα με τα σημαντικότερα πρόσωπα της Ορθόδοξης Εκκλησίας των Ανατολικών Σλάβων, που έλαβαν μέρος στην τελευταία συστηματική διόρθωση του ύμνου. Η διόρθωση πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο της σύνταξης της νέας εκδοχής του Τριωδίου, η οποία εκδόθηκε για πρώτη φορά το 1627 στο Κίεβο.⁴ Τα έργα αυτά έγιναν με την καθοδήγηση του Ελισαίου Pletenitsky (1599–1624), αρχιμανδρίτη της Λαύρας Pecherskaia (των Σπηλαίων) του Κιέβου, ο οποίος το 1615 οργάνωσε στη Λαύρα το πρώτο τυπογραφείο και άρχισε να εκδίδει λειτουργικά βιβλία. Συνολικά πρόλαβε να εκδώσει 11 ογκώδεις τόμους, που για την εποχή εκείνη αποτελούσε έναν εκδοτικό άθλο. Ο Ελισαίος προσέλαβε ως διαχειριστή του τυπογραφείου τον λόγιο μοναχό Pamva Berynda (απεβίωσε το 1632), ο οποίος όχι μόνο είχε εκδώσει λειτουργικά βιβλία, αλλά και έκανε διορθώσεις βάσει των ελληνικών πρωτοτύπων. Ο Pamva είναι μια σημαντική προσωπικότητα στην ιστορία των σλαβικών γραμμάτων. Μολδαβικής καταγωγής, στα νεαρά του χρόνια έκανε μακρόχρονο ταξίδι στους Αγί-

¹ Толстой 1963: 259–261.

² Пиккио 2003: 25–31.

³ Βλ. Пиккио 2003: 83–100, 391–402, Панин 1995: 47–48.

⁴ Карабинов 1910: 233–242, Момина 1982: 218–219, Момина 1983b: 33–34.

ους Τόπους, όπου έμαθε καλά την ελληνική γλώσσα και μόνασε στα Ιεροσόλυμα. Αργότερα ήρθε στην Ουκρανία, όπου ασχολήθηκε με τη διόρθωση και έκδοση των λειτουργικών βιβλίων, όπως και με διάφορα λογοτεχνικά, επιστημονικά και λεξικογραφικά έργα. Διακρίθηκε ως άνθρωπος των γραμμάτων, ως θρησκευτικός ποιητής, ως διορθωτής και εκδότης, αλλά κυρίως ως συντάκτης του πρώτου λεξικού της σλαβικής γλώσσας, το οποίο εκδόθηκε στο Κίεβο ταυτόχρονα με το διορθωμένο Τριώδιο. Ως απόδειξη ότι ο Ραμνα διόρθωσε αυτοπροσώπως το Τριώδιο υπέγραψε ο ίδιος στο βιβλίο με γλαβολικά γράμματα - ακόμα μια ένδειξη της βαθιάς γνώσης του στη σλαβική φιλολογία.

Η εκδοχή του Ραμνα, παρά την αξία της, για σχεδόν τριάντα χρόνια δεν επηρέασε τις άλλες εκδόσεις του Τριωδίου και μάλλον θα έμενε ένα περιθωριακό φαινόμενο στην ιστορία του βιβλίου, αν δεν την επανεξέδιδε αργότερα στη Μόσχα ο πατριάρχης Νίκων (1605–1681). Ο εν λόγω πατριάρχης, μια από της σημαντικότερες μορφές στην ιστορία της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, προσωπικότητα με πολλά και αναμφισβήτητα προσόντα και πλούσια δράση, συνέδεσε το όνομά του με πολλά σημαντικά γεγονότα της ιστορίας του 17^{ου} αι. Ανάμεσα σε αυτά είναι και η άνθηση των ρωσικών γραμμάτων, η σημαντική εξέλιξη των εκδοτικών έργων, η ίδρυση της Βιβλιοθήκης του Πατριαρχείου, οι διορθώσεις των σλαβικών λειτουργικών βιβλίων βάσει των ελληνικών πρωτοτύπων, αλλά και το μεγαλύτερο σχίσμα στην ιστορία της Ρωσικής Εκκλησίας και η πιο φρικτή σφαγή των ιδεολογικών αντιπάλων των μεταρρυθμίσεων στις οποίες είχε προβεί η πολιτική και πνευματική ηγεσία της χώρας.

Στην περίοδο 1653–1655 ο Νίκων κάνει μια σειρά ρυζικών αλλαγών στις τελετές της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας, προσπαθώντας να μειώσει τη διαφορά που υπήρχε ως τότε στη λειτουργική πρακτική της ελληνικής και της ρωσικής Εκκλησίας.⁵ Αφορμή για τις μεταρρυθμίσεις αυτές ήταν η απόφαση της Οικουμενικής Συνόδου της Κωνσταντινούπολης του 1593, στην οποία δίνεται η συγκατάθεση για την ίδρυση του Πατριαρχείου της Μόσχας με όρο τη συμμόρφωση της Ρωσικής Εκκλησίας με τα δόγματα και τη λειτουργική πρακτική της ελληνικής Εκκλησίας. Στο πλαίσιο των μεταρρυθμίσεων του Νίκωνος έγινε και η διόρθωση των σλαβικών λειτουργικών βιβλίων. Οι ιστορικές πηγές αναφέρουν ότι η ιδέα της διόρθωσης των βιβλίων απασχολούσε τον Νίκωνα από τον καιρό που ήταν ακόμα μητροπολίτης. Τότε τη Μόσχα επισκέφτηκε ο πατριάρχης Ιεροσολύμων Παΐσιος, που έφερε μαζί του έναν έλληνα λόγιο ονόματι Αρσένιο. Ο Νίκων, μετά από τη συνάντηση που είχε μαζί τους, στο πλαίσιο της οποίας οι Έλληνες του υπέδειξαν ορισμένα από τα λάθη των σλαβικών μεταφράσεων, συνειδητοποιεί την επικαιρότητα της σύνταξης ακριβέστερων μεταφράσεων των βυζαντινών λειτουργικών κειμένων. Στέλνει λοιπόν τον μοναχό Αρσένιο Sykhanon στην Ανατολή για να συγκεντρώσει τα αρχαιότερα βυζαντινά χειρόγραφα. Ο Αρσένιος Sykhanon έφερε από την αποστολή του περίπου 700 αρχαία βιβλία, και το 1654 η Ιερά Σύνοδος πήρε την απόφαση για την επεξεργασία των σλαβικών λειτουργικών βιβλίων. (Ας σημειώσουμε όμως ότι πρόσφατες έρευνες έδειξαν ότι στην πραγματικότητα η διόρθωση έγινε όχι σύμφωνα με τα αρχικά χειρόγραφα, αλλά με τις νέες ελληνικές εκδόσεις της Βενετίας). Για την πραγματοποίηση της διόρθωσης ο Νίκων καλεί

⁵ Βλ. Бычков 1999: τόμ. 2, 116–121, Бобрик 1990: 73–79.

στην Μόσχα τους καλύτερους ανθρώπους των γραμμάτων, και πρώτος ανάμεσά τους ήταν ασφαλώς ο Epifanii Slavenitsky.⁶ Ο Slavenitsky ήταν ίσως η μεγαλύτερη μορφή της εποχής του Νίκωνος με πλούσια πολιτική, θρησκευτική και πνευματική δράση. Επιφανής ποιητής, θεολόγος, εκκλησιαστικός ρήτορας, μεταφραστής και φιλόλογος, αλλά και ενεργός πολιτικός. Πριν έλθει στη Μόσχα μόνασσε στη Λαύρα Pecherskaia του Κιέβου και ήταν γνωστός δάσκαλος της ελληνικής, αλλά και της λατινικής γλώσσας. Ο Νίκων, που του είχε μεγάλη εμπιστοσύνη, τον διορίζει επικεφαλής της ομάδας των διορθωτών με αναπληρωτή τον έλληνα Αρσένιο. Σταθμό στην επεξεργασία των σημαντικότερων λειτουργικών βιβλίων αποτέλεσε το έτος 1656, όταν η Σύνοδος ενέκρινε τα διορθωμένα βιβλία για γενική εκκλησιαστική χρήση. Τα παλαιότερα βιβλία, σύμφωνα με την απόφαση της Συνόδου, θα έπρεπε να αποσυρθούν από τις εκκλησίες και να καούν.

Στην περίπτωση του Τριωδίου ο Slavenitsky όμως δεν επιχειρεί νέα διόρθωση, αλλά χρησιμοποιεί την εκδοχή του βιβλίου που είχε συνταχθεί νωρίτερα στο Κίεβο.⁷ Είναι αξιοσημείωτο ότι ο ίδιος ο Slavenitsky βρισκόταν μάλλον στο Κίεβο την εποχή που εκδόθηκε το Τριώδιο του Ελισαίου και, παρά τη νεαρή του ηλικία (ήταν τότε περίπου 20 ετών), ίσως πήρε μέρος μαζί με τον Pamva Berunda στη διόρθωση του κειμένου. Μπορούμε επίσης να υποθέσουμε ότι ο ίδιος ο Slavenitsky έφερε το Τριώδιο στην Μόσχα, επειδή προφανώς τον ικανοποιούσε ως ορθή και ακριβής απόδοση της κανονικής - για εκείνη την εποχή - εκδοχής του ελληνικού Τριωδίου. Έτσι, το Τριώδιο του Ελισαίου εκδίδεται ξανά με μερικές ασημαντες αλλαγές στη Μόσχα το 1656, και στο εξής γίνεται ο μοναδικός κανονικός τύπος του Τριωδίου που επιτρέπεται για λειτουργική χρήση στη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία.

Ας σημειώσουμε επίσης ότι, εκτός από τους θρησκευτικούς και ιδεολογικούς λόγους που υπαγόρευαν τη διόρθωση των λειτουργικών βιβλίων, τους οποίους αναφέραμε ήδη, υπήρχε και ένας άλλος καθαρά γλωσσικός λόγος. Όπως είδαμε στα προηγούμενα κεφάλαια, η γλώσσα των σλαβικών λειτουργικών βιβλίων δεν διορθώθηκε συστηματικά από την εποχή της σύνταξης των πρώτων εκδοχών τους, δηλαδή από τον 9^ο–11^ο αι. Οι αλλαγές που έγιναν από τότε στις σλαβικές γλώσσες έφτασαν τον 17^ο αι. σε τέτοιο επίπεδο, ώστε τα βιβλία αυτά σε πολλά σημεία να γίνουν ακατανόητα για τους αναγνώστες.⁸ Ο «εκσυγχρονισμός» της γλώσσας των θρησκευτικών βιβλίων φαίνεται πως ήταν ένα επίκαιρο θέμα της εποχής.

2. Περιγραφή των διορθώσεων που έγιναν στην τελευταία εκδοχή του Ακαθίστου (εκδοχή N)

Την εκδοχή του Ακαθίστου, η οποία εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα της διόρθωσης του Pamva Berunda και του Slavenitsky (στο εξής θα αναφέρεται ως εκδοχή N) θα μελετήσουμε βάσει της έκδοσης του Τριωδίου του 1663 από το τυπογραφείο Pechatny Dvor της

⁶ Литература Древней Руси 1996: 51–52.

⁷ Момина 1983b: 33.

⁸ Левшун 2001: 310–311.

- 20.3 ισαρίθμους ψαλμούς καὶ ῥδὰς – δᾶᾶίῖ÷ἔἡἔᾶίῡῡ ᾶω ρᾶἔῖῡ ἔ ῖΕἡῖἔ ⇒
 ισαρίθμους γὰρ [τῇ] ψάμμω ῥδὰς [Ch] - δᾶᾶίῖ÷ἔἡἔᾶίῡῡ ᾶί ῖᾶἡἔᾶ ῖΕἡῖἔ,
 20.5 τοῖς σοὶ βοῶσιν – δᾶᾶΕ ᾶίῖῖῡῡἔῖῡ ⇒ ἡμῖν τοῖς σοὶ βοῶσιν [Ch] – ῖᾶῖῡ
 δᾶᾶΕ ᾶίῖῖῡῡἔῖῡ.

Από την παραπάνω ανάλυση προκύπτει σαφώς ότι το ελληνικό πρωτότυπο της εκδοχής N σε σχέση με τα πρωτότυπα των άλλων εκδοχών έχει λιγότερες ομοιότητες και με το κυρίως κείμενο, αλλά και με τις παραλλαγές από το αναλυτικό μέρος της έκδοσης του Trypanis,⁹ δηλαδή με τα αρχαία βυζαντινά χειρόγραφα κοντακάρια, στα οποία βασίζεται η έκδοση. Αντίθετα, περισσότερη ομοιότητα παρατηρείται ανάμεσα στο χειρόγραφο της εκδοχής N και στο κείμενο που εκδόθηκε από τους Christ - Paranikas.¹⁰

2.2. Αλλαγές, που εμφανίστηκαν λόγω των διαφορετικών μεταφράσεων των ιδίων ελληνικών λέξεων και φράσεων

- Πρ. 1.1 μυσνικῶς – δᾶἔῖῡἡδᾶῖ (μυστήριον) ⇒ δᾶἔῖω (μυστικά) - πιο σωστή μετάφραση· επίρρημα αντί για ουσιαστικό.
- Πρ. 1.3 ἀπειρογάμω – ῖᾶἔἡἔῡἡῖΕἔ ᾶδᾶἔῡ ⇒ ῖᾶἔἡἔῡἡῖᾶδᾶ÷ῖῖἔ - για ακριβέστερη απόδοση, αντί για δύο λέξεις ο διορθωτής χρησιμοποιεί ένα σύνθετο με την ίδια σημασία.
- 1.6 δι' ἧς ἡ χαρὰ ἐκλάμπει – ᾶγ ᾶᾶ δᾶᾶἔ δᾶᾶῖἡδῡ ᾶῖῡἡῖᾶδῡ (μέσω (δια μέσου) αυτής η χαρά θα λάμπει) ⇒ ᾶρ ᾶᾶ δᾶᾶῖἡδῡ ᾶῖῡἡῖᾶδῡ (χάρη σε αυτήν η χαρά θα λάμπει) - εδώ και παντού παρακάτω σε παρόμοιες συντάξεις (όπως οι στοίχοι 7, 16, 17 του ίδιου οίκου) η καινούργια εκδοχή επιστρέφει στην παλαιότερη ερμηνεία της σύνταξης, την οποία διαπιστώσαμε στις εκδοχές T και K.
- 2.2 φησὶ – δᾶ÷ᾶ ⇒ ᾶἔᾶᾶῖἔᾶδῡ - η χρήση του ενεστώτα αντί αορίστου αποδίδει το ελληνικό πρωτότυπο ακριβέστερα, και επίσης δημιουργεί μια παρονομασία με το ουσιαστικό ᾶἔᾶἡᾶ (φωνῆς) στον επόμενο στίχο.
- 2.4 δυσπαράδεκτον – ῖᾶῡᾶῖᾶῡῖῖῡῡῖῖ ⇒ ῖᾶῡᾶῖᾶῡῖῖῡῡῖῖᾶῖῖ - η αλλαγή στο δεύτερο μέρος της σύνθετης λέξης – *calque* της αντίστοιχης ελληνικής – φαίνεται να γίνεται λόγω μεταβολών στη σημασία της λέξης ῖῡῖῡῡῖῖ. Αυτό το επίρρημα ετυμολογικά προέρχεται από το ρήμα ῖῡῖῡῡῖῖ («παίρνω, λαβαίνω, δέχομαι»), όμως προς τον 17^ο αι. χρησιμοποιείται με την σημασία «ευχάριστα», η οποία δεν ταιριάζει στη συγκεκριμένη περίπτωση. Για το λόγο αυτό ο διορθωτής δημιουργεί ένα νέο επίρρημα από το ίδιο ρήμα, που αποδίδει καλύτερα το πρωτότυπο,
- 2.4 μου τῇ ψυχῇ – ῖἔ ᾶῡῡ ⇒ ᾶῡῡ ῖῖᾶἔ - αντικατάσταση της σύντομης μορφής της αντωνυμίας με την πλήρη· η παραλλαγή υπήρχε ήδη στην εκδοχή Π.
- 3.1 ἄγνωστον – ῖᾶῡᾶῡῖῖᾶῡῖ ⇒ ῖᾶᾶῖῡᾶῡῖῖᾶᾶῖῡἔ - η παλαιότερη παραλλαγή, η οποία διατηρήθηκε σε όλες τις εκδοχές, αρχίζοντας από την εκδοχή T, ήταν *calque* από την αντίστοιχη ελληνική λέξη, όμως παρόλο που η σλαβική λέξη α-ντέγραψε ακριβώς τη δομή της ελληνικής, είχε διαφορετική σημασία: «άλογος,

⁹ Trypanis 1968: 29–39.

¹⁰ Christ&Paranikas 1871: 140–147.

απερίσκεπτος», η οποία δεν απέδιδε την έννοια του πρωτοτύπου. Ο διορθωτής αντικαθιστά αυτή τη λέξη με άλλη ομόρριζη, που αποδίδει καλύτερα τη σημασία της ελληνικής λέξης, αλλά διατηρεί παράλληλα και την παρονομασία του πρωτοτύπου.

- 3.6 μύστις – ὁὰείί (μυστικό) $\Rightarrow$ ὁὰείίῆῶ (μνημένη στο μυστήριο) - διόρθωση του λάθους όλων των παλαιότερων εκδοχών, το οποίο προέρχεται από σύγχυση μεταξύ των λέξεων μύστις και μυστήριο.
- 3.9 κεφάλαιον – ἄῆἄἄ (κεφάλι) $\Rightarrow$ ἄῆἄῆςίί (πρωτεία) - η καινούρια μετάφραση είναι πιο ακριβής, η παραλλαγή όλων των παλαιότερων εκδοχών εμφανίστηκε μάλλον λόγω σύγχυσης μεταξύ των λέξεων κεφάλαιον και κεφαλή.
- 3.10 δι' ἧς κατέβη – ἱί ἱᾶ ῆἱῆἄ $\Rightarrow$ ἄῆ ῆἱῆἄ - συνώνυμες συντάξεις· ο διορθωτής επανέρχεται στην παραλλαγή των αρχαιότερων εκδοχών T και K.
- 3.11 μετάγουσα τοὺς ἐκ γῆς πρὸς οὐρανόν – ἱῆἄἱἱᾶῆ t ῆἱῆῆ ἱᾶ ἱᾶῆ (μεταφέρουσα από την γη στον ουρανό) $\Rightarrow$ ἱῆἄἱἱᾶῆ ἱῆῆῆῆ t ῆἱῆῆ ἱᾶ ἱᾶῆ (μεταφέρουσα αυτούς, που είναι από την γη, στον ουρανό) - η μετάφραση όλων των παλαιότερων εκδοχών, η οποία γινόταν σύμφωνα με την αρχή της απόδοσης «λέξη-προς-λέξη», δεν αποδίδει σωστά την έννοια του πρωτοτύπου· μετά τη διόρθωση η μετάφραση γίνεται πιο ακριβής.
- 3.14 τὸ φῶς – ἑῆἄ ἱᾶΕῆῆ $\Rightarrow$ ἱᾶΕῆῆ - η παραλλαγή χωρίς την αντωνυμία ἑῆἄ συμπίπτει με τις παραλλαγές των εκδοχών T, K και E.
- 5.6 κλήμα – ἑίῆἱ $\Rightarrow$ ῆἱῆἱ - ενώ η πρώτη παραλλαγή χρησιμοποιείται στη σλαβική γλώσσα μόνο για τους βλαστούς αμπέλων, η δεύτερη έχει πιο γενική χρήση.
- 5.9 φύουσα – ἱἱῆἱῆἱᾶῆῆ $\Rightarrow$ ῆἱῆἱᾶῆῆῆ - η μετοχή από το ρήμα με πρόθεμα αντικαθίσταται από μια συνώνυμη που προέρχεται από το ρήμα χωρίς πρόθεμα· παρόμοια παραλλαγή υπήρχε ήδη στην εκδοχή Π.
- 5.10 ἄρουρα – ἄῆῆἱ $\Rightarrow$ ἱῆἱ - η παραλλαγή αυτή που την είδαμε ήδη στην αρχαιότερη εκδοχή T, αποδίδει ορθότερα το νόημα του πρωτοτύπου, αφού η λέξη ἄῆῆἱ τον 17^ο αι. έχει πλέον την σημασία «αυλακιά».
- 6.1 ἀμφιβόλων – ἱᾶἱΕῆἱῆῆ $\Rightarrow$ ἱῆἱ ἱῆῆἱῆἱῆῆ - διόρθωση της ανακρίβειας των παλαιών μεταφράσεων, η παραλλαγή των οποίων με την σημασία «λανθασμένος, άπιστος» δεν αποδίδει ορθά την ελληνική λέξη, ο διορθωτής όμως βρίσκει μια πολύ καλή μετάφραση – τη λέξη ἱῆἱ ἱῆῆἱῆἱῆῆ (βλ. επίσης 15.8).
- 6.2 ἑταράχθη – ἱἱῆῆῆ $\Rightarrow$ ἱἱ ῆῆῆῆῆῆ - τα ρήματα αυτά έχουν όμοια γραφή και σχεδόν συνώνυμη σημασία, όμως η νέα παραλλαγή μπορεί να κριθεί πιο εύστοχη.
- 7.4 θεωροῦσι – ἑῆἱΕῆῆ $\Rightarrow$ ἑῆἱῆῆῆ - ενεστώτας αντί για αόριστο για μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια.
- 7.5 βοσκηθέντα – ἱᾶἱῆῆῆῆ ἱῆῆ (αυτός που βοσκεύεται) $\Rightarrow$ ῆἱᾶἱῆῆῆῆ ἱῆῆ (αυτός, που έχει βοσκηθεί) - η μετοχή ενεστώτα μετατρέπεται σε μετοχή αορίστου· η σημασία της νέας μετοχής αποδίδει καλύτερα την αντίστοιχη ελληνική.

- 7.5 ύμνουῦντες εἶπον – ἱῖβῡὰ ἐ δεῦὰ ⇒ ἱῖβῡὰὰ δεῦὰ - αντί για δύο ρήματα με τον σύνδεσμο ἐ (και) ο διορθωτής συνδέει τη μετοχή με το ρήμα, ακριβώς όπως στο πρωτότυπο.
- 7.10 συναγάλλεται τῇ γῇ - ἡδᾶᾶὀβὸῃῡ ἡῡ ζᾶίίῡῖῡ ⇒ ἡδᾶᾶὀβὸῃῡ ζᾶίίῡῖῡ - σχεδόν συνώνυμες συντάξεις· η διορθωμένη μετάφραση είναι όμως καλύτερη, επειδή διατηρεί τον παραλληλισμό με τον επόμενο στίχο.
- 7.14 ἔρεισμα – wḥííâáííâ ⇒ uðâððæáííâ - σε αυτό το σημείο ο διορθωτής επιστρέφει στην παραλλαγή των εκδοχών T και E.
- 8.1 θεωρήσαντες – âèâEâðâ ⇒ uçðEâðâ - συνώνυμες λέξεις, αλλάζοντας όμως το μη τετελεσμένο ρήμα σε τετελεσμένο, ο διορθωτής αποδίδει καλύτερα το νόημα του πρωτοτύπου,
- 8.2 τῇ τούτου – ἐ ðíῡ ⇒ ðíῡ - ο διορθωτής διαγράφει τον σύνδεσμο ἐ (και), που δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο.
- 8.4 ἡρεύνων – ἱῡðᾶðð ⇒ èḥíῡðᾶðð - η διορθωμένη λέξη με το ίδιο θέμα, όπως και η παλαιότερη παραλλαγή, αποδίδει καλύτερα το πρωτότυπο.
- 8.5 φθάνατες τὸν ἄφθαστον – äíḥðèððâ íâäíḥðèððèìäâí (φτάνοντας το απρόσιτο) ⇒ äíḥðèðððâ íâíḥðèððèìäâí (φτάνοντας το ακατάληπτο) - ο διορθωτής προτιμά την παραλλαγή των εκδοχών Π και E, που αποτελεί ακριβέστερη μετάφραση του πρωτοτύπου, από την παραλλαγή της εκδοχής P, στην οποία αποδίδεται καλύτερα η παρονομασία της φράσης.
- 8.5 ἐχάρησαν – ἱῖðᾶäíâððâ ḥῡ ⇒ äíçðᾶäíâððâ ḥῡ - σχεδόν συνώνυμη λέξη με το ίδιο θέμα, η οποία όμως ταιριάζει καλύτερα στο ύφος του κειμένου.
- 9.4 ἔλαβε – âçῡðῡ ⇒ ἱðíῡðῡ - συνώνυμη λέξη που συμπίπτει με την παραλλαγή των εκδοχών T, K και Π.
- 9.5 θεραπεῦσαι – uäíæðè ⇒ ἱíḥèðæðè - η λέξη uäíæðè, η οποία έχει αλλάξει τη σημασία της και τον 17^ο αι. σημαίνει «ευχαριστώ, ικανοποιώ», δεν αποδίδει πια σωστά την αντίστοιχη ελληνική λέξη και συνεπώς μετατρέπεται σε μια διαφορετική, προφανώς καλύτερη παραλλαγή.
- 9.7 μυστικῆς – ðàèíâäí ⇒ ðàèíḥðâäííâðw - σχεδόν συνώνυμη λέξη με το ίδιο θέμα.
- 9.9 μύστας – u÷äíèèè (μαθητές) ⇒ ðàèíèèè (μυημένος στο μυστήριο) - ενώ η παλαιότερη παραλλαγή, που βρίσκεται σε όλες τις άλλες εκδοχές, έχει πιο γενική σημασία, η σημασία της νέας παραλλαγής αποδίδει καλύτερα την ελληνική λέξη.
- 9.10 ἀπάνθρωπον – íâíèèῡḥðèââ ⇒ äâç÷âèíâE÷íâäí - ο διορθωτής προτιμά τη συνώνυμη παραλλαγή των εκδοχών Π και E, η δομή της οποίας αντιγράφει τη δομή της αντίστοιχης ελληνικής λέξης.
- 9.12 ἡ τῆς βαρβάρου – γæâ äððâððῡḥèâäí ⇒ äððâððḥèâðw - η αντωνυμία γæâ, την οποία ο συντάκτης της εκδοχής E έβαλε στη θέση του ελληνικού άρθρου, προφανώς δεν χρειάζεται σε εκείνη την φράση και συνεπώς διαγράφεται από τον διορθωτή (βλ. επίσης 3.14, 11.8, 13.2, 15.13, 18.1, 19.2).

- 9.13 τοῦ βορβόρου – ðēāāđīūđū (απαίσιων) ⇒ ðēīEíiā (του βόρβορου, της λάσπης) – διόρθωση της ανακρίβειας των αρχαιότερων εκδοχών.
- 9.13 ῥυομένη – ἐξάāēÿrūiā ⇒ ἐξēīāÿrūāÿ - ο διορθωτής κατορθώνει να βρει διαφορετικές σλαβικές λέξεις για τη μετάφραση των συνώνυμων μετοχών των γειτονικών στίχων λυτρωμένη και ῥυομένη· σε αυτό το σημείο η μετάφραση γίνεται προφανώς καλύτερη σε σχέση με τη μετάφραση των προηγούμενων εκδοχών, οι οποίες αποδίδουν και τις δύο μετοχές με την ίδια σλαβική λέξη ἐξάāēÿrūiā.
- 9.15 παθῶν – ðōðāñōíāāī ⇒ ðōðāñōāē - γενική πτώση ουσιαστικού αντί για επίθετο για λόγους ακριβέστερης απόδοσης κατά λέξη· ο διορθωτής επανέρχεται στην παραλλαγή των παλαιότερων εκδοχών.
- 11.8 τῆς ἀπάτης – γæā īðāēāñōðē ⇒ īðāēāñōðē - όπως έχουμε δει και παραπάνω (βλ. 3.14, 9.12), ο διορθωτής διαγράφει συστηματικά τις αντωνυμίες, που είχαν εμφανιστεί στη θέση του ελληνικού άρθρου (βλ. επίσης 13.2, 15.13, 18.1, 19.2).
- 11.10 Θάλασσα ποντίσασα Φαραῶ τὸν νοητόν – γēī īwðā īīðīīēāðē fāðāwīā īūñēāíāāī ⇒ īīðā īīðīīēāðāā ðāðāwīā īūñēāíāāī - ο διορθωτής επιστρέφει στην παλαιότερη και ακριβέστερη μετάφραση αυτής της φράσης, η οποία αποδίδει σωστά τη συμβολική εικόνα του πρωτοτύπου, χωρίς να τη μετατρέπει σε παρομοίωση.
- 11.11 τὴν ζωήν – æēāīðā ⇒ æēzīē - οι λέξεις αυτές στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα ήταν συνώνυμες.
- 11.14 τροφή – īēūā (τροφή) ⇒ īēðāðāēīēðā (τροφοδότρια) - ο διορθωτής προτιμά εδώ την παραλλαγή της αρχαιότερης εκδοχής T.
- 11.15 τρυφῆς – īēūā (τροφή) ⇒ ðēāāīñōðē (γλυκάδα) - διόρθωση του λάθους όλων των παλαιότερων εκδοχών που προέκυψε από σύγχυση των λέξεων τροφή και τρυφή.
- 11.15 διάκονε – ðēuæēðāēb (υπηρέτης, ιερωμένος) ⇒ ðēuæēðāēīēðā (υπηρέτρια, ιερωμένη) - το ουσιαστικό θηλυκού γένους, το οποίο ο διορθωτής χρησιμοποιεί αντί για λέξη αρσενικού γένους των παλαιότερων εκδοχών, ταιριάζει καλύτερα ως προσφώνηση στη Θεοτόκο.
- 12.2 μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος – īðāñōāāēðē ñÿ t īðāēāñōíāāī ⇒ īðāñōāāēðē ñÿ īðāēāñōíāāw - η σύνταξη με πρόθεση μετατρέπεται σε μια συνώνυμη χωρίς πρόθεση, την οποία είδαμε ήδη στην εκδοχή Π.
- 12.5 διόπερ – ðEīú uāw ⇒ ðEīú æā - ο διορθωτής προτιμά την παραλλαγή των παλαιότερων εκδοχών T, K και Π.
- 13.2 τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις – èæā t íāāī áūāðēīú ⇒ t íāāī áūāðēīú - ακόμα ένα παράδειγμα συστηματικής διαγραφής των αντωνυμιών, που αποδίδουν το ελληνικό άρθρο (βλ. επίσης 3.14, 9.12, 11.8, 15.13, 18.1, 19.2).
- 13.10 ἀγλαόκαρπον – áēñīīēīāīāēðīā (εύκαρπο) ⇒ ðāEðēīīēīāīāēðīā (φωτεινόκαρπο) - το πρώτο μέρος της σύνθετης λέξης ερμηνεύεται με τον τρόπο που είδαμε και στις εκδοχές T, K και E.

- 13.13 ἀπογεννῶσα – δīæäüøīÿ ⇒ δāæäâðüàÿ - η μετοχή ενεστώτα αντικαθιστά τη μετοχή παρελθόντος για ακριβέστερη κατά λέξη απόδοση, αλλά και με στόχο τη διατήρηση του παραλληλισμού με τον προηγούμενο στίχο.
- 13.13 πλανωμένοις – çāāëuæäüøèì ⇒ çāāëðæäâðüèìú - οι λέξεις αυτές, που προέρχονται από τις μετοχές παρελθόντος και ενεστώτα αντίστοιχα, έχουν σχεδόν την ίδια σημασία στη σλαβική γλώσσα.
- 14.5 τοὺς αὐτῷ βοῶντας – âîïïðüèðú âîú ⇒ ðîîú âîïïðüüÿ - ο διορθωτής προτιμά την παραλλαγή που διατηρεί τη σειρά των λέξεων του πρωτοτύπου, και την οποία έχουμε ήδη συναντήσει στην εκδοχή Π.
- 15.3 συγκατάβασις – ñðîæâííâ (κατάβαση) ⇒ ñîèçðîæââííâ (συγκατάβαση, επιείκεια) – μια από τις επιτυχίες της νέας εκδοχής: η νέα παραλλαγή αντιγράφει ακριβώς τη δομή της ελληνικής λέξης με δύο προθέματα (συγ- = ñ, -κατα= -îèç), και εκτός από την κυριολεκτική σημασία, αποδίδει και τη μεταφορική.
- 15.4 οὐ μετάβασις δὲ τοπικὴ γέγονε – íâ ìEñðíî áüñðü ïðâðîæââííâ ⇒ íâ ïðâðîæââííâ æâ ìEñðíîâ áüñðü - μετά τη διόρθωση η σειρά των λέξεων του σλαβικού κειμένου αντιγράφει ακριβώς τη σειρά των λέξεων του ελληνικού.
- 15.8 ἀμφίβολον – âEðííâ (πιστό, σωστό, σίγουρο) ⇒ ñðî ìèðâëííâ (αμφίβολο) - σε αυτό το σημείο διορθώνεται ακόμα μια ανακρίβεια των παλαιότερων εκδοχών. Ας σημειωθεί ότι παρόμοια διόρθωση έχει ήδη γίνει στο μοναδικό ρωσικό χειρόγραφο Pog. 344, η παραλλαγή αυτού του χειρογράφου ήταν ñü ìâííâ (βλ. επίσης τα σχόλια για το 6.1).
- 15.(9) ἀναμφίβολον – παρόλο που στο κείμενο της έκδοσης διατηρείται η παραλλαγή èçâEñðíâÿ, στο περιθώριο της σελίδας σημειώνεται μια άλλη παραλλαγή – íâñðî ìèðâëüíâÿ, την οποία δεν έχουμε συναντήσει σε κανένα άλλο χειρόγραφο ή έκδοση. Με την παραλλαγή αυτή επιτυγχάνεται η διατήρηση της παρονομασίας με τον προηγούμενο στίχο (ἀμφίβολον/ ἀναμφίβολον – ñðî ìèðâëííâ / íâñðî ìèðâëüíâÿ).
- 15.13 ἡ παρθενίαν – γæâ äâüñðâîî ⇒ äâüñðâîî όπως έχουμε ήδη παρατηρήσει, ο διορθωτής συστηματικά διαγράφει από τη μετάφραση όλες τις αντωνυμίες που είχαν χρησιμοποιηθεί στη θέση του ελληνικού άρθρου (βλ. 3.14, 9.12, 11.8, 13.2, 18.1, 19.2).
- 16.5 ἀκούντα δὲ παρὰ πάντων – è ñëüøâüà t âñEðú (και ακούγοντας από όλους) ⇒ ñëüøâüà æâ t âñEðú (ακούγοντας δε από όλους) - μετά τη διόρθωση η απόδοση της φράσης γίνεται ακριβέστερη.
- 17.3 λέγειν τὸ πῶς – äëââîèâðè èâèî ⇒ äëââîèâðè âæâ èâèî - η αντωνυμία âæâ, η οποία προστίθεται στη φράση, δείχνει ότι ακολουθεί πλάγιος λόγος.
- 17.4 ἰσχυσας – âîçîîæâ ⇒ âîçîîîæâ âñè - παρακείμενος αντί για αόριστο· η παραλλαγή αυτή υπήρχε ήδη στην εκδοχή E.
- 17.8 φιλοσόφους ἀσόφους – èðâîîîâðâðâ íâîîâðü ⇒ èðâîîîâðüÿ íâîîâðüÿ – νέα παραλλαγή που, αντί για ουσιαστικό με επίθετο, αποτελείται από δύο επίθε-

τα, κάνει πιο έντονη την αντιπαραβολή στην οποία βασίζεται η εικόνα αυτού του στίχου.

- 17.9 τεχνολόγους ἀλόγους – δὲδδῖñēīāñīēēē āāçñēīāñīū ⇒ δὲδδῖñēīāñīūÿ āāçñēīāñīūÿ - μια αλλαγή παρόμοια με αυτήν που έγινε στον προηγούμενο στίχο. Ας τονιστεί ότι μετά τις διορθώσεις στους δύο στίχους η μετάφραση αποδίδει καλύτερα τον παραλληλισμό του πρωτοτύπου.
- 17.9 ἐλέγχουσα – wāēē÷ēāθē ⇒ wāēē÷āḃūāÿ - μετοχή ενεστώτα αντί για μετοχή παρελθόντος για ακριβέστερη απόδοση, αλλά και για να διατηρηθεί ο παραλληλισμός των μετοχών του πρωτοτύπου.
- 17.12 τὰς πλοκάς – īēāííēðā ⇒ īēāðāííÿ - με τη διόρθωση αυτή η μετάφραση γίνεται πιο κατανοητή, επειδή η αρχαία σλαβική λέξη īēāííēðā παύει σχεδόν να χρησιμοποιείται με την αρχική της σημασία «πλέξιμο, δίχτυ», και αποκτά τη νέα σημασία «φυλακισμένη». Συνεπώς η παλαιά παραλλαγή γίνεται διφορούμενη και τροποποιείται με μια καλύτερη μετάφραση.
- 17.13 τῶν ἀλιέων – ðūāāðāì ú ⇒ ðūāāðñēīÿ - επίθετο αντί για γενική πτώση ουσιαστικού· ο διορθωτής επανέρχεται στην παραλλαγή των εκδοχών T, K και Π.
- 18.1 ὁ τῶν ὄλων κοσμήτωρ – ēæā āñEìú uēðāñēðāēü ⇒ āñEðú uēðāñēðāēü - διαγραφή της αντωνυμίας σε θέση ελληνικού άρθρου, βλ. επίσης 3.14, 9.12, 11.8, 13.2, 15.13, 19.2.
- 18.5 ὡς θεὸς ἀκούει – yēî āāθ ñēūθēðú t āñEðú ⇒ yēî āāθ ñēūθēðú - οι λέξεις t āñEðú (παρὰ πάντων) οι οποίες προστίθενται στο τέλος του οίκου στις εκδοχές E και P, μάλλον υπό την επίδραση του οίκου 16, διαγράφονται εδώ, επειδή δεν αντιστοιχούν στο ελληνικό πρωτότυπο.
- 19.2 τῶν εἰς σὲ προστρεχόντων – ēæā ē ðāāE īðēāEāḃūēì ú ⇒ ē ðāāE īðēāEāḃūēì ú - διαγραφή της αντωνυμίας σε θέση ελληνικού άρθρου, βλ. επίσης 9.12, 11.8, 13.2, 15.13, 18.1.
- 19.6 ἡ στήλη – ðEēî (ἀγαλμα, σώμα) ⇒ ñðîēîā (στύλος) - ο διορθωτής προτείνει μια πιο ακριβή μετάφραση της λέξης, την οποία συναντήσαμε και στην εκδοχή K.
- 19.12 τῶν φρενῶν – ñîūñēîî ú ⇒ ñîūñēwāú - διόρθωση της ανακρίβειας των προηγούμενων εκδοχών· ο ενικός αριθμός μετατρέπεται σε πληθυντικό, όπως στο πρωτότυπο.
- 19.13 τεκοῦσα – īîðîæāüθē ⇒ ðîæāüθē - συνώνυμη λέξη με το ίδιο θέμα χωρίς πρόθεμα· η παραλλαγή αυτή υπήρχε και στις εκδοχές T, Π και E.
- 19.17 ψυχῶν νυμφοστόλε ἀγίων – āθāìú ÷āððîæíēðā ñðθðú (για τις ψυχές παλάτι αγίες) ⇒ íāāEñðîēðāñēðāēíēðā āððú ñðθðú ([αυτή που στολίζει την νύφη] των ψυχών αγίων) – διορθώνοντας την ανακρίβεια των εκδοχών T, K, Π και P, ο διορθωτής προτιμά να χρησιμοποιήσει εδώ την *calque* από την εκδοχή E, δημιουργεί όμως από αυτήν ένα ουσιαστικό θηλυκού γένους.
- 20.1 συνεκτείνεσθαι – īðîñððāðē ⇒ ñîðîñððāðē ñÿ - η καινούρια παραλλαγή έχει το ίδιο θέμα, όπως η προηγούμενη, αλλά η δομή της αντιγράφει ακριβώς τη δομή

της ελληνικής, με το πρόθεμα *ñ*, που αποδίδει το ελληνικό συν-, και κατάληξη παθητικής φωνής.

- 20.5 τελοῦμεν – *ñýðâîðè ì ú* ⇒ *ñîâððððâ ì ú* - σχεδόν συνώνυμη λέξη, η οποία όμως ταιριάζει εδώ καλύτερα, επειδή έχει μη τετελεσμένη σημασία.
- 21.1 τοῖς ἐν σκότει φανείσαν – *âî ð ì E ñýðè ì ú yâëüøuyñ* ⇒ *ñòýù ì ú âî ð ì E yâëüððññ* - ο διορθωτής προτιμά τη σειρά των λέξεων των εκδοχών T, K και Π, που ηχεί καλύτερα στη σλαβική γλώσσα, παρά τη σειρά των εκδοχών E και P, που αντιγράφει ακριβώς το πρωτότυπο, αλλά έχει δίπλα-δίπλα δύο μετοχές *ñýðè ì ú* και *yâëüøuyñ*, γεγονός που δεν συμφωνεί με τους κανόνες της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας.
- 21.6 νοητοῦ – *ðàçy ì íââî* ⇒ *y ì íââw* - σχεδόν συνώνυμο επίθετο, η παραλλαγή αυτή υπήρχε ήδη στην εκδοχή E.
- 21.8 τὰς ψυχὰς – *ðóðà* ⇒ *ðóðû* - διόρθωση της ανακρίβειας της παλαιότερης μετάφρασης· ο ενικός αριθμός μετατρέπεται σε πληθυντικό, όπως στο ελληνικό πρωτότυπο.
- 21.8 καταλάμπουσα – *wñâEùðrùà* (μετοχή από το ρήμα «φωτίζω») ⇒ *îðîñâEùðrùà* (μετοχή από το ρήμα «διαφωτίζω») - ο διορθωτής επιστρέφει στην ερμηνεία του ελληνικού ρήματος καταλάμπω, την οποία συναντήσαμε στην εκδοχή Π.
- 21.12 τῆς κολυμβήθρας ζωγραφοῦσα τὸν τύπον – *êðîEëè æèâîîèñuyrùîè wáðàçý* (της κολυμπήθρας ζωγραφισμένος τύπος) ⇒ *êðîEëè æèâîîèñuyrùâý wáðàçý* (της κολυμπήθρας ζωγραφούσα τύπο)- στις εκδοχές E και P λόγω λάθους αντιγραφής στην κατάληξη της μετοχής, επικρατούσε η λανθασμένη ερμηνεία αυτού του στίχου· τώρα αυτό το λάθος διορθώνεται.
- 22.3 ἐπεδήμησε δι' ἐαυτοῦ – *âü9îðîèðâ âw ñîâîîr* (Κύριος ήρθε γαρ αυτοπροσώπως) ⇒ *îðîèðâ ñîâîîr* (ήρθε αυτοπροσώπως) - η απόδοση αυτού του στίχου στην εκδοχή P περιέχει δύο λέξεις που δεν αντιστοιχούν στο πρωτότυπο: *âü9*- κύριος και *âw* - γὰρ, που μάλλον προστέθηκαν για να γίνει πιο κατανοητή η σλαβική φράση, τώρα όμως διαγράφονται για ακριβέστερη απόδοση της φράσης κατά λέξη.
- 23.5 ἡγίασεν, ἐδόξασεν, ἐδίδαξε – *wñðè è (και) îðîñèðâè è (και) íâu÷è* ⇒ *wñðè îðîñèðâè íâu÷è* - διαγραφή των δυο συνδέσμων *è (και)*, που δεν αντιστοιχούν στο ελληνικό πρωτότυπο. Παρόμοια σύνταξη διαπιστώσαμε στην εκδοχή Π και σε μερικά χειρόγραφα της εκδοχής P.
- 23.6 τοῦ θεοῦ καὶ λόγου – *ââñ ñèîââ* (Θεοῦ Λόγου) ⇒ *ââñ è ñèîââ* (Θεοῦ και Λόγου) - η εκδοχή P παραλείπει τον σύνδεσμο *è* - και, στην εκδοχή N αυτή η ανακρίβεια διορθώνεται.
- 23.17 προστασία – *îðââñðàððèéðâ* (προστάτισσα) ⇒ *îðââñðàððèñðâîî* (προστασία) - μετά τη διόρθωση η απόδοση γίνεται ακριβέστερη.
- 24.3 δεξαμένη τὴν νῦν προσφορὰν – *ííEðíâ ðèííðâíâ ðîðâ ðè* ⇒ *íúíEðíâ ðîðâ ðè* *ðèííðâíâ* - η αλλαγή της σειράς των λέξεων δεν αλλάζει το νόημα της σύνταξης.

- 24.4 ἀπὸ πάσης ῥῥσαι συμφορᾶς – t āñyēiŷ iāiāñðè èçáāāè ⇒ t āñyēiŷ èçáāāè iāiāñðè - ακόμα μια αλλαγή στη σειρά των λέξεων· στη νέα μορφή η σειρά των λέξεων αντιστοιχεί ακριβώς στο πρωτότυπο.
- 24.5 μελλούσης – āðŷāðūāŷ ⇒ áðāðūiŷ - συνώνυμες λέξεις· η διορθωμένη παραλλαγή συμπίπτει με την παραλλαγή της εκδοχής Π.

2.3 Γλωσσικές αλλαγές

Ας θυμίσουμε ότι η απαρχαιωμένη γλώσσα της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου, η οποία στη διάρκεια των οκτώ αιώνων της ιστορίας της ποτέ δεν διορθώθηκε συστηματικά, γύρω στον 17^ο αι. έγινε εξαιρετικά δυσνόητη για το ακροατήριο. Αυτό αποτέλεσε έναν από τους βασικούς λόγους που κατέστησαν αναγκαία τη νέα διόρθωση.

Ο εκσυγχρονισμός της γλώσσας του ύμνου στην εκδοχή Ν συνίσταται σε μια σειρά διορθώσεων, που γίνονται συστηματικά σε όλα τα σημεία του κειμένου και αντικατοπτρίζουν την κατάσταση του γλωσσικού συστήματος κατά την εποχή του διορθωτή.¹¹ Συγκεκριμένα είναι οι εξής:

1. Η αντικατάσταση των σύντομων τύπων της αντωνυμίας με πλήρεις, που αποτελεί σαφή ένδειξη ότι οι σύντομες αντωνυμίες έχουν ήδη εκτοπισθεί από το σύστημα της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Ως παραδείγματα τέτοιων αλλαγών ας αναφερθούν τα εξής:

Πρ. 1.7 κραυγάζων σοι : çāāðè ðè ⇒ çāāðè ðāāE.

Πρ. 2.5 μας * : íŷ ⇒ íāñŷ

2.4 μου τη̃ ψυχῇ : ìè āðθ ⇒ āðθ ìîāè.

10.3 σοῦ τὸν χρησμὸν : ðè ïðθ÷āñðāî ⇒ ðāîā ïðîðî÷āñðāî.

24.5 τοὺς σοὶ βοῶντας : âîîîrūāŷ ðè ⇒ ðāāE âîîîrūèðŷ.

2. Στην εκδοχή Ρ, όπως και στις παλαιότερες εκδοχές του Ακαθίστου, βρίσκουμε τα επίθετα και σε πλήρη (ή αντωνυμική) μορφή, και σε σύντομη (ή ονοματική) μορφή. Κατά τον 17^ο αι. τα ονοματικά επίθετα παύουν να χρησιμοποιούνται ως επιθετικοί και κατηγορηματικοί προσδιορισμοί των ουσιαστικών και αντωνυμιών, και χρησιμοποιούνται πλέον μόνο ως κατηγορούμενα. Εκσυγχρονίζοντας τη γλώσσα της μετάφρασης, ο διορθωτής της εκδοχής Ν αντικαθιστά όλα τα ονοματικά επίθετα του Ακαθίστου με τα αντίστοιχα αντωνυμικά:

2.5 ἀσπόρου γὰρ συλλήψεως : āāçñEîāííà áî çà÷àðîŷ ⇒ āāçñEîāííāw áî çà÷àðîŷ.

4.4 ὡς ἀγρὸν ὑπέδειξεν ἡδὺν : yēî ñāēî îîèàçà ñèāāēî ⇒ yēî ñāēî îîèàçà ñèāāēîā.

12.4 θεὸς τέλειος : āāθ ñîāāððāíŷ ⇒ āāθ ñāāððāíŷîè.

14.4 ταπεινὸς ἄνθρωπος : ñîèðāíŷ ÷èēŷ ⇒ ñîèðāíŷîè ÷èēŷ.

¹¹ Βλ. Борковский 2004: 164–285.

5. Στις αλλαγές που έγιναν στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα οφείλεται μάλλον και η διόρθωση της σύνταξης των παλαιότερων εκδοχών $\hat{a}\hat{p}\hat{a}\hat{e}\hat{e} \ \hat{n}\hat{y} \ \hat{a}\hat{u} \ \text{u}\hat{o}\hat{d}\hat{i}\hat{a}\hat{o}$, που απαντάται δύο φορές στο κείμενο αποδίδοντας συνώνυμες ελληνικές οικήσας ἐν τῇ μήτρᾳ (19.5) και ἐν (τῇ σῇ γὰρ) οικήσας γαστρὶ (23.3). Ο διορθωτής αντικαθιστά την αιτιατική πτώση του ουσιαστικού με την τοπική (locativus) $\hat{a}\hat{p}\hat{a}\hat{e}\hat{e} \ \hat{n}\hat{y} \ \hat{a}\hat{u} \ \text{u}\hat{o}\hat{d}\hat{i}\hat{a}\hat{E}$, που ανταποκρίνεται καλύτερα στη συγκεκριμένη σύνταξη σύμφωνα με τους νέους κανόνες του γλωσσικού συστήματος.

6. Ο παρακείμενος (*Imperfectum*) στη μοναδική περίπτωση που απαντά στο σλαβικό κείμενο των παλαιότερων εκδοχών - στον 16.4 με το ρήμα $\zeta\delta\gamma\delta\upsilon$ που αποδίδει το ελληνικό ἐθεώρει, - διορθώνεται στην εκδοχή N σε αόριστο – $\zeta\delta\gamma\delta\alpha$, γεγονός που αποτελεί μια σαφή ένδειξη ότι κατά τον 17^ο αι. ο σλαβικός παρακείμενος δεν είχε πια θέση στο σύγχρονο σύστημα των γραμματικών χρόνων της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας.

7. Στην κατηγορία των γλωσσικών αλλά και των υφολογικών αλλαγών ανήκει η διόρθωση των φωνητικών και γραμματικών παραλλαγών, που χαρακτηρίζουν τη ρωσική γλώσσα και που εμφανίστηκαν στο κείμενο κάτω από την επίδραση της ομιλούμενης γλώσσας των Ανατολικών Σλάβων. Ο αριθμός τέτοιων παραλλαγών στις πρώτες εκδόσεις του Ακαθίστου ήταν αρκετά μεγάλος. Ο διορθωτής της εκδοχής N αντικαθιστά μερικές από αυτές με παραλλαγές κανονικές για την εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα:

13.16 στολή : $\hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{a}\hat{e}\hat{a} \Rightarrow \hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{a}\hat{e}\hat{a}\hat{i}$.

15.5 τόκος : $\hat{d}\hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{n}\hat{o}\hat{a}\hat{i} \Rightarrow \hat{d}\hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{n}\hat{o}\hat{a}\hat{i}$.

15.11 εἰς ταυτὸ : $\hat{a} \ \hat{o}\hat{i}\hat{a}\hat{a} \Rightarrow \hat{a} \ \hat{o}\hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{a}$.

15.17 ἐλπίς : $\hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{a}\hat{a}\hat{e}\hat{a} \Rightarrow \hat{i}\hat{a}\hat{a}\hat{a}\hat{a}\hat{e}\hat{a}\hat{a} \text{ κ.ά.}$

Αιτία για τις αλλαγές αυτές φαίνεται να είναι ο διαχωρισμός των δυο υφολογικών συστημάτων: του συστήματος των θρησκευτικών γραμμάτων και της «ανώτερης» λογοτεχνίας με το μεγαλοπρεπές ύφος τους, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη χρήση λέξεων της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας, και του συστήματος της ομιλούμενης γλώσσας και των «κατώτερων» γραμμάτων, που χρησιμοποιούν τις αντίστοιχες ρωσικές παραλλαγές.

Η παραπάνω ανάλυση δείχνει ότι οι αλλαγές που έγιναν στο κείμενο στο πλαίσιο της διόρθωσης του Pamva Berunda και του Epifaniy Slavenetsky έχουν τα εξής κύρια χαρακτηριστικά:

- Η σλαβική μετάφραση διορθώθηκε ώστε να συμφωνεί με το ελληνικό κείμενο του ύμνου, στο οποίο βασίστηκε ο διορθωτής. Το κείμενο αυτό είχε σχεδόν την ίδια μορφή με αυτό που εκδόθηκε στη συλλογή των Christ–Paranikas.¹²
- Διορθώθηκαν τα λάθη και οι ανακριβείς αποδόσεις των προηγούμενων εκδοχών (ας σημειώσουμε ότι τα περισσότερα από αυτά τα λάθη διατηρήθηκαν στο σλαβικό κείμενο από τον 10^ο αι., δηλαδή από τη σύνταξη των εκδοχών T και K).
- Παρόλο που και η καινούρια εκδοχή, όπως και οι παλαιότερες, ακολουθεί στη μετάφραση του ελληνικού κειμένου την αρχή της μετάφρασης «λέξη-προς-λέξη» και ο διορθωτής καταβάλλει κάθε προσπάθεια να αποδώσει όσο γίνεται με μεγαλύτε-

¹² Christ& Paranikas 1871: 140–147.

ρη ακρίβεια όχι μόνο το νόημα, αλλά και τη δομή του πρωτοτύπου, δεν φτάνει όμως στις ακρότητες των μεταφραστών του Αγίου Όρους του 14^{ου} αι., που πραγματοποίησαν τη σύνταξη των εκδοχών Π και Ε. Έτσι, πολλά σημεία του κειμένου που παρακολουθούν πιστά το πρωτότυπο, δεν συμφωνούν ωστόσο με τη δομή της σλαβικής γλώσσας, τώρα διορθώνονται. Π.χ., από το σλαβικό κείμενο συστηματικά διαγράφεται η αντωνυμία *ѡѡ*, με την οποία οι διορθωτές του 14^{ου} αι. προσπαθούσαν να αποδώσουν το ελληνικό άρθρο, που όμως αποδείχτηκε εντελώς περιττή στη σλαβική πρόταση.

- Παρόλο που ο διορθωτής προφανώς έδωσε μεγαλύτερο βάρος στην ακρίβεια της απόδοσης του νοήματος του πρωτοτύπου παρά στη διατήρηση των εκφραστικών μέσων του, σε μερικά σημεία η νέα εκδοχή αποδίδει καλύτερα την παρονομασία και τον παραλληλισμό του ελληνικού Ακαθίστου.
- Τέλος, για πρώτη φορά στην ιστορία του σλαβικού Ακαθίστου, εκσυγχρονίζεται συστηματικά η γλώσσα του ύμνου· οι γραμματικοί τύποι και οι συντάξεις που δεν χρησιμοποιούνται πλέον στην εκκλησιαστική γλώσσα αντικαθίστανται με αυτές που θα ήταν σαφείς και κατανοητές για τους σύγχρονους αναγνώστες.

Επειδή η διόρθωση έγινε στην ανατολική σλαβική περιοχή, ήταν φυσικό η νέα εκδοχή να βασίζεται στη ρωσική εκδοχή Ρ (πιο συγκεκριμένα στις πρώτες εκδόσεις που αποτύπωσαν αυτήν την εκδοχή), όμως ο διορθωτής φαίνεται να λαμβάνει υπ' όψιν του και τις παλαιότερες εκδοχές του ύμνου, κυρίως τις εκδοχές Τ και Π. Η μελέτη μας έδειξε ότι η διόρθωση αποτελούσε ένα συστηματικό έργο, που πραγματοποιήθηκε από κάποιον ή κάποιους που κατείχαν άριστα τόσο την ελληνική όσο και την εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα και διέθεταν εξαιρετικές φιλολογικές ικανότητες. Τα ιστορικά στοιχεία, όπως και τα έργα του Pamva Berunda και του Epifanii Slavenetsky, δείχνουν ότι αυτοί οι άνθρωποι είχαν όλα τα απαραίτητα προσόντα για να επιτελέσουν το σημαντικό αυτό έργο.

Η σύνταξη της εκδοχής Ν αποτελούσε σημαντικό βήμα στη σωστή απόδοση του Ακαθίστου στη σλαβική γλώσσα. Δεν είναι τυχαίο συνεπώς ότι η εκδοχή αυτή με μερικές ασημαντες αλλαγές διατηρείται στη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία σχεδόν για τέσσερις αιώνες και εξακολουθεί να ψάλλεται και σήμερα σε όλους τους ναούς της.

3. Οι πρόσφατες φάσεις της ιστορίας του σλαβικού Ακαθίστου (από τον 19^ο αι. μέχρι σήμερα)

Οι τελευταίες αλλαγές, που έγιναν στο κείμενο του Ακαθίστου, εμφανίστηκαν στις λεγόμενες εκδόσεις *Sinodalnuje* (της Συνόδου) τις αρχές του 19^{ου} αι.¹³ Από τότε ο σλαβικός Ακάθιστος πήρε οριστικά τη μορφή με την οποία τον γνωρίζουν και τον ψάλλουν σήμερα οι ρώσοι ορθόδοξοι χριστιανοί. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι διορθώσεις των εκδόσεων της Συνόδου ήταν ελάχιστες· το κείμενο του ύμνου διατήρησε σε γενικές γραμμές τη μορφή που του έδωσαν οι συντάκτες της εκδοχής Ν. Συνεπώς δεν υπάρχουν ενδείξεις που θα μας επέβαλαν στη συγκεκριμένη περίπτωση να διακρίνουμε μια ιδιαίτερη εκδοχή του Ακαθί-

¹³ Бобрин 1990: 79–81.

στου. Φαίνεται πιο σωστό να ορίσουμε αυτό το ελαφρώς αλλαγμένο κείμενο ως ένα νέο είδος της εκδοχής Ν. Ας σημειώσουμε όμως ότι οι ελάχιστες αλλαγές, που εμφανίστηκαν σε αυτό το είδος, δείχνουν σαφώς ότι η διόρθωση έγινε βάσει του ελληνικού πρωτοτύπου του ύμνου.

Ας παραθέσουμε εδώ τις διορθώσεις αυτές:

- 1.1 οὐρανόθεν] ἡύ ἰάϑύ ⇒ ἡύ ἰάϑ - ο πληθυντικός αριθμός μετατρέπεται σε ενικό.
- 3.13 τραῦμα] ἡδδουῖᾶ (πληγή, κάρκαδο) ⇒ ἰῖδᾶαῖῖᾶ (ήττα): η διόρθωση οφείλεται στην αλλαγή σημασίας της σλαβικής λέξης ἡδδουῖᾶ, που σε αρχαιότερες εποχές είχε τη σημασία «πληγή, τραύμα», και συνεπώς απέδιδε σωστά το πρωτότυπο, ενώ κατά τον 19^ο αι. χάνει τη σημασία αυτή, και γι' αυτό διορθώνεται με μια παραλλαγή που αποδίδει τη μεταφορική σημασία της εικόνας.
- 7.4 τοῦτον] ᾶᾶῖ ⇒ ἡᾶᾶῖ - ασήμαντη αλλαγή στον τύπο της αντωνυμίας, που κάνει τη μετάφραση ακριβέστερη.
- 9.9 τῆς τριάδας τοὺς μύστας φυλάττουσα] ὀδῖεὸθ ὀαείεῖεῖ ὀδαῖγῦᾶᾶ ⇒ τριᾶδος τοὺς μύστας φωτίζουσα [Ch] ὀδῖεὸῦ ὀαείῖεῖεῖ ἰδῖᾶΕῦᾶῖῖᾶᾶ : η διαφορά των σλαβικών κειμένων οφείλεται στη διαφορά των ελληνικών πρωτοτύπων.
- 10.5 ληρωδῇ] ᾶῖᾶᾶᾶ ⇒ ᾶῖᾶᾶῖᾶᾶᾶ : η πρώτη παραλλαγή κατά την εποχή που έγινε η διόρθωση, είχε αλλάξει σημασία και όχι μόνο δεν απέδιδε πλέον σωστά το πρωτότυπο, αλλά και δεν ταίριαζε στο ύφος του ύμνου, για τούτο και διορθώνεται.
- 11.1 λάμψας] ᾶῖᾶῖᾶ ⇒ ᾶῖᾶῖᾶᾶᾶ - διόρθωση του τύπου της μετοχής, που δεν υφίσταται πλέον στη σλαβική γλώσσα.
- 11.14 τροφή] ἰεὸᾶᾶᾶῖᾶᾶ (τροφοδότρια) ⇒ ἰεὸᾶᾶ (τροφή) - επιστροφή σε πιο ακριβή μετάφραση, την οποία συναντούμε στις εκδοχές K, Π και P.
- 13.12 κυφοροῦσα] ἰῖᾶῖᾶᾶᾶ (βαστάζουσα) ⇒ ᾶῖ ÷δᾶᾶΕ ἰῖᾶῖᾶᾶᾶ (στην κοιλιά βαστάζουσα) - επειδή στη σλαβική γλώσσα δεν υπάρχει ρήμα που να αποδίδει ακριβώς το ελληνικό ρήμα, ο διορθωτής εδώ αντί για την ανακριβή μετάφραση με μετοχή διευκρινίζει αυτήν τη μετοχή με ουσιαστικό – επιρρηματικό προσδιορισμό.
- 13.12 αἰχμαλώτοις] ἰεΕῖᾶῖᾶᾶᾶ ⇒ ἰεΕῖᾶῖᾶᾶᾶᾶ - η χρήση της δοτικής πτώσης αντί για γενική δεν αλλάζει το νόημα της σύνταξης, αλλά βοηθά στη διατήρηση του παραλληλισμού με τον στίχο 13.
- 13.13 ἀπογεννώσα] δῖᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ⇒ δῖᾶᾶᾶᾶᾶᾶ - μετοχή παρελθόντος αντί για μετοχή ενεστώτα με την αλλαγή αυτή στη μετάφραση διατηρείται ο παραλληλισμός των στίχων 12–13 του πρωτοτύπου.
- 13.13 πλανωμένοις] ρᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ⇒ ρᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ - και αυτή η διόρθωση, η οποία δεν αλλάζει σημαντικά τη σημασία της λέξης, μάλλον έγινε για τη διατήρηση του παραλληλισμού του πρωτοτύπου.
- 18.1 ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ] ᾶῖΕῖᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ⇒ ᾶᾶᾶ ᾶῖΕῖᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ - η αντωνυμία ᾶᾶᾶ, η οποία παρεμβάλλεται στη φράση, υπήρχε ήδη στις εκδοχές B και P· το νόημα της φράσης δεν αλλάζει σημαντικά.

- 18.3 ποιμήν ὑπάρχων ὡς θεός] ἱᾱῃῃῃῃ ἡῡῃ ἁᾱῃ (ποιμήν που είσαι Θεός) ⇒ ἱᾱῃῃῃῃ ἡῡῃ γῃῃ ἁᾱῃ (ποιμήν που είσαι ως Θεός) - η μετάφραση γίνεται πιο ακριβής.
- 19.5 καὶ πάντα προσφωνεῖν διδάξας [V] – è ἁῃῃ ἱῃῃῃῃῃῃῃῃ ἱᾱῃῃῃῃ ⇒ καὶ πάντα προσφωνεῖν σοι διδάξας [Ch]– è ἁῃῃ ἱῃῃῃῃῃῃῃῃ ὁᾱῃῃ ἱᾱῃῃῃῃ – η διαφορά των σλαβικών κειμένων οφείλεται στη διαφορά των ελληνικών πρωτοτύπων.
- 23.17 ψυχῆς τῆς ἐμῆς προστασία] ἁῃῃ ἱῃῃῃ ἱῃῃῃῃῃῃῃῃῃῃῃῃῃ ⇒ ψυχῆς τῆς ἐμῆς σωτηρία [MTV Ch]: ἁῃῃῃ ἱῃῃῃ ἡῃῃῃῃῃῃῃῃ – η διαφορά των σλαβικών κειμένων οφείλεται στη διαφορά μεταξύ ελληνικών πρωτοτύπων.

Μεταξύ των διορθώσεων ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τρεις (9.9, 19.5, 23.17), που έχουν ως αιτία κάποιες διαφορές στις ελληνικές εκδοχές του ύμνου. Αν τις συγκρίνουμε με τα στοιχεία της παραγράφου 2.1 αυτού του κεφαλαίου, παρατηρούμε ότι οι διορθώσεις έγιναν σε μερικά από τα σημεία που το πρωτότυπο της εκδοχής N διαφέρει από το κείμενο της εκδοχής των Christ–Paranikas.¹⁴ Και στις τρεις περιπτώσεις το ελληνικό πρωτότυπο της έκδοσης της Συνόδου αποδείχτηκε ότι μοιάζει περισσότερο με το σύγχρονο λειτουργικό κείμενο του ελληνικού Ακαθίστου παρά με το πρωτότυπο της έκδοσης του Νίκωνος. Συνεπώς φαίνεται ότι οι αλλαγές αυτές έγιναν για να επιτευχθεί αντιστοιχία μεταξύ των κανονικών για εκείνη την εποχή λειτουργικών κειμένων των δυο Ορθόδοξων Εκκλησιών.

Στις εκκλησιαστικές εκδόσεις όλων των λειτουργικών βιβλίων στη Ρωσία από τον 19^ο αι. μέχρι σήμερα επανεκδίδονται ακριβώς τα κείμενα της έκδοσης της Συνόδου. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι από τότε δεν έγιναν άλλες προσπάθειες συστηματικής διόρθωσης των λειτουργικών κειμένων. Αντίθετα, το ζήτημα της διόρθωσης των σλαβικών βιβλίων ήταν από τα πιο συζητημένα κατά τους τελευταίους δύο αιώνες και συνεχίζει να αποτελεί μείζον θέμα για τη Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία.¹⁵

Αφήνοντας κατά μέρος τις λεπτομέρειες αυτής της συζήτησης, ας τονίσουμε ότι μια διόρθωση αυτού του είδους θεωρείται από πολλούς αναγκαία. Πράγματι, στη σημερινή εποχή τα σλαβικά λειτουργικά κείμενα έγιναν ακατανόητα για τους περισσότερους πιστούς. Σε αυτό συντείνει και η αρχή της «λέξη–προς–λέξη» απόδοσης που ακολουθούν οι αρχαίες σλαβικές μεταφράσεις, εξαιτίας της οποίας λείπει συχνά από τις μεταφράσεις αυτές η ιδιοματικότητα της σλαβικής γλώσσας, ενώ πολλές προτάσεις, συντάξεις ή ακόμα και λέξεις που είναι ακριβή «αντίγραφα» του ελληνικού πρωτοτύπου δεν έχουν νόημα στα σλαβικά. Ένας άλλος λόγος είναι οι αλλαγές στη σχέση μεταξύ της εκκλησιαστικής σλαβικής και της ρωσικής γλώσσας, καθώς και σε ό,τι αφορά τις διαφορές με τις άλλες σλαβικές γλώσσες. Στην εποχή που έγιναν οι πρώτες μεταφράσεις, η διαφορά μεταξύ αυτών των δύο συστημάτων ήταν ελάχιστη, από τότε όμως μεγάλωσε πάρα πολύ και μάλιστα συνεχίζει να μεγαλώνει. Από το δεύτερο ήμισυ του 19^{ου} αι., όταν η θρησκευτική εκπαίδευση αντικαθίσταται από την κοσμική και την εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα τη μαθαίνουν μό-

¹⁴ Christ&Paranikas 1871: 140–147.

¹⁵ Кравецкий 2001: 42–73.

νο οι ειδικοί, ο κόσμος μέσα στην εκκλησία παύει να καταλαβαίνει τα περισσότερα από αυτά που διαβάζονται και ψάλλονται.¹⁶

Εκτός από την ακραία άποψη, σύμφωνα με την οποία η λειτουργία στη σημερινή εκκλησία πρέπει να γίνεται όχι στην εκκλησιαστική σλαβική, αλλά στη ρωσική γλώσσα, δύο τρόποι ενδείκνυνται για να γίνουν προσιτά τα αρχαία σλαβικά κείμενα στο πλαίσιο της σημερινής εκκλησιαστικής ζωής. Ο πρώτος τρόπος είναι η διάπλαση νέων μορφών των κειμένων αυτών, στις οποίες θα διορθωθούν τα ακατανόητα σημεία, όπως επίσης και όσες λέξεις και φράσεις έχουν αλλάξει σημασία στη ρωσική γλώσσα. Ο δεύτερος τρόπος είναι η απόδοση αυτών των κειμένων στη σύγχρονη ρωσική γλώσσα, η οποία όμως δεν θα προορίζεται για λειτουργική χρήση, αλλά θα έχει βοηθητικό ρόλο και θα χρησιμοποιείται πάντοτε παράλληλα με το σλαβικό κείμενο.

Σε ό,τι αφορά τον πρώτο τρόπο έχει τονιστεί¹⁷ ότι η διόρθωση αυτή πρέπει να είναι πολύ προσεκτική, για να μην «παραβιάζεται» η παράδοση, που αποτελεί το θεμέλιο και συνάμα τον σημαντικότερο αίτιο και μέσον επιβίωσης της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Ο άλλος πολύ σημαντικός λόγος, αν και «εξωφιλολογικός», για τον οποίον η εκκλησία αργεί να κάνει τέτοιες διορθώσεις είναι ο φόβος της διάσπασης της εκκλησίας, όπως είχε γίνει στον 17^ο αι. μετά από τις διορθώσεις των λειτουργικών βιβλίων από τον πατριάρχη Νίκωνα. Ωστόσο, έχουν γίνει κάποιες απόπειρες διόρθωσης του σλαβικού κειμένου του Ακαθίστου. Το 1907 ο M. Dobronravov εκδίδει στο εκκλησιαστικό περιοδικό *Vera i razum (Πίστη και λόγος)* τη δική του εκδοχή του σλαβικού κειμένου του ύμνου, που την έκανε μάλλον επί τη βάσει του ελληνικού κειμένου.¹⁸ Αυτή η εκδοχή, παρόλο που είναι πιο εύκολη στην κατανόηση, διαφέρει πολύ από το κανονικό κείμενο, δεν έχει τη δική του ποιητικότητα, ούτε φέρει την ίδια ανάταση, γι' αυτό βεβαίως και δεν έγινε αποδεκτή.

Η πιο επιτυχημένη κατά την άποψή μας προσπάθεια διόρθωσης του σλαβικού κειμένου του ύμνου έγινε στα 1907–1912 από ειδική επιτροπή, η οποία με εντολή της Ιεράς Συνόδου ετοίμασε τη νέα μορφή του Τριωδίου (αργότερα από την ίδια επιτροπή παρασκευάστηκαν επίσης νέες μορφές και άλλων λειτουργικών βιβλίων).¹⁹ Η επιτροπή περιελάμβανε γνωστούς ειδικούς φιλόλογους, όπως ο Α. Παπαδόπουλος–Κεραμεύς, ο Α. Dimitrievsky και ο Ι. Karabinov. Η γενική αρχή εργασίας της επιτροπής ήταν η διόρθωση να γίνεται όχι βάσει του ελληνικού πρωτότυπου, αλλά βάσει του υπάρχοντος σλαβικού κειμένου. Δηλαδή, οι απαραίτητες διορθώσεις έγιναν μόνο στα ακατανόητα σημεία του κειμένου, που γενικά συνίστανται στην αλλαγή της σειράς των λέξεων, στην αντικατάσταση παλαιών λέξεων και λέξεων που η σημασία τους είχε μεταβληθεί, όπως και στη διόρθωση μερικών συντάξεων που δεν ήταν χαρακτηριστικές για τη σλαβική γλώσσα. Το ελληνικό πρωτότυπο χρησιμοποιήθηκε μόνο στις περιπτώσεις, όπου το σλαβικό κείμενο ήταν διφορούμενο. Αποτέλεσμα του έργου της επιτροπής ήταν μια νέα μορφή του Ακαθίστου, η οποία αφενός δεν διέκοπτε την παράδοση του σλαβικού κειμένου, δηλαδή εκλαμβάνονταν ως το ίδιο κεί-

¹⁶ Βλ. Кравецкий 2001: 25–41, Панин 1995: 3–7.

¹⁷ Реморов 2004: 423–425.

¹⁸ Добронравов 1907: 287–295.

¹⁹ Βλ. Кравецкий 2001: 74–110.

μενο, και αφετέρου ανταποκρινόταν στη σύγχρονη κατάσταση της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Το διορθωμένο Τριώδιο εκδόθηκε το 1912, επανεκδόθηκε μερικές φορές ως το 1915, αργότερα όμως για λόγους που δεν έχουν σχέση με την ποιότητα του κειμένου η Εκκλησία επέστρεψε στην παλαιότερη μορφή.

Σχετικά με την απόδοση των εκκλησιαστικών κειμένων στη σύγχρονη ρωσική γλώσσα, έγιναν τουλάχιστον δύο απόπειρες. Η πρώτη, που κατά τη γνώμη μας ήταν η πιο επιτυχημένη, έγινε στα μέσα του 19^{ου} αι. από τον μητροπολίτη Μόσχας Φιλάρετο (1782–1867), ο οποίος ετοίμασε και τη μετάφραση του μεγαλύτερου μέρους της Αγίας Γραφής στη ρωσική γλώσσα. Ο Άγιος Φιλάρετος έγραψε επίσης και μερικά θεωρητικά κείμενα, στα οποία διατύπωσε τις βασικές αρχές των μεταφράσεών του. Αφήνοντας κατά μέρος τις λεπτομέρειες, αυτές οι αρχές ήταν οι εξής:

1) Πρέπει να δίνεται προσοχή στα ελληνικά πρωτότυπα, τα οποία έχουν μεγάλη αξία όχι μόνο ως λογοτεχνικά αριστουργήματα, αλλά πρώτα απ' όλα ως θρησκευτικό αντικείμενο. Πρώτιστος σκοπός του μεταφραστή πρέπει να είναι η απόδοση του νοήματος του κειμένου με όσο γίνεται μεγαλύτερη ακρίβεια. Γι' αυτό η αρχή της «λέξη-προς-λέξη» μετάφρασης πρέπει να τηρείται όπου είναι δυνατόν.

2) Προσοχή στη σλαβική μετάφραση, η οποία μετά από εννέα αιώνες εκκλησιαστικής ζωής έχει σχεδόν την ίδια αγιότητα με το ελληνικό πρωτότυπο. Γι' αυτό στις περιπτώσεις, όπου η ρωσική και η εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα συμπίπτουν, ο μεταφραστής πρέπει να διατηρήσει την αρχαία σλαβική μορφή του κειμένου.

3) Σεβασμός στη χειρόγραφη παράδοση του κειμένου, στην οποία ο μεταφραστής συνήθως μπορεί να βρει πολύτιμο υλικό για τη δουλειά του. Προτιμότερη είναι η χρήση λέξεων που ήδη είχαν χρησιμοποιηθεί στα αρχαία χειρόγραφα του κειμένου παρά νέων λέξεων, η παρουσία των οποίων δεν έχει «καθαγιαστεί» από την παράδοση.²⁰

Η ρωσική μετάφραση του Ακαθίστου που πραγματοποίησε ο Αγ. Φιλάρετος βάσει αυτών των αρχών²¹ αποτελεί παράδειγμα σεβασμού της σλαβικής παράδοσης του κειμένου και συνιστά έναν «κρίκο» που συνδέει την εκκλησιαστική σλαβική και τη ρωσική γλώσσα.

Η δεύτερη ρωσική μετάφραση του Ακαθίστου εκδόθηκε το 1912 από τον Ν. Zaionchkovsky με το ψευδώνυμο Ν. Nakhimov.²² Η μετάφραση αυτή έγινε βάσει εντελώς διαφορετικών αρχών. Ο Ν. Zaionchkovsky μεταφράζει το ελληνικό κείμενο ως φιλόλογος και απομακρύνεται συνειδητά από το σλαβικό κείμενο με σκοπό να ανανεώσει την κατανόηση του περιεχομένου του.²³ Η απόδοση αυτή όμως δέχτηκε πολλές κριτικές λόγω της πολύ περιγραφικής γλώσσας της (μια ελληνική λέξη μεταφραζόταν συχνά με ολόκληρη φράση) και της έλλειψης ποιητικότητας.²⁴ Πράγματι, ο Ν. Zaionchkovsky δεν προσπαθεί καν να αποδώσει τα ποιητικά χαρακτηριστικά του Ακαθίστου και χρησιμοποιεί απλοϊκή

²⁰ Βλ. επίσης Реморов 2004: 415–426.

²¹ Филарет 1855: 141–152.

²² Нахимов 1912: 188–199.

²³ Βλ. Кравецкий 2001: 125–129.

²⁴ Кравецкий 2001: 129–133, 283–293.

γλώσσα που δεν ταιριάζει με το υψηλό περιεχόμενο και το ύφος του ύμνου· η μετάφρασή του έχει χαμηλή λογοτεχνική αξία και δεν μας δίνει καμία ιδέα για το πρωτότυπο.

Πρέπει να αναφέρουμε εδώ και την ποιητική απόδοση του προοιμίου και μερικών οίκων (συγκεκριμένα των οίκων 1, 3 και 17), η οποία έγινε από τον γνωστό ρώσο βυζαντινολόγο Α. Averintsev. Η μετάφραση αυτή έγινε ειδικά για το ανθολόγιο βυζαντινών λογοτεχνικών κειμένων, το οποίο εκδόθηκε το 1968.²⁵ Πρόκειται για μια πολύ καλή απόδοση της ποιητικής μορφής του πρωτοτύπου, που όμως έχει μόνο φιλολογική αξία και δεν μπορεί να αντικαταστήσει το σλαβικό κείμενο.

4. Η σύγχρονη εκκλησιαστική εκδοχή της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου

Όλα τα προαναφερθέντα έχουν σχέση με την ιστορία του σύγχρονου λειτουργικού κειμένου του σλαβικού Ακαθίστου. Ας περάσουμε τώρα από τη διαχρονική εικόνα αυτού του ύμνου στη συγχρονική του διάσταση. Αξίζει όμως να τονίσουμε εξ αρχής ότι πρόκειται για κάτι παραπάνω από μια απλή μετάφραση ή ένα λογοτεχνικό κείμενο – ο σλαβικός Ακάθιστος Ύμνος, όπως και το ελληνικό πρωτότυπό του, είναι ένα κείμενο λειτουργικό, είναι δηλαδή αντικείμενο της χριστιανικής πίστης. Και ενώ ψάλλεται σε όλους τους σλαβικούς ναούς, και με τα λόγια του οι σλάβοι χριστιανοί για πολλούς αιώνες απευθύνονται στον Θεό, έχει αποκτήσει θρησκευτική αξία καθ'εαυτόν, ανεξάρτητα από το αν αποδίδει ορθά ή όχι το ελληνικό πρωτότυπο. Συνεπώς φαίνεται ότι δεν είναι σωστό να κρίνουμε τη σύγχρονη σλαβική μετάφραση του Ακαθίστου, αλλά μόνο να τη μελετήσουμε για καθαρά επιστημονικούς σκοπούς.

Συγκρίνοντας τη σύγχρονη σλαβική λειτουργική εκδοχή του ύμνου²⁶ με το κείμενο του Ακαθίστου, το οποίο χρησιμοποιεί σήμερα η Ελληνική Ορθόδοξη Εκκλησία,²⁷ παρατηρούμε ότι το σλαβικό κείμενο σε γενικές γραμμές όχι μόνο αντιστοιχεί στο ελληνικό, αλλά και το αποδίδει «λέξη-προς-λέξη». Οι σημαντικότερες διαφορές μεταξύ τους είναι οι εξής:

- στο δεύτερο προοίμιο το σύγχρονο σλαβικό κείμενο έχει την παραλλαγή δαάε (οι δούλοι) αντί για την ελληνική λέξη ή πόλις, αλλάζοντας επίσης και τον ενικό αριθμό των ρημάτων και αντωνυμιών ἀναγράφω, με και κραζω σε πληθυντικό για να συμφωνούν με το πληθυντικό του ουσιαστικού· ας θυμίσουμε, ότι αυτή η σλαβική παραλλαγή για πρώτη φορά εμφανίστηκε στην εκδοχή Ρ και, απ' όσο ξέρουμε, δεν αντιστοιχεί σε καμία ελληνική εκδοχή.
- Στο 1.17 στη θέση του ελληνικού χαῖρε, δι' ἧς βρεφουργεῖται ὁ κτίστης, στο σλαβικό κείμενο βρίσκεται η παραλλαγή, που υπήρχε στα αρχαιότερα ελληνικά χειρόγραφα – χαῖρε, δι' ἧς προσκυνεῖται ὁ πλάστης – δαάδέήŷ ἄρᾱά ἱῖἔᾰίŷᾰῖñŷ ὁάῖδᾰᾰᾰ,

²⁵ Аверинцев 1968: 239–241.

²⁶ Каноник 2000: 83–117.

²⁷ Ὑμνολόγιον 1995: 25–36.

- Από τις αρχαιότερες εκδοχές του ύμνου στο σύγχρονο κείμενο διατηρείται η λανθασμένη μετάφραση του ελληνικού επιθέτου παρὰδοξον στο 2.3 ως ἰδᾶῖᾱῖᾱ («πανένδοξο»).
- Μια σχετική ανακρίβεια βρίσκουμε στον 2.5 που η ελληνική ή κύησις μεταφράζεται ως δῖᾱᾱᾱᾱᾱᾱᾱ (γέννηση)· η μετάφραση αυτή υπάρχει σε όλες τις εκδοχές του ύμνου αρχίζοντας με τις πρώτες: Γ και Κ.
- Στο 4.4 το σύγχρονο σλαβικό κείμενο, ακολουθώντας την παράδοση όλων των παλαιότερων εκδόσεων, έχει στη θέση της ελληνικής λέξης ἀγρός τη σλαβική ᾠᾱῖ (χωριό, οικισμός).
- Στο 5.12 στην απόδοση της φράσης λειμῶνα τῆς τρυφῆς το σύγχρονο σλαβικό κείμενο διατηρεί την ανακριβή μετάφραση των αρχαίων εκδοχών δᾱῖ ἰῖῖῖῖῖ (παράδεισο της τροφῆς), παρόλο που σε άλλα σημεία του ύμνου (7.9, 15.15) με την ίδια σλαβική λέξη δᾱῖ μεταφράζεται η ελληνική λέξη παράδεισος.
- Στο 5.14, παρόλο που στη σλαβική γλώσσα υπάρχει η δάνεια λέξη f è ἰῖῖῖῖ, στη θέση του ελληνικού θυμίαμα από τις αρχαιότερες εκδοχές μέχρι το σύγχρονο κείμενο βρίσκεται μια άλλη λέξη ῖῖῖῖῖ με τη σημασία «θυμιατήρι».
- Μια άλλη σημαντική διαφορά του σλαβικού κειμένου από το ελληνικό πρωτότυπο υπάρχει στο 7.8, όπου στη θέση του ελληνικού ἀμυντήριον βρίσκουμε τη σλαβική λέξη ἰ ὀᾱῖῖῖ (μαρτύριο, βάσανο), που μάλλον εμφανίστηκε εξαιτίας του λάθους του μεταφραστή της πρώτης σλαβικής εκδοχής του ύμνου, και από τότε διατηρήθηκε στη μακρόχρονη παράδοση του σλαβικού κειμένου.
- Στο 9.3–4, ενώ η ελληνική φράση διαβάζεται ως ἔσπευσαν τοῖς δώροις θεραπεῦσαι, στη σλαβική προστίθεται η αντωνυμία ᾱῖ ὀ (σε αυτόν) για να διευκρινίσει τη σημασία της σλαβικής σύνταξης, που παίρνει έτσι τη μορφή ἰῖῖῖῖῖῖ ᾱῖ ὀ ἰῖῖῖῖῖῖ ᾱῖ ὀ.
- Στο 9.14 αντί για τη μετοχή παύσασα στον χαιρετισμό χαῖρε, πυρός προσκύνησιν παύσασα, το σλαβικό κείμενο αποδίδει την παραλλαγή σβέσασα, που υπήρχε σε ορισμένα αρχαία ελληνικά χειρόγραφα. Είναι αξιοσημείωτο ότι την ίδια μετοχή uᾱᾱῖῖῖῖῖῖῖῖ βρίσκουμε στο σλαβικό κείμενο μερικούς στίχους παραπάνω στον χαιρετισμό δᾱᾱᾱῖῖῖ ἰδᾱῖῖῖῖῖ ἰᾱῖῖ uᾱᾱῖῖῖῖῖῖῖῖ - χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον σβέσασα.
- Στο 13.12–13 στο σλαβικό κείμενο οι θέσεις των φράσεων ὁδηγὸν πλανωμένοις (ἰᾱῖῖῖῖῖῖῖῖ ῖᾱῖῖῖῖῖῖῖῖ) και λυτρωτὴν αἰχμαλώτοις (ῖῖῖῖῖῖῖῖῖῖῖῖῖ ἰῖῖῖῖῖῖῖῖ) έχουν αντιστραφεί σε σχέση με το σύγχρονο ελληνικό κείμενο: η πρώτη συνδέεται με την μετοχή ἀπογεννώσα (δῖᾱῖῖῖῖῖῖ) και η δεύτερη με τη μετοχή κυοφοροῦσα (ᾱῖ ῖῖῖῖῖῖ ἰῖῖῖῖῖῖῖ). Το πρωτότυπο για αυτές τις σλαβικές συντάξεις το βρίσκουμε επίσης στα αρχαία ελληνικά χειρόγραφα.
- Στο 15.9 παρατηρούμε την ανακριβή απόδοση του ελληνικού επιθέτου ἀναμφίβολον με το σλαβικό ῖῖῖῖῖῖῖῖῖ με σημασία «γνωστός, ένδοξος», η παραλλαγή όμως συνδέεται με την παράδοση του σλαβικού κειμένου και τις μεταφράσεις του ύμνου (την έχουμε βρει στις εκδοχές Κ, Π και Ρ).

- Μια άλλη ανακριβής απόδοση υπάρχει λίγο παρακάτω: στον 15.11 το επίθετο πανάριστον μεταφράζεται με το σλαβικό *īdāñāāīīā* (πανένδοξο). Φαίνεται ότι και αυτό το σημείο δεν διορθώθηκε από σεβασμό στη σλαβική παράδοση του Ακαθίστου, επειδή ο χαιρετισμός αυτός έχει την ίδια μορφή στις πρώτες εκδοχές T και K του σλαβικού Ακαθίστου.
- Στο 16.5 παραλείπεται η απόδοση της τελευταίας λέξης της φράσης ακούοντα δὲ παρὰ πάντων οὕτως, η ίδια λέξη όμως παραλείπεται και σε πολλά αρχαία ελληνικά χειρόγραφα, όπως και σε μερικές εκδόσεις.²⁸
- Στο 21.3 το σύγχρονο σλαβικό κείμενο ακολουθεί όχι τη σημερινή εκκλησιαστική εκδοχή του ελληνικού, που διαβάζεται τὸ γὰρ ἄϋλον ἄπτουσα φῶς, αλλά την εκδοχή μερικῶν αρχαιότερων χειρογράφων τὸ γὰρ ἄϋλον ἄπτουσα πῦρ – *īāāūāñōāāīīūē āī āæāābūē īāīū*, που βρίσκεται σε όλες τις σλαβικές εκδοχές του Ακαθίστου, εκτός από την εκδοχή E.
- Στο 21.7 η λέξη βολις αντιστοιχεί στη σλαβική *ñāEðēēī* με τη σημασία «φωστήρας». Παρόλο που η σλαβική μετάφραση στο σημείο αυτό δεν αποδίδει ακριβώς το νόημα του πρωτοτύπου, δεν μπορεί να θεωρηθεί αποτυχημένη, επειδή η λέξη αυτή με το άλλο ουσιαστικό του χαιρετισμού *ñāEðā* (φέγγους) σχηματίζουν παρονομασία, ανάλογη με αυτή, στην οποία βασίζεται η ρητορική δομή του ελληνικού Ακαθίστου.
- Μια σχετική ανακρίβεια διαπιστώνουμε στο 23.6, όπου η ελληνική λέξη σκηνή μεταφράζεται ως *ñāēāīīā* («χωριό, κατοικία»), ενώ στο πρώτο προοίμιο η ίδια λέξη έχει την ακριβέστερη μετάφραση – *ēðīā*.
- Στο 23.14 η σλαβική λέξη *īīāEāū* («νίκες») δεν αποδίδει σωστά τη σημασία της αντίστοιχης ελληνικής τρόπαια, όμως αυτή η μετάφραση υποστηρίζεται από τη σλαβική παράδοση του κειμένου, ανάγεται στις αρχαιότερες εκδοχές του ύμνου και παρέμεινε αμετάβλητη σε όλη την ιστορία του.

Η παραπάνω ανάλυση δείχνει ότι οι διαφορές του σύγχρονου σλαβικού κειμένου σε σχέση με το ελληνικό διατηρούνται ή λόγω αναφοράς σε κάποιες άλλες (εκτός από τη σύγχρονη εκκλησιαστική) εκδοχές του ελληνικού ύμνου, ή λόγω σεβασμού στη μακρόχρονη σλαβική παράδοση του κειμένου, ή (σπανιότερα) για τη διατήρηση της ρητορικής δομής του σλαβικού ύμνου. Μεταξύ όλων των διαφορών ξεχωρίζει η παραλλαγή δὰὰ (οι δούλοι) στη θέση της ελληνικής ή πόλις στο δεύτερο προοίμιο, επειδή σε αυτό το σημείο η ανακρίβεια της μετάφρασης μάλλον έγινε συνειδητά με σκοπό να προσαρμοστεί το περιεχόμενο του ύμνου στα σλαβικά δεδομένα.

Οι φιλόλογοι που έλαβαν μέρος στην επεξεργασία του σλαβικού κειμένου του Ακαθίστου από τον 11^ο ως τον 19^ο αι. προσπάθησαν όχι μόνο να διορθώσουν τις διαφορές μεταξύ του ελληνικού και του σλαβικού κειμένου, αλλά και να αλλάξουν τα σημεία, στα οποία οι πρώτοι μεταφραστές, ακολουθώντας κατά λέξη το ελληνικό πρωτότυπο, δημιούργησαν φράσεις ακατανόητες ή αταίριαστες με τους κανόνες της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας. Το σύγχρονο σλαβικό κείμενο που εμφανίστηκε ως αποτέλεσμα της μακρόχρονης

²⁸ Pitra 1876:250–262, Aldus Manutius 1501.

αυτής επεξεργασίας, περιέχει πολύ λιγότερα ακατανόητα σημεία σε σχέση με τις αρχαιότερες εκδοχές. Μερικά όμως από αυτά διατηρήθηκαν στο κείμενο και λόγω σεβασμού στη σλαβική παράδοσή του, αλλά και μερικές φορές για να μην αποδυναμωθούν τα ρητορικά μέσα του σλαβικού ύμνου. Ας αναφέρουμε εδώ μερικά παραδείγματα:

- Στην αρχή του τρίτου οίκου (3.1) μια ιδιαίτερη μορφή παρονομασίας με τρεις ομόριζες λέξεις γινῶσιν ἄγνωστον γινῶναι αποδίδεται με την δυσνόητη σλαβική φράση, που διατηρεί τη ρητορική δομή του πρωτοτύπου, αποτελούμενη επίσης από τρεις ομόριζες λέξεις δαζόι: δαζόι ύ ίάάιδαζόι Εάάάι ύέ δαζόι Εδè,
- Η σλαβική φράση êú òääE çðÿ íääð÷-íEé è áðäêîwêðääíääíóð îîîûøëÿÿ íääîðî÷íäÿ, που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα κατά λέξη μετάφρασης των στίχων 3–4 του οίκου 6 (πρὸς τὴν ἄγαμόν σε θεωρῶν καὶ κλεψίγαμον ὑπονοῶν, ἄμεμπτε), στη σημερινή της μορφή είναι σχεδόν ακατανόητη για τον αναγνώστη του ὕμνου.
- Στο 22.1 (χάριν δοῦναι θελήσας ὀφλημάτων ἀρχαίων) στη σλαβική παράδοση διατηρείται η μετάφραση áðäðü äàðè âîñðîðEâü âîêāwāü äðääíèðü, στην οποία παρόλο που όλες οι λέξεις μεταφράζονται σωστά, το σύνολό της δεν δίνει νόημα. Η φράση αυτή θα απέδιδε καλύτερα το νόημα του πρωτοτύπου, αν αντί για áðäðü («ευδαιμονία, ευλογία») η ελληνική χάρις μεταφραζόταν ως îðîüâííä («ἀφραση»), αλλά αυτή η αλλαγή μάλλον δεν πραγματοποιήθηκε, επειδή τότε θα κατέστρεφε την παρονομασία αυτού του σλαβικού στίχου, που στηρίζεται στις λέξεις áðäðü και äàðè με την ίδια ρίζα äàð.

Η απόδοση στο σύγχρονο λειτουργικό κείμενο των ρητορικών μέσων του πρωτοτύπου είναι ένα σημαντικό πρόβλημα που απαιτεί ειδική μελέτη. Στην παρούσα έρευνα θα παρουσιάσουμε μόνο μερικά στοιχεία σχετικά με αυτό το θέμα. Κατά την εκτίμησή μας, ο σλαβικός Ακάθιστος Ύμνος στη σύγχρονη εκδοχή του αποδίδει τα ρητορικά μέσα του ελληνικού κειμένου σχεδόν στον ίδιο βαθμό όπως και οι αρχαιότερες εκδοχές T και K, στοιχεία για τις οποίες έχουν δημοσιευθεί από την A. Filonov-Gove.²⁹ Ας θυμίσουμε ότι σύμφωνα με τους υπολογισμούς της ερευνήτριας, η σλαβική μετάφραση γενικώς αποτυγχάνει να αποδώσει το μέτρο και την πρωτεύουσα παρονομασία (δηλαδή αυτή που δεν προέρχεται από τη γραμματική ομοιότητα), αποδίδει τη δευτερεύουσα παρονομασία (μεταξύ λέξεων ετυμολογικά συγγενών) περίπου σε 50% των περιπτώσεων, τον γραμματικό παραλληλισμό σε 80%–90% των περιπτώσεων, ενώ τα ρητορικά σχήματα αποδίδονται σχεδόν εξ ολοκλήρου.³⁰ Η μακρόχρονη ιστορία του κειμένου δεν άλλαξε σε γενικές γραμμές τη ρητορική δομή του, και έτσι περίπου οι ίδιοι αριθμοί ισχύουν και για τη σημερινή μορφή του σλαβικού κειμένου, με τη διαφορά ότι η δευτερεύουσα παρονομασία και ο γραμματικός παραλληλισμός αποδίδονται τώρα κάπως καλύτερα σε σχέση με τις πρώτες εκδοχές. Η ποιητική αξία της μετάφρασης όμως, όπως ορθά υποστηρίζει η A. Filonov-Gove,³¹ δεν

²⁹ Filonov-Gove 1988: 152–201.

³⁰ Filonov-Gove 1988: 172–175, 180–182.

³¹ Filonov-Gove 1988: 185.

κρίνεται αποκλειστικά βάσει του βαθμού στον οποίο η μετάφραση αποδίδει τα ρητορικά μέσα του πρωτοτύπου, αλλά και βάσει εκείνων των ποιητικών σχημάτων που υπάρχουν στη μετάφραση ανεξάρτητα από το πρωτότυπο, αν συμφωνούν γενικά με τη ρητορική δομή του. Το ποσοστό των ανεξάρτητων εκφραστικών μέσων στο σύγχρονο σλαβικό κείμενο φαίνεται να είναι, σύμφωνα με την εκτίμησή μας, κάπως μεγαλύτερο σε σχέση με τις εκδοχές T και K, όπου αποτελούσε από το 4% ως το 52% όλων των ρητορικών μέσων ανάλογα με το είδος του σχήματος.³² Το συνολικό ποσοστό των αποδιδόμενων, όπως και ανεξάρτητων από το ελληνικό πρωτότυπο εκφραστικών μέσων στον σύγχρονο σλαβικό Ακαθίστο είναι τόσο μεγάλο που, παρά την έλλειψη μέτρου, αυτό το κείμενο αναμφισβήτητα δίνει την εντύπωση του ποιητικού λόγου. Αυτή η εντύπωση οφείλεται και στην επαναληπτική δομή των χαιρετισμών, που αρχίζουν όλοι με την ίδια λέξη δᾶδὲ ἡŷ - χαῖρε, και στον παραλληλισμό και στο ομοιοτέλετο που στις περισσότερες περιπτώσεις διατηρούνται στη μετάφραση, όπως και στην «πυκνή» εκφραστικότητα του λόγου, που συνήθως χαρακτηρίζει τα ποιητικά κείμενα.

Ανοιχτό παραμένει το ερώτημα πόση σημασία έδιναν οι διορθωτές του κειμένου στη σωστή απόδοση των ποιητικών μέσων του πρωτοτύπου. Είναι προφανές ότι δεν θεωρούσαν αυτό το ζήτημα τόσο σημαντικό, όσο την ακριβή κατά λέξη μετάφραση. Ωστόσο, σχεδόν παντού προσπαθούσαν να επιλέξουν ανάμεσα στις ακριβείς κατά λέξη παραλλαγές εκείνες που απέδιδαν με τον καλύτερο τρόπο τη ρητορική δομή του πρωτοτύπου. Τη συστηματική προσπάθεια που έγινε προς αυτήν την κατεύθυνση την έχουμε παρατηρήσει σε όλες τις διορθώσεις του Ακαθίστου από τον 11^ο ως τον 18^ο αι. (βλ. τα κεφάλαια 2–6).

Στην παραπάνω μελέτη, αφού προσπαθήσαμε να παρακολουθήσουμε την ιστορία του σλαβικού Ακαθίστου, ήταν λογικό να επικεντρώσουμε την προσοχή μας στα σημεία που διέφεραν από τη μια σλαβική εκδοχή του ύμνου στην άλλη. Ολοκληρώνοντας τη μελέτη μας, οφείλουμε όμως να περιγράψουμε και εκείνα τα σημεία του σλαβικού Ακαθίστου που παρέμειναν αναλλοίωτα από τις αρχαιότερες εκδοχές του ύμνου μέχρι σήμερα. Προφανώς πρόκειται για τα επιτεύγματα της αρχαίας μετάφρασης, τα οποία όλοι οι επόμενοι διορθωτές ούτε καν επιχείρησαν να βελτιώσουν. Η ανάλυση τέτοιων σημείων μπορεί συνεπώς να ρίξει φως στο πρόβλημα με ποια κριτήρια έκριναν οι άνθρωποι των γραμμάτων την επιτυχία της συγκεκριμένης μετάφρασης. Τα βασικά χωρία που διατηρούνται στο σύγχρονο λειτουργικό κείμενο του Ακαθίστου από τον 11^ο αι. είναι τα εξής:

Πρ. 2. 4

ἀλλ' ὥς ἔχουσα τὸ κράτος ἱῖ yêw èìóùàŷ ääðæäð
ἀπροσμάχιτον ἱäïîäEäè ìóp

– ορθή μετάφραση της μεταφορικής εικόνας του πρωτοτύπου.

³² Filonov-Gove 1988: 190–192.

7. 3–5

καὶ δραμόντες ὡς πρὸς ποιμένα
θεωροῦσι τοῦτον ὡς ἄμνὸν ἄμωμον
ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας βοσκηθέντα,
ἦν ὑμνοῦντες εἶπον

è òâêðåå yêw êú ïàñòùðð, âèäÿòú
(âèäÿòà) ñååî yêw àâíòà íåíîðí÷íà
âî ÷ðåå ìðåíå ïåñòåñÿ (íåñòåñÿ)
ðæå ïîðòåå ðEðà

- η επιτυχία αυτού του τμήματος της σλαβικής μετάφρασης βασίζεται στην ακριβή απόδοση της μεταφορικής εικόνας του πρωτοτύπου.³³

7. 9

χαῖρε, παραδείσου θυρῶν ἀνοικτήριον

ðåäòè ñÿ ðåññèèðú åååðèè tååðçåíå

– ο επιτυχημένος από ρητορική άποψη στίχος αυτός βασίζεται στην επανάληψη του συμφώνου [r] και των φωνηέντων [e] και [i].

7. 12–13

χαῖρε, τῶν ἀποστόλων τὸ ἀσίγητον
στόμα, χαῖρε, τῶν ἀθλοφόρων τὸ
ἀνίκητον θάρσος

ðåäóèñÿ àññòèwåú íåíwè÷íàÿ ïñðà
ðåäóèñÿ ñððåñòîðåðîðåú
íåííåEæèíàÿ ååðçîñðå

- ο παραλληλισμός αυτών των γειτονικών στίχων στη σλαβική μετάφραση ενισχύεται με την επανάληψη του συμφώνου [l] στον πρώτο και του συμφώνου [r] στον δεύτερο στίχο.

9. 1–4

Ἴδον παῖδες Χαλδαίων ἐν χερσὶ τῆς
παρθένου τὸν πλάσαντα χειρὶ τοὺς
ἀνθρώπους· καὶ δεσπότην νοοῦντες
αὐτόν, εἰ καὶ δούλου ἔλαβε μορφήν

âèäEðà îððîðú ðæååñèðèè íà ðóéó
ååð÷ ñîçååðååñî ðóèèè ÷æñîâEèè è
âèæó ðåçóìEåðòå ååî àòå è ðåáíè
ïðîÿðú çðæú

- ακριβής απόδοση με σλαβικά μέσα της συμβολικής εικόνας του πρωτοτύπου.

9. 6–7

χαῖρε, ἀστέρος ἀδύτου μήτηρ·
χαῖρε, αὐγὴ μυστικῆς ἡμέρας·

ðåäóèñÿ çåEçåú íåçåðîñèèòÿ ìðð
ðåäóèñÿ çððå ðæñîððååñîíåw åíå

- η σλαβική μετάφραση των χαιρετισμών αυτών αποδίδει σωστά τα μεταφορικά σχήματα του πρωτοτύπου, αλλά έχει και τη δική της φωνητική εκφραστικότητα με το επαναλαμβανόμενο σύμφωνο [z],

9. 17

χαῖρε, πασῶν γενεῶν εὐφροσύνη

ðåäóèñÿ åñEðú ðîåwåú ååñåñèå

- η σωστή μετάφραση του ελληνικού χαιρετισμού μαζί με το φωνητικό σχήμα με τα σύμφωνα [v] και [s].

³³ Βλ. επίσης την ανάλυση της ποιητικής εκφραστικότητας αυτού του οίκου της μετάφρασης στη Filonov-Gove 1988: 196–197.

10. 1–2

κήρυκες θεοφόροι γεγονότες οί μά-
γοι υπέστρεψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα

īīīīâEăîèöû ââ⁹īīñīîè áûâðââ
âîēñâè âîçâðàðèðâñÿ âú
âââñewíú

- η ποιητική εκφραστικότητα αυτού του σλαβικού κομματιού όπως και του υπόλοιπου οίκου βασίζεται στο επαναλαμβανόμενο σύμφωνο [v].³⁴

11.16–17

χαῖρε, ἡ γῆ τῆς ἐπαγγελίας·
χαῖρε, ἐξ ἧς ῥέει μέλι καὶ γάλα

ðâäðèñÿ çâîèâ wâEðîââîîÿ ðâäðèñÿ
èç íâÿ æâ ðâ÷âðú ìââú è ìèâêî

- η μετάφραση μεταφέρει ακριβώς το αντίστοιχο κομμάτι της σλαβικής Αγίας Γραφής, αλλά αποκτά και τη δική της ποιητικότητα, η οποία οφείλεται στο φωνήεν [e], που απαντά εννέα φορές μέσα σε δύο στίχους.

13. 6 – 7.

χαῖρε, τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας·
χαῖρε, τὸ στέφος τῆς ἐγκρατείας

ðâäðèñÿ ðâEðâ ìâðèEíîÿ
ðâäðèñÿ âEí÷â âîçâððæâîîÿ

- η αρχαία σλαβική μετάφραση πετυχαίνει να αποδώσει και τη συμβολική εικόνα του πρωτοτύπου, και τον παραλληλισμό του, έχει όμως και τη δική της ποιητική δομή με το επαναλαμβανόμενο φωνήεν [e].

13. 9

χαῖρε, τῶν ἀγγέλων τὸν βίον ἐμφαίνουσα

ðâäðèñÿ ââðewñêîâ æèðîâ yâëÿrùâÿ

- ακριβής μετάφραση του πρωτοτύπου, που διατηρεί και τον παραλληλισμό με τον προηγούμενο στίχο.

13. 16.

χαῖρε, στολή τῶν γυμνῶν παρρησίας
(παρρησία)

wââæâî ìââèðú ââðçîîââîîÿ
(ââðçîîââîîâ)

- η σλαβική φράση αυτή, παρόλο που είναι δύσκολη στην κατανόηση, διατηρεί με ασήμαντες αλλαγές την αρχική της μορφή, μάλλον λόγω της σαφούς ποιητικότητάς της, η οποία βασίζεται στην επαναλαμβανόμενη συλλαβή [de], όπως και στη σταθερή εναλλαγή τονιζόμενων και άτονων συλλαβών, που θυμίζει τον συλλαβο-τονικό μέτρο της ρωσικής ποίησης.

14. 1–4

Ξένον τόκον ἰδόντες ξενωθῶμεν
τοῦ κόσμου, τὸν νοῦν εἰς οὐρανὸν
μεταθέντες· διὰ τοῦτο γὰρ ὁ
ύψηλός (θεός) ἐπὶ γῆς ἐφάνη
ταπεινὸς ἄνθρωπος

ñððâîîîâ ðîæñðâî âèâEâðâ
uñððâîèîñÿ ìîðâ uîú ìâ ìâââ
îðâèîæðâ: ñââw âî ðââè âûñîêîèè (ââ⁹)
ìâ çâîèè yâèñÿ ñîèðâîîîúè ÷è⁹Eè

³⁴ Βλ. επίσης Filonov-Gove 1988: 194.

- ένα από τα επιτεύγματα της αρχαίας μετάφρασης, που περιλαμβάνει την πολύ καλή απόδοση της παρονομασίας ξένον - ξενωθῶμεν με τις ετυμολογικά συγγενείς λέξεις ñððáííî – uñððáíèîñ και τη φωνητική εκφραστικότητα με τα σύμφωνα [s], [r] και [v].³⁵

15. 11

χαῖρε, οἶκημα πανάριστον τοῦ ἐπὶ τῶν δαᾶόεñý ñāēáíî ïðāñēāáíî ñòùāāw
Σεραφίμ íà ñāðāðîì ìΕδύ

- ορθή απόδοση της ελληνικής μεταφοράς, αλλά και ποιητικό σχήμα με το επαναλαμβανόμενο σύμφωνο [s].

15. 16.

χαῖρε, ἡ κλεῖς τῆς Χριστοῦ βασιλείας δαᾶόεñý êēp÷ó ððñðáíý ððððîîāā
- σωστή απόδοση της ελληνικής μεταφοράς.

16. 1–4

Πᾶσα φύσις ἀγγέλων κατεπλάγη Ἀñýêîā ññðāñðāî āāðēüñêîā uāēāēñý
τὸ μέγα τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως āāēēêîîó (āāēēp) ðāîāāw āî÷ēðE÷āíîý
ἔργον· τὸν ἀπρόσιτον γὰρ ὡς θεὸν āEéó: íāîðēñðóîíāāî áî yēw āāð
ἐθεώρει πᾶσι προσιτὸν ἄνθρωπον çðýðå (āēāýðå) āñEîú ïðēñðóîíāāî
÷ēðEēā

- η αρχαία σλαβική μετάφραση αποδίδει σωστά όχι μόνο το νόημα του πρωτότυπου, αλλά και τις παρονομασίες ἀπρόσιτον - προσιτὸν (íāîðēñðóîíāāî – ïðēñðóîíāāî) και ἐνανθρωπήσεως - ἄνθρωπον (āî÷ēðE÷āíîý - ÷ēðEēā).

17. 13

χαῖρε, τῶν ἀλιέων τὰς σαγήνας δαᾶόεñý ðúāāðñêîý ìðāæē
πληροῦσα êñîîēíýpùāý

- η ποιητική δομή του στίχου στα σλαβικά βασίζεται στην επανάληψη του συμφώνου [r].

17. 16

χαῖρε, ὅλκας τῶν θελόντων σωθῆναι δαᾶόεñý êîðāāēp ðîðýùèðú ñîāñðēñý
- ορθή απόδοση της μεταφορικής εικόνας του πρωτοτύπου.

19. 1 – 2.

Τείχος εἶ τῶν παρθένων, θεοτόκε ÑðEíà āñē āEāāîú áðā āāð
παρθένε, καὶ πάντων τῶν εἰς σὲ è āñEîú êú ðāāE ïðēāEāpùîîú
προστρεχόντων

- η σλαβική μετάφραση αποδίδει σωστά τη μεταφορική εικόνα του πρωτοτύπου, αλλά έχει και το φωνητικό σχήμα με το φωνήεν [e] που επαναλαμβάνεται εννέα φορές μέσα σε δύο στίχους.

19. 13.

χαῖρε, ἡ τὸν σπορέα τῆς ἀγνείας τεκοῦσα δαᾶόεñý ñEýðāēý ÷ñθîðú ðîæāðāý
- στη μετάφραση αποδίδεται σωστά το Ευαγγελικό σύμβολο του πρωτοτύπου.

³⁵ Λεπτομερέστερα βλ. Filonov-Gove 1988: 199.

19. 16.

χαῖρε, καλή κουροτρόφε παρθένων δᾶᾷδὲñŷ ᾱῖᾱᾷᾶŷ ἰῆᾱᾱῖῖῆδᾶᾷῆῖῆᾶ ᾱῈᾱᾱῖῖ
– η *calque* που είχε συντεθεί στην αρχαία μετάφραση για την απόδοση της σύνθετης λέξης
κουροτρόφος φαίνεται να ικανοποιεί όλους τους διορθωτές του ύμνου.

21. 1–2

Φωτοδόχον λαμπάδα τοῖς ἐν σκότει ᾱᾱῈᾱῖῖᾱῖᾱῖ ἰόβ ᾱᾱῈᾱῖ ᾱῖᾱῖῖῖ ᾱῖ ᾱῖ ᾱῖ ᾱῖ
φανεῖσαν ὁρῶμεν τὴν ἁγίαν παρ- γᾱῆῦᾱῖῖῖῖ ῥᾱῖῖῖ (ᾱῆᾱῆῖῖ) ᾱῖᾱῖ ᾱᾱῖ
θένον (ᾱᾱῖῖ)

- από τους ποιητικότερους στίχους της σλαβικής μετάφρασης· η εκφραστικότητα εδώ βασίζεται στην παρονομασία των ετυμολογικά συγγενών σλαβικών λέξεων ᾱᾱῈᾱῖῖᾱῖᾱῖ ἰόβ (φωτοδόχον) και ᾱᾱῈᾱῖ (λαμπάδα) – δηλαδή στην παρονομασία που δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο, αλλά και στο φωνητικό σχήμα με τα επαναλαμβανόμενα σύμφωνα [s] και [v] – τα σύμφωνα από τα οποία αρχίζει η σλαβική λέξη ᾱᾱῈᾱῖ – *φως* – «λέξη-κλειδί» για αυτό το οίκο.³⁶

21. 9

χαῖρε, ὡς βροντὴ τοὺς ἐχθροὺς κατα- δᾶᾷδὲñŷ γῆw ᾱῖῖῖῖ ᾱῖᾱᾷῆ
πλήττουσα uᾱῖᾱῖᾱῖᾱῖᾱῖᾱῖ

– ο από ρητορική άποψη επιτυχημένος αυτός στίχος βασίζεται στην επανάληψη του σύμφωνου [r], προσφέροντας την ακουστική εικόνα της βροντής.

22. 1.

χάριν δοῦναι θελήσας ὀφλημάτων ᾱῆᾱᾱᾱᾱᾱ ᾱᾱᾱᾱ ᾱῖᾱᾱᾱᾱᾱᾱᾱ ᾱῖῆᾱᾱᾱᾱᾱ
ἀρχαίων ᾱῖᾱᾱᾱῖῆᾱᾱᾱ

– έχουμε ήδη αναφέρει αυτόν τον στίχο ως παράδειγμα της δύσκολης για την κατανόηση φράσης της μετάφρασης, παρόλ' αυτά ο στίχος διατήρησε την αρχική του μορφή λόγω της ποιητικότητάς του, που οφείλεται στην παρονομασία των ετυμολογικά συγγενών σλαβικών λέξεων ᾱῆᾱᾱᾱᾱᾱ (χάριν) και ᾱᾱᾱᾱ (δοῦναι), καθώς και στο φωνητικό σχήμα με το επαναλαμβανόμενο σύμφωνο [d].

23. 7–8

χαῖρε, ἁγία ἁγίων μείζων· χαῖρε δᾶᾷδὲñŷ ᾱῖᾱῖῖ ᾱῖᾱῖῖ ᾱῖῆῖῖῖᾱῖ
κιβωτὲ χρυσωθεῖσα τῷ πνεύματι δᾶᾷδὲñŷ ῆῖᾱᾱᾱᾱ ῖῖῖῖᾱῖῖῖῖ ᾱῖῖῖῖῖ

- ορθή απόδοση της μεταφορικής εικόνας του πρωτοτύπου, που αναπαράγει και την παρονομασία ἁγία ἁγίων - ᾱῖᾱῖῖ ᾱῖᾱῖῖ.

Η παραπάνω ανάλυση έδειξε σαφώς ότι οι διορθωτές του Ακαθίστου δεν άλλαξαν τα τμήματα του κειμένου που όχι μόνο απέδιδαν σωστά το πρωτότυπο, αλλά και περιελάμβαναν εκφραστικά σχήματα λόγου, είτε «αντιγράφοντας» τον ελληνικό ύμνο, είτε ανεξάρτητα από αυτόν. Τα σχήματα που χαρακτηρίζουν τα επιτυχημένα αποσπάσματα της σλαβικής

³⁶ βλ. επίσης Filonov-Gove 1988: 195–196, 1996: 118–119.

μετάφρασης συμπεριλαμβάνουν συμβολικές και μεταφορικές εικόνες (συνήθως με υπονοούμενες βιβλικές αναφορές), φωνητικά σχήματα με συγκεκριμένα επαναλαμβανόμενα σύμφωνα ή φωνήεντα, την παρονομασία και τον παραλληλισμό. Είναι αξιοσημείωτο ότι τα σχήματα αυτά, αν και εμφανίζονται ορισμένες φορές στη μετάφραση ανεξάρτητα από το πρωτότυπο, συμφωνούν γενικώς με την ποιητική δομή του. Για αυτό το λόγο μαζί με τα άλλα εκφραστικά μέσα της μετάφρασης δημιουργούν μια αίσθηση ποιητικού κειμένου, και μεταδίδουν σε μεγάλο βαθμό την ποιητικότητα και το πνεύμα του πρωτοτύπου. Το γεγονός ότι τα συγκεκριμένα αποσπάσματα του Ακαθίστου, δηλαδή αποσπάσματα με κάποιου είδους εκφραστικά μέσα, διατηρήθηκαν σε όλες τις σλαβικές εκδοχές του ύμνου, δείχνει ξεκάθαρα ότι οι σλάβοι διορθωτές έδωσαν σημασία στην ποιητική δομή του κειμένου και θεώρησαν επιτυχημένες τις μεταφράσεις που διέθεταν τη δική τους ποιητική εκφραστικότητα. Σε μερικές περιπτώσεις, όπως παρατηρήσαμε ήδη (βλ. π.χ. τα σχόλια για στίχους 3.1–5, 5.8, 22.1), και οι συντάξεις, που δεν αποδίδουν επακριβώς το ελληνικό πρωτότυπο ή είναι ακατανόητες για τους αναγνώστες, δεν διορθώνονται για να μην καταστραφεί η ποιητική δομή του μεταφρασμένου κειμένου.

Είναι προφανές επομένως ότι και σε μια μετάφραση, στην οποία η μεγαλύτερη σημασία δίνεται στην ακριβή κατά λέξη απόδοση του νοήματος του πρωτοτύπου, η εκφραστικότητα και η ποιητική δομή του κειμένου λαμβάνονται επίσης υπ' όψιν. Σε αντίθεση με την ποιητική δομή του πρωτοτύπου, που είναι ίδια σε όλη την έκταση του ύμνου, η ποιητικότητα της μετάφρασης διαφέρει από τμήμα σε τμήμα και γενικώς βασίζεται σε μερικά αποσπάσματά της που έχουν σαφή εκφραστικότητα που πλησιάζει σε πυκνότητα την εκφραστικότητα του ελληνικού ύμνου. Αυτά τα αποσπάσματα, στα οποία οφείλεται η αίσθηση ότι ο σλαβικός Ακάθιστος είναι ποιητικό κείμενο, διατηρήθηκαν χωρίς αλλαγές σε όλη την ιστορία του ακριβώς για αυτό το λόγο, επειδή θεωρήθηκαν ότι είναι «υπεύθυνα» να διατηρήσουν τη δομή του ύμνου και να μεταδώσουν όχι μόνο το περιεχόμενο, αλλά και την ποιότητα του λόγου του πρωτοτύπου. Γι' αυτό δεν είναι καθόλου τυχαίο ότι, όταν κατά τον 17^ο–20^ο αι. οι Ρώσοι άρχισαν να συντάσσουν τους δικούς τους οίκους - «ακάφιστους» κατά μίμηση του Ακαθίστου Ύμνου, χρησιμοποιούσαν αυτές τις φράσεις ως έτοιμες ποιητικές φόρμουλες. Από εκεί και στο εξής οι φράσεις-επιτεύγματα της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου αποκτούν μια άλλη «εξωκειμενική» λειτουργία στο σύστημα των σλαβικών γραμμάτων και λειτουργούν ως «διακριτικά σημεία» για ολόκληρο υμνογραφικό είδος – για τα λεγόμενα «ακάφιστα».

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Στο πλαίσιο της εργασίας αυτής παρακολουθήσαμε τις βασικές φάσεις της ιστορίας του Ακαθίστου Ύμνου στον σλαβικό πολιτισμό – από την πρώτη γνωριμία των Σλάβων με αυτό το λαμπρό έργο της βυζαντινής λογοτεχνίας μέσω της ατελούς μετάφρασης Α, μέχρι τη σύγχρονη όψη του ύμνου στις σημερινές εκκλησιαστικές εκδόσεις. Παρατηρήσαμε, πόσο μεγάλη σημασία έδωσαν οι Σλάβοι στη σωστή απόδοση του ελληνικού πρωτοτύπου, γεγονός που οδήγησε στις πολυάριθμες διορθώσεις του σλαβικού κειμένου της μετάφρασης Β βάσει των διαφόρων ελληνικών χειρογράφων και εκδόσεων. Είδαμε πως από ένα κείμενο εντελώς ξένο και ακατάληπτο ο Ακάθιστος σταδιακά «ενσωματώθηκε» στον σλαβικό πολιτισμό και κατέκτησε μια θέση τόσο σημαντική, που μόνο ελάχιστα πρωτότυπα σλαβικά έργα πέτυχαν να κατακτήσουν.

Εκτός από το γεγονός ότι για πολλούς αιώνες ο Ακάθιστος ύμνος είναι για τους Σλάβους ο δημοφιλέστερος χριστιανικός ύμνος, αποτέλεσε και ο ίδιος πρότυπο για ένα ολόκληρο υμνογραφικό είδος. Πρόκειται για την παράδοση των ύμνων κατά μίμηση του Ακαθίστου, που άρχισε στο Βυζάντιο, αλλά συνεχίστηκε σε πολύ μεγαλύτερο βαθμό στη Ρωσία.

Για αιώνες ο Ακάθιστος παρέμεινε μοναδικό έργο του είδους του· η σύνθεση της πρώτης μίμησης - των Οίκων Εις τον Κύριον Ημών Ιησούν Χριστόν - χρονολογείται από το τέλος 13^{ου} – αρχές 14^{ου} αι. και συνδέεται με τους μοναστικούς κύκλους του Αγίου Όρους¹. Η παράδοση συνεχίζεται το 14^ο αι. από τους πατριάρχες Ισίδωρο και Φιλόθεο. Στον Ισίδωρο αποδίδονται συνολικά 7 ακάθιστοι, που σώθηκαν μόνο σε σλαβική μετάφραση²: του Αρχαγγέλου Μιχαήλ, του Ιωάννη του Προδρόμου, του Αγ. Νικολάου, της Κοιμήσεως της Θεοτόκου, του Τιμίου Σταυρού, των Αποστόλων Πέτρου και Παύλου και των Δώδεκα Αποστόλων. Ο πατριάρχης Φιλόθεος έγραψε δύο ακάθιστους, ο ένας από τους οποίους (των Αγίων Πάντων) σώθηκε στο ελληνικό πρωτότυπο³. Το μοναδικό άλλο έργο του είδους στην βυζαντινή εποχή - Χαιρετισμοί Εις τον Άγιον Ιωάννην τον Θεολόγον και Ευαγγελιστήν – αποδίδεται στον Ιωάννη Ευγενικό, αδελφό του αγ. Μάρκου Εφέσου⁴.

Οι ύμνοι αυτοί έχουν τα ίδια μορφολογικά γνωρίσματα με τον αρχικό Ακάθιστο: η δομή τους αποτελείται από προοίμιο και 24 οίκους με αλφαβητική ακροστιχίδα και εναλλαγή συντομότερων και εκτενέστερων οίκων, 6 ζεύγη χαιρετισμών στο τέλος κάθε εκτενέστερου οίκου, εναλλασσόμενα εφύμνια, το ένα από τα οποία ήταν οπωσδήποτε αλληλουϊα, και το άλλο άρχιζε με το χαῖρε... Η ομοιότητα με το πρωτότυπο δεν

¹ Ο ομώνυμος ύμνος που διατηρείται στην ελληνική παράδοση είναι μεταγενέστερος και αποδίδεται στον Νικόδημο τον Αγιορείτη (Υμνολόγιον 1995: 633–649).

² Τα σλαβικά χειρόγραφα έχουν επιγραφές ἐὲν ἱὶ ἀϊάϊ ἁἷα δὲ ἡδὸ δᾶϊ δᾶϊ ἁἷ ἡᾶ ὡ δᾶ ἁἷ ἡᾶ ἡᾶ δᾶ ἁἷ ἡᾶ δᾶ (οἱ κατὰ μίμηση τοῦ Ακαθίστου ὕμνου, ἔργο τοῦ αγίου πατριάρχου τῆς Νέας Ρώμης Κωνσταντίνου πόλεως Κυρ. Ισίδωρου) - βλ. Κοζлов 1992 α: 45.

³ Βλ. Прохоров 1972: 143–145.

⁴ Υμνολόγιον 1995: 633–648.

περιοριζόταν όμως μόνο σε αυτό. Οι συντάκτες δανείζονται από τον αρχικό Ακάθιστο ιδιαιδιότητες, φράσεις, ολόκληρους στίχους, και δεν είναι σπάνιες οι περιπτώσεις που επαναλαμβάνουν σχεδόν κατά λέξη το κείμενο του πρωτοτύπου, περιορίζοντας τις αλλαγές μόνο σε αυτές που απαιτούνταν λόγω του διαφορετικού θέματος. Για να το διαπιστώσουμε αυτό, ας συγκρίνουμε έναν οίκο (οίκο Υ') του Ακαθίστου ύμνου με τον ακάθιστο εις τον Ιωάννη τον Θεολόγο που συνέταξε ο Ιωάννης Ευγενικός⁵ (υπογραμμίζουμε τα όμοια χωρία).

Ακάθιστος ύμνος	Χαιρετισμοί εις τον Ιωάννη τον Θεολόγο
<u>Ὑμνος ἅπας ἡττάται συνεκτείνεσθαι σπεύδων</u> <u>τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν σου·</u> ἰσαριθμοὺς ψαλμοὺς καὶ ᾠδὰς ἂν προσφέρωμέν σοι, βασιλεῦ ἅγιε, οὐδὲν τελοῦμεν ἄξιον, <u>ὧν δέδωκας</u> <u>ἡμῖν τοῖς σοῖ βοῶσιν·</u> <u>ἀλληλουῖα.</u>	<u>Ὑμνος ἅπας ἡττάται συνεκτείνεσθαι σπεύδων</u> <u>τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρμῶν σου·</u> Ἰωάννην γὰρ τὸν σὸν ποθητόν, τῶν κριμάτων σου ἀβύσσου, ὧ Δέσποτα κοινωνὸν τελεῖς ἄξιον, <u>ὧν</u> <u>δέδωκας ἡμῖν ἵνα βοῶμεν·</u> <u>ἀλληλουῖα.</u>

Οφείλουμε να σημειώσουμε όμως ότι οι μεταγενέστεροι ακάθιστοι δεν έγιναν ποτέ δημοφιλείς στον ελληνικό κόσμο· η παράδοση σύνθεσης τους στο Βυζάντιο διακόπηκε πολύ σύντομα⁶.

Αντίθετη ήταν η τύχη τους στον ανατολικό σλαβικό κόσμο. Μεταφράστηκαν στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα σχεδόν αμέσως μετά την εμφάνισή τους. Η μετάφραση και η μεταφορά στη Ρωσία των βυζαντινών ακαθίστων του 14^{ου} αι. συνδέεται με το όνομα του μητροπολίτη Κυπριανού, που είχε άμεσες σχέσεις με τον πατριάρχη Φιλόθεο⁷. Πολύ γρήγορα γίνονται δημοφιλείς, κυκλοφορούν σε πολυάριθμα χειρόγραφα (ενδεικτικό βέβαια είναι το γεγονός ότι περισσότερα από αυτά τα έργα σώθηκαν μόνο σε σλαβική μετάφραση), περιλαμβάνονται στα τυπικά των μονών και στις βιβλιοθήκες των μεγάλων προσωπικοτήτων της εποχής⁸. Την ίδια περίπου εποχή εμφανίζονται και μερικοί πρωτότυποι σλαβικοί ακάθιστοι. Ως πρώτος σλαβικός ακάθιστος στη βιβλιογραφία αναφέρεται ο ακάθιστος εις τον Αγ. Σέργιο του Ράντονεζ, που συντάχθηκε από τον

⁵ Υμνολόγιον 1995: 90.

⁶ Οι άλλοι ελληνικοί ακάθιστοι που απαγγέλλονται τώρα σε ορισμένες μονές και ναούς της Ελλάδας και της Κύπρου είναι ασφαλώς μεταγενέστεροι (την πλήρη συλλογή τους βλ. στο Υμνολόγιον 1995, ιδιαίτερα για την προέλευσή τους βλ. σ. 10–12).

⁷ Προχοροβ 1972: 140–141.

⁸ Π.χ. το προσωπικό προσευχητάριο του Αγ. Κυρίλλου του Μπελοζέρσκ (1407), που περιέχει τις μεταφράσεις των ακαθίστων του πατριάρχη Ισιδώρου (Κοζλοβ 1992 α: 47).

λαμπρό ρώσο λόγιο τον Pakhomi Logofet⁹. Μέχρι το 19^ο αι. όμως ο αριθμός των ακαθίστων είναι αρκετά περιορισμένος¹⁰.

Η εντυπωσιακή άνθηση του είδους άρχισε στις αρχές του 19^{ου} αι. και συνεχίστηκε μέχρι το 1917. Στην περίοδο αυτή συντάχθηκαν εκατοντάδες νέοι ακάθιστοι αφιερωμένοι στους αγίους, στις εκκλησιαστικές γιορτές, στις θαυματουργές εικόνες, όπως επίσης και για κάθε ειδική ανάγκη των πιστών (π.χ. οι ακάθιστοι πριν και μετά την Αγία Κοινωνία, ο ακάθιστος για ίαση από τις ασθένειες κ.ά.). Ο ακάθιστος γίνεται αναμφίβολα το πιο παραγωγικό είδος των ρωσικών θρησκευτικών γραμμάτων· με τη σύνθεσή τους ασχολούνται ευρύτερα στρώματα του ρωσικού εκκλησιαστικού κοινού. Ανάμεσα στους συγγραφείς ήταν ιερείς, ηγούμενοι και μοναχοί, καθηγητές και φοιτητές θρησκευτικών σχολών, άνθρωποι των γραμμάτων και απλοί πιστοί¹¹.

Ενδεικτικό για την έκταση του φαινομένου είναι το γεγονός ότι ο Αντόν Τσέχοφ σε ένα από τα διηγήματά του περιγράφει έναν απλό μοναχό μιας περιφερειακής μονής που, μολονότι δεν είχε ιδιαίτερη μόρφωση, συνθέτετε ακαθίστους χωρίς σκοπό να τους εκδώσει, αλλά «προπάντων για να παρηγοριέται»¹². Στο ίδιο διήγημα με τα λόγια ενός άλλου μοναχού περιγράφονται οι κανόνες που πρέπει να τηρούν οι συγγραφείς των ακαθίστων:

«Πάρα πολύ δύσκολο [είναι να γράφεις Ακάθιστους]... Κι η σοφία ακόμα κι η αγιότητα δεν κατορθώνουν τίποτα, αν ο Θεός δεν τους δώσει το χάρισμα. Οι αγράμματοι καλόγεροι φαντάζονται πώς είναι αρκετό να ξέρει κανείς την ζωή του αγίου που θέλει να υμνήσει και να εμπνεέται από άλλους Ακάθιστους. Όμως δεν είναι αλήθεια, Κύριε. Ασφαλώς είναι απαραίτητο να γνωρίζει κανείς, όσο μπορεί να γίνει, αυτή τη ζωή, στις παραμικρές λεπτομέρειες της. Και πρέπει ν' ανατρέχει στους άλλους Ακάθιστους για να ξέρει πως θ' αρχίσει και για τι πράγμα θα μιλήσει. Θα σας δώσω ένα παράδειγμα... Ο πρώτος ύμνος¹³ αρχίζει πάντα με την λέξη «Εκλεκτός»¹⁴. Ύστερα, πρέπει πάντα ν' αρχίζει κανείς τον πρώτο οίκο με την λέξη Ἄγγελος ... Ασφαλώς, δεν μπορούμε να κάνουμε χωρίς να εμπνευσθούμε από τους άλλους Ακάθιστους, αλλά η ουσία δεν βρίσκεται στη ζωή του αγίου ούτε στη συμμόρφωση με τα πρότυπα, αλλά στην ωραιότητα και την αρμονία. Πρέπει όλα να είναι αρμονικά, σύντομα, και ωστόσο ολοκληρωμένα. Πρέπει όλα, στον κάθε στίχο, να είναι γλυκύτατα, όλο χάρη, τρυφερότητα... και να μην υπάρχει καμιά χοντρή, τραχιά ή αταίριαστη λέξη. Πρέπει να γράφουμε με τέτοιο τρόπο, ώστε εκείνος που προσεύχεται ν' αγγάλεται μέσα στην ψυχή του και να δακρύζει· το πνεύμα του να σκιρτά και να βρίσκει την έξαρση».¹⁵

⁹ Грибов 1998.

¹⁰ Ο Попов (1993: 43–79) παρουσιάζει τη λίστα των 17 μεταφρασμένων και πρωτότυπων ακαθίστων αυτής της περιόδου.

¹¹ Попов 1893: 80–446, Козлов 1992 b: 38–41.

¹² Вл. Чехов 1984, Т. 5 διήγημα «Святою ночью» (*Την Αγία νύχτα*). Για την ελληνική μετάφραση βλ. Τσέχοφ 1986. *Πασχαλιάτικη νύχτα*. σσ. 56 – 69, ιδιαίτερα σ. 63.

¹³ Πρόκειται για το προοίμιο.

¹⁴ Ανακρίβεια της ελληνικής μετάφρασης. Το πρωτότυπο έχει «αρχίζει πάντα με την «Τῇ ὑπερμάχῳ»».

¹⁵ Τσέχοφ 1986: 61. Πβλ. επίσης και το σχετικό σχόλιο του S. Averintsev, κατά τον οποίον εδώ εκφράζεται «όχι μόνο ο σεβασμός προς το ιερό, αλλά και το ειλικρινές πάθος για το «παιχνίδι με τις λέξεις» -

Για να βάλει κάποια τάξη σε αυτή την κίνηση, η Ιερά Σύνοδος αναγκάστηκε να οργανώσει το 1840 μια ειδική επιτροπή, η οποία εξέταζε τους νέους ακάθιστους και χορηγούσε άδειες για την έκδοσή τους. Συνολικά, στην περίοδο από το 1840 μέχρι 1917 εγκρίθηκαν 157 ακάθιστοι και απορρίφθηκαν πάνω από 300¹⁶. Μετά την επανάσταση του 1917, παρά τη σημαντική μείωση του αριθμού των νέων ακαθίστων, η παράδοση δεν διακόπηκε οριστικά¹⁷. Οι ακάθιστοι εξακολουθούν να εμφανίζονται μέχρι σήμερα και αποτελούν ουσιαστικό μέρος των νέων θρησκευτικών γραμμάτων.

Παρόλο που κανένας από τους ακαθίστους, εξαιρουμένου βέβαια του αρχαιότερου Ακαθίστου στη Θεοτόκο, δεν εισάγεται στη λειτουργική πράξη και παρά την κριτική που προκάλεσαν εκ μέρους μερικών ιεραρχών και λογίων για την «χαμηλή ποιητική αξία» τους¹⁸, συνεχίζουν να είναι τα δημοφιλέστερα υμνογραφικά κείμενα για ανάγνωση και ατομική προσευχή. Ψάλλονται σε πολλές μονές και σε ναούς της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας. Εκδίδονται και επανεκδίδονται σε πολλά αντίτυπα, περιλαμβάνονται σε πολλές θρησκευτικές συλλογές (μια από αυτές – ο λεγόμενος *Akafistnik* – συμπεριλαμβάνεται αποκλειστικά από τους ακαθίστους)¹⁹. Κερδίζουν διαρκώς έδαφος στην ευλάβεια του λαού, που με τα λόγια των ακαθίστων επικαλείται τη βοήθεια και τη συναντίληψη των αγίων, ενώ ταυτόχρονα τους εγκωμιάζει με ύμνους της νίκης και της χαράς. Σύμφωνα με τον Πορον, ο ακάθιστος είναι η φωνή της ρωσικής χριστιανικής ψυχής²⁰.

Συνεπώς ο Ακάθιστος ύμνος όχι μόνο αγαπήθηκε ιδιαίτερα από τους Σλάβους, αλλά αποτέλεσε και πρότυπο για ένα είδος των λαϊκών θρησκευτικών γραμμάτων, επειδή υποδείκνυε έναν ιδανικό τρόπο συνομιλίας με τον Θεό, ταιριαστό στη σλαβική νοοτροπία και στον σλαβικό πολιτισμό.

παιχνίδι γεμάτο επισημότητα και της πιο σπουδαίας χαράς, που ονομάζεται στα ρώσικα *vitijsvo*” (Аверинцев 1991: 55).

¹⁶ Козлов 1992 b: 38.

¹⁷ Π.χ. ο δημοφιλέστερος ακάθιστος «Δόξα τῷ Θεῷ για όλα» γράφτηκε από τον μητροπολίτη Τρίφον το 1925 (βλ. Трифон 1999: 55), επίσης σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν στο Кравецкий, Плетнева 2001: 228–230 στην περίοδο από το 1943 ως το 1965 η Επιτροπή ενέκρινε 4 ακαθίστους και απέρριψε 7.

¹⁸ Βλ. π.χ. το σχετικό γράμμα του Ogitski, που δημοσιεύτηκε στο Кравецкий, Плетнева 2001: 253–257.

¹⁹ Βλ. π.χ. Акафистник 1992 σε δύο τόμους με εισαγωγή του Козлов.

²⁰ Попов 1893: 616.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Εκδόσεις του ελληνικού κειμένου του Ακαθίστου Ύμνου

- Aldus Manutius. *Poetae Christiani Veteres*. Venice, 1501.
- Christ W. and Paranikas M. *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*. Leipzig, 1871. P. 140 – 147.
- Migne G. P. *Patrologiae Cursus Graecae*. v. 92. Paris, 1860.
- Pitra J. B. *Analecta Sacra Spicilegio Solesmensi Parata*. V. 1. Paris, 1876. P. 250 – 262.
- Trypanis C. A. *Fourteen Early Byzantine Cantica*. Vienna, 1968. P. 17 – 39.
- Wellesz E. The Akathistos Hymn.// *Monumenta Musicae Byzantinae. Transcripta*. V. 9. Copenhagen, 1957.
- Ύμνολόγιον το Χαρμοσύνον. Ήγουν χαιρετιστήριοι οίκοι εις αγίους και εορτάς της εκκλησίας. Κύπρος: Ιερά Μονή Σταυροβούνιο, 1995.

2. Εκδόσεις της σλαβικής μετάφρασης του Ακαθίστου Ύμνου

- Каноник (Συλλογή των κανόνων και άλλων υμνογραφικών κειμένων). Санкт-Петербург, 2000. С. 83 – 117.
- Амфилохий, арх. Кондакарий в греческом подлиннике XII – XIII века по рукописи Московской Синодальной библиотеки № 437 с древним славянским переводом кондаков и икосов, какие есть в переводе. (Το ελληνικό κοντακάριο του 12^{ου} – 13^{ου} αιώνα από το χειρόγραφο της Βιβλιοθήκης της Συνόδου της Μόσχας με την αρχαία σλαβική μετάφραση των κοντακίων και οίκων, που είχαν μεταφραστεί). Москва, 1879. P. 106 – 111.
- Bugge A. *Condacarium Paleoslavicum Mosquense*. // *Monumenta Musicae Byzantinae. Serie Principale*. V. 6. Copenhagen, 1960.
- Filonov Gove, A. The Slavic Akathistos Hymn. Poetic elements of the Byzantine Text and its Old Church Slavonic Translation. Munchen, 1988. P. 225 – 275.
- Antonin Dostal, Hans Rothe. *Der altrussische Kondakar*. V. 4. Wien. 1979. P. 188 – 227.

3. Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία

- Δεδούσης Β. Ο ποιητής και το μέτρον του κοντάκιου των χαιρετισμών της Παναγίας. // *Γρηγόριος Παλαμάς*. Τ. 35. (1952). Σ. 147 – 155.
- Δετοράκης Θ. *Κοσμάς ο Μελοδός. Βίος και έργο*. Θεσσαλονίκη, 1979.
- Δετοράκης Θ. *Ο «Ακάθιστος Ύμνος» και τα προβλήματα του*. Αθήνα, 1993.

- Δετοράκης Θ. *Βυζαντινή φιλολογία. Τα πρόσωπα και τα κείμενα*. Τόμος Β. Ηράκλειο, 2003.
- Ευστρατιάδης Σ. (review) Ιωακείμ Ιβηρίτου. Ο Ακάθιστος Ύμνος. // *Θεολογία*. Τ. 7 (1928). Σ. 257 – 287.
- Κρητικού Φ. *Ο Ακάθιστος Ύμνος στην βυζαντινή μελοποιία*. Αθήνα 2004.
- Λιάνας Ζ. Οι χαιρετισμοί της Θεοτόκου και η Ακάθιστος Ακολουθία. // *Ορθόδοξος Θεολογική Επιθεώρησης*. № 1. 1922. Σ. 67 – 75.
- Λιάνας Ζ. Οι χαιρετισμοί της Θεοτόκου και η Ακάθιστος Εορτή. // *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*. Τ. 2 (1925). Σ. 348 – 349.
- Μαρτίνος Ι. Ερμηνεία εις του Ακαθίστου Ύμνου. Αθήνα, 1989.
- Μητσάκης Κ. Ένας λαϊκός κρητικός «Ακάθιστος» του ΙΕ΄ αιώνα.// *Βυζαντινά*. Τ. 1 (1969). Σ. 23 – 38.
- Μητσακης Κ. *Βυζαντινή υμνογραφία. Από την Καινή Διαθήκη ως την Εικονομαχία*. Αθήνα, 1986.
- Ευδη Θ. *Ο Ακάθιστος Ύμνος ως ποιητικό κείμενο*. Αθήνα, 1947.
- Ευδη Θ. *Βυζαντινή Υμνογραφία*. Αθήνα, 1978.
- Παπαγιάννης Γ. *Ακάθιστος Ύμνος. Άγνωστες πτυχές ενός πολύ γνωστού κειμένου. Κριτικές κι μετρικές παρατηρήσεις, σχολιασμένη βιβλιογραφία*, Θεσσαλονίκη 2006.
- Παπαδοπούλου – Κεραμέως Α. *Ο Ακάθιστος Ύμνος, οι Πως και ο πατριάρχης Φώτιος*, Αθήνα, 1903.
- Πρωτοπαπαδάκη-Παπακονσταντίνου Ε. *Ο Ακάθιστος Ύμνος*. Αθήνα.
- Θεοδώρου Α. *Χαίρε, νύμφε ανύμφετε*. Αθήνα, 1993.
- Ταχιαός Α. *Επίδρασης του ησυχασμού εις την εκκλησιαστικήν πολιτικήν εν Ρωσία 1328 – 1406*. Θεσσαλονίκη, 1962.
- Ταχιαός Α. *Κύριλλος και Μεθόδιος. Οι θεμελιωτές της αρχαίας σλαβικής γραμματείας*. Θεσσαλονίκη, 1992.
- Τομαδάκης Ν. Μικρόν Αγιορειτικόν Θεοτοκάριον της Ακάθιστου Εορτής. // *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*. 1963. 1 – 14.
- Τομαδάκης Ν. *Συλλάβιον Βυζαντινών Μελετών και Κειμένων*. Τ. Α. Η Ακάθιστος εορτή και η υμνολογία της. Αθήνα, 1964. Σ. 153 – 172.
- Τομαδάκης Ν. Ο Ρωμανός ο Μελωδός δεν είναι ο συγγραφεύς του Ακαθίστου. *Αθήνα ΟΒ*. 1971. Σ. 3 – 24.
- Τομαδάκης Ν. Του Ακαθίστου Ύμνου ανεξέταστος και ο Ρωμανός. *Αθήνα ΟΘ*. 1984. Σ. 9 – 70.
- Τομαδάκης Ν. *Εισαγωγή εις την βυζαντινήν φιλολογίαν*. Τ. 2. Θεσσαλονίκη, 1993.
- Τσέχοφ Αντόν. Πασχαλιάτικη νύχτα. *Οι εχθροί*. Αθήνα: Ηριδανός, 1986. Σ. 56 – 69.

Χριστοφιλοπούλου Αικ. Ενδείξεις δια την Χρονολόγησιν του Ακαθίστου Ὑμνου. // *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν*. Τ. 35 (1966 – 1967). Σ. 47 – 67.

4. Βιβλιογραφία στη ρωσική γλώσσα

Аверинцев С. С. (1968 а) Рецензия на издание Акафиста. (*Η βιβλιοκρισία της έκδοσης του Ακαθίστου Ὑμνου*). // *Византийский временник*. Т. 28. Москва: Наука, 1968. С. 304 – 306.

Аверинцев С. С. (1968 б) Перевод отрывков из Акафиста Богоматери. (*Η μετάφραση των αποσπασμάτων του Ακαθίστου*) // *Памятники византийской литературы IV – IX вв.* Москва: Наука, 1968. С. 239 – 241.

Аверинцев С. С. *Поэтика ранневизантийской литературы*. (*Ποιητική της βυζαντινής λογοτεχνίας των αρχαιότερων φάσεων*) Москва, 1977.

Аверинцев С. С. Между «изъяснением» и «прикровением»: ситуация образа в поэзии Ефрема Сирина. (*Οι ιδιαιτερότητες της εικόνας στην ποίηση του Εφραίμ του Σύρου*). // *Аверинцев С. С. Поэты*. Москва: Языки русской культуры, 1996. С. 43 – 95.

Аверинцев С. С. Крещение Руси и путь русской культуры (*Ο εκχριστιανισμός της Ρωσίας και οι δρόμοι του ρωσικού πολιτισμού*). // *Русское зарубежье в год тысячелетия Крещения Руси*. Москва: Столица, 1991. С. 52 – 60.

Акафист Матери Божьей. Перевод А. А. Аверинцева. Вступит. слово Л. А. Фрейберг. (*Η ρώσικη μετάφραση του Ακαθίστου Ὑμνου*) // *Памятники византийской литературы IV – IX вв.* Москва: Наука, 1968. С. 239 – 241.

Акафист Пресвятой Богородице, в русском переводе, с предисловием. (*Ο Ακάθιστος Ὑμνος στην ρώσικη μετάφραση, με πρόλογο*) // *Прибавления к творениям святых отцов*. Санкт-Петербург, 1855. Ч. XIV. С. 141–152.

Алексеев А. А. «Песнь Песней» в древней славяно-русской письменности. Ч. 2. Исследования. (*«Ἀσμα ασμάτων» στα αρχαία σλάβο-ρώσικα γράμματα. Μέρος δεύτερο. Μελέτη*). Москва, 1980.

Алексеев А. А. (1988 а) Цели и методы текстологического исследования лингвистических источников XI – XVII вв. (*Οι στόχοι και οι μέθοδοι της μελέτης του κειμένου των γλωσσολογικών πηγών του 11^{ου} – 17^{ου} αιώνα*). // *Русистика сегодня. Язык: система и ее функционирование*. Москва: Наука, 1988. С. 188 – 209.

Алексеев А. А. (1988 б) К истории русской переводческой школы XII в. (*Επί της ιστορίας της ρώσικης μεταφραστικής σχολής του 12^{ου} αιώνα*). // *ТОДРЛ*. Т. 41. Ленинград, 1988. С. 154 – 196.

- Алексеев А. А. По поводу статьи Г. Г. Ланта «Еще раз о мнимых переводах в Древней Руси». (*Σχετικά με την εργασία του G. Lunt «Και πάλι επί των υποθετικών μεταφράσεων στην Αρχαία Ρωσία»*). // *ТОДРЛ*. Т. 51. Санкт-Петербург, 1999. С. 442 - 445.
- Амфилохий, арх. *О греческом кондакаре XII – XIII века Московской синодальной библиотеки сравнительно с древним славянским переводом*. (*Περί το ελληνικό Κοντακάριο του 12^{ου} - 13^{ου} από την Βιβλιοθήκη της Συνόδου της Μόσχας σε σχέση με την αρχαία σλαβική μετάφραση του*). Санкт-Петербург, 1869.
- Афанасьева Т. И. *Литургия преждеосвященных даров в славянской рукописной традиции XII – XV вв. (лингвотекстологический анализ)*. (*Η Λειτουργία των Προηγιασμένων Δώρων στην σλαβική χειρόγραφη παράδοση του 12^{ου} – 15^{ου} αιώνα (γλωσσολογική ανάλυση του κειμένου)*). Автореферат дисс. ... канд. филол. наук. Санкт-Петербург, 2000.
- Бархударов Л. С. Процесс перевода с лингвистической точки зрения. (*Η διαδικασία της μετάφρασης από την γλωσσολογική άποψη*). // *Лингвистика и методика в высшей школе*. Вып. 4. Москва, 1967. С. 23 – 32.
- Бобрик М. А. Представления о правильности текста и языка в истории книжной sprawy в России (от XI до XVIII в.) (*Οι αντιλήψεις για την αυθεντικότητα του κειμένου και της γλώσσας στην ιστορία των διορθώσεων των βιβλίων στην Ρωσία (από το 11^ο μέχρι το 18^ο αιώνα)*). // *Вопросы языкознания*. № 4. 1990. С. 61 – 81.
- Борисова Т. С. *Символы Богоматери в церковнославянском языке*. (*Τα σύμβολα της Θεοτόκου στην εκκλησιαστική σλαβική γλώσσα*). Новосибирск, 2001.
- Борковский В. И. Кузнецов П. С. *Историческая грамматика русского языка*. (*Ιστορική γραμματική της ρώσικης γλώσσας*). Москва, 2004.
- Бурилина Е. Л. О соотношении текста и напева в древнерусских песнопениях XVI – XVII вв. (*Περί της σχέσης του κειμένου και της μελωδίας στους ρωσικούς ύμνους του 16^{ου} – 17^{ου} αιώνα*). // *Источниковедение литературы Древней Руси*. Ленинград: Наука, 1980. С. 204 – 215.
- Былинин В. К. Русские акrostихи старшей поры (до XVII в.) (*Οι ρώσικες ακροστιχίδες της αρχαίας εποχής (μέχρι 17^ο αιώνα)*). // *Русское стихосложение. Традиции и проблемы развития*. Москва: Наука, 1985. С. 209 – 243.
- Былинин В. К. (1988 а) К проблеме стиха славянской гимнографии (X – XIII вв.). (*Επί του προβλήματος του στίχου στην σλαβική υμνογραφία (10^ο – 13^ο αιώνα)*). // *Славянские литературы. X Международный*

- съезд славистов. Доклады советской делегации. Москва: Наука, 1988. С. 33 – 49.
- Былинин В. К. (1988 b) Ποэтика русских тропарей XI в. (*Ποιητικό σύστημα των ρωσικών τροπάρων του 11^{ου} αιώνα*). // *Литературное произведение и литературный процесс в аспекте исторической поэтики*. Кемерово, 1988. С. 40 – 48.
- Бычков В. Из истории византийской эстетики. (*Επί της ιστορίας της βυζαντινής αισθητικής θεωρίας*). // *Византийский временник*. Т. 37. Москва, 1976. С. 160 – 191.
- Бычков В. 2000 лет христианской культуры sub specie aesthetica. (*2000 χρόνια του χριστιανικού πολιτισμού sub specie aesthetica*). В 2-х тт. Москва – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1999.
- Верецагин Е. М. *Из истории возникновения первого литературного языка славян. Переводческая техника Кирилла и Мефодия*. (*Επί της ιστορίας του γίνεσθαι της πρώτης λογοτεχνικής γλώσσας των σλάβων. Η μεταφραστική τεχνική του Κύριλλου και του Μεθόδιου*). Москва: МГУ, 1971.
- Верецагин Е. М. (1972 a) *Из истории возникновения первого литературного языка славян. Варьирование средств выражения в переводческой технике Кирилла и Мефодия*. (*Επί της ιστορίας του γίνεσθαι της πρώτης λογοτεχνικής γλώσσας των σλάβων. Η χρήση των συνώνυμων παραλλαγών στην μεταφραστική τεχνική του Κύριλλου και του Μεθόδιου*). Москва: МГУ, 1972.
- Верецагин Е. М. (1972 b) *Из истории возникновения первого литературного языка славян. К проблеме греческо – славянских лексических и грамматических вариантов в древнейших славянских переводах. Доклад на VII международном съезде славистов*. (*Επί της ιστορίας του γίνεσθαι της πρώτης λογοτεχνικής γλώσσας των σλάβων. Περί του προβλήματος έλληνο-σλαβικές λεξικές και γραμματικές παραλλαγές στις αρχαιότερες σλαβικές μεταφράσεις*). Москва: МГУ, 1972. 50 с.
- Верецагин Е. М. Прием параллелизма в Псалтыри и выявление смысловых связей между словами первого литературного языка славян. (*Παραλληλισμός στο Ψαλτήρι και η αναζήτηση των εννοιολογικών σχέσεων μεταξύ των λέξεων της πρώτης λογοτεχνικής γλώσσας των Σλάβων*). // *Советское славяноведение*. № 2. Москва: Наука, 1975. С. 60 – 72
- Верецагин Е. М. (1982 a) *К дальнейшему изучению переводческого искусства Кирилла и Мефодия и их последователей*. (*Επί της περαιτέρω έρευνας της μεταφραστικής τέχνης του Κύριλλου και Μεθόδιου και των οπαδών τους*). Доклад на IX международном съезде славистов. Москва, 1982.

- Верецагин Е. М. (1982 b) У истоков славянской философской терминологии: ментализация как прием терминотворчества. (*Οι αρχές της σλαβικής φιλοσοφικής ορολογίας. Mentalization ως τρόπος σχηματισμού του ορού*). // *Вопросы языкознания*. № 6. Москва: Наука, 1982. С. 105 – 114.
- Верецагин Е. М. К проблеме краесогласия слов в византийской гимнографии (в связи с анализом рифмы в древнеславянских переводах). (*Επί του προβλήματος της ομοιοκαταληξίας των λέξεων στην βυζαντινή υμνογραφία*). // *Вопросы языкознания*. № 4. Москва, 1984. с. 33 – 44.
- Верецагин Е. М. Великоморавский этап развития первого литературного языка славян: становление терминологической лексики. (*Η μοραβική περίοδος της εξέλιξης της πρώτης λογοτεχνικής γλώσσας των σλάβων: το γίνεσθαι της ορολογίας*). // *Великая Моравия. Ее историческое и культурное значение*. Москва: Наука, 1985. С. 217 – 238.
- Верецагин Е. М. (1988 a) Две линии в языкотворчестве Кирилла и Мефодия и их последователей: формирование терминологии, создание поэтической традиции. (*Δυο κατευθύνσεις στην γλωσσική δημιουργία του Κύριλλου και Μεθόδιου και των οπαδών τους: σχηματισμό της ορολογίας, γίνεσθαι της ποιητικής παράδοσης*). // *Славянское языкознание. X Международный съезд славистов. Доклады советской делегации*. Москва: Наука, 1988. С. 78 – 90.
- Верецагин Е. М. (1988 b) Терминотворчество Кирилла и Мефодия. (*Σχηματισμός της ορολογίας του Κύριλλου και Μεθόδιου*). // *Вопросы языкознания*. № 2. Москва: Наука, 1988. С. 91 - 100.
- Верецагин Е. М. Кирилл и Мефодий как создатели первого литературного языка славян. (*Ο Κύριλλος και ο Μεθόδιος ως θεμελιωτές της πρώτης λογοτεχνικής γλώσσας των σλάβων*). // *Очерки истории культуры славян*. Москва: Индрик., 1996. С. 306 – 318.
- Верецагин Е. М. Наблюдения над парафразированием переводного текста в Великих Минеях Четиих митрополита Макария. (*Παρατηρήσεις επί τις παραφράσεις στο μεταφρασμένο κείμενο των Μηναίων του Μητροπολίτου Μακαρίου*). // *Филологические науки*. № 6. Москва: 1997.
- Верецагин Е. М. Мир как кольцо: итеративность клише в славяно-русской гимнографии. (*Ο κόσμος ως κρίκος. Η λειτουργία των ιδιωματικών εκφράσεων στην σλάβο-ρώσικη υμνογραφία*). // *Фразеология в контексте культуры*. Москва: Языки русской культуры, 1999. С. 240 – 249.
- Верецагин Е. М. Церковнославянская книжность на Руси. Лингвотекстологические разыскания. (*Εκκλησιαστικά σλαβικά*

γράμματα στην Ρωσία. Γλωσσολογικές και παλαιογραφικές μελέτες.) Μ.: Индрик, 2001.

Верецагин Е. М. Наблюдения над языком и текстом архаичного источника – Ильиной книги: анализ тропарей IX песни канона Дмитрию Солунскому. (*Παρατηρήσεις επί την γλώσσα και το κείμενο της αρχαϊκής πηγής – του χειρόγραφου Πiana: η ανάλυση των τροπάρων της ωδής 9 του κανόνα του Αγ. Δημήτριου*). // *Вопросы языкознания*. № 1. Москва, 2003. С. 119 – 147.

Вздорнов Г. И. Роль славянских монастырских мастерских письма Константинополя и Афона в развитии книгописания и художественного оформления русских рукописей на рубеже XIV – XV вв. (*Ο ρόλος των σλαβικών κέντρων αντιγραφής βιβλίων στις μονές της Κωνσταντινούπολης και του Αγίου Όρους στην ανάπτυξη της γραφής και διακόσμησης των ρώσικων χειρόγραφων το 14^ο – 15^ο αιώνα*). // *ТОДРЛ*. Т. 23, Ленинград, 1968. С. 171 – 198.

Вялкина Л. В. Сложные слова в древнерусском языке в их отношении к языку греческого оригинала. (*Οι σύνθετες λέξεις στην αρχαία ρώσικη γλώσσα και η σχέση τις με την γλώσσα του ελληνικού πρωτοτύπου*). // *Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка*. Москва: Наука, 1964. С. 94 – 118.

Гарднер И. А. Богослужбное пение в русской православной церкви. *Сущность. Система. История*. (*Λειτουργική ψαλμωδία στην Ρώσικη Ορθόδοξη Εκκλησία. Ουσία. Σύστημα. Ιστορία*). Т. 1. Москва: Сергиев Посад, 1998.

Гаспаров М. М. Очерк истории русского стиха. *Метрика. Ритмика. Рифма. Строфика*. (*Δοκίμιο της ιστορίας του ρώσικου στίχου. Το μέτρο. Ο ρυθμός. Η ομοιοκαταληξία. Η строφή*). Москва: Наука, 1984.

Горский А., Новоструев П. Описание славянских рукописей Московской синодальной библиотеки. (*Η περιγραφή των σλαβικών χειρογράφων της Βιβλιοθήκης της Συνόδου στην Μόσχα*). М., 1859.

Грибов Ю. А. Акафисты Сергию Радонежскому в русской книжности XVII – XVIII вв. (*Οι «ακάθιστοι» εις τον Αγ. Σέργιο του Ράντονεζ στα ρώσικα γράμματα του 17^{ου} – 18^{ου} αιώνα*). // *Новодевичий монастырь в русской культуре*. Материалы научной конференции 1995 г. Москва, 1998. С. 227 – 237.

Григорьев А. В. К вопросу о семантической адекватности славяно-русских текстов Евангелий их греческим оригиналам. (*Επί του προβλήματος της αντιστοιχίας στην σημασία των σλάβο-ρώσικων κειμένων των Ευαγγελίων με ελληνικά πρωτότυπα τους*). // *Роль библейских переводов в развитии литературных языков и культуры славян*. Москва, 1999. С. 16 – 19.

- Громов М. Н. О значении термина «философ» на Руси. (*Περί της σημασίας του όρου «φιλόσοφος» στην Ρωσία*). // *Герменевтика древнерусской литературы*. Сб. 2. Москва, 1989. С. 447 – 480.
- Громова Е. Б. Проблемы изучения новых композиционных типов поздневизантийской живописи. (*Τα προβλήματα της μελέτης των καινούριων συνθετικών τύπων της βυζαντινής εικονογραφίας*). // *Из истории древнего мира и средневековья*. Москва: МГУ, 1988. С. 114 – 132.
- Громова Е. Б. Проблемы иконографии Акафиста Богоматери в искусстве Византии и Древней Руси XIV века. (*Τα προβλήματα της εικονογραφίας του Ακαθίστου Ύμνου στο Βυζάντιο και στην Ρωσία του 14^{ου} αιώνα*). Автореф. дисс.... канд. искусствоведения. Москва, 1990.
- Грузинцева Н. В. Стихиры-самогласны триодного стихираря в древнерусской рукописной традиции XII – XVII вв. (*Ιδιόμελες στιχηρές του Τριωδίου στην ρώσικη χειρόγραφη παράδοση του 12^{ου} – 17^{ου} αιώνα*). Автор. ... канд. искусствоведения. Ленинград, 1990.
- Давыдов И. П. Православный акафист русским святым как особый жанр церковной проповеди. (*Ο орθόδοξος «ακάθιστος» εις Ρώσους αγίους ως ιδικό είδος των θρησκευτικών γραμμάτων*) // *Вестник Московского университета*. Сер. 7. Философия. Москва, 1996. № 5. С. 71 - 72.
- Давыдов И. П. Философские аспекты изучения русского акафистографического наследия. (*Η μελέτη της ρώσικης παράδοσης των «ακάθιστων» από την φιλοσοφική άποψη*). // *Вестник Московского университета*. Сер. 7. Философия. Москва, 1999. № 1. С. 94 – 96.
- Десницкий А. С. Семитские истоки византийской литургической поэзии. (*Σημιτικές πηγές της βυζαντινής υμνογραφίας*). // *Традиции и наследие христианского Востока*. Материалы международной конференции. Москва: Индрик, 1996. С. 209 - 220.
- Дмитриевский А. Описание литургических рукописей, хранящихся в библиотеках православного Востока. (*Περιγραφή των λειτουργικών χειρόγραφων από τις βιβλιοθήκες της Ορθόδοξης Ανατολής*). Т. 1. Киев. 1890.
- Добронравов М. Опыт исправления церковно-славянского текста в Акафисте Пресвятой Богородице. (*Η προσπάθεια της διόρθωσης του εκκλησιαστικού σλαβικού κειμένου του Ακαθίστου Ύμνου*). // *Вера и разум*. № 9 (1907). С. 285 – 295.
- Дубровина В. Ф. О привлечении греческих параллелей для прочтения переводных славяно-русских текстов. (*Η χρήση των ελληνικών πρωτότυπων για την μελέτη των μεταφρασμένων σλάβο-ρώσικων*

- κειμένων). // *Исследования по лингвистическому источниковедению*. Москва: Издательство АН СССР, 1963. С. 36 - 44.
- Дубровина А. Ф. Из наблюдений над употреблением грецизмов в переводном тексте русской рукописи XI в. (*Μερικές παρατηρήσεις περί της χρήσης των δανεισμένων ελληνικών λέξεων στο μεταφρασμένο κείμενο του ρώσικου χειρόγραφου του 11^{ου} αιώνα*). // *Источниковедение и история русского языка*. Москва: Наука, 1964. С. 44 – 58.
- Дубровина В. Ф. О синтаксических явлениях в переводном тексте. (*Περί τα συντακτικά φαινόμενα του μεταφρασμένου κειμένου*). // *Источники по истории русского языка XI – XVII вв.* Москва: Наука, 1991. С. 14 – 49.
- Дуйчев И. Центры византийско-славянского общения и сотрудничества. (*Τα κέντρα της βυζαντινό-σλαβικής επικοινωνίας και συνεργασίας*). // *ТОДРЛ*. Т. 19. Москва – Ленинград, 1963. С. 107 – 129.
- Дурново Н. Н. Русские рукописи XI и XII веков как памятники старославянского языка. (*Τα ρωσικά χειρόγραφα του 11^{ου} και 12^{ου} αιώνα ως μνημεία της αρχαίας σλαβικής γλώσσας*). // *Южнославенски филолог*. № 4. 1924. С. 72 – 94.
- Жуковская Л. П. Памятники письменности традиционного содержания как лингвистический источник (их значение и методика исследования). (*Μνημεία αρχαίας γραφής με σταθερό περιεχόμενο ως γλωσσολογική πηγή (η σημασία τους και η μέθοδος της μελέτης)*). // *Исследования по лингвистическому источниковедению*. Москва: Издательство АН СССР, 1963. С. 20 – 35.
- Жуковская Л. П. Лексические варианты в древнейших славянских рукописях. (*Συνώνυμες παραλλαγές στα αρχαιότερα σλαβικά χειρόγραφα*). // *Исследования по исторической лексикологии древнерусского языка*. Москва: Наука, 1964. С. 5 – 17.
- Зыков Э. Г. Заметки о русско-болгарских литературных связях старшей поры (X – XI вв.) (*Σημειώσεις περί των ρώσο-βουλγαρικών πολιτιστικών σχέσεων των αρχαίων εποχών (10^ο – 11^ο αιώνα)*). // *Русско-болгарские фольклорные и литературные связи*. Т. 1. Ленинград: Наука, 1976. С. 9 – 31.
- Иванов С. А. Турилов А. А. Переводная литература у южных и восточных славян в эпоху раннего средневековья. (*Τα μεταφρασμένα γράμματα των νότιων και ανατολικών σλάβων στην εποχή του αρχαίου μεσαίωνα*). // *Очерки истории культуры славян*. Москва: Индрик., 1996.
- Иванова, Диана. О текстологической преемственности в славянских восточноправославных переводах (болгарском, сербском, русском и

- украинском) XIX в. (Περί της διατήρησης της παράδοσης του κειμένου στις ανατολικές σλαβικές ορθόδοξες μεταφράσεις (βουλγαρικό, σερβικό, ρωσικό και ουκρανικό) του 19^{ου} αιώνα).. // *Роль библейских переводов в развитии литературных языков и культуры славян*. Москва, 1999. С. 30 – 33.
- Иванова Т. А. О морфологической адаптации заимствованной лексики в Синайском патерике. (Περί της γραμματικής προσαρμογής των δανεισμένων λέξεων στο χειρόγραφο *Sinaisky paterik*). // *Русская историческая лексикология и лексикография*. Вып. 2. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1977. С. 3 – 12.
- Ильинский Г. Копитарова Триодь XIII века. (Τριώδιο Κοπιταροβα του 13^{ου} αιώνα) // *Русский филологический вестник*. № 1 – 2. 1906. С. 199 – 215.
- Йовчева М. Гимнографическое наследие Кирилло-Мефодиевских учеников в русской книжности. (Η υμνογραφική κληρονομιά των μαθητών του Κύριλλου και Μεθόδιου στα ρώσικα γράμματα). // *Древняя Русь. Вопросы медиевистики*. 2002. № 2. С. 100 – 112.
- Казачков Ю.А. Акафист Богородице. Композиционное и метрическое построение. Историко-догматическое содержание. Вопрос о датировке и атрибуции. (Ο Ακάθιστος Ύμνος. Η δομή και το μέτρο. Ιστορικές και δογματικές αναφορές στο περιεχόμενο. Το πρόβλημα της χρονολογίας και πατρότητας.) // *Православная энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000. С. 372 - 374.
- Калиганов И. И. Болгарская литература в IX – XII столетиях. (Η βουλγαρική λογοτεχνία του 9^{ου} – 12^{ου} αιώνα). // *Очерки истории культуры славян*. Москва: Индрик., 1996. С. 327 – 335.
- Карабинов И. Постная Триодь. Исторический обзор ее плана, состава, редакций и славянских переводов. (Το Τριώδιο. Ιστορική ανασκόπηση του σχεδίου, του περιεχομένου, των εκδοχών και των σλαβικών μεταφράσεων). Санкт-Петербург, 1910. 292 с.
- Карпенко Л. Б. Семиотика глаголицы. (Σημειωτική μελέτη του γλαголичесκού αλφάβητου). // *Славяноведение*. № 6. 1998.
- Киприан (Керн), архим. *Литургика. Гимнография и эортология. (Λειτουργική. Ύμνογραφία και εορτολογία)*. Москва: Крутицкое Патриаршее Подворье, 1999.
- Кириллин В. М. Триодь Постная и Цветная по рукописи первой половины XIV в. из Вологодского собрания (Ф. 354, № 241). (Τριώδιο και Πεντακοσάρια – χειρόγραφο του 14^{ου} αιώνα από την συλλογή της Βόλογντα). // *Рукописные собрания церковного происхождения в библиотеках и музеях России*. Москва, 1999. С. 144 – 151.

- Κοζлов Μ. (1992 α) Из истории Акафиста. (Από την ιστορία του Ακαθίστου Ύμνου). Ч. 1. // Журнал Московской Патриархии. № 3. 1992. С. 43 – 49.
- Κοζлов Μ. (1992 β) Из истории Акафиста. (Από την ιστορία του Ακαθίστου Ύμνου). Ч. 2. // Журнал Московской патриархии. № 4. 1992. 37 – 43.
- Κοζлов Μ. (1992 γ) Ακαфист как жанр церковных песнопений. Предисловие. («Ακάθιστος» ως υμνογραφικό είδος. Εισαγωγή στην συλλογή των ρώσικων «ακαθίστων»). См.: Акафистник. Ч. 1. Москва: Издательство Московской патриархии, 1992. С. 3 – 12.
- Κοζлов Μ., Турилов Α. Α., Стрижев Α. Н. Другие Акафисты как жанр церковных песнопений. (Οι μεταγενέστεροι «ακάθιστοι» ως υμνογραφικό είδος). // Православная энциклопедия. Т. 1. Москва, 2000. С. 378 - 380.
- Κолесов В. В. Древнерусский литературный язык. (Η αρχαία ρωσική λογοτεχνική γλώσσα). Ленинград, 1989.
- Кондаков Н. П. Иконография Богоматери (Η εικονογραφία της Θεοτόκου). Т. 2. Петроград. 1915.
- Копыленко Μ. Μ. О греческом влиянии на язык древнерусской письменности. (Περί της ελληνικής επιρροής στην γλώσσα των αρχαίων ρώσικων γραμμάτων). // Русская речь. № 5. Москва: Наука, 1969. С. 96 – 103.
- Копыленко Μ. Μ. Кальки греческого происхождения в языке древнерусской письменности. (Τα calque από την ελληνική γλώσσα στη γλώσσα των αρχαίων ρώσικων γραμμάτων). // Византийский временник. Т. 34. Москва, 1973. С. 141 – 150.
- Краевецкий Α. Γ. Плетнева Α. Α. История церковнославянского языка в России. Конец XIX – XX в. (Η ιστορία της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας στην Ρωσία. Τέλος 19^{ου} – 20^ο αιώνα). Москва: Языки русской культуры, 2001. 398 σ.
- Κραшенникова Ο. Α. Рукописные Октоихи XIII – XIV вв. и проблема ранних славянских переводов гимнографических текстов. (Τα χειρόγραφα Οχτόηχα του 13^{ου} – 14^{ου} αιώνα και το πρόβλημα των αρχαίων σλαβικών μεταφράσεων της υμνογραφίας). // Филологические науки. № 4. 1993 г. С. 3 – 9.
- Кузнецов Α. Н. Глаголица между греческим и латинским. (Γλαγολικό αλφάβητο μεταξύ στο ελληνικό και λατινικό) // Вопросы языкознания. № 1. Москва, 2000. С. 111 – 120.
- Лазарев В. Н. История византийской живописи (Η ιστορία της βυζαντινής εικονογραφίας). Т. 1. Москва: Искусство, 1986.

- Лант Г. Г. Еще раз о мнимых переводах в Древней Руси. (*Και πάλι επί των υποθετικών μεταφράσεων στην Αρχαία Ρωσία*). // *ТОДРЛ*. Т. 51. Санкт-Петербург, 1999. С. 435 – 441.
- Левшун Л. В. *История восточнославянского книжного слова XI – XVII века*. (*Η ιστορία του ανατολικού σλαβικού λόγου του 11^{ου} – 17^{ου} αιώνα*). Минск: Экономпресс, 2001.
- Литаврин Г. Г. Русско-византийские связи в середине X в. (*Ρώσο-βυζαντινές σχέσεις του 10^{ου} αιώνα*). // *Вопросы языкознания*. № 6. Москва, 1986. С. 41 – 52.
- Литература Древней Руси. Биобиблиографический словарь*. (*Η λογοτεχνία της Αρχαίας Ρωσίας. Βιο-βιβλιογραφικό λεξικό*). Под ред. О. В. Творогова. Москва: Просвещение, 1996.
- Лихачев Д. С. *Текстология. На материале русской литературы X – XVII вв.* (*Η μεθοδολογία της παλαιογραφικής ανάλυσης του κειμένου βάσει τα ρώσικα γράμματα των 10^{ου} – 17^{ου} αιώνων*). Ленинград, 1973.
- Лихачев Д. С. *Историческая поэтика русской литературы и другие работы*. (*Η ιστορική ποιητική της ρωσικής λογοτεχνίας και άλλα έργα*). Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.
- Лотман Ю. М. Проблема византийского влияния на русскую культуру в типологическом освещении. (*Το πρόβλημα της βυζαντινής επιρροής στο ρώσικο πολιτισμό από την τυπολογική άποψη*). // *Византия и Русь*. Сборник памяти В. Д. Лихачевой. Москва: Наука, 1989. С. 227 – 235.
- Лощакова О. В. Формирование болгарской церкви во второй половине IX в. (*Ανάπτυξη της βουλγαρικής εκκλησίας στο δεύτερο μισό του 11^{ου} αιώνα*). // *Tabularium. Труды по антиковедению и медиевистике*. Т. 1. Москва: Инфомедия, 2003. С. 40 – 53.
- Людоговский Ф. Б. Церковнославянский акафист как современный гимнографический жанр: структура, адресация, функционирование. (*Ο εκκλησιαστικός σλαβικός «ακάθιστος» ως σύγχρονο υμνογραφικό είδος: δομή, παραλήπτης, λειτουργία*). // *Славяноведение*. № 2. Москва, 2004. С. 56 – 67.
- Металлов В. Н. *Очерк истории православного церковного пения в России*. (*Δοκίμιο της ιστορίας της ορθόδοξης ψαλμωδίας στην Ρωσία*). Москва, 1893.
- Мещерский Н. А. (1958 а) К вопросу о заимствованиях из греческого в словарный состав древнерусского литературного языка. (По материалам переводных произведений Киевского периода). (*Επί του προβλήματος των δανεισμών από την ελληνική γλώσσα στο λεξιλόγιο της αρχαίας ρώσικης γλώσσας (βάσει των μεταφράσεων της περιόδου του Κίεβ)*). // *Византийский временник*. Т. 13. Москва, 1958. С. 246 - 261.

- Мещерский Н. А. (1958 b) Искусство перевода Киевской Руси. (*Η τέχνη της μετάφρασης στην αρχαία ανατολικό σλαβικό κράτος του Κίεβ*) // *ТОДРЛ*. Т.15. Москва - Ленинград: Наука, 1958. С. 54 – 72.
- Мещерский Н. А. Проблемы изучения славяно-русской переводной литературы XI – XV вв. (*Τα προβλήματα της μελέτης των σλάβο-ρώσικων μεταφρασμένων γραμμάτων του 11^{ου} – 15^{ου} αιώνα*). // *ТОДРЛ*. Т. 20. Москва - Ленинград: Наука, 1964. С. 180 – 231.
- Мещерский Н. А. *Источники и состав древней славяно-русской переводной письменности IX – XV веков. (Οι πηγές και το περιεχόμενο των αρχαίων σλάβο-ρώσικων μεταφρασμένων γραμμάτων του 11^{ου} – 15^{ου} αιώνα)*. Ленинград, 1978.
- Миронова Т. Л. Славянские азбуки глаголица и кириллица как творческое наследие Константина Философа. (*Σλαβικά αλφάβητα: γλαгоλικά και κυριλλικά – ως δημιουργική κληρονομιά του Κύριλλου και Μεθόδιου*). // *Герменевтика древнерусской литературы*. Сб. 10. Москва: Наследие, 2000. С. 6 – 18.
- Михайловская Н. Г. Устойчивые сравнительные обороты с союзами ако (акы, аки – яко (же)) и их варианты в древнерусском литературном языке. (*Οι ιδιωματικές παρομοιώσεις με τους συνδέσμους ако (акы, аки – яко (же)) και οι παραλλαγές τους στην αρχαία ρώσικη γλώσσα*). // *Древнерусский язык. Лексикология и словообразование*. Москва: Наука, 1975. С. 150 - 166.
- Михельсон Т. Н. Живописный цикл Ферапонтова монастыря на тему Акафиста. (*Το κύκλο των τοιχογραφιών της μονής Φεραπόντων με το θέμα του Ακαθίστου Ύμνου*). // *ТОДРЛ*. Т. 22. Москва - Ленинград: Наука, 1966. С.144 – 164.
- Можаева Е. И. Библиография по кирилло-мефодиевской проблематике (1945 – 1974). (*Η βιβλιογραφία περί τα προβλήματα σχετικά με το έργο του Κύριλλου και Μεθόδιου*). Москва, 1976.
- Молдован А. М. Критерии локализации древнеславянских переводов. (*Τα κριτήρια προσδιορισμού του χώρου της προέλευσης των αρχαίων σλαβικών μεταφράσεων*).// *Славяноведение*. № 2. Москва, 1994. С. 69 – 80.
- Молдован А. М. Лексический аспект в истории церковнославянского языка. (*Η ιστορία της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας από την λεξικολογική άποψη*). // *Вопросы языкознания*. № 3. Москва, 1997. С. 63 – 75.
- Μοιτвы и Песнопения Православного Μοιτвослова (для мирян), с переводом на русский язык, объяснениями и примечаниями Николая Нахимова. (Οι προσευχές και ύμνοι του Ορθόδοξου Προσευχτήριου με*

την ρώσικη μετάφραση και σχόλια του Ν. Ναχίμοβ) Санкт-Петербург, 1912. С. 188–199.

Момина М. А. Постная и Цветная Триоди. Содержание Триоди (состав служб). (Τριώδιο και Πεντακοσάρια. Περιεχόμενο του Τριωδίου. Παλαιογραφικό εγχειρίδιο για περιγραφή σλαβικών χειρογράφων για το συνολικό κατάλογο των χειρογράφων της ΕΣΣΔ). // Методические рекомендации по описанию славяно-русских рукописей для Сводного каталога рукописей, хранящихся в СССР. Ч. 2. Вып. 2. Москва, 1976. С. 389 – 419.

Момина М. А. Типы славянской Триоди. (Οι τύποι του σλαβικού Τριωδίου). // Язык и письменность среднеболгарского периода. Москва: Наука, 1982. С. 102 – 122.

Момина М. А. (1983 а) Греческие разночтения в славянских гимнографических текстах. (Οι διαφορές των ελληνικών εκδόχων στα σλαβικά υμνογραφικά κείμενα). // Византийский временник. Т. 44. Москва: Наука, 1983. С. 126 – 134.

Момина М. А. (1983 б) Вопросы классификации славянской Триоди. (Προβλήματα της ταξινόμησης του σλαβικού Τριωδίου). // ТОДРЛ. Т. 37. Ленинград: Наука, 1983. С. 25 – 38.

Момина М. А., Шварц Е. М. Рукописный прототип старопечатных московских Триодей XVI в. (Το χειρόγραφο πρωτότυπο των εκδόσεων του Τριωδίου στην Μόσχα του 16^{ου} αιώνα). // Древнерусская литература. Источниковедение. Ленинград: Наука, 1984. С. 188 – 194.

Момина М. А. Проблема правки славянских богослужебных гимнографических книг на Руси в XI в. (Το πρόβλημα της διόρθωσης των λειτουργικών υμνογραφικών βιβλίων στην Ρωσία το 11^ο αιώνα). // ТОДРЛ. Т. 45. Санкт-Петербург: Наука, 1992. С. 200 – 219.

Мошин В. Кирилски рукописи Югославенске Академие. (Τα κυριλλικά χειρόγραφα της Ακαδημίας Επιστημών της Γιουγκοσλαβίας). Загреб, 1955.

Мошин В. О периодизации русско-южнославянских литературных связей X – XV вв. (Οι περίοδοι των ρώσο-νοτιοσλαβικών λογοτεχνικών σχέσεων του 10^{ου} – 15^{ου} αιώνα). // ТОДРЛ. Т. 19. Москва – Ленинград, 1963. С. 28 – 106.

Мошкова Л. В. (1999 а) Гимнографические произведения Климента Охридского (структурно-содержательные особенности). (Υμνογραφικά έργα του Κλίμεντου του Όχριντ (οι ιδιαιτερότητες της δομής και του περιεχομένου)). // Славяноведение. № 1. Москва, 1999. С. 5 – 21.

- Мошкова Л. В., Турилов А. А. (1999 b) Неизвестный памятник древнейшей славянской гимнографии (канон Климента Охридского на Успение Богородицы). (*Ένα άγνωστο έργο της αρχαίας σλαβικής υμνογραφίας: ο κανόνας Κοίμησης της Θεοτόκου του Κλίμεντος του Όχριντ*). // *Славяноведение*. № 2. Москва, 1999. С. 24 - 36.
- Мурьянов М. Ф. *Гимнография Киевской Руси*. (*Η υμνογραφία του κράτος του Kievskaja Rus'*). Москва: Наука, 2003.
- Нахимов Н. *Молитвы и Песнопения Православного Молитвослова (для мирян), с переводом на русский язык, объяснениями и примечаниями*. (*Προσευχές και Ύμνοι της Ορθόδοξης Εκκλησίας με την ρώσικη μετάφραση, ερμηνείες και σχόλια*). Санкт-Петербург, 1912. С. 188–199.
- Немировский Е. Л. *Начало славянского книгопечатания*. (*Η αρχή της σλαβικής τυπογραφίας*). Москва: Книга, 1971. 269 с.
- Никифорова А. Ю. Акафист Богоматери. Литургическое употребление. (*Ο Ακάθιστος Ύμνος. Λειτουργική χρήση*). // *Православная энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000. С. 374 - 375.
- Николова Св. Распространение и значение литературного творчества Климента Охридского в эпоху средневековья. (*Η διάδοση και η σημασία του λογοτεχνικού έργου του Κλίμεντος του Όχριντ στην μεσαιωνική εποχή*). // *Литература и искусство в системе культуры*. Москва: Наука, 1988. С. 135 – 143.
- Панин Л. Г. *История церковнославянского языка и лингвистическая текстология*. (*Η ιστορία της εκκλησιαστικής σλαβικής γλώσσας και η γλωσσολογική μελέτη των αρχαίων κειμένων*). Новосибирск, 1995.
- Пентковский А. М. Проблемы изучения памятников славянской письменности и культуры и межславянских культурных связей. (*Τα προβλήματα της μελέτης των μνημείων της σλαβικής γραφής και του πολιτισμού και των εντοσλαβικών πολιτιστικών σχέσεων*). // *Советское славяноведение*. № 6. Москва, 1988.
- Пентковский А. М. Лекционарии и четвероевангелия в византийской и славянской литургической традициях (*Εναγγέλια στην βυζαντινή και σλαβική λειτουργική παράδοση*). // *Εвангелие от Иоанна в славянской традиции*. Спб. 1998.
- Пентковский А. М. *Типикон патриарха Алексея Студита в Византии и на Руси*. (*Τυπικόν του πατριάρχου Αλέξιου Στουδίτου στο Βυζάντιο και στην Ρωσία*). Москва: Изд-во Моск. Патриархии, 2001.
- Пиккио Р. *Slavia Orthodoxa. Литература и язык*. (*Slavia Orthodoxa. Η λογοτεχνία και η γλώσσα*). Москва, 2003.
- Пичхадзе А. А. К истории славянского Паримейника (паримейные чтения книги Исход). (*Επί της ιστορίας ενός τύπου σλαβικού*

λειτουργικού βιβλίου). // *Традиции древнейшей славянской письменности и языковая культура восточных славян*. Москва, 1991. С. 147 – 173.

Пичхадзе А. А. Языковые особенности древнерусских переводов с греческого. (*Οι γλωσσολογικές ιδιαιτερότητες των αρχαίων σλαβικών μεταφράσεων από την ελληνική γλώσσα*). // *Славянское языкознание. XII Международный съезд славистов. Доклады российской делегации*. Москва: Наука, 1998. С. 475 – 488.

Повесть временных лет (Πρώτο ρώσικο χρονογράφο). Т. 1. Под. ред. В. Адриановой-Перетц. Москва – Ленинград, 1950.

Попов А. *Православные русские акафисты*. (*Ορθόδοξοι ρώσικοι ακάθιστοι*). Казань, 1903.

Попов Г. О наличии древнеболгарской гимнографической части в “Триоди”. (*Περί της ύπαρξης του πρωτότυπου βουλγαρικού θμνογραφικού μέρους στο Τριώδιο*). // *Язык и письменность среднеболгарского периода*. Москва: Наука, 1982. С. 122 – 131.

Просвирина А. Афон и русская церковь. Библиография. (*Το Άγιος Όρος και η Ρώσικη Εκκλησία. Βιβλιογραφία.*) // *Богословские труды*. Т. 15. Москва, 1976. С. 185 – 255.

Прохоров Г. М. К истории литургической поэзии. Гимны и молитвы Филофея Коккина. (*Επί της ιστορίας της υμνογραφίας. Οι ύμνοι και οι προσευχές του πατριάρχου Φιλόθεου του Κόκκινου*). // *ТОДРЛ*. Т. 27. Ленинград: Наука, 1972. С. 120 – 149.

Прохоров Г. М. Иллюминированный греческий Акафист Богородице. (*Το ελληνικό χειρόγραφο του Ακαθίστου Ύμνου με μικρογραφίες*). // *Древнерусское искусство. Проблемы и атрибуции*. Москва: Наука, 1977. С. 153 – 174.

Прохоров Г. М. *Памятники переводной и русской литературы XIV – XV веков*. (*Τα μεταφρασμένα και τα πρωτότυπα ρώσικα γράμματα του 14^{ου} – 15^{ου} αιώνα*). Ленинград: Наука, 1987.

Прохоров Г. М. Глаголица среди миссионерских азбук. (*Το γλαυολικό αλφάβητο σε σχέση με άλλα ιεραποστολικά αλφάβητα*). // *ТОДРЛ*. Т. 45. Санкт-Петербург: Наука, 1992.

Рамазанова Н. В. Кондак в древнерусской рукописной традиции XI – XVII вв. (*Το κοντάκιο στην ρώσικη χειρόγραφη παράδοση του 11^{ου} – 17^{ου} αιώνα*). // *Источниковедческое изучение памятников письменной культуры*. Ленинград, 1990. С. 12 – 25.

Реморов И. Правка грамматики митрополитом Филаретом (Дроздовым) при подготовке Синодального перевода Нового Завета. (*Η διόρθωση της γραμματικής από τον μητροπολίτη Filaret (Drozdov) για την*

- μετάφραση Sinodalnaja της Καινής Διαθήκης*). // Τέχνη γραμματική. Вып. 1. Новосибирск, 2004. С. 415 – 426.
- Рогачевская Е. Б. Некоторые художественные особенности оригинальной славянской гимнографии IX – XII вв. (*Ορισμένες ποιητικές ιδιαιτερότητες της πρωτότυπης σλαβικής υμνογραφίας 11^{ου} 12^{ου} αιώνα*). // *Герменевтика древнерусской литературы*. Сб. 9. Москва, 1998. С. 101 – 112.
- Рогов А. И. Фрески Лаврова. (*Οι τοιχογραφίες του Λαβρώφ*). // *Византия. Южные славяне и древняя Русь. Западная Европа. Искусство и культура*. Москва: Наука, 1973. С. 339 – 349.
- Рыков Ю. Д. Турилов А. А. Неизвестный эпизод болгаро-византийско-русских связей XI в. (Киевский писатель Григорий Философ). (*Ένα άγνωστο επεισόδιο των βούλγαρο-βυζαντινό-ρώσικες σχέσεις του 11^{ου} αιώνα: ο συγγραφέας Γρηγόρης ο Φιλόσοφος από το Κίεβο*). // *Древнейшие государства на территории СССР. 1982*. Москва: Наука, 1984. С. 170 – 176.
- Сазонова Л. И. Принцип ритмической организации в произведениях торжественного красноречия старшей поры («Слово о законе и благодати» Илариона, «Похвала св. Симеону и св. Савве» Доментиана). (*Ρυθμική δομή στα ρητορικά έργα της αρχαιότερης εποχής*). // *ТОДРЛ*. Т. 28. Ленинград: Наука, 1974. С. 30 – 46.
- Серегина Н. С. Стихотворения А. С. Пушкина 1836 г. в свете христианской поэзии из богослужебной книги «Триодь». (*Τα ποιήματα του Α. Πούσκιν του 1836 μ. χ. στο φως της θρησκευτικής ποίησης του Τριωδίου*). // *Христианство и русская литература*. Сб. 3. Санкт-Петербург: Наука, 1993. С. 113 – 127.
- Селищев А. М. *Старославянский язык*. (*Αρχαία σλαβική γλώσσα*). Москва, 2001.
- Скурат К. Е. *История поместных православных церквей*. (*Η ιστορία των ορθόδοξων εκκλησιών*). Т. 1, 2. Москва: Русские огни, 1994.
- Славева Л. За старословенскиот Триод. (*Περί του αρχαίου σλαβικού Τριωδίου*). // *Slovo*. 1972. Sv. 22.
- Соболевский А. И. Особенности русских переводов домонгольского периода. (*Οι ιδιαιτερότητες των ρωσικών μεταφράσεων της προ-μογγολικής περιόδου*). // Сборник отделения русского языка и словесности. Т. 88. Санкт-Петербург, 1910. С. 162 – 177.
- Соломоновская А. Л. Перевод инок Исайи: традиции и индивидуальность. (*Η μετάφραση του μονάχου Ησαΐα: η παράδοση και οι ιδιαιτερότητες*). // Τέχνη γραμματική. Вып. 1. Новосибирск: Издательство НГУ, 2004. С. 446 – 456.

- Срезневский И. И. *Материалы для словаря древнерусского языка по письменным источникам*. (Υλικό για το λεξικό της παλαιάς ρωσικής γλώσσας βάση των γραπτών πηγών). В 3-х тт. Москва, 1958.
- Статис Г., Коляда Е. И. Акафист Богородице в певческой традиции. (Ο Ακάθιστος Ύμνος στην ψαλμωδική παράδοση). // *Православная энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000. С. 375 - 376.
- Тарановский К. Формы общеславянского и церковнославянского стиха в древнерусской литературе XI – XIII вв. (Οι τύποι του αρχαίου σλαβικού και εκκλησιαστικού σλαβικού στίχου στα αρχαία ρώσικα γράμματα του 11^{ου} 13^{ου} αιώνα). // *American Contribution to the VIth International Congress of Slavists*. Monton, 1968. V. 1. P. 377 – 394.
- Темчин С. Ю. Что представляла собой первая славянская книга, переведенная с греческого Кириллом и Мефодием. (Τι ήταν το πρώτο σλαβικό βιβλίο μεταφρασμένο από τα ελληνικά από τον Κύριλλο και Μεθόδιο) // *Byzantinoslavica*. № 1. V. 60. 1999.
- Темчин С. Ю. Этапы становления славянской гимнографии (863 – около 1097 г.) Часть первая. (Οι φάσεις του γίνεσθαι της σλαβικής υμνογραφίας (863 μ. Χ. – 1097 μ. Χ.). Μέρος πρώτος). // *Славяноведение*. № 2. Москва: 2004. С. 18 – 55.
- Толстой Н. И. Взаимоотношение локальных типов древнеславянского литературного языка позднего периода (вторая половина XVI – XVII вв.) (Οι σχέσεις των τοπικών τύπων της αρχαίας σλαβικής γλώσσας της μεταγενέστερης περιόδου (16^{ος} – 17^{ος} αιώνας). // *Славянское языкознание. V Международный съезд славистов. Доклады советской делегации*. Москва, 1963. С. 259 – 261.
- Топоров В. Н. “Проглас” Константина Философа как образец старославянской поэзии. (Ο «Πρόλογος» του Κωνσταντίνου του Φιλόσοφου ως πρότυπο της σλαβικής ποίησης). // *Славянское и балканское языкознание. История Литературного языка и письменность*. Москва: Наука, 1979. С. 26 – 46.
- Трифон (Туркестанов, митр.) *Проповеди и молитвы. Материалы к жизнеописанию*. (Θεία κηρύγματα και προσευχές. Βιβλιογραφικό υλικό). Москва, 1999.
- Туницкий Н. О тексте болгарской рукописи публичной библиотеки F. n. I № 74. (Περί του κειμένου του βουλγαρικού χειρόγραφου από την Δημόσια Βιβλιοθήκη με κώδικα F. n. I № 74.) // *Сборник ОРЯС АН СССР*. Т. 51. № 3. Ленинград, 1928. С. 394 – 397.
- Турилов А. А. (1999 а) Роль сербской традиции в сохранении древнейших памятников славянской литературы. (Ο ρόλος της серβικής παράδοσης στην διατήρηση των αρχαιότερων έργων των

σλαβικών γραμμάτων). // *Славянский альманах 1998*. Москва, 1999. С. 12 – 30.

- Турилов А. А. (1999 b) Древнерусская культура в контексте средневековых славянских (на материале книжности). (*Ο αρχαίος ρώσικος πολιτισμός στα συμφραζόμενα των μεσαιωνικών σλαβικών (βάσει των γραμμάτων)*). // *Древнерусская культура в мировом контексте. Археология и междисциплинарные исследования*. Москва, 1999. С. 96 – 105.
- Турилов А. А. Акафист Богородице. Источники. (*Ο Ακάθιστος Ύμνος. Πηγές*) // *Православная энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000. С. 372.
- Турилов А. А. Флоря Б. Н. (2002) Христианская литература у славян в середине X – середине XI в. и межславянские культурные связи. (*Η χριστιανική λογοτεχνία των Σλάβων το 10^ο – 11^ο αιώνα και οι πολιτιστικές σχέσεις των σλαβικών λαών*). // *Христианство в странах Восточной, Юго-Восточной и Центральной Европы на пороге второго тысячелетия*. Москва, 2002. С. 398 – 458.
- Улуханов И. С. Некоторые вопросы техники переводов с греческого, сделанных на Руси. (*Μερικά προβλήματα της τεχνικής της μετάφρασης από την ελληνική γλώσσα*) // *Древнерусский язык. Лексикология и словообразование*. Москва: Наука, 1975. С. 167 – 183.
- Улуханова Е. В. Особенности богослужения русской церкви IX – XIV вв. (*Οι ιδιαιτερότητες της λειτουργίας της Ρώσικης Εκκλησίας 11^{ου} – 14^{ου} αιώνα*). // *Вестник РГНФ*. № 3. Москва, 2000 г. С. 83 – 93.
- Успенский Б. А. История русского литературного языка (XI – XVII вв.). Munchen, 1987.
- «Устав Студийский» по списку XII в. (фрагменты). (*Το Τυπικόν του Αλεξίου Στουδίτου βάσει του χειρόγραφου του 12^{ου} αιώνα (αποσπάσματα)*). // *Источники по истории русского языка*. Москва: Наука, 1976. С. 109 – 130.
- Федотов А. И. О ритмическом строе памятников древнерусской гимнографии Киевского периода. (*Περί της ρυθμικής δομής των έργων της ρώσικης υμνογραφίας της εποχής του Kievskaja Rus'*). // *Литература Древней Руси*. Москва, 1986. С. 19 – 34.
- Филарет (Дроздов). Акафист Пресвятой Богородице, в русском переводе, с предисловием. (*Ο Ακάθιστος στην ρώσικη μετάφραση με πρόλογο*)// Прибавления к творениям святых отцев. 1855. Ч. XIV. С. 141–152.
- Филарет (Гумилевский). арх. *Исторический обзор песнопевцев и песнопения греческой церкви. (Ιστορική ανασκόπηση των υμνογράφων και της υμνογραφίας της Ελληνικής Εκκλησίας)*. Свято-Троицкая Сергиева Лавра, 1995.

- Filonov-Gove A. Древнеславянский перевод византийских литургических гимнов и соотношение церковных песнопений с русской поэзией 20 в. (*Η αρχαία σλαβική μετάφραση της βυζαντινής υμνογραφίας και η σχέση της λειτουργικής ποίησης με την ρώσικη ποίηση του 20^{ου} αιώνα*). // *Славянский стих. Стихovedение, лингвистика и поэтика. Материалы международной конференции 19-23 июня 1995 г.* Москва, 1996. С. 116 – 121.
- Флоря Б. Н. (1996 а) Возникновение славянской письменности. Исторические условия ее развития. (*Το γίνεσθαι της σλαβικής γραφής. Οι ιστορικές συνθήκες της εξέλιξης της*). // *Очерки истории культуры славян*. Москва: Индрик., 1996. С. 299 – 306.
- Флоря Б. Н. (1996 b) Литература великой Моравии. (*Η λογοτεχνία της Μεγάλης Μοραβίας*). // *Очерки истории культуры славян*. Москва: Индрик., 1996. С. 322 – 327.
- Флоря Б. Н. (2000 а) Сказания о начале славянской письменности. (*Αφηγήσεις για την αρχή των σλαβικών γραμμάτων*). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000.
- Флоря Б. Н. Турилов А. А. Иванов С. А. (2000 b) Судьбы Кирилло-Мефодиевской традиции после Кирилла и Мефодия. (*Η συνέχεια του έργου του Κύριλλου και του Μεθόδιου μετά το θάνατο τους*). Санкт-Петербург: Алетейя, 2000.
- Фоков Н. К синтаксису греческого новозаветного языка и византийского. (*Περί της σύνταξης της ελληνικής γλώσσας την Καινής Διαθήκης και της γλώσσας της βυζαντινής εποχής*). Москва, 1887.
- Хабургаев Г. А. Первые столетия славянской культуры: Истоки древнерусской книжности. (*Οι πρώτες αιώνες του σλαβικού πολιτισμού: η αρχή των ρώσικων γραμμάτων*). Москва: Изд-во МГУ, 1994.
- Чевела О. В. Церковно-греческий текст и его славянский перевод (типы однокорневого повтора в славянском переводе Цветной Триоди). (*Το ελληνικό θρησκευτικό κείμενο και η σλαβική μετάφραση του (οι τύποι της παρονομασίας με ετυμολογικά συγγενείς λέξεις στην σλαβική μετάφραση των Πεντακοσαρίων)*). // *Русская и сопоставительная филология: Взгляд молодых*. Казань: ДАС, 2001. С. 305 – 311.
- Чернышева М. И. (1983 а) Типы калек в древнейших переводах с греческого языка. (*Οι τύποι του calque στις αρχαιότερες μεταφράσεις από την ελληνική γλώσσα*). // *Актуальные проблемы диалектологии и исторической лексикологии русского языка*. Тезисы докладов и сообщений. Вологда, 1983. С. 183 – 184.
- Чернышева М. И. (1983 b) К характеристике славянского перевода “Хроники” Иоанна Малалы. (Роль иноязычных вкраплений). (*Επί*

- την χαρακτηριστική της σλαβικής μετάφρασης της «Χρονικής» του Ιωάννου Μαλαλά. Ο ρόλος των ξενόγλωσσων παρεμβάσεων). // *Византийский временник*. № 44. Москва, 1983. С. 221 – 226.
- Чернышева М. И. (1983 с) О соотношении славянского перевода «Хроники» Иоанна Малалы и ее греческого текста. (*Περί της σχέσης της σλαβικής μετάφρασης της «Χρονικής» του Ιωάννου Μαλαλά με το ελληνικό πρωτότυπο της*). // *ТОДРЛ*. Т. 37. Ленинград: Наука, 1983. С. 222 – 228.
- Чернышева М. И. Эквиваленты, заимствования и кальки в первых славяно-русских переводах с греческого языка. (*«Ισοδύναμες» λέξεις, δανεισμένες λέξεις και calque στις πρώτες σλάβο-ρώσικες μεταφράσεις από την ελληνική γλώσσα*). // *Вопросы языкознания*. № 2. Москва: Наука, 1984. С. 122 - 129.
- Чернышева М. И. Византизмы в языке «Хроники» Иоанна Малалы. (*Δανεισμένες από τα ελληνικά λέξεις στην μετάφραση της «Χρονικής» του Ιωάννου Μαλαλά*). Автореф.... канд. филол. наук. М., 1987.
- Чернышева М. И. К вопросу об истоках лексической вариантности в ранних славянских переводах с греческого языка. Переводческий прием “двухязычные дублеты”. (*Επί του προβλήματος της προέλευσης των λεξικών παραλλαγών στις πρώτες σλαβικές μεταφράσεις από την ελληνική γλώσσα. Η μεταφραστική μέθοδο των «δίγλωσσων συνώνυμων»*). // *Вопросы языкознания*. № 2. М., 1994. С. 97 – 107.
- Чехов А. П. Полное собрание сочинений. Москва: Наука, 1984. Т. 5.
- Щепкина М. В. Болгарская миниатюра XVI в. Исследование Псалтири Томича. (*Η βουλγαρική μικρογραφία του 16^{ου} αιώνα. Η μελέτη του Ψαλτήρι του Τόμιτς*). Москва: Искусство, 1963. 246 с.
- Этингоф О. Е. (2000 а) Акафист Богоматери. Иконография. (*Ο Ακάθιστος Ύμνος. Εικονογραφία*). // *Православная энциклопедия*. Т. 1. Москва, 2000. С. 376 - 378.
- Этингоф О. Э. (2000 б) Образ Богоматери. Очерки византийской иконографии XI - XIII веков. (*Η εικόνα της Θεοτόκου. Τα δοκίμια στην βυζαντινή εικονογραφία*). Москва: Прогресс – Традиция, 2000.
- Ягич И. В. Служебные Минеи за сентябрь, октябрь и ноябрь в церковнославянском переводе по русским рукописям 1095 – 1097 гг. (*Τα Μηναία του Σεπτεμβρίου, Οκτωβρίου και Νοεμβρίου στην εκκλησιαστική σλαβική μετάφραση βάσει τα ρώσικα χειρόγραφα του 1095 – 1097*). Памятники древнерусского языка I. Санкт-Петербург, 1886.
- Яцимирский А. И. Описание южно-славянских и русских рукописей заграничных библиотек. (*Η περιγραφή των νοτιοσλαβικών και ρώσικων χειρόγραφων από τις ξένες βιβλιοθήκες*). Т. 1. Петроград, 1921.

5. Ξενόγλωσση βιβλιογραφία (εκτός από τη ρωσική)

- Addison M. *Akathistos. Byzantine Hymn to the Mother of God*. Rome, 1983.
- Arrignon J. P. La Rus' entre la Bulgarie et l'Empire Byzantin: de la fin du Xe au debut du XIIe siecle. // *Harvard Ukranian Studies*. 12/13 (1988/1989). P. 702 – 713.
- Baumstark A. Strzygowski. J. Die Miniaturen des serbischen Psalters der Konigl. Hof- und Staatsbibliothek in Munchen. // *Byzantinische Zeitschrift*. V. 16 (1907) P. 644 – 661.
- Brock S. Aspects of Translation Technique in Antiquity. // *Greek, Roman and Byzantine Studies*. V. 20, 1989. P. 69 – 87.
- Bugge A. *Condacarium Paleoslavicum Mosquense*. // *Monumenta Musicae Byzantinae*. Serie Principale. V. 6. Copenhagen, 1960.
- Dostal A. The Origins of the Slavonic Liturgy. // *Dumbarton Oaks Papers*. V. 19. 1965. P. 68 – 87.
- Dostal A. Romanos le Melode en Traduction Slavonne. // *Byzantina*. № 5 (1973). P. 87 – 98.
- Drost-Abgarian A., Goltz H. Eine armenische Übersetzung des Hymnos Akathistos. // *Crossroads of Cultures. Studies in Liturgy and Patristics in Honor of Gabriele Winkler*. Rome, 2000. P. 193 – 249.
- Dujcev I. The Slavic Response to Byzantine Poetry (Review on R. Jakobson Presentation). // *Actes du 12 Congres International D'Etudes Byzantines*. Ochride 10-16 Septembre, 1961. Beograd, 1961. V. 1. P. 411 – 429.
- Filonov – Gove A. Literalism and Poetic Equivalence in the Old Church Slavonic Translation of the Akathistos Hymn. // *International Journal of Slavic Linguistics and poetics*. V. 22 (1976). Lisse.
- Filonov – Gove A. The Evidence for Metrical Adaptation in Early Slavic Translated Hymns. // *Fundamental Problems of Early Slavic Music and Poetry*. *Monumenta Musicae Byzantinae*. Copenhagen, 1978. P. 211 – 246.
- Filonov – Gove A. Slavic Liturgical Hymns as a Repository of Byzantine Poetics: the Case of the Akathistos Hymn. // *Folia Slavica*. V. 2. (1980) № 1 – 3. P. 130 – 140.
- Filonov-Gove A. *The Slavic Akathistos Hymn. Poetic Elements of the Byzantine Text and its Old Church Slavonic Translation*. Munchen, 1988.
- Fletcher R. Three Early Byzantine Hymns and their Place in the Liturgy of the Church of Constantinople. // *Byzantinische Zeitschrift*. V. 51 (1958). P. 53 – 65.

- Franklin S. The Reception of Byzantine Culture by the Slavs. // *The XVIIth International Byzantine Congress. Major Papers*. New York, 1986. P. 383 – 397.
- Goltz H. (1988 a) Der Hymnos Akathistos – eine Keimzelle russischer orthodoxer Spiritualität. // *Tausend Jahre Christentum in Rußland – Zum Millenium der Taufe der Kiever Rus*. Gottingen 1988. P. 773 – 800.
- Goltz H. (1988 b) *Akathistos. Hymnen der Ostkirche*. Leipzig, 1988.
- Goltz H. M. L. Peltomaa. The image of the Virgin Mary in the Akathistos Hymn. // *Byzantinische Zeitschrift*. V. 97 (2004). P. 615 – 621.
- Grosdidier de Matons J. *Romanos le Melode et les Origines de la Poesie Religieuse a Byzance*. Paris, 1977.
- Grosdidier de Matons J. Liturgie et Hymnographie: Kondakion et Canon. // *Dumbarton Oaks Papers*. V. 34 – 35 (1980 – 1981). P. 30 – 43.
- Huglo D. M. L'ancienne Version Latine de L'Hymne Acathiste. // *Le Museum*. V. 64 (1953). P. 1 – 61.
- Jakobson R. The Slavic Response to Byzantine Poetry. // *Actes du 12 Congres International D'Etudes Byzantines*. Ochride 10-16 Septembre, 1961. Beograd, 1961. V. 1. P. 1 – 19.
- Keller F. *Die russisch-kirchenslavische Fassung des Weihnachtskontakions und seiner Prosomoia*. Slavica Helvetica 9. Bern, 1977.
- Koschmieder E. Wie haben Kyrill und Method zelebriert. // *Anfänge der Slavischen Music*. Bratislava, 1966.
- Krumbacher K. *Geschichte der byzantinischen Litteratur*. Munich, 1897.
- Krypiakiewicz P. F. De Hymni Acathisti auctore. // *Byzantinische Zeitschrift*. V. 18 (1909). P. 357 – 382.
- Levy K. The Earliest Slavic Melismatic Chants. // *Fundamental Problems of Early Slavic Music and Poetry. Monumenta Musicae Byzantinae*. Copenhagen, 1978. P. 197 – 210.
- Limberis V. *Divine Heiress: The Virgin Mary and the Creation of Christian Constantinople*. London – New York, 1994.
- Lixacheva V. The Illumination of the Greek Manuscript of the Akathistos Hymn (Moscow, State Historical Museum, Synodal Gr. 429). // *Dumbarton Oaks Papers*. V. 26 (1972). P. 253 – 264.
- Lucini L. L'Inno Acatisto, una devozione Mariana dell oriente bizantino. // *Rivista Cisterciana*. V. 4. 1987. S. 21 – 27.
- Lunt H. G. *Old Church Slavonic Grammer*. Mouton, 1955.
- Lunt H. The Language of Rus' in the XIth. century. Some Observations about Facts and Theories. // *Harvard Ukrainian Studies*. 12/13 (1988/1989). P. 276 – 313.

- Maas P. (review) Placido de Meester. *L'inno Acathisto*. // *Byzantinische Zeitschrift*. V. 14 (1905). P. 643 – 647.
- Maisano R. *Cantici di Romano il Melodo*. Torino, 2002.
- Meersseman G. (1958 a) *The Akathistos Hymn: Hymn of Praise to the Mother of God*. Friburg, 1958.
- Meersseman G. (1958 b) *Der Hymnos Akathistos im Abendland*. V. 1. Freiburg, 1958.
- Mitsakis K. A Linguistic Analysis of the “Akathistos Hymn”. // *Κληρονομιά*. № 11. 1979. Σ. 253 – 262.
- Patzold A. *Der Akathistos-Hymnos. Die Bilderzyklen in der byzantinistischen Wandmalerei des 14. Jahrhunderts*. Stuttgart, 1989.
- Palikarova-Verdeil R. La musique Byzantine chez les Bulgares et les Russes. // *Monumenta Musicae Byzantinae*. Subsidia III. Copenhagen, 1953.
- Peltomaa L. *The Image of the Virgin Mary in the Akathistos Hymn*. Boston, 2001.
- Peters C. Eine arabische Übersetzung des Akathistos-Hymnus. // *Le Museon*. V. 53 (1940). P. 89 – 104.
- Proxorov G. A Codicological Analysis of the Illuminated Akathistos to the Virgin (Moscow, State Historical Museum, Synodal Gr. 429). // *Dumbarton Oaks Papers*. V. 26 (1972). P. 237 – 252
- Salaville S. Un Acathiste Turc avec Acrostiche Alphabetique Grec. // *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*. 1953. Σ. 484 – 490.
- Szoverffy J. *A Guide to Byzantine Hymnography*. Brookline, 1978. S. 118 – 129.
- Sofroniou S. Lexicostatistical Contribution to the Authorship of the Akathistos Hymnos. // *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών*. T. 35 (1966 – 1967). Σ. 117 – 127.
- Tachiaos A. The Greek Metropolitans of Kievan Rus'. An Evaluation of their Spiritual and Cultural Activity. // *Harvard Ukrainian Studies*. 12/13 (1988/1989). P. 430 – 445.
- Thomson Fr. J. *The Reception of Byzantine Culture in the Medieval Russia*. Ashgate, 1999. 2
- Toniolo E. M. Numeri e simboli nell'Inno Akathistos alla Madre de Dio. // *Ephemerides Liturgicae*. V. 101 (1987). P. 267 – 288.
- Toniolo E. M. *Akathistos. Saggi di critica e di teologia*. Rome, 2000.
- Trypanis C. An Anonymous Early Byzantine Kondakion on the Virgin Mary. // *Byzantinische Zeitschrift*. V. 58 (1965). P. 327 – 332.
- Trypanis C. A. *Fourteen Early Byzantine Cantica*. Vienna, 1968.

- Vaillant A. Le Saint Ephrem Slave. // *Byzantinoslavica*. № 19 (1958). P. 279 – 286.
- Velemirovich M. Byzantine Elements in Early Slavic Chant. // *Monumenta Musicae Byzantinae*. Copenhagen, 1960.
- Vereecken J. L'Hymne Acathiste: Icone chantée et mystère de l'incarnation en nombres. // *Byzantion*. V. 63 (1993). P. 357 – 387.
- Vincenz de, A. West Slavic Elements in the Literary Language of Kievan Rus; // *Harvard Ukrainian Studies*. 12/13 (1988/1989). P. 262 – 275.
- Vodoff V. Quelques questions sur la langue liturgique à Kiev au Xe et au début du XIe siècle. // *The Legacy of Saints Cyril and Methodius to Kiev and Moscow. Proceedings of the International Congress on the Millennium of the Conversion of Rus' to Christianity*. Thessaloniki, 1992.
- Wellesz E. The "Akathistos". A Study in Byzantine Hymnography. // *Dumbarton Oaks Papers*. V. 9 – 10 (1956). P. 142 – 174.
- Wellesz E. The Akathistos Hymn. // *Monumenta Musicae Byzantinae*. Transcripta. V. 9. Copenhagen, 1957.
- Wellesz E. *A History of Byzantine Music and Hymnography*. Oxford, 1961.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1

Η ΠΡΩΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ ΥΜΝΟΥ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Α)

¹*Πίνακας των βραχυγραφιών και των συμβόλων*

Το ελληνικό πρωτότυπο

Γενικώς ακολουθούμε την έκδοση του Trypanis¹ με παραλλαγές του αναλυτικού μέρους με τα αντίστοιχα singla των χειρογράφων².

Οι παραλλαγές από την έκδοση των Christ–Paranikas³ σημειώνονται με [Ch].

Η σλαβική μετάφραση (μετάφραση Α)⁴ παρουσιάζεται βάσει των ακόλουθων χειρογράφων:

A₁ – σέρβικο Τριώδιο F. n. I. 68 (τέλος 13^{ου}–αρχές 14^{ου} αιώνα),

A₂ – βουλγάρικο Τριώδιο *Shafarikonskaja* F. n. I. 74 (τέλος 12^{ου}–αρχές 13^{ου} αιώνα),

A₃ – νοτιοσλαβικό Τριώδιο *Zagrebskaja* IV d 107 (τέλος 13^{ου}–αρχές 14^{ου} αιώνα).

Με διαφορετικό χρώμα επισημαίνονται τα σημεία της μετάφρασης που δεν αποδίδουν το πρωτότυπο:

- με κίτρινο χρώμα – λόγω διαφορών του χειρογράφου, από το οποίο έγινε η μετάφραση, από το εκδιδόμενο κείμενο, όπως και λόγω σφαλμάτων του μεταφραστή,
- με πράσινο χρώμα – λόγω της ιδιαιτερότητας της γλώσσας, στην οποία έγινε η μετάφραση και λόγω της τεχνικής του μεταφραστή,
- με μπλε χρώμα – λόγω μεταγενέστερων σφαλμάτων αντιγραφής⁵.

Με τρεις αστερίσκους *** σημειώνονται οι λέξεις και οι στίχοι που παραλείπονται στη μετάφραση.

Με αγκύλες < > σημειώνονται οι λέξεις που προστέθηκαν στο σλαβικό κείμενο για τον σχηματισμό της ακροστιχίδας.

Το προοίμιο 2 και οι οίκοι 2 και 3 παραλείπονται λόγω αντικατάστασής τους στα σωζόμενα χειρόγραφα με το αντίστοιχο κείμενο της μετάφρασης Β⁶.

Η νεοελληνική απόδοση του σλαβικού κειμένου έχει ως μοναδικό σκοπό να διευκολύνει τον αναγνώστη και δεν προορίζεται για να διαβάζεται χωριστά από αυτό. Προσπαθήσαμε να αποδώσουμε το σλαβικό κείμενο με τη μέγιστη κατά λέξη ακρίβεια. Όταν όμως αναγκαζόμαστε να προσθέσουμε στη νεοελληνική απόδοση ορισμένες λέξεις, απαραίτητες για την κατανόηση του κειμένου, τις τοποθετούμε σε ορθογώνιες αγκύλες [].

¹ Trypanis 1968: 29–39.

² Για τις βραχυγραφίες βλ. Παράρτημα 4 και Trypanis 1968: 4.

³ Christ & Paranikas 1871: 140–147.

⁴ Για την αναλυτική περιγραφή της μετάφρασης βλ. Κεφ. 2, για την περιγραφή των χειρογράφων βλ. Κεφ. 1, παρ. 4. 2. και Παράρτημα 3.

⁵ Πιο αναλυτικά βλ. Κεφ. 2, παρ. 5.

⁶ Βλ. Κεφ. 2, παρ. 4.

Οίκος 4, θέση VI (γράμμα Α)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Δύναμις τοῦ ὑψίστου ἐπεσκίασε τότε	⟨ᾶρ ᾷᾶ⟩ wñEíè¹ ñèèà âûøüíàâî òíāāà	Δύναμη του Υψίστου επισκίασε τότε [αυτήν],
2	πρὸς σύλληψιν τῇ ἀπειρογάμῳ·	âü çà÷àððèâ áðàêuíâèñêüñüíüâ	ώστε να συλλάβει η Απειρόγαμη.
3	καὶ τὴν εὐκαρπον ταύτης νηδὺν	è² âüïëüüâíèâ âèäEðè	Και για να βλέπουμε την ενσάρκωση,
4	ὡς ἀγρόν ἀπέδειξεν ἡδὺν ἄπασι	yêî ñâêî îîêàçà ίίϐ	[την] έδειξε τώρα με τις δυνάμεις του ως αγρό
5	τοῖς θέλουσι θερίζειν σωτηρίαν ἐν τῷ ψάλλειν οὕτως·	ñèêîð âüñEìü³ ñîñϐ íîâü ïEðè⁴ ñèðâ	για όλους, σωτήρα καινούργιο, για να ψάλλουμε τούτο:
6	ἀλληλουΐα.	âè(èè)êpu	Αλληλούια.

¹ wñEíè]wñEíè òÿ A₂ ² è – om. A₂ ³ âüñEìü – om. A₂ ⁴ âüïèðè A₂

Οίκος 6, θέση II (γράμμα Α)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ζάλην ἔνδοθεν ἔχων λογισμῶν ἀμφιβόλων	âúðu âü ñââE èìEâ è ìüñèè âü ñââE¹	Έχοντας μέσα του θύελλα και σκέψεις μέσα του
2	ὁ σώφων Ἰωσήφ ἐταράχθη	ì uäðü èwñèðü ñüìâðÿðâ ñâ	σοφές, ο Ιωσήφ ταραχθηκε.
3	τὸ τὴν [Μ] ἄγαμόν σε θεωρῶν	ââçì uæüíüè çðâ	Βλέποντάς σε αγνή
4	καὶ κλεψίγαμον ὑπονοῶν, ἄμεμπτε·	uêðââüøup áðàêü ðâ(÷) ïðE÷ðâÿ²	είπε σε σένα: κλεψίγαμη, ω Πάναγνη,
5	μαθὼν δὲ σου τὴν σύλληψιν ἐκ πνεύματος ἁγίου ἔφη·	uâEäEâü æâ ðè çà÷àððèâ t äðϐ ñðϐ ñuüà è âüçüïèè	Σαν έμαθε όμως για την σύλληψη σου, που ήταν από το Άγιο Πνεύμα, φώναξε:
6	ἀλληλουΐα.	âè(èè)êpu	Αλληλούια.

¹ âü ñââE – om. A₂ ² w ïðE÷ðâÿ A₁

Οίκος 5, θέση XI (γράμμα Ε)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	ἔχουσα θεοδόχον ἢ παρθένος τὴν μήτραν	ἐἰυὺὲ ἀεᾶϑῖδὲᾶδὲᾶ ᾱᾱᾶ ᾱῦ υοδῖᾶΕ	Ἡ παρθένα, έχουσα ευδοχία στην μήτρα,
2	ἀνέδραμε πρὸς τὴν Ἑλισάβετ·	ἰδὲᾶᾶ ἐῦ ᾱἔἡᾶᾶᾶᾶ ῖε	ήρθε στην Ελισάβετ.
3	τὸ δὲ βρέφος ἐκείνης εὐθύς	ἰεᾶᾶΕἰῦοῦ ᾱᾶ ᾱᾶ ¹ ᾱῦ οῦ-ᾶς	Το βρέφος εκείνης όμως αμέσως
4	ἐπιγνούν τὸν ταύτης ἀσπασμὸν ἔχαιρε	δᾶςυἰΕ ᾱᾶᾶ ᾱῦ ἰᾶἔ ὀΕεἰᾶἰᾶἰᾶἰῦ ᾱῦςᾶδᾶἰᾶᾶᾶ	με το φιλί κατάλαβε Αυτόν που είχε μέσα της και χάρηκε
5	καὶ ἄλμασιν ὡς ἄσμασιν ἐβόα πρὸς τὴ θεοτόκον	ἐ ᾱῦἰεγῶᾶ ἐῦ ² ᾶὀᾶ	και φώναζε προς την Θεοτόκο:
6	χαῖρε, βλαστοῦ ἀμαράντου κλῆμα·	δᾶδᾶᾶ ἔΕοἰδᾶᾶἔ ἰᾶῦᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ἰῦᾶ εἰςῦ	χαίρε, του βλαστού αμάραντες κληματαριές,
7	χαῖρε, καρποῦ ἀθανάτου κτῆμα·	δᾶδᾶᾶ ἰἔἰᾶᾶ ᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ἰδῖῦ ³ ***	χαίρε, καρπέ αθάνατε,
8	χαῖρε, γεωργὸν γεωργοῦσα φιλάνθρωπον·	***	***
9	χαῖρε, φυτουργὸν τῆς ζωῆς ἡμῶν φύουσα·	δᾶδᾶᾶ ᾶΕεἰ ᾱἔᾶἰδᾶ ἰᾶὀᾶᾶᾶ ᾶῦῦᾶᾶᾶᾶ	χαίρε, ἔργο της ζωής για τη φύση μας,
10	χαῖρε, ἄρουρα βλαστάνουσα εὐφορίαν οἰκτιρμῶν·	δᾶδᾶᾶ ᾶἰᾶδῖδῖδῖ ᾶῦςδᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ⁴ ᾶἰᾶῦςῦ ῦᾶᾶδὲδᾶᾶᾶᾶ5	χαίρε, εσύ που με την αγαθότητα βλαστάνεις την ευφορία για τον Γενναϊόδωρο,
11	χαῖρε, τράπεζα βαστάζουσα εὐθηνίαν ἰλασμοῦ· [V]	δᾶᾶ(ε)ᾶᾶ ὀδᾶἰᾶςῖ ἰἰᾶᾶῦεγ ἐςῖᾶἔἔῦἰῖ wὀΕῦᾶἰᾶᾶ	χαίρε, τραπέζι που βαστάζεις τον άφθονο ιλασμό,
12	χαῖρε, ὅτι λειμῶνα τῆς τρυφῆς ἀναθάλλεις·	***	***
13	χαῖρε, ὅτι λιμένα τῶν ψυχῶν ἐτοιμάζεις·	δᾶδᾶᾶ γεἰ ἰδὲᾶᾶᾶἰᾶἰᾶᾶ ᾶὀᾶἰῦ ῦᾶἰδῖᾶἔῦὀἔ	χαίρε, διότι ετοιμάζεις λιμάνι των ψυχών,
14	χαῖρε, δεκτὸν πρεσβείας θυμιάμα·	δᾶδᾶᾶ ἰδὲᾶᾶᾶᾶᾶᾶ ἰἰἔὀᾶἰᾶ ⁵ ἔᾶᾶἔἰ	χαίρε, εσύ που είσαι δοχείο για το θυμίαμα της προσευχής,
15	χαῖρε, παντὸς τοῦ κόσμου ἐξίλασμα·	δᾶδᾶᾶ ᾶᾶᾶᾶ ἰᾶὀῦ wὀΕῦᾶἰᾶᾶ(ᾶ) ⁶	χαίρε, εσύ που είσαι όλου του κόσμου εξιλασμός,
16	χαῖρε, θεοῦ πρὸς θνητοὺς εὐδοκία·	δᾶδᾶᾶ *** ῦᾶῦἰὀἔἰῦ ἰᾶὀἔΕἰᾶᾶ	χαίρε, εσύ που είσαι η αφθαρσία των νεκρών,
17	χαῖρε, θνητῶν πρὸς θεὸν παρρησία·	δᾶδᾶᾶ ᾶςῦἔἰἰῦ ἐῦ ᾶῦ9ᾶῦςῖἰᾶᾶἰᾶᾶ	χαίρε, εσύ που είσαι η παρρησία των λαών προς τον Θεό,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	δᾶδἰᾶᾶΕᾶᾶᾶ ᾶᾶςῖᾶᾶΕᾶᾶᾶᾶᾶᾶ	χαίρε, νύφη ανύμφευτε.

¹ ᾶᾶ – om. A₂ ² ἐῦ – om. A₁ ³ ᾶᾶᾶᾶ ἰδῦδὲγ ⁴ ᾶῦςδᾶῦὀἔᾶ A₁ ⁵ ἐ ᾶᾶᾶᾶἰᾶἰᾶ A₁ ⁶ wὀΕᾶᾶᾶᾶᾶᾶᾶ A₁

Οίκος 7, θέση V (γράμμα Α)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ἦκουσαν οἱ ποιμένες τῶν ἀγγέλων ὑμνούντων	⟨äëâüíî⟩ ñëûðàðu ìàñòùðè áíäθü ðäàëäüà	Οι ποιμένες άκουγαν έκπληκτοι τους Αγγέλους να υμνούν
2	τὴν ἑνσαρκον Χριστοῦ παρουσίαν·	âü ïëüðü ïðèðüäüðà ðàθ	τον Χριστό που ήρθε [επί της γης] εν σαρκί
3	καὶ δραμόντες ὡς πρὸς ποιμένα	è ðäëüðà yêî ëü ìàñòùðð	και τρέχοντας [να τον συναντήσουν] ως ποιμένα,
4	θεωροῦσι τοῦτον ὡς ἀμνὸν ἁμῶμον	è äëäEäüðà äâî yêî ääüðà íäîîðî÷üíä	τον είδαν ως αμνό άμωμο
5	ἐν τῇ γαστρὶ Μαρίας βοσκηθέντα, ἣν ὑμνοῦντες εἶπον·	â uððíäE ìðüíè äüñîèðEíä íäðäëäüà äüîëγðu	ανατρεφόμενο στη γαστέρα της μητέρας, [την οποίαν] εξυμνούσαν με δυνατή φωνή:
6	χαῖρε, ἀμνοῦ καὶ ποιμένος μήτηρ·	ðäðñä ääüðà è ìàñòùðE ìðθ	χαίρε, μητέρα του αμνού και του ποιμένα,
7	χαῖρε, αὐλὴ λογικῶν προβάτων·	ðäðñä äâîðä ìññüíüðü wäüðü	χαίρε, αυλή λογικών προβάτων,
8	χαῖρε, ἀοράτων ἐχθρῶν [Μ] ἀμυντήριον·	ðäðñä íääëèìüðü äðäâü ïðEðüëäíèä	χαίρε, το πρόσκομμα για άόρατους εχθρούς,
9	χαῖρε, παραδείσου θυρῶν ἀνοικτήριον·	***	***
10	χαῖρε, ὅτι τὰ οὐράνια συναγάλλεται τῇ γῇ·	ðäðñä yêî çäíëüíäγ ñü íääñüíüíè ñüðääüðüñý ¹	χαίρε, διότι τα επίγεια χαίρονται μαζί με τα ουράνια,
11	χαῖρε, ὅτι τὰ ἐπίγεια συγχορεύουσι πιστοῖς·	ðäðñä yêî çäíëüíäγ ñüëëëüñðäüðü ² äEðíî	χαίρε, διότι τα επίγεια συν-αγαλλιούν πιστώς,
12	χαῖρε, τῶν ἀποστόλων τὸ ἀσίγητον στόμα·	ðäðñä àîñîîü íäíëü÷íäγ uñðà	χαίρε, εσύ που είσαι το ασίγητο στόμα των Αποστόλων,
13	χαῖρε, τῶν ἀθλοφόρων τὸ ἀνίκητον θάρσος·	ðäðñä ñððàñòîððüíüðäîü íäîîäEäèìäγ äðüçîñðè	χαίρε, εσύ που είσαι το ακατάβλητο θάρρος των αθλοφόρων,
14	χαῖρε, στερεὸν τῆς πίστεως ἔρεισμα·	ðäðñä ðäðüäüíä ***	χαίρε, εσύ που είσαι στήριγμα ***
15	χαῖρε, λαμπρὸν τῆς χάριτος γνῶρισμα·	*** è äëäθäEðè îîçíäíèä	*** και της χάριτος γνώρισμα,
16	χαῖρε, δι' ἧς ἐγυμνώθη ὁ ἄδης·	***	***
17	χαῖρε, δι' ἧς ἐνεδύθημεν δόξαν·	ðäðñä äγ æä wäEγðîîüñý ñëäâîð	χαίρε, εσύ δια της οποίας ντυθήκαμε τη δόξα,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðäüðñý íääEñðî ääçíääEñðîäγ	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

¹ íääñíää ðääüðüñý ñü çäîíüíè A₂ ²ëëëüðü A₂

Οίκος 8, θέση XIV (γράμμα Ι)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Θεοδρόμον ἀστέρα θεωρήσαντες μάγοι	⟨ι̇ũñēúíí⟩ áæθ̃ ἱυδὺ âëäEäúðå äëúñâë çâEçäîþ	Οι μάγοι βλέποντας με το νου το δρόμο του Θεού,
2	τῇ τούτου ἠκολούθησαν αἶγλη·	è ¹ äũñëEäü åå ἱĩñëEäîâäðå	τον ακολούθησαν με το αστέρι,
3	καὶ ὡς λύχνον κρατοῦντες αὐτόν,	yēî ñâEðëëúíëëä çðåðë	βλέποντάς το ως λυχνάρι,
4	δι' αὐτοῦ ἠρεύνων κραταιὸν ἄνακτα·	è çâíũ äũĩðåðåðũ äðũæåüäåî äũñâ÷ũñëây	και έτσι αναζητούσαν τον κρατούντα τα πάντα,
5	καὶ φθάσαντες τὸν ἄφθαστον ἐχάρησαν αὐτῷ βοῶντες·	è ἱĩñðëäüðå íåîĩñðëçååìäåî è ² ðåäëåðå äũîëγõu	και κατανοώντας τον Ακατάληπτο τον εξυμνούσαν με δυνατή φωνή:
6	ἀλληλουῖα.	äë(ëë)ëþu	Αλληλούια.

¹ è – om. A₂ ² è – om. A₂

Οίκος 10, θέση XVI (γράμμα ἦ)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Κήρυκες θεοφόροι γεγονότες οἱ μάγοι	⟨w⟩ ἰðĩĩĩâEäíëðë äåἩĩñíũ áüäüðåë äëũñâë	Ω μάγοι, αφού έγιναν κήρυκες θεοφόροι,
2	ὑπέστρεψαν εἰς τὴν Βαβυλῶνα,	äũçåðåðëðåñỹ äũ äåäëëĩíü	γύρισαν πίσω στην Βαβυλώνα.
3	ἐκτέλεσαντες σοῦ τὸν χρησμόν	ñëîí÷åäðå ¹ èçâîëäíëå ðåîå	Αφού εκτέλεσαν την βούλησή σου
4	καὶ κηρύξαντές σε τὸν Χριστὸν ἅπασιν,	è ἰðĩĩĩâEääåðå ðååå ðḥ äũñE÷ũñëëìü	και σε κήρυξαν, Χριστέ, σε όλους,
5	ἀφέντες τὸν Ἡρώδη ὡς ληρώδη, μὴ εἰδότα λέγειν [JM]	wñðåäëüðå èðíåä yēî ἱĩðkååíå íå äëäEðë íë ² äëäðë	άφησαν τον Ηρώδη ως βεβηλωμένο ούτε να δει ούτε να πει:
6	ἀλληλουῖα.	äë(ëë)ëþu	Αλληλούια.

¹ êîí÷åäðå A₁ ² ík A₂

Οίκος 9, θέση XV (γράμμα Ι)

Στίχ ος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ἰδον παῖδες Χαλδαίων ἐν χειρὶ τῆς παρθένου	ἰὰ θυêυ ᾗâθå âèàEâuðå äEòè ðàëüäEèñêûå	Αφού είδαν τα παιδιά των Χαλδαίων στο χέρι της Παρθένας
2	τὸν πλάσαντα χειρὶ τοὺς ἀνθρώπους·	ñÛçääâüðåãî ðυêîþ +èθêà	Εκείνον, που με το χέρι του έπλασε τον άνθρωπο,
3	καὶ δεσπότην νοοῦντες αὐτόν,	è âèêïυ δαçuìEåðå ååî	και κατανοούσαν αυτόν ως δεσπότη,
4	εἰ καὶ δούλου ἔλαβε μορφὴν, ἔσπευσαν	àuå è wådäçü ðåååè ἱðèåðü¹ðæüååðu ååð²	αν και έλαβε μορφή δούλου, τον φίλησαν
5	τοῖς δώροις θεραπεύσαι καὶ βοηῇαι τῇ εὐλογημένη·	ääðü ååðk ååå ἱðèíñîðk³ è⁴ âüîèyðu êú⁵ áèñîñèíâèåíEè	προσφέροντάς του τα δώρα που έφεραν και φώναζαν στην Ευλογημένη:
6	χαῖρε, ἀστéρος ἀδύτου μήτηρ·	ðàêñå çåEçäü ñâEðüèüå ἰàðè	χαίρε, εσύ που είσαι η μητέρα του φωτεινού αστέρα,
7	χαῖρε, αὐγή μυστικῆς ἡμέρας·	ðaðäíþ ðàèíüå çaðå	χαίρε, εσύ που είσαι η αυγή της μυστικής ημέρας,
8	χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν κάμινον παύσασα·	ðäðååñðððñðè ἱåüü wñðååèüøè	χαίρε, εσύ που εγκατέλειψες την κάμινο της απάθειας,
9	χαῖρε, τῆς τριάδος τοὺς μύστας φυλάττουςα·	ðäð ððîè÷üíüå ðàèíü⁷ ñýððåíüøè	χαίρε, εσύ που φυλάς τα μυστικά της Τριάδας,
10	χαῖρε, τύραννον ἀπάνθρωπον ἐκβαλοῦσα τῆς ἀρχῆς·	ðädì(÷)ðæüñêeup äüüäüíý⁸ tåìüøèè⁹ ñîüåå	χαίρε, εσύ που αφάνισες το θράσος του τυράννου στην αρχή,
11	χαῖρε, κύριον φιλόανθρωπον ἐπιδείξασα Χριστόν·	***	***
12	χαῖρε, ἢ τῆς βαρβάρου λυτρομένη θηρησκείας·	ðäð¹⁰ γæå åäðüåäðñêèå èçååæüøè¹¹ äðüçîñðè	χαίρε, εσύ που λύτρωσες [τον κόσμο] από το βαρβαρικό θράσος,
13	χαῖρε, ἢ τοῦ βορβόρου ῥυομένη τῶν ἔργων·	ðäð¹⁰ γæå t ñèäðüíüíüðü äEèü èçååæüøè	χαίρε, εσύ που λύτρωσες [τους ανθρώπους] από τα αισχρά έργα,
14	χαῖρε, πυρὸς προσκύνησιν σβέσασα·	ðädwåíà ἱîèèåíγíüå uääøüøè	χαίρε, εσύ που έσβησες την προσκύνηση του πυρός,
15	χαῖρε, φλογὸς παθῶν ἀπαλλάττουςα·	ðäðîèàìü ìk÷åíèè¹² uðîèèäüøè	χαίρε, εσύ που ανακουφίζεις τη φλόγα των παθών,
16	χαῖρε, Περσῶν ὁδηγὲ σωφροσύνης·	ðädìuäðîñðè ñyuèy íåñðåüíèèðå	χαίρε, εσύ που είσαι οδηγήτρια της σοφίας,
17	χαῖρε, πασῶν γενεῶν εὐφροσύνη·	ðäðåñåíü ðîü¹³ èðåñîðî	χαίρε, εσύ που είσαι καλλονή για όλο το γένος,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðäðíåEñðîî äåçíåEñðîgåy	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

$$^1\text{ĩđěàìøääî A}_2^2\text{ě A}_2^3\text{ääøk åæå ĩđěíáňîôk|ĩđěíáňúøå A}_1^4\text{ě - om. A}_2^5\text{éú- om. A}_1^6\text{à A}_2^7\text{çàöy A}_2^8\text{äöüçĩňòù A}_1^9\text{đàçĩđøèè A}_2^{10}\text{ě A}_2$$

¹¹ èñïëúíüøkk A₂ ¹² ì(÷)íû A₁ ¹³ ìèðu A₂

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Λάμπας ἐν τῇ Αἰγύπτῳ φωτισμὸν ἀληθείας	ἀὐτὰρ ἂν αὐτὰρ ἀνὰ αἶθρ᾽ ὅδε ἰδὶὶτῆς Εὐαίεα ἐκδοεῖται	Αφού έλαμπες στην Αίγυπτο τη διαφώτιση της αλήθειας,
2	ἐδίωξας τοῦ ψεύδους τὸ σκότος·	ἰδὶαῖα ἄς ² εὐαυτοῦ ὅδε	αφάνισες το σκότος του ψεύδους,
3	τὰ γὰρ εἰδῶλα ταύτης, σωτήρ,	ἐαῖε ³ ἡσυγῆ ἡσυχία	και αφού ήταν [εκεί] τα είδωλα, Σωτήρα,
4	μὴ ἐνέγκαντά σου τὴν ἰσχὺν πέπτωκεν	ἰε αὐτοῦ ὁδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ὅδε ἡδὶα ⁴	σε τίποτα τις δυνάμεις τους μετέτρεψε.
5	οἱ τούτων δὲ ῥυσθέντες ἀνεβῶν πρὸς τὴν θεοτόκον·	ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἐκδοεῖται αὐτοῦ ἐκδοεῖται ⁵	Τιμώντας όμως τον αληθινό [Θεό] φώναζαν δυνατά στην Θεοτόκο:
6	χαῖρε, ἀνόρθωσις τῶν ἀνθρώπων·	***	***
7	χαῖρε, κατὰπτωσις τῶν δαιμόνων·	ὁδὶα(ε)τῆς ἰδὶαῖαῖα αὐτοῦ ἡσυχία	χαίρε, εσύ που είσαι η δίωξη των δαιμόνων,
8	χαῖρε, τῆς ἀπάτης τὴν πλάνην πατήσασα·	ὁδὶα ἰδὶαῖαῖα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα ⁶	χαίρε, εσύ που πάτησες την ακαταπάτητη πλάνη,
9	χαῖρε, τῶν εἰδώλων τὸν δόλον ἐλέγξασα·	***	***
10	χαῖρε, θάλασσα ποντίσασα Φαραὼ τὸν νοητόν·	ὁδὶα ἰδὶαῖα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ὁδὶα ⁷	χαίρε, θάλασσα που καταπόντισες τον νοητό Φαραώ,
11	χαῖρε, πέτρα ἢ ποτίσασα τοὺς διψῶντας τὴν ζωήν·	ὁδὶα ὁδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ⁸	χαίρε, τράπεζα που πότισες όσους διψοῦν για τη ζωή,
12	χαῖρε, πύρινε στύλε ὁδηγῶν τοὺς ἐν σκότει·	ὁδὶα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ⁹	χαίρε, φωτεινέ στύλε που οδηγεῖς αυτούς που βρίσκονται στο σκοτάδι,
13	χαῖρε, σκέπη τοῦ κόσμου πλατυτέρα νεφέλης·	ὁδὶα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ¹⁰	χαίρε, σκεπή όλου του κόσμου, που είσαι πλατύτερη του νέφους,
14	χαῖρε, τροφή τοῦ μάννα διάδοχε·	ὁδὶα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ¹¹	χαίρε, εσύ που είσαι τροφή - η χρήση του Μάννα,
15	χαῖρε, τρυφῆς ἀγίας διάκονε·	***	***
16	χαῖρε, πηγὴ [D] τῆς ἐπαγγελίας·	ὁδὶα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ¹²	χαίρε, εσύ που είσαι πηγή της Ευαγγελίας,
17	χαῖρε, ἐξ' ἧς ῥέει γάλα καὶ μέλι· [JM]	ὁδὶα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ¹³	χαίρε, εσύ από την οποία τρέχει γάλα και μέλι,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ὁδὶα ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ἡδὶα αὐτοῦ ἐκδοεῖται ¹⁴	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

$${}^6\text{I}\ddot{\text{a}}\text{i}\ddot{\text{e}}\text{o}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{o}}\ddot{\text{y}}\text{e}\text{y}\text{A}_1\text{}^7\ddot{\text{a}}\ddot{\text{u}}\ddot{\text{n}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{i}}\ddot{\text{u}}\text{ }\ddot{\text{i}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{d}}\text{u}\text{ }\ddot{\text{o}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{o}}\ddot{\text{y}}\text{e}\text{y}\text{ }\ddot{\text{i}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{d}}\text{u}\text{ }\ddot{\text{a}}\ddot{\text{u}}\ddot{\text{n}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{i}}\ddot{\text{u}}\text{ }\ddot{\text{e}}\text{ }\ddot{\text{o}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{o}}\ddot{\text{e}}\text{ }\ddot{\text{a}}\ddot{\text{n}}\ddot{\text{e}}\text{ }\text{A}_2\text{}^8\ddot{\text{a}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{i}}\ddot{\text{n}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{u}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{i}}\ddot{\text{e}}\text{y}\text{A}_1\text{}^9\ddot{\text{e}}\ddot{\text{c}}\text{ }\ddot{\text{i}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{a}}\text{ }\ddot{\text{x}}\ddot{\text{a}}\text{ }\ddot{\text{o}}\ddot{\text{E}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{i}}\text{ }\ddot{\text{e}}\ddot{\text{c}}\text{ }\ddot{\text{i}}\ddot{\text{a}}\ddot{\text{y}}\text{ }\ddot{\text{x}}\ddot{\text{a}}\text{ }\text{A}_2$$

Οίκος 12, θέση XXIV (??)¹

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Μέλλοντες Συμεώνος τοῦ παρόντος αἰῶνος	ὀϊδὺν ἡἰῶνίῳ αὐ ἄδκᾱκὺκκ ἁΕἑῦ	Όταν ήθελε ο Συμεών να μεταβεί στους μέλλοντες αιώνες
2	μεθίστασθαι τοῦ ἀπατεῶνος,	ἰδΕὲδὲ t ἡυᾱδίαᾱἱ ἁΕἑᾱ	από τον μάταιο αυτόν αιώνα,
3	ἐπεδόθης ὡς βρέφος αὐτῷ,	ᾱᾱᾱῆδὺ ᾱἰῳ ἡῖ γῆἱ ἰεᾱᾱῖ	ενώ προσφέρθηκε [ο Χριστός] σε αυτόν ως βρέφος,
4	ἀλλ' ἐγνώσθης τούτῳ καὶ θεὸς τέλειος·	ἐ ἰδῆᾱίῳ ᾱἱ ἡᾱδύῃᾱἱ ***	τον παρέλαβε ως τέλειο [Θεό],
5	διόπερ ἐξεπλάγη σου τὴν ἄρρητον σοφίαν κρᾶζων	ὀΕἰ ᾱᾱ ὑᾱῆᾱῆῖῖ ἰᾱῆςᾱᾱ(+)ἱἱΕἑ ἰκᾱῶῶδὲ ᾱ(ῦ)ἰῆᾱᾱ	δια τούτο είχε εκπλαγεί από την άρρητη σοφία [Του] και φώναζε:
6	ἀλληλουῖα.	ᾱῆῆῆῆᾱ	Αλληλουῖα.

¹ στο Α₁ ο οίκος παραλείπεται

Οίκος 14, θέση XII (γράμμα Ε)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ξένον τόκον ἰδόντες ξενωθῶμεν τοῦ κόσμου,	⟨ἑῦδῖ⟩ ἡδᾱίῖἱ ῥᾱᾱῶῆᾱ ἁῆᾱΕᾱῖ ¹ ἰᾱ ὑῆδᾱἰῆδὺῆῖ ² ἰῆδᾱ	Ποιός, από όσους είδαν την παράδοξη σύλληψη, δεν θα αποξενωθεί από τον κόσμο
2	τὸν νοῦν εἰς οὐρανούς μεταθέντες·	ὑἱῖ ³ ἰᾱ ἰᾱᾱᾱᾱ ᾱῖῥᾱᾱᾱῖῖ ⁴	υψώνοντας το νου του στους ουρανούς;
3	διὰ τοῦτο γὰρ ὁ ὑψηλός	ἡᾱἱ ἁἱ ⁵ δᾱᾱῆ ᾱῖῖῖῖῖ ⁶	Για αυτό ο υψηλός [Θεός]
4	ἐπὶ γῆς ἐφάνη ταπεινὸς ἄνθρωπος,	ἰᾱ ῥᾱἰῆῆ γᾱῆῖῖ ἡῖἱΕδᾱἱῖ ᾱῆᾱῖῖ	φανερώθηκε στη γη ως ένας ταπεινός άνθρωπος,
5	βουλόμενος ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος τοὺς αὐτῷ βοῶντας·	ὀἶδὺ ᾱῖῥᾱᾱῖῖῖ ἑῦ ᾱῖῖῖῖῖῖ ἑῦ ἰᾱἰῳ ᾱῖῖῖῖῖῖ ⁷	θέλοντας να ανεβάσει (τραβήξει) προς το ὕψος αυτούς που του φωνάζουν:
6	ἀλληλουῖα.	ᾱῆῆῆῆᾱ	Αλληλουῖα.

¹ἡδᾱἰῖἱ ῥᾱᾱῶῆᾱ ἁῆᾱΕᾱῖ ἡδᾱἰῖἱ ῥᾱᾱῶῆᾱ Α₂ ² ὑῆδᾱἰῆδὺῆῖ Α₂ ³ ἐ ὑἱῖ Α₂ ⁴ ᾱῖῥᾱᾱᾱ ᾱῖῖῖῖῖ Α₂ ⁵ ἁἱ – om. Α₂ ⁶ ᾱῖῖῖῖῖ Α₁ ⁷ ᾱῖῖῖῖῖ Α₂

Οίκος 13, θέση VII (γράμμα ΑΕ)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Νέαν ἔδειξε κτίσιν ἐμφανίσας ὁ κτίστης	⟨æ̃âu⟩ è íîâu yâê ¹ ôââü yâêâêñâ ôâîðüü	Φανερόνοντας ζωντανό και νέο πλάσμα, φανερώθηκε ο πλάστης
2	ἡμῖν τοῖς ὑπ' αὐτοῦ γενομένοις,	íâîü ² ðΕîü áúâüøâîü	σε μας, που [από] αυτόν ήμασταν,
3	ἐξ ἀσπόρου βλαστήσας καρπὸς [Ρ]	èçü áâñΕîáíüíüâ âüçðâñðè îēîâü	από την άσπορη [γαστέρα] φύτρωσες καρπός
4	καὶ φυλάξας ταύτην, ὥσπερ ἦν, ἄφθορον,	è ñüððâíêâü þ yêî *** íâðêΕíüík	και φύλαξες αυτήν ως άφθαρτη,
5	ἵνα τὸ θαῦμα βλέποντες ὑμνήσωμεν αὐτὴν βοῶντες·	yêî ââ ÷þâî âêââüâ âüñîîâîü âê ³ æþüâ	ώστε βλέποντας το θαύμα να εξυμνούμε αυτήν λέγοντας:
6	χαῖρε, τὸ ἄνθος τῆς ἀφθαρσίας·	ðâðñý ôâΕðâ íâðêΕíüíü	χαίρε, ανθέ άφθαρτε,
7	χαῖρε, το στέμμα τῆς ἐγκρατείας·	ðâðñý uñðîîü âüçâðüæâíêâ	χαίρε, του στόματος εγκράτεια,
8	χαῖρε, ἀναστάσεως τύπον ἐκλάμπουσα·	ðâðñý âüñêðüîêâíêâîü êνîðü wñâΕüüðè	χαίρε, εσύ που φωτίζεις την Κύπρο με την ανατροφή σου,
9	χαῖρε, τῶν ἀγγέλων τὸν βίον ἐμφαίνουσα·	ðâðñý âíâêüñêêâ êêêê ⁴ ñü÷âðââüðè	χαίρε, εσύ που συνδυάζεις τα πρόσωπα των αγγέλων,
10	χαῖρε, δέντρον ἀγλαόκαρπον ἐξ οὗ τρέφονται πιστοί·	ðâðñý äðΕâî ñâΕðîîēîîâüíîâ ⁵ t íââí ⁶ íââ æâ îêðâððüñý âΕðüíê	χαίρε, δέντρο με φωτεινούς καρπούς, που από εσένα τρέφονται οι πιστοί,
11	χαῖρε, ξύλον εὐσκιόφυλλον, ὑφ' οὗ σκέπονται πολλοί·	ðâðñý äðΕâî âîâðîêêðâüíîâ èîü æâ îíîçè îîêðêââððñý	χαίρε, δέντρο με καλά φύλλα κάτω από το οποίο πολλοί σκεπάζονται,
12	χαῖρε, κυοφοροῦσα λύτρωσιν [Μ] αἰχμαλώτοις·	ðâðñý îêΕíüíêêîîü íññýüèý êçâââêâíêâ	χαίρε, εσύ που έφερεις λύτρωση στους αιχμαλώτους,
13	χαῖρε, ἀπογεννώσα ὁδηγὸν πλανωμένοις·	ðâðñý ðîæüðèý íâñðââíêêâ çââêüæüüðèü	χαίρε, εσύ που γέννησες οδηγό για τους χαμένους,
14	χαῖρε, κριτοῦ δικαίου δυσώπησις·	ðâðñý ñüâêâ îðââââüíââ î(î)êêðâêüíêðâ ⁷	χαίρε, εσύ που ικετεύεις τον δίκαιο Κριτή,
15	χαῖρε, πολλῶν πταισμάτων συγχώρησις·	ðâðñý îíîâêîü äðΕðîîü îðîüâíêâ	χαίρε, εσύ που είσαι πολλών αμαρτιών συγχώρεση,
16	χαῖρε, στολή τῶν γυμνῶν παρρησία· [ADGJPV]	ðâðñý wââæââ íââêîü è äüçîîââíêâ	χαίρε, εσύ που είσαι γυμνών στολή και παρρησία,
17	χαῖρε, στοργή πάντα πόθον νικῶσα·	ðâðñý êþâüâê ðîðΕíêý îðΕâüðüðè	χαίρε, αγάπη που ξεπερνά [κάθε] πόθο,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðâðñý íââΕñðî ââçîââΕñðîâý	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

¹yâê – om. A₂ ²áúñΕîü íâîü A₂ ³âê om. A₂ ⁴ñêêü A₂ ⁵ñðñîêîâíîâ A₂ ⁶íââ A₁ ⁷îîêêðâüíêðâ A₂

Οίκος 15, θέση XIX

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ὅλος ἦν τοῖς κάτω καὶ τῶν ἄνω οὐδ' ὅλως	ḁāñũ ñũ ¹ íεξu è āíðE íè÷ðí ² æā	Ὅλος βρισκόταν κάτω και πάνω, όμως
2	ἀπὴν ὁ ἀπερίγραφτος λόγος·	ðāùè íāēñíēñáíũíā ñēíāí	δεν εἶπε τίποτα ο ἀγραφος Λόγος.
3	συγκατάβασις γὰρ θεϊκή,	ñíēðíð áæñðōāũííũ	Ἡ θεϊκή συγκατάβαση [που ἐγίνε]
4	οὐ μετὰβασις δὲ τοπικὴ γέγονε,	íā ðāçìEñũíí ñũāũēuíēāíēā áũs	δεν ἦταν ἐνωση ἀπὸ διάφορους τόπους,
5	καὶ τόκος ἐκ παρθένου θεολήπτου ἀκουούσης ταῦτα·	è ðíæāñðāí t āāθ āāθçā÷āæũíE è ñēũðāðè ñēðā	και [συντελέστηκε] τόκος ἀπὸ την θεόληπτη Παρθένα, που ἀκούει τούτο:
6	χαῖρε, θεοῦ ἀχωρήτου χώρα·	ðādāāθíāāũìEñðèìāāí ñāēí	χαίρε, οἶκημα του ἀχώρητου Θεοῦ,
7	χαῖρε, σεπτοῦ μυστηρίου θύρα·	ðād÷ũñðũíííũ ðāēíũñðāu āāθē	χαίρε, πόρτα του τίμιου μυστηρίου,
		ðādēēāíðā çēāðíñuũíũ āðθ ³	χαίρε, χρυσή κιβωτός του πνεύματος,
8	χαῖρε, τῶν ἀπίστων ἀμφίβολον ἄκουσμα·	ðādāEðũíũíũ èçā(ē?)ðāæũííā ñēũðāíēā ⁴	χαίρε, ἐσύ που εἶσαι για τους πιστούς ἄκουσμα
9	χαῖρε, τῶν πιστῶν ἀναμφίβολον καύχημα·	***	***
10	χαῖρε, ὄχημα πανάγιον τοῦ ἐπὶ τῶν Χερουβὶμ·	ðādωðèðēā ñðθēā ñuũèy ⁵ íāāũ ðāðuāēìííũ	χαίρε, ἅγιο λιμάνι Αυτοῦ, που βρίσκεται πάνω ἀπὸ τα Χερουβὶμ,
11	χαῖρε, οἶκημα πανάριστον τοῦ ἐπὶ τῶν Σεραφίμ·	ðādííñēēèũā ⁶ íāèçāðā÷āíũíí ñuũāā íāāũ ñāðāðèìííũ	χαίρε, ἄρρητο βασιλικὸ φορεῖο Αυτοῦ, που βρίσκεται πάνω ἀπὸ τα Σεραφεῖμ,
12	χαῖρε, ἡ τάναντία εἰς ταῦτὸ ἀγαγοῦσα·	ðādíðíðēāíũā èũ áθ íðēāíāāũèy	χαίρε, ἐσύ που οδήγησες τα ἐνάντια στον Θεό,
13	χαῖρε, ἡ παρθενίαν καὶ λοχείαν ζευγνῦσα·	ðādāEāũñðāí ðāíā ⁷ āíāðíðE íðēāEæèũā	χαίρε, ἐσύ της οποιᾶς ἡ παρθενία εἶναι καταφύγιο για την ἀρετή,
14	χαῖρε, δι' ἧς ἠνοιχθῇ παράδεισος·	ðādākæā tādũçāñỹ ⁸ ðāè	χαίρε, ἐσύ δια της οποιᾶς ἀνοίχθηκε ο Παράδεισος,
15	χαῖρε, δι' ἧς ἐλύθη παράβασις·	ðādòíāíð áí ðāçāðEðēðāñỹ wñuæāāíèy ⁹	χαίρε, ἐσύ δια της οποιᾶς λύθηκε ἡ καταδίκη,
16	χαῖρε, ἡ κλεῖς τῆς Χριστοῦ βασιλείας·	ðādēēþ÷ð ðāθ ðððāā	χαίρε, κλεῖδί της βασιλείας του Χριστοῦ,
17	χαῖρε, ἐλπίς ἀγαθῶν αἰωνίων·	ðādíāāæāā āE÷íũðũ áēũ ¹⁰	χαίρε, ἐλπίδα των αἰώνων ἀγαθῶν,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðādñỹ íāāEñðí áāçíāāEñðíāy	χαίρε, νύφη ἀνύμφευτη.

¹ āāñũ ñũjāũñē A₂ ² ÷ðí A₂ ³ line om. A₂ ⁴ line om. A₂ ⁵ wðèðēā ñðθēā ñuũèyjāāèíā ðíāððēā ñðθā A₂ ⁶ ñēēèũā A₂ ⁷ ñāíā A₁ ⁸ tādũçā A₂

⁹ line om. A₂ ¹⁰ line om. A₂

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Πᾶσα φύσις ἀγγέλων κατεπλάγη τὸ μέγα	ἈὐτῇΕἰ ἡκυῦνῶαῖ ἀααεὐῆῖα uäëäEεᾶδὺ ἡῦ ääëìè	Κάθε αγγελικό ον εξεπλάγη πολύ
2	τῆς σῆς ἐνανθρωπήσεως ἔργον·	ὁαῖῖu αὐ÷ëῖαίèρ äEëu	για το έργο της ενανθρωπήσεώς σου,
3	τὸν ἀπρόσιτον γὰρ ὡς θεὸν	ἰάῖδëëῖἡῖἰäáῖῖíí yēῖ άῖ	διότι έβλεπε τον απαραβίαστο Θεό
4	ἐθεώρει πᾶσα προσιτὸν ἄνθρωπον,	äëäèìà áúἡEìè *** ÷ëῖῖ	ορατό από όλους τους ανθρώπους,
5	ἡμῖν μὲν συνδιάγοντα, ἀκούοντα δὲ παρὰ πάντων·	ἡ ἰάῖè ἡ÷äðàkùāḡῦ è ἡëῖῖkùà t äἡEῖῖ	να ενώνεται μαζί μας και να ακούει από όλους:
6	ἀλληλουῖα.	äëëèpèà	Αλληλουῖα.

Οικός 18, θέση XX

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Σῶσαι θέλων τὸν κόσμον ὁ τῶν ὅλων κοσμήτωρ	ἡ̇ι̇ϑ̇δ̇ε̇ ὀ̇ι̇δ̇α̇ ἰ̇ε̇δ̇α̇ ἀ̇η̇Ε̇ι̇ϋ̇ ἄ̇η̇ε̇ δ̇α̇ί̇δ̇υ̇ϋ̇	Θέλοντας να σώσει τον κόσμο, αυτός που είναι ο πλάστης όλων,
2	πρὸς τοῦτον αὐτεπάγγελτος ἦλθε·	ἐ̇ ε̇ϋ̇ ἰ̇ά̇ι̇ϋ̇ ¹ ἀ̇ε̇α̇ά̇ί̇α̇Ε̇ἡ̇δ̇ε̇ α̇ϋ̇ἡ̇ϋ̇ ἰ̇δ̇ε̇α̇α̇	ήρθε σε αυτόν [τον κόσμο] για να ευαγγελίζεται τα πάντα.
3	καὶ ποιμὴν ὑπάρχων ὡς θεὸς	ἰ̇α̇η̇ο̇ϋ̇δ̇υ̇ ἡ̇ϋ̇ ² ἐ̇η̇ε̇ί̇ε̇ ἀ̇θ̇	Και όντας ανέκαθεν ποιμένας, ως Θεός,
4	δι' ἡμᾶς ἐφάνη καθ' ἡμᾶς ἄνθρωπος [JT]	Ε̇α̇ε̇ἡ̇ϋ̇ ἰ̇ά̇η̇ δ̇α̇α̇ε̇ γ̇ε̇ί̇ +ε̇θ̇ε̇ϋ̇	φάνηκε για χάρη μας ως άνθρωπος
5	ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον καλέσας ἦλθεν ἀκούειν [AB]	ἰ̇ί̇δ̇υ̇ί̇ϋ̇ ἰ̇ά̇ι̇ϋ̇ ἰ̇δ̇ε̇ς̇ϋ̇α̇ι̇ ἰ̇δ̇ε̇α̇α̇ ἡ̇ε̇ϋ̇α̇δ̇ε̇ ³	όμοιος σε μάς, και κάλεσε [εμάς] να έρθουμε για να ακούμε:
6	ἀλληλουΐα.	ἀ̇ε̇ε̇ε̇ρ̇ε̇α̇	Αλληλουΐα.

$$^1\text{íèìú } A_2 \text{ } ^2\text{ñåè } A_2 \text{ } ^3\text{ñěûøàòè } \text{è } A_1$$

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ῥήτορας πολυφθόγγους ὥς ἰχθύας ἀφώνους	ῥῆτορας πολυφθόγγους ὥς ἰχθύας ἀφώνους ¹ ***	Την πολυλογία των ρητόρων [***]
2	ὀρώμεν ἐπὶ σοὶ, θεοτόκε·	ὀρώμεν ἐπὶ σοὶ, θεοτόκε	βλέπουμε [μπροστά] σε σένα, Θεοτόκε.
3	ἀποροῦσι γὰρ λέγειν τὸ πῶς	ἀποροῦσι γὰρ λέγειν τὸ πῶς	Διότι δεν μπορούν να πουν πώς
4	καὶ παρθένος μένεις καὶ τεκεῖν ἴσχυσας·	καὶ παρθένος μένεις καὶ τεκεῖν ἴσχυσας	παραμένεις παρθένα, ενώ μόρεσες να γεννήσεις.
5	ἡμεῖς δὲ τὸ μυστήριον θαυμάζοντες πιστῶς βοῶμεν·	ἡμεῖς δὲ τὸ μυστήριον θαυμάζοντες πιστῶς βοῶμεν	Εμεῖς όμως, θαυμάζοντας το μυστήριό σου, φωνάζουμε τούτο:
6	χαῖρε, σοφίας θεοῦ δοχεῖον·	χαῖρε, σοφίας θεοῦ δοχεῖον	χαίρε, δοχείο της σοφίας του Θεού,
7	χαῖρε, προνοίας αὐτοῦ σημεῖον· [P]	χαῖρε, προνοίας αὐτοῦ σημεῖον· [P]	χαίρε, πραγματοποίηση του δικού του κτιρίου,
8	χαῖρε, φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα·	χαῖρε, φιλοσόφους ἀσόφους δεικνύουσα	χαίρε, εσύ που δείχνεις στους σοφούς την σοφία,
9	χαῖρε, τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχουσα·	χαῖρε, τεχνολόγους ἀλόγους ἐλέγχουσα	χαίρε, εσύ που δείχνεις τον Λόγο στην τέχνη,
10	χαῖρε, ὅτι ἐμωράνθησαν [J] οἱ τῶν μύθων ποιηταί·	χαῖρε, ὅτι ἐμωράνθησαν [J] οἱ τῶν μύθων ποιηταί	χαίρε, εσύ που ατόνησες τον ποιητή των μύθων,
11	χαῖρε, ὅτι ἐμαράνθησαν [JM] οἱ δεινοὶ συζητηταί·	χαῖρε, ὅτι ἐμαράνθησαν [JM] οἱ δεινοὶ συζητηταί	χαίρε, εσύ που ἐκρυσπες τα θυσιαστήρια των ειδώλων,
12	χαῖρε, τῶν Ἀθηναίων τὰς πλοκάς διασπῶσα·	χαῖρε, τῶν Ἀθηναίων τὰς πλοκάς διασπῶσα	χαίρε, εσύ που διασπᾷς τα πλεξίματα (περίπλοκους συλλογισμούς) των Αθηναίων,
13	χαῖρε, τῶν ἀλιέων τὰς σαγήνας πληροῦσα·	χαῖρε, τῶν ἀλιέων τὰς σαγήνας πληροῦσα	χαίρε, εσύ που εκπληρώνεις (γεμίζεις) τὰ δίχτυα των αλιέων,
14	χαῖρε, βυθοῦ ἀγνοίας ἐξέλκουσα·	χαῖρε, βυθοῦ ἀγνοίας ἐξέλκουσα	χαίρε, εσύ που κατέχεις και δείχνεις την αγνότητα στον βυθό,
15	χαῖρε, πολλοὺς ἐν γνώσει φωτίζουσα·	χαῖρε, πολλοὺς ἐν γνώσει φωτίζουσα	χαίρε, εσύ που διαφωτίζεις πολλούς με γνώση
16	χαῖρε, ὁλκάς τῶν θελόντας σωθῆναι	χαῖρε, ὁλκάς τῶν θελόντας σωθῆναι	χαίρε, ἐλπίδα για αὐτοὺς που θέλουν να σωθοῦν,
17	χαῖρε, λιμὴν τῶν τοῦ βίου πλωτήριον·	χαῖρε, λιμὴν τῶν τοῦ βίου πλωτήριον	χαίρε, λιμάνι [που καταφεύγουμε] ἀπὸ τις θύελλες της ζωῆς,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε	χαίρε, νύφη ἀνύμφευτη.

$$^1\text{ããèèíâ} \text{ âEùáíèâ } A_2 \text{ } ^2\text{òàèíũñòâu} \text{ òè äèââúâñâ } \text{ } ^3\text{òàèíũñòâí} \text{ âèäyüuââ} \text{ ñâ } A_2 \text{ } ^4\text{äæ} \theta k - \text{om. } A_1 \text{ } ^5\text{ĩđEì kăđúíàà} \text{ } ^6\text{ĩđEì kăđûk} \text{ } ^7\text{ĩđEì uăđû} A_1$$
$${}^5\ddot{\text{i}}\ddot{\text{e}}\ddot{\text{a}}(\ddot{\text{o}}\ddot{\text{a}})\acute{\text{i}}\acute{\text{u}}\ddot{\text{o}}\text{k } A_2 \quad {}^6\ddot{\text{i}}\hat{\text{i}}\ddot{\text{o}}\ddot{\text{x}}\text{E}\acute{\text{a}}\ddot{\text{e}}\acute{\text{u}}\emptyset\grave{\text{e}} \text{ è – om. } A_1$$

Οίκος 19, θέση XIII (γράμμα Ε)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Τείχος εἶ τῶν παρθένων, θεοτόκε παρθένε,	⟨Ēḃāāīū⟩ āũñEīū ñðEíà è āāñīū āũñEīū ¹ áoñ āāñ	Εἶσαι τείχος προστατευτικό όλων των ανθρώπων και όλων των παρθένων, Θεοτόκε παρθένε,
2	καὶ πάντων τῶν εἰς σέ προστρέχόντων· [GJMTV]	è āñEīū êü òāāE īðēEāāḃüèīū	καθώς και όλων εκείνων που σε εσένα προστρέχουν.
3	ὁ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς	èáí íāāāñè è çāíèā	Διότι ο Ποιητής του ουρανού και της γης
4	κατασκεύασέ σε ποιητής, ἄχραντε,	yāè òÿ ² òāīðüöü īðE÷èñðāÿ	σε έδειξε, άχραντε,
5	οἰκήσας ἐν τῇ μήτρᾳ σου καὶ ποιήσας προσφωνεῖν σοι πάντας [M]	āũñāēèñā āũ uððíáu òè è ñðāīðē ³ āũīèðè òāāE āũñEīū	κατοίκησε στην μήτρα σου και έκανε όλους να σε προσφωνούν:
6	χαῖρε, ἡ στήλη τῆς παρθενίας·	ðāðñÿ ñðēüīā āāñīðāā	χαίρε, στήλη της παρθενίας,
7	χαῖρε, ἡ πύλη τῆς σωτηρίας·	ðāðñÿ āāðè ñīñāíèÿ	χαίρε, πύλη της σωτηρίας,
8	χαῖρε, ἀρχηγέ γηγενῶν ἀναπλάσεως· [GJM]	ðāðñÿ çà(÷)ēī ñīçāāíèḃ ðíāā	χαίρε, αρχή της ανάπλασης του γένους,
9	χαῖρε, χορηγέ θεϊκῆς ἀγαθότητος·	ðāðñÿ āũīEñðèēèüā áēñā áēāðè	χαίρε, δοχείο της θεϊκής αγαθότητας,
10	χαῖρε, σὺ γὰρ ἀναγέννησας τοὺς συλληφθέντας αἰσχωῶς·	ðāðñÿ òü áí wáííāèèā āñè èñðēEāñèðü ⁴ òüēāḃ	χαίρε, διότι εσύ αναγέννησες αυτούς που είχαν φθαρεί με την φθορά,
11	χαῖρε, σὺ γὰρ ἐνουθέτησας τοὺς συληθέντας τὸν νοῦν·	ðāðñÿ òü áí íāñðāāèèā āñè āũçííñāüèðü ñÿ íā íāāāñā	χαίρε, διότι εσύ οδήγησες αυτούς που ανέβηκαν στους ουρανούς,
12	χαῖρε, ἡ τὸν φθορέα τῶν φρενῶν καταργοῦσα·	ðāðñÿ òèEíüííüíü ðāçüíü tādüçüñèÿ	χαίρε, εσύ που ανοίγεις το νου στους φθαρτούς,
13	χαῖρε, ἡ τὸν σπορέα τῆς ἀγνείας τεκοῦσα·	ðāðñÿ āũñēàðāēE ⁵ ÷èñðíðE ðíæāüñèÿ	χαίρε, εσύ που γέννησες τον φωστήρα της αγνότητας,
14	χαῖρε, παστὰς ἀσπόρου νυμφεύσεως·	ðāðñÿ ÷ðüðíæā āāñEíāíüííü çà÷āðèḃ	χαίρε, νυφικό δωμάτιο που τελέστηκε η άσπορη σύλληψη,
15	χαῖρε, πιστοὺς κυρίῳ ἀρμόζουσα·	ðāðñÿ āEðíüíü āñ ⁶ ñüāüèuīēüñè	χαίρε, εσύ που ενώνεις τον Κύριο με τους πιστούς,
16	χαῖρε, καλὴ κουροτρόφε παρθένων·	ðāðñÿ ⁷ èðāñíðí è èðüíí āāñīü	χαίρε, καλλονή και τροφή των παρθένων,
17	χαῖρε, ψυχῶν νυμφοστόλε ἀγίων·	ðāðñÿ æāíèðíü wāEyíèā ⁸ ñðñā	χαίρε, άγια στολή του γαμπρού,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðāðñÿ íāāEñðí áāçíāāEñðíāÿ	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

¹āũñEīū –om. A₂ ²yāèñā A₁ ³ñðāðēāü(è) A₂ ⁴èñðüèEāũñāā A₁ ⁵āũñèÿ òāèā A₁ ⁶ðāñā āEðíüíü āñjè āñ A₂ ⁷ðāðñÿ –om. A₂ ⁸wöEüāíèā A₂

Οίκος 20, θέση VIII (γράμμα Ζ)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ὑμνος ἄπας ἡττάται συνεκτείνεσθαι σπεύδων	⟨ςΕῖ⟩ δᾱᾱῆκ ᾱñŷ ὀᾱᾱδῦ ᾱũñῆῆᾱᾱδῦ ὀῆ ÷ῆíᾱΕὐὲ è ñῆíδὲ	Όλα τα πλάσματα - οι άνθρωποι και τα ζώα - σε υμνούν με δυνατή φωνή
2	τῷ πλήθει τῶν πολλῶν οἰκτιρῶν σου·	ìũííᾱũñῇᾱííũ ùᾱᾱδῖδῦ ὀᾱíῆδῦ	για τις πολλές ευεργεσίες σου.
3	ἰσαριθμούς ψαλμούς καὶ ῥδὰς	íᾱῇ÷ὀᾱííũíũíῇ ¹ ῖῇῇíũ è ῖΕñííũíῇ	Διότι ακόμα και αν αμέτρητους ψαλμούς και ωδές
4	ἂν προσφέρωμέν σοι, βασιλεῦ ἅγιε,	ᾱᾱᾱ ῖδῆííñῆííũ ὀῇ ὀδῇ ñδῇ	φέρουμε σε εσένα, Βασιλεία ἅγια,
5	οὐδὲν τελοῦμεν ἄξιον, ὧν δέδωκας ἡμῖν [Ch] βοῶσιν·	ᾱũᾱ è íᾱᾱíñῇῇíῇῇ ῖí÷ῇὀᾱῇũᾱ ² ᾱᾱᾱ ῖíᾱᾱñῇὀũ íᾱíũ ᾱũíῇὀῇ ⁴	παραμένουμε ανάξιοι να τιμούμε Αυτόν, που χάρισε σε μας [την δυνατότητα] να φωνάζουμε:
6	ἀλληλοῦῖα.	ᾱῇῇῇῇῇᾱ	Αλληλοῦῖα.

¹íᾱῇ÷ὀᾱííũὀũ Ἀ₂ ²ῖí÷ῇὀᾱῇũᾱíῇῇíῇῇ ῖí÷ῇὀᾱῇῇᾱ Ἀ₂ ⁴ᾱũñῇῇᾱᾱῇῇíí Ἀ₂

Οίκος 22, θέση X (γράμμα Ι)

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Χάριν δοῦναι θελήσας ὀφλημάτων ἀρχαίων	⟨(?) ᾱῇῇᾱὀῇ ῖíᾱᾱὀῇ ᾱũñῇὀῇᾱᾱ ¹ ᾱῇũᾱῦ ᾱὀᾱᾱíῇὀῇ ²	[Ο Θεός], θέλοντας να δώσει ευλογία [πληρώνοντας] [σ]τα παλαιά χρέη,
2	ὁ πάντων χρεωλύτης ἀνθρώπων,	δΕῇŷ ÷ῇῇῇííí	και συγχωρώντας τους ανθρώπους,
3	ἐπεδήμησε δι' ἐαυτοῦ	ᾱũñῇὀῇᾱᾱ ῖὀῇὀῇ	αποφάσισε να έρθει
4	πρὸς τοὺς ἀποδήμους τῆς αὐτοῦ χάριτος·	ῇũ çᾱᾱῇũᾱῇὀῇíí ñᾱíᾱῇ ³ ᾱῇᾱíᾱᾱᾱὀῇῇ	στοις χαμένους με την δική του ευλογία.
5	καὶ σχίσας τὸ χειρόγραφον ἀκούει παρὰ πάντων οὕτως·	δᾱñὀὀῇçᾱŷ δũῇíῇῇñᾱíῇᾱ ᾱὀᾱὀíᾱῇííᾱ ⁴ ñῇũᾱὀῇὀῇ ⁴ t ᾱñᾱὀῇ ñῇὀᾱ	Και αφού έσκισε το χειρόγραφο των αμαρτιῶν, ακούει από όλους τούτο:
6	ἀλληλοῦῖα.	ᾱῇῇῇῇῇᾱ	Αλληλοῦῖα.

¹ῖíᾱᾱὀῇ ᾱũñῇὀῇᾱᾱíῇῇᾱᾱ Ἀ₂ ²ᾱῇũᾱῦ ᾱὀᾱᾱíῇὀῇὀῇᾱῇᾱῇ ᾱὀᾱᾱííũk Ἀ₂ ³ñᾱíᾱῇῇ ñᾱíᾱῇ Ἀ₁ ⁴ñῇũᾱὀῇὀῇ ñῇũᾱὀῇὀῇ Ἀ₁

Οίκος 21, θέση XXIII

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Φωτοδόχον λαμπάδα τοῖς ἐν σκότει φανείσαν	ñâEðîîðēāîüíkk ñâEûk ñuüèîü âü òüìE yâèñÿ	Ως φωτοδόχος λαμπάδα, που φάνηκε σε αυτούς που ήταν στο σκοτάδι,
2	ὀρῶμεν τὴν ἀγίαν παρθένον·	âèäèîü ñòθp äEâèøk ¹	βλέπουμε την αγία Παρθένα,
3	τὸ γὰρ ἄλλον ἄπτουσα πῦρ [JV]	èáí èçðÿäüíî ñèyðùè wäüíáîü	διότι ενώ λάμπει έντονα από πυρ,
4	ὀδηγεῖ πρὸς γνῶσιν θεϊκὴν ἅπαντας,	íâñðàâèÿâðü èü ðàçuîü äâθp âñEðü	οδηγεῖ σε γνώση θεϊκή όλους
5	αὐγὴ τὸν νοὺν φωτίζουσα, κραυγὴ δὲ τιμωμένη ταῦτα·	çàðâp uîü îðîñâEüâpùèy âüñèèèðàíèâîü îî÷èðâpùââ âk	διαφωτίζοντας με το φως [του Θεού] το νου αυτού που την τιμάει με τον χαιρετισμό:
6	χαῖρε, ἀκτὶς νοητοῦ ἡλίου·	ðàdçàðâ îüñèüíââî ñèθðà	χαίρε, αυγή του νοητού Ηλίου,
7	χαῖρε, βολὶς [Ch] τοῦ ἀδύτου φέγγους·	ðàdñâEðèè íâèçðâ÷âíüíâ èu÷â	χαίρε, άρρητη ακτίνα του φωστήρα,
8	χαῖρε, ἀστραπὴ τὰς ψυχὰς καταλάμπουσα·	ðàdîèüíè äθð îðîñâEüâpùè	χαίρε, αστραπή που διαφωτίζεις την ψυχή,
9	χαῖρε, ὡς βροντὴ τοὺς ἐχθροὺς καταπλήττουσα·	ðàdyèî ãðîüü ² âðâèè îîâèââpùè	χαίρε, εσύ που ως βροντή χτυπάς τους εχθρούς,
10	χαῖρε, ὅτι τὸν πολύφωτον ἀνατέλλεις φωτισμόν·	ðàdyèî îíîñîü ñâEðîüü îîââââðè îðîñâEüâíèâ	χαίρε, διότι προσφέρεις τον πολύφωτο διαφωτισμό,
11	χαῖρε, ὅτι τὸν πολύρρυτον ἀναβλύζεις ποταμόν·	ðàdyèî íâèçâèüíí ³ èñðà÷ââðè ðEkè	χαίρε, διότι χύνεις τον άρρητο ποταμό,
12	χαῖρε, τῆς κολυμβήθρας ζωγραφοῦσα τὸν τύπον·	ðàdyèî èuîEèü âüwáðâæââðè çâèíîâ	χαίρε, εσύ που ως κολυμβήθρα εικονίζεις τον νόμο,
13	χαῖρε, τῆς ἀμαρτίας ἀναιροῦσα τὸν ῥύπον·	ðàdîîèðîââ ìèðu ðèðüðèy wâèâèü	χαίρε, σκεπή του κόσμου πλατύτερη του νέφους,
14	χαῖρε, λουτήρ ἐκπλύνων συνείδησιν·	ðàdââíâ ⁴ w÷èüâpùèy ñâEñðü	χαίρε, λουτήρα που καθαρίζεις τη συνείδηση,
15	χαῖρε, κρατὴρ κιρνῶν ἀγαλλίασιν·	ðàd÷âðâ ííâââî ââñâèèy	χαίρε, κρατήρα της νέας χαράς,
16	χαῖρε, ὁσμὴ τῆς Χριστοῦ εὐωδίας·	ðàdâîíâ ðâð äèðâíuðâíèy	χαίρε, οσμή της ευωδιάς του Χριστού,
17	χαῖρε, ζωῆς μυστικῆς εὐωχία [ABGJMP]	ðàdæèâîðu ðâèéíîü âüðâíèâ	χαίρε, αναπνοή της μυστικής ζωής,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðàdîíâEñðî ââçíââEñðüíâÿ...	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

¹ââð A₂ ²ãðîîîüü A₁ ³ èçâèüííí(k) A₂ ⁴ââíâ]ââíâ ìνðu A₂

Οίκος 23, θέση XVII (γράμμα Ι')

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ψάλλοντές σου τὸν τόκον εὐφημοῦμεν σε πάντες	ĩĩbrũãã ðĩæũðãĩ ðè áũñðããèEãĩũ ¹ áũñè	Ψάλλοντας τον τόκο σου σε ανυμνούμε όλοι
2	ὥς ἔμψυχον ναόν, θεοτόκε·	Eêĩ äðããĩkk ððθêĩâũ áðθ	ως ἔμψυχη εκκλησία, Θεοτόκε.
3	ἐν τῇ σῇ γὰρ οἰκῆσας γαστρὶ	âũ ðãĩã áĩ âũñãèèñã ÷ðEãĩ	Διότι στην γαστέρα σου κατοίκησε
4	ὁ συνέχων [Ch] πάντα τῇ χειρὶ κύριος	ñũãðũæãè áũñã ðυêĩð ***	[ο Κύριος], ο οποίος κρατάει στο χέρι του τα πάντα,
5	ἡγίασεν, ἐδόξασεν, ἐδίδαξε βοᾶν *** [J] πάντας·	wñθè è ĩðĩñèããè ² *** Eêĩ âũĩèðè áũñEĩũ	αγίασε και δόξασε, ώστε να φωνάζουν όλοι:
6	χαῖρε, σκηνὴ τοῦ θεοῦ καὶ λόγου·	ðãðñã ñEĩè áæθE ñêĩãã ³	χαίρε, σκηνή του θείκου Λόγου,
7	χαῖρε, ἀγία ἀγίων μεϊζων·	ðãðããèĩã ñðθðũ âũðũðè	χαίρε, εσύ που μόνη είσαι υψηλότερη των αγίων,
8	χαῖρε, κιβωτὲ χρυσωθεῖσα τῷ πνεύματι·	ðãðñã èèãĩðã çèàðĩñυũĩk äðk	χαίρε, κιβωτέ που χρυσώθηκες από το Πνεύμα,
9	χαῖρε, θησαυρὲ τῆς ζωῆς ἀδαπάνητε·	ðãðæèãĩðυ ñúèðĩãèũã íãwñèυãEãĩĩã ⁴	χαίρε, θησαυρέ της ζωής ανεξάντλητε,
10	χαῖρε, τίμιον διάδημα βασιλείων εὐσεβῶν·	ðãð÷ðĩĩã wãEyĩèã ððũ âEðũĩũðũ	χαίρε, τίμια στολή των πιστών βασιλείων,
11	χαῖρε, καύχημα σεβάσμιοι ιερέων εὐλαβῶν·	ðãð ĩĩðããèĩ ãñã÷ðũĩãγ ***	χαίρε, σεβάσμιο καύχημα,
12	χαῖρε, τῆς ἐκκλησίας ὁ ἀσάλευτος πύργος·	ðãð ððèãĩĩã ñãEðèèĩ è ⁷ íãĩĩêĩèEãèãĩũ ãðããã	χαίρε, εσύ που είσαι φωστήρας της εκκλησίας και ακλόνητη πόλη,
13	χαῖρε, τῆς βασιλείας τὸ ἀπόρθητον τεῖχος·	ðãððñðãèð íãðãçĩðèĩãγ ñðEĩĩ	χαίρε, εσύ που είσαι το απρόσβλητο τείχος του βασιλείου,
14	χαῖρε, δι' ἧς ἐγείρονται τρόπαια·	ðãðãð æã υñðĩãðũ ĩĩãEãũ	χαίρε, εσύ δια της οποίας στήνονται οι νίκες,
15	χαῖρε, δι' ἧς ἐχθροὶ καταπίπτουσι·	ðãðãð æã áðãçè ĩãããððũ	χαίρε, εσύ δια της οποίας πέφτουν οι εχθροί,
16	χαῖρε, φωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία·	ðãðñãEðã ĩĩãĩ υ íãñèãæããĩèð	χαίρε, φως της δικής μου απόλαυσης,
17	χαῖρε, ψυχῆς τῆς ἐμῆς προστασία·	ðãðãðθ ĩĩãè çãñðuĩĩèðã	χαίρε, της ψυχής μου προστατίδα,
18	χαῖρε, νύμφη ἀνύμφευτε.	ðãðĩããEðĩ áãçĩããEñðũĩãγ...	χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

¹áũñðããèγ(ð) A₂²ãθ wñθè è ĩðĩñèããè]è ĩððèããè áθ è wñθè A₂³ñEĩè áæθE ñêĩãã]ñêĩãũ áæθð A₂⁴æèãĩðυ ñúèðĩãèũã íãwñèkãĩĩũ æèãĩðυ A₂⁵ è A₂⁶ è A₂⁷ðυðñγ A₂

Οίκος 24, θέση XVIII

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Μετάφραση Α	Νεοελληνική απόδοση
1	Ω πανύμνητε μήτηρ, ἡ τεκοῦσα τὸν πάντων	î âñāīEðāy ìàðè īīðīæēâüðè ¹ âüñEðü	Ω πανύμνητε Μητέρα, που γέννησες όλων
2	ἀγίων ἀγιώτατον λόγον,	ñðθðü ñððāī ñēīââ ²	των Αγίων τον αγιότατο Λόγο,
3	δεξαμένη τὴν νῦν προσφοράν,	īðēâðēēēüâ īûīEðüīâāī īðēīīðāīèy	εσύ που δέχτηκες την τωρινή προσφορά,
4	ἀπὸ πάσης ῥῆσαι συμφορᾶς ἅπαντας	t âñEēīÿ èçāââè çēīāû âñEðü	σώσε όλους μας από κάθε συμφορά
5	καὶ τῆς μελλούσης λύτρωσαι κολάσεως τοὺς σοὶ βοῶντας·	è áuâuuÿÿ ñâīâīâè ìueû ðââE âüīèrùèðü	και λύτρωσε από μέλλοντα βάσανα αυτούς που σου κραυγάζουν:
6	ἀλληλούϊα.	âèèèrèâ	Αλληλούια.

¹ īīðīæððèâ A₂ ² ñððāī ñēīââññēīââ è ñððāī A₂

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 2

Η ΔΕΥΤΕΡΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ ΤΟΥ ΑΚΑΘΙΣΤΟΥ (ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Β)

Πίνακας των βραχυγραφιών και των συμβόλων

Για την παρουσίαση των κειμένων του ελληνικού πρωτοτύπου και της σλαβικής μετάφρασης έχουμε επιλέξει τη λεγόμενη *bi-linear* τεχνική, που προτάθηκε για πρώτη φορά από τον Vereschagin¹ και επί χρόνια τώρα χρησιμοποιείται με επιτυχία από τους εκδότες των αρχαίων σλαβικών μεταφράσεων. Σύμφωνα με την τεχνική αυτή, τα κείμενα της μετάφρασης και του πρωτοτύπου δεν διαρθρώνονται σε δύο στήλες, όπως γινόταν κατά παράδοση, αλλά σε δύο συνεχόμενες γραμμές, με συμπαράθεση της μετάφρασης κάτω από το πρωτότυπο (έτσι εξηγείται και ο όρος *bi-linear*). Η τεχνική αυτή εξασφαλίζει τη μεγαλύτερη, σε σύγκριση με τις παραδοσιακές τεχνικές, «σύνοψη» των κειμένων, δηλαδή τη δυνατότητα να παρακολουθούμε τη σχέση της μετάφρασης με το πρωτότυπο *en regard*. Ο αναγνώστης μπορεί αμέσως, χωρίς να ψάχνει σε διαφορετικές στήλες, να αντιστοιχίζει κάθε λέξη του πρωτοτύπου με την απόδοσή της στη μετάφραση. Ας σημειώσουμε όμως ότι η τεχνική αυτή είναι κατάλληλη μόνο για τις αρχαίες μεταφράσεις θρησκευτικών κειμένων, οι οποίες έγιναν με την αρχή της «λέξη-προς-λέξη» απόδοσης, όπου βασική μεταφραστική μονάδα ήταν η λέξη (και όχι η πρόταση, όπως στις σύγχρονες μεταφράσεις) και το κείμενο αποδόθηκε κατά λέξη. Για αυτό ακριβώς το λόγο δεν μπορούμε να χρησιμοποιούμε την τεχνική αυτή για τη μετάφραση Α, στα περισσότερα σημεία της οποίας δεν υπάρχει κατά λέξη αντιστοιχία με το ελληνικό πρωτότυπο. Αντίθετα, η μετάφραση Β, όπως μπορεί να παρατηρήσει κανείς στις επόμενες σελίδες, «αντιγράφει» σε γενικές γραμμές το πρωτότυπο επακριβώς ακόμη και στη σειρά των λέξεων. Στις περιπτώσεις που η σειρά των λέξεων του σλαβικού κειμένου δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο, οι αντίστοιχες ελληνικές και σλαβικές λέξεις ανευρίσκονται με τα βέλη $\Leftarrow \Rightarrow$ ². Εάν κάποια ελληνική λέξη παραλείπεται στη σλαβική μετάφραση, σημειώνεται με τρεις αστερίσκους (***)³. Οι λέξεις του σλαβικού κειμένου, που δεν αποδίδουν σωστά το ελληνικό πρωτότυπο, υπογραμμίζονται⁴. Οι περισσότερες από αυτές σχολιάζονται στο τέλος του παραρτήματος.

Το ελληνικό κείμενο γενικώς παρουσιάζεται σύμφωνα με την έκδοση του Trypanis. Στις περιπτώσεις που το σλαβικό κείμενο δεν αντιστοιχεί στο κύριο κείμενο της έκδοσης, αλλά στις παραλλαγές που περιέχονται στο αναλυτικό μέρος της έκδοσης, ακολουθούμε αυτές τις παραλλαγές και τις σημειώνουμε με κυρτά γράμματα, ενώ παραπλεύρως σημειώνουμε σε παρένθεση τις πηγές των παραλλαγών· τα sigla των χειρογράφων δίνονται σύμφωνα με την έκδοση Trypanis⁵ (βλ. π.χ. οίκος 1, στίχος 8). Επίσης χρησιμοποιούμε και ορισμένες παραλλαγές από τις εκδόσεις των Christ–Paranikas (σημειώνεται με [Ch]), του

¹ Верещагин 2001: 57 – 77.

² Βλ. π.χ. οίκος 1, στίχος 4.

³ Βλ. π.χ. οίκος 3, στίχος 11.

⁴ Βλ. π.χ. οίκος 4, στίχος 4.

⁵ Trypanis 1968: 29–39.

Pitra (Pit.) και του Wellesz (Wel.)⁶. Στα σημεία που θεωρούμε ότι η σλαβική μετάφραση αποδίδει κάποιες άγνωστες (ή μάλλον ανέκδοτες) ελληνικές παραλλαγές, παρουσιάζουμε τις ελληνικές παραλλαγές που ανασυνθέσαμε βάσει του σλαβικού κειμένου, κάτω από τη γενική γραμμή του ελληνικού κειμένου σε παρενθέσεις με αστερίσκο (βλ. π.χ. οίκος 2, στίχος 5). Ας τονίσουμε ακόμα μια φορά, ότι πρόκειται μόνο για την υποθετική ανασύνθεση του ελληνικού κειμένου, που δεν επιβεβαιώνεται προς το παρόν από τις σωζόμενες ελληνικές πηγές που έχουν ως τώρα μελετηθεί.

Το σλαβικό κείμενο παρουσιάζεται με βάση τις εκδόσεις του Dostal et al.⁷, της A. Filonov-Gove⁸ και του Αμφιλοχίου⁹. Όλες οι εκδόσεις αυτές βασίζονται σε μία χειρόγραφη πηγή, στο Κοντακάριο *Typografsky* από το τέλος 11^{ου}–αρχές 12^{ου} αιώνα.¹⁰ Επειδή η μετάφραση Β στην αρχική μορφή της δεν περιείχε το προοίμιο 1 (Τὸ προσταχθὲν μυστικῶς), δεν το συμπεριλαμβάνουμε στην έκδοσή μας. Οι ανακρίβειες της μετάφρασης, όπως και μερικές άλλες ιδιαιτερότητές της υπογραμμίζονται και σχολιάζονται στο τέλος του παραρτήματος. Τα μέρη των σύνθετων σλαβικών λέξεων που σχηματίζονται από τον μεταφραστή με την τεχνική της *calque* διακρίνονται με μία παύλα, για τη σαφέστερη παρουσίαση της δομής τους (βλ. π.χ. οίκος 4, στίχος 2).

Η νεοελληνική απόδοση του σλαβικού κειμένου, που συνέταξα για βοηθητικούς λόγους, παρουσιάζεται στην τρίτη σειρά με κυρτά γράμματα. Ας τονίσουμε ότι η απόδοση αυτή έχει ως μοναδικό σκοπό τη διευκόλυνση στην ανάγνωση του σλαβικού κειμένου και δεν προορίζεται για να διαβάζεται χωριστά από αυτό. Για αυτό το λόγο έχουμε προσπαθήσει να αποδώσουμε το σλαβικό κείμενο με τη μέγιστη δυνατή ακρίβεια. Στις περιπτώσεις που αναγκάζομαστε να προσθέσουμε στη νεοελληνική απόδοση ορισμένες λέξεις, απαραίτητες για την κατανόηση του κειμένου, τις βάζουμε σε αγκύλες < >.

⁶ Christ & Pararikas 1871: 140–147, Pitra 1876: 250 – 262, Wellesz 1957.

⁷ Dostal 1979: 188 – 227.

⁸ Filonov – Gove 1988: 225 – 275.

⁹ Αμφιλοχίη: 106 – 111.

¹⁰ Για την αναλυτική περιγραφή του χειρογράφου και την σχετική βιβλιογραφία βλ. Κεφ. 1 (παρ. 4. 1.) και Κεφ. 3 (Παρ. 1).

Προοίμιο 2

1. T\$ upermax% strathg% ta nikhthria
 áúçáðáíúíu ïu âîââîäE îîáEäüíàγ
 Στην μαχητικό στρατηγό (τα δώρα) της νίκης,
2. wj lutrwqeisa twñ deinwn eucharisthria
 yêî èçáúâú îðú çúëú äëääîääðáíèγ
 ενώ απελευθέρωσε από τις συμφορές, ευγνωμοσύνη
3. anagrafw soi h polij sou, qeotoke:
 [*anagrafei]
 áúñîèñääðù òè äðääú òâîè áîäîðîäèðâ
 αποδίδει σε σένα, Θεοτόκε, η πόλη σου,
4. all' wj exousa to kratoj aprosmachton
 íú yêî èìóùìè äüðæääó íáîîáEäèìó
 όμως (εσύ), που έχεις το ανίκητο κράτος,
5. ek pantoíwn me kindunwn eleuqerwson, ina krazw soi:
 îðú âüñEðú ïÿ áEäú ñâîáîäè ää çîâó òè
 από όλες τις συμφορές λύτρωσέ με για να σε χαιρετώ:
6. xaire, numfh anumfeute.
 ðäâóè ñÿ íääEñðî îáíääEñðüíàγ
 χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 1

1. Aggeloj prwtostathj ouranogen epemfqh
 äíääéú îðEäüñðäðäëü ñú íääâñE îîñüèäíú áüñðü
 Ο άγγελος ο πρωτοστάτης στάλθηκε από τον ουρανό,
2. eipein t\$ qeotok% to "xaire":
 ðäüè áîäîðîäèðè ðäâüè ñÿ
 για να πει στην Θεοτόκο το «χαίρε»,
3. kai sun t\$ aswmat% fwn\$
 è ñú äâñîëüðüíüèìü äëâñüíü
 και με ασώματα (του) φωνή
4. swmatoumenon se qewrw < kurie, [ABDJ]
 äüîëüüðä ñÿ ⇒ äëæð òÿ äîñîîäè
 βλέποντάς την ενσάρκωσή σου, Κύριε,
5. ecistato kai istato kraugazwn proj authn toiauta:
 äëäëÿàðä ñÿ è ñðîÿàðä áüîèÿ èú íäè òäèîäàγ
 έκπληκτος στεκόταν, φωνάζοντας προς αυτήν τούτο:
6. xaire, di' hj h xara eklamyei:
 ðäâüè ñÿ âðæâ ðäâîñðü áüñèÿäü
 χαίρε, εσύ από την οποία θα λάμψει η χαρά,
7. xaire, di' hj h ara ekleiyei:
 ðäâüè ñÿ âðæâ èëÿðäà èüâçíäü
 χαίρε, εσύ δια της οποίας θα εκλείψει η αρά,

8. xaire, tou pesontoj Adam h *anastasij*: [DJPV]
 δᾱᾱuè ñý ἱᾱᾱúðᾱᾱî ᾱᾱᾱᾱ àṽḥðᾱῖḗḗ
χαίρε, η ανάσταση του πεσμένου Αδάμ,
9. xaire, twn dakruwn thj Eua j h lutrwsij:
 δᾱᾱuè ñý ḥḗüçú ᾱṽæείú ḗçᾱᾱᾱḗᾱῖḗḗ
χαίρε, η λύτρωση των δακρύων της Εύας,
10. xaire, uyoj dusanabaton anqrwpinoij logismoij:
 δᾱᾱuè ñý ᾱüḥîðî ᾱüᾱîᾱüḥðîᾱüῖᾱý¹ ÷ḗîᾱE÷üḥḗüèῖú ῖῖῖüḥḗüῖú
χαίρε, ύψος, όπου δυο φορές φθάνουν οι σκέψεις των ανθρώπων,
11. xaire, baqoj dusqewrhton kai aggelwn ofqalmoij:
 δᾱᾱuè ñý ᾱḗuᾱḗῖῖ ᾱüᾱîᾱḗḗḗῖᾱý¹ è ᾱῖᾱᾱḗüḥḗüῖᾱ w÷èῖᾱ
χαίρε, βάθος, το οποίο δυο φορές διακρίνουν τα μάτια των αγγέλων,
12. xaire, oti uparxeij basilewj kaqedra:
 δᾱᾱuè ñý yḗî ᾱḥè ḡᾱḥᾱðᾱᾱî ḥEᾱᾱḗḗüᾱ
χαίρε, διότι είσαι η καθέδρα του Βασιλέως,
13. xaire, oti bastazeij ton bastazonta panta:
 δᾱᾱuè ñý yḗî ῖῖḥḗðè ῖῖḥýṽᾱᾱî ᾱüḥý÷üḥḗᾱᾱy
χαίρε, διότι βαστάζεις (Εκείνον), που βαστάζει τα πάντα,
14. xaire, asthr emfainwn ton hlion:
 δᾱᾱuè ñý çᾱEçᾱî yᾱḗýḥṽè ḥüḗῖüðᾱ
χαίρε, αστέρι που προμηνύεις τον Ήλιο,
15. xaire, gasthr engeou sarkwsewj:
 δᾱᾱuè ñý uððîᾱî ᾱῖᾱḗüḥðᾱüῖᾱᾱᾱî ᾱüῖḗüᾱῖy
χαίρε, γαστέρα της θεϊκής ενσαρκώσεως,
16. xaire, di' hj neourgeitai h ktisij:
 δᾱᾱuè ñý ᾱḥæᾱ wᾱῖᾱᾱḗýᾱðü ñý ðᾱᾱðü
χαίρε, εσύ δια της οποίας ανανεώνεται η πλάση,
17. xaire, di' hj proskuneitai o plasthj:
 δᾱᾱuè ñý ᾱḥæᾱ ῖῖḗḗᾱῖýᾱῖú ñý ðᾱῖðüðḥ
χαίρε, εσύ δια της οποίας προσκυνούμε τον Πλάστη,
18. xaire, numfh anumfeute.
 δᾱᾱuè ñý ῖᾱᾱEḥðî ῖᾱῖᾱᾱEḥðüῖᾱy
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 2

1. Blepousa h agia eauthn en agnei#
 ᾱḗᾱýðè ḥᾱýðᾱy ḥᾱᾱᾱ ᾱü ÷ḗḥðîðE
Η Αγία βλέποντας την εαυτή της εν αγνεία (δηλ. κατανοούσα ότι δεν έχασε την αγνεία της)
2. fhsi t% Gabrihl qarsalewj:
 ðᾱ÷ᾱ ᾱᾱᾱðèü ḗðEῖúðE
είπε δυνατά στον Γαβριήλ:
3. to paradocon sou thj fwnhj
 ῖðEḥḗᾱᾱῖᾱ² ðᾱῖᾱᾱî ᾱḗᾱḥᾱ
Όσα ένδοξα (ακούω από) την φωνή σου

4. dus- paradekton mou t\$ yuxh fainetai:
 íàðáíáũ ìðè&ðũíî ìè äυðà γὰῖγὰðũ ñŷ
φαίνεται δύσκολο να τα δεχτώ στην ψυχή μου,
5. asporou gar sullhyewj thn kuhsin prolegeij krazwn:
 [*μου] [*prolegeij moi]
 áâñEìáíũíáâî ìè çà÷àðèy ðíæũñðâî ìðEäúäèäâîëũðè ìè
(αφού) μου προλέγεις τοκετό από την άσπορη σύλληψη μου,
6. alhlouia
 äèäèðèy
αλληλούια.

Οίκος 3

1. Gnwsin agnwston gnwnai h parqenoj zhtousa
 ðàçυìú íáðàçυìúíú ðàçυìEðè äEäâγ èùðùè
Η Παρθένα ζητώντας να γνωρίσει την άγνωστη γνώση⁴
2. ebohse proj ton leitourgounta:
 äúçýìè èú ñèυæäúäìυ
φώναζε δυνατά προς τον λειτουργούντα:
3. ek lagonwn agnwn uiøn
 èç áîèυ ÷èñðυ ñúíà
Από λαγόνες αγνές (παρθενικές) τον υió
4. pwj esti texqhnaì dunaton; lecon moi.
 èâèî äñðũ ðíäèðè ìíũíî ðũðè ìè
πως είναι δυνατό να γεννήσω; πες μου.
5. proj hn ekeinoj efhsen en fob% prin kraugazwn outw:
 èú íäèæä wíú ðä÷ä ñððäðũìũ ìðäæä äúìèy ñèðä
Εκείνος είπε με φόβο σε αυτήν, πριν κραυγάζοντας τούτο:
6. xaire, boulhj aporrhtou mustij,
 ðääυè ñŷ ñâEðä⁵ íäèçðäâ÷áíũíáâî ðàèíî⁶
χαίρε, εσύ που είσαι το μυστικό του άρρητου φωτός,
7. xaire, sig\$ deomenwn pistij:
 ðääυè ñŷ ìúè÷áíèä ìðîñŷùèìú äEðíî
χαίρε, εσύ που είσαι η σιωπή αυτών που ζητούν (προσεύχονται) πιστώς,
8. xaire, twn qaumatwn Xristou to prooimion,
 ðääυè ñŷ ÷ðäñú ððèñðîîäú íà÷äèî
χαίρε, η αρχή των θαυμάτων του Χριστού,
9. xaire, twn dogmatwn autou to kefalaion:
 ðääυè ñŷ ääèEíèè äâî äèäâä
χαίρε, το κεφάλαιο των διαταγών του,
10. xaire, klimac epouranie, di' hj katebh [o] qeoj:
 ðääυè ñŷ èEñðäèðä íäâñũíáy äðæä ñúíèäâ áíäú
χαίρε, κλίμακα επουράνιε, από την οποία κατέβηκε ο Θεός,
11. xaire, gefura metagousa touj ek ghj proj ouranon:
 ðääυè ñŷ ìîñðä ìðäâîäŷ *** wòú çäìèŷ íà íäâî⁷
χαίρε, γέφυρα μετάγουσα από την γη στον ουρανó,

12. xaire, to twn aggelwn polu-qruilhnton qauma:
ðääüè ñÿ àíäâüñêî îúíîîî-ñêíäüüää ÷pâî
χαίρε, το πολυλόγο θαύμα των αγγέλων,
13. xaire, to twn daimonwn polu-qrhnhnton trauma:
ðääüè ñÿ áÊñîîú îúíîîî-îèä÷üíüè ñððüîä
χαίρε, η πολυθρήνητη πληγή των δαιμόνων,
14. xaire, to fwj arrhtwj gennhsasa:
ðääüè ñÿ ñâÊðú íäèçðäâ-âíüíú ðîæüøè
χαίρε, εσύ που γέννησες το άρρητο φως,
15. xaire, to “pwj” mhdena didacasa:
ðääüè ñÿ íèèâêîæä⁸ íèäâèíîîî íäü÷üøè
χαίρε, εσύ που διόλου δεν δίδαζες κανένα,
16. xaire, sofwn uperbainousa gnwsin:
ðääüè ñÿ ïüäðüèðú îðäðîäÿüè ðäçüîú
χαίρε, εσύ που υπερβαίνεις την γνώση των σοφών,
17. xaire, pistwn kataugazousa frenaj:
ðääüè ñÿ äÊðüíüèðú wçäðÿüè ñúîîñèü
χαίρε, εσύ που καταλάμπεις τις σκέψεις των πιστών,
18. xaire, numfh anumfeute.
ðääüè ñÿ íäâÊñðî îäíäâÊñðüíäÿ
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 4

1. Dunamij tou uyistou epeskiase tote
ñèèà äüøüîÿäî îñÊíè ðúääà
Δύναμη του Υψίστου επισκίασε τότε
2. proj sullhyin t\$ apeirogam%:
íà çä÷äðèä äðäêüíäèñêüñüíÊè
την Απειρόγαμη ώστε να συλλάβει.
3. kai thn *egkarpon* tauthj nhdun [DMPT]
è îèíîîîäèðü äÿ uððíäü
Και την γόνιμη γαστέρα της
4. wj agron apedeicen hdun apasi
ÿêî ñäèî îîèäçà äèäÊðè³ äüñÊíü
την έδειξε ως αγρόκτημα για να την δούνε όλοι
5. toij qelousi qerizein swthrian en t% yallein outwj:
ðîðÿüèîú æäðè ñîñäíèä äüíüääà îÊðè ñèðä
όσοι θέλουν να θερρίζουν την σωτηρία, οι οποίοι τότε έψαλλαν έτσι:
6. allhlouia
äèäèðèÿ
αλληλούια.

Οίκος 5

1. Exousa qeodoxon h parqenoj thn mhtran
 èìuùè áâϑĩðèyòüíà äEäèðä èĩæåñíà
Η παρθένα, έχουσα την θεόληπτη μήτρα (μέσα στην μήτρα της τον Θεό)
2. anedrame proj thn Elisabet:
 ðä÷ä éú äèèñäâä f è
έτρεξε προς την Ελισάβετ.
3. to de brefoj ⇐ ekeinhj euquj
 ⇒ ìèääáíüüü æå ííîy àæå
Το βρέφος δε αυτής, μόλις
4. epignoun ton tauthj aspasmōn exaire
 īīçíâú òīy òEēīâáíèå ðäâīâåðå ñŷ
κατάλαβε το χαιρετισμό εκείνης με φιλί, χάρηκε,
5. kai almasin wj #smasin eboa proj thn qeotokon:
 *** èãðäíèäìü yēī īEīèè áúīèy éú áðθ
παίζοντας ως τραγουδώντας χαιρέτησε την Θεοτόκο:
6. xaire, blastou amarantou klhma:
 ðäâuè ñŷ īðīçŷâáíèå íåuâyâīīâāī ãðüçíä⁹
χαίρε, ξεφύτρωμα αμάραντου κλήματος,
7. xaire, karpou aqanatou kthma:
 ðäâuè ñŷ īēīâä åññüīüððüíäāī ñüðŷæáíèå
χαίρε, απόκτηση του αθάνατου καρπού,
8. xaire, gewrgon gewrgousa filanqrwpon:
 ðäâuè ñŷ äEäððäëŷ äEäðbùè ÷ēīâEēīēpáëŷ¹⁰
χαίρε, εσύ που πλάθεις τον πλάστη της φιλανθρωπίας,
9. xaire, futourgon thj zwhj hmwn fuousa:
 ðäâuè ñŷ íåñåæèðäëŷ æèâīðä íàðåāī âúçäðäüâðbùè¹¹
χαίρε, εσύ που καλλιεργείς τον κηπουρό της ζωής μας ,
10. xaire, aroura blastanousa euforian oiktirmwn:
 ðäâuè ñŷ íèâī īðīçŷââðbùè āīåüçīâáíèå üâãðīðü
χαίρε, αγρός που φυτρώνει πλήθος αφθονιών,
11. xaire, trapeza bastazousa euqhnian ilasmwn:
 ðäâuè ñŷ ððŷīâçī íīñŷuè íäèèèå īðEüáíèŷ
χαίρε, τραπέζι που βαστάζει την δαψίλεια ιλασμού,
12. xaire, oti leimwna thj trufhj anaqalleij:
 ðäâuè ñŷ yēī ðäEðú¹² īèüüíüè¹³ ðåñðèøè¹⁴
χαίρε, διότι φυτρώνεις το άνθος της τροφής,
13. xaire, oti limena twñ yuxwn etoimazeij:
 ðäâuè ñŷ yēī ðèøèíü¹⁵ äðθ āīðīâèøè
χαίρε, διότι ετοιμάζεις την γαλήνη των ψυχών,
14. xaire, dekton presbeiaj qumiama:
 ðäâuè ñŷ īðèyðüííå īīèèðäü èääèēī
χαίρε, ευχάριστο θυματήρι της προσευχής,
15. xaire, pantoj tou kosmou ecilasma:
 ðäâuè ñŷ äüñåāī īèðä īðEüáíèå
χαίρε, όλου του κόσμου εξιλασμός,

16. xaire, qeou proj qnhtouj eudokia:
 ὁδᾱυὲ ἡῃ ἁἶῃ ἑὺ ἰῡδῶδᾱυὲ ἰῡ¹⁶ ἁἶῃ ἁἶῃ ἁἶῃ
χαίρε, εσύ που είσαι η εύνοια (αγαθή βουλή) του Θεού προς τους νεκρούς,
17. xaire, qnhtwn proj qeon parrhsia:
 ὁδᾱυὲ ἡῃ ἰῡδῶδᾱυὲ οὓ¹⁶ ἑὺ ἁἶῃ ἁῡδῶς ἰᾱἁἶῃ ἁἶῃ
χαίρε, εσύ που είσαι η παρρησία των νεκρών προς τον Θεό,
18. xaire, numfh anumfeute.
 ὁδᾱυὲ ἰᾱἶᾱ Ἐἡδὲ ἰᾱἶᾱ Ἐἡδὲ ἰᾱῃ
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 6

1. Zalhnh endoqen exwn logismwn amfibolwn
 áuðþ áúíuððü èìEy īīīūøēāíèè íāāEðūíūðū
 Έχοντας μέσα (του) θύελλα από τις σκέψεις, δύσπιστες,
2. o swfrwn lwshf etaraxqh
 øEēīīuāðūu èīñèðú ñúīÿðā ñÿ
 ο αγνός Ιωσήφ ταραχθηκε.
3. prwhn agamon se qewrwn [Pit., Wel.]
 īðEæā āāø¹⁷ òÿ àèāEāú
 (Διότι) πριν θεωρούσε εσένα αγνή (ως παρθένα),
4. kai kleyigamon uponown, axrante: [T]
 è áðāēīíāwèðāīāāíū¹⁸ īīīūøēÿÿ īðE+èñðāÿ
 και (τόρα) υπέθεσε σε σένα, Πάναγνη, ότι είσαι μη- κλεψίγαμη.
5. maqwn de sou thn sullhyin ek pneumatoy agiou ⇐ efh:
 uāEāEāú æā ðāīfā çā÷àðèā t ⇒ ñðñī āuðā ðā÷ā
 Σαν έμαθε όμως για την σύλληψη σου από τον Άγιο Πνεύμα, είπε
7. alhlouia.
 àèāēóèÿ
 αλληλούια.

Οίκος 7

1. Hkousan oi poimenej twn aggelwn umnountwn
 ἤκουσαν οἱ ποιμένες τῶν ἀγγέλων ὑμνοῦντων
Οἱ ποιμένες ἀκούσαν τοὺς ἀγγέλους νὰ τραγουδοῦν
2. thn ensarkon Xristou parousian:
 τὴν ἐν σὰρκι παρουσίαν τοῦ Χριστοῦ,
τὴν ἐν σάρκι παρουσία τοῦ Χριστοῦ,
3. kai dramontej wj proj poimena
 καὶ βλέποντες ὡς πρὸς ποιμένα
καὶ τρέχοντας στὸν ποιμένα
4. gewrousi touton wj amnon amwmon
 γενήσονται αὐτὸν ὡς ἀμνὸν ἀμώμον,
τὸν εἶδαν ὡς ἀμνὸ ἀμώμο,

5. en t\$ gastri Mariaj boskhqenta, hn umnountej eipon:
 áú ÷ðáâÉ ìððéíÉ ìàñíà þæá ïîðúá ðÉðà
 που βοσκήθηκε στη γαστέρα της Μαρίας, προς την οποία ανυμνώντας είπαν:
6. xaire, amnou kai poimenoj mhthr:
 ðáäüè ñý ääíüðà è ìàñòüðà ìððè
 χαίρε, μητέρα του αμνού και του ποιμένα,
7. xaire, aulh logikwn probatwn:
 ðáäüè ñý äâîðá ñēîäâñüíüðú îâüü
 χαίρε, αυλή λογικών προβάτων,
8. xaire, aoratwn qhrwn amunthrion:
 ðáäüè ñý íáâæäèîüèðú çâÉðèè ìü÷âíëá²⁰
 χαίρε, το μαρτύριο των αόρατων θηρίων,
9. xaire, paradeisou qurwn anoikthron:
 ðáäüè ñý ðàèñèüðú äâüðèè tâüðçâíëá
 χαίρε, το άνοιγμα των θυρών του Παραδείσου,
10. xaire, oti ta ourania sun-agallontai ⇐ t\$ g\$:
 ðáäüè ñý yêî íáââñüíây ⇒ ðáäüðü ñý ñú çâíëüíüèèè
 χαίρε, διότι τα ουράνια αγάλλονται μαζί με τα επίγεια,
11. xaire, oti ta epigeia sug-xoreuousi ⇐ pistoij
 ðáäüè ñý yêî çâíëüíëè ⇒ èèèüðü ñú âÉðüíüèèè
 χαίρε, διότι τα επίγεια αναγαλλιάζουν με τους πιστούς,
12. xaire, twn apostolwn to asighton stoma:
 ðáäüè ñý àîîñðîîèîü íâíüè÷üíây uñðà
 χαίρε, εσύ το ασήγητο στόμα των αποστόλων,
13. xaire, twn aqloforwn to anikhton qarsoj:
 ðáäüè ñý ñððððîðâíü íâííáÉäèíây äüðçîñðü
 χαίρε, εσύ το ακατανίκητο θάρρος των αθλοφόρων,
14. xaire, sterron thj pistewj ereisma:
 ðáäóé ñý ðâüðâíâ âÉðÉ uðâüðæâíëá
 χαίρε, εσύ η ισχυρή στερέωση της πίστης,
15. xaire, lampron thj xaritoj gnwrisma:
 ðáäüè ñý ñâÉðüèíâ áéðîäàðè ñüèàçâíëá²¹
 χαίρε, εσύ που είσαι η φωτεινή αφήγηση της ευδαιμονίας,
16. xaire, di' hj egumnwqh o Aidhj
 ðáäüè ñý âþæá wáíâæâíü áûs äâú
 χαίρε, εσύ δια της οποίας γυμνώθηκε ο Άδης,
17. xaire, di' hj eneduqhmen docan:
 ðáäüè ñý âþæá îâÉðîíü ñý ñèââîþ
 χαίρε, εσύ δια της οποίας ντυθήκαμε με την δόξα,
18. xaire, numfh anumfeute.
 ðáäóé ñý íââÉñðîî íâíââÉñðîíây
 χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 8

1. Qeo-dromon astera qewrhsantej magoi
 ää9-ðî÷üíuþ çâEçäü äèäEäúðå áúëñâè
Το θεοδρόμο άστρο βλέποντας οι μάγοι
2. t\$ toutou hkolouqhsan aigl\$:
 îî ðîè áúñëEäíäàðà çàðè
ακολούθησαν το φως του,
3. kai wj luxnon kratountej auton,
 *** yêî ñâEðèëüíèèä äüðæàüå þ
και κρατώντας το ως λυχνάρι,
4. di' autou hreunwn krataion anakta:
 ðîþ îüðäðu êðEíüèäâî ðâñäðý
με αυτό αναζητούσαν τον κραταιό βασιλιά,
5. kai fqasantej ton afqaston exarhsan aut% bowntej: ⇐
 è îîñðèäüðå íáîîñðèæèíäâî¹⁹ ðäâíäðå ñý ⇒ áúíèðüå àíu
και κατανοώντας τον ακατάληπτο χάρηκαν φωνάζοντας προς αυτόν:
6. a l l h l o u i æ .
 äèäëðèèä
αλληλούια.

Οίκος 9

1. ldon paidej Xaldaiwn en xersi thj parqenou
 äèäEðà wððíðè ðäèäEèñðèè íà ðuèu äEäèðý
Είδαν οι έφηβοι των Χαλδαίων στα χέρια της Παρθένας
2. ton plasanta xeiri touj anqrwpouj:
 ñýçüäâäüðäâî ðuèäíà ÷èðEèä²²
(Εκείνον που) με τα χέρια του έπλασε τον άνθρωπο,
3. kai despothn noountej auton,
 *** äèääüèu ðäçuìEþüå ***²³
κατανοώντας (Αυτόν) (ως) Δεσπότη,
4. ei kai doulou elabe morfhn, espeusan
 àüå è ðäáèè îðèy çðäèü îîðüüàðà ñý
αν και έλαβε δούλον μορφή, προσπάθησαν
5. toi dwroij qerapeusai kai boh sai t\$ eu loghmen\$:
 ääðüíè uäíäèðè è áýçüíèðè äèäâíäðäüíEè
να τον ευχαριστήσουν με τα δώρα και να φωνάζουν δυνατά στην Ευλογημένη:
6. xaire, asteroj adutou mhthr:
 ðääue ñý çâEçäü íäçäðíäèíüy íàðè
χαίρε, μητέρα του αδύτου αστέρα,
7. xaire, augh mustikhj hmeraj:
 ðääue ñý çäðå ðäèíäâî äüíå
χαίρε, αυγή της μουσικής ημέρας,

8. xaire, thj apathj thn kaminon pausasa:
ðāāuē ñý īðāēũñðūíup īāũũ īðāñðāāēýrùè
χαίρε, εσύ που έπαυσες την κάμινο της πλάνης,
9. xaire, thj triadoj touj mustaj fulattousa:
ðāāuē ñý òðīēōý u÷āíēēũ ñũððāíũøè
χαίρε, εσύ που φύλαξες τους μαθητές της Τριάδας,
10. xaire, turannon apañqrwpon ekbalousa thj arxhj:
ðāāuē ñý īu÷ēðāēý īāíēēīñðēāā èçìEðàrùè èç āēāñðè
χαίρε, εσύ που έδιωξες από την εξουσία τον ανελέητο τύραννο,
11. xaire, kurion fil-añqrwpon epideicasa Xriston:
ðāāuē ñý āīñīīāā ÷ēīāEēī-ēpāũðā īīēāçāāũøè ððēñðā
χαίρε, εσύ που φανέρωσες τον φιλόανθρωπο Κύριο - τον Χριστό,
12. xaire, h thj *po/u-qeou* lutroumenh qrhskeiaj: [J]
ðāāuē ñý īũíīāī-āīāēũñðāũíāāī èçāāāēýrùè ñēuāāíēý
χαίρε, εσύ που λύτρωσες (τον κόσμο) από την πολυ-θεϊκή υπηρεσία (θρησκεία),
13. xaire, h tou borborou ruomenh twñ ergwn:
ðāāuē ñý ñēāũðīũíũēðũ èçāāāēýrùè āEēũ
χαίρε, εσύ που απαλλάσσεις (τους ανθρώπους) από τα αισχρά έργα,
14. xaire, puroj proskunhsin sbesasa:
ðāāuē ñý wāíý īīēēāíýíēā uāāñēāũøè
χαίρε, εσύ που έσβησες την προσκύνηση του πυρός,
15. xaire, flogoj paqwn apallattousa
ðāāuē ñý t īēāíāíā ñððāñðèè èçìāðàrùè
χαίρε, εσύ που απολυτρώνεις (τον άνθρωπο) από τη φλόγα των παθών,
16. xaire, Perswn odhge swfrosunhj:
ðāāuē ñý īāðñīíũ īāñðāāũíēðā òEēīìuāðũy
χαίρε, εσύ που είσαι η οδηγήτρια της σωφροσύνης για τους Πέρσες,
17. xaire, paswn genewn eufrosunh:
ðāāuē ñý āũñEðũ ðīāũ āāñāēíā
χαίρε, εσύ που είσαι όλων των γενεών η ευφροσύνη,
18. xaire, numfh anumfeute.
ðāāuē ñý īāāEñðī īāíāāEñðīāy
χαίρε, νύμφη ανύμφευτη.

Οίκος 10

1. Khrukej qeoforoi gegonotej oi magoi
īðīīīāEāũíēðē āāñīīñēāē āũāũðā āũēñāē
Οι μάγοι, αφού ήταν κήρυκες θεοφόροι
2. upestreyan ei j thn Babulwna,
āũçāðāðēāũðā ñý āũ āāāēēííũ
επέστρεψαν στη Βαβυλώνα.
3. ektelesantej sou ton xrhsmon
ñũēííũ÷āāũðā æā²⁴ īðīðī÷āñðāī
Αφού εκτέλεσαν δε την προφητεία

4. kai khrucantej se ton Xriston apasin,
è ìðìíîÊääáúøå òÿ ððèðà àññEìú
και σε κήρυξαν, Χριστέ, σε όλους,
5. afentej ton Hrwdhn wj Ihrwdh, mh eidota yallein:
wñðääëüøå èðíää yêî áëÿäëää íå äEäüà ïEðè
άφησαν τον Ηρώδη ως παραληρητικό, αφού δεν γνώριζε να ψάλλει
6. alhlouia.
àëäëóèÿ
αλληλούια.

Οίκος 11

1. Lamyaj en t\$ Aigupt% fwtismon alhqeiaj
áúñèÿ áú àνάνìðE ïðíñEùáíèå èñðèíú
Αφού έλαμψες στην Αίγυπτο τη διαφώτιση της αλήθειας,
2. ediwcaj tou yeudouj to skotoj:
wðúáúíäëü àñè εύæà òüìu
έχεις διώξει το σκοτάδι του ψεύδους,
3. ta gar eidwla ⇐ tauthj, swthr,
⇒ èυìèðè áí äåî ñúíäñå
διότι τα είδωλά της (της Αιγύπτου), Σωτήρα,
4. mh enegkanta sou thn isxun peptwkan
íå òüðìÿùå òäíä& èðEííñðè ïääîøà
μην υποφέροντας τη δύναμή σου, έπεσαν,
5. oi toutwn de rusqentej anebown proj thn qeotokon:
wðú ðEðú æå èçäääëüøå ñÿ áúìèÿðu εύ áíñîðíäèðè
απαλλασσόμενοι δε από αυτά, φώναζαν δυνατά στην Θεοτόκο:
6. xaire, anorqwsij twn anqrwpon:
ðäåüè ñÿ áúçäääáíèå ÷èíäEèíú
χαίρε, ανόρθωση των ανθρώπων,
7. xaire, kataptwsij twn daimonwn:
ðäåüè ñÿ ïääáíèå áEñîú
χαίρε, πτώση των δαιμόνων,
8. xaire, h thj planhj to kratoj pathsasa: [V]
ðäåüè ñÿ ïðEëñðüíüð äüðæäü ïííüðäáúøè
χαίρε, εσύ που πάτησες το κράτος της πλάνης,
9. xaire, twn eidwlwn ton dolon elegcasa:
ðäåüè ñÿ èäíèüñèíå èυèääüñðäí wäèè÷èäúøè
χαίρε, εσύ που ζεσκεπάσες τον δόλο των ειδώλων,
10. xaire, qalassa pontisasa Faraw ton nohton:
ðäåüè ñÿ ïíðå ïíðäíèÿÿ òäðawíå ïüñèüíääí
χαίρε, θάλασσα που καταπόντισες τον νοητό Φαραώ,
11. xaire, petra h potisasa touj diywntaj thn zwhn:
ðäåüè ñÿ èäíäíè íäíèäüè æäæpùäÿ æèäíðà
χαίρε, πέτρα, που πότισες όσους διψούν για τη ζωή,

12. xaire, purine stule odhgwn touj en skotei: ⇐
ðāāuè ñŷ wāīūíūè ñòúēíā íāñðāāēŷŷ ⇒ āú òūìE ñuūāŷ
χαίρε, πύρινη στήλη, που οδηγείς αυτούς που βρίσκονται στο σκοτάδι,
13. xaire, skeph tou kosmou platutera nefel hj:
ðāāuè ñŷ ēðíāā ìèðu øèðūøèè íāēāēā
χαίρε, σκεπή του κόσμου, που είσαι πλατύτερη σύννεφου,
14. xaire, trofh tou manna diadoxe:
ðāāuè ñŷ īēðāðāēūíēðā²⁶ ìāíūíE īðēēìāēēūā
χαίρε, τροφοδότρια, που διαδέχτηκε το Μάννα,
15. xaire, trufhj agiaj diakone:
ðāāuè ñŷ īēūā²⁷ ñāŷðāŷ ñēuæèðāēp
χαίρε, άγια τροφή για τον λειτουργό,
16. xaire, h gh h thj epaggel iaj:
ðāāuè ñŷ çāìēā wāEðíāāíēŷ
χαίρε, η γη της επαγγελίας,
17. xaire, ec hj reei meli kai gala:
ðāāóé ñŷ wòú íāŷ æā ðā÷āðū ìāāú è ìēEēī
χαίρε, εσύ από την οποία ρέει δε μέλι και γάλα,
18. xaire, numfh anumfeute.
ðāāóé ñŷ íāāEñòī íāíāāEñòíāŷ
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 12

1. Mel lontoj Sumewnoj tou parontoj aiwnoj
ðīðŷùp ñvìāííu t ñuūāāī āEēā
(Όταν) ήθελε ο Συμεών του νυν αιώνα
2. meqistasqai proj touj ap' aiwnoj [V]
īðEñðāāēðè ñŷ t āðEìāíūíāāī²⁵
να πεθάνει από το προσωρινό,
3. epedoqhj wj brefoj aut%,
āúāāíú āūñðŷ ŷēī ìēāāííūöü āìu
παραδόθηκες σε αυτόν ως βρέφος,
4. al l' egnwsqhj tout% kai qeoj teleioj:
íú īīçíā ñŷ āìu *** āāθ ñúāūððāíú
αλλά φανερώθηκες σε αυτόν (ως) Θεός τέλειος,
5. dioper eceplagh sou thn arrhton sofian krazwn:
ðEìūæā uāēāè ñŷ ðāíāè íāèçāðā÷āíūíEè ìuāðíñðè āúīēŷ
δια τούτο είχε εκπλαγεί από την άρρητη σοφία σου φωνάζοντας δυνατά:
6. al lhloiā.
āēāēòēŷ
αλληλούια.

Οίκος 13

1. Nean edeice ktisin emfanisaj o ktisthj
 ίίâu ίίêàçà ôââðü yâêâü ñÿ ôâîðüü
*Καινούριο πλάσμα έδειξε με την εμφάνισή του ο Πλάστης*²⁸
2. hmin toij up' autou genomenoi j,
 ίâîú t ίââî άúâúøèîú
σε μας, που γίναμε από αυτόν,
3. ec asporou blasthsaj gastroj
 êç áâñEîâíúíúÿ ïðíçÿáú uððíáú
βλάστησες από την άσπορη γαστέρα,
4. kai fulacaj tauthn, wsper hn, afqoron,
 è ñúððáíêâú ð yêîæå áE ÷èñðå²⁹
και διατήρησέ την, όπως ήταν, αγνή.
5. ina to qauma blepontej umnhswmen authn bowntej:
 äâ ÷ðâî ãèäÿüâ áúñîîâîú *** áúïèðüâ
Ωστε βλέποντας το θαύμα, να (την) εξυμνήσουμε φωνάζοντας δυνατά:
6. xaire, to anqoj thj afqarsiaj:
 ðäâüè ñÿ ìâEðå íâðüèEíèÿ
χαίρε, ανθέ της αφθαρσίας,
7. xaire, stemma thj egkrateiaj:
 ðäâüè ñÿ âEíü÷â áúçüâðæàíèÿ
χαίρε, στεφάνι της εγκράτειας,
8. xaire, anastasewj tupon *epexousa* [M]
 ðäâüè ñÿ áúñêððâíèÿ wáðåçú ñü yâèÿðüè³⁰
χαίρε, εσύ που φανερώνεις τον τύπο της ανάστασης,
9. xaire, twn aggelwn ton bion emfainousa:
 ðäâüè ñÿ àíâðññêîîâ æèðèâ yâèÿðüè
χαίρε, εσύ που φανερώνεις τον βίο των αγγέλων,
10. xaire, dendron aglao-karpon ec ou trefontai pistoi:
 ðäâüè ñÿ äðEâî ñâEðüèî-îèîâüíîâ t íââî æå ïèðâðü ñÿ âEðüíèè
χαίρε, δέντρο φωτεινό- καρπο, από το οποίο τρέφονται δε οι πιστοί,
11. xaire, culon eu- skio- fullon, uf'ou skepontai polloi:
 ðäâüè ñÿ äðEâî æèññ- ñEíüíî-èèñðâüíîâ îîâú íèîü æå ïðèèðüâðü ñÿ îúíîçè
χαίρε, δέντρο αγαθο- σκίο- φυλλο, κάτω από το οποίο σκεπάζονται δε πολλοί,
(με φύλλα που απλώνουν καλή σκιά)
12. xaire, kuoforousa lutrwthn aixmalwtioj:
 [*apogennwsa]
 ðäâüè ñÿ ðäæâðüè èçååâèðäèÿ îèEíüíüîú
χαίρε, εσύ που γέννησες λυτρωτή για τους αιχμαλώτους,
13. xaire, *karpo-forousa* odhgon planwmenoi j: [JMP]
 ðäâüè ñÿ îèîâú íîñÿüÿè íâñðââüíèèâ çåâèüæüøèîú
χαίρε, εσύ που καρποφόρησες οδηγό για τους παραπλανημένους,
14. xaire, kritou tou pantwn duswphsij:
 ðäâüè ñÿ ñüæèÿ âñEîú uîîèâíèâ
χαίρε, εσύ που είσαι η ικεσία του Κριτή όλων,

15. xaire, pollw̄n ptaismatwn sugxwrhsij:
 ðāāuē ñŷ īīīāūēīū īðĒāðĒāīēāīū īðīūāīēā
χαίρε, εσύ πολλών αμαρτιών συγχώρηση,
16. xaire, stolh tw̄n gumnwn *parrhsia*: [ADGJPV]
 ðāāuē ñŷ wāāāā īāāūīū āūðçīīāīēā
χαίρε, εσύ ρούχο - για τους γυμνούς παρρησία,
17. xaire, storgh panta poqon nikwsa:
 ðāāuē ñŷ ērāū āūñā āēāīēā īðēīēðāpūē
χαίρε, αγάπη που ξεπερνάει κάθε πόθο,
18. xaire, numfh anumfeute.
 ðāāuē ñŷ īāāĒñðī īāīāāĒñðīāy
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 14

1. Cenon tokon idontej cenwqwm̄en tou kosmou,
 ñððāīūīī ðīāūñðāī āēāĒāūā uñððāīēīū ñŷ īēðā
Αφού είδαμε τον παράξενο τόκο ας αποξενωθούμε³¹ από τον κόσμο,
2. ton noun eij *ouranon* metaqentej: [AP]
 uīū īā īā⁹ īðĒēīāūā
μεταφέροντας το νου στον ουρανό,
3. dia touto gar ⇐ o uyhloj
 ⇒ ñāāī āī ðāāē āūñīēūē
διότι για χάρη αυτού ο Υψηλός
4. epi ghj efanh tapeinoj anqrwpoj,
 īā çāīēē yāē ñŷ ñūīĒāīū ÷ēīāĒēū
εμφανίστηκε στη γη (ως) ένας ταπεινός άνθρωπος,
5. boulomenoj el kusai proj to uyoj touj aut% bowntaj:
 ðīðŷ īðēāñðē īā āūñīðu ēū īāīu āūīēpūāy
θέλοντας να οδηγήσει προς το ύψος αυτούς, που τού φωνάζουν:
6. alhlouia.
 āēāēōēy
αλληλούια.

Οίκος 15

1. Oloj hn en toij katw kai tw̄n anw oud' olwj
 āūñū āĒ āū çāīēūīūēðū³⁴ ē āū āūðūīēðū īēēāēīāā
Όλος βρισκόταν στα επίγεια (στη γη), και (ωστόσο) από τα άνω με κανένα τρόπο
2. aphn o aperigraptoj logoj:
 tñðuīē īāēñīēñāīīā ñēīāī
(δεν) απομακρύνθηκε ο απερίγραπτος Λόγος.
3. sugkatabasij gar qei*kh,
 ñūðīāāīēā *** āāēā
(Διότι) η κατάβαση του Θεού
4. ou metabasij de topikh gegone,
 īā īðĒōīāāīēā āā īĒñðūīīā āūñðu
δεν ήταν δε τοπική μετάβαση,

5. kai tokoj ek parqenou qeolhptou akououshj tauta:
 è ðíæüñðàî áüñðü³⁵ t äâθ äãñíðèýðüíü ñèüðàùèý ñèý
και τόκος έγινε από την θεόληπτη Παρθένα, που ακούει τούτο:
6. xaire, qeou axwrhtou xwra:
 ðäâüè ñý áθ íäâüíEñðèíäâî ñäèí
χαίρε, οίκημα του αγώρητου Θεού,
7. xaire, septou musthriou qura:
 ðäâüè ñý ÷èñðàý³⁶ ÷èñðäâî ðàèíüñðäâ äâüðè
χαίρε, αγνή που έγινε θύρα του αγνού μυστηρίου,
8. xaire, twñ apistwn amfibolon akousma:
 ðäâüè ñý íäâEðüíüèðü äEðüíî³⁷ ñèüðäíèä
χαίρε, εσύ που είσαι το σωστό άκουσμα για τους άπιστους,
9. xaire, twñ pistwn anamfibolon kauxhma:
 ðäâüè ñý äEðüíüèðü íäíäâEðüíàý ííðäâèí
χαίρε, εσύ που είσαι το μη λανθασμένο (μη άπιστο) καύχημα για τους πιστούς,
10. xaire, oxhma panagion tou epi twñ Xeroubim:
 ðäâüè ñý ííñèèí³⁸ ïðEñðä ñüüäâî íä ðäðíäèíE³⁹
χαίρε, φορείο πανάγιο αυτού που βρίσκεται στον Χερουβίμ,
11. xaire, oikhma panariston tou epi twñ Serafim:
 ðäâüè ñý ñäèäíèä ïðEñäâüíî ñüüäâî íä ñäðäðèíE³⁹
χαίρε, οικία πάνδοξη αυτού που βρίσκεται στον Σεραφείμ,
12. xaire, h tanantia eij tauto agagousa:
 ðäâüè ñý ïðíðèäüíàý äü ðíæä ñüáüðäâüðè
χαίρε, εσύ που συγκέντρωσες τα αντίθετα σε ταυτότητα,
13. xaire, h parqenian kai loxeian zeugnusa:
 ðäâüè ñý äæä ääññðàî è ðíæüñðàî ñü÷äðäâüðè
χαίρε, εσύ που συνδύασες την παρθενιά με τον τόκο,
14. xaire, di' hj eluqh parabasi:
 ðäâüè ñý äðæä ðäçðüðè ñý ïðEñðüíèäíèä
χαίρε, εσύ δια της οποίας αφανίστηκε η παράβαση,
15. xaire, di' hj hnoixqh paradeisoj:
 ðäâüè ñý äðæä tâüðçä ñý ðàè
χαίρε, εσύ δια της οποίας ανοίχτηκε ο Παράδεισος,
16. xaire, h kleij thj Xristou basileiaj:
 ðäâüè ñý èèð÷è ðθä ððññðäèý
χαίρε, κλειδί της βασιλείας του Χριστού,
17. xaire, elpij agaqwn aiwniwn:
 ðäâüè ñý uíüäâíèä äèü äE÷üíüèðü
χαίρε, ελπίδα των αιωνίων αγαθών,
18. xaire, numfh anumfeute.
 ðäâüè ñý íäâEñðîí íäíäâEñðíàý
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 16

1. Pasa fusij aggelwn kateplagh to mega
 āñyēî āñdūñdāî āîāññēî uāēāē ñy āāēēp
Πάσης φύσεως άγγελοι έξεπλάγησαν με το μεγαλείο
2. thj shj enanqrwphsewj ergon:
 ôāîāāî ÷ēēēîēioāēy³² āEēu
του έργου της φιλανθρωπίας σου,
3. ton aprositon gar wj qeon
 îāîdēñdūîūîā āî yēî āāñ
διότι τον απρόσιτο ως Θεό
4. eqewrei pasi prositon anqrwpon,
 āēāyōā āñEîú îdēñdūîūîā ÷ēēā
είδαν ως προσιτό για όλους άνθρωπο,
5. ⇒ hmin men sun- diagonta, akouonta de para pantwn:
 ēū îāîú āā ÷ îdēāēēāpūā ñy³³ ñēūyōūā āā t āñEōú
να πλησιάζει δε σε μάς, ακούγοντας δε από όλους:
6. alhlouia.
 āēāēōēy
αλληλούια.

Οίκος 17

1. Rhtoraj polufqoggouj wj ixquaj afwnouj
 āEōēy îîîāîāēāññîî yēî dūāū āāçāēāññîî⁴⁰
Τους πολύφωνους ρήτορους ως ψάρια άφωνα
2. orwmen epi soi, qeotoke:
 āēāēîú îdū⁴¹ ôāāā āōñ
βλέπουμε εξαιτίας σου, Θεοτόκε,
3. aporousi gar legein to “pwj
 îāāîîñēyōñ āî ñy āēāîîēādē ēāēî
επειδή απορούν να πουν «πως
4. kai parqenoj meneij kai tekein isxusaj:”
 è āāñp îdEāūāāāōē è dîāēdē āūçîîāā
και παρθένα παραμένεις και να γεννήσεις μπόρεςες».
5. hmeij de to musthrion qaumazontej pistwj bowmen:
 îū āā ôāēîñdāu ÷pāyūā ñy āEōūîî āūîēāîú
Εμείς όμως θαυμάζοντας το μυστήριο, με πίστη φωνάζουμε:
6. xaire, sofiaj qeou doxeion:
 dāāuē ñy îuāññdē āāñy îdēēîāēēūā
χαίρε, σοφία του Θεού,
7. xaire, pronoi aj autou tameion:
 dāāuē ñy îdîîñdēēāîēy āāî dāāîēēî
χαίρε, αποθήκη της προνοίας του,
8. xaire, filosofouj asofouj deiknuousa:
 dāāuē ñy ôēēîññdū îāîuāñy yāēyñdē
χαίρε, εσύ που φανέρωσες (ως) άσοφους τους φιλοσόφους,

9. xaire, technologouj alogouj elegxousa:
 ðàäüè ñÿ ðûððîñêîäâñüíèêû äâñêîäâñüíèêû íáèè÷âpùè
χαίρε, εσύ που αποκαλείς (ως) άλογους τους επιδέξιους στην τέχνη του λόγου,
10. xaire, oti *emaranqhsan* oi deinoi suzhthtai: [J]
 ðàäüè ñÿ yêî uâÿâîðà çúèèè äúçèñêäðäèä
χαίρε, διότι (δια σου) μαραζώσανε (χάθηκαν) οι κακοί συζητητές,
11. xaire, oti *emwranqhsanoi* twñ muqwn poihtai: [JM]
 ðàäüè ñÿ yêî íáüèðà ñÿ äâñíüíèè ðâîðüðè
χαίρε, διότι (δια σου) εκτέθηκαν οι ποιητές των μύθων,
12. xaire, twñ Aqhñaiwn taj plokaj diaspsa:
 ðàäüè ñÿ àfèíEèñêûÿ ïèâíèðà ðâñðüðçâäüðè
χαίρε, εσύ που έσκισες την πλοκή των Αθηναίων,
13. xaire, twñ aliewn taj saghnaj plhrousa:
 ðàäüè ñÿ ðûäâðññêûÿ ïðEæà èñîíèüéíÿpùè
χαίρε, εσύ που γεμίζεις τα δίχτυα των αλιέων,
14. xaire, buqou agnoiaj ecelkousa:
 ðàäüè ñÿ t æeuáéíü íââEæüñðâèÿ èçâîäÿÿùè
χαίρε, εσύ που εκβάλλεις από το βυθό της άγνοιας,
15. xaire, pol louj en gnwsei fwtizousa:
 ðàäüè ñÿ ïúíîäü äü ðâçuîE ïðîñâEüâpùè
χαίρε, εσύ που δια φωτίζεις πολλούς με γνώση,
16. xaire, olkaj twñ qelontwn swqhñai:
 ðàäüè ñÿ êîðââæp ðîðÿùèíü ñîðè ñÿ
χαίρε, σκάφος για αυτούς, που θέλουν να σωθούν,
17. xaire, limhn twñ tou biou plwthrwn:
 ðàäüè ñÿ ðèðèí⁴² æèðèèñêââî ïèâââíèÿ
χαίρε, γαλήνη του πλού του βίου,
18. xaire, numfh anumfeute.
 ðàäüè ñÿ íââEñðî îáíâEñðîíâÿ
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 18

1. Swsai qelwn ton kosmon o twñ olwn kosmhtwr
 ñîðè ðîðÿ ïèðà äüñEðü uèðâñèðäæü
Θέλοντας να σώσει τον κόσμο, αυτός που είναι ο κοσμήτωρ των όλων,
2. proj touton *autepagge/twj* hlqe: [D]
 êü ñâíu ñâíîíáEüâíüíî ïðèââ
ήρθε προς αυτόν αυτεπαγγέλτως.
3. kai poimhn uparxwn wj qeoj
 è ïâñðuðü ñü yêî äâð
Και όντας ποιμένας που ήταν, ως Θεός,
4. di' hñaj ⇐ efanh kaq' hñaj *probaton* [MV]
 ⇒ íâñü ðââè yâè ñÿ îî íâñü yêî⁴³ íâü÷â
φανερώθηκε σε μας για δική μας χάρη ως πρόβατο,

5. omoi% gar to omoion ka lesaj wj qeoj akoueï:
 [*ekalhsen ina bowmen]
ĩĩăĩăũĩũĩũ *** ĩĩăĩăũĩĩă⁴⁴ ĩðẽçũăă äă âũĩẽăĩũ
 κάλεσες το όμοιο στο όμοιο, για να φωνάζουμε δυνατά:

6. al l h l ou i a.
 äẽäẽöòy
 αλληλούια.

Οίκος 19

1. Teïxoj ei twñ parqenwn, qeotoke parqene,
 ñðΕĩă äñè äâñĩũ äöñ äâñ
 Είσαι τείχος των παρθένων, Θεοτόκε Παρθένε,
2. kai pantwn twñ eij se *prostrexontwn*. [GJMTV]
 è äñΕĩũ êũ ðăăΕ ĩðẽäΕäðũèĩũ
 και όλων εκείνων που προστρέχουν σε εσένα.
3. => o gar tou ouranou kai thj ghj
 ôăĩðũöũ áĩ íăñ è çăĩèè
 Διότι ο Ποιητής του ουρανού και της γης
4. kateskeuase se poïthhj, axrante,
ũẽðăñè⁴⁷ ðÿ < ÷èñðăy
 σε στόλισε, άχραντε,
5. oikhsaj en t\$ mhtr# sou *kai pantaj profwnein didacaj*: [V]
 [*didacwn profwnein toïauta]
 âũñăẽũ ñÿ âũ uððĩăũ ðăĩũ *** íăũ÷ẽäũ ĩðẽäẽäðăðè ñèðă
 εγκαταστάθηκε στη μήτρα σου και δίδαζε να (σε) προσφωνούν έτσι:
6. xaire, h sth l h thj parqeniaj:
 ðăăũè ñÿ ðΕẽĩ äâñĩðăă
 χαίρε, εσύ που είσαι η στήλη της παρθενίας,
7. xaire, h pul h thj swthria j:
 ðăăũè ñÿ äăũðũ ñũĩăñăĩÿ
 χαίρε, εσύ που είσαι η πύλη της σωτηρίας,
8. xaire, arxhge nothhj anaplasewj:
 ðăăũè ñÿ íă÷äẽũĩẽðă ĩũñẽũĩăăĩ ñũçăăĩÿ⁴⁸
 χαίρε, αρχηγέ της νοητής δημιουργίας,
9. xaire, xorhge qei*khj aga qothtoj:
 ðăăũè ñÿ ĩĩăäðăẽũĩẽðă äæñy äẽñĩăΕðè⁴⁹
 χαίρε, εσύ από την οποία χορηγείται η θεϊκή ευλογία,
10. xaire, su gar anegennhsaj *touj sulhqentaj ton noun*:
 ðăăũè ñÿ ðũ áĩ wáĩĩăẽèä äñè ĩẽðăäăĩũy uĩũũ
 χαίρε, διότι εσύ ανανέωσες αυτούς, των οποίων ο νους είχε λεηλατηθεί,
11. xaire, *oti enedusaj => touj gumnwqentaj thj zwhj* [M]
 ðăăũè ñÿ yêĩ ðũ ĩăΕẽä äñè æêăĩðă ĩăĩăæăĩũy <
 χαίρε, διότι εσύ έντυσες τους γυμνούς της ζωής,
12. xaire, h ton fqorea twñ frenwn katargousa:
 ðăăũè ñÿ äũăèðăẽÿ uĩũĩũ ðăçăðÿðũè
 χαίρε, εσύ που καταστρέφεις τον χαλαστή των φρένων,

13. xaire, h ton sporea thj agneiaj tekousa:
 ðàäüè ñÿ ñEγðäëÿ ÷èñðíðù ðíæüðè
χαίρε, εσύ που γέννησες τον σπορέα της άγνοιας,
14. xaire, pastaj asporou numfiou [G]
 ðàäüè ñÿ ëíæüíèðä⁵⁰ áâñEíáíúíäâí íäâEñðèðäëÿ⁵¹
χαίρε, νυφικό κρεβάτι του άσπορου γαμπρού,
15. xaire, ⇒ pistouj kuri% armozousa:
 ðàäüè ñÿ äâθ äEðüíúÿ ⇐ íáðu÷àðüè
χαίρε, εσύ που παντρεύεις τους πιστούς στον Θεό,
16. xaire, kalh kouro- trofe parqenwn:
 ðàäüè ñÿ äíáðäÿ íèäâí- ïèðäðäëüíèðä äEäâíú
χαίρε, εσύ που ανατρέφεις καλώς τις παρθένες,
17. xaire, yuxwn numfostole agia [G]
 ðàäüè ñÿ äðθíú ÷üððíæä⁵² ñðθè
χαίρε, άγιο νυφικό δωμάτιο των ψυχών,
18. xaire, numfh anumfeute.
 ðàäüè ñÿ íäâEñðí íáíäâEñðíäÿ
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 20

1. Umnoj apaj httatai, sunekteinesqai speudwn
 ïEñíú äüñÿè ïíäèíúäðü ñÿ ðàñíðíñðüðäðè ðüüàüè ñÿ
Κάθε υμνος υπακούει, όταν προσπαθεί να εξαπλωθεί (ως)
2. t% plhqeí twñ pollwn oiktirmwn sou:
 ïííæüñðâí ïúííäüðü üâäðíðü ðâíèðü
το πλήθος των πολλών⁴⁵ οικτιρμών σου,
3. isariqmouj yalmouj kai %daj
 ðàäüíí÷èñëüíúÿ ïñäèíü è ïEíèÿ
(διότι και) αν ισάριθμους ψαλμούς και ύμνους
4. an prosferwmen soi, basileu agie,
 γæä ïðèííñèíú ðè ðEñäðð ñðθè
προσφέρουμε σ' εσένα, βασιλιά άγιε,
5. ouden teloumen acion, wn dedwkaj toij soi bowsin
 ïè÷üðíæä ðâíðÿüä⁴⁶ äíñðíèíí èðüæä ääëü äñè ðäâä äüíèðüèðü
δεν δημιουργούμε τίποτα άξιο αυτού, που έχεις χαρίσει σε αυτούς, που σου φωνάζουν:
6. alhlouia.
 äèäèðèÿ
αλληλούια.

Οίκος 21

1. Fwto-doxon lampada toij en skotei faneisan
 ñâEðí-íðèèíúíú ñâEðð ñüüèèíú áü ðüíE γæëüðð ñÿ
(Ως) φωτοδόχο λαμπάδα,⁵³ που φανερώθηκε σ' αυτούς που ήταν στο σκοτάδι,
2. orwmen thn agian parqenon:
 äèäèíú ñðθð äâθðð
βλέπουμε την άγια Παρθένα,

3. to gar au-ton ⇐ aptousa pur¹ [JV]
 ⇒ áññiēuðūíūè áí áúæāāðrūè íāíū
 διότι ανάβοντας το ασώματο πυρ,

4. odhgei proj gnwsin qei*hn apantaj,
 íāāíāèðū éú ðàçuiū áæθp āūñEóú
 οδηγεί στη γνώση θεϊκή όλους,

5. aug\$ ton noun fwtizousa, kraug\$ de timwmenh taut\$. [GMV]
 çāðāp uíú īðīñāEūāðrūū çúāāíēāíū æā ÷ūñðèìu ñèìū
 διαφωτίζοντας το μυαλό με το φως (του Θεού), τιμώμενη με αυτήν την έκκληση:

6. xaire, aktij nohtou hliou:
 ðāāuè ñý èu÷à ìūñēuíaāī ñēθūðý
 χαίρε, ακτίνα του νοητού Ηλίου,

7. xaire, lampthr tou adutou feggouj:
 ðāāuè ñý ñāEðèēuíēðā íāçāðīāèìāāī ñāEðā
 χαίρε, λαμπάδα του άδντου φωτός,

8. xaire, astraph¹ taj yuxaj kataugazousa: [V]
 ðāāuè ñý ìúēíēy äθθ îñēyðūè
 χαίρε, αστραπή, που φωτίζεις τις ψυχές,

9. xaire, wj bronth touj exqrouj kataplhhtousa:
 ðāāuè ñý yēī āðīìú āðāāū uñððāðrūè
 χαίρε, εσυ που ως βροντή εκφοβίζεις τους εχθρούς,

10. xaire, oti ton polu-fwton anatelleij fwtismon:
 ðāāuè ñý yēī ìííāī-ñāEðūēīā āuñēyāúðè īðīñāEūāíēā
 χαίρε, διότι ανατέλλεις τον πολύφωτο διαφωτισμό,

11. xaire, oti ton polu-rrhton anabluzelij potismon: [BDMT]
 ðāāuè ñý yēī ìííāī-āīāūííā èñðā÷āāðè íāīīāíēā
 χαίρε διότι αναβλύζεις πότισμα (με) άφθονο νερό,

12. xaire, thj kolumbhqraj zwgrafousa ton tupon:
 ðāāuè ñý èuīEèè īðīñēyðūè⁵⁴ wāðāçú
 χαίρε, εσύ που λάμπεις (ως) η εικόνα της κολυμβήθρας,

13. xaire, thj amartiaj anairousa ton rupon:
 ðāāuè ñý āðEðā t ìūāāðrūè⁵⁵ ñēāūðíu
 χαίρε, εσύ που ξεπλένεις τον ρύπο της αμαρτίας,

14. xaire, louthr ekplunwn suneidhsin:
 ðāāuè ñý āāíā wìūāāðrūè ñūāEñðū
 χαίρε, λουτήρα που πλένεις τη συνείδηση,

15. xaire, krathr kirwn agalliasin:
 ðāāuè ñý ÷āðā īī÷ūðīāðrūè ðāāñðū
 χαίρε, κρατήρα που αντλείς τη χαρά,

16. xaire, osmh thj Xristou euwdiaj:
 ðāāuè ñý āīíā ðāθ āēθi uðāíēy
 χαίρε, άρωμα της ευωδιάς του Χριστού,

17. xaire, zwh mustikhj euwxiaj:
 ðāāuè ñý æèçíè ðāèíāāī āññāèèy
 χαίρε, ζωή της μουσικής ευθυμίας,

18. xaire, numfh anumfeute.
 ðääóé ñý íääEñðà íáíääEñðíàý
 χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

Οίκος 22

1. Xarin dounai qelhsaj oflhmatwn arxaiwn
 áēñíääðü ääðè áúñðíðEáú äüēäîü äðEäüíēēüü
 Θέλοντας να δώσει ευλογία⁵⁶ στα παλαιά χρέη (να τα πληρώσει),
2. o pantwn ⇒ xrew - luthj anqrwpwn,
 āñEōú ÷ēθēú äüēäü ðàçäðEðēðäēü ⇐
 ο πληρωτής του χρέους όλων των ανθρώπων
3. epedhnhse di' eautou
 īðēää *** ñíáîþ
 ήρθε αυτοπροσώπως
4. proj touj apodhmouj thj autou xaritoj:
 ēú īðüäüðēüü ñāîāþ áēñíäEðēþ⁵⁷
 με τη δική του ευλογία προς αυτούς, που (από αυτόν) απομακρύνθηκαν,
5. kai sxisaj to xeirografon akouei para pantwn outwj:
 è ðāñðēðçääü ðuēîīðēñāíēä ñēüðāäü⁵⁸ t äüñEōú ñēðä
 και σκίζοντας το χειρόγραφο (το χρεωστικό γραμμάτιο), ακούει από όλους τούτο:
6. alhlouia.
 äēēäēóý
 αλληλούια.

Οίκος 23

1. Yallontej sou ton tokon ⇐ eufhmoumen se pantej
 īîþüā ⇒ ðíæüñðāî ðāîā ðāäēēüü òý äüñè
 Ψάλλοντας τον τόκο σου, σε ανυμνούμε όλοι
2. wj emyuxon naon, qeotoke:
 yēî äðäüüüü ððθäü äðθ
 ως έμψυχη εκκλησία, Θεοτόκε.
3. en t\$ s\$ gar oikhsaj gastri
 äú ðāîþ áî äüñäēē ñý uððíäü
 Διότι στη γαστέρα σου εγκαταστάθηκε
4. o sunexwn panta t\$ xeiri kurioj [Ch]
 ñüäüðæäē äüñý ðuēîþ äü9
 ο Θεός, ο οποίος συγκρατεί στο χέρι (του) τα πάντα ,
5. hgiasen, edocasen, edidace boan soi pantaj:
 īñθè è⁶⁰ īðíñēääè è⁶⁰ íäü÷è äüíēðè *** äüñEüü
 αγίασε και δόξασε και έμαθε όλους να σου φωνάζουν:
6. xaire, sknhh tou qeou kai logou:
 ðääüè ñý ñEíè ää9 è ñēîää
 χαίρε, σκηνή του Θεού και Λόγου,

7. xaire, agia agiwn meizwn:
 δᾱᾱuè ñÿ ñòθy ñòθού άίεθè
χαίρε, Αγια μεγαλύτερη από (άλλους) Αγίους,
8. xaire, kibwte xruswqeisa t% pneumati:
 δᾱᾱuè ñÿ êîâü÷ᾱᾱ ἱίςεᾱüáíü ᾱð9ü
χαίρε, κιβωτέ που χρυσώθηκες από το Πνεύμα,
9. xaire, qhsaure thj zwhj adapanhte:
 [*akataskeuaste]
 δᾱᾱuè ñÿ ñúêðîᾱêüᾱ ᾱèᾱîðu ἱᾱèçᾱîðîᾱᾱíᾱ
χαίρε, θησανρέ της ζωής άφτιαχτε,
10. xaire, timion diadhma basilewn eusebwn:
 δᾱᾱuè ñÿ ÷üñðüíüè ᾱΕíü÷ᾱ ðΕñᾱᾱíü ᾱέθîᾱΕðüíüèíü
χαίρε, τίμιο διάδημα βασιλείων ευσεβών,
11. xaire, kauxhma sebasmlon ierewn eu- labwn:
 δᾱᾱuè ñÿ ἱίðᾱᾱêî ÷üñðüíᾱÿ èᾱðΕíü ᾱέθî-ᾱίγçüíüíü
χαίρε, τίμιο εγκαύχημα ιερέων ευλαβών,
12. xaire, thj ekkhhsiaj o asaleutoj purgoj:
 δᾱᾱuè ñÿ ὀðθüᾱᾱíü⁶¹ ἱᾱᾱᾱèᾱèíüè ñòüèíᾱ
χαίρε, ακίνητη στήλη των εκκλησιών,
13. xaire, thj basileiaj to aporqhton teixoj:
 δᾱᾱuè ñÿ ὀᾱñðᾱèp ἱᾱðᾱçîðèíᾱÿ ñòΕíᾱ
χαίρε, αδιάλυτο τείχος της βασιλείας,
14. xaire, di'hj egeirontai tropaia:
 δᾱᾱuè ñÿ ᾱpᾱᾱ ᾱüñðᾱpòü ἱíᾱΕᾱü⁶²
χαίρε, εσύ δια της οποίας στήνονται οι νίκες,
15. xaire, di' hj exqroi katapiptousi:
 δᾱᾱuè ñÿ ᾱpᾱᾱ ᾱðᾱçè ἱᾱᾱᾱpòü
χαίρε, εσύ δια της οποίας πέφτουν οι εχθροί,
16. xaire, fwtoj tou emou qerapeia:
 δᾱᾱuè ñÿ ñᾱΕðu ἱíᾱíu ñεuᾱèðᾱèp⁶³
χαίρε, του φωτός μου θεράπων,
17. xaire, yuxhj thj emhj swthria:
 δᾱᾱuè ñÿ ᾱð9 ἱíᾱÿ ñîᾱíᾱ
χαίρε, της ψυχής μου η σωτηρία,
18. xaire, numfh anumfeute.
 δᾱᾱóé ñÿ ἱᾱᾱΕñòî ἱᾱíᾱᾱΕñòíᾱÿ
χαίρε, νύφη ανύμφευτη.

[MTV]

Οίκος 24

1. W panumnhhte mhthr, h tekousa ton pantwn
 î ἱðΕíΕðᾱÿ ìðθ ðîᾱüθè ᾱüñΕðü
Ω πανόμνητη Μητέρα, που γέννησες όλων
2. agiwn agiwton logon,
 ñòθού ἱðΕñòθî ñêîᾱᾱ
των Αγίων αγιώτατο Λόγο,

3. decamenh thn nun prosforan,
 ἰδὲ ἰούϑε ἰούϑε ἰούϑε ἰδὲ ἰούϑε
αφού δέχτηκες την τωρινή (δοξολογική) προσφορά,
4. apo pashj rusai sumforaj apantaj
 t äñýêîy çãñðuîè íãñðòè äññΕδύ
προστάτευσε όλους (μας) από κάθε συμφορά,⁵⁹
5. kai thj melloushj lutrwsai kolasewj touj soi bowntaj
 è äðÿäyuèy èçáääè ïuêû êú ðäää äýîèpùèðú
και λύτρωσε από μελλοντική βάσανο αυτούς που σου φωνάζουν δυνατά:
6. |a|l|l|ouia.
 äèäèðòèy
αλληλούια.

Σχόλια

- ¹ Λάθος του μεταφραστή που οφείλεται στη σύγχυση των ελληνικών προθεμάτων *du s-* και *du(o)-/ di s-* διορθώθηκε μόνο τον 14^ο αιώνα.
- ² Η ανακρίβεια της μετάφρασης προέρχεται από τη σύγχυση των λέξεων *poradocoj* και *panendocoj*· διατηρείται και στο σύγχρονο λειτουργικό κείμενο.
- ³ Η σύγχυση των ελληνικών *hduñ* και *idein* είναι η αιτία αυτού του λάθους, που αντικαταστάθηκε με τη σωστή απόδοση τον 14^ο αιώνα.
- ⁴ Στο σλαβικό κείμενο διατηρείται η παρονομασία του πρωτοτύπου με τις τρεις ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με το ίδιο θέμα -ðäzu ì-.
- ⁵ Λάθος αντιγραφής, που εμφανίστηκε λόγω ομοιότητας στη γραφή των σλαβικών λέξεων ἡύâΕδύ (*βουλή*) και ἡâΕδύ (*φως*).
- ⁶ Λάθη του μεταφραστή που οφείλονται στη σύγχυση των ελληνικών λέξεων *mustij* / *musthrion* και *aporrhtoj* / *arrhtoj*· διατηρήθηκαν σε όλες τις σλαβικές εκδοχές μέχρι τον 17^ο αιώνα.
- ⁷ Η ανακρίβεια της μετάφρασης που οφείλεται στην παράλειψη του ελληνικού άρθρου, διορθώνεται μόνο τον 17^ο αιώνα.
- ⁸ Προσθέτοντας μια επιπλέον άρνηση, ο μεταφραστής αλλάζει σημαντικά τη σημασία του στίχου· το λάθος διορθώνεται τον 14^ο αιώνα.
- ⁹ Η σύγχυση των ελληνικών λέξεων *blastoj* και *blasthsij* είναι η αιτία της λανθασμένης μετάφρασης ολόκληρου του στίχου· το λάθος διορθώθηκε στην εκδοχή K.
- ¹⁰ Η ανακριβής αυτή παραλλαγή θα μπορούσε να ερμηνευτεί και ως λάθος του μεταφραστή (σύγχυση των ελληνικών λέξεων *filanqrwoj* και *filanqrwpia*), αλλά και ως λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου.
- ¹¹ Αντί για την κατά λέξη ακριβή απόδοση ο μεταφραστής χρησιμοποιεί ένα σχήμα λόγου: το σλαβικό ρήμα äýçäðäùäðè έχει και την κυριολεκτική, αλλά και την μεταφορική σημασία των ελληνικών ρημάτων *καλλιεργώ* και *μεγαλώνω*, και συνεπώς ανταποκρίνεται ικανοποιητικά στη γενική μεταφορική εικόνα του στίχου. Ο συντάκτης της εκδοχής K επανήλθε στην πιο κυριολεκτική μετάφραση.

- 12 Ανακριβής μετάφραση. Η εκδοχή K έχει την κάπως καλύτερη παραλλαγή: δὰè-«παρά-
δεισος»,
- 13 Η σύγχυση των λέξεων trofh και tru fh στις αρχαίες σλαβικές μεταφράσεις ήταν
τόσο συνηθισμένη, ότι αναφέρεται και στο λεξικό . Το ίδιο λάθος παραμένει και στο
σύγχρονο εκκλησιαστικό κείμενο του Ακαθίστου.
- 14 Μια ένδειξη, ότι ο μεταφραστής μερικές φορές δυσκολεύεται να βρει τις σωστές σλα-
βικές αντιστοιχίες στα πολύπλοκα ελληνικά ρήματα, είναι η αυξημένη χρήση του ρή-
ματος δὰñδèðè (φωτρώνω, μεγαλώνω) για την κατά προσέγγιση απόδοση των διάφο-
ρων ελληνικών λέξεων. Η ανακρίβεια στο συγκεκριμένο σημείο διορθώθηκε τον 14^ο
αιώνα με την ορθότερη παραλλαγή ïðïðàEðàðè.
- 15 Η σλαβική λέξη αποδίδει μόνο τη μεταφορική σημασία του πρωτοτύπου· η καλύτερη
απόδοση βρέθηκε το 14^ο αιώνα.
- 16 Ανακριβής απόδοση, σύγχυση των εννοιών «θνητός» και «νεκρός», η οποία διορθώθη-
κε μόνο στην εκδοχή E τον 15^ο αιώνα.
- 17 Ανακριβής παραλλαγή, που επίσης καταστρέφει την παρονομασία με τον αμέσως επό-
μενο στίχο· διορθώνεται στην εκδοχή K.
- 18 Η λανθασμένη πρόθεση του αρνητικού προθέματος θα μπορούσε να έχει προκύψει και
από λάθος του μεταφραστή, και (πιο πιθανόν) από αντιγραφικό σφάλμα του σλαβικού
κειμένου· η εκδοχή K έχει την ορθή παραλλαγή.
- 19 Κατά λέξη ανακριβής μετάφραση· έγινε με σκοπό την απόδοση της παρονομασίας του
πρωτοτύπου (ïïñðèäüðå ïäïïñðèæèïäâï - ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με αντίθετη
σημασία). Η εκδοχή K περιέχει πιο ακριβή απόδοση, αλλά χωρίς παρονομασία.
- 20 Η λανθασμένη αυτή μετάφραση οφείλεται κατά πάσα πιθανότητα στη σύγχυση των
ελληνικών amunthron και marturon και διατηρείται στο εκκλησιαστικό κείμενο
μέχρι σήμερα.
- 21 Ανακριβής παραλλαγή, που μπορούσε να έχει προκύψει και στην μετάφραση αλλά και
κατά τις μεταγενέστερες αντιγραφές· διορθώνεται στην εκδοχή K.
- 22 Ενικός αριθμός αντί για τον πληθυντικό του πρωτοτύπου· πιθανότερα λάθη αντιγρα-
φής του σλαβικού κειμένου.
- 23 Η παράλειψη των δύο λέξεων του στίχου φαίνεται να προέρχεται επίσης από λάθος
αντιγραφής· η εκδοχή K έχει τη σωστή απόδοση.
- 24 Το σλαβικό æð συνήθως χρησιμοποιείται για την απόδοση του ελληνικού de. Η συ-
γκεκριμένη ανακρίβεια οφείλεται ή στις διαφορές των ελληνικών χειρογράφων ή σε
λάθος αντιγραφής.
- 25 Λανθασμένη μετάφραση, φαίνεται όμως πιο πιθανό να έγινε από την ελληνική παραλ-
λαγή pro j tou j ap' aiwnoj, παρά από την πιο συνηθισμένη του apatewnoj.
- 26 Το λάθος οφείλεται στη σύγχυση των ελληνικών λέξεων trofh και trofodothj·
διορθώνεται στην εκδοχή K.
- 27 Βλ. το σχόλιο¹³. Το λάθος διορθώθηκε μόνο στη σύγχρονη εκκλησιαστική εκδοχή (εκ-
δοχή N).

- ²⁸ Η σλαβική μετάφραση διατηρεί την παρονομασία του πρωτοτύπου με ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με το ίδιο θέμα –ðâîð-.
- ²⁹ Η ανακριβής μετάφραση (οι λέξεις με το ίδιο ελληνικό θέμα συνήθως μεταφράζονται στο κείμενο με το σλαβικό θέμα –ðŷĖÍ-), που επίσης καταστρέφει την παρονομασία με το στίχο 6. Η εκδοχή K έχει την σωστή παραλλαγή.
- ³⁰ Η ανακριβής μετάφραση αυτή θα μπορούσε να εμφανιστεί από επίδραση του επόμενου στίχου.
- ³¹ Η σλαβική μετάφραση διατηρεί την παρονομασία του πρωτοτύπου με τις ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με το ίδιο θέμα -ĥððâí-.
- ³² Η παραλλαγή του *Tyr.* είναι προφανώς λάθος αντιγραφής, η αρχική παραλλαγή ÷ĕθ÷âíĕy, όπως μας δείχνουν τα υπόλοιπα χειρόγραφα της εκδοχής, απέδωσε σωστά το πρωτότυπο, όμως η παραλλαγή της εκδοχής K (âú÷ĕâθâíĕy), η οποία διατηρείται στη σλαβική παράδοση μέχρι σήμερα, είναι πιο ακριβής.
- ³³ Η ένωση με το Θεό παρουσιάζεται ως κίνηση του Θεού προς τους ανθρώπους, αυτό δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο και αντικαθίσταται στην εκδοχή K με την «σταθερή» εικόνα.
- ³⁴ Παρά την κατά λέξη ανακρίβεια η παραλλαγή αυτή αποδίδει σωστά το νόημα του πρωτοτύπου, όμως στην εκδοχή K αντικαθίσταται με πιο κυριολεκτική μετάφραση.
- ³⁵ Η παρεμβολή του ρήματος, με σκοπό την απλοποίηση της περίπλοκης συντακτικής δομής των στίχων 1–5, αντικαθίσταται στην εκδοχή K από την κατά λέξη ακριβή μετάφραση.
- ³⁶ Μάλλον λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου, που προέκυψε υπό την επίδραση της επόμενης λέξης.
- ³⁷ Πιθανότατα λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου· η αρχική μορφή φαίνεται να είναι íâĖðŷí ĭâ. Το αρνητικό πρόθεμα παραλείπεται και η σημασία της λέξης αλλάζει και γίνεται αντίθετη.
- ³⁸ Ανακριβής απόδοση που διορθώνεται στην εκδοχή K.
- ³⁹ Η χρήση του ενικού αντί για τον πληθυντικό του πρωτοτύπου φαίνεται να οφείλεται σε λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου· διορθώθηκε στην εκδοχή K.
- ⁴⁰ Στο σλαβικό κείμενο υπάρχει παρονομασία των λέξεων ì íîâĭâĕâĥŷí ŷ και ââçâĕâĥŷí ŷ, η οποία δεν αντιστοιχεί στο ελληνικό πρωτότυπο.
- ⁴¹ Μάλλον λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου· η αρχική μορφή θα έπρεπε να είναι w (για).
- ⁴² Ανακριβής απόδοση που διορθώθηκε μόνο τον 14^ο αιώνα.
- ⁴³ Η προσθήκη της λέξης γĕĭ (ως) μετατρέπει τη μεταφορά του πρωτοτύπου σε παρομοίωση.
- ⁴⁴ Η λανθασμένη σύνταξη μπορεί να οφείλεται ή σε λάθος του μεταφραστή ή σε λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου.
- ⁴⁵ Η σλαβική μετάφραση διατηρεί την παρονομασία του πρωτοτύπου με ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με κοινό θέμα –ì ŷíĭ-.
- ⁴⁶ Το σλαβικό κείμενο έχει μετοχή ενεστώτα.

- ⁴⁷ Ανακριβής μετάφραση που διορθώθηκε στην εκδοχή K.
- ⁴⁸ Η ανακρίβεια της μετάφρασης διορθώνεται μόνο στην εκδοχή E (τέλος 14^{ου}–αρχές 15^{ου} αι.).
- ⁴⁹ Ανακριβής μετάφραση· διορθώνεται τον 14^ο αιώνα.
- ⁵⁰ Ανακριβής μετάφραση· η σωστή απόδοση έγινε στην εκδοχή K.
- ⁵¹ Αυτό το λάθος πιθανότατα εμφανίστηκε κατά τις πολλαπλές αντιγραφές του σλαβικού κειμένου. Μπορούμε να υποθέσουμε ότι στη θέση αυτή υπήρχε αρχικά ένας πομπώδης νεολογισμός.
- ⁵² Ο μεταφραστής μάλλον δεν κατάλαβε τη σημασία της σύνθετης ελληνικής λέξης και την απέδωσε λανθασμένα. Το λάθος διορθώθηκε μόνο στην εκδοχή E.
- ⁵³ Το σλαβικό κείμενο περιέχει παρονομασία με δύο ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με κοινό θέμα –ñāEð-, που δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο.
- ⁵⁴ Κατά πάσα πιθανότητα είναι λάθος αντιγραφής του σλαβικού κειμένου· η αρχική μορφή ἰδῖ ἰὲñāρὺè (προδιαγράφει) σώζεται στην εκδοχή K.
- ⁵⁵ Το λάθος προέκυψε κατά πάσα πιθανότητα υπό την επίδραση του επόμενου στίχου.
- ⁵⁶ Το σλαβικό κείμενο περιέχει την παρονομασία με τις ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με κοινό θέμα –āāð-, που δεν αντιστοιχεί στο πρωτότυπο.
- ⁵⁷ Η ανακριβής ερμηνεία της ελληνικής φράσης αλλάζει σημαντικά τη σημασία του στίχου· το λάθος διορθώνεται τον 14^ο αιώνα.
- ⁵⁸ Η μετοχή αντί για ενεστώτα του ρήματος προέκυψε μάλλον λόγω λάθους αντιγραφής του σλαβικού κειμένου.
- ⁵⁹ Το σλαβικό κείμενο περιέχει την παρονομασία με ετυμολογικά συγγενείς λέξεις με κοινό θέμα –āũñE-.
- ⁶⁰ Η προσθήκη των δυο συνδέσμων è (και) κάνει τη σλαβική φράση πιο κατανοητή.
- ⁶¹ Η εμφάνιση του πληθυντικού αντί για ενικό θα μπορούσε να έχει γίνει ήδη στο πρωτότυπο ή στην πορεία της μετάφρασης, αλλά και κατά τη μεταγενέστερη αντιγραφή.
- ⁶² Η ανακρίβεια στη σλαβική μετάφραση παραμένει στο λειτουργικό κείμενο μέχρι σήμερα.
- ⁶³ Το λάθος οφείλεται στη σύγχυση των ελληνικών λέξεων *θεραπεία* και *θεράπων*.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 3

Πίνακας 1

Παραλλαγές των ελληνικών χειρογράφων στις εκδοχές της σλαβικής μετάφρασης Β του Ακαθίστου ύμνου

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
Πρ.2.3	ή πόλις	+	+				
	ό δοῦλος [GPB230]			+			
	ή ποιίμνη [EB642]				+		
	*ὅι δοῦλοι					+	+
1.8.	ἀνάστασις [DJPV]	+	+				
	ἀνάκλησις			+	+	+	+
1.17.	ό κτίστης [T Ch]	+	+	+		+	+
	ό πλάστης				+		
2. 5.	προλέγεις	+	+	+	+	+	
	πῶς λέγεις [Ch]						+
3. 5.	πρῖν	+	+				
	πλην [AM Ch]			+	+	+	
3. 7.	σιγῇ δεομένων πίστις	+	+			+	
	σιγῆς δεομένων πίστις [AGJM Ch]			+	+	(+)	
4. 3.	εὐκαρπον		+	+		+	
	ἐγκαρπον [DMPT]	+			+		
5. 7.	ἀθανάτου	+	+		+	+	+
	ἀκηράτου [V Ch]			+			
6. 3.	πρὸς τὴν ἄγαμον		+	+			+
	πρώην ἄγαμον [Wel Pit]	+			+	+	
6. 4.	ἄχραντε [T]	+	+				
	ἄμεμπτε			+	+	+	+
7. 8.	θηρῶν	+	+	+	+	+	
	ἐχθρῶν [M Ch]						+
7. 11.	πιστοῖς	+	+		+	(+)	
	οὐρανοῖς [Ch]			+		(+)	+
9. 8.	σβέσασα [DJMT Ch]		+	+	+	+	+

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
	παύσασα	+					
9. 9.	φωτίζουσα [Ch]			+			(+)
	φυλάττουσα	+	+		+	+	+
9. 12.	τῆς βαρβάρου			+	+	+	+
	πολυθέου [J]	+	+	(?)			
9. 14.	παύσασα [AJPT]		+		+	(+)	
	σβέσασα	+		+		(+)	+
9. 16.	πιστῶν [JM Ch]			+			+
	Περσῶν	+	+		+	+	
11. 5.	ἐβῶν	+	+		+	+	
	νυν βοῶσι [Ald]			+			
11. 9.	τῶν εἰδώλων τὸν δόλον	+	+	+		+	
	δαιμόνων τὸν δόλον [DG]				+		
13. 8.	ἐκλάμπουσα		+	+	+	+	+
	ἐπέχουσα [M]	+					
13.13.	καρποφοροῦσα [JMP]	+	+		+		+
	ἀπογεννώσα			+		+	
13.14.	δικαίου		+	+	+	+	+
	πάντων [V Wel]	+					
13.16.	παρρησία [ADGJPV]	+	+				
	παρρησίας			+	+	+	
14. 2.	οὐρανὸν [AP Ch]	+	+	+	+	+	
	οὐρανοὺς						+
14. 3.	ὁ ὑψηλὸς	+	+	+	+	+	
	ὁ ὑψηλὸς θεὸς [Ch]						+
14. 5.	ἀνθρώπους του σῶσαι [AT]		+				
	ἐλκύσαι πρὸς τὸ ὕψος	+		+	+	+	+
17.10 - 11.	ἐμωράνθησαν οἱ δεινοὶ συζητηταί / ἐμαράνθησαν οἱ τῶν μύθων ποιηταί			+	+	+	+

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
	έμαράνθησαν οί δεινοί συζητηταί / έμωράνθησαν οί τών μύθων ποιηταί [JM]	+	+				
17.15.	φωτίζουσα	+	+		+	+	+
	πλουτίζουσα [M ^c V Wel Ald]			+			
18. 3.	ώς θεός	+	+	+			+
	καί θεός [JV]				+	+	
18. 4.	άνθρωπος [JT Ch]					+	+
	όμοιος		+		+	+	
	πρόβατον [MV]	+		+			
18. 5.	ήθέλησεν άκούειν [ABDGPTV]		+				
	ώς θεός άκούει			+	+	+	+
19. 5.	καί πάντα προσφωνεΐν (σοι) διδάξας [V Ch]		+	+		+	+
	καί ποιήσας προσφωνεΐν (σοι) [M]				+		
19. 10-11	ένουθέτησας τούς συληθέντας τόν νοῦν [GM Wel]		+	+	+	+	+
	αναγέννησας τούς συληθέντας τόν νοῦν	+					
19. 10-11.	αναγέννησας τούς συλληφθέντας αΐσχωῶς		+	+	+	+	+
	ένέδυσας τούς γυμνωθέντας τῆς ζωῆς [M]	+					
19. 14.	νυμφεύσεως				+	+	+
	νυμφίου [G]	+	+	+			
19.17.	ψυχών νυμφοστόλε άγία [G]	+	+				
	ψυχών νυμφοστόλε άγίων			+	+	+	+
20.3.	ισαρίθμους ψαλμούς καί ώδας	+	+				

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
	ἰσαρίθμους γὰρ ψαλμοὺς καὶ ᾠδὰς			+	+	+	
	ἰσαρίθμους γὰρ [τῇ] ψάμμῳ ᾠδὰς [Ch]					+	+
20.5.	ἡμῖν [τοῖς σοὶ] βοῶσιν [Ch]				+		+
	τοῖς σοὶ βοῶσιν	+	+	+		+	
21. 3.	ἄπτουσα φῶς				+		
	ἄπτουσα πῦρ [JV]	+	+	+		+	+
21. 7.	βολὶς [Ch]			+			
	λαμπτήρ	+	+		+	+	+
21. 8.	καταυγάζουσα [V Wel]		+				
	καταλάμπουσα	+		+	+	+	+
21.11.	ποταμόν		+	+	+	+	+
	ποτισμόν [BDMT]	+					
21.17.	ζωὴ μυστικῆς εὐωχίας	+				+	+
	ζωῆς μυστικῆς εὐωχία [ABGJMP]			+	+		
22. 5.	ἀκούει παρὰ πάντων οὕτως	+			+	+	+
	ἀκούει παρὰ πάντων [Ald]			+			
23. 4.	συνέχων [Ch]	+			+	+	+
	κατέχων			+			
23.16.	χρωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία [BV Ch]					+	+
	φωτὸς τοῦ ἐμοῦ θεραπεία	+		+	+		
23.17.	σωτηρία [MTV Ch]	+		+			+
	προστασία				+	+	+

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
3. 16.	σοφῶν	ἰ uäðûðý		ἰðā ἰ uäðûðý			
3. 17.	φρένας	ἡύ ἰ ὠñēû	ἡύ ἰ ὠñēû	ἡύ ἰ ὠñēû	ἰ kädîäâíä	ἡύ ἰ ὠñēû	
4. 2.	ἀπειρογάμω	άδäēî íäēñēuñíEè			íäēñēóñíäðä÷íEè	άδäēî íäēñēuñíEè	
4. 3.	νηδὺν	kððîíák		ēîäēñîíä			
4. 4.	ἡδὺν	äēäEðè (να δούνε)		ñēääüēî (γλυκό)			
5. 1.	τὴν μήτραν	ēîäēñîíä		kððîíák			
5. 2.	ἀνέδραμε	ðä÷ä		äüñðä÷ä			
5. 4.	ταύτης	ðîý	k	ñäý	äää ðîý	ñäý	
5. 6.	βλαστοῦ ἀμαράντου κλῆμα	ἰðîçýäâíēä íäüäýäîíäâî äðýçíä	tðäñēè íäóäýäâkùýý ēîçî	tðäñēè íäóäýäâkùý ēîçî			tðäñēè íäóäýäâkùý ðîçäî
5. 8.	γεωργὸν γεωργοῦσα	äEēäðäēý äEēäkùè (που πλάσσεις τον Πλάστη)		çäîíäEēäðäēE çäîíäEäkùè (που γεω- πλάσσεις των γεω- πλάστη)		äEēäðäēý äEēäkùè(äý)	
5. 9.	φυτουργὸν	íäñääèðäēý	ñääèðäēý		ñääîíäEēäðäēý	ñääèðäēý	
5. 9.	φύουσα	äúçäðäüäðüè	îîðîäēäðè	ðîäēäüðè	ðääääkùè	îîðîäēäðè	ðîäēäüðäý
5. 10.	ἄρουρα	íēäî (αγρός)	äðäçäî (αύλαç)				íēäî
5. 12.	λειμῶνα τῆς τρυφῆς ἀναθάλλεις	ðäEðý ἰèüüíüè ðäñðèðè (το άνθος της τροφής φυτρώνεις)	äüçðäñðèäüðä ðäè ἰèððüíè (μεγάλωσες το παράδεισο της τροφής)	ðäè ἰèüíüè ἰðîðäEðäðè (το παράδεισο της τροφής ανθίζεις)			
5. 13.	λιμένα τῶν ψυχῶν	ðèðèíü äðð (γαλήνη των ψυχών)	ἰðîçýäüðè äēäîðä íäðäâî äðEäî (?) (φύτρωσες της ζωής μας το δέντρο)	ἰðēñðäíèüä äððîü (λιμάνι των ψυχών)			
5. 15.	ἐξίλασμα	îðEüäíēä (εξιλασμός)	äēðîäEüäíä (ευαγγελία)	îðEüäíēä	èçî ñēäíä (εξιλασμός)		w÷èüäíä
5. 16.	θνητούς	ἰðüðäüîü (νεκρούς)				ñîððîüü (θνητούς)	
5. 17.	θνητῶν	ἰðüðäüèðý (νεκρών)			ñîððîüðý (θνητῶν)		

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
6. 3.	θεωρῶν	âèāEāú		çðŷ			
7. 2.	τὴν ἑνσαρκον	ĩēúðũñēĩā		èæā áú ĩēúðè	ĩēúðũñēĩā		
7. 11.	συγχορεύει	ēēēukōũ			ñúēēēĩāðñðāukōũ		
7. 14.	ἔρεισμα	uðāðúæāāĩā	wnĩĩāāĩā		uðāðúæāāĩā	wnĩĩāāĩā	uðāðúæāāĩā
7. 15.	γνώρισμα	ñúēāçāĩā (αφήρηση)	ĩĩçĩāĩā (γνωριμία)				
8. 1.	θεωρήσαντες	âèāEāúðā		çðŷúāā		âèāEāúðā	uçðEāðā
8. 2.	τῇ τούτου	ĩĩ ðĩè	è ðĩk	ñāŷ		(è) ðĩŷ	ðĩŷ
8. 2.	αἶγλη	çāðè			ñāEðó	çāðè	
8. 4.	ἡρεύνων	ĩũðāāðk			èñĩũðĩāāðk	ĩũðāāðk	èñĩũðāðó
8. 4.	κραταῖον	ēðEĩúēāāĩ (κραταιό)			āðúæāāĩāā (του κράτους)	ēðEĩúēāāĩ	
8. 5.	φθάσαντες τὸν ἄφθαστον	ĩĩñðēāúðā ĩāĩĩñðēæēĩāāĩ (κατανοώντας τον ακατάληπτο)	āĩñðēāúðŷ ĩāĩĩñðēæũĩāāĩ (φτάνοντας το ακατάληπτο)	āĩñðēāúðā ĩāĩĩñðēæēĩāāĩ (φτάνοντας το ακατάληπτο)		āĩñðēāúðā ĩāāĩñðēæĩāāĩ (φτάνοντας το απρόσιτο)	āĩñðēāúðā ĩāĩĩñðēæēĩāāĩ (φτάνοντας το ακατάληπτο)
8. 5.	ἐχάρησαν	ðāāĩāāðā ñŷ	ðāāýũā ñŷ	ðāāĩāāðk ñŷ	ĩĩðāāĩāāðŷ ñŷ		āĩçðāāĩāāðā ñŷ
9. 4.	ἔλαβε	ĩðēŷðũ			āúçŷðũ		ĩðēŷðũ
9. 5.	θεραπεῦσαι	uāĩāèðè (ευχαριστήσουν)	uāĩāèðè āĩu (τον ευχαριστήσουν)		uāĩāèðè	uāĩāèðè āĩu	ĩĩñēóæèðè (υπηρετήσουν)
9.5.	βοῆσαι	āúçũĩèðè		āúĩèðè	āúçũĩèðè		
9. 5.	εὐλογημένη	āēāāĩāāðũĩEè (ευλογημένη)	ĩāðāāĩāāĩEè (κεχαριτωμένη)	āēāāĩĩEè (ευλογιμένη)			
9. 9.	μύστας	u÷āĩēèè (μαθητές)					ðāēĩēèè (μνημένοι στο μυστήριο)
9.10.	ἅπανθρωπον	ĩāĩēēĩñðēāā		āāç÷ēēE÷ĩā		ĩāĩēēĩñðēāā	āāç÷ēēE÷ĩāro
9. 10.	ἐκβαλοῦσα	èçĩEðā̀rũè		èçāĩĩāũè	èçĩāðĩkāðè	èçĩEðā̀rũè	
9. 10.	τῆς ἀρχῆς	èç āēāñðè		t ĩā÷āēũñðāā			
9. 12.	ἡ τῆς βαρβάρου	āāðāāðñēāāw			ŷæā āāðāāðũñēāāĩ		āāðāāðñēāāw
9. 12.	θρησκείας	ñēuæāĩèŷ			ñēuæāũ		ñēuæāĩèŷ
9. 13.	τοῦ βορβόρου	ñēāāðĩũðũ (αισχρά)					ðèĩEĩā (του βόρβορου)
9. 13.	ῥυομένη	èçāāāēŷ̀rũĩā					èçèĩā̀rũāŷ
10. 3.	ἐκτελέσαντες	ñēĩĩũ÷āāũðā		ñũāðũðēāðā		ñēĩĩũ÷āāũðā	

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
10. 4.	ἄπασιν	āũñE ì ú		āũñEδú	āũñE ì ú		
11. 1.	ἀληθείας	ēñðè í ú (αλήθειας)		áēñí + ũñðèy (ευλαβείας)	ēñðè í E (αλήθειας)		
11. 3.	εἶδωλα	ēu ì èðè	ēāîèè				
11. 6.	ἀνόρθωσις	āúçāāāííā (ανόρθωση)	āúçāāēāííā (ανόρθωση)	ēñîðāāēāííā (επανόρθωση)			
11. 7.	κατάπτωσις	îāāāííā (πτώση)			íēçîāāāííā (κατάπτωση)		
11. 8.	τῆς ἀπάτης	îðāēũñðūíuð		yāā îðEēũñðè	îðEēũñðè	yāā îðEēũñðè	îðEēũñðè
11. 10.	θάλασσα	î îðā (θάλασσα)	yēî āú î îðū (όπως στην θάλασσα)	î îðā		yēî î îðā (όπως θάλασσα)	î îðā
11. 10.	νοητόν	î ũñēũîāāî		u î îāāî		î ũñēũîāāî	
11. 11.	τὴν ζωήν	āēāîðā		āēçîè		āēāîðā	āēçîè
11. 13.	σκέπη	ēðîāā	î îððîāā		ēðîāā	î îððîāā	
11. 14.	τροφή	îēðāðāēũîēðā (τροφοδότρια)	îēũā (τροφή)		îēðāðāēð (τροφοδότης)	îēũā	îēðāðāēũîēðā (îēũā*)
11. 14.	διάδοχε	îðèè ì āēèũā			îðîā ì îēðā		
11. 15.	τρυφῆς	îēũā (τροφή)					ñēāāîñðè (γλυκάδα)
11. 15.	διάκονε	ñēuāēðāēð (λειτουργό)		ñēðāî (υπηρέτη)	ñēuāēðāēð	ñēðāēðāēîēðā (τερωμένη)	
12. 1.	παρόντος	ñuũāāî			îāñðîîyũāāî (ίίϐθίγāî)	ííϐθίγāî	
12. 2.	τοῦ ἀπατεῶνος	t āðE ì āíũîāāî (από το προσωρινό)	t îðEēũñðîāāî āēðèy (από την ζωή στην απάτη)	îðEēũñðîāāî (της απάτης)	t îðEēũñðîāāî (από την απάτη)		îðEēũñðîāāî
12. 5.	διόπερ	ðE ì ũ āā			ðE ì ũ āā uāî	ðE ì ú uāî	ðE ì ũ āā
12. 5.	σοφίαν	î kāðîñðè			îðE ì uāðîñðè		
13. 1.	ὁ κτίστης	ðāîðũũ		çēāēðāēũ			
13. 3.	βλαστήσας γαστρος	îðîçyāú kððîāũ			āúçðāñðā +ðEāā	îðîçyāú kððîāũ	
13. 4.	φυλάξας ταύτην	ñũððāíēāú ð		ñũððāíú ñāk	ñũððāíēāú ðk	ñũððāíēāú ð	
13. 4.	ἄφθορον	+ēñðā (αγνή)	íāðēE íā (ἀφθορη)				
13. 5.	ὕμνησωμεν	āũñîîîā ì ú		î îā ì ú	āũñîîîā ì ú		

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
13. 10.	ἀγλαόκαρπον	ḥāEōūēīēīāūīīā (φωτεινό-καρπό)	ḥāEōīīēīāūīīā (φωτεινό-καρπό)	āēēīēīāīī (εύκαρπο)	ḥāEōēīēīāīāēōīī (φωτεινό-καρπό)	āēēīēīāīāēōīā (εύκαρπο)	ḥāEōēīēīāīāēōīā (φωτεινό-καρπό)
13. 17.	πόθον	æāēāīīā (πόθος, επιθυμία)			ēbāīāū (έρωτας, αγάπη)		æāēāīīā
13. 17.	νικῶσα	īdāīēdārūē		īīāEæāākūē			
14. 5.	τοὺς αὐτῶ	ēū īāīu	***	ōīīu		āīu	ōīīu
15. 1.	ἐν τοῖς κάτω	ā çāīēūīūēdū (στα επίγεια)	āū īēæīēdū (στα κάτω)				
15. 1.	τῶν ἄνω	āū āūōūīēdū			āū āīdīēdū	āū āūōūīēdū	
15. 2.	ἀπῆν	tḥōuīē (απομακρύνθηκε)	tḥōkīēū (απομακρύνθηκε)		īā āEøā (απουσίαζε)	īā āE/ tḥōkīēū (απουσίαζε/ απομακρύνθηκε)	
15. 3.	συγκατάβασις	ḥōīæāāīīā (κατάβαση)					ḥīēçdīæāāīīā (συγκατάβαση)
15. 4.	μετάβασις	īdEōīæāāīīā		īdEēīæāīīā	īdEōīæāāīīā		
15. 4.	οὐ μετάβασις δὲ τοπικὴ γέγονε	īā īdEōīæāāīīā æā īEḥōīīā āūḥōū	īā ḥūīEḥōūīī āūḥōū īdEōīæāāīīā	īā īdEēīæāāīīā āī īEḥōīī āūḥōū	īā īdEōīæāāīīā īEḥōīī āūḥōū	īā īEḥōīī āūḥōū īdāōīæāāīīā	īā īdāōīæāāīīā æā īEḥōīīā āūḥōū
15. 6.	χώρα	ḥāēī (οίκημα)			āū īEḥōēēēūā (δοχείο)		
15. 8.	ἀμφίβολον	āEōūīīā (σωστό, πιστό)			āāçāEōūīīā (άπιστο)	āEōūīīā	ḥōī īēdāēīīā (αμφίβολο)
15. 9.	ἀναμφίβολον	īāīāāEōūīāy (μη λανθασμένο)	ēçāEḥōīāy (γνωστός)		īāīāāEōūīāy	ēçāEḥōīāy	
15. 10.	ὄχημα	īīḥēēī (βασιλικό φορείο)	ēīēāḥūīēdā (άρμα)				
15. 12.	ἀγαγοῦσα	ḥūāūdāāūøē		ḥūīdγāūøē	ḥūāūdāāūøē		
15. 17.	ἐλπῖς	uīūāāīīā		īāāāæāā	uīūāāīīā	īāāāæāā	
16. 4.	ἐθεώρει	āēāγūā	āēāEāūūøā	çdEōk			çdEøā
16. 5.	ἡμῖν μὲν συνδιάγοντα	ēū īāīū æā īdēāēēæārūāḥγ (σε εμάς δε πλησιάζοντας)	ḥū īāīē uāī īdEāūāākūā (με εμάς δε παραμένοντας)		ḥū īāīē uāī ḥūīdEāūāākūā	īāīū uāī ḥūīdEāūāārūā (με εμάς δε παραμένοντας)	
16. 5.	δὲ	æā	***				æā
17. 1.	πολυφθόγγους	īīīāīāēāḥūīū		īīīāīāEūāīīū			
17. 3.	ἀποροῦσι	īāāīīūḥēγōū	īāāīu īEkōū				

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
17. 4.	καὶ	è	***		è	***	è
17. 4.	ἰσχυσας	áύçì íæá			áύçì íæèà àñè	áύçì íæá	áύçì íæèà àñè
17. 5.	θαυμάζονες	÷ḃäýðá ñý	äèäýðá ñý				
17. 6.	σοφίας	ì uäðíñðè			ìðEì uäðíñðè		
17. 7.	ταμείον	ððáíèēī	ñúèðíæèùá				
17. 8.	φιλοσόφους ἀσόφους	ðèēīñíðù íáì uäðýy			èḃáííðEì kädùðú íáìðEì kädùðú	èḃáííóäððòà íáì óäðù	èḃáííóäðùý íáì óäðùý
17. 10.	δεινοὶ	çýèèè		èḃòìè			
17. 10.	συζητηταί	áύçùñèàðäèá			ñúáùíðíñèðäèíá	áύçùñèàðäèá	
17. 11.	οἱ τῶν μύθων ποιηταί	áàñíüíèè ðáíðùðè	áàñííðáíðùðè		áàñíáìú ðáíðùðè	áàñííðáíðùðè	
17. 12.	διασπῶσα	ðàñððúçááùðè	ðàñððýçàkùè	ðàñððúçàáðè	ðàñððúçàkùè		
17. 13.	τῶν ἀλιέων	ðùááðùñèùy			ðùááðáìú		ðùááðùñèùy
17. 14.	ἀγνοίας ἐξέλκουσα	íááEæüñðäèy èçáíäýùè	íááEäEíiy èçäèà÷ýùè				
17. 17.	λιμήν	ðèðèíí		ìðèñðáíèùá			
18. 1.	ὁ τῶν ὅλων	áùñEðú			èæá àñEðú	èæá àñEìú	áùñEðú (èæá àñEðú*)
18. 2.	αὐτεπάγγελτος	ñàìííæèùáíüíí			ñàìwáEðíðááíú		
18. 5.	ὁμοίῳ γὰρ τὸ ὅμοιον	ííäíáüíuìu ííäíáüííá	ííäíáíèèú ííäíáèḃ	ííäíáíùìú áí ííäíáííá		ííäíáíùìú ííäíáííá	ííäíáíùìú áí ííäíáííá
18. 5.	ὥς θεὸς ἀκούει (παρὰ πάντων)	??	??	yêí ááθ ñèùðèðú	yêí ááθ ñèùðèðú t àñEðú		yêí ááθ ñèùðèðú
19. 2.	τῶν εἰς σε	è ðááE			èæá è ðááE		è ðááE
19. 4.	κατεσκεύασε	uèðáñè (στόλισε)	ñúäðùðè (κατασκεύασε)	uñððíè (κατασκεύασε)			
19. 6.	ἡ στήλη	ðEèī (ἀγαλμα)	ñðèùíá (στηλή)		ðEèī	ðEèī/ wáðàçú (ἀγαλμα/ εἰκόνα)	ñðèùíá
19. 8.	νοητῆς	ì üñèüíááí		ðàçuì íááí	uì íááí	ì üñèüíááí	
19. 8.	ἀναπλάσεως	ñýçüäáíiy			íàçäáííà		
19. 9.	χορηγέ	ííäàðèüíèðá (η παρέχουσα)	ííäàðäèḃ (ο παρέχον)	äàðäèḃ (ο παρέχον)		ííäàðèüíèðá	

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
19. 9.	ἀγαθότητας	ἁἐϑῖᾱΕὸè (<i>ευλογία</i>)		ἁἐϑῖῆδὸῦίϥ (<i>αγαθότητα</i>)	ἁἐϑῖῆδè (<i>αγαθότητα</i>)		
19. 12.	τὸν φθορέα τῶν φρενῶν	ἄυᾰἐðᾰëÿ υῖιῦιῦ (<i>χαλαστή του νου</i>)	ἄυᾰἐðᾰëÿ ῆìèῆēîῖῦ (<i>χαλαστή των σκέψεων</i>)		ðèèðᾰëÿ ῆìῖῆēîῖῦ (<i>διαφθορέα των σκέψεων</i>)		ðèèðᾰëÿ ῆìῖῆēîᾱῦ (<i>διαφθορέα των σκέψεων</i>)
19. 12.	καταργούσα	ðᾰςᾰðÿΊυè (<i>καταστρέφεις</i>)	υῖðᾰςῖέᾰøè (<i>καταργείς</i>)		υῖðᾰςῖῖΊυè (<i>καταργείς</i>)		
19. 13.	τεκούσα	ðíæüøè	ῖῖðíæᾰkùè	ðíæᾰüøè		ῖῖðíæᾰüøè	ðíæᾰüøè
19. 14.	παστάς	êῖæüíèðᾰ (<i>κρεβάτι</i>)	÷ðuðíæᾰ (<i>νυφικό δωμάτιο, παλάτι</i>)				
19. 15.	ἀρμόζουσα	íᾱðu÷ᾰῖΊυè	ῆü÷ᾰðᾰᾰøè		ῆü÷ᾰðᾰᾰkùè	ῆü÷ᾰðᾰᾰøè	
19. 17.	νυμφοστόλε	÷ðuðíæᾰ (<i>νυφικό δωμάτιο, παλάτι</i>)			íᾱᾰEῆðíèðᾰῆèðᾰër (<i>αυτός, που στολίζει την νύφη</i>)	÷ðuðíæῖèðᾰ (<i>νυφικό δωμάτιο, παλάτι</i>)	íᾱᾰEῆðíèðᾰῆèðᾰéῖèðᾰ (<i>αυτή που στολίζει την νύφη</i>)
20. 1.	ὕμνος	ῖEῆíῦ		ῖEῖíᾱ			
20. 1.	ήτταται	ῖῖᾱèῖυᾰðῦ ῆÿ (<i>υπακούει</i>)	ῖῖᾱEæᾰᾰᾰð ῆÿ (<i>νικείται</i>)				
20. 1.	συνεκτείνεσθαι	ðᾰῆῖðíῆðῦðᾰðè	ῖðíῆðèðEðè		ῆüῖðíðÿçᾰðè ῆÿ	ῖðíῆðèðEðè	ῆῖðíῆðèðᾰðè ῆÿ
20. 2.	τῷ πλήθει	ῖῖῖæüῆðᾰī	èü ῖῖῖæüῆðᾰó	ῖῖῖæüῆðᾰó		èü ῖῖῖæüῆðᾰó	
20. 5.	τελοῦμεν	ðᾰīðÿγῦᾰ		ðᾰīðèῖῦ		ῆüðᾰīðèῖῦ	ῆῖᾰᾰðøᾰᾰῖῦ
21. 1.	τοῖς ἐν σκότει	ῆkùèῖῦ ᾱῦ ðῦìE			èæᾰ ᾱῦ ðῦìE ῆkùèῖῦ	ᾱῦ ðῦìE ῆkùèῖῦ	ῆkùèῖῦ ᾱῦ ðῦìE
21. 2.	όρωμεν	ᾱèᾱèῖῦ			çðèῖῦ		
21. 3.	ἄϋλον	ᾰᾰῆῖèῦðῦῖῦè		íᾰᾰᾰῖᾰῆðῦᾰῖῦè			
21. 4.	όδηγεῖ	íᾰᾰῖᾰèðῦ	íᾰῆðᾰᾰᾰÿᾰðῦ				
21. 6.	ἅκτις	èu÷ᾰ (<i>ακτίνα</i>)		çᾰðᾰ (<i>αυγή, φως</i>)	èu÷ᾰ		
21. 6.	νοητοῦ	ῖῖῆèῦíᾰᾰī	ðᾰçuῖ íᾰᾰī	ῖῖῆèῦíᾰᾰī	υῖῖᾰᾰᾰī	ðᾰçuῖ íᾰᾰī	υῖῖᾰᾰᾰī
21. 8.	καταλαμβάνουσα	ῖῆῇΊυè (<i>φωτίζεις</i>)	---	ῖðíῆᾰEῦᾰkùè (<i>διαφωτίζεις</i>)	ῡῆᾰEῦᾰkùè (<i>φωτίζεις</i>)		ῖðíῆᾰEῦᾰΊῡᾰÿ (<i>διαφωτίζεις</i>)
21. 12.	ζωγραφοῦσα	ῖðíῆῇΊυè (<i>λάμπεις</i>)	ῖðíῖèῆᾰkùè (<i>προλαμβάνεις</i>)	æèᾰῖῖèῆðkùè (<i>ζωγραφίζεις</i>)	æèᾰῖῖèῆðkùè (<i>ζωγραφίζεις</i>)		æèᾰῖῖèῆðkùᾰÿ (<i>ζωγραφίζεις</i>)
21. 13.	τῆς ἀμαρτίας	ᾰðEðᾰ				ᾰðEðíᾰῖῡΊ	
21. 13.	ἀναιρούσα	tῖῖᾰᾰᾰøè (<i>ξεπλένεις</i>)		tᾰῖèÿῦè (<i>αφαιρείς</i>)			
21. 14.	λουτήρ	ᾰᾰíᾰ			υῖῖᾰᾰèῖ	ᾰᾰíᾰ	

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
21. 16.	ὁσμή	âîíâ		wáîíEíêâ		âîíâ /wáîíEíêâ	wáîíEíêâ
21. 17.	ζωής	æðçíè		æèâíðà			æèâíðà
21.17.	εὐωχία	ââñâëíâ (χαρά)		άέθíâ íâñêàæâíâ (καλή απόλαυση)	âîùâíâ (γιορτασμό)	ââñâëíÿ (χαρά)	
22. 2.	χρεωλύτης	äëúâu ðàçäðEðèðäëü		äëúâu ðàçäðEðèðäëü	äëúâíðEðèðäëü	äëúâíâú ðEðèðäëü	
22. 3.	ἐπεδήμησε	íðíèââ (ήρθε)		âü íðíèââ (Κύριος ήρθε)		âü íðíèââ âí (Κύριος ήρθε δε)	íðíèââ
22. 4.	τοὺς ἀποδήμους	íðüâúðèìú		íðüâúðèìú	wðâëíèêíìú		tðââðèùìú
22. 4.	αὐτοῦ	ñâíâp		òíâí	ñâíâk	ñâíâk/ òíâí	òíâí
22. 5.	σχίσας	ðâñðüðçââú		ðâçäðââú			
23. 1.	εὐφημοῦμεν	ðââæèìú		âúñðââèEâìú	ííðââèEâìú	ðââæèìú	
23. 2.	ἔμψυχον	äðâüíu (ψυχικό)		wâðâëâíkk (έμψυχο)			
23. 2.	ναόν	ððâü		ððâìú			
23. 5.	ἐδόξασεν, ἐδίδασκε	è íðíñèââè è íâu÷è (και δόξασε και δίδασκε)		íðíñèââè íâu÷è (δόξασε δίδασκε)	è íðíñèââè è íâu÷è	íðíñèââè íâu÷è	
23. 6.	σκηνή	ñEíè		ñâëâíâ			
23. 9.	ἀδαπάνητε	íâèçâíðíââíâ (ἀφτιαχτο)		íâèñðùùèìíâ (αστείρευτο)	íâèæèâââìíâ (αστείρευτο)	íâèñðùùèìíâ	
23. 10.	εὐσεβῶν	âèθíâEðüíüèìú (εύπιστων)		âèθí÷üñðèâüìú (ευσεβών)			
23. 11.	ιερῶν	íâðEíìú		ñüθííèêíìú		íâðEíìú	
23. 11.	εὐλαβῶν	âèθíâíγçüíüìú		âèθíâíâEèíüìú			
23. 12.	πύργος	ñðèúíâ		ñðèúíâ	íüðp	ñðèúíâ	
23. 13.	τῆς βασιλείας	ððñðâüâ		ððñðâó			ððñðâíÿ
23. 14.	ἐγείρονται	âúñðàkðü		âúñðàkðü	âúçââèækðñÿ		
23. 15.	καταπίπτουσι	íâââkðü		íâââkðü	íèñíâââkðü		
24. 2.	ἀγιώτατον	íðEñðâí		íðEñðâí	ñðEèðââ		
24. 4.	ῥῶσαι	çâñðuíè		èçâââè			
24. 4.	συμφορᾶς	íâíâñðè		ñèðúâè	íâíâñðè		

Στίχος	Ελληνικό πρωτότυπο	Εκδοχή T	Εκδοχή K	Εκδοχή Π	Εκδοχή E	Εκδοχή P	Εκδοχή N
24. 5.	μελλούσης	ãðÿäυùèγ		ákäκùÿÿ	ãðÿäυùèγ		ákäκùÿÿ
24. 5.	λύτρωσαι	èçááâè		èçìè			
25. 5.	σοὶ βοῶντας	éú òááE áúïèρùèðú		òááE áúïèκùèðú	åæå òááe áúïèκùèðú	áúïïρùàγ òè	òááE áúïèκùèðú

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 4

ΒΑΣΙΚΕΣ ΠΗΓΕΣ ΚΑΙ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

Α. Σλαβικά χειρόγραφα

1. Τριώδιο και Πεντακοστάριο (Postnaja i Tsvetnaja Triod'). *Shafarikovskaja*. 12^ο – 13^ο αι., βουλγαρικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. F. n. I. 74). φφ. 93 v. – 95 r. - **F. n. I. 74**
2. Τριώδιο και Πεντακοστάριο (Postnaja i Tsvetnaja Triod'). *Orbel'skaja*. 13^ο αι., βουλγαρικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. F. n. I. 102) φφ. 134 v. – 138 v. - **F. n. I. 102.**
3. Τριώδιο και Πεντακοστάριο (Postnaja i Tsvetnaja Triod'). *Zagrebskaja*. 13^ο αι., νοτιοσλαβικό. Βιβλιοθήκη της Ακαδημίας της Κροατίας στο Ζάγκρεμπ (κώδ. IV d 107). φφ. 110 r. – 114 v. - **IV d 107.**
4. Τριώδιο και Πεντακοστάριο (Postnaja i Tsvetnaja Triod'). 14^ο αι., σερβικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. F. n. I. 68). φφ. 51 v. – 57 v. - **F. n. I. 68.**
5. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. F. I. 680). φφ. 161 v. – 165 r. - **F. I. 680.**
6. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. Pogodin 41). φφ. 132 r. – 135 v. – **Pog. 41.**
7. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. Sofijskoe sobranie 84). φφ. 187 r. – 193 r. – **Sof. 84.**
8. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο αι., νοτιοσλαβικό. Αρχείο Σκοπίων (κώδ. M–II–L). φφ. 118 r. – 123 v. - **M–II–L.**
9. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο αι., βουλγαρικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. Titov 1983). φφ. 227v. – 232r.- **Tit. 1983.**
10. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο αι., βουλγαρικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κώδ. Pogodin 40). φφ. 121 v. – 125 r. – **Pog. 40.**
11. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 14^ο – 15^ο αι., βουλγαρικό. Μονή Σινά, (κώδ. Slavonicus 23). φφ. 330 r. – 338 v. - **Slavonic 23.**
12. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο - 16^ο αι., σερβικό. Μονή Ζωγράφου (Άγιον Όρος). (κωδ. Slavonic 79) . φφ. 265 v. – 271 v. - **Slavonic 79.**
13. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., βουλγαρικό. Μονή Ζωγράφου (Άγιον Όρος). (κωδ. Slavonic 77) . φφ. 265 v. – 269 v. - **Slavonic 77.**
14. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., βουλγαρικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. F. n. I. 55). φφ. 144 r. – 149 r. - **F. n. I. 55.**

15. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., βουλγαρικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. F. n. 125). φφ. 272 v. – 278 v. - **F. n. 125.**
16. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας (κωδ. GBL 310 1196). φφ. 42v. – 45r. - **GBL 1196.**
17. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας (κωδ. GBL 304 25). φφ. 185r. – 190r. - **GBL 25.**
18. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας (κωδ. GBL 304 385). φφ. 189v. – 194r. - **GBL 385.**
19. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας (κωδ. GBL 304 386). φφ. 395r. – 405r. - **GBL 386.**
20. Τριώδιο (Postnaja Triod'). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Δημόσια Βιβλιοθήκη της Μόσχας (κωδ. GBL Kostromskoe № 4). φφ. 284r. – 289v. – **Kostr. 4.**
21. Ψαλτήρι με παραρτήματα (Psaltyr' s vossledovaniem). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. F. n. I. 28). φφ. 346 v. – 353 r. - **F. n. I. 28.**
22. Ψαλτήρι με παραρτήματα (Psaltyr' s vossledovaniem). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Solovetskoe sobranie 754). φφ. 203 v. – 212 v. – **Sol. 754.**
23. Ωρολόγιο (Chasoslov s vossledovaniem). 15^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Titov 1467). φφ. 200 v. – 213 v. - **Tit. 1467.**
24. Ψαλτήρι με παραρτήματα (Psaltyr' s vossledovaniem). 15^ο – 16^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Solovetskoe sobranie 781). φφ. 454 v. – 464 r. - **Sol. 781.**
25. Ψαλτήρι με παραρτήματα (Psaltyr' s vossledovaniem). 1512, ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Pogodin 340). φφ. 225 r. – 233 v.- **Pog. 340.**
26. Παραρτήματα στο Ψαλτήρι. (Vossledovanie k Psaltiri). 1520, ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Pogodin 344). φφ. 209 v. – 217 v. – **Pog. 344.**
27. Συλλογή λειτουργικών κειμένων. (Sbornik bogoslužhebnuj). 16^ο αι. (πρώτο μισό), ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Pogodin 347). φφ. 51 v. – 56 r. – **Pog. 347.**
28. Συλλογή των κανόνων και άλλων ύμνων (Kanonik). 16^ο αι., ρωσικό. Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. Titov 1432). φφ. 24 r. – 37 r. – **Tit. 1432.**

B. Παλαιές εκδόσεις της σλαβικής μετάφρασης

1. Τριώδιο (Postnaja Triod'). Κρακοβία: τυπογραφείο του *Shvartspolt Fiol*, 1491 – **Fiol.**

2. Τριώδιο (Postnaja Triod'). Μόσχα: ανώνυμο τυπογραφείο, 1556. φφ. 298v – 305r. – **K – 1556.**
3. Τριώδιο (Postnaja Triod'). Μόσχα: ανώνυμο τυπογραφείο, 1589. φφ. 370v – 378v. – **K – 1589.**
4. Ψαλτήρι με παραρτήματα (Psaltyr' s vossledovaniem). Οστρόγκ: τυπογραφείο του *Vasilij*, 1598. φφ. 358v – 366v. – **K – 1598.**
5. Τριώδιο (Postnaja Triod'). Βίλνα: τυπογραφείο του *Leon Kuzmitch*, 1609. φφ. 371v – 378v. – **K – 1609.**
6. Ψαλτήρι με παραρτήματα (Psaltyr' s vossledovaniem). Μόσχα: τυπογραφείο Pechatny Dvor, 1651. φφ. 581v – 594v. – **K – 1651.**
7. Τριώδιο (Postnaja Triod'). Μόσχα: τυπογραφείο Pechatny Dvor, 1663. φφ. 574v – 585r. – **K – 1663.**

Γ. Κριτικές εκδόσεις των σλαβικών χειρογράφων

1. Κοντακάριο *Typografsky*, τέλος του 11^{ου}–12^{ου} αι., ρωσικό. Κρατική Πινακοθήκη Τρετιακόφ της Μόσχας (κωδ. - GTG K-5349). – **Τυρ.** , σύμφωνα με τις εκδόσεις:
 - α) Амфилохий, арх. Кондакарий в греческом подлиннике XII – XIII века по рукописи Московской Синодальной библиотеки № 437 с древним славянским переводом кондаков и икосов, какие есть в переводе. (Το ελληνικό κοντακάριο του 12^{ου} – 13^{ου} αιώνα από το χειρόγραφο της Βιβλιοθήκης της Συνόδου της Μόσχας με την αρχαία σλαβική μετάφραση των κοντακίων και οίκων, που είχαν μεταφραστεί). Москва, 1879. P. 106 – 111.
 - β) Antonin Dostal, Hans Rothe. Der altrussische Kondakar. V. 4. Wien. 1979. P. 188 – 227.
 - γ) Bugge A. Condacarium Paleoslavicum Mosquense. // Monumenta Musicae Byzantinae. Serie Principale. V. 6. Copenhagen, 1960 (μόνο το Προοίμιο 2) .
2. Τριώδιο (Postnaja Triod') *Kopitarova*, 13^{ου} αι., βουλγαρικό. Εθνική (πρώην Πανεπιστημιακή) Βιβλιοθήκη της Λουμπλάνας (κωδ. 9)– **Κορ.** , σύμφωνα με την έκδοση:

Filonov Gove, A. The Slavic Akathistos Hymn. Poetic elements of the Byzantine Text and its Old Church Slavonic Translation. Munchen, 1988. P. 225 – 275.

Δ. Κριτικές εκδόσεις και χειρόγραφα του ελληνικού κειμένου του Ακαθίστου

1. Aldus Manutius. *Poetae Christiani Veteres*. Venice, 1501. – **Ald.**
Christ W. and Paranikas M. *Anthologia Graeca Carminum Christianorum*. Leipzig, 1871. P. 140 – 147. – **Ch.**
2. Migne G. P. *Patrologiae Cursus Graecae*. v. 92. Paris, 1860. – **Mign.**

3. Pitra J. B. *Analecta Sacra Spicilegio Solesmensi Parata*. V. 1. Paris, 1876. P. 250 – 262.- **Pitr.**
4. Wellesz E. The Akathistos Hymn.// *Monumenta Musicae Byzantinae. Transcripta*. V. 9. Copenhagen, 1957. – **Wel.**
5. Trypanis C. A. *Fourteen Early Byzantine Cantica*. Vienna, 1968. P. 29 – 39 με τα εφεξής singla των χειρόγραφων κοντακαρίων:
A Athous Batopediou 1041 (10^ο – 11^ο αι.).
B Athous Laurae Γ' 27 (10^ο – 11^ο αι.).
D Athous Laurae Γ' 28 (11^ο αι.).
G Sinaiticus 925 (10^ο αι.).
H Sinaiticus 926 (11^ο αι.).
J Sinaiticus 927 (13^ο αι.).
M Mosquensis Synod. gr. 437 (12^ο αι.).
N Neapolitanus II C. 13 (13^ο αι.).
P Patmiacus 212 (11^ο αι.), Patmiacus 213 (11^ο αι.).
T Taurinensis B iv. 34 (11^ο αι.).
C Corsinianus 366 (10^ο – 11^ο αι.).
V Vindobonensis, suppl. gr. 96, (12^ο αι.).
6. Τριώδιο (12^ο αι.). Κρατική Εθνική Βιβλιοθήκη της Αγίας Πετρούπολης (κωδ. GR 230) - **GR 230**.
7. Τριώδιο (11^ο αι.). – Vatican gr. 339. φφ. 15 – 23.